Aštuoni Lietuvos laisvės kovos karžygiai

Aštuoni Lietuvos laisvės kovos karžygiai

Punsko „Aušros“ leidykla
2024

Knygos sudarytoja
Rita Pauliukaitienė

Konsultantai:
Rūta Trimonienė (LGGRTC), Bronius Kašelionis

Redaktorė
Rita Pauliukaitienė

Maketavo
Sigitas Birgelis

Korektorė
Rita Pauliukaitienė

Viršelio autorės:
Rimantė Pauliukaitytė-Ūzė, Ingrida Kazakevičiūtė

Nuotraukas parinko:
Rita Pauliukaitienė, Vega Ribikauskienė (LGGRTC)

Informaciniai rėmėjai:
Ąžuolyno biblioteka, Jurbarko r. savivaldybės viešoji biblioteka, Kauno miesto muziejus, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras (LGGRTC), Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA), Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga (LPKTS), Marijampolės krašto ir Prezidento Kazio Griniaus muziejus, Prienų Justino Marcinkevičiaus viešoji biblioteka, Prienų krašto muziejus, Raseinių krašto istorijos muziejus, Vytauto Didžiojo karo muziejus, Auksė Bajerčiūtė, Petras Buitkus, Antanas Juodis, Rima Karpavičienė, Romualdas Karpavičius, Romas Kaunietis, Regina Kliukienė, Dinas Kurauskas, Robertas Ožalinskas, Irmantas Petrauskas, Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė, Giedrius Rusinas, Loreta Šlekonienė.

Knygos rėmėjai:

Ramunė Malinauskaitė, Artūras, Šarūnas ir Rytis Grigoniai, Linas,
Aivaras ir Povilas Margelevičiai

ISBN 978-83-66808-47-8

© Punsko „Aušros“ leidykla, 2024
© Rita Pauliukaitienė, 2024
© Rimantė Pauliukaitytė-Ūzė, Ingrida Kazakevičiūtė, 2024

Išleido Punsko „Aušros“ leidykla, 16-515 Puńsk, ul. A. Mickiewicza 23
Spausdino „Aušros“ leidyklos spaustuvė. 35,75 sp. l. Tiražas 120 egz.
www.punskas.pl, el. p. info@punskas.pl

Paminklas Lietuvos laisvės kovotojams atminti Kryžkalnyje. Autoriai Tadas Gutauskas ir Saulius Pamerneckis. Ritos Pauliukaitienės nuotrauka

Rezistencija... tai individo fundamentali laikysena prieš gyvenimą ir prieš mirtį, tai originalus, įtemptas moralinis klimatas, kuriame tauta, istorijos supurtyta, įgauna naujų galimybių, savo naujo likimo sąmonę.

Algirdas Julius Greimas, in:
http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1249 [žiūrėta 2024-05-10].

1944-ųjų vasarą į Lietuvą grįžo sovietai. Grįžo tam, kad sukeltų naują konfliktą. Santykis tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos tuomet jau buvo visiškai aiškus. 1940-ųjų okupacija ir vėlesni įvykiai, iš kurių reikėtų išskirti 1941-ųjų birželio sukilimą, galėjo reikšti tik viena: Lietuva nei kaip tarptautinės teisės subjektas, nei kaip valstybinė bendruomenė sovietų veiksmų niekada nepripažino teisėtais ir buvo akivaizdžiai nusiteikusi priešintis agresijai. Todėl nenuostabu, kad, pasaulyje karui baigiantis, Lietuvoje jis tik prasidėjo.

Bernardas Gailius, „Partizanai tada ir šiandien“, Vilnius: „Versus aureus“, 2006, p. 11.

Aš, kaip ir kiti mano bendraminčiai, manau, kad Sovietų Sąjunga savo ginkluotomis pajėgomis įsiveržė į mūsų šalį... Šį sovietinės vyriausybės žingsnį laikau neteisėtu. Visus pogrindžio veiksmus, kurio dalyviu aš buvau, nukreiptus prieš sovietinę valdžią, aš laikau teisingais ir nelaikau nusikalstamais. Tik noriu pabrėžti, kad kiek man teko vadovauti Lietuvos kovotojų už laisvę kovai, aš stengiausi, kad ši kova laikytųsi humanizmo principų... Jokių žvėriškumų aš neleidau... Koks bus teismo sprendimas – man žinoma. Aš vis tiek manau, kad kova, kurią aš vedžiau devynerius metus, duos rezultatų.

Jono Žemaičio-Vytauto kalbos, pasakytos sovietiniame teisme, ištrauka,
https://www.lka.lt/generolas-jonas-zemaitis/ [žiūrėta 2024-03-15].

Tautos suverenitetas ir valstybės suverenitetas dažniausiai sutampa, bet kai jis dėl vidinių ar išorinių veiksnių ribojamas (pvz., dėl okupacijos), dar nereiškia, kad valstybė nustoja egzistavusi iš esmės. Valstybės valdžia turi būti legitimi, išreikšti tautos valią, bet to nesant, valstybės tęstinumas nenutraukiamas, pvz., Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990 03 11 priimti su Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimu susiję teisės aktai buvo grindžiami Lietuvos valstybės (1918–40) tęstinumu.

Tomas Blinstrubis, https://www.vle.lt/straipsnis/valstybe/
[žiūrėta 2024-05-02].

TURINYS

ĮVADINĖ DALIS

Pradžios žodis *Rita Pauliukaitienė* 15
Laisvės Deklaracija ir jos signatarai *Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė* 20
Žurnalistė Kristina Tamelytė kalbina istoriką Darių Juodį 24
Partizanų dokumentai (1) 27
Vyriausiasis Lietuvos atstatymo komitetas *Darius Juodis* 31
Partizanų dokumentai (2) 32
Partizanų dokumentai (3) 36
Partizanų dokumentai (4) 40
Laisvės kovos karžygiai ir svarbiausi Lietuvos partizanų politiniai dokumentai *Rita Pauliukaitienė* 43
KGB ir Centrinės vadovybės kūrimosi pradinis etapas *Dalia Kuodytė* 45
Represinių struktūrų dokumentai (1) 49
Lietuvos partizanų žymenys 1945–1954 m. *Stasys Sajauskas* ... 66

I DALIS. JUOZAS VITKUS-KAZIMIERAITIS

LGGRTC dokumentai (1) *Rūta Trimonienė* 70
Dzūkų grupės štabo veiklos dienoraštis *Algis Kašėta* 78
Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis (1) *Juozas Vitkus-Kazimieraitis* 80
Partizanų dokumentai (5) 82
Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis (2) *Juozas Vitkus-Kazimieraitis* 85
Partizanų dokumentai (6) 87

Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis (3) *Juozas Vitkus-Kazimieraitis* 88
Partizanų dokumentai (7) 105
Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis (4) *Juozas Vitkus-Kazimieraitis* 107
Partizanų dokumentai (8) 112
Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis (5) *Juozas Vitkus-Kazimieraitis* 114
Partizanų dokumentai (9) 117
Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis (6) *Juozas Vitkus-Kazimieraitis* 119
Represinių struktūrų dokumentai (2) 121
Lietuvių Tautinė Taryba ir jos veikėjai *Viktoras Ašmenskas* 129
Padavimas apie geležinį vilką *Kazys Boruta* 133
Partizanų dokumentai (10) 134
Represinių struktūrų dokumentai (3) 139
Partizanų dokumentai (11) 141

II DALIS. KONSTANTINAS BAJERČIUS-GARIBALDIS

LGGRTC dokumentai (2) *Rūta Trimonienė* 146
Konstantinas Bajerčius-Garibaldis (1) *Auksė Bajerčiūtė* 152
Partizanų dokumentai (12) 176
Konstantinas Bajerčius-Garibaldis (2) *Auksė Bajerčiūtė* 178
Partizanų dokumentai (13) 188
Konstantinas Bajerčius-Garibaldis (3) *Auksė Bajerčiūtė* 191

III DALIS. JUOZAS KASPERAVIČIUS-VISVYDAS

Juozas Kasperavičius (1912–1947) *Arūnas Bubnys* 195
LGGRTC dokumentai (3) *Rūta Trimonienė* 199
Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas *Dalia Kuodytė* 206
Partizanų dokumentai (14) 209
Žuvusiųjų Prezidentas (1) *Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė* 218
Partizanų dokumentai (15) 219
Žuvusiųjų Prezidentas (2) *Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė* 230
Laisvės kovos draugai *Juozas Kasperavičius-Visvydas* 231
Partizanų dokumentai (16) 238
Represinių struktūrų dokumentai (4) 243
Partizanų dokumentai (17) 245
Šviesus Tėvelio paveikslas *Vida Kasperavičiūtė-Tereikienė* 247

IV DALIS. VACLOVAS VOVERIS-ŽAIBAS

LGGRTC dokumentai (4) *Rūta Trimonienė* 254
Lietuvos laisvės kovos karžygys Vaclovas Voveris-Žaibas *Ona Voverienė* 266
Žaibas – Dzūkijos legenda *Andrius Cimbolaitis, Jonas Cimbolaitis* 269
LGGRTC dokumentai (5) 271
Rakatanskų kautynių aprašymas *Feliksas Daugirdas-Šarūnas* 272
Dienoraštis (1) *Lionginas Baliukevičius-Dzūkas* 274
Represinių struktūrų dokumentai (5) 275
Lietuvių partizanų pergalės ir jų vietos negali būti pamirštos *Sakalas Gorodeckis* 278
Partizanų dokumentai (18) 280
LGGRTC dokumentai (6) 281
Dienoraštis (2) *Lionginas Baliukevičius-Dzūkas* 282
Dainavos štabo išdavystė *Nijolė Gaškaitė* 289
Represinių struktūrų dokumentai (6) 290
Partizanų dokumentai (19) 291
Partizanų apdovanojimų įvairovė (1) *Darius Juodis* 295

V DALIS. PETRAS BARTKUS-ŽADGAILA

LGGRTC dokumentai (7) *Rūta Trimonienė* 297
Lietuvos Žalioji rinktinė *Dalia Kuodytė* 308
Partizanų dokumentai (20) 309
Prisikėlimo apygardos laikraštis „Prisikėlimo ugnis“ 314
Tėvynei jo plakė širdis *Algimantas Petrauskas* 316
Laisvės kovų sūkuryje *Nina Nausėdaitė* 318
Svečiuose pas tetą Anastaziją *Algimantas Petrauskas* 321

Eilėraštis visam gyvenimui *Vytautas Kvedys* 323
Praslinkę metai ir veidai... *Rožė Jankevičiūtė-Žalnierūnienė* .. 325
Apie Petrą Bartkų *Joana Dijokaitė-Kerežienė* 329
Dubysos slėnio partizanai *Alkupėnas* 330
Motinai *Alkupėnas* 331
Atsisveikinimas *Alkupėnas* 332
Jai *Alkupėnas* 333
Sesei *Alkupėnas* 334
Nepamirštami kovos draugai *Viktoras Šniuolis* 335
Partizanų dokumentai (21) 340
Petras Bartkus-Žadgaila *Jonas Žemaitis-Vytautas* 341
Partizanų apdovanojimų įvairovė (2) *Darius Juodis* 342

VI DALIS. KAZIMIERAS PYPLYS-MAŽYTIS

LGGRTC dokumentai (8) *Rūta Trimonienė* 344
LGGRTC dokumentai (9) *Dalia Urbonienė* 350
Kazimiero Pyplio-Mažyčio gyvenimo epizodai (1)
Rita Pauliukaitienė 358
Tėvynei pareigų ėjimo lapas (1)
Pagal Kazimierą Pyplį-Mažytį ir kt. 359
Rezistencijos Enciklopedijos puslapius verčiant
Kęstutis Kasparas, Bonifacas Ulevičius 361
Suvalkijos partizanų takais I d. (1) *Vytautas Juodsnukis* 362
Tėvynei pareigų ėjimo lapas (2)
Kazimieras Pyplys-Mažytis ir kt. 363
Suvalkijos partizanų takais I d. (2) *Vytautas Juodsnukis* 364
LGGRTC dokumentai (10) 366
Dienoraštis (1) *Regina Arnastauskaitė-Rozeta* 367
Partizanų dokumentai (22) 368
Dienoraštis (2) *Regina Arnastauskaitė-Rozeta* 370
Partizanų dokumentai (23) 371
1947 m. Užgavėnės Marijampolėje *Rita Pauliukaitienė, Rimantė*
Pauliukaitytė 372
Partizanų dokumentai (24) 375

Išėjo broliai (1) *Antanina Garmutė* 379
Tėvynei pareigų ėjimo lapas (3) *Kazimieras Pyplys-Mažytis* .. 381
Partizanų dokumentai (25) 383
Lietuvos laisvės gynėjų Juodžių šeima *Antanas Juodis* 385
Represinių struktūrų dokumentai (7) 390
Mažyčio kovinės taktikos pavyzdžiai *Rita Pauliukaitienė* 393
Suvalkijos partizanų takais II d. *Vytautas Juodsnukis* 394
Atlikęs uždavinį dar pasilikau mieste
Kazimieras Pyplys-Mažytis, Audronis, Mindaugas 395
Partizanų dokumentai (26) 397
Tai kas tu toks, Antanai Miškini? *Vytautas Jakelaitis* 400
Partizanų dokumentai (27) 403
Kazimiero Pyplio-Mažyčio portreto mįslės
Rita Pauliukaitienė, Rimantė Pauliukaitytė 404
Kazimiero Pyplio-Mažyčio gyvenimo epizodai (2)
Rita Pauliukaitienė 407
Išėjo broliai (2) *Antanina Garmutė* 411
Partizanų dokumentai (28) 412
Partizano Dzūko dienoraštis (1)
Lionginas Baliukevičius-Dzūkas 413
Partizanų dokumentai (29) 415

VII DALIS. JURGIS KRIKŠČIŪNAS-RIMVYDAS

LGGRTC dokumentai (11) *Rūta Trimonienė* 419
LGGRTC dokumentai (12) *Dalia Urbonienė* 426
Ašmintos Krikščiūnai (19–20 amžius) *Rita Pauliukaitienė* 429
Nuo Ašmintos iki Čikagos *Algirdas Ažubalis* 432
Antanas Krikščiūnas *Algirdas Ažubalis* 434
Profesorius Jurgis Krikščiūnas *Mindaugas Strukčinskas* 438
Juozas Krikščiūnas *Lietuvių enciklopedija (išleista Bostone)* .. 441
Prisiminimai apie pusbrolį Jurgį Krikščiūną-Rimvydą
Vytautas Krikščiūnas 442
Kunigaikščio Vaidoto grupės 1-ojo būrio partizanai 445
Partizanų dokumentai (30) 447

1947 m. sausio 15 d. 449
Partizanų dokumentai (31) 450
Du sėkmingiausi Lietuvos partizanų žygiai į Vakarus (1)
Rita Pauliukaitienė, Rimantė Pauliukaitytė 452
Žvilgsnis atgal I d. *Juozas Petraška-Patrimpas* 453
Laiškas Juozui Lukšai-Skirmantui
Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas 457
Rimvydas *Adolfas Ramanauskas-Vanagas* 458
Partizanų dokumentai (32) 461
Represinių struktūrų dokumentai (8) 462
Partizano Dzūko dienoraštis (2)
Lionginas Baliukevičius-Dzūkas 465
Dainavos krašto partizanai *Bronius Kašelionis* 467
Lietuvos partizanų žygis į Vakarus 1949 m. balandį
Rita Pauliukaitienė 469
Laiškai, išsiųsti iš Lenkijos į Vakarus artimiesiems
Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas 471
Partizanų dokumentai (33) 478
J. Krikščiūno ir V. Prabulio palaidojimo vieta vis dar nežinoma
Sigitas Birgelis 480
Jurgio Krikščiūno-Rimvydo ir Vytauto Prabulio-Žaibo atminimo
įamžinimas Lenkijoje *Paulius Birgelis, Sigitas Birgelis* 481

VIII DALIS. JUOZAS LUKŠA-DAUMANTAS

LGGRTC dokumentai (13) *Rūta Trimonienė* 484
Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika (1) *Pagal*
K. Kasparą, V. Vitkauską, R. Trimonienę, J. Sajauską ir kt. 492
Partizanai (1) *Juozas Daumantas* 494
Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika (2) *Pagal*
K. Kasparą, V. Vitkauską, R. Trimonienę, J. Sajauską ir kt. 500
Suvalkijos partizanų takais I d. (3) *Vytautas Juodsnukis* 502
Partizanų dokumentai (34) 505
Laiškas *Juozas Lukša* 507
Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika (3) *Pagal*
K. Kasparą, V. Vitkauską, R. Trimonienę, J. Sajauską ir kt. 508

Partizanų dokumentai (35) 510
Partizanai (2) *Juozas Daumantas* 513
Dainavos krašto partizanai (2) *Bronius Kašelionis* 515
Partizanai (3) *Juozas Daumantas* 516
Partizanų dokumentai (36) 518
Du sėkmingiausi Lietuvos partizanų žygiai į Vakarus (2)
Rita Pauliukaitienė, Rimantė Pauliukaitytė 520
Prasiveržti pro geležinę uždangą (1) *Darius Juodis* 521
Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika (4) *Pagal*
K. Kasparą, V. Vitkauską, R. Trimonienę, J. Sajauską ir kt. 522
Laiškai mylimosioms *Daumantas* 524
Partizanų dokumentai (37) 525
Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika (5) *Pagal*
K. Kasparą, V. Vitkauską, R. Trimonienę, J. Sajauską ir kt. 526
Prasiveržti pro geležinę uždangą (2) *Darius Juodis* 528
Raportas apie ryšius per Lenkiją *Juozas Lukša-S. Mykolaitis* .. 529
Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika (6) *Pagal*
K. Kasparą, V. Vitkauską, R. Trimonienę, J. Sajauską ir kt. 532
Ekspozicija Veiveriuose Juozui Lukšai-Daumantui atminti
Rita Pauliukaitienė 536

BAIGIAMOJI DALIS

Elegantiškai sninga *Antanas Miškinis* 541
Žvilgsnis į Laisvę *Marija Pupkaitė-Tarūtienė-Vokietaitienė* 542
Tėvynės ilgesy *Janina Tarapaitė-Šliburienė* 544
Literatūra ir šaltiniai 546
Asmenvardžių rodyklė 555

ĮVADINĖ DALIS

Rita Pauliukaitienė

Pradžios žodis

Sukurti knygą apie aštuonis Lietuvos laisvės kovos karžygius planavau jau keletą metų, nes sudarant ir ruošiant spaudai leidinį „Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir jo artimieji“ 2019 metais teko gana plačiai pasidomėti šia tema. Vieni iš jų buvo Jurgio Krikščiūno-Rimvydo artimi bendražygiai, kiti jo tėvo Antano Krikščiūno, Kauno karo mokykloje ir kitur dėsčiusio topografiją, bendradarbiai ar mokiniai. Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas (1919-09-14 – 1949-12-15), Juozas Lukša-Daumantas (1921-08-04 – 1951-09-04) bei Kazimieras Pyplys-Mažytis (1923-01-21 – 1949-09-23) yra trys sėkmingiausi partizanų pasiuntiniai į Vakarus, Lietuvos aukštųjų mokyklų auklėtiniai, kurie per SSRS sieną, Šaltojo karo metais vadinamą „geležine uždanga“, į užsienį išgabeno dokumentus, liudijančius apie SSRS okupacinio režimo vykdomą genocidą Lietuvoje. Jiems ir jų keliones suorganizavusiems apygardų vadams Antanui Baltūsiui-Žvejui, Dominykui Jėčiui-Ąžuoliui, Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio prezidiumo nariams (pirmininkas Vincas Seliokas, kai jis buvo suimtas, šias pareigas perėmė Jonas Boruta), LLKS vadovams Jonui Žemaičiui-Vytautui bei Adolfui Ramanauskui-Vanagui pavyko laisvajam pasauliui pateikti informaciją, kuri šiais laikais keliauja internetu, o ne pėsčiomis nešama per okupuotą teritoriją kuprinėse. Be to, Juozas Lukša, pasirinkęs literatūrinį Juozo Daumanto slapyvardį, remdamasis iš Lietuvos atsigabentais partizanų dokumentais (daugiausiai Tauro ir Dainavos apygardų), savo patirtimi ir bendražygių liudijimais, Paryžiuje parašė knygą „Partizanai už geležinės uždangos“, kuri pirmą kartą buvo išleista 1950 m. Čikagoje. 1962 metais Jonas Aistis sudarė ir Niujorke išleido rinkinį „Laisvės kovų dainos“, medžiagą šiai knygai į Vakarus išgabeno Lietuvos partizanų pasiuntiniai Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Juozas Lukša-Daumantas, Kazimieras Pyplys-Mažytis.

Juozui Lukšai-Daumantui atminti yra išleista nemažai leidinių, įvairių publikacijų, mokslinė šio autoriaus ir apie jį rašiusių bibliografinė rodyklė pateikta knygoje Juozas Daumantas „Partizanai“, Kaunas, 2005; istoriko Vidmanto Vitkausko knyga „Juozas Lukša-Daumantas ir jo atminimo įamžinimas“ išleista 2021 metais. Knygą „Kazimieras Pyplys-Mažytis. Lietuvos partizanų pasiuntinys į Vakarus“ sudariau ir išleidau 2023 metais. Mano sudarytos knygos apie K. Pyplį-Mažytį bei J. Krikščiūną-Rimvydą buvo išleistos Punsko „Aušros“ leidykloje.

Nors Juozas Vitkus-Kazimieraitis (1901-12-10 – 1946-07-02) kilęs iš pačios Žemaitijos šiaurės, Ketūnų kaimo, esančio Mažeikių apskrityje, bet likimas jam lėmė tapti pirmuoju Pietų Lietuvos partizanų srities vadu, vienu iš Lietuvos partizanų vienijimosi pradininkų. Kauno karo mokyklos auklėtinis, Lietuvos Respublikos nepriklausomybės kovų dalyvis, Belgijos karo akademijos auklėtinis, Kauno karo mokyklos dėstytojas, aukšto rango Lietuvos kariškis, antinacinio ir antisovietinio pasipriešinimo dalyvis. Po žūties ilgus dešimtmečius jo palaikai gulėjo nežinomoje vietoje Leipalingio NKVD kieme, ir tik 2023 m. Juozas Vitkus-Kazimieraitis buvo deramai palaidotas Vilniaus Antakalnio kapinėse. Knygą „Pulkininkas Kazimieraitis“ 2001 metais parašė Vytautas Vitkus, Juozo Vitkaus-Kazimieraičio sūnus, 2023 m. išleistas trečiasis šios knygos leidimas.

Konstantinas Bajerčius-Garibaldis (1903-10-24 – 1946-12-08) taip pat Dainavos apygardoje veikęs Laisvės kovos karžygys. Jis buvo Alytaus gimnazijos ir mokytojų seminarijos lietuvių kalbos mokytojas – mokytojų mokytojas, Dainavos apygardos ir Pietų Lietuvos partizanų srities vienas iš organizatorių, gyvenęs legaliai ir suėmimo dieną dar vedęs pamokas. Išduotas savo buvusio kolegos, partizanų junginio vado, paimto į sovietų nelaisvę... Tas kolega neištylėjo... Garibaldis suimtas sugebėjo neprabilti, jį nukankino... Tiek Dainavos apygardos vadovybės, tiek eilinių partizanų, ryšininkų bei rėmėjų keliai ir takeliai priešui liko nežinomi. 2003 metais buvo išleista knyga – Konstantinas Bajerčius-Garibaldis „Gyvenimo vieškeliais gruoblėtais“. Knygą sudarė profesorius Vincas Auryla, buvęs Konstantino Bajerčiaus mokinys Alytaus mokytojų seminarijoje.

Juozas Kasperavičius-Visvydas (1912-08-17 – 1947-04-09) išrinktas pirmuoju Jungtinės Kęstučio apygardos vadu 1946 m. rugsėjo 25 d., netrukus, kai pietryčių Žemaitijos rinktinių vadai susivienijo ir

įkūrė šią apygardą. Juozas Kasperavičius-Šilas, Angis, Visvydas, nuo 1933 metų pasirinkęs kariškio kelią, turėjo aukštąjį karinį išsilavinimą (Kaune baigė Karo ir Lietuvos karo aviacijos mokyklas), jam buvo suteiktas leitenanto laipsnis. Gerai išmanė karinę taktiką, buvo gabus technikai. Suprato ir partizanų spaudos svarbą, todėl apygardoje buvo leidžiamas laikraštis „Laisvės varpas“, į kurį rašė pats ir ragino rašyti kitus. Jo laišką, skirtą Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo dalyviams (vadai buvo kviečiami susitikti 1947 m. sausio 15–16 d. Tauro apygardoje), perdavė ryšininkė Nina Nausėdaitė-Rasa. Kaip tik ši ryšininkė, kuri buvo studijavusi Kaune, Aukštesniojoje technikos mokykloje, drauge su Petru Bartkumi-Žadgaila ir Kazimieru Pypliu-Mažyčiu, taip pat bendradarbiavo su Juozu Lukša-Daumantu bei Juozu Kasperavičiumi-Visvydu, 1947 m. sausio 13 dieną atvyko į Jungtinę Kęstučio apygardą pranešti, kad išaiškintas provokatorius ir partizanų vadų suvažiavimas paankstinamas. Vėliau, jau praėjus daugiau kaip pusei metų po Juozo Kasperavičiaus-Visvydo žūties, 1947 m. gruodžio 15 d., laišką, kaip vieną gražiausių Lietuvos partizanų vadų laiškų, J. Lukša-Daumantas ir K. Pyplys-Mažytis išgabeno į Vakarus. Vieninteliam iš visų Lietuvos laisvės kovos karžygių Juozui Kasperavičiui-Visvydui atminti iki šiol neišleistas joks atskiras leidinys. Eugenijus Ignatavičius parengė išsamiausią šio partizano biografiją, kuri išspausdinta „Laisvės kovų archyvo“ 32 tome 2002 m. ir Antano Pociaus 2015 m. sudarytoje knygoje „Kęstučio apygardos vadai“.

Vaclovas Voveris-Žaibas (1922-02-17 – 1949-03-07) žuvo eidamas Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės vado pareigas. Laikinai Dainavos apygardos vado pareigas tuo metu ėjo Benediktas Labėnas-Kariūnas. Žuvo jie abu tą pačią dieną su dar keliais bendražygiais Kalesninkų miške netoli Daugų, Alytaus apskrityje. Dainavos apygardos štabo nariai Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas iš vadavietės buvo išvykę lankyti partizanų dalinių, o Dainavos apygardos vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas tuo laiku keliavo iš Minaičių, kur buvo įkurtas Lietuvos laisvės kovos sąjūdis – LLKS. Profesorė Ona Voverienė 2007 m. parašė knygą „Lietuvos laisvės kovos karžygys Vaclovas Voveris-Žaibas“, kurioje pateikiama daug medžiagos apie vieną iš žymiausių Lietuvos partizanų karo lauko vadų, apdovanotą aukščiausiu koviniu LLKS žymeniu. Leidinyje gausu duomenų ir apie Vaclovo Voverio-Žaibo bendražygius.

Petras Bartkus-Žadgaila, Sąžinė (1925-05-30 – 1949-08-13), jauniausias iš visų aštuonių Lietuvos laisvės kovos karžygių, žuvo tebūdamas dvidešimt ketverių. Pirmasis Prisikėlimo apygardos vadas, poetas (pasirašydavęs Alkupėno slapyvardžiu), Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos Deklaracijos, paskelbtos 1949 m. vasario 16 dieną, signataras, LLKS Tarybos prezidiumo sekretorius. Pirmoji, kukli partizaniška jo eilėraščių knygelė pasirodė dar 1945 m. Po mirties bendražygiai pagerbdami jį ir kitus, lyriką kūrusius partizanus, 1950 metais išleido Vakarų Lietuvos laisvės kovotojų poezijos rinkinėlį „Jų akis bučiavo gintarinė žemė“, o 1952 m. išspausdintame Žemaičių apygardos leidinyje „Laisvės kovų aidai“ I ir II d. Petro Bartkaus-Žadgailos eilėraščių taip pat yra, tik šiame leidinyje slapyvardžiai prie kūrinių neparašyti tikriausiai dėl artimųjų saugumo. Netrukus po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, 1991 metais, pasirodė Leono Gudaičio sudarytas leidinys „Kovos keliu žengiant: Vakarų Lietuvos partizanų eilėraščiai ir dainos 1945–1953 metai“, kuriame Alkupėno slapyvardžiu buvo išspausdinti penki Petro Bartkaus-Žadgailos kūriniai. 2005 metais Algimantas Petrauskas išleido knygą „Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus-Žadgailos gyvenimui ir kovai atminti“, skirtą giminaičio, Lietuvos laisvės kovotojo Petro Bartkaus-Žadgailos atminimui.

Knygoje „Aštuoni Lietuvos laisvės kovos karžygiai“ pasakojimai apie juos sudėti chronologiškai pagal žūties datas. Taip pasirinkta todėl, kad jie, pasiryžę aukoti brangiausią žmogaus turtą – gyvybę dėl Tėvynės laisvės, iki paskutinės akimirkos liko ištikimi duotai priesaikai – kovoti iki pergalės ar mirties.

Atskirame skyriuje išryškinamos LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16-ąją pasirašytos Deklaracijos ypatybės, jos sukūrimo aplinkybės, nes šio svarbiausio Lietuvos partizanų politinio dokumento pasirašymo dieną pirmą kartą ir buvo suteikti Laisvės kovos karžygio vardai. Be abejo, visi LLKS Tarybos Prezidiumo nariai dalyvavo apsvarstant kandidatų nuopelnus. Aukščiausias LLKS kovinis įvertinimas tada suteiktas Juozui Vitkui-Kazimieraičiui ir Juozui Kasperavičiui-Visvydui. Vėliau vienam iš 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos signatarų – Petrui Bartkui-Žadgailai – taip pat buvo suteiktas Laisvės kovos karžygio vardas. Įsakymus suteikti Laisvės kovos karžygių vardus yra

pasirašę Jonas Žemaitis-Vytautas, kurį Lietuvos Respublikos Seimas 2009 m. kovo 12 d. pripažino kovojusios su okupacija Lietuvos valstybės vadovu, faktiškai vykdžiusiu Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas (1949 m. vasario 16 d. – 1954 m. lapkričio 26 d.), ir Adolfas Ramanauskas-Vanagas, 2018 m. lapkričio 20 d. Lietuvos Respublikos Seimo deklaracija pripažintas aukščiausiu gyvu likusiu Lietuvos valstybės pareigūnu ir kovojusios su okupacija Lietuvos valstybės vadovu (1954 m. lapkričio 26 d. – 1957 m. lapkričio 29 d.).

2024-05-05

Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė

Laisvės Deklaracija ir jos signatarai

1949 m. vasario 16-ąją LLKS Tarybos posėdyje buvo priimta LLKS Sąjūdžio tarybos Deklaracija. Joje buvo išdėstytos pagrindinės politinės Sąjūdžio programos nuostatos, nusakyta lietuvių tautos kovos esmė ir būsimosios demokratinės valstybės kūrimo modelis. Deklaracijoje konstatuota:

„LLKS Taryba okupacijos metu yra aukščiausias tautos organas, vadovaująs politinei ir karinei tautos išsilaisvinimo kovai, kad būtų atkurta nepriklausoma demokratinė, parlamentinė Lietuvos respublika“.

Deklaracija kartu su kitais LLKS suvažiavime priimtais dokumentais sudarė teisinį ir politinį ginkluoto pasipriešinimo pagrindą, suteikė Laisvės kovoms naują pobūdį, įteisino LLKS, kaip visuotinio organizuoto ginkluoto pasipriešinimo sovietinei okupacijai organizaciją, o jos Tarybą – kaip vienintelę teisėtą valdžią okupuotos Lietuvos teritorijoje.

Signatarai pasisakė už demokratinę respubliką, už tai, kad suvereninė Lietuvos valdžia priklauso tautai, už laisvus, demokratinius, visuotinius, lygius ir slaptus rinkimus į Seimą, lygių teisių visiems Lietuvos piliečiams, neprasikaltusiems lietuvių tautos interesams, garantavimą. Deklaracijoje aiškiai išreikšta būsima teisingumo vykdymo nuostata: laisvoje Lietuvoje teisingumą galės vykdyti tik Lietuvos teismai. Socialinių problemų sprendimas dokumente įvardijamas kaip vienas pirmųjų spręstinų uždavinių nepriklausomoje Lietuvoje, nusakomas teisinių principų laikymasis partijų veikloje. Politinė išmintis, valstybinis brandumas, nepalaužiamas tikėjimas laisvos Lietuvos ateitimi, kilnus įsipareigojimas laisvės ir demokratijos vertybėms atsispindi signatarų pasirašytame istoriniame Deklaracijos dokumente, nusakant ir užsienio politikos nuostatas. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos deklaracija buvo okupuotos, bet nenugalėtos lietuvių tautos Laisvės konstitucija.

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos 1949 m. Vasario 16-osios deklaraciją pasirašė aštuoni signatarai (nė vienas jų nesulaukė laisvos Lietuvos):

JONAS ŽEMAITIS-VYTAUTAS, LLKS Tarybos prezidiumo pirmininkas, sušaudytas 1954 m. lapkričio 26 d. Maskvoje;

ADOLFAS RAMANAUSKAS-VANAGAS, LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko pirmasis pavaduotojas, Pietų Lietuvos srities vadas, sušaudytas 1957 m. lapkričio 29 d. Vilniuje;

JUOZAS ŠIBAILA-MERAINIS, LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko antrasis pavaduotojas, Didžiosios Kovos apygardos štabo viršininkas bei Algimanto ir Vytauto apygardų įgaliotinis, žuvęs 1953 m. vasario 11 d. Ramygalos valsčiuje;

LEONARDAS GRIGONIS-UŽPALIS, LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko trečiasis pavaduotojas, Prisikėlimo apygardos vadas, žuvęs 1950 m. liepos 22 d. Ariogalos apylinkėse;

ALEKSANDRAS GRYBINAS-FAUSTAS, Tauro apygardos vadas, žuvęs 1949 m. rugsėjo 28 d. Šakių apskrityje;

VYTAUTAS GUŽAS-KARDAS, Vakarų Lietuvos srities štabo viršininkas, žuvęs 1949 m. birželio 19 d. Eržvilko valsčiuje;

BRONIUS LIESIS-NAKTIS, Prisikėlimo apygardos štabo viršininkas, žuvęs 1949 m. rugpjūčio 13 d. Radviliškio rajone;

PETRAS BARTKUS-ŽADGAILA, LLKS Tarybos prezidiumo sekretorius, žuvęs 1949 m. rugpjūčio 13 d. Radviliškio rajone.

LIETUVOS RESPUBLIKOS
ĮSTATYMAS
DĖL LIETUVOS LAISVĖS KOVOS SĄJŪDŽIO TARYBOS
1949 M. VASARIO 16 D. DEKLARACIJOS
1999 m. sausio 12 d. Nr. VIII-1021
Vilnius

Lietuvos Respublikos Seimas,

k o n s t a t u o d a m a s ,

kad nuo 1940 m. birželio 15 d. Lietuva patyrė SSRS, Vokietijos ir vėl SSRS okupacijas,

kad 1940–1990 metais Lietuvoje įvairiomis formomis vyko pasipriešinimas SSRS ir Vokietijos okupacijoms,

kad 1941 m. birželio 22–23 d. ginkluotas Lietuvos sukilimas ir Laikinosios Lietuvos Vyriausybės 1941 m. birželio 23 d. atsišaukimas išreiškė tautos valią atkurti nepriklausomą valstybę,

kad Vokietijos okupacinė valdžia neleido veikti Laikinajai Lietuvos Vyriausybei, todėl susiformavo Lietuvos pasipriešinimo šiai okupacijai organizacijos,

kad 1944–1953 metais Lietuvoje kilo ir vyko visuotinis organizuotas ginkluotas pasipriešinimas sovietinei okupacijai – Lietuvos valstybės savigyna,

kad Lietuvos išlaisvinimo tuo pat metu siekė Lietuvos Respublikos diplomatinė tarnyba, Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas ir kitos lietuvių organizacijos užsienyje;

pabrėždamas, kad visų ginkluoto ir neginkluoto pasipriešinimo struktūrų tikslas buvo Lietuvos išlaisvinimas, pasikliaujant Atlanto chartijos nuostatomis ir demokratinio pasaulio pripažįstama suverenia teise, ginklu kariaujant prieš vieną Antrojo pasaulinio karo agresorių;

įvertindamas 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracijos reikšmę Lietuvos valstybės tęstinumui, priima šį įstatymą.

1 straipsnis. Įstatymo paskirtis

Šis įstatymas nustato Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos statusą Lietuvos Respublikos teisės sistemoje.

2 straipsnis. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba

1. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis jungė karines formuotes bei visuomenines grupes, buvo vadovaujamas vieningos vadovybės ir politinėmis bei karinėmis priemonėmis vykdė pasipriešinimą ir kovojo už Lietuvos išlaisvinimą.

2. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba, priimdama 1949 m. vasario 16 d. deklaraciją (pridedama kartu su originalo faksimile), buvo aukščiausia politinė ir karinė struktūra, vadovaujanti šiai kovai, vienintelė teisėta valdžia okupuotos Lietuvos teritorijoje.

3 straipsnis. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracija 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracija yra Lietuvos valstybės teisės aktas.

4 straipsnis. Baigiamosios nuostatos

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba 1949 m. vasario 16 d. deklaracija su originalo faksimile ir ją pasirašiusiųjų sąrašas (pridedamas) yra šio įstatymo neatskiriami priedai.

Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 71 straipsnio antrąja dalimi, skelbiu šį Lietuvos Respublikos Seimo priimtą įstatymą.

LIETUVOS RESPUBLIKOS
SEIMO PIRMININKAS
VYTAUTAS LANDSBERGIS[1]

[1] Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė, *Laisvės Deklaracija ir jos signatarai*, Kaunas: Naujasis lankas, 2009, p. 7–8, 14–15.

Žurnalistė Kristina Tamelytė kalbina istoriką Darių Juodį

Ištraukos

– 1949-ųjų metų deklaracija nebuvo tik teisinis dokumentas, jis perteikė ir politines idėjas. Kokios tos idėjos?

LLKS deklaracijoje apibrėžta ateities Lietuvos valstybės vizija. O ją partizanai įsivaizdavo kaip demokratinę valstybę, kurioje suverenitetas priklauso tautai. Lietuva turėjo būti parlamentinė respublika – valstybė turėjo būti valdoma per renkamus atstovus į Seimą. Kitas labai svarbus dalykas – kalba apie socialinę globą. Socialinė globa yra ne atskirų žmonių ar organizacijų, o valstybės reikalas. Partizanai įsivaizdavo socialiai orientuotą valstybę, besirūpinančią savo piliečiais.

<...>

– Galima būtų palyginti partizanų kovas ir 1917–1918 m. laikotarpį, kai Lietuvos Taryboje egzistavo daugybė politinių nesutarimų, buvo rašomi keli Nepriklausomybės Akto variantai, kalbama apie monarchinę santvarką. O ar rašant partizanų Nepriklausomybės deklaraciją nebuvo idėjinių ginčų?

Visų pirma, reikia pabrėžti, kad 1949 m. vasario 16 d. deklaracija buvo pasirašyta, bet *neparašyta*. Reiktų suprasti, kad niekas tuščiai neatsiranda – visos idėjos patiria savo genezę, pokyčius, kol atsiranda galutinis rezultatas.

Kalbant apie deklaraciją kaip dokumentą reikia pažymėti, kad ji turėjo savo genezę ir raidą. Nesuprasdami deklaracijos raidos, nesuprasime ir galutinio jos pavidalo. Pirmoji deklaracija – iki tol buvo nuostatų, programų ir t. t. – pavadinimu „Lietuvos partizanų suvažiavimo deklaracija“ atsirado 1946 m. balandžio 23 d. Jos iniciatoriumi, teksto rengėju laikomas Pietų srities partizanų organizatorius Juozas Vitkus-Kazimieraitis. Ši deklaracija apibrėžia, kad būsimoji Lietuva bus demokratinė santvarka, taip pat numatoma parlamentinė respublika, suverenitetas priklausys tautai. Egzistuoja ir kita deklaracija, kuri perima iš 1946-ųjų metų deklaracijos pagrindinius aspektus ir ją papildo, t. y. „Vyriausiojo Lietuvos atstatymo komiteto deklaracija“, pasirašyta 1946 m. birželio mėnesį. Jos iniciatorius yra Jonas Deksnys, tuo laiku atvykęs iš Vakarų. <...> Būtent šioje deklaracijoje atsiranda nuorodų į tarptautinius dokumentus – J. Deksnys buvo kur kas labiau susipažinęs su tarptautine padėtimi nei kiti.* <...>

1947 m. Tauro apygardos partizanų dėka įsteigiamas Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio prezidiumas. Jie siunčia savo atstovus į užsienį tam, kad būtų atkurti prarasti ryšiai, kuriuos tuo metu jau kontroliuoja saugumas. Ši organizacija pradeda kurti planus, kaip suvienyti visus partizanus į vieną bendrą vadovybę. Tame kontekste – 1947 m. gegužės mėnesį – atsiranda „Bendro demokratinio pasipriešinimo deklaracija nr. 2“. Šio dokumento tekstas praktiškai yra 1949-ųjų metų deklaracija: atsiranda socialinės globos aspektas, kartojamos idėjos apie demokratinę santvarką, atstovavimą užsienyje, nuorodos į tarptautinius dokumentus. Galima galvoti, kas gi galėtų būti šio dokumento autorius? Jis teisiškai profesionaliai parašytas, todėl reikia tarp partizanų ieškoti teisininko, kuris galėjo tokį tekstą parašyti. Vienas teisininkas yra, jis – Alfonsas Vabalas-Gediminas, prieškariu baigęs studijas Sorbonoje.[1]

* Algirdo Juliaus Greimo biografijoje dažnai pažymima, o ir jis pats pabrėždavo, kad esąs ne tik mokslininkas, bet ir lietuvių išeivijos politinis veikėjas. Jo ir kitų, Vakaruose atsidūrusių intelektualų, poveikis iš pradžių Jonui Deksniui buvęs labai didelis. Bronius Kašelionis knygoje „Dainavos krašto partizanai“ rašo: „Liubeke (anglų zonoje Vokietijoje) 1946 m. balandį įvyko Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos pasitarimas. Jo dalyviai Algirdas Julius Greimas, Vytautas Stanevičius, Stasys Žymantas-Žakevičius, Jonas Deksnys, Algirdas Vokietaitis ir kiti nutarė Lenkijoje įkurti ryšių tarp Švedijos ir Lietuvos punktus. Iš buvusios Štuthofo kalinės Elžbietos Javorskos brolio <...> J. Deksnys gavo netikrus lenkų repatrianto dokumentus ir tą pavasarį atvyko į Bydgoščių pas E. Javorską. V. Stanevičius vėliau nuvyko

[1] Kristina Tamelytė, „Istorikas Darius Juodis: nesame pasiruošę plačiau žiūrėti į partizaninį karą“, in: https://www.bernardinai.lt/2019-02-15-istorikas-d-juodis-nesame-pasiruose-placiau-ir-ivairiau-ziureti-i-partizanini-judejima/ [žiūrėta 2024-01-20].

į Varšuvą, kur susitiko su kunigu marijonu Venckumi ir susipažino su Maryte Briliūte (Punsko bažnyčios zakristijono dukra). M. Briliūtė V. Stanevičių su J. Deksniu per Suvalkus palydėjo pas savo pusbrolį Pijų Paznėką į Pavaiponių kaimą. P. Paznėkas palaikė ryšius su Lietuvos partizanais, pas jį laikinai gyveno partizanas Nykštukas – Stasys Gurevičius iš Liubavo valsčiaus Senosios Būdos kaimo. P. Paznėkas sutarė su V. Stanevičiumi ir J. Deksniu, kad paštą iš Lietuvos jis per M. Briliūtę perduos Motiejui Pečeliūnui į Pucką, o šis – per švedų pastorių {Andreal Ove}, gyvenantį Gdynėje, jūreivio namuose, į Švediją. Visų Lietuvos pogrindininkų slapta susitikimo vieta tapo Leonido Kukulskio butas Gdynėje“ (Bronius Kašelionis, „Dainavos krašto partizanai“, Vilnius: *Diemedžio* leidykla, 2018, p. 443). Per šiuos ryšininkus keletą metų Lietuvos partizanai ir bendravo su Vakarais. Deja, šiais ryšiais pasinaudojo ne tik pasiuntiniai iš Vakarų ir partizanų pasiuntiniai į Vakarus Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Juozas Lukša-Daumantas, Kazimieras Pyplys-Mažytis, bet nuo 1946 m. vasaros ir MGB agentai.

Partizanų dokumentai (1)

„Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo deklaracija“ apie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo principus, paskelbta A apygardos štabo laikraštyje „Laisvės Varpas“, 1946 m. gegužės 5 d., Nr. 6 (8)

Lietuvos Partizanų Vadų suvažiavimo deklaracija

1946 metų balandžio mėnesio 23 dieną Lietuvos partizanų vadai, pasiėmę vadovauti lietuvių tautos kovoms bolševikų išplėštai nepriklausomybei atstatyti ir vadovaudamiesi tautos valia, pripažino esant būtina paskelbti lietuvių tautai ir kitoms tautoms bei užsienio valstybėms principus, pagal kuriuos atstatytoji Lietuva turėtų ateityje tvarkytis ir kuriuos Lietuvos ginkluotieji partizanai, visos tautos padedami, saugos ir visomis priemonėmis rems.

1. Lietuvos valstybinė santvarka – laisva, demokratinė.

2. Suvereninė Lietuvos valdžia priklauso tautai.

3. Lietuvos valdymas vykdomas per laisvais, demokratiniais rinkimais išrinktą seimą ir jo sudarytą vyriausybę.

4. Seimo rinkimai pravedami laisvais, demokratiniais principais, tiesioginiu, slaptu visuotiniu balsavimu – proporcine rinkimų sistema, balsuojant ne už sąrašus, bet už partijų ir sąjungų išstatytus atskirus kandidatus.

5. Seimo atstovai atsakingi ne prieš partijos vadovybę, bet prieš savo rinkikus.

6. Krašto vidaus statutą bei reformų reikalą ir ryšius su užsienio valstybėmis sprendžia seimas, vadovaudamasis tautos daugumos pareikšta valia, priimdamas dėmesin išmintingus mažumos pageidavimus ir derindamas su suvienytųjų Nacijų pareikštais principais.

7. Lietuvos Komunistų partija negali būti pripažinta teisine partija, nes jos siekimai ne demokratiniai, bet diktatūriniai ir ji, klausy-

dama lietuvių tautai svetimos Sovietų Sąjungos Komunistų partijos ir vyriausybės, prisidėjo prie lietuvių tautos nepriklausomybės atėmimo ir tapo dešimčių tūkstančių geriausių Lietuvos sūnų nužudymo bei trėmimo kaltininke.

Pastarasis Lietuvos partizanų nusistatymas galėtų būti atšauktas tik su sąlyga, jei Lietuvos Komunistų partija viešai atsisakanti nuo diktatūrinio ir revoliucinio principo ir priklausomybės svetimai valstybei. Be to, dar savo kaltę tautai išpirktų, paveikdama Sovietų Sąjungą, kad ši:

Taikingu keliu išvestų iš Lietuvos visas Sovietų Sąjungos ginkluotąsias tiek karines, tiek vidaus apsaugos pajėgas;

Tuoj paleistų visus politiniais sumetimais suimtuosius, pasmerktuosius ir ištremtuosius;

Pripažintų Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto sudarytąją laikinąją Lietuvos Vyriausybę.

8. Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas visomis išgalėmis remia Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pastangas atkurti sutrukdytą Lietuvos nepriklausomybę.

Lietuvos partizanų vadai, paskelbdami šią deklaraciją, kreipiasi į lietuvių tautą ir toliau dar uoliau remti partizanų pastangas kuo greičiau atstatyti Lietuvos nepriklausomybę.

(parašai)

LRMF. F. 3. Ap. 4. B. 4. L. 17–18. Originalas. Rotoprintas.[1]

* „1946 m. balandžio 23 d. pirmą politinę deklaraciją priėmė į suvažiavimą susirinkę Pietų Lietuvos srities partizanų vadai: Lietuvos kariuomenės plk. ltn. Juozas Vitkus, mjr. Zigmas Drunga, kpt. Sergijus Staniškis ir kiti. Deklaracija arba jos nuorašai iki šiol nesurasti, tačiau tekstas, remiantis pasirašytu originalu, 1946 m. gegužės 5 d. buvo paskelbtas A apygardos (vėliau ji bus pavadinta Dainavos vardu) partizanų laikraštyje. Publikacijos: *Laisvės varpas*, 1946 m. gegužės 5 d., nr. 6 (8), p. 1; *Laisvės kovos 1944–1953 metais. Dokumentų rinkinys*. Sud. Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas, 1996, p. 249–250.“ Informacija paskelbta: „Šaltinių publikacija“, parengė Vykintas Vaitkevičius, in: *Antisovietinė rezistencija Lietuvoje: partizaninio karo tyrimų naujos prieigos*, sudarytojas Vykintas Vaitkevičius, Klaipėda: *Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas*, 2020, p. 249–250.

** Dokumentą pasirašė: J. Vitkus-Kazimieraitis, Zigmas Drunga-Mykolas Jonas, Dominykas Jėčys-Ąžuolis, Sergijus Staniškis-Antanaitis, Antanas Morkeliūnas-Labutis, Vytautas Subačius-Klevas, Konstantinas Bajerčius-Garibaldis, Antanas Kulikauskas-Daktaras.

[1] *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, sudarytojai Dalia Kuodytė, Algis Kašėta. Kaunas, 1996, p. 249–250.

Pietų Lietuvos partizanų vadovų suvažiavimo, įvykusio 1946 m. balandžio 22 d.,
P R O T O K O L A S Nr. 2

Dalyvauja partizanų vadai: Kazimieraitis, Mykolas Jonas, Ąžuolis, A. Antanaitis, Labutis, Klevas, Garibaldis ir Daktaras.

Posėdį pradėjo Apygardos Vadas A. Kazimieraitis, paaiškinęs šio suvažiavimo tikslą: sudaryti Aukščiausiąją partizanų vadovybę.

Smulkiau apie aukščiausiosios partizanų vadovybės sudarymą referavo Tauro apygardos Vadas Mykolas-Jonas. Jis įrodė, kad veikiant atskirose apygardose visai savarankiškai ir neturint bendros aukščiausiosios vadovybės, darbas yra ne visai tikslus ir produktyvus. Jis siūlo iš A ir Tauro apygardų ir atskiros Dzūkų rinktinės sudaryti bendrą Pietų Lietuvos partizanų štabą. Skaito 1946 04 09 įvykusio Tauro ir A Apygardos vadovų pasitarimo protokolą.

Atskiros Dzūkų rinktinės vadas Ąžuolis po trumpų diskusijų sutiko su šiuo pasiūlymu, tik prašo padaryti kai kuriuos pakeitimus 1946 04 09 protokole: atleisti jį iš Pietų Lietuvos partizanų štabo 3-ojo skyriaus viršininko pareigų.

Pasitarus nutarta:

a) Priimti Tauro ir A Apygardų vadų 1946 04 09 protokolą, tik įrašyti jame šiuos pakeitimus – 3-ojo skyriaus viršininko pareigas pavesti vykdyti 1-ojo skyriaus viršininkui A. Antanaičiui.

b) Atskiros Dzūkų rinktinės vadą Ąžuolį paskirti A apygardos vadu.

c) Atskirą Dzūkų rinktinę įtraukti į Apygardą A.

d) Seinų valsčių iš Apygardos A išbraukti ir įjungti į Tauro Apygardą.

A. Antanaitis referavo apie Lietuvos partizanų vadovų suvažiavimo paruoštą deklaraciją. Deklaraciją vadovai priėmė ir nutarė ją

skelbti visuose Lietuvos partizanų leidžiamuose laikraščiuose. Deklaracijos tekstas pridedamas ir prie šio protokolo.

Priimti organizaciniai nurodymai Lietuvos partizanams, kurių tekstas pridedamas prie šio protokolo.

Šis protokolas surašytas trimis egzemplioriais.

Nuorašas atitinka originalą: Kazimieraitis [be parašo]
Mykolas-Jonas [be parašo]
Pasirašė A. Antanaitis[be parašo]
Daktaras [be parašo]
Labutis [be parašo]
Klevas [be parašo]

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 190, l. 229. Nuorašo nuorašas. Mašinraštis. Versta iš rusų k.[1]

* Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Zigmas Drunga-Mykolas Jonas, Dominykas Jėčys-Ąžuolis, Sergijus Staniškis-Antanaitis, Antanas Morkeliūnas-Labutis, Vytautas Subačius-Klevas, Konstantinas Bajerčius-Garibaldis, Antanas Kulikauskas-Daktaras.

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, sudarytoja Nijolė Maslauskienė. Vilnius, 2000, p. 113–114.

Darius Juodis

Vyriausiasis Lietuvos atstatymo komitetas

Ištrauka

Lietuvoje 1946-06–1947 veikusi tariamai antisovietinė organizacija. Siekė apjungti antisovietines politines ir karines jėgas. Nuo pat įsteigimo pateko į sovietinio saugumo kontrolę, vadovu tapo saugumo svarbiausias agentas J. Markulis <...>. Naudojantis komitetu siekta sunaikinti antisovietinį pogrindį, todėl šios organizacijos įsteigimo deklaracijoje kelti kilnūs tikslai nebuvo įgyvendinti.[1]

[1] Darius Juodis, „Vyriausiasis Lietuvos atstatymo komitetas“, in: https://www.vle.lt/straipsnis/vyriausiasis-lietuvos-atstatymo-komitetas/ [žiūrėta 2024-02-15].

Partizanų dokumentai (2)

VYRIAUSIO LIETUVOS ATSTATYMO KOMITETO DEKLARACIJA

1946 m. birželio 10 d. Vyr. Lietuvos Atstatymo Komitetas, sudarytas iš kovojančių partizanų, Bendro Pasipriešinimo Sąjūdžio ir demokratinių Lietuvos partijų atstovų, reikšdamas tautos valią, imasi sunkios kovos metu vadovauti Lietuvos nepriklausomybės atstatymui ir deklaruoja lietuvių tautai ir visam pasauliui sekantį:

1. Vyr. Lietuvos Atstatymo komitetas yra aukščiausias tautos politinis organas, vadovaująs politiniam ir kariniam valstybės atstatymo darbui.
2. Vyr. Lietuvos Atstatymo komitetas ir Lietuvos atstatymo reikalams atstovauti ir jiems ginti užsienyje skiriama Užsienio Delegatūra. Jai suteikiami pilni įgaliojimai atstovaut Lietuvos reikalus sąjungių tautų Organizacijoj. Taikos konferencijoj ir kitose tarptautinėse institucijose ir konferencijose. Savo uždaviniams įgyvendinti VLAK Užsienio Delegatūra koordinuoja užsienio lietuvių veiklą sėkmingam krašto išlaisvinimo darbui ir bendradarbiauja su Lietuvos Diplomatiniais Atstovais, akredituotais prie vakarų Demokratijų valstybių.
3. Vyr. Lietuvos Atstatymo komitetas randasi krašte, kur vyksta sunkiausia tautos laisvės kova.
4. VLAK Užsienio Delegatūros nariai skaitomi lygiateisiais VLAK nariais.
5. Bendrojo abiejų instrukcijų {institucijų} – krašto ir užsienio delegatūros – pirmininko pareigas eina pirmininkas krašte. Užsienio Delegatūros nariai iš savo tarpo išsirenka Užsienio Delegatūros pirmininką. Abiem instrukcijas {institucijoms} susijungus, Lietuvos Nepriklausomybės {ę} atstačius dauguma renkamas nuolatinis pirmininkas.

6. Valstybinės Lietuvos santvarka – laisva demokratinė.
7. Suvereninė Lietuvos valdžia priklauso valdžiai* {tautai}.
8. Lietuvos valdymas vykdomas per laisvais, demokratiniais, lygiais, slaptais, proporcingais rinkikais išrinktą Seimą ir sudarytąją vyriausybę.
9. Iki bus išrinktas nurodytas seimas, jo funkcijoj eina VLAK, kurių narių skaičius, atsižvelgiant reikalų ir galimybių, gali būti proporcingai jį sudarančių kovos organizacijų ir sąjūdžių bei politinių partijų praplėstas.
10. Laikinoji Lietuvos Vyriausybė yra sudaroma susitarimo keliu koaliciniais pagrindais VLAK. Laikinoji Vyriausybė en-block atsakinga prieš VLAK.
11. Iki demokratinio Lietuvos seimo išrinkimo, įstatymų leidžiamoji galia priklauso VLAK, įstatymų vykdomoji galia – sudarytai laikinai vyriausybei.
12. VLAK pirmininkas iki seimo išrinkimo, paskelbus Lietuvos Nepriklausomybę, eina prezidento pareigas.
13. Valstybės atstatymas, kol seimo nebus priimta ir paskelbta tautos laisvės ir demokratijos siekiamos atatinkanti valstybės Konstitucija, vykdomas pagal šioje deklaracijoje paskelbtus nuostatus ir 1922 m. Lietuvos konstitucijos dvasią.
14. Lietuvos Komunistų partija yra diktatūrinio, revoliucinio politinės kovos metodų, be to, kaip priešinga pagrindiniu lietuvių tautos siekimui ir kertiniam konstitucijos nuostatui – Valstybiniam Lietuvos nepriklausomumui, ateities Lietuvos politiniam gyvenime negalės būti skaitoma teisine partija.
15. VLAK reiškia padėką visu okupacijos metu veikusiems organams – Laikinai Lietuvos Vyriausybei bei 1941 m. Vyr. Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui vokiečių okupacijos metu, kovos organizacijoms, politinėms partijoms, ypač J{ungtinių} Amerikos Valstybių lietuviams ir diplomatiniams Lietuvos atstovams, prisidėjusiems prie Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo.
16. VLAK kviečia visus lietuvius ir Lietuvos laisvės siekimui lojalius piliečius, pirmoje eilėje krašte kur bolševikiniam terorui ir priespaudai vedama sunki, herojiška kova ir visame pla-

čiame pasaulyje sutelkti visas jėgas krašto nepriklausomybei ir laisvei atstatyti.

17. VLAK prašydamas pagalbos savo tikslų įgyvendinimui iš savo demokratinio pasaulio, vienkart remia pastangas sukurti pasaulyje teisingumu ir laisve pagristą pastovia taika, kuri remiasi pilnutinu tikrosios demokratijos principų įgyvendinimu, išplaukiančių iš krikščioniškosios moralės supratimo ir paskelbtų Atlanto hartoje, Keturiose Laisvėse, 12-oje prezidento Trumeno punktų ir kituose teisingumo ir laisvės deklaracijose.

Tegyvuoja Laisva, Nepriklausoma, demokratinė Lietuva.

Parašai

Lietuva
1946 m. birželio 11d.
Nuorašas tikras: Kap. Ivanauskas
LLA Žem. Apygardos Vadas.

Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 3377, ap.58, b.177, l. 52, 53.[1]

* Dokumentas ranka nepasirašytas. Darant nuorašą, buvo apsirikta rašant septinto punkto paskutinį žodį, teisingas variantas yra riestiniuose skliaustuose. Pirmasis Žemaičių apygardos vadas Fortūnas Ašoklis-Vilkas buvo suimtas 1946-09, iki 1947-04 apygardai vadovavo Kazimieras Antanavičius-Tauras. Jam žuvus Žemaičių apygardos vadais pasiskelbė Juozas Vygantas- Ivanauskas ir Kazimieras Juozaitis-Meteoras. Deja, J. Vygantas-Ivanauskas, kuris ir darė šį nuorašą, pasidavė J. Markulio įtakai ir vėliau buvo suimtas. Plačiau apie tai: Dalia Kuodytė, „Žemaičių apygarda“, in: https://www.vle.lt/straipsnis/zemaiciu-apygarda/ (žiūrėta 2024-03-01).

** Riestiniuose skliaustuose { } pateikiamos pastabos yra knygos sudarytojos.

*** Vytautas Juodsnukis teigia, kad VLAK Deklaraciją pasirašė: „Lietuvos Partizanų vardu Alg. Žaliukas; L. Laisvės kovotojų S-gos vardu Alfonsas Hektoras; Lietuvos fronto vardu Juozas Vytis; Lietuvos Laisvės Armijos vardu Juozas Erelis; „Nepriklausomos Lietuvos“ Sąjūdžio vardu, L.J.V.S. „Atžalynas“ vardu Andrius Meškis“. Informacija pateikiama: Vytautas Juodsnukis, „Suvalkijos partizanų takais, I dalis“, Kaunas, 2000, p. 264. {Algirdas Varkala-Žaliukas, Jonas Deksnys-Alfonsas Hektoras, Juozas Lukša-Juozas Vytis, Juozas Markulis-Juozas Erelis, Vytautas Stanevičius (Staneika)-Andrius Meškis.}

**** 1946 m. birželio 6 d. tie patys asmenys, kurie pasirašė VLAK Deklaraciją, pasirašė ir Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) įsteigimo aktą. Juozas Lukša-Daumantas rašo: „Kalbant apie BDPS ir VLAK gimimą reikia pridurti, kad J. Deksnys ir V. Staneika <...> per daug skubėjo su tų organų sukūrimu. Man teko pasirašyti kaip Lietuvių fronto atstovui <...>. Žaliukas ant akto pasirašė kaip aktyviųjų partizanų atstovas. <...> Net daug sunkumų buvo su BDPS vardo palikimu. <...> Šiuos aktus ypatingai sukompromitavo Erelio įsivėlimas į jų sudarymą. Tiesa, Erelis jų redagavime nedalyvavo. BDPS aktą redagavo Stanevičius, o VLAK – Deksnys“. Informacija pateikiama: Juozas Daumantas, „Partizanai“, Kaunas: *LPKTS, LGGRTC*, 2005, p. 544.

Kęstučio Kasparo ir Bonifaco Ulevičiaus paaiškinimas: „Į J. Deksnio skubėjimą reikėtų žvelgti ne iš 1949 m., o iš 1946 m. padėties. Panašūs teisiniai aktai visų pirma buvo reikalingi sukrėsti politinį egzilį, nes 1945–1946 m. įsikūrę ar atsikūrę politiniai vienetai (VLIK) iš esmės rūpinosi tik pabėgėlių reikalais ir apie krašte vykstančias partizanų kovas suprato menkai arba nežinojo visai. Kitas dalykas, kad J. Deksnys pakliuvo į J. Markulio (MGB) įtaką“. Informacija pateikiama: ten pat, p. 545.

Po šio pasitarimo J. Deksnys, V. Stanevičius, J. Markulis išvyko. V. Stanevičiui sovietinis saugumas „leido“ išsigabenti į užsienį žmoną. Pas J. Markulį Vilniuje kiek laiko pagyvenusį Joną Deksnį, vėliau per Lenkiją „lydėjo“ saugumo agentas Maksimovas, slapyvardžiu Antanas, kad galėtų išsiaiškinti rezistentų ryšio kanalus, slaptažodžius. Sovietinis saugumas jau nuo 1946 m. birželio naudojosi iš J. Deksnio jam nežinant išgautomis žiniomis. Informacija pateikta: Izidorius Ignatavičius, „Kolaborantai“, in: *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998*, sudarytojas Izidorius Ignatavičius, Vilnius, 1999, p. 238.

[1] Dokumentas saugomas Lietuvos ypatingajame archyve, https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p9400/doc10710 [žiūrėta 2024-02-15].

Partizanų dokumentai (3)

Bendro Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdžio DEKLARACIJA Nr. 2

BDPS Prezidiumas, atstovaudamas Lietuvos karines ir politines grupuotes, tai yra reikšdamas lietuvių tautos valią, pakartodamas Vyriausiojo Lietuvos atstatymo komiteto 1946.VI.10 Deklaracijos pagrindinius principus ir juos papildydamas nutarimais, priimtais 1947.V.28, skelbia:

BDPS Prezidiumas, remiantis BDPS įsteigimo aktu ir BDPS suvažiavimo, įvykusio 1946.VIII.12, deklaratyviniais nutarimais ir BDPS Prezidiumo nutarimu iš 1947.V.28, okupacijos metu yra tautos aukščiausias politinis organas, vadovaująs politiniam ir kariniam tautos išsivadavimo darbui.

BDPS Prezidiumo būstinė yra Lietuvoje.

Valstybinė Lietuvos santvarka – demokratinė respublika.

Suvereninė Lietuvos valdžia priklauso tautai.

Lietuvos valdymas vykdomas per laisvais, demokratiniais, visuotinais, lygiais, slaptais, proporcingais rinkimais išrinktą seimą ir sudarytą Vyriausybę.

Nuo okupacijos pabaigos ligi susirenkant demokratiniam Lietuvos seimui įstatymų leidžiamąją galią turi Laikinoji Tautos Taryba.

Laikinąją Tautos Tarybą sudaro: visų vieningoje Vadovybėje Lietuvoje ir užsienyje kovojančių apygardų, rinktinių, aukštųjų mokyklų, kultūrinių, religinių organizacijų bei sąjūdžių ir tautoje atramą turinčių politinių partijų atstovai, prisilaikant proporcingo atstovavimo principo.

Atstačius Lietuvos Nepriklausomybę, lig susirenkant Seimui, Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas eina BDPS Prezidiumo Pirmininkas.

Laikinoji Lietuvos Vyriausybė sudaroma BDPS Prezidiumo Pirmininko pavedimu. Vyriausybė atsakinga prieš Laikinąją Tautos Tarybą.

Lietuvių veiklai užsienyje ir Lietuvos atstatymo darbui koordinuoti BDPS Prezidiumas sudaro Užsienio Delegatūrą, kuri bendradarbiaudama su Vakarų valstybėse akredituotais Lietuvos atstovais, sudarinėja komisijas bei delegacijas ginti ir atstovauti Lietuvos reikalus Suvienytų Nacijų Organizacijoj, įvairiose konferencijose ir kitose tarptautinėse institucijose.

Užsienio Delegatūros nariai iš savo tarpo išsirenka Užsienio Delegatūros Pirmininką, kuris skaitomas BDPS Prezidiumo Pirmininko Pavaduotoju.

Užsienio Delegatūros nariai laikomi lygiateisiais BDPS Prezidiumo nariais.

Šiai deklaracijai vykdyti nuostatus leidžia BDPS Prezidiumas.

Lietuvos valstybės atstatymas, ligi Seimo bus priimta ir paskelbta žmogaus laisvės ir demokratijos siekimus atitinkanti valstybės Konstitucija, vykdoma pagal šioje Deklaracijoje paskelbtus nuostatus ir 1922 m. Lietuvos Konstitucijos dvasią.

Atstatytoji Lietuvos valstybė garantuoja lygias teises visiems Lietuvos piliečiams, neprasikaltusiems lietuvių tautos interesams.

Komunistų partija, kaip diktatūrinė ir iš esmės priešinga pagrindiniam lietuvių tautos siekiui ir kertiniam Konstitucijos nuostatui – Lietuvos nepriklausomumui, nelaikoma teisine partija.

Asmenys, bolševikinės arba vokiškosios okupacijų metu išdavę tėvynę bendradarbiavimu su priešu, savo veiksmais ar įtaka pakenkę tautos išsilaisvinimo kovai, susitepę išdavystėmis ir krauju, yra atsakingi prieš Lietuvos teismą.

Konstatuojama teigiama religijos įtaka ugdant tautos moralę, palaikant jos atsparumą sunkiausiu kovos laikotarpiu.

Socialinė globa nėra atskirų piliečių ar organizacijų reikalas, bet vienas pirmųjų valstybės uždavinių. Ypatingą globą valstybė teikia išsilaisvinimo kovose nukentėjusiems asmenims ir jų šeimoms.

Socialinių problemų racionalus išsprendimas ir krašto ūkinis atstatymas yra susijęs su žemės ūkio, miestų ir pramonės reforma, kuri vykdoma pačioj nepriklausomo gyvenimo pradžioj.

BDPS Prezidiumas, glaudžioje vienybėje su kovojančia krauju ir ašaromis pasruvusia tauta, kviečia visus geros valios lietuvius, gyvenančius tėvynėje ir už jos ribų, kviečia pamiršti įsitikinimų skirtumus ir įsijungti į aktyvų tautos išlaisvinimo darbą.

BDPS Prezidiumas, prašydamas visą demokratinį pasaulį pagalbos savo tikslams įgyvendinti, kartu prisideda prie kitų tautų pastangų sukurti pasaulyje teisingumu ir laisve pagrįstą pastovią taiką, kuri remiasi pilnutiniu įgyvendinimu tikrosios demokratijos principų, siekiančių iš krikščioniškosios moralės supratimo ir paskelbtų Atlanto Chartijos, Keturiose Laisvėse, 12-je prez. Trumeno punktų ir kitose teisingumo ir laisvės deklaracijose.

Tegyvuoja Laisva, Nepriklausoma, Demokratinė LIETUVA!

BDPS Deklaracijos nr. 2 nuorašas, 1947-05. LYA, f. K-1, ap.58, b. 44618/3, t. 16, l. 286.[1]

* Apie šią Lietuvos partizanų politinę deklaraciją duomenų yra išlikę mažai. Istorikas M. Pocius teigia, kad ji galėjo būti parengta 1947 m. gegužės 28 d., o patvirtinta rugpjūčio mėnesį. (Mindaugas Pocius, „Partizanų nepriklausomos valstybės vizija“, in: https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/2006299/mindaugas-pocius-partizanu-nepriklausomos-lietuvos-valstybes-vizija [žiūrėta 2024-05-09]. Tą pačią sukūrimo datą mini ir istorikas D. Juodis, įvardijantis, kad Alfonsas Vabalas-Gediminas, turėjęs aukštąjį teisinį išsilavinimą, labiausiai tikėtina, ir esantis šio dokumento autorius. Internetiniame archyve *e-partizanai* galima susipažinti su dviem šio dokumento pavyzdžiais. Vieno jų suradimo vieta – Tauro apygardos veikimo teritorija (surasta 2016 m. Marijampolės r., https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p7490/doc6710 [žiūrėta 2024-05-09], o kito dokumento suradimo vieta nepažymėta (https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p2670/doc3217 [žiūrėta 2024-05-09]. Abu dokumentai be datos ir be parašų. Tačiau yra dar vienas dokumentas – Tauro apygardos štabo 1947 m. spalio 13 d. raštas Nr. 757, skirtas Kęstučio apygardos vadui, juo tada buvo Jonas Žemaitis, slapyvardžiu Tylius, https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p6540/doc7535#archdocs_gallery [žiūrėta 2024-05-09]. Dokumente rašoma apie siunčiamą „Tamstos žiniai ir susipažinimui Bendrojo Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdžio Prezidiumo Deklaraciją Nr. 2. Deklaracija viešai neplatinama, o asmeniniai susipažįstama ir padedama į archyvą“. Lydimasis raštas be parašo, tik mašinraščiu pabaigoje parašyta „Apygardos Adjutantas“. Tuo metu Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo adjutantas buvo Vytautas (Justinas) Jasaitis-Naktis. Tenka atkreipti dėmesį, jog šiame rašte deklaracija įvardijama kaip BDPS Prezidiumo dokumentas, aiškiai atsiribojant nuo sovietinio saugumo įtakoje esančio BDPS.

** „1947 m. vasaros pradžioje intensyvi MGB agentūrinė veikla davė rezultatų ir buvo užsimota kruopščiai suplanuota operacija sutriuškinti Kauno pogrindį. Birželio 12 d. A. Lukša turėjo suvesti A. Baltūsį su tariamu Žemaičių apygardos vadu. Susitikimo vietoje Aleksote apsaugos grupę sudarė K. Pyplys-Mažytis, K. A. Pečiukonis-Putinas, apygardos štabo ryšininkas Juozas Išganaitis-Dėdė ir V. Buzas-Vytautas. „Žemaičių ryšininkas“ A. Lukšai iškart sukėlė įtarimą, o galutinai tiesa atsiskleidė, kai jis pažino pasaloje buvusį saugumietį Nachmaną Dušanskį. Metęsis bėgti, A. Lukša paspruko ir atbėgo pas J. Poškų, gyvenusį E. Ožeškienės g. 3-2, tačiau čia buvo suimtas.“ Informacija pateikiama: Mindaugas Pocius, „Antisovietinis pasipriešinimas Kaune 1946–1947 m.“, in: *Genocidas ir rezistencija*, 2011, 2 (30), p. 73–74.

[1] „Šaltinių publikacija“, parengė Vykintas Vaitkevičius, in: *Antisovietinė rezistencija Lietuvoje: partizaninio karo tyrimų naujos prieigos*, sudarytojas Vykintas Vaitkevičius, Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2020, p. 253–256.

Partizanų dokumentai (4)

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos deklaracija. Dokumentas rastas 1951-03-03 Dotnuvos r. Pilsupių k.

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos
D e k l a r a c i j a

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba, atstovaudama visas Lietuvos teritorijoje esančias vieningos vadovybės vadovaujamas karines visuomenines grupuotes, būtent:

a/ Pietų Lietuvos Sritį, savo sudėtyje turinčią Dainavos ir Tauro apygardas,

b/ Rytų Lietuvos Sritį, savo sudėtyje turinčią Algimanto, Didžiosios Kovos, Vyčio ir Vytauto apygardas,

c/ Vakarų Lietuvos Sritį, savo sudėtyje turinčią Kęstučio, Prisikėlimo ir Žemaičių apygardas,

tai yra, reikšdama lietuvių tautos valią, pakartodama Vyriausiojo Lietuvos Atstatymo Komiteto 1946.VI.10. Deklaracijoje, BDPS 1947.V.28. nutarimuose ir BDPS Deklaracijoje Nr. 2 paskelbtus pagrindinius principus bei juos papildydama nutarimais, priimtais 1949. II.10 BDPS Prezidiumo ir BDPS Karo Tarybos jungtiniame posėdyje, s k e l b i a:

1. LLKS Taryba, remdamasi BDPS Prezidiumo ir BDPS Karo Tarybos jungtinio posėdžio 1949.II.10. nutarimais, okupacijos metu yra aukščiausias tautos politinis organas, vadovaująs politinei ir karinei tautos išsilaisvinimo kovai.
2. LLKS Tarybos ir jos Prezidiumo būstinė yra Lietuvoje.
3. Valstybinė Lietuvos santvarka – demokratinė respublika.
4. Suvereninė Lietuvos valdžia priklauso tautai.
5. Lietuvos valdymas vykdomas per laisvais, demokratiniais, visuotiniais, lygiais, slaptais rinkimais išrinktą Seimą ir sudarytą Vyriausybę.

6. Nuo okupacijos pabaigos ligi susirenkant demokratiniam Lietuvos Seimui, įstatymų leidžiamąją galią turi Laikinoji Tautos Taryba.
7. Laikinąją Tautos Tarybą sudaro: visų vieningoje vadovybėje Lietuvoje ir užsienyje kovojančių sričių, apygardų, rinktinių, aukštųjų mokyklų, kultūrinių, religinių organizacijų bei sąjūdžių ir tautoje atramą turinčių politinių partijų atstovai, prisilaikant proporcingo atstovavimo principo.
8. Atstačius Lietuvos Nepriklausomybę, ligi susirenkant Seimui, Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas eina LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas.
9. Laikinoji Lietuvos Vyriausybė sudaroma LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininko pavedimu. Vyriausybė atsakinga prieš Laikinąją Tautos Tarybą.
10. Lietuvių veiklai užsienyje ir Lietuvos atstatymo darbui koordinuoti LLKS Tarybos Prezidiumas turi LLKS Užsienio Delegatūrą, kuri, bendradarbiaudama su Vakarų valstybėse akredituotais Lietuvos atstovais, sudarinėja komisijas bei delegacijas ginti ir atstovauti Lietuvos reikalus Suvienytų Nacijų Organizacijoje, įvairiose konferencijose ir kitose tarptautinėse institucijose.
11. LLKS Užsienio Delegatūros nariai iš savo tarpo išsirenka LLKS Užsienio Delegatūros Pirmininką, kuris skaitomas LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininko Pavaduotoju.
12. LLKS Užsienio Delegatūros nariai laikomi lygiateisiais LLKS Tarybos nariais.
13. Šiai Deklaracijai vykdyti nuostatus leidžia LLKS Taryba.
14. Lietuvos valstybės atstatymas, ligi Seimo bus priimta ir paskelbta žmogaus laisvės ir demokratijos siekimus atitinkanti valstybės konstitucija, vykdoma pagal šioje Deklaracijoje paskelbtus nuostatus ir 1922 m. Lietuvos Konstitucijos dvasią.
15. Atstatytoji Lietuvos valstybė garantuoja lygias teises visiems Lietuvos piliečiams, neprasikaltusiems tautos interesams.
16. Komunistų partija, kaip diktatūrinė ir iš esmės priešinga pagrindiniam lietuvių tautos siekimui ir kertiniam Konstitucijos nuostatui – Lietuvos nepriklausomumui, – nelaikoma teisine partija.
17. Asmenys, bolševikinės arba vokiškosios okupacijos metu išdavę Tėvynę bendradarbiavimu su priešu, savo veiksmais ar įtaka pakenkę tautos išsilaisvinimo kovai, susitepę išdavystėmis ar krauju, yra atsakingi prieš Lietuvos Teismą.

18. Konstatuojama teigiama religijos įtaka ugdant tautos moralę ir palaikant jos atsparumą sunkiausiu laisvės kovų laikotarpiu.
19. Socialinė globa nėra vien atskirų piliečių ar organizacijų reikalas, bet vienas pirmųjų valstybės uždavinių. Ypatingą globą valstybė teikia išsilaisvinimo kovose nukentėjusiems asmenims ir jų šeimoms.
20. Socialinių problemų racionalus išsprendimas ir krašto ūkinis atstatymas yra susijęs su žemės ūkio, miestų ir pramonės reforma, kuri vykdoma pačioje nepriklausomo gyvenimo pradžioje.
21. LLKS Taryba, glaudžioje vienybėje su kovojančia tauta, kviečia visus geros valios lietuvius, gyvenančius tėvynėje ir už jos ribų, pamiršti įsitikinimų skirtumus ir įsijungti į aktyvų tautos išsilaisvinimo darbą.
22. LLKS Taryba, prisidėdama prie kitų tautų pastangų sukurti pasaulyje teisingumu ir laisve pagrįstą pastovią taiką, besiremiančią pilnutiniu įgyvendinimu tikrosios demokratijos principų, išplaukiančių iš krikščioniškosios moralės supratimo ir paskelbtų Atlanto Chartoje, Keturiose Laisvėse, 12-je Prezidento Trumano Punktų, Žmogaus Teisių Deklaracijoje ir kitose teisingumo ir laisvės deklaracijose, prašo visą demokratinį pasaulį pagalbos savo tikslams įgyvendinti.

Okupuotoji Lietuva
1949.II.16.

Vytautas
LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas
Faustas
Kardas
LLKS Tarybos nariai: Merainis
Naktis
Užpalis
Vanagas
Žadgaila[1]

* Dokumentą ranka pasirašę visi 1949-02-16 Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Deklaracijos signatarai, mašinraščiu slapyvardžiai dokumente neatspausdinti.

[1] Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 10. l. 227, https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/doc616 [žiūrėta 2024-02-11].

Rita Pauliukaitienė

Laisvės kovos karžygiai ir svarbiausi Lietuvos partizanų politiniai dokumentai

Apžvelgus Lietuvos partizanų pagrindinius politinius dokumentus, išryškėja ir Laisvės kovos karžygių indėlis juos kuriant, patvirtinant savo parašu, prisidedant prie turinio sklaidos. Pirmosios deklaracijos autorius buvo Juozas Vitkus-Kazimieraitis, ją su kitais Pietų Lietuvos vadais 1946 m. balandžio 23 d. pasirašė ir Konstantinas Bajerčius-Garibaldis. „Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo deklaracija“ apie Lietuvos valstybės atkūrimo principus ir išliko žinoma tik iš 1946 m. gegužės 5 d. publikacijos A apygardos (vadas J. Vitkus-Kazimieraitis) štabo laikraštyje „Laisvės Varpas“.

Antrosios politinės – VLAK deklaracijos sukūrimui didesnę įtaką turėjo išeivijos politiniai veikėjai. Vis dėlto ji (1946 m. birželio 10 d.) patvirtinta ir Laisvės kovos karžygio Juozo Lukšos-Vyčio parašu. Vėliau J. Lukša turėjo įdėti daug pastangų, kad Lietuvos laisvės kovotojai kuo mažiau nukentėtų nuo sovietinių represinių struktūrų bei įvairiais būdais užverbuotų agentų.

Trečioji Lietuvos partizanų politinė deklaracija, sukurta 1947 m. gegužės 28 d., BDPS Deklaracija Nr. 2, partizanų vėliau vadinama BDPS Prezidiumo deklaracija Nr. 2, tikriausiai irgi buvo žinoma Juozui Lukšai ir, be abejo, jos teiginius buvo giliai išstudijavęs ne tik Jonas Žemaitis-Vytautas, bet ir Adolfas Ramanauskas-Vanagas bei kiti LLKS Tarybos 1949 metų vasario 16-osios deklaraciją pasirašę prezidiumo nariai, tarp jų ir Laisvės kovos karžygys, Prezidiumo sekretorius Petras Bartkus-Žadgaila.

Ar LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16-osios deklaracijos kopiją tų pačių metų balandį A. Ramanauskas-Vanagas įpareigojo išgabenti į Vakarus, nėra žinoma, nes LLKS įgaliotinio užsieniui Jurgio Krikščiūno-Rimvydo į Lenkiją išneštų dokumentų sąrašo nepavyko rasti.

Didelė tikimybė, kad Laisvės kovos karžygys Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas buvo gavęs ne tik žodinę A. Ramanausko-Vanago informaciją apie šį svarbiausią LLKS politinį dokumentą. Vakaruose lietuviai išeiviai gana aktyviai domėjosi Lietuvos laisvės kovos sąjūdžiu, tai atsispindi ir Algirdo Juliaus Greimo iš Paryžiaus rašytame laiške Stasiui Žymantui į Stokholmą 1949 m. birželio 29 dieną. A. J. Greimas klausia: „2. Kas tau žinoma apie Laisvės Kovų Sąjungą, pakeitusią BDPS?/ 3. Ar tau žinotina, kad siunta (labai svarbi) medžiagos iš Krašto neseniai dingo pakeliui?“* Trečiame klausime minima siunta, yra J. Krikščiūno-Rimvydo į Lenkiją per „geležinę uždangą“ – SSRS sieną – atgabenti partizanų dokumentai, kurie siunčiant į Varšuvą dingo. Vis dėlto dalis žinių (pvz., 1948 m. trėmimų mastas, pluoštelis partizanų dainų, informacija apie LLKS susikūrimą) pasiekė Vakarus.

* *Tarp minties ir politinio veiksmo: Algirdo Juliaus Greimo laiškai (1946–1954)*, sudarytojai Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė, Kaunas: VDU, 2019, p. 284.

Dalia Kuodytė

KGB ir Centrinės vadovybės kūrimosi pradinis etapas

Kokį poveikį centrinės karinės ir politinės vadovybės kūrimosi pradiniam etapui (iki 1947 m. sausio mėn.) darė KGB – šiuo rašiniu bus bandoma ieškoti atsakymo į šį klausimą. Kad toks poveikis buvo, liudija 1946 m. liepos mėn. LTSR KGB II-e skyriuje užvesta agentūrinė-operatyvinė byla „Vakarai“ (Zapad). Taigi, kokiomis sąlygomis atsirado ši byla, kaip KGB pavyko įsiskverbti į kuriamą centrinę vadovybę, tiesiogiai veikti asmenis ir procesus?

1945 m. rudenį į Lietuvą atvyko J. Deksnys ir K. Brunius (žr. Dok. Nr. 2). Jau tada jie pateko į KGB akiratį. Matyt, jie atvyko savo iniciatyva, atstovaudami VLIK oponuojančius sluoksnius ir asmenis <...>. Šio pirmojo atvykimo metu, vyko susitikimai su PLP vadais, miestų rezistencijos atstovais. Įdomu tai, kad J. Deksnys brėžė ribą tarp kaimo – ginkluotosios rezistencijos ir miesto – pasyvios, intelektualiosios rezistencijos. Pirmenybę jis aiškiai teikė pastarajai. Konsultacijų metu J. Deksnys iškėlė pasyvaus pasipriešinimo – kaip perspektyvesnės kovos formą – idėją. Vėliau, kaip matysime, šia idėja savo tikslams pasinaudojo KGB. 1945–46 m. centrinės vadovybės idėja buvo subrandinta visuose pasipriešinimo lygmenyse. Skrajūno – J. Lukšos pranešime, padarytame 1948 m. kovo mėn. 20–21 d. posėdyje, taip apibūdinamos sąlygos, kuriomis kūrėsi vadovybė: „...Miestuose būrėsi pogrindžio organizacijos, kaip LIT, LPS ir kt. ar bandė atsikurti senosios. LLK, LLA, LF ir kt. tapo bolševikų likviduotos, likę jų nariai <...> dažniausiai pasitraukė į provincijoje veikiančius partizanų dalinius. Taip ne mechanišku būdu, bet kaip išdava ilgų ir sunkių laisvės kovų, gimė BDPS, ilgalaikiui įgavęs galutines ir konkrečias organizacines formas <...>. BDSP steigimo aktas, pasirašytas 1946 m. birželio 10 d., buvo tik pirmasis ženklas minėto sąjūdžio, kurio pradžia nusitęsia kelerius metus atgal ir kurio

augimas bei plėtojimasis net nėra nustojęs nei dabar“*. Taigi, vadovybės kūrimo proceso pradžioje buvo ieškoma palankiausių sąlygų tiek ginkluotoms formuotėms, tiek miestų rezistencijos atstovams ir, esant bendriems tikslams, tai atrodė įmanoma.

Šiame kontekste KGB parodė lankstumą ir, 1946 m. pavasarį likviduoto Vienybės Komiteto (kitur – Lietuvos Tautinės Tarybos) vardu pakišusi J. Deksniui savo agentą Ąžuolą, Noreiką (J. Markulį-Erelį), išnaudojo situaciją savo naudai. 1946 m. birželio mėn. vykusiame suvažiavime, kuriame buvo įkurtas BDPS, KGB jau turėjo savo atstovą, kuris vėliau faktiškai paėmė į savo rankas politinės ir karinės vadovybės gijas (tai įvyko tada, kai išvykdamas į Vakarus J. Deksnys paliko Erelį <...> VLAK pirmininku).

Rugpjūčio mėn. 12 d. {1946 m.} buvo įkurtas VGPS. Įkūrimo Deklaracijoje rašoma, kad „VGPS {Vyriausiasis Ginkluotųjų Pajėgų Štabas} yra BDPS žinioje, nes BDPS vadovauja krašto kovoms ir nurodo kelius, susirišusi su užsienio delegatūra. Kova pervedama į griežtus konspiratyvinius rėmus. Kardinalinis dalykas – išsaugoti tautiečius krašto atstatymui“**. Tokia centralizacijos forma, kai partizanų formuotės išreiškia visišką paklusnumą politinei vadovybei, šiuo metu reiškė galutinę KGB pergalę. Nors VGPS deklaravo vienijanti visas ginkluotųjų partizanų pajėgas, bet, matyt, taip nebuvo. Tokį centralizacijos variantą daugelis partizanų vadų vertino rezervuotai. Pvz., J. Kęstučio apygardos vadas J. Kasperavičius-Visvydas buvo paruošęs laišką 1947 m. sausio mėn. įvyksiančio suvažiavimo dalyviams, kuriame teigė, kad „pogrindžio vadovybė turi būti sudaryta iš ginkluotų partizanų, esančių nelegalioje padėtyje. Legalioje padėtyje esantieji pogrindžio veikėjai gali pogrindžio vadovybei padėti, bet negali į jos sudėtį įeiti“***.

BDPS ir VGPS deklaruojamas perėjimas į konspiratyvų veikimą vadovaujant centrui. Realizuojant šį planą partizanų vadams turėjo būti padirbti dokumentai (žr. Dok. Nr. 5) ir bendraujant su vadais išgauta informacija jiems to nežinant (taip 1946 m. rugsėjį buvo panaudoti J. Lukša ir A. Zaskevičius – žr. Dok. Nr. 2).

Matyt, agentūrinės bylos „Vakarai“ pradžia rodo, kad 1946 m. liepos mėn. jau buvo užtikrintas KGB įsiskverbimas į vadovybę ir galimas plataus masto agentūrinis darbas. (Tiesiog pavyzdiniu galima pavadinti Didžiosios Kovos apygardos triuškinimą). Šiame kontekste paaiškėja, kodėl nebuvo areštuoti į Vilnių atvykę partizanų vadai, kodėl buvo leidžiama veikti J. Deksniui. Pasinaudojus pastaruoju, buvo tikimasi perimti ryšio kanalus su Vakarais, skaldyti ten veikiančius centrus. Šio žmogaus veiklai įvertinti reikalingas atskiras darbas, tačiau reikia pažymėti, kad nuo 1946 m. vasaros iki 1949 m. KGB veikė jį, panaudodama jam to nežinant. Pavyzdžiui, pokalbiai su J. Markuliu formavo jo nuostatas, įnešė KGB naudingų niuansų. Be to, jo pasyvaus-konspiracinio pasipriešinimo idėja tapo savotišku „Trojos arkliu“. Žinoma, jam darė įspūdį J. Markulio asmeninės savybės, intelektas, iškalba <...> ir jau 1946 m. buvo visiškai pastarojo įtakoje (žr. Dok. Nr. 2).

Iš pasakyto galima daryti išvadą, kad 1945–46 m. (iki 1947 m. sausio mėn.) KGB panaudojo rezistencijos siekį suvienyti kovojančias krašto pajėgas savo tikslams. Žinoma, VLAK, BDPS, VGPS įkūrimas buvo inicijuojamas ir vykdytas pasipriešinimo jėgų, tačiau 1946 m. vasarą „iniciatyvą“ pilnai perėmė KGB agentūra. <...>

Šias mintis iliustruoja 6 dokumentai, pateikiami skaitytojui. Du iš jų – agentūrinės bylos „Vakarai“ rezultatų santraukos. Jie ypač vertingi todėl, kad šios agentūrinės bylos buv. VSK archyve nėra. Tiesiogiai su šia byla susijęs ag. Ąžuolo (J. Markulio) agentūrinis pranešimas. Manau, kad vertingas iliustratyvine prasme Dok. Nr. 6. Tai agentūrinės bylos „Priboj“ pažyma. Ji datuota 1951 m. balandžio mėn. Matyt, yra tam tikras ryšys tarp ag. bylų „Vakarai“ ir „Priboj“ (beje, visos šios pažymos – agentūrinėje J. Deksnio byloje). Ji įdomi tuo, kad čia kalbama apie „banditų“ veiklos nutraukimą, įsiskverbimą į vadovaujančius organus, štabus, jų tarpusavio pjudymą. Ir čia, kaip ir 1946 m., pagrindinis KGB agentūros ginklas – ginkluotos kovos perorganizavimas į pasyvią rezistenciją. Tą idėją, kaip bazinę, t. p. skleidė KGB 1948 m. gruodžio 31 d. vėl atnaujinto BDPS nariai (LKA, Nr. 5).

Minėtoje pažymoje atsispindi KGB taktikos pasikeitimas – nepavykus tiesiogiai veikti per vyr. vadovybę, įtakojant kitus partizanų junginius, bandoma infiltruoti agentus tiesiogiai į smulkesnių vienetų štabus, perimant ryšių sistemas ir tokiu būdu palaipsniui naikinant juos.

Ši „kovos taktika“ pasitvirtino. Tai rodo paskutinio – 1951–53 m. laikotarpio ciniškiausios išdavystės.[1]

---

[1] Dalia Kuodytė, „KGB ir Centrinės vadovybės kūrimosi pradinis etapas“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 8, Kaunas, 1993, p. 57–59.

* Medžiaga pokario rezistencijos istorijai. Skrajūno pranešimas. // *Akiračiai*. – 1990, Nr. 7.

** Lietuvos BDPS atstovų suvažiavimo, įvykusio 1946 m. rugpj. 2 d. Deklaracijos protokolo ištraukos. // VVOA. F. 3377. A. 55. B. 219. L. 3.

*** Apybraiža apie pogrindžio organizaciją nuo BDPS sužlugimo iki pastarojo meto. // VVOA. F. 3377. A. 55. B. 219. L. 5–24 /kopija/.

Represinių struktūrų dokumentai (1)

Iš Dalios Kuodytės publikacijoje „KGB ir Centrinės vadovybės kūrimosi pradinis etapas“ minimų šešių dokumentų toliau bus pateikti trys, geriausiai atspindintys, kokius sunkumus turėjo įveikti Lietuvos partizanų vadai, siekdami susivienyti kovoje už laisvą, demokratinę Lietuvą:

Dokumentas Nr. 1{1946-08-17}
Maskva, gen. leit. dr. Fedotovui

Pagal Jūsų atsiųstą agentūrinį planą „Vakarai“ (Zapad) mūsų agentūra parengė ir rugpjūčio 12 d. pravedė apygardų vadų suvažiavimą. Jame, be mūsų agentų Ąžuolo, Jonyno, Kibirkšties, dalyvavo Didžiosios Kovos, Tauro, Žemaitijos, Aukštaitijos, Panevėžio, Vilniaus krašto apygardų atstovai.

Apygardų atstovus iš miškų iškvietė mūsų agentūra, veikusi „Vienybės komiteto“ vardu. Šiame pasitarime dalyvavo ir Vakarų atstovas <...> Alfonsas {J. Deksnys}, kuris pristatė mūsų agentą Ąžuolą {J. Markulį} kaip BDPS vadovą.

Alfonsas ir mūsų ag. Ąžuolas pasitarime pasisakė už būtinybę pakeisti kovos taktiką, nutraukti banditinę-teroristinę veiklą, išvesti iš miškų gaujų dalyvius, pervesti juos į pogrindines formuotes, kurios veiktų karui prasidėjus.

Pasitarime nutarta sukurti vieningą nacpogrindžio vadovybę, kuriai paklustų visos apygardos ir organizacijos ir kuri nutrauktų banditizmą ir teroristinę veiklą, parengti naujų dalyvių išvedimo į legalią ir pusiau legalią padėtį planą ir jį vykdyti.

Į štabą pateko mūsų agentai Ąžuolas, Gediminas, Jonynas. Agentas Kibirkštis paskirtas vadovauti ryšių skyriui.

Vykdydami suvažiavimo nutarimus, mes ruošiame direktyvas dėl kovos taktikos pakeitimo ir dalyvių pervedimo į legalią padėtį. Į šį pasitarimą mūsų agentai pakvietė DKA vadą Žaliąjį Velnią {Joną

Misiūną}, kuris tą dieną atvykti negalėjo. Jis atvyko į Vilnių kitą dieną (rugpjūčio 13 d.) ir tada jo štabo viršininkas Genelis {Benediktas Trakimas}, dalyvavęs pasitarime, pateikė detalią informaciją apie pasitarimo rezultatus. Susitikimo su sukurto komiteto vadovybe dingstimi Žaliasis Velnias buvo pristatytas į mūsų butą ir ten areštuotas. Kiti apygardų vadai, tarp jų ir DKA: štabo viršininkas Genelis bei dalinių vadai Vytenis ir Svajūnas išvyko į dislokacijos vietas ir laukia nurodymų realizuojant pasitarimo direktyvas. Iš agentūros gauti duomenys, kad visi pasitarimo dalyviai sėkmingai sugrįžo ir nieko neįtaria. Žaliasis Velnias sutiko mums padėti likviduoti apygardą ir duoda parodymus. Tokias pačias priemones vykdysime ir kitose apygardose.

Pasitarimo dalyvis Alfonsas rugpjūčio 19 d. išvyksta, lydimas mūsų operatyvinio darbuotojo, kuris turi sužinoti ryšių punktus Lenkijoje.

LTSR MGB Ministras gen.-mjr. Jefimovas
1946.VIII.17.

/Vertimas iš rusų kalbos/

YSK archyvas. O. b. f. B. 5582. T. 3. L. 16–17.

* J. Misiūnas-Žalias Velnias buvo nužudytas Maskvoje 1947-03-11.

Dokumentas Nr. 2 {1946-08-20}
PAŽYMA apie agentūrinį planą „Vakarai“

Agentūrinis planas „Vakarai“, skirtas išaiškintiems lietuvių emigrantų nacionalistinio centro emisarams ir karinių gaujų Lietuvoje vadovams, pradėtas š. m. (1946 m.) liepos mėn. Lietuvos TSR MGB 2-ojo skyriaus. 1945 ir 1946 m. m. Lietuvos TSR MGB išaiškino ir likvidavo keletą komitetų ir štabų, bandžiusių suvienyti karines formuotes ir nacionalistines organizacijas Lietuvoje.

Tarp jų buvo: „Vyriausias LLA štabas“, „Vyriausias Lietuvos partizanų sąjungos štabas“, „Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas“, „Tautos Išlaisvinimo Taryba“ ir kt. Šie štabai, siekdami pagalbos iš užsienio reakcinių sluoksnių (pirmiausia iš anglų ir amerikiečių), stengėsi užmegzti ryšius su lietuvių emigraciniais centrais, esančiais Vokietijos ir Švedijos anglų – amerikiečių okupacinėse zonose.

Savo ruožtu lietuvių emigracinės nacionalistinės organizacijos mėgina užmegzti ryšius su antitarybinėmis organizacijomis Lietuvoje. Atsižvelgdami į tai, mes nutarėme perimti ryšio kanalus, infiltruoti

savo agentūrą tiek į Lietuvos nacionalistinių formuočių štabus, tiek į užsienyje veikiančius centrus, kad galėtume suskaldyti ir likviduoti ginkluotas gaujas.

Šiam tikslui mes panaudojome 1946 m. balandžio mėn. likviduotą „Lietuvos Tautinę Tarybą“ ir per vieną patikrintą agentą {J. Markulį} ėmėme vaizduoti jos atkūrimą iš „Tarybos“ likučių. Gegužės mėn. užmezgėme ryšį su stambia formuote – Didžiosios Kovos apygarda, vadovaujama Žaliojo Velnio, kuris pripažino šį „komitetą“ vadovaujančiu organu.

Su Žaliojo Velnio ryšininkų pagalba mums pavyko užmegzti ryšį su Tauro ir A apygardų štabais.

Gegužės pabaigoje per DKA štabo ryšininkus mūsų „komiteto“ atstovas buvo pakviestas į Pietų ir Rytų Lietuvos gaujų vadų pasitarimą. Į šį pasitarimą atstovauti „komitetą“ mes pasiuntėme ag. Ąžuolą, kurį ryšininkai palydėjo į Tauro apygardos štabą, dislokuotą miške, 30 km nuo Kauno.

Šiame pasitarime agentas susitiko su Tauro apygardos vadu Mykolu Jonu {Zigmu Drunga}, Geležinio Vilko rinktinės vadu Žiedu {Juozu Stravinsku} ir kt.

Pasitarime buvo svarstomi partizanų kovos taktikos klausimai, t. p. vieningo vadovaujančio centro sukūrimo galimybė.

Agentas Ąžuolas, kaip „komiteto“ atstovas, įrodinėjo būtinumą nutraukti ginkluotą kovą ir pakeisti taktiką (pereiti į pogrindines formuotes), kadangi iki karo tarp TSRS ir anglosaksų tas veda tik prie beprasmio lietuvių tautos naikinimo. Karinės formuotės turi paklusti vyr. štabui ir „komitetui“ (t. y. mūsų agentūrai). Šios mūsų agento mintys daugelio delegatų buvo pripažintos logiškomis, bet tokios taktikos įpiršti jam nepavyko, kadangi iš susitikimo dalyvių agentas sužinojo, kad 1945 m. rudenį į Lietuvą nelegaliai buvo atvykę Lietuvos emigracijos atstovai ir davė nurodymus plėsti antitarybinę-nacionalistinę veiklą ir ginkluotą kovą... Apie VLIK veiklą, remdamasis užsienio emisarų žiniomis, Mykolas Jonas kalbėjo: „...Lietuviai Vakaruose daro viską, kad išlaisvintų Lietuvą. <...> VLIK stengsis permesti į Lietuvą daugiau kariškių, kad šie organizuotų kovą su bolševikais... Partizaninę kovą jie laiko ir laikys šventa Lietuvos išvadavime.“

Tokios žinios pakėlė nacionalistų dvasią, įkvėpė pasitikėjimo. Birželio 6 d. (1946 m.) Tauro apygardos ryšininkai vėl perdavė mūsų

„komitetui“ kvietimą jų štabe susitikti su atvykusiais iš užsienio „žurnalistais“. Ten vėl buvo pasiųstas ag. Ąžuolas. Grįžęs iš štabo agentas pranešė, kad vienos rinktinės, vadovaujamos Vyties ir Žaliuko, ribose susitiko su nelegaliai į Lietuvą atvykusiais VLIK atstovais. Atvykusieji prisistatė agentui kaip Alfonsas{Jonas Deksnys} ir Andrius {Vytautas Stanevičius}.

Alfonsas ir Andrius suorganizavo pasitarimą su karinių formuočių vadovais, kuriame išdėstė užduotis ir priėmė nutarimą įkurti nacionalistinio pogrindžio vadovaujančius organus.

Anot jų, jie atvyko į Lietuvą VLIK pavedimu, vykdydami nutarimą permesti antitarybinės kovos centrą iš užsienio į Lietuvą, čia įkurti Lietuvos Atstatymo Komitetą (VLAK), o VLIK paversti VLAK delegatūra užsienyje. <...> „Užsienyje buvo nutarta:

1. Kovoti reikia Tėvynėje.
2. Kovai turi vadovauti žmonės, esantys Lietuvoje.
3. Politinę reikšmę turi ir išeivija, bet tik kaip pagalbinė jėga.“

Sudarant vadovavimo centrą pasitarime buvo priimta rezoliucija apie tai, kad visos Lietuvos veikiančios ir kovojančios organizacijos sudaro „Vyriausiąjį Lietuvos Atstatymo Komitetą“. Šis Komitetas – aukščiausias politinis organas, vadovaujantis politinei ir karinei veiklai Lietuvoje, t. p. lietuvių tautos atstovas užsienyje, veikiantis per delegatūrą. Lietuvoje turime suvienyti visas demokratines jėgas kovai su Tarybų valdžia, o baze tam turi būti visa kovojanti šalis.

VLAK per kuriamą Lietuvoje rezidentūrą, į kurią įeina BDPS (pogrindžio atstovai) ir Generalinio Karinio štabo (iš karinių formuočių atstovų), vadovaus pogrindžiui ir karinėms formuotėms.

Taip pat buvo nutarta, kad kol bus formuojamas VLAK, jo funkcijas vykdys mūsų „komitetas“, VLAK pirmininku išrinktas Ąžuolas.

Deklaracijoje buvo nurodyta, kad: „Užsienio delegatūra yra įgaliota atstovauti Lietuvą taikos konferencijoje ir JTO. Ji koordinuoja emigrantų veiklą ir dirba su diplomatinėmis misijomis. Delegatūra rūpinasi kovotojais, esančiais užsienyje.

Delegatūra palaiko ryšį ir padeda Lietuvos partizanams pinigais, drabužiais, ginklais, medikamentais ir kt. Delegatūra kartu su VLAK ir pogrindžiu visomis jėgomis kovos už laisvos Lietuvos atkūrimą.“

Į užsienio delegatūrą įėjo žinomi emigracijoje profesoriai: kun. Krupavičius (pirmininkas), prof. Brazaitis, daktaras Podolskis, Kaminskas, Žemaitis, Meškis, Valiukas.

Pasitarime Alfonsas pasakojo, kad anglų – amerikiečių okupuotoje Vokietijos zonoje veikia šios nacionalistinės organizacijos: Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjunga, Lietuvių Frontas, Nepriklausoma Lietuva-Atžalynas, Krikščionių-demokratų sąjunga, socialdemokratai, liaudininkų sąjunga, Lietuvos Partizanų Sąjunga, šių organizacijų atstovai ir sudarė VLIK, vyriausiąjį lietuvių nacionalistų vadovaujantį organą <...>.

Alfonsas taip pat pareiškė, kad karas tarp TSRS ir anglosaksų turi kilti po pusantrų – dviejų metų. Todėl Lietuvos pogrindis turi ruoštis šiam karui, kad organizuotai stotų kovon prieš Tarybų valdžią.

Šiame pasitarime ag. Ąžuolas išdėstė „komiteto“ nuomonę, kad reikia nedelsiant nutraukti ginkluotą kovą, banditizmą, pervesti karinių formuočių narius į pogrindžio organizacijas, kurios turėtų stoti į ginkluotą kovą tik prasidėjus karui.

Su šia nuomone sutiko apygardų atstovai ir emisarai iš Vakarų.

Pirmoje liepos pusėje ag. Ąžuolas vėl nuvyko susitikti su Vakarų emisarais Alfonsu ir Andriumi. Iš pokalbių su Alfonsu agentas nustatė, kad Andrius išvyko į Alytaus apskritį, kur buvo nelegaliai išvežęs savo žmoną, gyvenusią Kaune, norėdamas išsiųsti ją per Lenkiją į anglų okupuotą zoną Vokietijoje. Andrius buvo įpareigotas organizuoti ryšius tarp Lietuvos nacionalistinio centro ir užsienio delegatūros. Jo išvykimas susijęs su šios užduoties vykdymu.

Kalbėdamas apie ryšį tarp užsienio ir Lietuvos Alfonsas pranešė, kad jie jau ėmėsi priemonių – montuoja radijo stotį, kuri bus viename iš apygardų štabų.

Laikotarpiuose tarp mūsų agento ir Alfonso susitikimų pastarasis komplektavo VLAK Generalinį Karinį štabą.

Ąžuolo ir Alfonso susitikimo metu į štabą buvo paskirti:

Gen. štabo viršininku – buv. Lietuvos kariuomenės pulkininkas Kazimieraitis {Juozas Vitkus}, Pietų Lietuvos partizanų vadas (žuvo po to, kai buvo „paskirtas“ į tas pareigas);

Štabo viršininko pavaduotoju (taip pat štabo ekspertu kariniams reikalams) – buv. Lietuvos kariuomenės kapitonas Gužaitis, vienas iš aktyvių pogrindžio veikėjų ir karinės formuotės vadas;

II-ro skyriaus (žvalgybos) viršininku – Algimantas Zaskevičius <...>; Štabo nariu – Zigmas Drunga <...> (užmuštas liepos pabaigoje operacijos metu);

Štabo nariu – Vitalius Gavėnas {Vampyras} <...>.

Vėliau į šį štabą turėjo būti įvesti Aukštaitijos, Vilnijos ir Šiaurės Lietuvos apygardų atstovai.

Aiškindamas Generalinio karinio štabo užduotis Alfonsas kalbėjo, kad štabas turės vadovauti partizaninėms ir sukilėlių formuotėms, ruoštis būsimam karui.

II-as skyrius turi dirbti žvalgybinį darbą, rinkti karinę, ekonominę ir politinę informaciją. „II-as karinio štabo skyrius turi užsiimti karine žvalgyba, kadangi ateityje (karo pradžioje) gali būti išmestas oro ir jūros desantas Vakarų Lietuvoje. Šie desantai turėtų atgabenti ginklus, maisto produktus ir aprangą. Žvalgyti teks kelius, tiltus, geležinkelius, Klaipėdos uostą, pajūrį, užnugarį. Šių žinių reikalauja Vakarai."

Į žvalgybinį darbą Alfonsas planuoja įtraukti ir kitus pogrindžio narius, t. p. mūsų agentą Ąžuolą.

Jau dabar Alfonsas prašė Ąžuolą pateikti jam raštišką informaciją apie Lietuvos ekonominę ir politinę padėtį ir ateityje tokią informaciją rinkti.

Alfonsas t. p. išsakė nuomonę, kad VLAK filialai turi būti įkurti Kaune, Šiauliuose, Klaipėdoje, Kretingoje, Panevėžyje, Palangoje ir Zarasuose.

Aptardamas nacionalistinės veiklos pobūdį, Alfonsas kalbėjo, kad ginkluotos kovos tęsti neverta, kadangi padėtis ir laikas tam netinkami: reikia taupyti jėgas ir ruoštis rimtai kovai ateityje, t. y. kai prasidės karas tarp TSRS ir Anglijos. Alfonso manymu, dabar būtina taip veikti, kad būtų užmigdytas MGB budrumas; parodant, kad „partizanai" sutriuškinti ir Tarybų valdžia Lietuvoje įsitvirtino. Tas sudarys galimybę tolesniam darbui.

Jis taip pat pareiškė, kad politinį vadovavimą turi perimti BDPS, kuris ateityje leis laikraštį „Kova".

BDPS privalės palaikyti ryšius su užsienio delegatūra ir ją veikti kaip VLAK pavaldus organas. BDPS palaikys tiesioginius ryšius su VGPS II-ru skyriumi ir koordinuos žvalgybinį darbą renkant reikalingas žinias.

Alfonsas ypač pabrėžė konspiracijos būtinumą pogrindžio darbe, būtent: neskleisti gandų apie jų atvykimą į Lietuvą, laikyti paslaptyje VLAK Gen. karinio štabo sukūrimą, jo personalinę sudėtį.

Pagal mūsų planą maršrutinis agentas Ąžuolas pasiūlė Alfonsui atvykti į Vilnių ir čia pabūti iki išvykimo į Vakarus. Šį pasiūlymą Alfonsas priėmė ir liepos 29 d. su agento jam atvežtais dokumentais atvyko į Vilnių ir apsistojo Ąžuolo bute.

Alfonsas, būdamas Vilniuje, papasakojo agentui, kad jis turi tiesioginį ryšį su anglų žvalgyba ir kad jo veikla Lietuvoje sutampa su lietuvių emigracinio centro, kurio pavedimu turi užmegzti ryšius su Lietuvos pogrindžiu, sukurti vieningą vadovybę ir pavesti jai pertvarkyti nacionalistinių formuočių taktiką, uždavinius. Tai reiškia, kad turi keistis kovos formos, nutrauktas banditizmas, teroras, maksimaliai išsaugant jėgas būsimajam karui, kuo daugiau ginkluotų gaujų dalyvių, ypač vadų pervedant į legalią ar pusiau legalią padėtį.

Alfonsas išsakė agentui pageidavimą, kad Vilniuje būtų suorganizuotas nelegalus pogrindžio vadų pasitarimas, kuriame jis galėtų (kaip užsienio delegatūros atstovas) pasisakyti apie naują pogrindžio taktiką, išdėstyti numatomą struktūrą ir pristatyti agentą nacionalistinio pogrindžio vyriausiojo vad. organo vadovu (VLAK pirmininku ir BDPS vadovu).

Mums leidus, agentas palaikė šią Alfonso idėją ir jie susitarė rugpjūčio 12 d. sušaukti tokį pasitarimą. Jį paruošė mūsų agentūra. Pasitarimas įvyko vieno agento bute. Butas buvo atitinkamai paruoštas.

Į pasitarimą agentai iš apygardų iškvietė Didžiosios Kovos, Tauro, Žemaitijos, Aukštaitijos, Panevėžio, Vilnijos partizanų vadus.

Be mūsų agento Ąžuolo, Jonyno, Kibirkšties pasitarime dalyvavo DKA štabo viršininkas Genelis, šio štabo apsaugos vadas Vytenis, Žemaitijos atstovas Lokys, Aukštaitijos – Ožka {Ona Trakimaitė}.

Pavėlavę į pasitarimą atvyko Tauro apygardos ir PL atstovas Vytis {Juozas Lukša}, Panevėžio – Pakaruoklis, DKA – Skokas. Juos supažindino su pasitarimo dalyviais ir priimtais nutarimais.

Alfonso ir Ąžuolo pasiūlymu pasitarime buvo priimtas nutarimas sukurti vieningą vadovybę, kuriai paklustų visos apygardos ir nacionalistinės organizacijos, t. p. nutraukti banditizmą ir teroristinę veiklą, pervesti gaujų dalyvius į legalią ar pusiau legalią padėtį.

Į vadovaujantį štabą infiltruoti mūsų agentai Ąžuolas, Gediminas, Jonynas. Pagal pasitarime priimtus sprendimus mūsų agentūra turi paruošti BDPS vardu specialią direktyvą dėl ginkluotos kovos nutraukimo ir ginkluotų gaujų perorganizavimo į konspiracines organizacijas, pervedant dalyvius į legalią ir pusiau legalią padėtį.

Į šį suvažiavimą per agentus buvo pakviestas DKA vadas Žaliasis Velnias, kuris sutiko atvykti į Vilnių, bet tą dieną neatvyko. Į Vilnių jis atvyko rugpjūčio 13 d., ir tada pasitarime dalyvavęs jo štabo viršininkas Genelis informavo jį apie priimtus nutarimus. Susitikimo su naujojo „komiteto“ vadovais pretekstu Žaliasis Velnias buvo pristatytas į specialiai paruoštą butą ir areštuotas. Po to Žaliasis Velnias davė parodymus ir sutiko vykdyti mūsų užduotis likviduojant apygardą.

Tokios pat priemonės numatytos ir kitose apygardose.

Pasitarime dalyvavęs Alfonsas rugpjūčio 20 d. išvyksta į užsienį, lydimas mūsų agento. Jo išvykimas kruopščiai paruoštas. Lenkijoje agentas turi gauti duomenis apie ryšio punktus ir slaptažodžius, o t. p. atvežti į Lietuvą pogrindžio paštą, kuris bus atgabentas iš Švedijos per Dancigą.

Prieš išvykstant Alfonsas perdavė Ąžuolui radioryšio šifrus ir kodus bei radijo siųstuvą, atvežtą iš Kauno.

Alfonso išvykimą iš Lietuvos organizavo VLAK, su kuriuo ateityje bus palaikomas ryšys.

1946 m. rugpjūčio 20 d. LTSR MGB Ministras gen. ltn. Efimovas.

Vilnius LTSR MGB II-ro sk- viršininkas papulk. Počkaj.

/Versta iš rusų kalbos/

VSK arch. O. b. f. B. 5582. T. 3. L. 18–28.

Dokumentas Nr. 3 {1947 m. lapkr.}
PAŽYMA apie J. Deksnio bylą

Deksnys Jonas, Jono, <...> žurnalistas, gyvena Vak. Vokietijoje. Pogr. slap. Alfonsas, Hektoras, Prapuolenis.

1940–1941 m., atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, Deksnys aktyviai dirbo antitarybinį darbą tarp studentų. Vokiečių okupacijos metais įstojo į nacionalistinę Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungą – LLKS. Kaip šios organizacijos atstovas įėjo į vadovaujančio centro VLIK,

kuris vienijo pagrindines buržuazines-nacionalistines partijas ir organizacijas, sudėtį, vadovavo šiame komitete propagandai ir redagavo laikraštį „Laisvės Kovotojas“.

1944 m. J. Deksnį areštavo vokiečiai ir išsiuntė į Vokietiją, į konclagerį.

1945 m. lapkričio mėn. J. Deksnys kartu su VLIK nariu inžinieriumi Bruniumi (suimtas 1946 m.) nelegaliai perėjo Lietuvos TSR sieną ir susisiekė su taip vadinamos A apygardos vadu pulkininku J. Vitkumi-Kazimieraičiu (žuvo 1946 m.) Deksnys ir Brunius pasisiūlė Vitkui organizuoti nacionalistinių gaujų vyr. vadovybės sudarymą Lietuvos TSR, o taip pat susitarė dėl ryšio.

Pagal šiuos susitarimus Vitkus-Kazimieraitis 1946 m. balandžio mėn. sudarė taip vad. Pietų Lietuvos Partizanų štabą (PLP), sujungusį Tauro ir Dainavos apygardas.

1946 m. gegužės mėn. Deksnys vėl nelegaliai atvyko į Lietuvos TSR. Kartu su juo atvyko VLIK narys Stanevičius-Andrius. Šį kartą jie susisiekė su Tauro apygardos vadu Z. Drunga-Mykolu Jonu (užmuštas 1946 m. liepos mėn.) 1946 m. birželio mėn. Deksnys ir Drunga sušaukė partizanų vadų pasitarimą, į kurį pakvietė nacionalistinio pogrindžio atstovus iš Vilniaus. Į pasitarimą buvo pasiųstas mūsų agentas Ąžuolas (Noreika), atstovavęs šiame pasitarime legendinį „Vienybės Komitetą“. Pasitarime Deksnys kalbėjo apie tarptautinę padėtį, apie lietuvių emigrantų gyvenimą ir apie užsienio valstybių vyriausybių ir karinių vadovų požiūrį į juos. Jis papasakojo, kad JAV ir kitos valstybės ruošiasi karui prieš TSRS. „Kad karas bus – nėra jokios abejonės. Šiandien jis dar negali prasidėti, nes tam reikia pasiruošti. Reikia perorganizuoti armiją, paruošti amuniciją, kadangi kova bus žūtbūtinė.“ <...>

Deksnys informavo, kad Vak. Vokietijoje, Prancūzijoje ir kt. Vak. Europos šalyse gyvena apie 200 tūkst. lietuvių emigrantų, susibūrusių į įvairias nacionalistines organizacijas: LLKS, Lietuvių Frontą, Nepriklausomą Lietuvą ir kt. Jų atstovai sudarė Vyriausią Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą. Deksnys pareiškė, kad jie su Stanevičiumi atvyko į Lietuvą todėl, kad „didžiojo šeimininko“ (turima galvoje Anglija) nurodymu lietuvių nacionalistinės veiklos centras turi būti perkeltas į Lietuvos teritoriją. Tokiu centru turi tapti „Vyriausias Lietuvos Atstatymo Komitetas“. Lietuvos teritorijoje VLAK turi sudaryti Bendrą

Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdį iš pogrindžio organizacijų atstovų ir VGPS (Vyriausiąjį Ginkluotųjų Pajėgų Štabą) iš ginkluotų formuočių atstovų. Per šiuos organus jis turi vadovauti nacionalistinei veiklai Lietuvos TSR. Užsienio lietuvių nacionalistų veiklai turi vadovauti taip vadinama VLAK Užsienio Delegatūra, į kurią bus reorganizuotas VLIK. <...>

Delegatūros uždaviniai: palaikyti ryšį su kap. šalyse likusiais buržuazinės Lietuvos pasiuntiniais (Anglijoje – Balutis, JAV – Žakevičius, Italijoje – Lozoraitis ir kt.), perdavinėti užsienio valstybėms – pirmiausiai JAV ir Anglijai – žinias apie politinį ir ekonominį Lietuvos TSR gyvenimą, apie Lietuvos nacionalistinį pogrindį, teikti jam materialinę pagalbą ginklais, pinigais, rūbais, medikamentais.

Kaip pareiškė Deksnys pasitarime, užsienio nacionalistai palaiko ryšius su anglais ir amerikiečiais <...>.

Norėdamas kaip nors suskaldyti veikiančias gaujas, ag. Ąžuolas pasitarime įrodinėjo, kad jeigu greitu laiku karas neprasidės, lietuvių nacionalistai turi nutraukti ginkluotą kovą su tarybų valdžia ir pereiti į pasyvų pogrindį, kad galėtų sukaupti jėgas karo atveju. Deksnys, Stanevičius ir dalis susirinkusiųjų pritarė agento mintims. <...>

Agentas Ąžuolas buvo išrinktas VLAK (BDPS) pirmininku.

1946 m. liepos mėn. 27 d. Ąžuolą vėl siuntėme į Tauro apygardą, kur jis susitiko su Deksniu. <...> Deksnys instruktavo agentą dėl taktikos, kurios turi laikytis VLAK-BDPS. Jis sakė, kad pakeitus taktiką bus užmigdytas MGB budrumas ir tuomet bus galima organizuoti pogrindį karo pradžiai. Kaip organizacinio darbo sudėtinę dalį, jis siūlė leisti pogrindinį BDPS laikraštį „Kova“.

Deksnys pasiūlė agentui pačiam ir per VGPS II-ą skyrių organizuoti žvalgybinį darbą – iššvalgyti kelius ir geležinkelius, tiltus, uostus ir Baltijos pajūrį, t. p. siųsti žinias apie ekonominį, politinį ir kultūrinį Lietuvos TSR gyvenimą. Deksnys pasakojo, kad anglai jam prieš išvykstant įteikė žinių perdavimo šifrą. T. p. pasakojo, jog tarptautinė padėtis tokia, kad karo greitai nebus, kad kapitalistinių šalių vyriausybės nori sudaryti palankią savo šalių visuomeninę nuomonę ir tik tada pradėti karą. <...>

1946 m. rugpjūčio mėn. buvo įvykdyta kombinacija, po kurios Deksnys buvo perkeltas į Vilnių ir panaudojamas, jam to nežinant, gaujų skaldymui. 1946 m. rugpjūčio 12 d. Vilniuje jis sukvietė antrą

gaujų vadų susirinkimą, kuriame dalyvavo DK ir Tauro apygardų atstovai. Šiame pasitarime Deksnys išplėtojo mūsų ag. Ąžuolo pakištą mintį dėl banditų pervedimo į pasyvų pogrindį, t. y. banditinės teroristinės veiklos nutraukimo.

Vilniuje Deksnys, kalbėdamas su ag. Ąžuolu, smulkiai informavo jį apie lietuvių emigrantų veiklą, apie tarptautinę padėtį, apie anglų ir amerikiečių požiūrį į Lietuvos problemą. Jis papasakojo, kad anglų, amerikiečių ir prancūzų valdžios atstovai Vokietijos okupuotose zonose globoja emigrantus iš Pabaltijo, kad Hamburge, Tiubingene, Miunchene ir kt. miestuose veikia nacionalistinės grupuotės, kuriose aktyviai reiškiasi studentija, ypač tas ryšku Hamburge, kur yra lietuvių, latvių ir estų emigrantams skirtas universitetas. Deksnys pranešė, kad dalis emigrantų gyvena Švedijoje. Ten gyvena vienas ryškesnių VLIK veikėjų – Vokietaitis, Užsienio Delegatūros Informacinio centro vadovas. Vokietaitis kontroliuoja visus emigrantų ir Lietuvos nacionalistų ryšius. Taip pat jis palaiko ryšius su Anglijos pasiuntinybe Švedijoje, vadovauja emigraciniams centrams Lenkijoje, Švedijoje, turi trumpabangę perdavimo-priėmimo stotį.

Deksnys papasakojo agentui, kad nacionalistai JAV susibūrė į „Lietuvių Fronto“ organizaciją (BALF), kuriai vadovauja kun. Končius-Koncevičius, prof. Pakštas ir buv. Lietuvos kariuomenės pulkininkas Grinius. Ši organizacija, be nacionalistinės propagandos, teikia materialinę pagalbą nacionalistinėms organizacijoms ir emigrantams Europoje. <...>

Prieš antrą kelionę Deksnys susisiekė su anglų žvalgybos karininkais ir užsienio reikalų ministerijos atstovais, po to vyko į Olandiją, kur tarėsi su kažkokiu anglų pulkininku ir buv. Lietuvos pasiuntiniu Londone Balučiu. Deksnys su jais susitarė, kad anglai palaikys Lietuvos nacionalistų kovą prieš TSRS, bet už tą pagalbą jie reikalauja karinės, ekonominės ir politinės informacijos apie Pabaltijo respublikas, svarbiausia – apie Klaipėdos, Liepojos ir Rygos uostus.

Anglai įteikė Deksniui 40 tūkst. žodžių šifrą, perkeltą ant mikrofotojuostos. Šis šifras gali būti panaudotas tik karo atveju, vykdant desantines ir pan. operacijas. Šį šifrą Deksnys perdavė saugoti Tauro apygardos vienos rinktinės vadui A. Varkalai-Žaliukui.

Be to, anglai apmokė Deksnį supaprastinto šifro, su kuriuo galima palaikyti ryšį tarp emigrantų ir Lietuvos TSR veikiančio pogrindžio.

Šio šifro Deksnys išmokė ag. Ąžuolą ir per savo brolį Juozą Deksnį, gyvenantį Kaune (areštuotas nusižudė), perdavė trumpabangę radijo stotį. Deksnys pavedė ag. Ąžuolui palaikyti ryšį su Vokietaičiu (Švedija).*

Tuo pat metu agentas susitarė su Deksniu dėl ryšio per Lenkijos ryšininkus. Deksnys pranešė agentui ryšių punktus ir ryšininkus Lenkijoje:

1. Zosia Dombrovska, Gdynė, Šlionsko g. 42. <...>
2. Elžbieta Javorska, Marcinkovskio g. 11–8. <...>

Deksnys rekomendavo agentui ieškoti jūros ryšio galimybių, panaudojant žvejus, ir pasakė, kad blogiausiu atveju bus palaikomas oro ryšys, išmetant parašiutininkus. Taip pat Deksnys pranešė agentui, kad Kaune turi grupę žmonių, su kuriais palaikąs ryšį per savo brolį Juozą. Jis išvardijo keletą tos grupės narių: buv. Kauno universiteto prorektorių Br. Barzdžiuką ir inž. Kontrimą, pagaminusį radijo siųstuvą. 1946 m. rugpjūčio pabaigoje Deksnys pagal gerai mūsų paruoštą kombinaciją kaip lenkas repatriantas, lydimas mūsų agento Antano, taip vad. „Vilniaus Komiteto“ ryšininko, buvo išsiųstas į Lenkiją. Tokiu būdu tikėjomės, perimti ryšių tarp emigrantų ir nacpogrindžio Lietuvoje kanalus, išaiškinti ryšio punktus Lenkijoje ir Švedijoje, infiltruoti mūsų agentūrą į vadovaujančius nacionalistinio pogrindžio centrus ir tokiu būdu skaldyti ir naikinti nacionalistines gaujas.

Šiam perėjimui Lietuvos TSR KGB B skyrius pagamino Deksniui evakuacinę kortelę Nr. 6803 ir įvažiavimo į Lenkiją vizą Nr. 117224 V. F. Matuzanovičiaus vardu.

Perėję sieną Deksnys ir Antanas pasuko į Gdynę pas Z. Dombrovską, dirbusią pardavėja duonos parduotuvėje. <...>

Iš Dombrovskos Deksnys sužinojo, kad jo palydovas (emisaras Andrius) Stanevičius, lydimas ginkluotų banditų, atvyko į Lenkiją ir 1946 m. rugpjūčio mėn. kartu su savo žmona garlaiviu išvyko į Švediją. Taip pat jis paėmė pas Dombrovską buvusį paštą. Po to Deksnys su Antanu nuvyko pas lietuvių nacionalistų rezidentą Lenkijoje M. Pečeliūną, gyvenantį Pucke (35 km nuo Gdynės), dirbusį ūkvedžiu vienuolyno ligoninėje. Pečeliūnas perdavė Deksniui laišką nuo Starkaus. Kaip išaiškino Antanas, Starkus – lietuvių emigrantas, dirba su Deksniu ir Vokietaičiu, gyvena Stokholme, dirba Švedijos Raudonajame Kryžiuje. Būdamas Lenkijoje, Antanas iššniukštinėjo lietuvių nacionalistų ryšių sistemą.

Informacinio centro Švedijoje atstovai Vokietaitis ir Starkus per jūrininkus – garlaivio, kursuojančio tarp Malmės ir Gdynės, kapitoną ir jūrininką, vardu Albinas, palaiko nuolatinį ryšį su Švedijos misijos Gdynėje pastoriumi {Ove Andreal}. Šis pastorius ir yra tranzitinis punktas tarp Vokietaičio – Starkaus ir Pečeliūno. Be to, Pečeliūnas palaiko tiesioginį ryšį su Anglijos misija Gdanske ir Anglijos pasiuntinybe Varšuvoje.

Paštą Lietuvos nacionalistams Pečeliūnas siunčia per Dombrovską ar tiesiogiai Šlapaitienei, kuri su vyru gyvena Varšuvoje. Šlapaitienė veža paštą savo dukrai Natalijai Briliūtei į Punską, kuri toliau perduoda savo pusbroliui Pijui {Paznėkui}, gyvenančiam prie Lietuvos -Lenkijos sienos. Pijus palaiko ryšį su Tauro apygardos būrio vadu Aukštaičiu, jam ir perduoda iš Briliūtės gautą paštą. Šiuo kanalu t. p. persiunčiami ir žmonės – būtent tuo keliu 1946 m. gegužės mėn. į Lietuvą atvyko Deksnys ir Stanevičius. Kaip Antanas nustatė iš Deksnio ir Pečeliūno pokalbių, prieš pereinant sieną jie keletą savaičių gyveno Bydgošče pas rašytoją Javorską. Deksnys buvo pažįstamas su jos broliu, anglų armijos majoru. Pagal jo rekomendacijas jie buvo apsistoję pas kitą brolį – inž. Javorskį, gyvenusį Varšuvoje ir dirbusį geležinkelio direktoriaus pavaduotoju. Javorska palaiko ryšius su Pečeliūnu ir Dombrovska. Be Deksnio ir Stanevičiaus, pas ją buvo apsistoję ir kiti nacionalistai – Mackevičius, Yla, Kiseliauskas ir kt.

Iš Deksnio ir Pečeliūno pokalbių Antanas sužinojo, kad 1946 m. rugpj. 30 d. jie lankėsi pas Švedijos misijos pastorių Gdynėje, kuris pažadėjo po kelių mėnesių persiųsti Deksnį į Švediją. Po to jie aplankė anglų misiją Gdanske. Deksnį priėmė tos misijos vadovas.

Viename iš pokalbių Deksnys papasakojo Pečeliūnui ir Antanui, kad gyvendamas Vak. Vokietijoje jis reguliariai susitikinėjo su anglų žvalgybos pulkininku Hamburge arba Liubeke. <...>

Prieš Antano išvykimą į Lietuvos TSR, Deksnys pakartojo jam reikalingą žvalgybinių žinių sąrašą: suimtųjų sąrašai, jų transportavimo nuotraukos, nelegalūs laikraščiai ir lapeliai, dokumentų pavyzdžiai (tarybinės armijos karininkų, MVD-MGB bendradarbių pažymėjimai) ir kt.

1946 m. gruodžio mėn. ag. Ąžuolas kelionės į Tauro apygardos štabą metu gavo iš Žvejo pirmąjį Vokietaičio paketą. Laiške Vokietaitis rašo, kad būtina stiprinti ryšius tarp emigrantų ir Lietuvos TSR veikiančio pogrindžio ir koordinuoti jų veiklą, praneša, kad jis imas priemonių radijo ryšio sutvarkymui. <...> 1947 m. vasario mėn. mūsų bendradarbis Antanas vėl išvyko į Lenkiją pas Pečeliūną toliau aiškintis ryšių kanalų. Pastarasis pranešė apie tai Vokietaičiui ir Deksniui į Stokholmą. <...>

Iš pokalbių su Pečeliūnu Antanas nustatė keletą naujų asmenų, susijusių su lietuvių pogrindžiu Lenkijoje:

1. Kun. Vencius {Venckus}. Gyvena Varšuvoje. Pečeliūno žodžiais, Vencius nors ir bailokas, bet padeda pogrindininkams.

2. Z. Dombrovskos sesuo, gyv. Gdynėje, Šlionsko g. 42, 3-e aukšte.

3. Z. Dombrovskos sesers vyras Janekas. Abu žino apie Pečeliūno pogrindinę veiklą. Jų bute Pečeliūnas Antanui skaitė Deksnio laiškus.

4. N. Briliūtės sesuo Marijana. Gyvena Varšuvoje. 1946 m. gegužės mėn. organizavo Deksnio ir Stanevičiaus kelionę į Lietuvos TSR per N. Briliūtę ir jos pusbrolį Pijų.

Norėdamas išsiaiškinti kitus nacionalistinius centrus, turinčius ryšį su emisarais be mūsų agentūros žinios, Antanas pasakė Pečeliūnui, kad Kaune neva veikia kažkoks kitas centras, kuris trukdąs dirbti „Vilniaus Komitetui“ ir paklausė, ar Pečeliūnas nežinąs apie jį.

Pečeliūnas atsakė, kad centrą Kaune, matyt, įkūrė Andrius (Stanevičius), kuris, būdamas Lietuvoje 1946 m. birželio – liepos mėn., sudarė Kaune kitą komitetą, dirbantį lygiagrečiai su „Vilniaus Komitetu“. Ryšys su šiuo komitetu palaikomas per Tauro apygardą Pijaus – Briliūtės – Šlapaitienės – Dombrovskos – Pečeliūno kanalu.

Laukdamas atsakymo iš Vokietaičio ir Deksnio, Antanas keletą dienų gyveno Pečeliūno bute ir, pastarajam išėjus, padarė kratą. Jos metu rado keletą laiškų ir raštelių su adresais. <...>

Prieš išvykstant 1947 m. vasario 13 d. Pečeliūnas Antanui įteikė Deksnio 5-ąją siuntą. Laiške Deksnys formuluoja 12 žvalgybinio pobūdžio klausimų: apie kariuomenės, dislokuotos Vilniuje, rūšis ir skaitlingumą, apie kortelių sistemą, apie maisto produktų kainas, apie areštus ir trėmimus, gyventojų nuotaikas, banditų veiklą ir nuotaikas ir kt. Pečeliūnas perskaitė Antanui jam skirto laiško ištraukas. Šiame

laiške pranešama, kad Deksnys su Vokietaičiu ir Stanevičiumi vyksta į Vakarų Vokietiją – reikia sutelkti ten gyvenančius lietuvius kovai prieš Tarybų Sąjungą. <...>

5-oji siunta.

1. Buv. Lietuvos vyriausybės pasiuntinio Lozoraičio laiškas VLAK Informaciniam centrui, kuriame jis pritaria užsienio delegatūros sudarymui.

2. Užsienio delegatūros VLAK pranešimas apie 1947.I.17 įvykusį steigiamąjį susirinkimą. Šiame susirinkime dalyvavo: Deksnys, Stanevičius, Vokietaitis, adv. Bieliukas, prof. Žemaitis-Žakevičius, prof. Kaminskas-Kairys, prof. Brazaitis-Ambrazevičius, kun. Krupavičius.

Po Deksnio ir Krupavičiaus pranešimų apie keliones į Lietuvą ir VLAK sudarymą kai kurie dalyviai sutiko pripažinti VLAK aukščiausiu lietuvių nacionalistų vadovaujančiu organu ir tapti Užsienio Delegatūros nariais. Šiame susirinkime buvo įsteigta Užsienio Delegatūra, į kurią įėjo Deksnys, Stanevičius, Vokietaitis, Bieliukas ir Žemaitis, buvo patvirtinti VLAK Informacinio Centro Stokholme vadovais. Užsienio delegatūros nariai nutarė palaikyti ryšį su buv. Lietuvos burž. vyriausybės pasiuntiniais per jų šefą Lozoraitį, su VLIK Vykdomąja Taryba, t. p. keistis su jais informacija.

3. Deksnio laiškas ag. Ąžuolui. Tame laiške jis praneša, kad Informacinis Centras ir Užsienio Delegatūra stengiasi suvienyti nacionalistinius elementus užsienyje ir žada artimiausiu laiku suteikti materialinę paramą.

4. Užsienio Delegatūros parengtas tarptautinės padėties vertinimas.

5. Šifruotas laiškas ag. Ąžuolui (pasiųsta iššifravimui į TSRS MGB 6-ąją valdybą). <...>

Pagal Deksnio rekomendaciją ag. Ąžuolas 1946 m. rugsėjo mėn. iškvietė į Vilnių ir panaudojo jiems to nežinant (v temnuju) byloje „Vakarai“ gaujų dalyvius: J. Lukšą-Vytį, Kazimierą, Skirmantą, A. Zaskevičių-Tautvaišą. 1947 m. sausio mėn. Lukša ir Zaskevičius, sužinoję apie Alfonso brolio areštą Kaune, įtarė ag. Ąžuolą bendradarbiavimu su mumis ir iš Vilniaus pasitraukė į Tauro apygardą.

Kaip mes vėliau nustatėme, 1947 m. balandžio mėn. Lukša nelegaliai išvyko į Lenkiją, ten susitiko su Deksniu ir pasidalijo savo įtari-

mais dėl ag. Ąžuolo. 1947 m. gegužės mėn. Antanas buvo trečią kartą pasiųstas į Lenkiją pas Pečeliūną paimti pašto. Pečeliūnas, paėmęs iš Antano „komiteto“ paštą, pareiškė kad jis nuo pogrindinės veiklos atsisakė, ryšio punktas, kuriam jis vadovavo, uždarytas, todėl nepriims nieko iš „komiteto“.

Rugpjūčio mėn. Tauro apygardos štabo ryšininkė Albina Celiešiūtė-Jaunamartė papasakojo ag. Noreikai (Ąžuolui), kad Deksnys palaiko ryšį su Tauro apygardos štabu ir rengiasi liepos mėn. atvykti į Lietuvos TSR.

Deksnio nurodymu Tauro apygardos štabas sudarė naują komitetą ir imasi priemonių suvienyti visas ginkluotas formuotes ir nacionalistines organizacijas Lietuvos TSR.

1947 m. lapkr. Vilnius. Lietuvos TSR
MGB 2-II valdybos
/Versta iš rusų k./ viršininko pavaduotojas plk. Počkaj.

VSK arch. O. b. f. B. 5582. T. 3. L. 38–53.[1]

* Užmegzti pastovų radijo ryšį tarp Lietuvos partizanų ir jėgų užsienyje, kurios buvo suinteresuotos jiems padėti, nepasisekė per visą partizaninio karo laikotarpį. Iš pradžių jį bandė sutvarkyti Jonas Deksnys, Algirdas Vokietaitis, Vladas Žilinskas. Lietuvos laisvės kovotojai taip pat dėjo daug pastangų, kad šis ryšių kanalas veiktų, tačiau pranešti informaciją radijo ryšiu į užsienį pavyko tik epizodiškai, nors pastangų buvo dėta daug, tą matome ir iš nukentėjusiųjų skaičiaus. K. Kasparas ir B. Ulevičius rašo: „Tai buvo ryšio su Švedija techninės problemos. Pirmiausia, švedai sovietų atžvilgiu laikėsi griežto neutralumo, o anglai tuo metu nesugebėjo gauti leidimo veikti Švedijoje, todėl ir Algirdo Vokietaičio bei Vlado Žilinsko iš anglų gauti šifrai ir kodai buvo beverčiai. Liepos mėn. {1946 m.} Juozas Deksnys atvežė radijo siųstuvą-imtuvą į Vilnių, bet ir čia jau J. Lukšai užmegzti ryšio nepavyko, nes Jonas Deksnys pernelyg ilgai užtruko Gdynėje ir iš švedų pabėgėlių stovyklos buvo paleistas tik lapkričio pradžioje“ (informacija pateikiama: Juozas Daumantas, „Partizanai“, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005, p. 609). Dėl pastangų užmegzti radijo ryšį su Vakarais nukentėjo Juozas Deksnys-Marius, Klemensas Brunius-Patroklas, Juozas Skėraitis, Vytautas Krikščiūnas-Mikas, Jurgis Krikščiūnas-Mažiukas, Antanas Lukša-Arūnas ir kiti. Tuo ryškesnis yra Lietuvos partizanų, pasiuntinių į Vakarus, Laisvės kovos karžygių – Juozo Lukšos-Daumanto, Jurgio Krikščiūno-Rimvydo ir Kazimiero Pyplio-Mažyčio – nuopelnai, kad informacija apie okupacijos padarinius vis dėlto pasiekė Vakarų laisvąjį pasaulį.

[1] „Dokumentų rinkinys“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 8, Kaunas, 1993, 60–82.

Stasys Sajauskas

Lietuvos partizanų žymenys 1945–1954 m.

Skiriu Laisvės Kovos Karžygiui Petrui Bartkui-Žadgailai, Alkupėnui, Sąžinei, Dargiui atminti

Per du tarpukario nepriklausomybės dešimtmečius Lietuvos Respublikoje buvo sukurta racionali valstybinių apdovanojimų sistema, kurioje be trijų ordinų – *Vytauto Didžiojo ordino, Vyčio kryžiaus ordino* ir *Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordino* – bei šių ordinų medalių buvo dar keletas reikšmingų žymenų: *Lietuvos kariuomenės savanorių kūrėjų medalis, Žūstančiųjų gelbėjimo kryžius, Šaulių žvaigždė* bei medalis.

Istoriškai pirmasis Lietuvos valstybinis apdovanojimas buvo 1919 m. gegužės 26 d. Lietuvos laikinosios vyriausybės įstatymu įsteigtas ir prezidento patvirtintas kariškas žymuo – *Kryžius „Už Tėvynę“*. Vėliau Tado Daugirdo vadovaujamos Valstybės archeologijos komisijos siūlymu 1920 m. vasario 3 d. Lietuvos Respublikos prezidento Antano Smetonos įsakymu *Kryžius „Už Tėvynę“* pervadintas *Vyties kryžiumi*. *Vyties kryžius* – tai dviejų rūšių trijų laipsnių žymuo: pirma rūšis – kryžius su kardais „Už narsumą“, skirtas pagerbti ypatingai pasižymėjusius narsiausius Nepriklausomybės kovų karius; antra rūšis – kryžius be kardų „Už nuopelnus“, skirtas už karinius nuopelnus įvertinti žymius visuomenės veikėjus, kariuomenės tarnautojus, karo medicinos, karo mokslo darbuotojus. <...>

Dėl sovietinės okupacijos 1940 metais Lietuvos apdovanojimų teikimas *de facto* buvo sustabdytas. Tačiau dėl lietuvių tautos sovietinio totalinio naikinimo prasidėjus partizaniniam karui su sovietiniais okupantais <...>, jau pirmaisiais Laisvės kovos metais reikėjo kelti karių kovinę dvasią, pažymėti narsiausius karius, partizanų ryšininkus ir rėmėjus, pagerbti žuvusius karžygius. Iš pradžių atskirose partizanų apygardose buvo įsteigta įvairių karinių žymenų. Pavyzdžiui, Dainavos apygardoje 1946 metais už nuopelnus apdovanoti *Narsumo juostele* ir *Uolumo juostele*. Pagal statutą *Uolumo juostelė* buvo dviejų rūšių: *Partizanų uolumo juostelė* ir *Rėmėjų uolumo juostelė*. <...>

1947 metų pabaigoje Pietų Lietuvos srityje (Dainavos ir Tauro apygardose) įsteigtas trijų laipsnių *Laisvės Kovos kryžius (LKK)*, kuris buvo dviejų rūšių: 1-os rūšies – su kardais, *„Už narsumą“*, 2-os rūšies – be kardų *„Už uolumą“*. Akivaizdu, kad steigiant partizanų žymenis prototipu buvo 1920 m. *Vyties kryžius*.

1949 m. vasario 16 d. Lietuvos partizaninio pasipriešinimo kovotojams susivienijus į Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdį (LLKS) ir priėmus statutą, patvirtintą vienintelės teisėtos Lietuvos vyriausybės – LLKS Tarybos Prezidiumo, priimta nauja partizanų apdovanojimų sistema, kurioje įsteigtas taip pat naujas *Laisvės Kovos kryžius*. LLKS žymenų (atžymėjimų) statuto projekto autorius – Prisikėlimo apygardos štabo viršininkas Bronius Liesis-Naktis.

Šiame statuto projekte numatyti šie LLKS žymenys (originale vadinami „atžymėjimais“):

Laisvės Kovos Karžygio garbės vardas.

Laisvės Kovos kryžiaus atžymėjimas (žymuo).

Padėka.

Laisvės Kovos Karžygio garbės vardas yra aukščiausias partizanų žymuo. Jis teikiamas tik turinčiam kurios nors rūšies I laipsnio Laisvės kovos kryžių. Laisvės Kovos Karžygio garbės vardą suteikia LLKS Tarybos Prezidiumas, kartu su specialiu Aktu (pažymėjimu). <...>

Laisvės Kovos Kryžius (LKK) yra trijų laipsnių ir trijų rūšių:

LKK su kardais, teikiamas už drąsą, narsumą, pasiaukojimą ir nuopelnus kautynėse;

LKK su ąžuolo lapais, teikiamas už organizacinius nuopelnus (drausmingumą, uolumą, gerą pareigų ėjimą, konkrečius organizacinius darbus);

LKK su kardais ir ąžuolo lapais, teikiamas tiems, kuriems priderėtų *LKK su kardais* ir to paties laipsnio *LKK su ąžuolo lapais*.

Kiekvienos rūšies kryžiai yra trijų laipsnių, kurių pirmasis yra aukščiausias. Vienam asmeniui gali būti teikiamas tik vienas tos pačios rūšies ir paties laipsnio kryžius.

Jonas Žemaitis-Vytautas. Aukščiausias Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) pareigūnas nuo 1949 m. vasario 16 d. iki 1953 m. gegužės 30 d. Nuotraukos kopija iš Anos Luisos Monse (J. Žemaičio-Vytauto giminaitės) asmeninio archyvo

Dainavos apygardos vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas, nuo 1953 05 31, aukščiausias Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio pareigūnas. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Aukščiausio partizanų įvertinimo – *Laisvės Kovotojo Karžygio vardo* – nusipelnė aštuoni narsūs partizanų vadai. Tai Pietų Lietuvos partizanų srities organizatorius Konstantinas Bajerčius-Garibaldis, Jungtinės Kęstučio apygardos vadas Juozas Kasperavičius-Visvydas, Dainavos apygardos štabo skyriaus viršininkas Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Tauro apygardos Maironio kuopos vadas part. ltn. Kazimieras Pyplys-Mažytis, Audronis, Pietų Lietuvos partizanų srities vadas, plk. ltn. Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės vadas, part. ltn. Vaclovas Voveris-Žaibas, LLKS Tarybos Prezidiumo sekretorius part. mjr. Petras Bartkus-Žadgaila, Sąžinė, Alkupėnas (visi po mirties) ir vienintelis gyvas – Tauro apygardos Birutės rinktinės vadas, part. kpt. Juozas Lukša-Skirmantas, Skrajūnas, Mykolaitis, Kazimieras.[1]

[1] Stasys Sajauskas, „Lietuvos partizanų žymenys 1945–1954 m.“, in: *Atmintinė sau ir ne sau: Tauro muziejui – 10*, Marijampolė, 2003, p. 79–95.

I DALIS
Juozas Vitkus-Kazimieraitis

Pulkininkas leitenantas Juozas Vitkus, būsimasis Pietų Lietuvos srities vadas slapyvardžiu Kazimieraitis.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Rūta Trimonienė

LGGRTC dokumentai (1)

Duomenys apie 1946 m. liepos 2 d. Lazdijų aps. Leipalingio vls. prie Janavos k., Žaliamiškio miško pakraštyje žuvusį Pietų Lietuvos (Nemuno) partizanų srities vadą J. Vitkų-Kazimieraitį

JUOZAS VITKUS-KAZIMIERAITIS
1901 12 10 – 1946 07 02

Juozas Vitkus gimė 1901 m. gruodžio 10 d. Mažeikių aps. Sedos vls. Ketūnų k. ūkininkų Juozapo Vitkaus ir Marijonos Plonytės-Vitkienės šeimoje. Kartu augo vyresnė sesuo Jadvyga ir jaunesnis brolis Valerijonas. 1903 (ar 1904) m. tėvas Juozapas Vitkus išvyko į Ameriką. 1906 m. pas jį su vaikais bandė atvykti ir žmona, tačiau visi buvo sulaikyti Anglijoje: M. Vitkienė dirbo skalbykloje, o vaikai pateko į prieglaudą. J. Vitkus, nesulaukęs šeimos, pradėjo jos ieškoti ir vargais negalais surado ją Anglijoje. 1907 m. Vitkai grįžo į Lietuvą ir nusipirko namelį Tirkšliuose (Mažeikių aps.).

1909–1913 m. Juozas Vitkus mokėsi Tirkšlių pradžios, o 1913–1915 metais – Mažeikių prekybos mokyklose.

Lietuvai paskelbus nepriklausomybę ir ėmus organizuoti vietinę savivaldą, 1918 m. pabaigoje J. Vitkus pradėjo dirbti Tirkšlių vls. komiteto raštininku. 1919 m. jis įstojo į Telšių gimnazijos ketvirtą klasę, nes trečios klasės kursą buvo išėjęs savarankiškai. Kitą vasarą išmoko ir penktos klasės kursą, todėl 1920 m. rudenį išlaikė egzaminus į šeštą Telšių gimnazijos klasę. Tų pačių metų lapkričio 15 d. jis įstojo į Kauno karo mokyklą. 1921 m. gruodžio 18 d., jam, baigusiam karo mokyklą (IV laida), suteiktas pėstininkų leitenanto laipsnis. J. Vitkus buvo paskirtas į 4-ąjį pėstininkų pulką, tuo metu kovojusį su lenkais Širvintų – Giedraičių ruože, o sudarius paliaubas, saugojusį barą prie

neutralios zonos nuo Valeikiškių – Vyčiūnų kaimo iki Daubariškių – Šniponių – Akmenų – Kemelių – Uličionių – Pajuodžių – Juodiškių dvaro – Piliakiemio linijos. Buvo paskirtas šio pulko 2-osios kuopos jaunesniuoju karininku.

1922 m. spalio 28 d. Telšių gimnazijoje J. Vitkus eksternu išlaikė šeštos klasės egzaminus. 1923 m. vasario mėn. buvo paskirtas 2-osios kuopos vadu. Po mėnesio, pulką perkėlus į Panevėžį, tų pačių metų gegužės 31 d. jis paskirtas pulko iždininku. 1924 m. lapkričio 10 d. buvo komandiruotas į Kauno Aukštesniuosius karo technikos kursus. 1926 m. vasario 16 d. jam suteiktas vyresniojo leitenanto laipsnis. Tų pačių metų spalio 30 d. J. Vitkus baigė minėtų kursų statybos skyrių (I laida) ir buvo grąžintas į ankstesnį pėstininkų pulką 1-osios kuopos vyresniuoju karininku. Po dviejų mėnesių perkeltas į Kauną į Technikos pulko mokomąją kuopą jaunesniuoju karininku. 1927 m. sausio 14 d. paskirtas į mokomąją kuopą, o tų pačių metų rugsėjo 1 d. perkeltas į Pionierių batalioną, 1-ąją pionierių kuopą. 1928 m. pradėjo eiti bataliono adjutanto pareigas.

1928–1934 m. Briuselyje (Belgija) mokėsi Karo mokyklos inžinerijos skyriuje. Dar studijuojančiam J. Vitkui buvo suteiktas kapitono laipsnis. 1934 m. liepos 18 d. jis išlaikė baigiamuosius karo vadovybės egzaminus (buvo antras po Belgijos karalystės princo Alberto). Atlikęs stažuotę ir dviejų mėnesių manevrus Belgijos kariuomenėje, rugsėjo 24 d. sugrįžo į Lietuvą ir lapkričio 1 d. pradėjo tarnybą Kaune, Šančių pionierių batalione. 1934 m. lapkričio 23 d. J. Vitkui buvo suteiktas majoro laipsnis, jis paskirtas jau minėto bataliono technikos skyriaus viršininku. 1938 m. gruodžio 31 d. jam suteiktas pulkininko leitenanto laipsnis. 1939 m. liepos 6 d. J. Vitkus buvo perkeltas į Karo mokyklą dėstyti karo inžinerijos dalykus. Keli jo straipsniai buvo išspausdinti „Karde“. Kartu su kitais J. Vitkus redagavo leidinį „Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939“. Taip pat rašė „Karyje“ ir „Trimite“.

1928 m. gegužės 15 d. J. Vitkus buvo apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės medaliu, 1936 m. vasario 16 d. – Gedimino ordino palydos garbės ženklu, 1938 m. birželio 24 d. – Šaulių žvaigžde.

1927 m. birželio 5 d. vedė mokytoją Genovaitę Grybauskaitę. Šeima gyveno Kaune, augino dukrą Jūratę ir penkis sūnus: Vytautą, Rimgaudą, Algimantą, Kastytį ir Liudviką.

Prasidėjus pirmajai sovietų okupacijai, Kauno karo mokyklos vado pavaduotojas J. Vitkus buvo perkeltas į Vilnių, gavo rusišką uniformą ir pagal sovietų statutą papulkininkio laipsnį. 1941 m. birželio 22 d., kilus Vokietijos ir SSRS karui, J. Vitkus buvo Pabradės – Švenčionėlių poligone. Traukiantis iš Pabradės, jam pasisekė pabėgti.

Nacių okupacijos metais dirbo Vilniaus miesto savivaldybės butų ir nekilnojamojo turto skyriaus viršininku. Netrukus į Vilnių persikėlė ir visa jo šeima. 1942 m. gegužės mėn., įkūrus Lietuvių frontą ir jos karinį skyrių „Kęstutis“, J. Vitkus tapo aktyviu šio skyriaus Vilniaus apygardos štabo nariu. Taip pat nuo 1942 m. rudens dėstė studentams Lietuvos laisvės armijos (LLA) suorganizuotoje pogrindinėje Karo mokykloje karo inžinerijos disciplinas. Čia dirbo iki 1944 m. pavasario. Paskutinėmis nacių okupacijos dienomis, vengdamas gestapo arešto, nenakvodavo namuose.

Pirmaisiais antrosios sovietų okupacijos metais J. Vitkus dirbo Kabelių (Alytaus aps. Marcinkonių vls.) girininkijoje buhalteriu. Čia jis susisiekė su partizanais ir įstojo į jų gretas. J. Vitkus tvirtai laikėsi nuomonės, kad ginkluotojo pasipriešinimo kova visame krašte turi būti sujungta ir organizaciniu atžvilgiu įtvirtinta Lietuvos kariuomenės pavyzdžiu ir pagrindais. Šiam darbui jis skyrė visas jėgas: rašė pirmuosius įsakymus ir nuostatus, juos daugino.

1945 m. gegužės 6 d., siekiant suvienyti Dainavos krašto partizanus, J. Vitkus įkūrė Dzūkų grupės partizanų štabą, įsakė kuopų ir batalionų vadams fiksuoti partizanų veiklos faktus ir įvykius, rašyti partizanų kovos istoriją. Jis parengė pirmuosius dokumentus dėl grupės ir rinktinių veikimo teritorijų nustatymo, rinktinių vadų paskyrimo, partizanų mobilizacijos ir partizanų pasižymėjimo ženklų nešiojimo, partizanų vieningos struktūros ir drausmės, taip pat dėl elgesio su gyventojais.

1945 m. lapkričio 18 d. J. Vitkaus-Kazimieraičio įsakymu Dzūkų grupė pervadinta A apygarda, pradėtas leisti apygardos laikraštis „Laisvės varpas“.

1946 m. balandžio 22 d. Kazimieraitis kartu su Dzūkų rinktinės vadu Dominyku Jėčiu-Ąžuoliu, Dzūkijos partizanų vadais Antanu Kulikausku-Daktaru ir Sergijumi Staniškiu-Antanaičiu, pasipriešinimo grupės vadu Konstantinu Bajerčiumi-Garibaldžiu, partizanais Labučiu ir Klevu bei Tauro apygardos vadu Zigmu Drunga-Mykolu Jonu dalyvavo Pietų Lietuvos partizanų vadų suvažiavime, kuriame buvo nutarta sujungti A ir Tauro apygardas į didesnį vienetą – Pietų Lietuvos (Nemuno) partizanų sritį (PLPS). Susitikime buvo pakoreguota srities organizacinė struktūra, o balandžio 23 d. priimta ir pasirašyta Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo Deklaracija į tautą ir užsienio valstybes dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo principų. J. Vitkus tapo PLPS vadu, Z. Drunga jo pavaduotoju. Vadovavimą A apygardai perėmė D. Jėčys. Tų pačių metų gegužės 15 d. A apygarda pervadinta Dainavos vardu.

1946 m. liepos 1–2 d. rusų persekiojami PLPS štabo darbuotojai su Kazimieraičiu atsidūrė Žaliamiškyje (dabar Druskininkų sav.) ir apsistojo mažame bunkeryje, apie 0,8 km nuo Janavo kaimo.

„Bunkerėlyje buvo vėsiau negu lauke, o kai uždaryta landa, trūko deguonies. Antanaitis kažko susiginčijo su Daktaru. [...] Ilgiau nepakęsdamas susidariusios įtampos, dusdamas dėl oro stokos ir nesulaukdamas, kada globėjai atšauks pavojų, kuris, atrodė, jau praėjo, Kazimieraitis pasiūlė Diemedžiui išeiti su juo į viršų, kiek atokiau nuo bunkerio. Saulutė jau slinko vakarop. Išlindę ir nepastebėję nieko įtartino jie nuėjo prie netoliese telkšančios balutės, išsiavė, pasidžiovė šlapius autus ir apygarsiai kalbėjosi. Kaip tik tuo metu baigėsi miško šukavimas – buvo duotas ženklas kareiviams rinktis prie mašinų. Viena grupė grįžtančių keliuku pro balutę kareivių išgirdo Kazimieraičio bei Diemedžio balsus ir puolė į tą pusę. Diemedžiui pavyko pasprukti, o Kazimieraitis, pistoletu nukovęs (ar sužeidęs?) du kareivius, granatos ir automato serijos buvo sunkiai sužeistas. [...] Kareiviai privertę pamiškės gyventoją Joną Bogušį su arkliu išvilkti ant šakų Kazimieraitį į pamiškę ties Janavo kaimu, prie Bogušių ir Šumskų sodybų. [...] Paėmė Bogušį su pastote, liepė nuvežti sužeistąjį ir nušautus (sužeistus?) kareivius į Guobinių kaimą, Kosto Bulavo sodybą, kur buvo kariuomenės lauko štabas su virtuve bei jų mašinos. [...] Kareivių mušamas vaitojo. Klausinėjamas nieko neatsakinėjo. Tik vėliau priėjusios moters Onutės paprašė atsigerti, pasakė tikįs, kad Lietuva bus laisva, ir, pažvelgęs į sodyboje stovintį kryžių, numirė. Tai buvo apie 20 val. Kareiviai mirusįjį sunkvežimiu nuvežė į Leipalingį ir pametė ant grindinio turgaus aikštėje, šalia bažnyčios. Buvo iškviestas Leipalingio

felčeris Čaplinskas mirties faktui nustatyti. Felčeris jaunystės draugą pažino, nes pats buvo kilęs iš Tirkšlių, tačiau neišsidavė. Kazimieraitis jau buvo miręs“.

1948 m. gegužės 22 d. į Irkutsko sr. Usolės r. buvo ištremta J. Vitkaus žmona su vaikais. Visi 1956–1959 m. grįžo į Lietuvą.

1947 m. rugsėjo 25 d. Dainavos apygardos Merkio rinktinė pavadinta Kazimieraičio vardu. 1949 m. vasario 16 d. LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko aktu Nr. 7 J. Vitkui suteiktas Laisvės kovotojo Karžygio vardas, jis apdovanotas 1-ojo laipsnio Laisvės kovos kryžiumi su kardais, Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. lapkričio 20 d. dekretu jam suteiktas Vyčio kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinas (dabar – Vyčio Kryžiaus ordino Didysis kryžius), 1997 m. gruodžio 22 d. jam pripažintas kario savanorio statusas, o Lietuvos Respublikos Prezidento 1998 m. sausio 26 d. dekretu suteiktas pulkininko laipsnis (po mirties).

2022 m. spalio 20 d. Druskininkų sav. Liepalingio mstl. Dzūkų g. esančio pastato, kuriame nuo 1944 m. veikė NKVD-MVD-MGB Leipalingio vls. poskyris ir stribų būstinė, kieme vykdytų archeologinių kasinėjimų metu, buvo rasti užkasti žuvusio partizano palaikai. Netrukus, lapkričio 28 d., buvo paskelbta, kad atliktų DNR tyrimų metu nustatyta, kad tai Pietų Lietuvos partizanų srities vado Juozo Vitkaus-Kazimieraičio palaikai. 2023 m. spalio 21 d. jie iškilmingai palaidoti Vilniuje Antakalnio kapinėse.

Atminimas įamžintas:

Vilniuje Naujamiesčio sen. ant pastato Pamėnkalnio g. 24 atidengtoje atminimo lentoje, žyminčioje 1942–1944 m. veikusios antinacinės-antisovietinės organizacijos „Kęstutis“ vietą.

Varėnos r. Marcinkonių sen. Kabelių k. atidengtoje atminimo lentoje, žyminčioje 1944–1945 m. J. Vitkaus darbo vietą.

1990 m. Druskininkų sav. Leipalingio sen. Janavo k. pastatytame koplytstulpyje (aut. tautodailininkas Antanas Česnulis) ir 1999 m. liepos 14 d. atidengtame tipiniame atminimo ženkle (aut. dizaineris Romas Navickas) J. Vitkaus-Kazimieraičio sužeidimo vietoje.

1996 m. birželio 29 d. VĮ Druskininkų regioninio padalinio Viečiūnų miške atidengtame paminkle (aut. architektas V. Petkevičius) veikusios PLPS vadavietės, kurioje 1945–1946 m. dirbo ir gyveno V. Vitkus-Kazimieraitis, vietoje.

1996 m. Kaune, Panemunės sen., Vaidoto g. 209, ant buvusio Pirmojo Lietuvos prezidento karo mokyklos pastato atidengtoje paminklinėje lentoje, žyminčioje 1936–1940 m. J. Vitkaus darbo vietą.

1999 m. liepos 8 d. Varėnos r. Merkinės sen. Kasčiūnų k. pastatytame tipiniame atminimo ženkle (aut. dizaineris Romas Navickas) buvusioje Kotrynos ir Juliaus Jakavonių sodyboje veikusioje A (nuo 1946 m. gegužės 15 d. – Dainavos) apygardos vadavietės, kurioje 1945 m. birželio mėn. – 1946 m. liepos mėn. dirbo ir gyveno Merkio rinktinės vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas, 1945 m. lapkričio mėn. – 1946 m. kovo mėn. A apygardos vadas J. Vitkus-Kazimieraitis, vietoje.

1999 m. gruodžio 31 d. Kaune, Panemunės sen., ant pastato Kareivinių g. 9 atidengtoje paminklinėje lentoje (aut. skulptorius Vladas Žuklys ir architektas Jonas Lukšė).

2005 m. liepos 2 d. Druskininkų sav. Leipalingio sen. Liepiškių k. atidengtame paminkle (aut. architektas Vytautas Petkevičius) buvusioje Prano Aleksonio sodyboje įrengtos paskutinės Pietų Lietuvos (Nemuno) partizanų srities (PLPS) vadavietės, kurioje 1946 m. balandžio-liepos mėn. dirbo ir gyveno V. Vitkus-Kazimieraitis, vietoje.

2009 m. Varėnos r. Merkinės sen. Jakubiškių k. pastatytame tipiniame atminimo ženkle (aut. dizaineris R. Navickas) buvusioje partizanų rėmėjo Antano Uoslio-Liepos sodyboje įrengtame bunkeryje veikusio PLPS štabo, kuriame 1946 m. gegužės mėn. dirbo J. Vitkus ir kiti štabo nariai, vietoje.

1999 m. gruodžio 31 d. Atskirasis inžinerijos batalionas pavadintas J. Vitkaus-Kazimieraičio vardu. Taip pat jo vardu pavadintos gatvės Vilniuje ir Kaune.

Nuo 2015 m. Kaune veikia Pulkininko J. VitkausKazimieraičio atminimo draugija.

2001 m. išleista Vytauto Vitkaus knyga „Pulkininkas Kazimieraitis“ (antrasis leidimas – 2017 m., trečiasis – 2023 m.).

2017 m. apie J. Vitkų sukurtas dokumentinis filmas „Nepaprasta auka“, o 2023 m. – „Bučiuoju, Juozas“ (abiejų filmų režisierė Agnė Zalanskaitė).

PAGRINDAS: Nijolė Gaškaitė, Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Bonifacas Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas: LPKTS 1996, p. 149–152, 189–192, 195–196, 483; Dainavos apygardos parti-

zanų takais, Vilnius: LGGRTC, 1997, p. 28–29, 42–45; Nijolė Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija*, Vilnius: Aidai, 1997, p. 39–41, 106, 132, 179–180; Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...,* Vilnius: LGGRTC, 1999, p. 101, 103, 129, 132–134, 137–138, 148, 194, 200, 210–213, 248–253, 302, 321–325, 392, 501, 575, 591; *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998*, sudarė Izidorius Ignatavičius, Vilnius: Vaga, 1999, p. 268, 269, 271–276, 278, 336–337; Vytautas Vitkus, *Pulkininkas Kazimieraitis*, Vilnius: LGGRTC, 2000, p. 10–14, 15–18, 20, 21–22, 23, 33–35, 38–43, 47, 52–123, 129–130; *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.)*, Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, 2000, p. 113–114, 125–127, 149, 563; *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda (1945–1952 m.)*, Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, 2003, p. 7, 17, 18–24, 68–69, 70–71, 73, 74, 81–84, 89–90, 100–101, 104–105, 112–114, 115–117, 136, 310–311, 334–336, 414, 415, 439; *Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947, Š–Ž*, t. 2, 3 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2005, p. 406–407; *Pietų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas*, Vilnius: LGGRTC, 2008, p. 8, 30–31 (46–5); *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, VIII t., Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus 2008, p. 271–272; Bronius Kašelionis, *Dainavos krašto partizanai*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2018, p. 126–129; *Tremtinys*, 1996 06, Nr. 25, V. Vitkus, „Pietų Lietuvos partizanų vadas“; *Tremtinys*, 1996 06, Nr. 26, M. Gražulienė, „Kazimieraičio minėjimas Dzūkijoje“; *Tremtinys*, 1996 07, Nr. 27, A. Stakėnas, „Didysis karys“; *Alytaus naujienos*, 1996 07 05, Nr. 130, K. Savičius, „50-osios Pietų Lietuvos partizanų vado Kazimieraičio žūties metinės“; *Savanoris*, 1996, 07, 18, Nr. 14, V. Voveris, „Kazimieraičio kovų keliais“; *Karys*, 96/8, M. Sereičikaitė, „Lietuva mena savo didvyrius“; *Dienovidis*, 1996 08 16, V. Voveris, „Dzūkai neužmiršo“; G. Vitkus, „Aš didžiuojuosi savo seneliu“; Lankstinukas „Susipažinkime su partizanų kovų keliais Druskininkų urėdijos miškuose“, 2006 m.; *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, in: https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-vitkus/ [žiūrėta 2024 03 08]; LGGRTC duomenys: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinės bylos; Memorialinio departamento Memorialinio meno ir ekspertizės skyriaus byla „Įamžinimo atminimo ženklais administravimo dokumentai“ (1999 m. Lazdijų r.) ir Istorinės atminties įamžinimo skyriaus „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo programos“ istorinių-archyvinių tyrimų duomenys; LGGRTC Atmintinų datų medžiaga, 2021: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2021/20211210_vitkus_biog.pdf [žiūrėta 2024 03 08]. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Rūta Trimonienė.[1]

[1] Rūta Trimonienė, „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-238“, 2024-03-18.

Algis Kašėta

Dzūkų grupės štabo veiklos dienoraštis

Ištraukos

1945 m. pavasarį Pietų Lietuvoje pradėjo veikti du visiškai savarankiški partizanams vadovaujantys centrai. Alytaus apskrities Marcinkonių valsčiaus ribose buvo įkurtas Dzūkų grupės partizanų štabas, vadovaujamas pulkininko Juozo Vitkaus-Kazimieraičio. 1945 m. vasarą štabas įjungė atskirus partizanų būrius bei jų junginius į Dzūkų grupės organizacines struktūras: rinktines, batalionus, būrius.

Dzūkų grupės partizanų veikimo erdvė buvo Alytaus apskrities Druskininkų, Marcinkonių, Merkinės, Alovės, Varėnos, Rudnios valsčiai bei Trakų apskr. Valkininkų ir dalis Eišiškių – Onuškio valsčių, taip pat Lazdijų apskr. Seirijų, Leipalingio, Kapčiamiesčio bei Veisiejų valsčiai. 1945 m. lapkričio mėn. Dzūkų grupė pakeitė pavadinimą – tapo A apygarda.

Kitas organizacinis vienetas su savomis struktūromis buvo įkurtas 1945 m. gegužės mėn. ir apėmė Alytaus apskr. Alytaus, Butrimonių, Daugų, Jiezno, Lazdijų, Simno, Prienų apskr. Balbieriškio vls. bei dalį Marijampolės apskrities (Gudelių ir Krosnos valsčius). Rinktinės struktūrą sudarė grupės ir būriai. Rinktinės vadu tapo kpt. Dominikas Jėčys-Ąžuolis. Vadavietė – Punios šile.

1946 m. pavasarį abu organizaciniai vienetai susijungė ir minėtų teritorijų ribose buvo įkurta Dainavos apygarda, akcentuojant A apygardos tęstinumą. Dainavos apygardos vadu tapo D. Jėčys-Ąžuolis. Kazimieraitis pradėjo eiti Pietų Lietuvos srities, įkurtos tuo pat metu, vado pareigas. <...>

J. Vitkus nuo pat pirmųjų įsijungimo į partizaninį gyvenimą dienų pradėjo rašyti Dzūkų grupės štabo veikimo dienoraštį, kuriame stengėsi tiksliai fiksuoti visus reikšmingesnius įvykius. Žinoma, autorius, kaip ir daugelis lietuvių, tikėjosi, kad padedant demokratinėms Vakarų valstybėms, Lietuva jau gan greitai atgaus laisvę ir nepriklausomybę. Tačiau pirmiausia štabo dienoraščiu „pasinaudojo“ ne istorikai. 1946 m. sausio 12 d., likvidavus netoliese Rudnios k. (Marcinkonių vls. Alytaus apskr.) miške prie Skroblaus upelio buvusią Dzūkų grupės vadavietę, štabo dienoraštis pateko į priešo rankas. Deja, originalas neišliko. Buvusiame KGB archyve Vilniuje rasti mašinraščiai su dienoraščio vertimais į rusų kalbą. <...> Dienoraštį iš rusų kalbos vertė Henrikas Rimkus.[1]

[1] Algis Kašėta, „Dzūkų grupės štabo veiklos dienoraštis“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993, p. 5–8.

Juozas Vitkus-Kazimieraitis

Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis (1)

Ištraukos

Užvesta:	
1945 m. gegužės 29	
Baigta:	
Veiksmo laikas	Užrašymo laikas
1945	1945.
IV.4	V.29

KAZIMIERAIČIO iniciatyva sušaukta Kabelių kaimo kovotojų sueiga, kurioje dalyvavo Kabelių kaimo žaliukų vadas BIJŪNAS.

Pasikeitė nuomonėmis. Nutarė: rinkti sprogmenis ir kitus reikmenis geležinkeliams sprogdinti. Nuspręsta apsirūpinti radijo imtuvu.

BIJŪNAS susipažino su KAZIMIERAIČIU ir pakvietė jį vadovauti žaliukams.

V.1 V.29

KAZIMIERAITIS atvyko į naują stovyklą. Įrengtas radijo imtuvas, pagaminta baterija.

V.4 V.29

Į stovyklą Nr. 4 atvyko JUOZAITIS. Išaiškintas JUOZAIČIO veikimo rajonas: Druskininkų valsčius. Buvo nagrinėjami įsakymų Nr. 1 ir Nr. 2 pagrindiniai punktai.

V.6 V.29

Atvyko ŠERNAS su visu štabu. <...>

Palaikytas KAZIMIERAIČIO pasiūlymas suvienyti Dzūkijos žaliukus į DZŪKŲ Grupę. <...>

Be to, nutarta įkurti DZŪKŲ Grupės štabą.

V.15 V.29

Į stovyklą Nr. 4 atvyko KAZIMIERAITIS, ŠERNAS, JUOZAITIS ir kartu su BIJŪNU išnagrinėjo įsakymą Nr. 2 ir paruošė laikiną partizanų drausmės statutą ir priesaikos tekstą.

V.21 V.29

BIJŪNO skyriaus partizanų priesaika.

V.22 V.29

Rašomąja mašinėle išspausdinti įsakymų Nr. 1 ir Nr. 2, drausmės statuto ir priesaikos teksto pirmieji egzemplioriai.[1]

*Dienoraščio tęsinys – toliau. Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Antanas Valentukevičius-Bijūnas, Edvardas Juknaitis-Juozaitis, Petraitis, Lionginas Švalkus-Šernas.

[1] Juozas Vitkus-Kazimieraitis, „Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993, p. 9–10.

Partizanų dokumentai (5)

Dzūkų grupės vado J. Vitkaus-Kazimieraičio įsakymas Nr. 1, 1945 m. gegužės 7 d., ištraukos

LP Grupių Vadams — Dz. miškai, 1945.5.7
Įsak. Nr. 1. — Vykdyti ir žinoti tik žaliukų dalinių vadams

I org.

1. Patogesniam partizaninių pajėgų mobilizavimui, sutelkimui ir vadovavimui, Dzūkų partizanų veikimo plotas suskirstomas apytikriai į atitinkamus valsčių partizanų batalionus.
2. Dabar veikiantieji atskiri žaliukų daliniai vadinasi atitinkamai jų vadų slapyvardžio būriais, pav. Perkūno būrys, Šarūno būrys ir pan.
3. Paskelbus partizanų mobilizaciją (ne kariuomenės) mobilizuotieji partizanai suskirstomi į skyrius po 10–12 žmonių, 3–4 skyriai sudaro būrį, o būriai sudaro kuopą. Skyriaus žmonės suskirstomi į dvi grandis: viena (...) su vienu, dviem automatiniais ginklais ir kita – manevro grandis, ginkluota tik šautuvais. <...>
4. Partizanų batalionų ir kuopų vadus skiria grupės štabas. Būrių vadus atitinkamai kuopų vadai.
5. II mob.
6. Mobilizacija vykdoma tik grupės štabui įsakius. <...>
7. III op.
8. Batalionų vadai ištiria savo plote visus galimus operacinius atvejus, kuriuos atitinkamai suskirsčius, asmeniškai praneša grupės štabui. <...>
9. Dabar veikiantieji žaliukų daliniai jokių operacijų nevykdo, išskyrus tik tas, kurias nurodys grupės štabas. Pagrindiniai šio laikotarpio žaliukų uždaviniai kuo pilniau paruošti mobilizaciją, organizuoti ryšius, išdirbti operacinių planų detales prieš tai atliekant reikiamas žvalgybas, pasipildyti ginklais ir šaudmenimis.
10. Be grupės štabo sutikimo atskiri žaliukų būriai pavieniai ir kaimyniniams būriams talkininkaujant gali veikti tik su tikslu išvaduoti vežamus suimtuosius ar sutrukdyti ūkių plėšimą bei naikinimą. Atlikus panašius veiksmus, tuoj pranešti grupės štabui apie visą operaciją su visomis smulkmenomis.
11. Kuopų ir batalionų vadai veda operacijų ir veiksmų dienoraštį, kuriame kiek galima suglaustai, bet pakankamai pilnai ir teisingai aprašomi visi partizaniniai veiksmai. Dienoraščių tikslas: palikti teisingą kovų dėl laisvės vaizdą, kaip medžiagą istorijai ir pagelbėti vėliau surasti tuos tyliuosius, mažai kam žinomus didvyrius, kuriuos tauta turėtų pagerbti, ar tai apdovanojant, ar tai aprūpinant nukentėjusių šeimas. Prie dienoraščių pridedami visi veiksmus liečiantieji dokumentai, įsakymai, schemos ir pan. Už veiksmų aprašymo teisingumą atsakingi batalionų ir kuopų vadai. Dienoraštis vedamas pagal šią formą: a) eil. Nr., b) veiksmų data, c) veiksmų užrašymo data, d) trumpas veiksmų aprašymas, e) dalyvavo kovotojų, f) žuvo kovotojų, g) pakliuvo nelaisvėn, h) žuvo priešo, i) paimta belaisvių.
    <...>

Parašas
/Grupės vadas/[1]

Dzūkų grupės vado J. Vitkaus-Kazimieraičio įsakymas Nr. 2 dėl partizanų drausmės sustiprinimo, 1945 m. gegužės 16 d., ištraukos

LPS — Dz. miškai, 1945.5.16.
Dz.Gr. Št. — Skelbiamas visiems žaliukams
LP Dz. Grupei
Įsak. Nr. 2.

1. Patyrimas parodė, kad į žaliukų dalinius susispietė ne tik taurūs kovotojai dėl Lietuvos laisvės, bet ir nemažas nuošimtis kriminalinių polinkių asmenų, kurie neretai naudodamiesi ginklu skriaudžia

[1] *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993, p. 59–61.

niekuo nekaltus gyventojus ir vykdo plėšimus. Taip pat pastarieji nepasiduoda bausmei ir pavojingose partizaninio karo apystovose nesąžiningai eina savo pareigas, dėlei ko pasitaiko bereikalingų aukų ir žymių nuostolių.

2. Kad užkirstume kelią panašiems demoralizuojantiems ir Lietuvos laisvės kovoms aiškiai žalingiems reiškiniams, į partizanų ar žaliukų būrius priimami žmonės tik prisaikdinus akivaizdoje būrio žmonių.
3. Kur dar žmonės neprisaikdinti, tai prisaikdinimą atlikti nedelsiant, priede nustatyta tvarka ir žodžiais.
4. Visi vadai turi griežčiau žiūrėti dalinių drausmės ir už visus nusižengimus turi nusikaltusius bausti pagal laikinuosius partizanų drausmės nuostatus. <...>
6. Kad sumažintume plėšimų galimumus ir suteiktume didesnio pasitikėjimo gyventojams, rekvizicijas vykdyti tik būtinais atvejais ir išduodant nustatytos formos oficialius pakvitavimus. Pagal tuos pakvitavimus atgavus laisvę gyventojams galėtų būti teisingai atlyginta. Kvitais aprūpina grupės štabas. <...>
8. Iš rekvizicinių kvitų dalinių vadai atsiskaito savo batalionų štabams. Atsiskaitant turi būti nurodyta rekvizuoto turto kiekis ir sunaudotų kvitų skaičius. <...>

Priedai: 1) Lietuvos partizanų priesaika.
2) Laikinieji partizanų drausmės nuostatai.
3) Rekvizicinis kvitas.

<...>

Parašas
/Grupės vadas/[1]

[1] Ten pat, p. 61–62.

Juozas Vitkus-Kazimieraitis

Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis (2)

{1945 m.} V.24 V.29

Pas (...) atvyko JUOZAITIS ir susitiko su Grupės Vadu. Be to, JUOZAITIS pristatė Užnemunės Dzūkijos partizanų atstovą BERŽINĮ-PABERŽĮ.

V.25 V.29

Stovykloje Nr. 4 BERŽINIS supažindintas su Dzūkų Grupės vadovybės planais ir mintimis. BERŽINIS nusprendė paklusti Grupės štabo įsakymams. <...> Su JUOZAIČIU ir BERŽINIU svarstytas klausimas dėl perspektyvų užmegzti ryšius su Lietuvos partizanų vyriausiaisiais organais: Alytuje – LLA apylinke ir panašia vadovybe Kaune ir Marijampolėje. Vakare JUOZAITIS ir PABERŽIS išvyko. Atvyko ŠERNAS.

V.26 VI.7

ŠERNUI pavesta įteikti mobilizacijos lapelį naujai paskirtam partizanų Merkinės bataliono vadui kapitonui GIRAIČIUI. Su ŠERNU ir BIJŪNU apsvarstyti mobilizacinių nurodymų punktai, galimybės užmegzti ryšį su Trakų ir Vilniaus aukščiausiąja partizanų vadovybe. Susirišti su ja ir paruošti susitikimą su Vilniuje dirbančiu N pulko leitenantu pavesta ŠERNUI.

V.31 VI.7

Baigiamas rengti kreipimosi į Lietuvos ir Dzūkijos partizanus tekstas. Kazimieraitis labai atsakingai žiūri į vadovaujamąjį darbą, dažnai sielojasi, kad neturi su kuo nors, turinčiu platesnį akiratį, pasitarti.

Aptariamos ir ruošiamos mobilizacinio partizanų plano detalės.

Vakare atvyko naujai paskirtas Merkinės bataliono partizanų vadas – kapitonas GIRAITIS prisistatyti Grupės Vadui.

VI.4 VI.7

Gavus žinių apie kai kurių prisiekusių partizanų savavaliavimą ir chuliganizmą, tos grupės atžvilgiu parengtas Įsakymas Nr. 3.[1]

* Dienoraščio tęsinys – toliau. Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Antanas Valentukevičius-Bijūnas, Edvardas Juknaitis-Juozaitis, Petraitis, Lionginas Švalkus-Šernas, Antanas Suraučius-Beržinis, Paberžis, Tauras, Petras Petrėnas-Giraitis, Viršaitis.

[1] Juozas Vitkus-Kazimieraitis, „Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993, p. 10–12.

Partizanų dokumentai (6)

Dzūkų grupės vado J. Vitkaus-Kazimieraičio įsakymas Nr. 3 dėl partizanų drausmės, 1945 m. birželio 4 d., ištraukos

Dzūkų miškai, 1945.6.4.

Dzūkų Grupei

Įsakymas Nr. 3.

Š. m. geg. 16 d. įsakymu Nr. 2 Dzūkų Grupės vadams nurodytos priemonės, kaip sutvarkyti palaidus žaliukų dalinius ir sutelkta galia užkirsti kelią visokiems banditiniams elementams pasireikšti. Kadangi banditiniai nusikaltusieji pavieniai žaliukų būreliai savus gyventojus neretai tiek pat terorizuoja kaip ir mūsų visų žiauriausias priešas – bolševikiniai naikinamieji daliniai, tai įsakau visiems partizanų batalionų vadams paskubinti sujungti dar likusius palaidus žaliukų būrelius, panaudojant visą sutelktą galią.

<...>

Skirstant žaliukų veikimo plotus, stengtis, kad jie neišeitų iš bataliono vadui apibrėžtų ribų, išskyrus tuos atvejus, kai tenka trauktis nuo persekiojančio priešo.

Kreipiu dėmesį visų Dzūkų grupės vadų, karininkų, kurie ar tai nuo seniau vadovauja žaliukų būreliams, ar vėliau yra gavę Grupės Štabo įsakymus tvarkyti žaliukų veiklą bei ruošti kraštą mobilizacijai, kad jie yra surišti laisvajai Lietuvai duotąja priesaika kaip aktyvios tarnybos kariai ir už jų nusižengimus bei apsileidimą tarnyboje gresia laisvos Lietuvos Įstatymais numatytos bausmės bei visos lietuvių tautos smerkimas.

Su šio įsakymo turiniu supažindinti pagal galimumą visus žaliukus.

/parašas/ Kazimieraitis

LP Dzūkų Grupės Vadas[1]

[1] *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993, p. 61–62.

Juozas Vitkus-Kazimieraitis

Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis (3)

{1945 m.} VI.6 VI.7

Grupės vadas keičia vadovaujamojo ir organizacinio darbo taktiką: anksčiau jis įtikinėjo visus vienytis bendroje kovoje už Lietuvos laisvę, o dabar, remiantis moraline vyresniojo karininko pareiga, ėmėsi dar didesnės atsakomybės ir nusprendė vadovaujamąjį darbą tęsti Įsakymų forma.

VI.17 X.19

Kabeliuose pasirodę NKVD-istai daro kaime kratą. Sulaiko KAZIMIERAITĮ, reikalauja, kad jis atraišiotų subintuotą galvą ir parodytų voties žaizdą, kuri atsirado peršalus stovykloje. Nuveda jį į kaimo vidurį, kad patikrintų dokumentus. Ten rusų leitenantas klausia jo pavardės, žiūri į savo užrašų knygelę ir paleidžia. KAZIMIERAITIS pas vieną kareivį už diržo pastebi užkištą ryšulėlį mobilizacinių nurodymų, kuriuos jis vakare buvo įteikęs BIJŪNUI. Greitai sužinota, kad NKVD-istai apsupo BIJŪNO stovyklą ir, kai jis grįžo su vienu partizanu, sutiko ugnimi. <...> Tą pačią dieną KAZIMIERAITIS galutinai nusprendė pasitraukti iš viešojo gyvenimo ir pereiti dirbti tik su žaliukais. Atsisveikinęs su kaimu, išvyko saugoti sunaikintos stovyklos, laukdamas žmonių, kad atnaujintų nutrauktą ryšį su būriais.

VI.19 X.13

KAZIMIERAITIS nusprendžia vadavietę perdislokuoti ir palikti JUOZAIČIO apsaugoje. JUOZAITIS 1 km atstumu nuo savo žmonių stovyklos turi radijo imtuvą, kur ir persikelia KAZIMIERAITIS. Čia jis randa atvykusi PABERŽĮ.

VI.22 X.13

Atvyksta KLEVAS su rašomąja mašinėle ir rotatoriumi, taip pat ir su medžiaga. Baigiamas redaguoti atsišaukimas. Išspausdinama ir išsiunčiama. Kyla mintis paruošti Sovietų Vyriausybei partizanų memorandumą, kaip atsakymą į Įsaką dėl amnestijos.

VI.23 X.13

KAZIMIERAITIS, lydimas DANIELIAUS, BARZDOS ir dar vieno partizano, išvyksta į ĖGLIO stovyklą netoli Rudnios, kur iškviečiamas Merkinės bataliono vadas GIRAITIS ir jo pavaduotojas SIAUBAS. Aptariami mobilizaciniai klausimai ir operatyviniai uždaviniai. GIRAITIS keičia slapyvardį į VIRŠAITĮ.

VI.25 X.13

Parašytos dvi dalys memorandumo Sovietų Vyriausybei. Tačiau konstatuota, kad paskelbti memorandumą dėl kai kurių techninių priežasčių nebus įmanoma.

* Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Antanas Suraučius-Paberžis, Tauras; Edvardas Juknaitis-Juozaitis, Petraitis, Petras Kalpokas-Klevas, Antanas Valentukevičius-Bijūnas, Jonas Kraunelis-Ėglis, Povilas Damulevičius-Danielius, Rokas Ivanauskas-Barzda, Petras Petrėnas-Giraitis, Viršaitis, Jonas Volungevičius-Siaubas.

Dienoraščio tęsinys

VII.1 X.13

PABERŽIS suranda Lazdijų valsčiuje partizanų vadą – leitenantą A. GEDIMINĄ ir atveda jį į Grupės štabą. GEDIMINAS, kaip Rinktinės vadas, sutinka vadovauti Lazdijų, Sangrūdos, Šventežerio ir Rudaminos valsčių partizanams. Grupės štabo nurodymu jis dar turi užmegzti ryšį su LLA Alytaus apylinkės vadovybe.

VII.2 X.13

PABERŽIS pažada suvesti KAZIMIERAITĮ su LLA Alytaus apylinkės vadais.

VII.3 X.13

Atvykęs ŠERNAS daro pranešimą apie padėtį Varėnos ir Rudnios valsčiuose ir tariasi dėl ryšio užmezgimo su Valkininkų ir Onuškio partizanų grupių vadais RUGIU ir LŪŠIMI. Išspausdintas įsakymas Nr. 4 mobilizuojamiems partizanų daliniams.

VII.6 X.13

KAZIMIERAITIS, lydimas MEŠKINO ir ŠERNO, persikelia gyventi į Šunupio kaimą.

VII.10 X.13

KAZIMIERAITS, nesulaukdamas ryšininkų, nerimauja, kad mažai kas rūpinasi organizaciniu darbu, ir įtaria, kad paskirti batalionų vadai patenkinti nušalinę vadą į ramų kampelį, kur jam be ryšinin-

kų nebus galimybės kvaršinti jiems galvos visokiais mobilizaciniais ir operatyviniais planais.

VII.11 X.13

KAZIMIERAITIS, nebesulaukdamas MEŠKINO ir ŠERNO, nusprendžia vykti į Rudnią ieškoti partizanų būrio vado ĖGLIO, kad perduotų jam laikinai saugoti štabo dokumentus, o pačiam važiuoti į Vilnių ir Kauną užmegzti ryšio su vyriausiąja partizanų vadovybe.

VII.12 X.13

Atvyksta MEŠKINAS su ŠERNU ir, atrodo, su MERKIU. Jie pataria KAZIMIERAIČIUI persikelti į MERKIO stovyklą prie Lavyso ežero. KAZIMIERAITIS keičia ankstesnį sprendimą ir vyksta su ŠERNU ir MERKIU į stovyklą. Kelyje KAZIMIERAIČIUI kyla mintis pradėti agituoti antirevoliucine dvasia rusų karius, išleidus atsišaukimą rusų kalba. Su MEŠKINU svarstoma galimybė išplatinti juos visoje Lietuvoje. Nuspręsta ieškoti rašomosios mašinėlės rusišku šriftu.

VII.13 X.13

KAZIMIERAITIS atvyksta į Merkio stovyklą ir nudžiunga radęs gerai veikiantį radijo aparatą ir geras sąlygas: grupė drausminga, vietovė sausa, miegama brezentinėse palapinėse. MERKYS turi gerą rašomąją mašinėlę, nors ir lenkišku šriftu.

VII.14 X.13 Atvykęs TIGRAS informuoja apie mobilizacinius pasiruošimus Marcinkonių valsčiuje. TIGRAS skiriamas Marcinkonių partizanų bataliono Vado padėjėju. ŠERNAS šalia einamų pareigų skiriamas dar ir Marcinkonių bataliono vadu.

VII.15 X.13

Redaguojamas rusiškas atsišaukimas, kurį planuojama ne tik paskleisti vienu metu visoje Lietuvoje, bet ir įteikti Sovietų Lietuvos Vyriausybei. Be to, norima pasiųsti Stalinui ir anglų, amerikiečių ambasadoriams dar prieš susitikimą Potsdame. Norima siūlyti, kad būtų sudaryta Lietuvai tokia pat demokratinė vyriausybė, kaip Lenkijoje. Svarstant atsišaukimo tekstą, dalyvavo ŠERNAS, MERKYS ir dar keletas rimtesnių partizanų. Paruošus tekstą, du mašinraščio puslapius, išryškėjo techninės kliūtys: nėra galimybės gauti mašinėlę rusišku šriftu.

VII. 18 X.16

Vakarop atvyko RUGYS ir atvedė LŪŠĮ, kuris pasirodė labai paveiktas savaitę trukusių NKVD siautėjimų. Apie kokį nors normalų

darbą nebuvo nė kalbos: taip jis buvo sukrėstas. Jam pasiūlyta pagyventi pas ŠERNĄ, kad atgautų dvasinę pusiausvyrą.

Vakare KAZIMIERAITIS su MEŠKINU ir SAKALU išvyko į Viečiūnus.

* Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Jonas Aleščikas-Gediminas, Jonas Kraunelis-Ėglis, Antanas Suraučius-Paberžis, Lionginas Švalkus-Šernas, Jonas Jakubavičius-Rugys, Leonas Tarasevičius-Lūšis, Adolfas Baublys-Merkys-Vytas, Damijonas Kizys-Meškinas, Zigmantas Šerkšnas-Tigras, Alfonsas Damulevičius-Sakalas.

Dienoraščio tęsinys

VII.23 X.16

<...> Pavakare atvykęs JUOZAITIS atneša iš Kabelių Grupės štabo archyvą. JUOZAITIS informuoja apie ryšio su LLA Alytaus apylinkės štabu galimybes. Siūlo pasinaudoti rytoj anksti ryte keliausiančiu į Alytų ryšininku ir, einant kartu su juo, pamėginti surasti ieškomus partizaninio judėjimo vadus. Pasiūlymas priimtas.

VII.24 X.16

Ryte, dar su tamsa, KAZIMIERAITIS su ryšininku išvyksta į Alytų. Abu vyksta kaip oficialūs asmenys, kiekvienas savais tarnybiniais motyvais, kuriais, esant reikalui, būtų galima pasiteisinti NKVD-istams.

Į Alytų atvyko 10 valandą. KAZIMIERAITIS susipažįsta su Alytaus miesto partizaninio sąjūdžio ryšininkais, žinomais visuomenininkais, iš kurių patiria, kad LLA Alytaus apylinkės štabas lyg ir neveikia, kadangi vienas iš darbuotojų, kažkoks leitenantas, suimtas, o kitas kažkur išvyko. <...> Minėti alytiškiai siūlė susisiekti arba susitikti su Dzūkų rinktinės vadu – ĄŽUOLIU.

VII.25 X.16

KAZIMIERAITIS vyksta į Punios šilą. Jį lydi ryšininkas PARTENIJUS. Pakeliui sutinka Dzūkų Rinktinės vadą – štabo viršininką ir su juo sprendžia, kaip ir kur susitikti su Rinktinės Vadu ĄŽUOLIU. KAZIMIERAITIS apsikeičia su štabo viršininku informacija apie organizacinį darbą ir mobilizacinį partizanų ruošimą.

Vakare KAZIMIERAITIS susitinka su ĄŽUOLIU ir svarsto bendrus reikalus. Nutaria, kad šiuo metu abu štabus sujungti į vieną netikslinga.

VII.26 X.16

KAZIMIERAITIS per Alytų, Domatonis, Nedzingę grįžta į MERKIO stovyklą. Pakeliui Nedzingėje KAZIMIERAITIS atsitiktinai susipažįsta su Merkinės valsčiuje veikiančių partizanų vado VANAGO pavaduotoju – DAKTARU. KAZIMIERAITIS informuoja apie Merkinės valsčiaus partizanų įjungimą į Dzūkų Grupę ir susitaria su DAKTARU rugpjūčio 1 d. susitikti ne tik su VANAGU, bet ir surengti vadų pasitarimą.

VII.27 X.17

KAZIMIERAITIS grįžta į MERKIO stovyklą ir išsiunčia kvietimus JUOZAIČIUI ir VIRŠAIČIUI atvykti į vadų susirinkimą Nedzingėje. ŠERNAS informuoja, kad bolševikų paveikti, kai kurie partizanai užsiregistravo valsčiuje. ŠERNAS su TIGRU ruošia atsišaukimą „LIETUVIAI“.

VII.28 X.17

Anksti ryte gautas pranešimas, kad sučiuptas labai svarbus šnipas – istrebitelis. KAZIMIERAITIS primena bataliono vado teisę ir pareigą tokiais atvejais surengti partizanų lauko teismą. Siekiant sustiprinti kovą su bolševikais ir užkirsti kelią masiškam partizanų registravimuisi, išleidžiamas Įsakymas Nr. 8 Dzūkų Grupei.

VII.23-31 X.17

Gauname žinių apie prasidėjusius partizanų šeimų trėmimus ir apie nervingą partizanų registraciją.

* Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Edvardas Juknaitis-Juozaitis, Petraitis, Dominykas Jėčys-Ąžuolis, Petras Šliumpa-Partenijus, Adolfas Baublys-Merkys, Vytas, Antanas Kulikauskas-Daktaras, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Lionginas Švalkus-Šernas, Zigmantas Šerkšnas-Tigras, Petras Petrėnas-Giraitis, Viršaitis.

Dienoraščio tęsinys

VIII.1 X.17

Atvykę JUOZAITIS su SIAUBU informuoja apie padėtį. Pavakare KAZIMIERAITIS, lydimas ŠERNO, JUOZAIČIO, SIAUBO ir partizano SEKLIO, vyksta į Nedzingę, kur turi įvykti sutartasis vadų susirinkimas.

VIII.2 X.17

Rugpjūčio 1 d. vakare KAZIMIERAITIS su savo palydovais susitinka su VANAGU, DAKTARU, VIRŠAIČIU ir BUTAGEIDŽIU pas

vieną ūkininką netoli Nedzingės. Susipažinus su visais, KAZIMIERAITIS pranešė apie VANAGO partizanų prijungimą prie Dzūkų Grupės, apie Vanago paskyrimą Merkinės bataliono vadu ir bataliono įjungimą į VIRŠAIČIO vadovaujamą MERKIO Rinktinę. Apsvarstyti kai kurie MERKIO Rinktinės mobilizacinio ir operatyvinio pobūdžio klausimai. KAZIMIERAITIS su ŠERNU grįžta į vadavietę.

VIII.3 X.17

Atvyksta DAKTARAS su JŪRININKU. DAKTARAS nuo rugpjūčio 1 d. skiriamas Grupės štabo 2-ojo skyriaus viršininku, o JŪRININKAS – jo pavaduotoju.

VIII.5 X.17

Paruoštas naujas partizanų atsišaukimas ryšium su tuo, kad Potsdamo konferencija apvylė lietuvių lūkesčius. Sutriuškinami Marcinkonių istrebiteliai, keturi jų žuvo, trys partizanai sužeisti.

VIII.11 X.17

KAZIMIERAITIS, vykdamas į ALSEIKOS stovyklą, pakeliui aplanko dvi partizanų stovyklas, kur sutinkamas raportais. <...> Apsvarstę organizacinius klausimus, nusprendė kiekviename valsčiuje paskirti batalionų vadus, nors ir puskarininkius, suteikus jiems daugiau teisių ir padidinus atsakomybę.

VIII.12 X.17

KAZIMIERAITIS su savo palydovais per Viečiūnus grįžta į savo vadavietę. Nakčia jį lydintis MEŠKINAS informuoja, kad mus vežančio piliečio giminaitė artimiausiu metu vyks į Angliją su kažkokiu Kaune gyvenančiu anglu. Siūlo mums pasinaudoti proga ir pasiųsti į užsienį laišką. Pasiūlymas priimtas.

VIII.13 X.17

KAZIMIERAITIS su DAKTARU, pakeliui užsukęs į BRIEDŽIO stovyklą, redaguoja pranešimą Lietuvos pasiuntiniui ministrui Balučiui ir prideda šifruotą laišką dėl ryšio su Dzūkų Grupės štabu palaikymo. Laiškas perduotas MEŠKINUI, kad įteiktų išvykstančiam piliečiui.

VIII.15 X.17

Per radiją sužinome apie karo su Japonija pabaigą. Ruošiamas trumpas atsišaukimas „Broliai lietuviai“. Atspaudžiamas matricoje, kad KIŠKIS padaugintų. Vietoje rašomąja mašinėle išspausdinta keletas egzempliorių ir išplatinta artimiausiose apylinkėse. <...>

VIII.18 X.17

Užsiregistravę partizanai gali išduoti, todėl vadavietė drauge su MERKIO stovykla perkeliama 1,5 km toliau, greta iš anksto įrengto šulinio.

* Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Edvardas Juknaitis-Juozaitis, Petraitis, Jonas Volungevičius-Siaubas, Lionginas Švalkus-Šernas, Seklys (neišaiškintas), Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Antanas Kulikauskas-Daktaras, Petras Petrėnas-Giraitis, Viršaitis, Vladas Pielikis-Butageidis, Adolfas Baublys-Merkys, Vytas, Vytautas Kazimieras Gontis-Alseika, Albertas Perminas-Jūrininkas, Zigmantas Šerkšnas-Tigras, Damijonas Kizys-Meškinas, Kleopas Kraunelis-Briedis, Bronius Kukauskas-Kiškis.

Dienoraščio tęsinys

VIII.19 X.17

KAZIMIERAITIS vyksta pro Kaibūčius į susitikimą su GEDIMINU. Kaibūčiuose sužinota, kad susitikimas negalimas, nes rusų daliniai siautėja Merkinės valsčiaus kaimuose.

VIII.28 X.17

KAZIMIERAITIS vyksta į Varėną užmegzti ryšių su Vilniumi ir netrukus grįžta į stovyklą.

VIII.29 X.17

Atvyksta Marcinkonių partizanai aiškintis dėl registracijos.

VIII.31

Vėl atvyksta BARZDA. KARVELIS ir TIGRAS ir atveda kaltinamą plėšikavimu BRIEDĮ. BRIEDŽIUI pareikštas griežtas papeikimas ir įsakyta grąžinti gyventojams atimtus iš jų daiktus.

ĖGLIS įspėtas ir atleistas iš ryšių punkto viršininko pareigų. Naujuoju viršininku paskirtas KARVELIS. BARZDA paskirtas Marcinkonių bataliono vado pavaduotoju. Atvyksta ŠERNAS, MERKYS ir LŪŠIS su Onuškio būrio vadu SIAUBU ir daro pranešimą apie esamą padėtį ir apie Bobriškių mūšį.Tarp bendradarbių pastebimas aplaidumas ir demoralizacija. KAZIMIERAITIS nusprendžia rugsėjo 4 d. pareikalauti iš vadų raportų.

IX.3 X.23

Atvyksta ryšininkas iš Vilniaus patikrinti asmeninio ryšio. Išvyksta į pasitarimą Rudnioje.

IX.4 X.23

Vyksta vadų pasitarimas Rudnioje pas BRIEDĮ ant kalno. Dalyvauja KAZIMIERAITIS, DAKTARAS, LŪŠIS, MERKYS, SIAUBAS, DANIELIUS, TIGRAS, BARZDA. Sprendžiama:

1. Kaip sulaikyti partizanų registraciją.

2. Banditizmo atvejai Masališkių partizanų veikloje ir sudrausminimo būdai.

3. Vadavietės perdislokavimas į Rudnios apylinkes.

* Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Jonas Aleščikas-Gediminas, Zigmantas Šerkšnas-Tigras, Vytautas Janulevičius-Karvelis, Rokas Ivanauskas-Barzda, Jonas Volungevičius-Siaubas, Antanas Kulikauskas-Daktaras, Kleopas Kraunelis-Briedis, Jonas Kraunelis-Ėglis, Lionginas Švalkus-Šernas, Adolfas Baublys-Merkys, Vytas, Leonas Tarasevičius-Lūšis, Povilas Damulevičius-Danielius.

Dienoraščio tęsinys

IX.6 X.23

DAKTARAS su JŪRININKU vyksta užmegzti ryšio su Punios štabu.

IX.8 X.23

KAZIMIERAITIS perkelia vadavietę tarp Rudnios ir Cimakavo.

IX.10 X.23

KAZIMIERAITIS vyksta susitikti su BAKŠIŪNU ir KARVELIU. Atvyksta DAKTARAS. JŪRININKAS, VANAGAS, SIAUBAS ir TIGRAS. Parengtas atsišaukimas „Broliai ir seserys lietuviai!“, čia pat atspaudžiamas dideliu tiražu – 775 egz. Sugenda radijo imtuvas, vos vos girdėti.

IX.12 X.23

Išvyksta VANAGAS. Atvyksta ALSEIKA su PABERŽIU, kurie su grupe drąsesnių partizanų atsikėlė iš kitos Nemuno pusės, kur prasidėjo stambaus masto NKVD-istų ir istrebitelių siautimas. Jie labai nusiminę. PABERŽIS ypač nerimauja, net iki persekiojimo manijos.

IX.24 X.23

Atvyksta JUOZAITIS. Praneša apie partizanų būrio registraciją ties Liškiava ir apie jų vado išdavimą. Taip pat apie partizanų dalinių registraciją Druskininkų valsčiuje. JUOZAITIS prašo leisti persikelti į kitą vietą Varėnos ar Daugų valsčiuje, kadangi jis jau susitvarkė doku-

mentus ir galės gyventi legaliai. Žada, atsiradus būtinumui, nedelsiant grįžti ir vykdyti savo pareigas.

* Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Antanas Kulikauskas-Daktaras, Albertas Perminas-Jūrininkas, Jonas Burlinskas-Bakšiūnas, Vytautas Janulevičius-Karvelis, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Jonas Volungevičius-Siaubas, Zigmantas Šerkšnas-Tigras, Vytautas Kazimieras Gontis-Alseika, Antanas Suraučius-Paberžis, Edvardas Juknaitis-Juozaitis.

Dienoraščio tęsinys

X.2 X.24

Prie beržo atvyksta BALUTIS ir ŠARŪNO rinktinės ryšininkas ŽAIBAS bei ryšininkai iš SIAUBO bataliono. Praneša apie trijų NKVD karininkų nukovimą Jonionių kaime. Kartu atvykęs KLEVAS žada dar padėti popieriumi, tušu, matricomis, žemėlapiais.

X.4 X.24

Prie beržo atvyksta PABERŽIS, ALSEIKA ir DANIELIUS, lydimas LOKIO. Aiškindami tolesnės veiklos planus, ALSEIKA ir PABERŽIS teigia, kad partizanų judėjimas silpsta, kad partizanams keliamas uždavinys – sutrukdyti rinkimų kampaniją – nėra reikšmingas ir nepasiekia tikslo.

KAZIMIERAIČIO savijauta blogėja.

ALSEIKA prašo atleisti jį iš pareigų. PABERŽIS sutinka dirbti toliau, tačiau svyruoja. Dirbsiąs toliau, kiek leisią jėgos, nors ir kaip eilinis partizanas.

X.5 X.24

Pasibaigus penkių ministrų konferencijai Londone, išleidžiamas biuletenis 600 egz. tiražu.

Išleidžiamas Įsakymas Nr. 15 dėl vadų paskyrimo.

X.9 X.24

Grįžta DAKTARAS su JŪRININKU ir parneša naują bateriją. Atvyksta BALUTIS su Seirijų bataliono vadu SIAUBU. BALUTIS praneša, kad rusų šoferiai siūlo parduoti vokišką radijo imtuvą su garsiakalbiu, 10 voltų akumuliatorių ir vibratorių už 250 červoncų. Nutariame, kad aparatą Grupės štabui būtina nupirkti. SIAUBAS pasižada surinkti 150 červoncų. DAKTARAS – 100 červoncų Marcinkonių valsčiuje.

SIAUBAS praneša, kad jis pats dalyvavo susirėmime Jonionių kaime, kur žuvo trys bolševikų karininkai ir namų šeimininkas.

Pasitarime nutarta, kad JŪRININKAS su SIAUBU vyks ieškoti Seinų Rinktines vado GEDIMINO ir kitų vadų, su kuriais turi mane suvesti. BALUTIS, SIAUBAS ir JŪRININKAS išvyksta.

X.18 X.30

Atvyksta ALSEIKA, PABERŽIS, DANIELIUS, UOSIS ir praneša apie partizanų iš TIGRO stovyklos elgesį.

Apie ŠVIEDRIO, VILKO ir LAZDYNO šaudymą Cimakavo kaime, apie banditiškus ir plėšikiškus veiksmus ir šių partizanų grasinimą vadams. Nuspręsta paskirti jiems karo teismą, ir išleistas Įsakymas Nr. 16. ALSEIKA ir PABERŽIS nesiryžta grįžti ir laikinai pasilieka vadavietėje.

X.19 X.30

Grįžęs DAKTARAS praneša apie ryšį su Kaunu bei apie susitikimą su AUŠRA. Kartu atvyksta MERKYS – praneša apie savo registravimąsi ir pabėgimą *(iš NKVD. – Red.)*.

X.21

ALSEIKA informuoja apie savo nusistatymą atsisakyti vadovaujančių pareigų.

X.22

Partizanų lauko teismo pirmininkas praneša apie įvykusį teismą. KAZIMIERAITIS su DAKTARU sutartoje vietoje susitinka su AUŠRA ir aptaria būsimos spaustuvės ir AUŠROS aprūpinimo bei žiemojimo reikalus. Nuspręsta leisti periodinį informacinį leidinį.

X.23

ALSEIKA išvyksta į Kauną ir palieka raštelį apie užbaigtas savo pareigas. Iškviestam BRIEDŽIUI įsakoma įrengti žieminę slėptuvę AUŠRAI. Vakare iš BALUČIO gautas pranešimas, kad KAZIMIERAITIS kviečiamas į Alytų susitikti su LLA vadovybe. Išvykti numatyta spalio 25 dieną.

* Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Juozas Balčius-Balutis, Sinkečius-Žaibas, Antanas Grušauskas-Siaubas, Petras Kalpokas-Klevas, Antanas Suraučius-Paberžis, Vytautas Kazimieras Gontis-Alseika, Povilas Damulevičius-Danielius, Antanas Kulikauskas-Daktaras, Albertas Perminas-Jūrininkas, Jonas Dambrauskas-Siaubas, Jonas Aleščikas-Gediminas, Zigmantas Šerkšnas-Tigras, Kazys Kryšas-Lokys, Šviedrys (neišaiškintas), Feliksas Stragišauskas-Vilkas, Lazdynas (neišaiškintas), Jonas Kizilaitis-Aušra, Adolfas

Baublys-Merkys, Vytas, Lionginas Švalkus-Šernas, Albertas Mikalonis-Uosis, Kleopas Kraunelis-Briedis.

Dienoraščio tęsinys

X.24

DAKTARAS sudarė planą, kiek Grupės štabo partizanams reikės produktų žiemai. Grįžęs JŪRININKAS atsiveda atsargos leitenantą VARGUOLĮ-MINDAUGĄ. JŪRININKAS daro pranešimą apie tai, kaip jam sekėsi vykdyti pavestus uždavinius:

a) Spalio 14 d. Liškiavos bažnyčioje po mišių kalbėjęs miniai aktualiais dabarties klausimais, keldamas žmonių optimizmą. Klausytojai buvo sujaudinti iki ašarų.

b) Nuvykęs į Seinų Rinktinę, neranda jos vado GEDIMINO, patiria, kad jis visiškai nevadovauja partizanams ir nežinoma jo buvimo vieta.

c) Susitinka su VARGUOLIO ir LAKŪNO būrių vadais. LAKŪNAS informuoja, kad Lazdijų ir Šventežerio partizanai priklauso Tauro apygardai.

d) MINDAUGAS veikia Seirijų valsčiaus vakarinėje dalyje ir nutarė pats vykti pas KAZIMIERAITĮ pasitarti.

X.25 XI.1

KAZIMIERAITIS susipažįsta su MINDAUGU, išklauso jo raporto ir prašymo leisti prisijungti prie Dzūkų Grupės. Pasitarus su DAKTARU, nutarta paskirti MINDAUGĄ Grupės štabo adjutantu mobilizacijos reikalams ir pavesti jam sutvarkyti ryšius ŠARŪNO Rinktinėje.

MINDAUGUI pavesta organizuoti KAZIMIERAIČIO susitikimą su ŠARŪNO Rinktinės vadais. Š. m. lapkričio 2 dieną JŪRININKAS skiriamas asmeniniu grupės vado adjutantu. PABERŽIS pakeitė slapyvardį į TAURĄ ir, gavęs uždavinį, išvyksta.

Paskelbtas Įsakymas Nr. 17.

KAZIMIERAITIS su DAKTARU išvyksta susitikti su ĄŽUOLIU ir LLA apylinkės vadovu.

X.26 XI.1

KAZIMIERAITIS su DAKTARU atvyksta į Alytų.

X.29 XI.1

KAZIMIERAITIS redaguoja „Organizacinio Lietuvos išlaisvinimo plano“ 12 punktą.

Netikėtai atvyksta ŠILAS su naujausiomis žiniomis tiek apie Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą, tiek Vyriausiojo LLA štabo keliamą uždavinį – suvienyti visus Lietuvos partizanus. KAZIMIERAITIS sutinka, kad Vyriausiasis LLA štabas paskirtų jį partizanų apygardos vadu. Taip pat įteikia ŠILUI juodraštį, prašydamas perduoti jį kompetentingiems asmenims.

KAZIMIERAITIS susitaria su ĄŽUOLIU per ryšininkus, kaip ir kur jis galėtų susitikti su ĄŽUOLIU. KAZIMIERAITIS išvyksta į savo vadavietę.

X.30 XI.1

KAZIMIERAITIS su DAKTARU grįžta į vadavietę. Vakare atvyksta ŠERNAS.

X.31 XI.1

Su ŠERNU apsvarstyti visi aktualūs klausimai. ŠERNUI pavesta įrengti žieminę slėptuvę ir paruošti 2 mėnesiams maisto produktų 15 žmonių. Jam nurodyta, kaip organizuoti Rinktinės štabą. ŠERNAS išvyksta. Atvyksta VANAGAS. Jį informuoja apie Vyriausiąją vadovybę ir artimiausius uždavinius. Jam pavedama organizuoti reguliarų abipusį ryšį su apskrities centru.

XI.1 XI.4

KAZIMIERAITIS baigia tvarkyti (partizaninės) veiklos dienoraštį. DAKTARAS ruošia ir spausdina biuletenį.

XI.2 XI.4

Rotatoriumi atspaudžiama 600 egz. biuletenio ir 1050 lapelių su partizaninėmis žiniomis. KAZIMIERAITIS su JŪRININKU vyksta susitikti su ŠARŪNO rinktinės vadais.

XI.3 XI.4

KAZIMIERAITIS su JŪRININKU grįžta į vadavietę. Kelyje susitinka su KLEVU, iš kurio gauna rusišką kompasą ir kopijavimo popieriaus.

KLEVAS sutinka, jei prireiktų, vykti į Lenkiją kaip diplomatinis kurjeris. Jis mano, kad šiai misijai tiktų ir TAURAS.

XI.5 XI. 5

Pradėta kasti žieminė slėptuvė.

Atvyko SIAUBAS su UOSIU. Iš VANAGO gautas raportas su svarbiausiomis žiniomis. UOSIS su DAKTARO rašteliu pasiųstas atgal.

Vakare atvyko Leipalingio bataliono vadas ĄŽUOLAS ir TAURAS su DANIELIUMI. ĄŽUOLAS padarė pranešimą apie padėtį ir prašė štabo paramos drausminant neklusnius partizanus. Paskelbti įsakymai Nr. 18 ir Nr. 19.

XI.8 XI.8

KAZIMIERAITIS vyksta į Alytų susitikti su Vyriausiojo Štabo ryšininku. Kartu su juo išvyksta SIAUBAS ir BARZDA.

* Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Antanas Kulikauskas-Daktaras, Albertas Perminas-Jūrininkas, Vladas Stepulevičius-Mindaugas,Varguolis, Jonas Aleščikas-Gediminas, Jonas Neifalta-Lakūnas, Rokas Ivanauskas-Barzda, Lionginas Švalkus-Šernas, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Antanas Suraučius-Paberžis, Tauras, Antanas Jauniškis-Šilas, Dominykas Jėčys-Ąžuolis, Petras Kalpokas-Klevas, Jonas Volungevičius-Siaubas, Albertas Mikalonis-Uosis, Povilas Damulevičius-Danielius, Antanas Bučionis-Ąžuolas.

Dienoraščio tęsinys

XI.10 XI.10

Baigta įrengti žieminė slėptuvė štabui. KAZIMIERAITIS Alytuje susitinka su Vyriausiojo LLA štabo ryšininku ŠILU. Galutinai nuspręsta, kad KAZIMIERAITIS paklūsta Vyriausiojo LLA štabo įsakymams, organizuoja apygardinį ALGIRDO štabą ir vadovauja šiai apygardai, apimančiai Alytaus, Trakų, Eišiškių ir Ašmenos apskritis. Klausimas dėl Seinų apskrities lieka atviras. KAZIMIERAITIS praneša apie jo numatytą Lazdijų apskrities partizanų vadų pasitarimą.

KAZIMIERAITIS paveda ANTANAIČIUI susisiekti su ĄŽUOLIU arba DIEVAIČIU ir parinkti kandidatus į Alytaus apskrities partizanų komendanto, apskrities viršininko ir policijos vado postus. Taip pat nutarta dėl dvipusio ryšio su Apygardos štabu.

Vakare KAZIMIERAITIS grįžo iš Alytaus ir pakeliui apsistojo pas VANAGĄ.

KAZIMIERAITIS informuoja VANAGĄ apie susitikimą su ŠILU ir apie gautas žinias, jog NKGB užverbavo 6 šnipus, kad sugautų BUTAGEIDĮ. Nuspręsta, jog VANAGAS perspės jį, kad niekur nesirodytų.

VANAGUI pavesta iki spalio 20 d. susisiekti su ĄŽUOLIU arba DIEVAIČIU ir apsvarstyti kandidatūras į Alytaus apskrities partizanų

vadus ir administracinių skyrių viršininkų postus. Šiuo reikalu išreikšta nuomonė raštu Dzūkų Rinktinės vadui.

KAZIMIERAITIS, lydimas SIAUBO ir UOSIO, grįžo į vadavietę. DAKTARAS pateikia KAZIMIERAIČIUI pranešimą apie svarbiausius politinius Bevino, Etlio ir Trumeno pareiškimus ir kitus politinius įvykius.

XI.12 XI.12

Per KARIBUTĄ gautas šifruotas laiškas iš Kauno. KARKLAS pasiųstas pas VANAGĄ su akumuliatoriumi ir laiškais.

XI.13 XI.13

KAZIMIERAITIS su DAKTARU lankėsi pas AUŠRĄ. Nuspręsta gruodžio 1 d. išleisti biuletenį ir Dzūkijos partizanų dainas.

XI.15 XI.16

Atvyksta BALUČIO siunčiamas BRIEDIS ir praneša, kad ŠARŪNO Rinktinės vadų susirinkimas įvyks XI.17 d. vakare. Po pusvalandžio atvyksta VYTURYS ir dar vienas SIAUBO žmogus ir praneša, kad šis susirinkimas skirtu laiku neįvyks, kadangi dar negrįžo MINDAUGAS.

SIAUBO žmonės painformavo apie Leipalingio puolimą. Nori sužinoti politines naujienas ir gauti atsišaukimų, kad gyventojai neimtų bolševikų jiems siūlomų ginklų kovai su partizanais. Paruoštas kreipimasis į tarybinius tarnautojus ir darbininkus. Išspausdinta 300 egz.

Taip pat paruoštas biuletenis: politinės radijo naujienos. <...> Jau kelinta diena, kai JŪRININKO batai visai nuplyšo, ir jis priverstas visą laiką sėdėti slėptuvėje. Keliskart, kai jam reikėdavo vykti kur nors – į „valgyklą“ ar į BRIEDŽIO stovyklą, jis būdavo priverstas skolintis batus iš KAZIMIERAIČIO.

XI.18 XI.18

Atvyko ŠERNO ryšininkai – GARDINAS, ALEKSAS, LIEPA ir VANAGAS su GELEŽINIO VILKO Rinktinės informacinėmis žiniomis ir kitais dokumentais. Išvykstant jiems įteiktas radijo aparatas ir korespondencija, skirta GELEŽINIO VILKO Rinktinei.

<...> Vakare atvyksta nuo Seirijų SIAUBO vyrai – VYTURYS, PERKŪNAS, DŪDA. Jie praneša, kad vadų susitikimui jau pasiruošta ir galima vykti.

KAZIMIERAITIS, DAKTARAS ir JŪRININKAS išvyksta. Tą pačią naktį jie atvyksta į Žaliamiškį.

XI.19 XI.20

Vyksta ŠARŪNO Rinktinės vadų pasitarimas. Dalyvauja: Dzūkų Grupės Vadas KAZIMIERAITIS, jo asmeninis adjutantas JŪRININKAS, 2-ojo skyriaus viršininkas DAKTARAS.

Vado adjutantas mobilizacijos klausimais MINDAUGAS, Seirijų bataliono vadas SIAUBAS, jo adjutantas VIRTUOZAS, Leipalingio bataliono vadas ĄŽUOLAS, laikinai einantis ŠARŪNO Rinktinės Vado pareigas, jo adjutantas BIJŪNAS, Leipalingio bataliono vado pavaduotojas LIEPA, Kapčiamiesčio bataliono vadas KALNELIS ir Veisiejų bataliono vado pavaduotojas MARGIS. Batalionų vadai buvo informuoti apie pasirengimo mobilizacijai pabaigą, išaiškinti bataliono vadui keliami reikalavimai, naujas ryšių ir spaudos organizavimo planas, žiemojimo ir finansų klausimai.

Kadangi į šį pasitarimą neatvyko Seinų Rinktinės Vadas, KAZIMIERAITIS nusprendžia pats vykti pas šį vadą išsiaiškinti.

* Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Antanas Jauniškis-Šilas, Sergijus Staniškis-Antanaitis, Dominykas Jėčys-Ąžuolis, Martynas Karkauskas-Dievaitis, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Vladas Pielikis-Butageidis, Jonas Volungevičius-Siaubas, Albertas Mikalonis-Uosis, Ernest Bevin (Bevinas), Clement Richard Attlee (Etlis), Harry Truman (Trumenas), Antanas Kulikauskas-Daktaras, Kęstutis Valentukevičius-Kaributas, Pranas Platūkis-Karklas, Jonas Kizilaitis-Aušra, Juozas Balčius-Balutis, Kleopas Kraunelis-Briedis, Jonas Vėčkys-Vyturys, Vladas Stepulevičius-Mindaugas, Varguolis, Albertas Perminas-Jūrininkas, Lionginas Švalkus-Šernas, Ipolitas Česnulevičius-Gardinas, Julius Karpis-Aleksas, Vyturys, Jurgis Ptakauskas-Liepa, Antanas Grušauskas-Siaubas, Juozas Marazas-Perkūnas, Stasys Vėčkys-Vyturys, Jonas Kibildis-Dūda, Motiejus Pilvelis-Virtuozas, Antanas Vabuolas-Bijūnas, Antanas Bučionis-Ąžuolas, Vincas Valentukėnas-Liepa, Jonas Penkevičius-Kalnelis, Vytautas Vabuolas-Margis.

Dienoraščio tęsinys

XI.20 XI.20

Į vadavietę atvyksta VANAGAS, GEGUTIS ir NARAS. VANAGAS informuoja apie pasitarimus su DIEVAIČIU, ANTANAIČIU ir GARIBALDŽIU ir praneša, kad KAZIMIERAITIS kviečiamas į Alytų susitikti su atvykusiu iš Kauno svarbiu asmeniu.

XI.25 XI.25

DAKTARAS praneša, kad KAZIMIERAITĮ nori matyti atvykęs į Alytų iš Kauno labai svarbus asmuo. KAZIMIERAITIS nedelsdamas be poilsio išvyksta į Alytų per VANAGO vadavietę. Pakeliui VANAGAS informuoja apie nepavykusį savo mėginimą susitikti su ĄŽUOLIU ir ĄŽUOLIO atsisakymą paklusti KAZIMIERAIČIUI kaip apskrities vadui. Alytuje KAZIMIERAITIS susitinka su GARIBALDŽIU ir sužino, kad atvykęs iš Kauno asmuo negalėjo ilgiau laukti ir grįžo į Kauną. Siūlo vykti į Jiezną pas ŠILĄ, kuris nurodys ieškomą asmenį.

XI.27 XI.27

Jiezne KAZIMIERAITIS anksti ryte sužino, kad naktį suimtas ŠILAS. Gauna adresą asmens, galinčio pasakyti, kas iš Kauno ieško KAZIMIERAIČIO. KAZIMIERAITIS vyksta į Kauną ir iškart randa reikalingus žmones. KAZIMIERAIČIUI pavedama pervesti per sieną į Lenkiją Lietuvos diplomatinės tarnybos žmones.

XI.28 XI.28

KAZIMIERAITIS siunčia mašiną su asmenimis iš diplomatinės tarnybos pas SIAUBĄ į Seirijus ir paveda jam organizuoti slaptą šių asmenų perkėlimą per sieną. KAZIMIERAITIS su diplomatiniais atstovais dalijosi informacija ir darė tiek tarptautinę, tiek ir politinę apžvalgą. Pasiekta bendrų išvadų dėl Lietuvos išvadavimo kovos organizavimo, jos bendros schemos ir Lietuvos partizanų Vyriausiosios vadovybės organizavimo.

Į vadavietę atvyksta VYTURYS ir KĘSTUČIO (Dzūkų Rinktinės) ryšininkai ŠTURMAS ir NEGRAS, siekdami susirišti su Dzūkų grupės štabu ir gauti nurodymų dėl tolesnės veiklos.

XI.29 XI.29

Dzūkų Rinktinės ryšininkams duota užduotis gruodžio 6 d. organizuoti Dzūkų Rinktinės vadų susitikimą, kuriame KAZIMIERAITIS rengiasi skaityti ypatingą pranešimą. Atvyksta VANAGAS. Gavęs nurodymus, grįžta į savo vadavietę. Daktaras ruošia straipsnį pirmajam „Laisvės Varpo“ numeriui.

XI.30 XI.30

Paruoštas ir išspausdintas pirmasis „Laisvės Varpo“ puslapis. KAZIMIERAITIS paskelbia paskutinį Lietuvos partizanų Dzūkų Grupės štabo įsakymą Nr. 21 ir Lietuvos partizanų Apygardos Vado Įsakymą Nr. 1.

XII.1 XII.1

<...> KAZIMIERAITIS sudaro lapkričio 28 d. pasitarimo su diplomatiniais atstovais protokolą.[1]

* Dienoraštis bus tęsiamas toliau. Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Vincas Ivanauskas-Gegutis, Liudas Mulerskas-Naras, Martynas Karkauskas-Dievaitis, Sergijus Staniškis-Antanaitis, Konstantinas Bajerčius-Garibaldis, Antanas Kulikauskas-Daktaras, Dominykas Jėčys-Ąžuolis, Antanas Jauniškis-Šilas, Antanas Grušauskas-Siaubas, Jonas Vėčkys-Vyturys, Vaclovas Petraška-Šturmas, Jonas Grincevičius-Negras.

[1] Juozas Vitkus-Kazimieraitis, „Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993, p. 12–41.

Partizanų dokumentai (7)

Lietuvos partizanų A apygardos vado J. Vitkaus-Kazimieraičio ir atvykusių iš Vakarų diplomatinės tarnybos atstovų J. Deksnio-X ir K. Bruniaus-Y pasitarimo protokolas apie artimiausius pasipriešinimo organizacijų uždavinius

Protokolas.

1945 m. lapkričio mėn. 28 d. L.P. A apygardos Vadas Kazimieraitis ir Lietuvos diplomatinės tarnybos atstovai X ir Y padarė tarptautinių ir vidaus veiksnių analizę. Analizės išdavoje prieita prie sekančių išvadų:

1/ Lietuvos išlaisvinimo iš bolševikinės vergijos organizacija turi savo viršūnėje Vyriausiąjį Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą, kuri šiuo metu tebeveikia nors ir už Lietuvos ribų, tačiau su Lietuvos pasiuntinybėmis de fakto atstovauja ir gina Lietuvos reikalus Suvienytųjų Nacijų tarpe.

2/ Lietuvoje Išlaisvinimo Organizacijai politiniai vadovauja Lietuvos Išlaisvinimo Taryba, sudaryta iš svarbesniųjų politinių grupių ar partijų atstovų, dalyvaujančių Vyr. Išlaisvinimo Komitete, ir stipriausių karinių organizacijų atstovų.

Vienas iš karinių organizacijų atstovų Lietuvos Išlaisvinimo Tarybos tvirtinamas Vyriausiuoju partizanų Vadu ar net išrenkamas Lietuvos Išlaisvinimo Tarybos pirmininku.

3/ Praktiškąjį Lietuvos Išlaisvinimo organizavimą ir vadovavimą vykdo Vyriausias Partizanų Štabas per atitinkamus savo skyrius ir Apygardų Štabus.

4/ Apygardų Vadai skiria apskričių komendantus, apskričių partizanų vadus, apskričių viršininkus ir policijos vadus ir per juos parengia visą kraštą mobilizacijai.

Apygardų štabai paruošia išsivadavimo operacijų ir Lietuvos sienų apsaugos planus.

5/ Lietuvos partizanai, nuvertę bolševikinę santvarką, užima saugoti ir ginti Lietuvos sienas faktinai aiškiose kalbiniai etnografinėse sienose. <...>

6/ Kazimieraitis turi daryti pastangų susirišti su L.L.A. Vyriausiuoju Vadu ir Tauro Apygardos Vadu, kad būtų paskubintas autoritetingo ir darbingo Vyriausiojo Partizanų Štabo sudarymas.

7/ Konstatuotas trūkumas aukštesniųjų karininkų, sugebančių dirbti Štabų organizacinį ir vadovaujantį darbą, ir sutarta, kad ponai X ir Y padės pastangų, kad galėtų iš užsienio grįžti būtiniausiai reikalingi aukštesni karininkai.

8/ Kazimieraitis pasižadėjo nurodyti eilę vietų, tinkamų oro desantams.

9/ Sutarta, kad ponai X ir Y šiuo pasitarimu prieitas išvadas praneš užsienio Lietuvių Vadovaujantiems sluoksniams, o Kazimieraitis, per jam nurodytą asmenį, painformuos politinius ir partizanų vadovaujamus asmenis.

Nuorašas atitinka originalą:

Pasirašė Kazimieraitis

TRMF. F. 3. Ap. 2. B. 1. L. 7–8. Nuorašo nuorašas. Mašinraštis.[1]

* Kazimieraičio rankraštinio parašo nuoraše nėra.

[1] *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, sudarytojai Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas, 1996, p. 245–247. Taip pat publikuota: *Laisvės kovų archyvas*, t. 1, Kaunas, 1991, p. 8–10.

Juozas Vitkus-Kazimieraitis

Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis (4)

{1945 m.} XII.2 XII.2

SAKALAS su BRIEDŽIU atneša į vadavietę 1000 egz. išspausdinto „Laisvės Varpo“. BRIEDIS išreiškia savo susirūpinimą dėl nesaugios stovyklos. Ją užėjo girininkai. Prašė leisti įrengti stovyklą kitoje vietoje. Leidimas duotas.

XII.3 XII.3

Atvykęs ŠERNAS informuoja apie savo nesutarimus su MERKIU.

Palieka raportus, prašo atleisti MERKĮ iš pareigų. KAZIMIERAITIS informuoja apie naujus nurodymus partizanams. Susitaria dėl laikino vadavietės perkėlimo, įteikiami 35 egz. „Laisvės Varpo“ persiuntimui į Vilnių.

Atvyksta VANAGAS. Nutarta perdislokuoti vadavietę.

KAZIMIERAITIS paruošia partizanų lauko teismo nuostatų projektą.

XII.4 XII.6

KAZIMIERAITIS ruošia partizanų rekvizicijos nuostatų projektą. Pavakare KAZIMIERAITIS su DAKTARU, JŪRININKU ir NARU atsisveikina su Rudnios miškais, slėptuvėmis ir su visais įrenginiais perveža vadavietę į naują vietą už Merkio. Šia proga reikia pažymėti buvusių ryšininkų ŽILVIČIO, KARKLO ir ypač ĖGLIO pasiaukojamą darbą. Taip pat pažymėtinas ryšininko BUKŠAIČIO uolumas: dieną ir naktį jis perkeldinėja per Nemuną partizanų ryšininkus ir net dažnai vežioja juos savo arkliu. Naktį apie 23.00 į naują vadavietę atvyksta GEGUTIS ir praneša girdėjęs, kad dieną apie 12–13 val. Mardasave rusai užpuolė GELEŽINIO VILKO Rinktinės vadą ŠERNĄ ir JURGINĄ, taip pat KARDĄ ir dar vieną partizaną. Jie išmetę granatas ir bandę perplaukti *(Merkį – Red.),* bet buvę nukauti, šunų išvilkti

į krantą ir nuvežti į Merkinę. {Žuvo Lionginas Švalkus-Šernas, Adolfas Bilinskas-Jurginas, Martynas Navickas-Kardas, Tomas Kondratas-Briedis.}

XII.5

Paruošti ir išspausdinti partizaninės rekvizicijos nuostatai. Atvykus VANAGUI, svarstomas laikino partizanų taktikos pakeitimo klausimas. Nutarta leisti partizanams, iki iškris sniegas, aktyviau veikti prieš istrebitelius ir NKVD-istus.

XII.6

Naktį iškrinta beveik 5 mm sluoksniu sniegas. Visur matomi pėdsakai. KAZIMIERAITIS su DAKTARU išvyksta į susitikimą su Dzūkų Rinktinės grupių vadais.

XII. 7

KAZIMIERAITIS su DAKTARU dieną išvyksta ieškoti SIAUBO. Suradę SIAUBO vyrus, jų padedami, suranda ir patį SIAUBĄ, ir belaukiančius Dzūkų Rinktinės vadus. Maždaug 23 val. prasideda pasitarimas. Dalyvauja: KAZIMIERAITIS, DAKTARAS, SIAUBAS, Dzūkų Rinktinės vado adjutantas LAIMUTIS, KĘSTUČIO grupės vadas KELEIVIS ir VAIDOTO grupės atstovas. Pasitarimo tikslas – įtraukti Dzūkų Rinktinę į „A“ Apygardą. KAZIMIERAITIS nušvietė šio tikslo svarbą, taip pat tarptautinę padėtį ir Lietuvos vietą tarptautinėje politikoje. Kalbėjo KĘSTUČIO Grupės vadas leitenantas KELEIVIS. KAZIMIERAIČIO nuomonei pritarta, tačiau pareikšta, kad jeigu A Apygarda paklūsta LLA vadovybei, tai jie atsisako prisijungti. Po to kalbėjo LAIMUTIS, kuris pareiškė, kad be Rinktinės Vado šiuo klausimu nieko konkretaus pasakyti negali, kadangi nėra įgaliotas. Po šių pasisakymų paaiškėjo, kad Dzūkų Rinktinės atstovai neturi reikiamų įgaliojimų spręsti susijungimo klausimo, todėl pasitarimas baigėsi be jokių išvadų.

* Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Alfonsas Damulevičius-Sakalas, Kleopas Kraunelis-Briedis, Adolfas Baublys-Merkys, Vytas, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Antanas Kulikauskas-Daktaras, Albertas Perminas-Jūrininkas, Liudas Mulerskas-Naras, Vytautas Kraunelis-Žilvitis, Pranas Platūkis-Karklas, Jonas Kraunelis-Ėglis, Bukšaitis (neišaiškintas), Vincas Ivanauskas-Gegutis, Lionginas Švalkus-Šernas, Adolfas Bilinskas-Jurginas, Martynas Navickas-Kardas, Tomas Kondratas-Briedis, Antanas Grušauskas-Siaubas, Vytautas Duliūnas-Laimutis, Vladas Baciuška-Keleivis, Juozas Petraška-Patrimpas (Vaidoto grupės atstovas).

Dienoraščio tęsinys

XII.10 XII.11

Pasitarime, kuris vyko vienkiemyje netoli buvusios vadavietės, dalyvauja: KAZIMIERAITIS, DAKTARAS, VANAGAS, LINAS, KOSTAS, STRAZDAS, PAUKŠTIS, ĖGLIS, DUČĖ ir ŽILVITIS. VANAGAS ir LINAS praneša apie Rinktines vado ŠERNO žuvimo aplinkybes. KAZIMIERAITIS pareiškia, kad Varėnos ir Rudnios valsčių partizanai įjungiami į MERKIO Rinktinę ir vykdo Rinktinės Vado – VANAGO įsakymus. Taip pat svarstomas Rinktinės veiksmų aktyvinimo klausimas. LINUI ir KOSTUI pavesta įrengti patalpas Apygardos vadavietei ir per Vilniaus ryšininkus gauti karbido, spaustuvės šrifto ir rašomąją mašinėlę rusišku šriftu. Po pasitarimo KAZIMIERAITIS su DAKTARU, lydimi VANAGO ir jo palydovų, grįžo į vadavietę.

XII.11 XII.11

Pasiųstas šifruotas laiškas GARIBALDŽIUI. Išspausdinti lapeliai: „Partizanų dalinių organizavimas, rikiuotės pratybos ir vadovavimo tvarka“.

XII.12 XII.13

DAKTARAS ruošia dokumentus ir tikslius uždavinius, kuriuos turės vykdyti Kaune. Pripustė gana daug sniego. NARAS serga gripu. Gyvenimo sąlygos slėptuvėje labai kenkia sveikatai. Visą laiką sėdima prie spingsulės. Kai trūksta riebalų, deginami kiaulės taukai. Dirbant naudojami kišeniniai žibintuvėliai. Ant narų ketvertui vyrų ankšta, vos galima pasisukti. Slėptuvė nešildoma, visą laiką drėgna. Vargstame su radijo imtuvu. Labai iškleręs, todėl blogi kontaktai. Menkas girdimumas.

XII.14 XII.15

Maždaug 15.30 NARAS išvyksta į Lankininkų kaimą iškūrenti pirties, kadangi visi skundžiasi nežais, ir vakar baltiniuose vyko „medžioklė“. Po 10 minučių grįžęs NARAS praneša, kad čia pat pakalnėje pas ūkininkus apsistoję rusai. KAZIMIERAITIS svarbiausius dokumentus dedasi į portfelį. NARAS ima asmeninį DAKTARO portfelį su dokumentais bei daiktais ir drauge su JŪRININKU lenda iš slėptuvės. Slėptuvė maskuojama, ir visi trys eina į tą vietą, iš kur matomas Mer-

kio slėnis ir artimiausi kaimai. KAZIMIERAITIS su NARU stebi istrebitelių ir rusų veiksmus. Maždaug 16.30 dvejos rogės pasuka į kalną, jas lydi 11 istrebitelių. Visi sunerimsta, kad jie nepastebėtų mūsų slėptuvės. Staiga pasigirsta automatų ir šautuvų šūviai. Istrebiteliai sugula. Mums nesuprantama, kodėl šaudo. NARAS ir JŪRININKAS jaudinasi, kad gal istrebiteliai surado mūsų pėdas ir ėmė šaudyti. Greitai paaiškėjo, kad tai VANAGO partizanai apsupo kaimą iš dviejų pusių ir ėmė šaudyti. Istrebiteliai sprunka per mišką, palikę nukautą Merkinės istrebitelių vadą ir du milicijos arklius.

KAZIMIERAITIS, pasitaręs su bendradarbiais ir VANAGU, nutaria nedelsiant perkelti savo štabą į žieminę ĖGLIO slėptuvę. Pakeliui pas JUOZUKĄ KAZIMIERAITIS ieško paliktų taisyti savo batų, bet neranda. Visi trys pagaliau pasiekia žieminę slėptuvę ir įsikuria joje.

XII.15 XII.15

KAZIMIERAITIS pradeda ruošti medžiagą naujam „Laisvės Varpo“ numeriui. Sunku klausytis žinių, nes radijas genda. Be to, ir akumuliatorius silpsta. Naktį grįžęs ŽILVITIS praneša, kad dalyvavo puolime drauge su MERKIO Rinktinės partizanais. Apšaudė roges su rusais.

XII.16 XII.17

Anksti ryte grįžta KARKLAS, kuris taip pat dalyvavo puolant Merkinę. Buvo užimtas miestelis, sudegintas valsčiaus pastatas ir paimti svarbūs valsčiaus bei milicijos dokumentai. Mūšį pradėjo XII.15 d. maždaug 9.00 kairiajame Nemuno krante Seirijų štabo partizanai. Po valandos VANAGO partizanai įsiveržė į miestelį. Dalis istrebitelių su rusais įsitvirtino cerkvėje ir bažnyčioje, kita dalis išbėgiojo. Cerkvės bokšte buvę bolševikai buvo nutildyti. Bažnyčios bokšte įsitvirtinusių bolševikų netriuškino – pagailėta bažnyčios. Žuvo 3 VANAGO partizanai. Sunkiai sužeistas Apygardos štabo ūkio skyriaus viršininkas *(SIAUBAS – Juozas Volungevičius – Red.)*. Apie tai, kiek nukauta rusų ir istrebitelių, tikslių duomenų neturime – nespėjome visko sužiūrėti. Iš Merkinės atsitraukėme maždaug 14 val.

Auštant grįžo ir ĖGLIS, kuris dar papasakojo, kad, pasitraukus partizanams, buvo atvažiavę rusų tankai. KAZIMIERAITIS visą naktį spausdino „Laisvės Varpą“, antrąjį numerį.[1]

[1] Juozas Vitkus-Kazimieraitis, „Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993, p. 41–47.

* Dienoraštis bus tęsiamas toliau. Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Antanas Kulikauskas-Daktaras, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Pranas Svirskas-Linas, Kostas (neišaiškintas), Bronius Čaplikas-Strazdas, Jonas Sinkevičius-Paukštis, Jonas Kraunelis-Ėglis, Juozas Samulevičius-Dučė, Vytautas Kraunelis-Žilvitis, Lionginas Švalkus-Šernas, Konstantinas Bajerčius-Garibaldis, Liudas Mulerskas-Naras, Albertas Perminas-Jūrininkas, Adolfas Baublys-Merkys, Vytas, Juozukas (neišaiškintas), Pranas Platūkis-Karklas, Juozas Volungevičius-Siaubas.

Partizanų dokumentai (8)

A apygardos štabas, partizanų dalinių rikiuotės ir vadovavimo nuostatai, 1945 m. gruodžio 17 d., ištraukos

PARTIZANŲ DALINIŲ RIKIUOTĖ
IR VADOVAVIMAS

1. Partizanų mažiausias dalinys – skyrius iš 10 žmonių. Vienas iš skyriaus žmonių – skyrininkas ir vienas – skyrininko pavaduotojas.

2. Vadovavimo patogumui skyrius skirstomas į dvi grandis po penkis žmones. <...>

4. Trys skyriai sudaro būrį. Būriui vadovauja būrio vadas su pavaduotoju. <...>

5. Kuopą sudaro trys šaulių būriai ir vienas sunkiųjų priemonių būrys. <...>

7. Kuopai vadovauja kuopos vadas. Vienas būrių vadų skiriamas kuopos vado pavaduotoju.

8. Kuopos ryšį ir ūkio reikalus tvarko kuopininkas su turto bei maitinimo ūkvedžiais ir sanitariniu puskarininkiu. Be to, dar kuopoje turi būti raštininkas, ordonansas {karys, paskirtas vykdyti vado ar štabo pavedimus}, du virėjai ir keturi dviratininkai-ryšininkai, kurių vienas turi mokėti siūti, o kitas avalynę taisyti. <...>

11. Kovos lauke vadovaujama trumpais aiškiais įsakymais ir komandomis. <...>

17. Partizanų daliniai turi būti įpratinti vadovautis paprasčiausiais sutartiniais ženklais. <...>

19. Partizanai, numatydami susirėmimą su priešu, turi iš anksto užsidėti partizanų atminimo ženklus – partizanų raiščius.

20. Postovio saugai, lauko sargybai, žvalgybai, sekimui bei ryšiui kovos lauke siunčiama ne mažiau kaip du žmones. <...>

31. Žygyje, sutikus nepažįstamus ginkluotus vyrus, stabdoma: „Stok! Kas eina?“ Negavus atsakymo, tuojau paleidžiama ugnis. <...>

33. Grandies, skyriaus ir būrio vadas vadovaudamas tariasi tik su pavaduotoju ar vienu kuriuo nors partizanu. Kitiems griežtai draudžiama kalbėti ir visi turi kuo tiksliausiai vykdyti vado komandas ir įsakymus.

34. Visi vadai, davę kurį nors įsakymą, turi tuojau reikalauti, kad vykdantysis duotąjį įsakymą pakartotų, o įvykdęs ar negalėjęs įvykdyti tuojau praneštų savo vadui.

<...>

[be parašo]

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 1227, l. 184a–184f. Originalas. Spausdinta rotoprintu.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 95–98.

Juozas Vitkus-Kazimieraitis

Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis (5)

{1945 m.} XII.18 XII.20

KAZIMIERAITIS pakartotinai tikrino radijo kontaktus bei akumuliatoriaus pajėgumą ir konstatuoja, kad tokiomis sąlygomis neįmanoma sutvarkyti radijo imtuvo. Taip ir liekame be žinių.

XII.19 XII.20

Laukiame nesulaukiame VANAGO. JŪRININKAS su ŽILVIČIU vyksta pas AUŠRĄ ir parsigabena išspausdintą „Laisvės Varpo“ antrąjį numerį. Nors buvo užsakyta 1500 egz., tačiau matricos neatlaikė, ir pavyko išspausdinti tik 510 egz. Dar sykį gaminamos matricos, kadangi būtinai reikia išspausdinti numatytą tiražą, kad būtų galima nors 500 egz. nusiųsti į Vilnių.

XII.21 XII.21

Su VANAGU aptariami visi organizaciniai reikalai. VANAGUI pavesta surasti radijo aparatą, įkrauti akumuliatorius ir pradėti akciją, kuri sutrukdytų aprūpinti gyventojus rusiškais pasais.

Išvykęs namo ĖGLIS grįžta su KOSTO laišku.

LINAS kviečia KAZIMIERAITĮ arba jo atstovą apsvarstyti įvairius klausimus ir praneša, kad XII.23 jo lauks ryšininkas ALGIS iš Vilniaus.<...>

XII.23 XII.23

ĖGLIS vyksta pas AUŠRĄ pasitarti dėl KŪČIŲ ir per UOSĮ išsiųsti laiškus BALUČIUI ir KLEVUI. Atvykusi ĖGLIO sesuo praneša, kad atvyko BALUTIS. KAZIMIERAITIS susitinka su BALUČIU ir paveda jam skubiai gauti štabui radijo aparatą, parūpinti žibalo arba karbido, atnešti iš KLEVO matricas, o iš AIDO – rašomąją mašinėlę.BALUTIS aiškinasi, kodėl nedalyvavo puolant Merkinę. Atvyksta KARIBUTAS.

Atneša kopijavimo popieriaus, gauto iš TIGRO {Zigmantas Šerkšnas} Vilniuje. TIGRAS prašė perduoti, kad iš Šiaulių atvyks kapitonas {J. Noreika} susitikti su KAZIMIERAIČIU. Nurodytas susitikimo slaptažodis.

XII.24 XII.24

Pasiruošimas Kūčioms drauge su AUŠROS žmonėmis. KAZIMIERAITIS tvarkosi išeiginį švarką. Pavakare gretimame kaime pas KRUŠUS renkamės valgyti KŪČIŲ. KAZIMIERAITIS, ĖGLIS, ŽILVITIS, KARKLAS, AUŠRA su žmona – ADOMĖLIU, LOKYS ir dar du partizanai. Greitai dar prisijungia ką tik palydėję JŪRININKĄ SAKALAS ir UOSIS. Kūčių vakarą praleidome gražiai, rimtai. Sugiedojome tris kalėdines giesmes ir paskui visą vakarą dainavome partizaniškas ir liaudies dainas.

Išsiskirstėme tik pirmą valandą nakties, sugiedoję Lietuvos himną. Grįžęs SAKALAS pranešė, kad gruodžio 15 d., kai VANAGAS puolė Merkinę, LINAS su MERKIU-VYTU puolė Perloją. Perlojoje žuvo 3 istrebiteliai. Sužeistas MERKYS ir dar vienas partizanas. Be to, dar pranešė, kad prieš kelias dienas RUGYS puolė Daugus ir XII.23 rytą – Valkininkus.

XII.25 XII.25

Pirmoji šv. Kalėdų diena. Ilsimės slėptuvėje. Maždaug 12.00 atėjusi ĖGLIO sesuo atneša užkąsti. Vyrai išsivaikšto į svečius pas pažįstamus. KAZIMIERAITIS lieka vienas. Pradeda redaguoti „Mobilizacinius nurodymus Lietuvos partizanams“. Nakčia grįžę vyrai parsineša žibalo.

XII.27 XII.27

ĖGLIS su ŽILVIČIU išvyko į kaimą. ĖGLIO sesuo jiems praneša, kad atvažiavo mašina su rusais. Jie tuoj pat grįžta. Nežinia, kokiu tikslu rusai atsidangino. Nutarta išeiti iš slėptuvės ir stebėti juos nuo kalno. KAZIMIERAITIS įsideda į portfelį tik pagrindines bylas ir dokumentus.

XII.30 XII.30

Iš AUŠROS grįžo KARKLAS ir ŽILVITIS, atnešė akumuliatorius ir žinią, kad prieš pat šv. Kalėdas, užkluptas slėptuvėje, žuvo Merkinės bataliono vado padėjėjas PAULIUKAS. Atvyksta iš Seirijų SIAUBO ryšininkas VYTURYS. Praneša, kad atvykę SIAUBAS su MINDAUGU laukia gretimame kaime. KAZIMIERAITIS, lydimas VYTURIO ir

NARO, išeina susitikti su jais. SIAUBAS praneša, kad XII.21 surengė istrebiteliams pasalą netoli Seirijų. <...>

MINDAUGAS praneša apie savo bandymus susirišti su Seinų Rinktinės vadu GEDIMINU ir apie ryšius su TAURO Apygardos PERKŪNO Rinktine. <...> Per pokalbį su MINDAUGU nuspręsta MINDAUGĄ patvirtinti Seinų apskrities partizanų komendantu, taip pat Rinktinės vadu. Seinų ir ŠARŪNO Rinktinės sujungiamos į vieną – ŠARŪNO Rinktinę. <...> MINDAUGUI nurodyta energingai imtis visų partizanų reorganizavimo pagal naują organizacinę schemą, surengti partizanams apmokymus ir susirišti su TAURO Apygarda.

XII.31 I.1

KAZIMIERAITIS ruošia ir spausdina Apygardos XII.31 Vado įsakymus Nr. 2, 3 ir 4. Vakarop <...> visas štabas eina į pirtį pas ŽILVITĮ. Po pirties ŽILVIČIO tėvai kviečia vakarienės, ir visi kartu linksmai sutinkam Naujuosius Metus. Jau visą savaitę KAZIMIERAITIS sunerimęs, kad negrįžta DAKTARAS, taip pat žadėjęs tuoj po šv. Kalėdų atvykti VANAGAS, nesirodo pagaliau ir žadėjęs atgabenti radijo aparatą BALUTIS.[1]

*Dienoraštis bus tęsiamas toliau. Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Albertas Perminas-Jūrininkas, Vytautas Kraunelis-Žilvitis, Jonas Kizilaitis-Aušra, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Kostas (neišaiškintas), Jonas Kraunelis-Ėglis, Adolfas Kalanta-Kostas, Kiškis, Zigmantas Šerkšnas-Tigras, Algirdas, Jonas Noreika-Generolas Vėtra, Albertas Mikalonis-Uosis, Juozas Balčius-Balutis, Petras Kalpokas-Klevas, Aidas (neišaiškintas), Kęstutis Valentukevičius-Kaributas, Jonas Kizilaitis-Aušra, Irena Kizilaitienė-Adomėlis, Kazys Kryšas-Lokys, Alfonsas Damulevičius-Sakalas, Pranas Svirskas-Linas, Adolfas Baublys-Merkys, Vytas, Jonas Jakubavičius-Rugys, Valentinas Paulauskas-Pauliukas, Antanas Grušauskas-Siaubas, Jonas Vėčkys-Vyturys, Vladas Stepulevičius-Mindaugas, Varguolis, Liudas Mulerskas-Naras, Jonas Aleščikas-Gediminas, Antanas Kulikauskas-Daktaras, Juozas Balčius-Balutis.

[1] Juozas Vitkus-Kazimieraitis, „Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993, p. 47–53.

Partizanų dokumentai (9)

A APYGARDOS VADO
ĮSAKYMAS Nr. 4
1945 m. gruodžio 31 d.

1.

DZŪKŲ rinktinės vadas ĄŽUOLIS nuo šios dienos atleidžiamas iš užimamų pareigų ir skiriamas Alytaus apskrities komendantu. Vykdant naujas pareigas, įsakau ĄŽUOLIUI vadovautis Lietuvos partizanų 1945 m. gruodžio 2-os ir 1945 m. gruodžio 29-os organizaciniais mobilizaciniais nurodymais.

2.

DZŪKŲ rinktinės KĘSTUČIO grupės vadą KELEIVĮ nuo šios dienos skiriu Alytaus apskrities partizanų ir Dzūkų rinktinės vadu. Įsakau Keleiviui performuoti Dzūkų rinktinę pagal 1945 m. gruodžio 2-os organizacinius nurodymus.

<...>

APYGARDOS VADAS

(parašas) [be parašo]

<...>

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 113, l. 142–143. Nuorašas. Mašinraštis. Versta iš rusų k.[1]

*Dzūkų rinktinės vadas Dominykas Jėčys-Ąžuolis šį Juozo Vitkaus-Kazimieraičio įsakymą atsisakė vykdyti, ir visos Dzūkijos partizanų vienijimosi darbai sustojo. Kas gi buvo tas žmogus, kuriam po kelių mėnesių pavyko Ąžuolį ir Kazimieraitį įtikinti vėl bendromis jėgomis siekti tikslo? Didžiausia tikimybė, kad tai Alytaus mokytojų seminarijos mokytojas Konstantinas Bajerčius-Garibaldis, apie jį Ser-

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, L*ietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 100–101.

gijaus Staniškis-Litas rašė: „Aukštesniųjų vadų pasitarimuose atsiradus priešingumams, savo autoritetingumu ir sumanumu rasdavo išeitį priešingumams išvengti“ (*Laisvės kovos 1944–1953 m*., sudarytojai Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas, 1996, p. 586).

Juozas Vitkus-Kazimieraitis

Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis (6)

46.I.1

KAZIMIERAITIS daro ĮSAKYMŲ kopijas ir 46.I.1 ruošiasi jas išsiuntinėti.

46.I.2

Vakare KARKLAS vyksta tikrinti ryšio su VANAGU. Atvyksta KARIBUTAS. Praneša rytoj vyksiąs į Vilnių. Jam pavedama atvežti štabui kai kurių reikmenų ir patikrinti ryšį su ŠVOGERIU. KARIBUTAS papasakoja, kad vakar anksti ryte apie 200 rusų apsupo Kapiniškių kaimą ir darė kratas pas gyventojus, ieškodami partizanų. Išsikraustė 21.00 val. Maždaug 21.30 ateina ĖGLIO sesuo su GELEŽINIO VILKO adjutanto LINO laiškais. Visa šlapia, kadangi beveik kilometrą brido upe, kad užmaskuotų pėdsakus į vadavietę. <...> KAZIMIERAITIS tuoj pat ruošia atsakymus LINUI ir LŪŠIUI, ir ĖGLIO sesuo grįžta atgal su jais. Ją lydi ĖGLIS ir ŽILVITIS, kuris nuėjo įspėti KARIBUTO, jog gauta žinių iš JŪRININKO, kad Vilniuje ŠVOGERIS sekamas ir kad jis neužeitų pas jį.

I.4 I.7

Iš vakaro atvykę VANAGAS ir STRAZDAS atneša naują radijo aparatą. Girdimumas labai menkas.

I.6 I.7

KAZIMIERAITIS baigia ruošti organizacinius ir mobilizacinius nurodymus. Taip pat padaugintas „Partizanų dalinių rikiuotės apmokymas“ ir paruoštas dokumentas Rinktinių vadams, nurodantis, kaip jie turėtų apmokyti partizanus.[*1]

[1] Juozas Vitkus-Kazimieraitis, „Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993, p. 53–54.

* Ištraukoje paminėti: Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Pranas Platūkis-Karklas, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Kęstutis Valentukevičius-Kaributas, Švogeris (neišaiškintas), Jonas Kraunelis-Ėglis, Pranas Svirskas-Linas, Leonas Tarasevičius-Lūšis, Vytautas Kraunelis-Žilvitis, Albertas Perminas-Jūrininkas, Bronius Čaplikas-Strazdas.

Represinių struktūrų dokumentai (2)

MGB Alytaus apskrities skyriaus viršininko Besarabovo pažyma apie ginkluoto pasipriešinimo formavimąsi ir centralizavimą Alytaus apskrityje, A apygardos įkūrimą, jos veiklą ir MGB operacijas prieš partizanus. 1946 m. gegužės 29 d.

Visiškai slaptai
Pažyma
<...>

Iš reorganizuotos LP Dzūkijos grupės ir kitų formuočių 1945 metų lapkričio antroje pusėje Alytaus, Lazdijų, dalyje Marijampolės ir Trakų apskričių buvo sudarytas LPS Dzūkijos A štabas, kuriam vadovauja Kazimieraitis.

A apygardos štabas iki 1945 metų gruodžio veiklos nerodė, nes buvo reorganizacijos stadijoje, komplektavo savo skyrius, formavo ginkluotus būrius, ruošėsi išleisti nelegalų laikraštį „Laisvės varpas“, kurio pirmasis numeris pasirodė gruodžio 1 d., rūpinosi štabo patalpomis. Apie tai liudija 1945 m. gruodžio 4 d. sutriuškinus Geležinio Vilko būrio štabą, turėjusį specialią A apygardos štabo užduotį, užgrobtas dokumentas:

„Geležinio Vilko vadui

Į Jūsų 1945 metų lapkričio 26-os raštą nurodau, kad nežiūrint esamų sunkumų, jūs privalote savo teritorijos rajone per gruodžio mėnesį surasti saugias vietas apygardos [štabo] darbui <...>.

A apygardos vadas Kazimieraitis
Dzūkijos miškai, 1945 m. lapkričio 30 d.“

Turėdami oficialius dokumentus, kad Alytaus apskrityje yra lietuvių nac[ionalistinio] pogrindžio A apygardos štabas, mes metėme visas savo jėgas jam surasti ir likviduoti.

Marcinkonių, Druskininkų, Merkinės valsčiuose, t. y. labiausiai tikėtinose štabo dislokacijos vietose, esantis agentūros tinklas buvo nukreiptas jo paieškai.

Iš gautos agentūrinės medžiagos tapo aišku, kad agentūrinėje byloje „Nacionalistai“ mūsų tiriama asmenų grupė (Kęstutis VALENTUKEVIČIUS, Marcinkonių progimnazijos mokytojas, Juozas MIŠKINIS, legalizavęsis banditas, banditų grupės vadovas, Kęstutis AVERKA, Marcinkonių miško ruožo darbuotojas, ČESNULEVIČIUS, legalizavęsis banditas, ir KRUŠAS, Rudnios mokyklos mokytojas) palaiko ryšius su A apygardos štabu, gauna iš jo antisovietinę literatūrą, kurią platina tarp gyventojų.

Vykdant šios grupės tyrimą, nustatyta, kad bylos figūrantas Kęstutis VALENTUKEVIČIUS yra A apygardos štabo vadovo Kazimieraičio asmeninis ryšininkas.

Savo žinioje turimų duomenų pagrindu įvykdėme slaptą Kęstučio VALENTUKEVIČIAUS suėmimą, o paskui visus tiriamus asmenis, A apygardos ryšininkus.

Tardymo metu iš areštuotųjų buvo išgauti parodymai apie štabų slėptuvių išdėstymą tarp Rudnios ir Akmenių kaimų. Remiantis šiais parodymais įvykdyta čekistinė-karinė operacija.

Operacijos metu buvo užmuštas Agitacijos ir propagandos skyriaus darbuotojas Beržas*, paimti štabo ryšininkas PLATŪKIS-KARKLAS, jis taip pat aprūpindavo štabo slėptuvę maisto produktais, ir Liudas MULERSKAS-Naras, apygardos štabo raštvedys, turintis kuopos vado teises. Iš slėptuvės buvo paimta:

Rašomoji mašinėlė.....1
Rotatorius.....1
Radijo imtuvų.....2
Radijo siųstuvas.....1

Ir daug vertingų štabo dokumentų, tarp jų Kazimieraičio asmeninis dienoraštis. Operacijos metu slėptuvėje buvo tik minėti asmenys.

Iš užgrobtų dokumentų nustatyta, kad A apygardos štabas buvo sudarytas iš reorganizuotos Lietuvos partizanų Dzūkijos grupės, kuriai anksčiau taip pat vadovavo Kazimieraitis. Apie tai liudija jo išleista 1945 m. lapkričio 18-os d. įsakymas Nr. 1:

„1. Visą Lietuvos partizanų, pavaldžių A apygardai, vadovavimą nuo 1945 m. lapkričio 18-os [d.] perimu aš.

2. Nuo šios dienos LP Dzūkijos štabas likviduojamas ir pavadinamas A apygardos štabu.

3. LP Dzūkijos rinktinių grupių ir Dzūkijos atskiros rinktinės grupės paklūsta visiems A apygardos štabo įsakymams ir nurodymams.

A apygardos vadas Kazimieraitis“.

<...>

Kaip matyti iš Kazimieraičio įsakymo Nr. 10, A apygardos štabo struktūra buvo tokia:

Seinų rinktinė, apimanti Lazdijus, Šventežerį, Rudaminą ir Sangrūdą. Rinktinei vadovavo Gediminas. <...>

Šarūno rinktinė, vadovavo ALSEIKA, brigadą sudarė 4 batalionai. Kapčiamiesčio bataliono vadas KALNELIS <...>. Bataliono vado pavaduotojas buvo Poveris <...>.

Leipalingio vadas buvo Ąžuolas, Leipalingio komendantas Liepa <...>.

Veisiejų bataliono vadas Mindaugas, Veisiejų bataliono vadas ir komendantas buvo Margis <...>.

Seirijų bataliono vadas Siaubas <...>.

Merkinės rinktinei vadovauja Vanagas. Į šią brigadą įeina 3 batalionai.

Merkinės bataliono vadas Vanagas <...>.

Druskininkų bataliono vadas Edvardas Juknaitis-Juozaitis, kilęs iš Biržų apskrities, areštuoto BALČIAUS parodymu 1945 m. rugsėjį dezertyravo iš pogrindžio ir gyveno Vilniuje bei Biržuose pas tėvus. Tačiau iš Kazimieraičio dienoraščio matyti, kad jis gruodį per ryšininkus palaikė ryšius su štabu.

Marcinkonių bataliono vadas JUOZAITIS, duomenys apie jį aukščiau.

Vado pavaduotojas ir Marcinkonių valsčiaus komendantas buvo Zigmantas ŠERKŠNAS-Tigras, praeityje Marcinkonių gimnazijos mokytojas. Tigras 1945 XI 5 įsakymu Nr. 18 už savavališką pasitraukimą išbrauktas iš LPS sąrašų. 1946 metų vasarį areštuotas ir laikomas Lietuvos SSR MGB.

Antrasis Marcinkonių bataliono vado pavaduotojas buvo BARZDA <...>.

Rinktinė GELEŽINIS VILKAS, šiai brigadai vadovavo Viršaitis, kuris 1945 XI 5 išbrauktas iš LPS sąrašų už savavališką pasitraukimą.

<...> Varėnos ir Rudnios bataliono vadas Šernas, kuris 1945 XI 5 įsakymu Nr. 18 buvo paskirtas Geležinio Vilko rinktinės vadu, o 1945 m. gruodžio 4-ąją mūšyje prie Mardasavo kaimo užmuštas.

Varėnos ir Rudnios bataliono vado pavaduotojas buvo Vitas, duomenų apie jį neturime. Šio Bataliono vado antrasis pavaduotojas yra Rugys – Adolfas Jakubavičius [turbūt Jonas Jakubavičius] <...>. Šiuo metu yra Varėnos ir Daugų valsčiuose veikiančios <...> grupės vadas.

Onuškio, Valkininkų ir Eišiškių valsčių bataliono vadas LŪŠIS. <...> Šio bataliono vado pavaduotojas Žaibas. <...>

A apygardos štabas 1945 m. paskutinį mėnesį atliko didelį darbą kurdamas sukilėlių rezervus sukilimo prieš sovietų valdžią Lietuvoje atveju. Štabas, vadovaudamasis Lietuvos išlaisvinimo komiteto nurodymais, paskelbė keletą įsakymų ir instrukcijų apie rezervo verbavimo, mobilizacijos vykdymo, apginklavimo ir kt. tvarką.

A apygardos vadovybė, siekdama išplėsti asmeninę sudėtį, nekėlė uždavinio padidinti veikiančių gaujų skaičių, o vietoj to siekė sukurti sukilėlių būrius iš lietuvių gyventojų ir pirmiausiai iš legalizavusiųjų banditų ir buožinių elementų, tam valsčiuose buvo steigiamos komendantūros.

Apygardos štabas, formuodamas rezervą, siekė šiuos rezervus išmokyti kovinių veiksmų. Pogrindis 1945 m. gruodžio 15-ą [d.] organizavo Merkinės valsčiaus puolimą, kuriame dalyvavo iki 170 žmonių. Banditų puolimo metu buvo sudegintas valsčiaus vykdomojo komiteto pastatas. Vėliau nustatyta, kad šią operaciją organizavo apygardos štabas, kad joje dalyvavo rezerve esantys asmenys ir kad puolimas buvo skirtas patikrinti rezervo mobilizacinį pasirengimą ir mokėjimą veikti didelėse operacijose.

Kazimieraičio pavedimu puolimui vadovavo Merkinės rinktinės brigados vadas Vanagas ir jo pavaduotojas Siaubas.

Štabas organizavo analogiškus Seirijų ir Daugų valsčių centrų puolimus <...>.

Apygardos štabas kartu su rezervo kūrimu tarp gyventojų vykdė platų antisovietinės propagandos darbą. Turėjo rašomąją mašinėlę, rotatorių ir kt. dauginimo aparatus, leido daug įvairių antisovietinių lapelių ir atsišaukimų į lietuvių liaudį ir raudonarmiečius, raginančius pastaruosius naikinti NKGB ir NKVD darbuotojus ir sovietinį partinį aktyvą.

Apygardos vadas Kazimieraitis ir 2-o skyriaus viršininkas Daktaras, neapsiribodami ryšių palaikymu vien tik su aukščiau esančiu vadovavimo centru, ėmėsi priemonių ryšiams užmegzti su lietuviais, gyvenančiais Anglijoje. Tarp užgrobtų dokumentų rastas laiškas, adresuotas Lietuvos ministrui Anglijoje Balučiui.

Be to, Kazimieraitis 1945 metų rudenį per ryšininką Miškinį perdavė laišką Druskininkų valsčiaus Viečiūnų kaimo gyventojui Motiejui KAŠALYNUI, kuris turėjo perduoti laišką į Angliją per ten išvažiuojančią jo giminaitę.

Ryšiams su gyventojais ir tarp savęs palaikyti ir žvalgybos tarnybai organizuoti štabo žvalgybos skyrius užverbavo daug ryšininkų ir agentūros iš legalizavusiųjų patikimų banditų, banditų giminių ir sovietų valdžios „nuskriaustų“ asmenų. Savo agentūrą štabas diegė ir tarp NKVD valsčių skyrių liaudies gynėjų.

Pavyzdžiui, areštuoti MVD Merkinės valsčiaus liaudies gynėjai JAUNEIKA ir SUBAČIUS parodė, kad jie yra LPS agentai ir perdavinėjo ten svarbius duomenis. Iš Kazimieraičio dienoraščio matyti, kad štabas labai greitai gaudavo beveik tikslius duomenis apie kariuomenės dislokaciją ir jos veiklą, o kartais ir apie mūsų banditų formuočių likvidavimo planus. <...>

MGB ALYTTAUS apskrities skyriaus VIRŠININKAS
M a j o r a s [parašas] /Besarabovas/
1946 m. gegužės 29 d. Alytus

LYA, f, K-1, ap.3, b. 205, l. 54–67. Originalas. Mašinraštis. Versta iš rusų k.[1]

* Apie paskutiniuosius darbus, atliktus Kazimieraičio slaptavietėje prie Rudnelės, teigiama: „Kazimieraitis baigė rašyti ir rotatoriumi išspausdino partizanų mokymui skirtą brošiūrėlę 300 egzempliorių tiražu ir puskarininkio laipsnio mokymų programą partizanams. Parengė plačius mobilizacijos nurodymus, įtemptai dirbo leidžiant partizanų laikraštį „Laisvės varpas“, spausdinant atsišaukimus. 1946 m. sausio 4 d. atvyko Vanagas ir Balutis, atsinešė po radijo aparatą, bet, deja, jie neveikė. Tad Vanagui pakvietus, Kazimieraitis išvyko su juo į Kasčiūnuose, Jakavonių sodyboje, įrengtą {Vanago}vadavietę <...>. {1946 m.

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 315–326.

Merkio ir Nemuno santaka ties Merkine. Ritos Pauliukaitienės nuotrauka

sausio 12 d. užpuolus prie vadavietės buvusius štabo narius, žuvo ne Beržas, kaip rašoma represinių struktūrų dokumente, o Jonas Kraunelis-Ėglis; buvo suimti Liudas Mulerskas-Naras ir Pranas Platūkis-Karklas, Vytautas Kraunelis-Žilvitis sužeistas pasitraukė.} Slėptuvę rado kitą dieną sekdami paliktais pėdsakais. Iš jos paėmė rašomąją mašinėlę, rotatorių, du radijo imtuvus, radijo siųstuvą, ginklus, bunkerio įrangą; Kazimieraičio dienoraštį, štabo įsakymus ir kitus dokumentus {rado portfelyje, kurį Naras dar spėjo paslėpti netoli bunkerio}. Prie surastos slėptuvės enkavėdistai paliko savo pasalą ir tykojo maždaug savaitę laiko.“ Rūta Averkienė, „Tradiciniu žygiu į vadavietę pagerbtas legendinis partizanų vadas Juozas Vitkus-Kazimieraitis“, in: https://m.alytusplius.lt/naujienos/tradiciniu-zygiu-i-vadaviete-pagerbtas-legendinis-partizanu-vadas-juozas-vitkus (žiūrėta 2024-03-16).

Kiti represinių struktūrų dokumente paminėti asmenys: Jonas Aleškikas-Gediminas, Vytautas Kazimieras Gontis-Alseika, Jonas Penkevičius-Kalnelis, Poveris – neišaiškintas, Antanas Bučionis-Ąžuolas, Jurgis Ptakauskas-Liepa, Vladas Stepulevičius-Mindaugas, Vytautas Vabuolas-Margis, Antanas Grušauskas-Siaubas, Jonas Volungevičius-Siaubas, Edvardas Juknaitis-Juozaitis, Rokas Ivanauskas-Barzda, Petras Petrėnas-Giraitis, Viršaitis, Lionginas Švalkus-Šernas, Adolfas Baublys-Merkys, Vytas, Leonardas Tarasevičius-Lūšis, Vaclovas Voveris-Žaibas, Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Bronius Kazys Balutis, Aleksas Jauneika, Alfonsas Subačius.

Agentūrinių-operatyvinių priemonių planas ieškant
A apygardos vado Kazimieraičio
Visiškai slaptai
TVIRTINU
LSSR VALSTYBĖS SAUGUMO KOMISARAS
GENEROLAS MAJORAS
[parašas] /JEFIMOVAS/
1946 m. vasario 2 d.
Agentūrinių-operatyvinių priemonių
ieškant A apygardos vado KAZIMIERAIČIO
PLANAS

Agentūriniu ir tardymo būdu nustatyta, kad A apygardos vadas KAZIMIERAITIS laikinai organizacijos reikalais yra Vilniuje, kur vienoje iš mokymosi įstaigų mokosi jo sūnus ir gyvena asmeninė ryšininkė.

Žinoma, kad KAZIMIERAITIS yra VITKUS Juozas, Juozo s., 45–50 metų, vidutinio ūgio, žili plaukai sušukuoti į dešinę pusę, akys pilkos, nosis vidutinė, kilęs iš Kauno (Panemunė), praeityje – senosios Lietuvos kariuomenės pulkininkas.

Kaune turi penkių asmenų šeimą. Ieškant KAZIMIERAIČIO įvykdyti šias priemones:

Dėl paieškos Vilniuje instruktuoti agentus MIKĄ, KŪNIŠKĮ, KELMĄ, praeityje buvusius Lietuvos kariuomenės karininkus ir asmeniškai pažįstančius KAZIMIERAITĮ.

<...>

Suradus KAZIMIERAIČIO šeimą ir nustačius galimą jo buvimą Kaune, pasiųsti į maršrutą agentą KALVĮ, asmeniškai pažįstantį KAZIMIERAITĮ.

<...>

VITKAUS sūnui surasti Vilniuje pasiųsti agentus INŽINIERIŲ ir ŽILVITĮ.

<...>

Suradus KAZIMIERAIČIO sūnų, jo ryšiams mieste nustatyti paimti jį išoriniam stebėjimui.

Nustatyti KAZIMIERAIČIO ryšininkes Vilniuje, paimti jas išoriniam stebėjimui, nustatyti galimus susitikimus su KAZIMIERAIČIU.

<...>

Iš KAZIMIERAIČIO ryšių užverbuoti buvusį Vilniaus miškų ūkio direktorių, dabar NKGB Vilniaus apskrities skyriaus suimtas kaip vokiečių pagalbininkas L[ietuvos] I[šlaisvinimo] T[arybos] byloje, po verbavimo pasiųsti į Alytaus apskritį su sukilėlių formuočių tyrimo užduotimi ir asmeniškai susitikti su KAZIMIERAIČIU. <...>

Pavesti NKGB Kauno skyriui patikrinti A apygardos štabo dokumentuose rastą adresą: Kaunas, Laisvės alėja Nr. 61, kaip galimą apygardos štabo susitikimų butą.

Per areštuotus KAZIMIERAIČIO asmeninį ryšininką VALENTUKEVIČIŲ, štabo tiekimo skyriaus PLATŪKĮ ir štabo raštininką MULERSKĄ išsiaiškinti KAZIMIERAIČIO šeimos sudėtį, artimus giminaičius ir galimą jų buvimo vietą. <...>

Išsiaiškinti galimybes užverbuoti KAZIMIERAIČIO asmeninę ryšininkę, gyvenančią Alytaus apskrityje. <...>

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 28, l. 92 Originalas. Mašinraštis. Versta iš rusų k.[1*]

* Kęstutis Valentukevičius, Pranas Platūkis-Karklas, Liudas Mulerskas-Naras.

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 310–311.

Viktoras Ašmenskas

Lietuvių Tautinė Taryba ir jos veikėjai

Ištraukos

1945 metų pabaigoje – 1946 pradžioje Jonas Noreika, Stasys Gorodeckis ir Ona Lukauskaitė-Poškienė ėmė kurti pogrindinę organizaciją. Sulaukę atskirų grupuočių pritarimo, susipažinę su esama pogrindžio padėtimi, jie nutarė ieškoti būdų, kaip sujungti veikiančias pogrindines ir partizanines grupuotes į vieną organizaciją, kuriai vadovautų bendra vadovybė. Kilo mintis įkurti Lietuvių Tautinę Tarybą (LTT), o prie jos – Lietuvos Ginkluotųjų Pajėgų Vyriausiąją Vadovybę (LGPVV).

Dar sausio pradžioje J. Noreika, tarpininkaujant Zigmui Šerkšnui, tuo metu turėjusiam dokumentus Laukaičio pavarde, ir ryšininkui, Marcinkonių vidurinės mokyklos mokytojui Valentukevičiui, sušaukė pirmąjį jaunimo pasitarimą ir įkūrė aktyvią grupę, kuri turėjo vykdyti LTT įsakymus. Tos grupės Vilniaus vadovu buvo paskirtas Z. Šerkšnas-Laukaitis, anksčiau turėjęs Tigro slapyvardį, o jį suėmus, pareigas turėjo perimti Alfonsas Janulevičius-Alfonsas. Per Valentukevičių J. Noreika numatė susitikti su dzūkų partizanų vadu plk. ltn. J. Vitkumi-Kazimieraičiu, tačiau sausio mėn., suėmus Valentukevičių, o vasario mėn. ir Laukaitį, šio plano teko atsisakyti. Kovo mėn. 15 d. per Alfonsą ir Eleną {Kakariekaitę} J. Noreika susitiko su Telšių apskrities pogrindžio vadovu maj. Jonu Semaška ir jį LGPVV įsakymu paskyrė Šiaulių apygardos vadu. {Zigmo Šerkšno slapyvardžiai: Tigras, Zigmas Laukaitis, Algimantas. Kęstutis Valentukevičius-Kaributas. Jonas Semaška-Liepa. Stasys Gorodeckis, slapyvardžiu Radžiūnas.}

Vasario mėnesį ir kovo mėnesio pradžioje J. Noreika kartu su S. Gorodeckiu jo bute susitiko su Kauno apygardos organizacijos vadovu Viktoru Ašmensku – Skaisčiu (autoriumi), kuriam buvo nuro-

dyta organizuoti Kauno apygardos štabą. Be to, V. Ašmenskui buvo pavesta pagrobti lėktuvą ir su poetu Kaziu Jakubėnu nuskristi į Švediją – pervežti atsišaukimus į laisvąsias pasaulio tautas, raginančius ne tik moraliai, bet ir politiškai paremti lietuvių kovą už savo valstybės atkūrimą demokratiniais pagrindais. <...>

1946 m. kovo 16 d., 9 val. Onos Poškienės bute Giedraičių g. 10–1 buvo suimti: Ona Poškienė, Jonas Noreika, Stasys Gorodeckis. Kartu pateko ir visa inkriminuojanti medžiaga (direktyvos, įsakymai, atsišaukimai). Kitą dieną suimamas Kazys Boruta, po trijų dienų – Petras Juodelis, o Stasio Gorodeckio bute, pasaloje, – Viktoras Ašmenskas.

Kaltinamajame akte pažymėta, kad „Jonas Noreika nuo 1946 m. sausio stojo į aktyvią antitarybinę veiklą ir, susitaręs su Ona Poškiene ir Stasiu Gorodeckiu, Vilniuje įkūrė antitarybinę organizaciją Lietuvos Tautinę Tarybą, kurios uždavinys – vadovauti Lietuvos pogrindžiui ir jo ginkluotosioms pajėgoms (bandoms), siekiant nuversti veikiančią LTSR struktūrą. Pasivadinęs Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vyriausios vadovybės Tautinės Tarybos vadovu, aktyviai dalyvaujant Stasiui Gorodeckiui ir Onai Poškienei, 1946 m. paruošė ir išplatino eilę direktyvų, įsakymų, kviečiančių burtis į tautinį pogrindį ir jungtis į aktyvią veiklą prieš tarybų valdžią. Siekdamas platinti antitarybinę propagandą užsienyje, Jonas Noreika išleido antitarybinį melagingą-provokacinį atsišaukimą ir kreipimąsi į Pasaulio tautas, kviesdamas įsikišti į TSRS vidaus reikalus. Jonas Noreika ruošėsi išsiųsti šį kreipimąsi į užsienį, tam organizavo studento Varanecko pabėgimą, kad šis užmegztų ryšį su Lietuvos nacionalistais užsienyje.“ <...>

LTT užmezgė ryšius su žinomais politiniais veikėjais, su kuriais aptarinėjo būsimos valdžios struktūras ir partinę veiklą. Tartasi su profesoriais V. Jurgučiu, B. Sruoga, K. Šalkauskiu, J. Dagiu, J. Baldžiumi, vyr. dėstytoju P. Juodeliu, plk. ltn. P. Masiuliu, advokatu P. Kiškiu, Etnografijos instituto direktoriumi P. Bugailiškiu. Šie būsimosios LTT nariai iš aktyvios veiklos buvo pašalinti, o visą atsakomybę už centro kūrimą prisiėmė J. Noreika, S. Gorodeckis ir O. Poškienė.

Politiniais klausimais Stasys Gorodeckis tardavosi su VVU vyr. dėstytoju Petru Juodeliu, jis taip pat palaikė artimus ryšius su B. Sruoga. Nepavykus pasiųsti į Vakarus studento Varanecko (prof. Sruoga rekomendavo siųsti per Lenkiją, tuo rūpinosi J. Noreika), Stasys tikėjo, kad tą ryšį bus galima užmegzti per mane {V. Ašmenską}. Aš buvau pasiūlęs Stasiui pagrobti lėktuvą PO-2 ir juo rizikuoti skristi bent iki Bornholmo salos. <...>

{Byloje Nr. 7157 kaltinamųjų sąraše įrašyti: Jonas Noreika, Stasys Gorodeckis, Ona Lukauskaitė-Poškienė, Petras Juodelis, Zigmas Šerkšnas, Alfonsas Janulevičius, Viktoras Ašmenskas, Petras Masiulis, Tadas Masiulis, Julija Vaicekauskienė, Kazys Boruta. Byla saugoma LYA, galima susipažinti elektroninio archyvo informacinėje sistemoje: https://eais-pub.archyvai.lt/eais/faces/invViewer?id=LTU9305324_K-1_58_9792/3 (žiūrėta 2024-02-11)}.

Apklausa tęsėsi iki lapkričio mėnesio. Teismas vyko 1946 metų lapkričio 20–22 dienomis KGB rūmuose. Karo tribunolo sprendimas – nuteisti Joną Noreiką ir Šerkšną mirties bausme <...>.

Šerkšnas per pirmo kurso studentes Rožę Bakanauskaitę iš Mergėnų kaimo (ji leido pasinaudoti jos butu, organizuojant jaunimo grupes), Michaliną Čaplinskaitę iš Šulėnų km., Aldoną Miškinytę, moksleivę Kraujalytę {kitur rašoma Kraunelytė}, kuri dirbo „Spindulio“ spaustuvėje (jos brolis dirbo pas Vitkų), Petrą Averką iš Musteikių kaimo, dirbantį „Tiesos“ redakcijoje, Eleną ir Ireną Kakareikaites iš Dieveniškių km., Viktoriją ir Eleną Šileikaites palaikė ryšius su Panevėžio partizanais. Malvina Plokštytė, gyvenusi su Šerkšno seserimi Julija, Marija Kraujalytė, Algirdas Černeckas, gyvenantis kartu su Janulevičiumi, padėjo rinkti medikamentus, popierių, šriftus, parinkdavo butus susirinkimams.

1945 m. gruodžio mėn. per savo bičiulį Tadą Masiulį Šerkšnas susipažino su J. Noreika, kuris ieškojo žmonių, galinčių suvesti su pulk. ltn. J. Vitkumi. Z. Šerkšnas tuo metu jau buvo nutraukęs tiesioginį ryšį, todėl buvo sutarta susitikti su ryšininku – Marcinkonių vidurinės mokyklos mokytoju Valentukevičiumi 1946 metų sausio 5–6 dienomis. Sausio 7 d. Vilniaus gimnazijoje pavyko suorganizuoti pirmąjį susitikimą, kuriame dalyvavo J. Noreika, Z. Šerkšnas, K. Valentukevičius – Dzūkų rinktinės atstovas, su kuriuo Z. Šerkšnas buvo pažįstamas nuo 1939–1941 m., kada jie mokėsi Lazdijuose, studentas Alfonsas Janulevičius. K. Valentukevičius paliko 10 egz. Dzūkų grupės partizanų atsišaukimų. Jie buvo perduoti Alfonsui ir Irenai padauginti ir išplatinti Vilniuje. <...>

Alfonsas Janulevičius, kilęs iš Lazdijų apskrities Varnėnų kaimo, 5 km. nuo Šerkšno tėviškės – Bertašiūnų kaimo, buvo pastarojo senas pažįstamas. Apie Alfonsą Zigmas sužinojo per savo seserį Juliją ir, nuėjęs į VU, susirado jį. 1945 m. pabaigoje Z. Šerkšnas (jį tada vadino Laukaičiu) su Alksniu ir Alfonsu suorganizavo medikamentų ir popieriaus partizanams.

1946 m. sausio 27 d. Irena Kakareikaitė, atvažiavusi į Dieveniškes, pranešė Z. Šerkšnui-Laukaičiui, kad areštuotas Kęstutis Valentukevičius <...>. Kai Laukaitis pranešė šią žinią Noreikai, šis paprašė surasti kitą ryšininką ir liepė sugriežtinti konspiraciją.

Laukaitis Vilniuje per savaitę (01.30–02.07) sudarė keturių žmonių <...> grupę. Į ją įėjo Feliksas Svirnelis, 24 m., Vilniaus gimnazijos mokytojas, kilęs iš Marcinkonių valsčiaus; Aleksas Petrauskas, 20 metų, kilęs nuo Veisiejų; Jonas Antončikas, 22 m., kilęs iš Marcinkonių valsčiaus Kapiniškių kaimo (jie visi trys buvo Vilniaus vakarinio technikumo moksleiviai) ir Gediminas Paplauskas, 23 m., VU studentas, kilęs iš Lazdijų apskrities Bertašiūnų kaimo. <...> Grupės vadovu paskirtas Alfonsas Janulevičius. Pasirinkti slapyvardžiai: Šerkšnas – Algimantas, Janulevičius – Lapinas, Svirnelis – Lopelis, Antončikas – Ančiukas, Paplauskas – Katinas. <...>

1946 m. rugpjūčio 12–13 d. Vilniuje, Karo tribunolo patalpose <...> buvo teisiami kaltinamieji Feliksas Svirnelis, Aleksas Petrauskas, Jonas Antončikas, Tomas Krušas, Algimantas Černeckas, Elena Kakareikaitė, Irena Kakareikaitė, Birutė Šileikaitė, Elena Šileikaitė, Marija Bėkšaitė, Feliksas Žakevičius, Vytautas Vaicekauskas, Julija Šerkšnaitė, Malvina Plokštytė, Rožė Bakanauskaitė, Aldona Zinaida Bielinytė, Vytautas Dvoreckas, Vincas Krušas, Petras Averka. Jie buvo kaltinami, kad rinko popierių, medikamentus, tipografinį šriftą partizanams, aktyviai kūrė jaunimo grupes, rengė slaptus nelegalius antitarybinio pobūdžio pasitarimus-susirinkimus.[1]

[1] Viktoras Ašmenskas, „Lietuvių Tautinė Taryba“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 7, Kaunas, 1993, p. 172–209.

Kazys Boruta

Padavimas apie geležinį vilką

Seni padavimai baisiai suplėkę
ir visai netekę bet kokio kvapo,
o man,
išlindus iš šiaudinės palėpės,
skersai tako
atsistojo geležinis vilkas,
tūkstančiais dantų čiaukši
miestas akmeninis,
aprūkęs ir pilkas.
Tai ką? Sakai, suėsi.
Na ką gi, pabandyk!
Gal ir pajėgsi,
tiktai dantų per daug man nešaipyk!
Sugrūsiu klumpes tau į koserę,
nors ir pakaustytam žabangom.
Ne taip seniai dar giriose žaliose
vilkus mes smaugėm savo rankom.
O jei ir pasisektų tau mane suėsti,
tai vis dėlto dar mudu pasirungsim.
Todėl, bernai,
kai eisite į miestą pėsti,
neužmirškit apsiauti klumpėm, –
jos gatvių grindiniu galingai dunda.[1]

* Kazys Boruta buvo suimtas 1946 m. kovo 17 d. ir kalėjo trejus metus už tai, kad bendravo su Lietuvių tautinės tarybos nariais, žinojo, bet nepranešė sovietiniam saugumui apie LTT veiklą.

[1] Kazys Boruta, „Padavimas apie geležinį vilką“, in: Andrius Baltuonė, Regina Dilienė, Dainora Eigminienė ir kt., *Literatūros vadovėlis 11 klasei*, II d., Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 272.

Partizanų dokumentai (10)

Nuorašas
L.P.A. Apygardos Vado
Į S A K Y M A S Nr. 8
1946 m. kovo mėn. 26 d. ištraukos

Šiuo nustatomos Lietuvos Partizanų grandinio, jaunesniojo ir vyresniojo puskarininkio bei viršilos laipsniui gauti ir kelti taisyklės:

1. Visi gabesnieji Lietuvos partizanai, tiek tarnavusieji kariuomenėje, tiek netarnavusieji, praėję Apygardos Štabo nustatytą apmokymo programą ir gerai atestuoti, gali būti keliami grandinio ar puskarininkio laipsnin.

2. Kovose narsiai pasirodę partizanai, parodę sugebėjimą vadovauti partizanų grandžiai ar skyriui, gali būti keliami grandinio laipsnin.

3. Mokomajam daliny nebuvusieji partizanai gali įgyti teisę būti pakeltiems į puskarininkio laipsnius tik išlaikius egzaminus iš mokomajam daliniui nustatytos programos rinktinės vado sudarytoje egzaminų komisijoje. <...>

8. Puskarininkiai, uoliai ir sumaniai ėję partizanų vadų pareigas ne mažiau kaip pusę metų ir gerai atestuoti, rinktinių vadams tarpininkaujant, Apygardos vado gali būti pakelti viršilos laipsnin. <...>

10. Pakeltiesiems laipsnin grandiniai, puskarininkiai bei viršilos nešioja nepriklausomos Lietuvos kariuomenei nustatytus laipsnių ženklus.

<...>

LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 9, l. 215. Nuorašas. Mašinraštis.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, L*ietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 112–113.

Lietuvos partizanų Tauro ir A apygardų vadų posėdžio protokolas
apie Pietų Lietuvos partizanų štabo sudarymą
1946 m. balandžio mėn. 9 d.
Nr. 1

Posėdyje dalyvavo: „Tauras“ Apygardos Vadas Mykolas Jonas, A Apygardos Vadas Kazimieraitis, Antanaitis, Auksutis, Grambolis, Mindaugas, Vanagas ir Daktaras.

Posėdį atidarė A Apygardos Vadas Kazimieraitis apibūdindamas dabartinę Pietų Lietuvos Partizanų organizacinę schemą ir pranešdamas apie „Tauro“ Apygardos vadovybės siūlymą sudaryti aukštesnįjį Partizanų Štabą.

Pasidalinus nuomonėms, prieita prie išvados, kad šios abi Apygardos turi sudaryti Aukštesnįjį Partizanų Štabą, kuriam priklausytų Tauro ir A Apygardos. Be to, vienbalsiai priimta į tas Apygardas įjungti atskirą Dzūkų rinktinę.

Būsimojo Štabo uždaviniai pradžioje nustatyti šie:

Parengti turimai erdvei operatyvinį ir mobilizacinį planus.

Stengtis susirišti su visos Lietuvos esamais Štabais, iš regionalinio štabo stengtis sudaryti Vyr. Lietuvos Partizanų Štabą.

Sudarytą štabą nutarta pavadinti Pietų Lietuvos Partizanų Štabu. <...>

Pareigomis pasiskirstyta taip: Vadas – Kazimieraitis. Vado pavaduotojas – Mykolas Jonas, I skyriaus viršininkas – Antanaitis, II skyriaus viršininkas – l. eiti par. Daktaras, III skyriaus viršininkas – Ąžuolas*.

Posėdžio dalyviai įpareigojo Mykolą Joną apie šiame posėdyje priimtus nutarimus pranešti Dzūkų Rinktinės Vadui Ąžuoliui ir su juo susitarti dėl Dzūkų Rinktinės įjungimo į Tauro ir A Apygardas. Be to, nutarta 1946 m. balandžio mėn. 16 d. sušaukti pirmąjį Pietų Lietuvos Partizanų Štabo posėdį, kuriame tuojau pat būtų svarstyta partizanų organizacija ir tolimesnė veikla**.

<...>

TRMF. F. 3. Ap. 2. B. 1. L. 90. Nuorašas. Mašinraštis.[1]

* Zigmas Drunga-Mykolas Jonas, Juozas Vitkus-Kazimieraitis,

[1] *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, sudarytojai Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas, 1996, p. 247–248. Taip pat publikuota: *Laisvės kovų archyvas*, t. 1, Kaunas, 1991, p. 8–10.

Sergijus Staniškis-Antanaitis, Vladas Stepulevičius-Mindaugas, Vaclovas Navickas-Auksutis, Antanas Kulikauskas-Daktaras, Vytautas Vabalas-Grambuolis, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Dominykas Jėčys-Ąžuolis, kuris buvo paskirtas ir III skyriaus viršininku, dokumente užrašytas slapyvardis Ąžuolas turėtų būti Ąžuolis.

** Visos Pietų Lietuvos partizanų srities susivienijimas įvyko balandžio 23 d. Punios šile Dominyko Jėčio-Ąžuolio vadavietėje. Ten buvo pasirašyta ir pirmoji Lietuvos partizanų vadų Deklaracija.

Ištrauka iš Pietų Lietuvos partizanų srities vado
J. Vitkaus-Kazimieraičio įsakymo Nr. 3, 1946 m. gegužės 10 d.

1.

Tenka nugirsti, kad partizanai, prisirinkę pas padorius lietuvius maisto produktų ir degtinės, viską nusineša pas komunistiškai nusiteikusius asmenis ir ten puotauja. Prie stiklelio degtinės ir užkandžio išsiplepa partizanines paslaptis, kurias vėliau sužino NKVD. <...>

Taip pat maistaudami maisto kokybės atžvilgiu kartais per daug reikalauja, visai nepagalvodami apie dabartinę sunkią ūkininko padėtį.

Tenka konstatuoti ir per didelį alkoholio vartojimą. Per alkoholį esame daug bereikalingų aukų turėję, daug paslapčių priešui išdavę ir daugelį kartų savo vardą pažeminę.

Vykdant partizaninius veiksmus, ne visuomet pilnai pasiruošiama. To išdavoje neatsiekiamas pilnai tikslas ir vietoje naudos kartais esti žala.

Partizanams susibūrus į didesnius vienetus, ne visuomet imamasi pakankamų apsaugos priemonių. Vėliau šios rūšies apsileidimas duoda skaudžių nuostolių ir nusivylimų.

Partizanų dalinių vadai ir ryšio pareigūnai nepakankamai uoliai atlieka ryšio darbą. Kai kuriose vietose gauti raštai persiuntimui užsiguli ir pavėluotai pasiekia adresatą.

Minėtiems netobulumams pašalinti ir jiems išvengti įsakau:

Vadams išaiškinti visiems partizanams, kad šie bendrautų tik su padoriais lietuviais, kurių mums netrūksta <...>.

Apsirūpinant apranga, atsižvelgti į dabartinius ūkinius sunkumus. Tenkinimasis turi būti kuklus. Jokių mainų nedaryti. Imti tik būtinai reikalingus daiktus pakvituoti rekviziciniu kvitu. <...>

Maistaujant ar maitinantis tenkintis ūkininko pasiūlytais produktais. <...>

Išaiškinti visiems partizanams alkoholio kenksmingumą, jo pasekas ir žalą ir įsąmoninti partizanus, kad vengtų vartoti alkoholį.

Vykdant partizaninius veiksmus, vadams nuosekliai įvertinti galimumus, kruopščiai apžiūrėti ginklus, padaryti išvadas dėl pasisekimo ar nepasisekimo, apskaičiuoti laimėjimus ir nuostolius ir tik priėjus galutines išvadas vykdyti.

Esant didesniems ir mažesniems partizanų susibūrimams persikeliant iš vienos vietos į kitą, visuomet tinkamai sutvarkyti apsaugą.

Visiems vadams ir ryšio pareigūnams gautus raštus ir kitokią korespondenciją neatidėliojant persiųsti. Primenu, kad kiekvienas įsakymas ar pranešimas, gautas pavėluotai, nustoja savo reikšmės.

Be to, reikia žinoti, kad nuo gero ryšio priklauso mūsų partizaninis pasisekimas.

PARTIZANAI:

Kasdien dainuojame:
„Išėjau aš už tėviškės žemę,
Išėjau už gimtuosius namus,
Išėjau aš už rūtų darželį
Ir už tai, kas lietuviui brangu“.

Dainuojame. O apie žodžių prasmę nepagalvojame. Gi dainos žodžiai giliai prasmingi. Ne vienos motinos akys pasruvo ašaromis, ne vienam tėvui ir sūnui begalinis skausmas suspaudžia širdį, ne viena mergaitė tyliai nušluosto ašarotus skruostus, šią dainą girdint. Liūdi jie, bet drauge ir džiaugiasi, turėdami tavyje, partizane, viltį. <...>

PARTIZANE:

Tai ar tavo tikslas tik degtinė? Ar tavo tikslas vien tik gražiai apsirengti ir gardžiai pavalgyti? Ne. Būk kuklesnis, nes tavo tikslas – iškovoti tėvynei laisvę <...>.

Jei iki šiol darėme klaidų, tai dabar, įsisąmoninę į šios dainos gilios prasmės žodžius, pasikeisime. Leiskime įsišakoti savo širdyse tiems siekiams, kurių keliu einame. Įrodykime tautai ir visam pasauliui, kad mes esame tikrieji Lietuvos sūnūs, tikrieji tėvynei laisvės trokštą partizanai, kad kovojame už tai, kas lietuviui brangu.

VYRAI!

Vardan brangios mūsų tėvynės, vardan partizaninių aukų, vardan tos pasiilgtos laisvės raginu dar kartą peržvelgti partizano vardo reikšmę. Tegul žodis „partizanas“ tampa pasididžiavimo žodžiu, o šį vardą nešiojąs – laisvės gynėju, tautos didvyriu.

<...>

LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 14, l. 177–178.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 115–117.

Represinių struktūrų dokumentai (3)

LSSR MVD Varėnos apskrities skyriaus viršininko Gocevo, SSRS MVD kariuomenės pietų grupės vado Morozovo pranešimas, Varėna, 1946 m. liepos 10 d.

VIS[IŠKAI] SLAPTAI
LSSR VIDAUS REIKALŲ MINISTRO PAV[ADUOTOJUI]
GENEROLUI MAJORUI
DRG. KAPRALOVUI
<...>

Banditų grupės, veikiančios Varėnos apskrityje, vadovaujant KAZIMIERAIČIUI ir jo įsakymu, vykdė teroro aktus prieš sovietinį-partinį aktyvą <...>. Tik per 1946 m. birželio mėnesio 14 dienų <...> įvykdė 35 ter[oro] aktus.

Kaip nustatė tardymas, <...> masinis teroras naktį iš birželio 13 į 14 buvo įvykdytas prieš asmenis pagal Kazimieraičio patvirtintus sąrašus.

Šio teroro tikslas buvo sudaryti tariamai blogą padėtį Lietuvoje ryšium su Užsienio reikalų ministrų tarybos konferencijos atidarymu. <...>

Siekiant surasti ir sutriuškinti A štabą, į tikėtinas štabo buvimo vietas buvo pasiųstos žvalgybinės paieškos grupės.

Agento maršrutininko VILKO duomenimis, KAZIMIERAITIS su savo artimais žmonėmis masinės operacijos vykdymo metu slėpėsi nurodytose gyvenvietėse ir šalia esančiuose miškų masyvuose.

M[anevrinės] g[rupės] Nr. 2 būrio vadas <...> [19]46.7.2 [d.] 13.00 [val.] <...> davė kovinį įsakymą ieškoti banditų grupės Žaliamiškyje <...>.

14.30 [val.] <...> pagal kelią į Guobinius /0002/ <...> krūmuose rado vieną banditą, bandant paimti gyvą, pastarasis atidengė ugnį

į raudonarmietį, <...> prisidėjo susišaudymas, per kurį banditas buvo sužeistas.

Sužeistas banditas atsišaudė toliau ir tris kartus sužeidė raudonarmietį <...>.

Matydamas sužeistą raudonarmietį POVARENKĄ, prišliaužęs raudonarmietis SAVINYCHAS metė į banditą granatą, kuri sprogdama banditą sunkiai sužeidė ir po trijų valandų jis mirė. <...>

Agentūros duomenimis, nukautas banditas atpažintas, tai pasirodė esąs A apygardos štabo viršininkas Vitkus, slapyvardžiu Kazimieraitis.

<...>

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 207, l. 133–134. Originalas. Mašinraštis. Versta iš rusų k.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 334–336.

Partizanų dokumentai(11)

Pietų Lietuvos srities vado Adolfo Ramanausko-Vanago raštas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos Prezidiumo pirmininkui dėl Laisvės kovotojo Karžygio vardo suteikimo Juozui Vitkui-Kazimieraičiui

LLKS
Pietų Lietuvos Sritis
Nr. 2
1949.II.15.

LLKS Prezidiumo
Pirmininkui

R a p o r t a s

Pietų Lietuvos laisvės kovotoją a. a. K a z i m i e r a i t į pristatau tamstai kaip kandidatą suteikimui jam Laisvės Kovotojo Karžygio vardą apdovanojant jį Laisvės Kovos Kryžiumi.

Partizanas Kazimieraitis nuo pat partizaninio judėjimo pradžios pasižymėjo ypatingu sumanumu jungiant atskirus laisvės kovotojų org. vienetus ir savo asmenišku pasišventimu bei drąsa pasiekė to, kad visus Pietų Lietuvos laisvės kovotojus partizanus sujungė į vieną branduolį ir jiems vadovavo. 1946 metų vasarą, priešo netikėtai apsuptas, narsiai kovodamas žuvo.

l.e.p. Srities Vadas[1]

*Dokumentas pasirašytas ranka – A. Vanagas.

[1] Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-1, ap.58, b. 44618/3, t.10. l. 386, https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p2920/doc2406 [žiūrėta 2024-03-01].

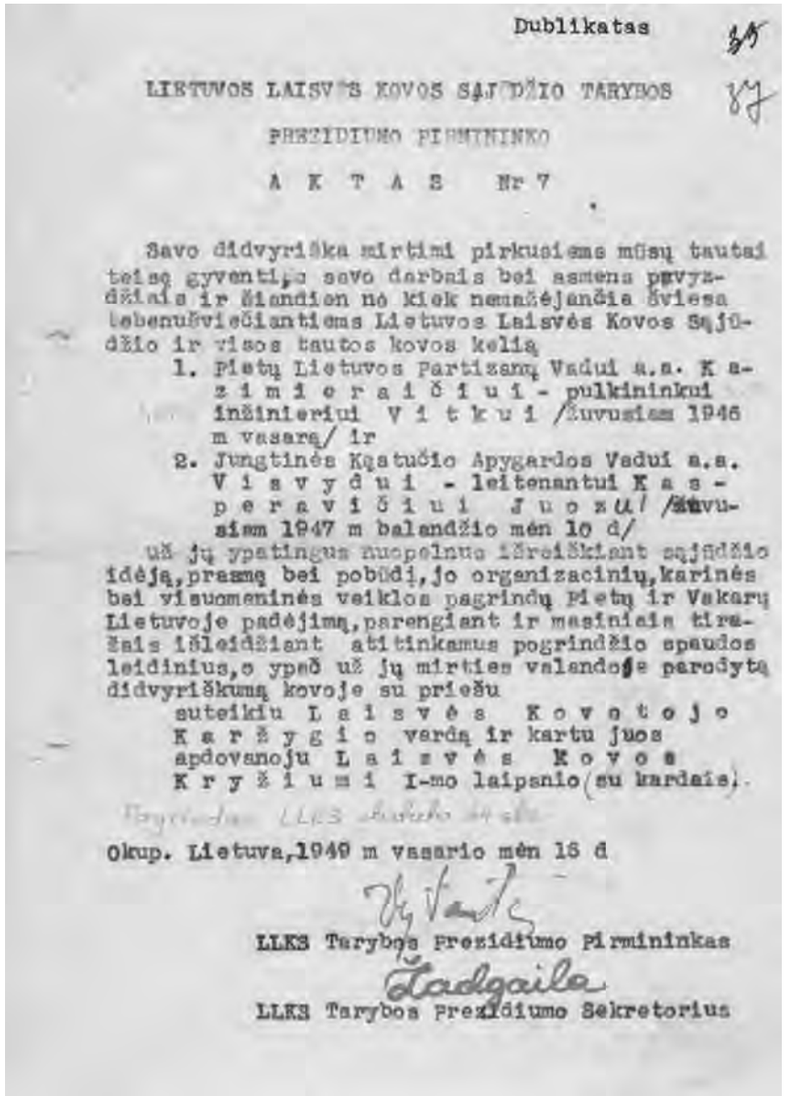

Dublikatas

LIETUVOS LAISVĖS KOVOS SĄJŪDŽIO TARYBOS

PREZIDIUMO PIRMININKO

A K T A S Nr 7

Savo didvyriška mirtimi pirkusiems mūsų tautai teisę gyventi, o savo darbais bei asmens pavyzdžiais ir šiandien nė kiek nemažėjančia šviesa tebenušviečiantiems Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio ir visos tautos kovos kelią

1. Pietų Lietuvos Partizanų Vadui a.a. K a z i m i e r a i č i u i - pulkininkui inžinieriui V i t k u i /žuvusiam 1946 m vasarą/ ir
2. Jungtinės Kęstučio Apygardos Vadui a.a. V i s v y d u i - leitenantui K a s p e r a v i č i u i J u o z u i /žuvusiam 1947 m balandžio mėn 10 d/

už jų ypatingus nuopelnus išreiškiant sąjūdžio idėją, prasmę bei pobūdį, jo organizacinių, karinės bei visuomeninės veiklos pagrindų Pietų ir Vakarų Lietuvoje padėjimą, parengiant ir masiniais tiražais išleidžiant atitinkamus pogrindžio spaudos leidinius, o ypač už jų mirties valandoje parodytą didvyriškumą kovoje su priešu

suteikiu L a i s v ė s K o v o t o j o K a r ž y g i o vardą ir kartu juos apdovanoju L a i s v ė s K o v o s K r y ž i u m i I-mo laipsnio (su kardais).

Pagrindas: LLKS statuto 44 str.

Okup. Lietuva, 1949 m vasario mėn 16 d

Vytautas

LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas

Žadgaila

LLKS Tarybos Prezidiumo Sekretorius

LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininko Jono Žemaičio-Vytauto aktas Nr.7 (1949-02-16), kuriuo suteikiamas Laisvės kovos karžygio vardas Pietų Lietuvos (Nemuno) partizanų srities vadui Juozui Vitkui-Kazimieraičiui ir Jungtinės Kęstučio apygardos vadui Juozui Kasperavičiui-Visvydui.
Iš Lietuvos ypatingojo archyvo rinkinių

LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininko aktas, kuriuo suteikiamas Laisvės kovos karžygio vardas Pietų Lietuvos partizanų srities vadui Juozui Vitkui-Kazimieraičiui ir Jungtinės Kęstučio apygardos vadui Juozui Kasperavičiui-Visvydui

Dublikatas

LIETUVOS LAISVĖS KOVOS SĄJŪDŽIO TARYBOS
PREZIDIUMO PIRMININKO
A K T A S Nr. 7

Savo didvyriška mirtimi pirkusiems mūsų tautai teisę gyventi, o savo darbais bei asmens pavyzdžiais ir šiandien nė kiek nemažėjančia šviesa tebenušviečiantiems Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio ir visos tautos kovos kelią

1. Pietų Lietuvos Partizanų Vadui a. a. K a z i m i e r a i č i u i – pulkininkui inžinieriui V i t k u i /žuvusiam 1946 m. vasarą/ ir

2. Jungtinės Kęstučio Apygardos Vadui a. a. V i s v y d u i – leitenantui K a s p e r a v i č i u i Juozui /žuvusiam 1947 m. balandžio mėn. 10 d./ už jų ypatingus nuopelnus išreiškiant sąjūdžio idėją, prasmę bei pobūdį, jų organizacinių, karinės bei visuomeninės veiklos pagrindų Pietų ir Vakarų Lietuvoje padėjimą, parengiant ir masiniais tiražais išleidžiant atitinkamus pogrindžio spaudos leidinius, o ypač už jų mirties valandoje parodytą didvyriškumą kovoje su priešu suteikiu Laisvės Kovotojo Karžygio vardą ir kartu juos apdovanoju K r y ž i u m i Laisvės Kovos I-mo laipsnio (su kardais).

Pagrindas: LLKS statuto 44 str.*

Okup. Lietuva, 1949 m. vasario mėn. 16 d.

Vytautas
LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas
Žadgaila
LLKS Tarybos Prezidiumo Sekretorius

Buv. LSSR VSKA. Baudž. b. f. B.33960. T. 11. L. 37. Originalo dublikatas. Mašinraštis.[1]

* Žvaigždute pažymėta eilutė yra įrašyta ranka. Dokumente yra Vytauto ir Žadgailos (Jono Žemaičio ir Petro Bartkaus) parašai. Kazimieraitis žuvo 1946-07-02, o Visvydas – 1947-04-09.

[1] *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, sudarytojai Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas, 1996, p. 584–585.

Šis dokumentas yra saugomas Lietuvos ypatingajame archyve (f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 11, l. 37), egzempliorius rastas 1951-03-03 Dotnuvos r. Pilsupių kaime. Informacija: https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p340/doc760 [žiūrėta 2024-03-01].

Nuorašas tik su Žadgailos parašu taip pat saugomas Lietuvos ypatingajame archyve, f. K-1, ap.58, b. 44618/3, t. 20, l. 334. Informacija: https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p1750/doc4210 [žiūrėta 2024-03-01].

II DALIS
KONSTANTINAS BAJERČIUS-GARIBALDIS

Gegužinės mokyklos pedagogas Konstantinas Bajerčius, būsimasis Pietų Lietuvos partizanų štabo pasitarimų dalyvis, partizanas slapukas, turėjęs Garibaldžio slapyvardį.
Gegužinės k., Žąslių vlsč., 1927 m.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Rūta Trimonienė

LGGRTC dokumentai (2)

Duomenys apie 1946 m. gruodžio 8 d. Alytuje nukankintą pasipriešinimo grupės vadą, kartu su Pietų Lietuvos partizanų vadais pasirašiusį 1946 m. balandžio 23 d. Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo deklaraciją, Konstantiną Bajerčių-Garibaldį

KONSTANTINAS BAJERČIUS-GARIBALDIS
1903 10 24 – 1946 12 08

Konstantinas Bajerčius gimė 1903 m. spalio 24 d. Šakių aps. Plokščių vls. Pajotijų k. Antano Bajerčiaus ir Marijonos Gegužytės-Bajerčienės šeimoje. Augo Šakiuose kartu su devyniais broliais ir seserimis, šeima skurdo. Konstantinas buvo silpnos sveikatos, mokėsi su pertraukomis.

Baigęs Jurbarko vidurinę mokyklą, pasirinko mokytojo kelią. Nuo 1921 m. lapkričio 1 d. dirbo Raseinių aps. Juodkėnų (Girkalnio vls.) ir Žindaičių (Jurbarko vls.) pradžios mokyklų vedėju. 1923 m. sausio 1 d. iš tarnybos atleistas dėl ligos. Tų pačių metų gegužės 1 d. paskirtas į Trakų aps., kur iki 1928 m. pavasario dirbo Grėbliaučiškių (Žiežmarių vls.), Gegužinės ir Zūbiškių (Žaslių vls.), Žiežmarių pradžios mokyklų vedėju. 1926 m. vasario 21 d. buvo priimtas kandidatu į Lietuvos šaulių sąjungos 5-ąją rinktinę. O tų pačių metų spalio 10 d. tapo šios rinktinės nariu.

1927 m. vasario 28 d. Lietuvos Respublikos švietimo ministerija išdavė pažymėjimą, kuriame nurodoma, kad K. Bajerčius 1926 m. lapkričio mėn. egzaminų komisijos sesijoje yra išlaikęs lietuvių kalbos ir literatūros egzaminą pagal pirmųjų dviejų Mokytojų seminarijos kursų programą, jam pripažintos pradžios mokyklos mokytojo teisės.

1928 m. rugsėjo 1 d. dirbo Raseinių aps. 1-ojo rajono atsargos mokytoju. 1929 m. lapkričio 1 d. atleistas iš l. e. inspektoriaus pareigų

ir nuo gruodžio 1 d. paskirtas Tauragės aps. Naudvario pradžios mokyklos mokytoju. 1930 m. gegužės 17 d. iš pareigų atleistas.

Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto studentų draugijos 1935 m. gruodžio 11 d. universiteto rektoriui pateiktame 1935 m. pavasario semestro narių sąraše nurodoma ir K. Bajerčiaus pavardė.

1935–1941 m. su pertraukomis dirbo pradžios mokyklos mokytoju Alytaus aps. Lelionių (Alovės vls.) ir Likiškių (Alytaus vls.) k., Alytaus aps. pradžios mokyklų inspektoriumi.

Kaune 1937 m. lapkričio 1 d. – 1940 m. birželio 15 d. dirbo Motiejaus Valančiaus liaudies universiteto suaugusiųjų bendrojo lavinimo brandos ir kartu 1938 m. kovo 1 d. – 1939 m. birželio 30 d. Šv. Vincento á Paulo draugijos vaikų darželio auklėtojų kursų lektoriumi. 1939 m. rugsėjo 1 d. – gruodžio 31 d. mokytojavo Socialinėje moterų mokykloje. 1939–1940 m. birželio mėn. redaktorius K. Bajerčius ėjo Draugijos užsienio lietuviams remti Revizijos komisijos sekretoriaus pareigas.

Buvo mylimas pedagogas, kūrybiškai skiepijęs mokiniams meilę Tėvynei ir gimtajai kalbai. Kolegos ir mokiniai vertino jį kaip puikų pedagogą. „Tikras mokytojas, – rašė K. Bajerčius, – yra ne kas kitas kaip visuomenės siela, nes mokytojas visuomenėje visuomet įsikūnija. Koks bus mokytojas, tokia bus ir visuomenė.“ Jo mokymo principai buvo demokratiški, jis stengėsi ugdyti asmenybę, skatino mąstyti, abejoti, ieškoti naujų sprendimų. Buvo santūrus, griežtas, darbštus, atjautus, padėdavo į bėdą patekusiam žmogui.

K. Bajerčius rinko tautosaką. Daugiausia jos surinko Gaurės (Tauragės aps.), Gelgaudiškio (Šakių aps.), Jurbarko, Žaslių ir Žiežmarių apylinkėse: užrašė 818 dainų, 230 mįslių, 220 burtų-prietarų, kitos tautosakos. Net devynios jo užrašytos dainos pateko į akademinį lietuvių liaudies dainų sąvadą „Lietuvių liaudies dainynas“. Pats K. Bajerčius liaudies dainas didžiai vertino, suvokė jų meninę vertę.

Dirbdamas ir studijuodamas išbandė ir literato plunksną. Bendradarbiavo suaugusiųjų ir vaikų spaudoje: „Žiburėlyje“, „Saulutėje“ ir kt. Parašė alegorinę apysaką „Trys keliai“ (1929), eilėraščių rinkinį „Žemės vieškeliais“ (1930). Viena po kitos išėjo jo knygelės vaikams „Namuose ir giriose“, „Spindulėliai“ (1930). Vėliau išleido literatūrinę pasaką-apysaką „Zuikių žemėje“ (1931), apsakymų rinkinį „Nugirstos šnekos“ (1937) ir literatūrinių pasakų rinkinį „Iš pasakų krašto“

(1939). Paskelbė literatūros, kultūros, pedagogikos, mokslo populiarinamųjų straipsnių. Lig šiol nerastas reikšmingiausio jo kūrinio „Gaigalas Kvarklys“ paskutinės redakcijos rankraštis.

1941 m. liepos 31 d. K. Bajerčius buvo paskirtas Alytaus aps. pradžios mokyklų inspektoriumi, tačiau tų pačių metų lapkričio 1 d., pačiam prašant, buvo perkeltas jaunesniuoju mokytoju į Druskininkų mokytojų seminariją. Šias pareigas ėjo iki 1943 m. rugpjūčio 1 d. Rugsėjo 1 d. buvo paskirtas šios seminarijos direktoriaus pavaduotoju. 1944 m. liepos 15 d. pradėjo eiti Alytaus mokytojų seminarijoje laikinai einančio mokytojo pareigas. „Kai jis kalbėdavo, mes nukeliaudavome lyg į pasakų šalį, kur iškeliamas žmogaus nemirtingumas, sielos grožis, Dievo ir tėvynės meilė, pasiaukojimas ir savęs atsižadėjimas dėl aukštesnių idealų“, – rašė savo prisiminimuose Stefanija Černytė.

Karo metais, rizikuodamas gyvybe, K. Bajerčius išgelbėjo nuo mirties žydų Belkinų šeimą.

Prasidėjus sovietų reokupacijai, K. Bajerčius įstojo į rezistentų gretas. Kartu su kunigu Povilu Šliumpa-Partenijumi ir kitais Alytuje įsteigė stambią pasipriešinimo organizaciją, vadovavo ir patriotinei jaunimo pasipriešinimo grupei. Organizavo platų partizanų rėmėjų tinklą, per kurį laisvės kovotojus pasiekdavo radijo ir sanitarijos reikmenys, žvalgybos duomenys ir kita, buvo platinama partizanų spauda. Būdamas sumanus ir turėdamas daug pažinčių, K. Bajerčius padėjo koordinuoti ryšius tarp atskirų partizanų būrių ir junginių. Per jį ir jo grupę buvo palaikomas ryšys tarp Dzūkų grupės ir Dzūkų rinktinės, kurios vėliau buvo sujungtos į Dainavos apygardą.

1946 m. balandžio 22 d. Garibaldis kartu su A apygardos vadu Juozu Vitkumi-Kazimieraičiu, Dzūkų rinktinės vadu Dominyku Jėčiu-Ąžuoliu, Dzūkijos partizanų vadais Antanu Kulikausku-Daktaru ir Sergijumi Staniškiu-Antanaičiu, partizanais slapyvardžiais Labučiu ir Klevu bei Tauro apygardos vadu Zigmu Drunga-Mykolu Jonu dalyvavo Pietų Lietuvos partizanų vadų suvažiavime, kuriame buvo nutarta sujungti A ir Tauro apygardas į didesnį vienetą – Pietų Lietuvos (Nemuno) partizanų sritį (PLPS). Susitikime buvo pakoreguota srities organizacinė struktūra, o balandžio 23 d. priimta ir pasirašyta Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo Deklaracija į tautą ir užsienio valstybes dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo principų. Tų pačių metų gegužės 15 d. A apygarda pervadinta Dainavos vardu.

1946 m. pabaigoje Alytaus pasipriešinimo grupė buvo likviduota, jos vadovai suimti. Gruodžio 6 d. suimtą K. Bajerčių kalino LSSR MGB Alytaus aps. skyriaus vidaus kalėjime, tardė ir kankino šalia esančiame MVD Alytaus aps. skyriuje. Nieko neišdavęs, nuo žiaurių sumušimų K. Bajerčius-Garibaldis po dviejų dienų mirė kalėjimo karceryje. Suklastoję mirties liudijimą, neva mokytojas mirė dėl girtumo, enkavėdistai jo lavoną užkasė iki šiol nerastoje vietoje.

1947 m. pradžioje jo žmonai Magdalenai saugumiečiai grąžino tik vyro žiedą, paskutinį atlyginimą ir portfelį.

1947 m. balandžio 1 d. Lietuvos TSR švietimo ministras J. Žiugžda pasirašė įsakymą Nr. 42/A, kuriame nurodė: „Bajerčių Konstantiną, kaip neatvykusį į darbą, iš Alytaus Mokytojų seminarijos mokytojo pareigų nuo 1946 m. gruodžio 31 d. atleidžiu“.

1950 m. Pietų Lietuvos partizanų srities vadas Sergijus Staniškis-Viltis savo raporte LLKS Tarybos prezidiumo pirmininkui Jonui Žemaičiui-Vytautui rašė, kad „...aukštesniųjų partizanų vadų pasitarimuose atsiradus priešingumams, K. Bajerčius savo autoritetingumu ir sumanumu rasdavo išeitį jų išvengti. Tai buvo išsimokslinęs, pasišventęs, narsus ir ryžtingas laisvės kovotojas, kuris viską, kas žmogui brangu žemėje, paaukojo Lietuvai Tėvynei.“

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos prezidiumo Pietų Lietuvos sekcijos 1950 m. gruodžio 4 d. nutarimu Nr. 4 Pietų Lietuvos srities vadovybės nariui Konstantinui Bajerčiui suteiktas Laisvės kovotojo Karžygio vardas, jis apdovanotas I laipsnio Laisvės kovos kryžiumi su kardais. Lietuvos Respublikos prezidento 1997 m. lapkričio 20 d. dekretu jam suteiktas 1-ojo laipsnio Vyčio Kryžiaus ordinas (dabar – Vyčio Kryžiaus ordino Didysis kryžius), o 1998 m. rugsėjo 13 d. dekretu jis apdovanotas Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi. 1997 m. gruodžio 22 d. K. Bajerčiui pripažintas kario savanorio statusas, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 1998 m. gegužės 13 d. įsakymu jam suteiktas kapitono laipsnis (po mirties).

1994 m. sukurtas videofilmas „Garibaldžio tyla“ (scenarijaus aut. E. Ignatavičius, rež. J. Sabolius).

1997 m. K. Bajerčiaus sūnaus rūpesčiu Kaišiadorių r. Palomenės sen. ant buvusios Gegužinės k. pradžios mokyklos pastato įrengta atminimo lenta 1924–1927 m. šioje mokykloje dirbusiam ir gyvenusiam mokytojui, būsimajam Alytaus pasipriešinimo grupės vadui, vienam

iš 1946 m. balandžio 23 d. Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo deklaracijos rengėjų K. Bajerčiui-Garibaldžiui, suimtam ir 1946 m. gruodžio 8 d. nužudytam Alytuje, atminti.

2003 m. išleista Konstantino Bajerčiaus-Garibaldžio knyga „Gyvenimo vieškeliais gruoblėtais“ (sudarė Vincas Auryla).

PAGRINDAS: Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA): F. R – 418, ap. 1, b. 27, l. 3, 7, 10; F. 391, ap. 10, b. 771, l. 1, 1 ap, 2, 2 ap, 3, 4; F. 402, ap. 5, b. 254, l. 23, 31; F. 561, ap. 15, b. 37, l. 1, 1 ap; F. 631, ap. 2, b. 33, l. 49; ap. 7, b. 8512, l. 1, 5; B.711, L.10., B.746., L.9., B.782., L.11; *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 15, Kaunas: LPKTS, 1995, p. 12, Algis Kašėta, „Antisovietinio ginkluoto pasipriešinimo ištakos Dzūkijoje /Lietuvos laisvės armija/“; p. 77, Algis Kašėta, „Kiek buvo suimtų ir įkalintų antisovietinio pasipriešinimo dalyvių Lietuvoje pokario metais“; Nijolė Gaškaitė, Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Bonifacas Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.,* Kaunas: LPKTS, 1996, p. 108, 420–421; Nijolė Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija 1944–1953 metai,* Aidai, 1997, p. 87, 91, 99, 165; *Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947, A–J,* t. 2, 1 knyga, Vilnius: LGGRTC, 1998, p. 115; *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998,* sudarė Izidorius Ignatavičius, Vilnius: Vaga, 1999, p. 144, 281, 299; Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų…,* Vilnius: LGGRTC, 1999, p. 89, 95, 153, 158, 302, 322, 371; *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.),* Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA), 2000, p. 113, 462; *Lietuvos laisvės kovų karininkai 1944–1953,* parengė Eugenijus Jakimavičius, Vilnius, 2001, p. 9; *Alytaus naujienos,* 1991 12 07, L. Sušinskaitė, „Nukankintas saugumo kamerose”; *Alytaus naujienos,* 1993 10 19, informacija, „K. Bajerčiaus atminimas bibliotekoje”; *Alytaus Naujienos,* H. Rimkus, „…Ir mano kraujas ir gyvybė – tautos manosios savastis… Ir mano godos sopulingos – tautos koronių aidesys…”; *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, in: https://www.vle.lt/straipsnis/konstantinas-bajercius/ [žiūrėta 2024 02 15]; E-partizanų archyvas, in: https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p930/doc3066 [žiūrėta 2024 03 05]; *Lietuvos rašytojų sąjunga,* in: *https://rasytojai.lt/rasytojai/auryla-vincas/* [žiūrėta 2024 04 22]; LGGRTC duomenys: 1999 02 10 raštas Nr. 32–12–307 „Dėl archyvinės pažymos”; Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinės bylos; Memorialinio departamento Istorinės atminties įamžinimo skyriaus „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo programos“ istorinių-archyvinių tyrimų duomenys.]. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Rūta Trimonienė.[1]

[1] Rūta Trimonienė, „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-200“, 2024-02-21.

Auksė Bajerčiūtė

Konstantinas Bajerčius-Garibaldis (1)

Mokytojas, rašytojas, poetas ir publicistas Konstantinas Bajerčius šiandien sugrįžta į mūsų tautos atmintį ir kaip laisvės kovotojas, Pietų Lietuvos partizanų ideologas, vienas iš aštuonių partizaninės kovos dalyvių, kuriam buvo suteiktas garbingas Laisvės Kovos Karžygio vardas – aukščiausias kovinis LLKS įvertinimas.

Patriotinė dvasia šeimoje

K. Bajerčius priklauso kartai žmonių, augusių ir brendusių itin sudėtingu Lietuvai politinių permainų laikotarpiu – Pirmasis pasaulinis karas, stiprėjanti bolševikų įtaka po Rusijos imperijos žlugimo, Lietuvos Nepriklausomybės akto paskelbimas, 1918–1920 metų nepriklausomybės kovos – visi šie istoriniai įvykiai subrandino dvasiškai stiprią, nepaprastai savo kraštą ir jos žmones mylinčią asmenybę, pasiryžusią kovoti už savo idealus iki paskutinio atodūsio. Būsimą laisvės kovotoją jaudino ir Vilniaus krašto okupacija: viltį, kad Lietuva susigrąžins prarastą sostinę, poetas yra apdainavęs savo eilėse:

<...> O, Vilniau mano, o brangiausias!
Aš be tavęs kaip gulbė be sparnų,
Kaip aras narve uždarytas,
Alpstu ir vis tave sapnuoju. <...>
(14, p. 49).

K. Bajerčių, kaip tvirtą asmenybę ir savo krašto mylėtoją, brandino ir šeimoje vyravusios patriotinės nuotaikos. Išlikęs septyniolikmečiui Konstantinui rašytas jo vyresniojo brolio Broniaus (vėliau tapusio

Lietuvos kavalerijos majoru) laiškas liudija, kokia patriotine dvasia buvo auklėjami šeimos vaikai:

„Todėl mes, brolau, jaunieji Lietuvos sūnūs, būkime jai ištikimi savo darbais, tegul nereikia mums kontrolierių, kurių pagelba priverstų mus dirbti, tegul mes patys būsime kontrolieriai, tegul mes patys kontroliuosime save. Žinokim, kad mes turime dirbti, nes nedirbant grauš mūsų sąžinę neramumas, nes mes tikri Lietuvos sūnūs!

Mes ištikimai tarnaudami savo Tėvynei, teikime dar daugiau jai malonumų, tegul ji mato, kad dirbame ir nenuilstame, norime ir dar daugiau jai naudos atnešti, o kad atnešti dar daugiau naudos ir vėl reikia pasišventimo, daug kovoti pačiam su savimi, savo pašaliniais norais, bet mūsų jauna energija, tikiu, viską pergalės ir pasieksime daug aukštesnio laipsnio, kuriame būdami dirbsime Tau, Brangioji Tėvyne, amžinai!“ (5).

Šeimos ir tėviškės aplinkoje

Konstantinas augo gausioje 10 vaikų šeimoje, buvo penktas vaikas šeimoje. Tėvas Antanas Bajerčius (1860–1953) valdė 30 hektarų ūkį netoli Plokščių miestelio. „Jų vienkiemį vadinę Čebatoriais. Kai visi kaimiečiai vaikščioję su vyžomis ar klumpėmis, tai jų vyrai vaikščioję apsiavę, buvę lyg aukštesnio socialinio sluoksnio“, – senelių pasakojimus prisimena Konstantino dukterėčia Dalia Žibaitienė (36, p. 45).

Antanas buvo nekalbus, labiau mėgdavęs patylėti ir paklausyti, bet jeigu jau ką pasakydavo, tai būdavo verta užsirašyti. Ruošėsi tapti kunigu, tačiau netikėtai mirus tėvui, Antanui teko grįžti iš kunigų seminarijos į ūkį, ištekinti 8 seseris ir pasirūpinti ūkiu. Netrukus ir pats vedė Marijoną Gegužytę iš Narkūnų kaimo. Marijona Gegužytė-Bajerčienė (1872–1949) tekėdama atsinešė didžiulį kraitį, kurį jai buvo palikęs jos tėvas knygnešys Jurgis Gegužis.

Marijonos brolis, taip pat Jurgis Gegužis (1877–1943), buvo žinomas knygnešys, visuomenės veikėjas, spaudos bendradarbis, redaktorius ir leidėjas. 1898 m., kai gabeno knygas per sieną, buvo suimtas, priverstas tarnauti caro kariuomenėje. Vėliau emigravo, 1905–1906 m. Škotijoje redagavo laikraštį „Laikas“, 1906 m. JAV bendradarbiavo „Kovoje“, „Vienybėje Lietuvninkų“, nuo 1910 m. leido „Keleivį“, dirbo Amerikos lietuvių socialistų sąjungoje. 1907 m. išleido apy-

saką apie darbininkų gyvenimą „Dievo žmogus“. Turėjo santaupų, kurių nemažai testamentu paskyrė Lietuvos studentų stipendijoms (1, p. 21).

Į JAV buvo emigravęs ir kitas Marijonos brolis – Vincas Gegužis, jis taip pat bendradarbiavo leidžiant „Keleivį“. Dėdžių Jurgio ir Vinco Gegužių visuomeninė bei leidybinė veikla padarė nemažą įtaką ir jaunojo Konstantino brandai, padėjo jam savyje atrasti knygos mylėtojo ir literato gyslelę.

Ūkininkauti Antanui Bajerčiui nelabai sekėsi, tad šeima pardavė ūkį ir su šešiais vaikais atsikėlė gyventi į Šakius, kur gimė dvyniai Juozapa ir Juozas. Šakiuose šeima buvo įsigijusi arbatinę, tačiau ji veikė nuostolingai, tad netrukus teko ją parduoti ir ieškoti naujo pragyvenimo šaltinio. Šeimai persikėlus į Bandzinų kaimą netoli Jurbarko, A. Bajerčius pradėjo dirbti miškininku. Jis pernelyg atlaidžiai žiūrėjo į tai, kad valstiečiai miške pasikirsdavo sau medžių malkoms, tad buvo greitai įskųstas ir turėjo palikti tarnybą. 1913 m., kai Konstantinui ėjo dešimtieji, Bajerčiai persikėlė į Miliušius – Meisnerio dvarą dešiniajame Mituvos krante, netoli Girdžių kaimo. Tėvas dvare dirbo ūkio tvarkytoju.

Užauginę ir į gyvenimą išleidę vaikus Antanas ir Marijona Bajerčiai įsikūrė Jurbarko pakraštyje. 1949 m. pavėluotai diagnozavus diabetą ir netinkamai taikant gydymą, Marijona mirė. Marijonos sveikata nusilpo ne tik dėl ją kamavusios ligos, bet ir dėl didžiulių negandų, kai jos vaikai karo ir pokario audrų buvo išblaškyti po visą pasaulį – vieni išvežti į tremtį, kiti – patys pasitraukė į Vakarus, o mylimas sūnus Konstantinas žiauriai nužudytas sovietinių budelių.

Antanas Bajerčius savo žmoną pergyveno ketveriais metais. Paskutiniuosius kelerius gyvenimo metus praleido slaugomas dukros Juozapos. Mirė ir buvo palaidotas Jurbarke šalia žmonos, taip ir nesulaukęs iš tremties sugrįžtant sūnų Antano ir Juozo, dukros Elizavetos ir anūko Antano (Toniaus).

Vyriausias Konstantino brolis, kaip ir tėvas vardu Antanas (1894–1983), buvo baigęs miškininkystės mokslus, dirbo girininku ir ūkininkavo didžiuliame 80 hektarų ūkyje Barzdžių kaime (dabar Pauliai) netoli Šimkaičių. Būdamas vyriausias vaikas šeimoje, prasigyvenęs kiek galėdamas padėdavo jaunesniesiems broliams bei seserims, kviesdavosi juos pagyventi pas save ir pats prašydavo jų pagalbos di-

deliame ūkyje. Su žmona Vincenta Antanas susilaukė dviejų vaikų – dukters Alinos ir sūnaus Antano (Toniaus), vėliau tapusio Klaipėdos muzikinio teatro dainininku, lyrinio baritono solistu, Klaipėdos konservatorijos docentu. Dalia Žibaitienė apie savo pusbrolį dainininką Antaną Bajerčių yra išleidusi autobiografinę knygą.

Jaunystėje Konstantinas Bajerčius itin artimą ryšį turėjo su broliu Broniumi (1896–1993). Bronius, baigęs karininkų mokyklą Kaune, tapo ulonų kariuomenės karininku, vėliau kavalerijos majoru. Besimokydamas Kauno karininkų mokykloje Bronius nevengdavo pasinaudoti ir savo jaunesniojo brolio Konstantino žiniomis bei gebėjimais. Štai viename laiškų jis prašo ką tik keturias progimnazijos klases baigusio Konstantino pagalbos rašant darbą apie Julijų Cezarį:

„1921.IX.21

Kaunas

Kostuli!

Vakar gavau Tavo laišką, o šiandien ir vėl pliekiu atgal, bet čia jau turiu mažą prašymą, tik nežinau ar paspėsi man patarnauti.

Mat kame dalykas: keletą kartų buvo mums dėstyta, taip vadinama, Karų istorija, į kurią labai mažai domės tekreipiau, o dabar uždrožė namuose temą. Julijus Cezaris, čia reikia charakterizuoti maždaug jo būdą, šiek tiek apie jo geniališkus gabumus, ypatingai apie jo karus – žygius į kitas valstijas <...> sumaniau pasinaudoti Tavo žinojimu, tikiu, kad Tu dar neužmiršai, nes neseniai po kvotimų. Kadangi temą reikia atiduoti 30.IX ar 1.X, tokiu būdu gal dar spėtumei man parašyti, ką žinai apie jį, ir atsiųsti, per 8 dienas gal suvaikščiotų laiškas, jeigu ant rytojaus rašytumei <...>“ (5).

Karo metais Bronius Bajerčius kartu su kitais dviem broliais – Eduardu ir Vladu – pasitraukė į Vakarus, gyveno Bostone (JAV), aktyviai dalyvavo išeivijos lietuvių veikloje. Dar gyvendamas Lietuvoje Bronius vedė (žmona Antastazija), susilaukė dviejų dukrų – Dalės ir Irenos.

Konstantinas Bajerčius, jau dirbdamas pradžios mokyklų mokytoju, palaikė glaudžius ryšius ir su jaunesniuoju broliu Juozu (1908–1976), kuris tuo metu lankė Jurbarko gimnaziją, buvo Jurbarko ateitininkų organizacijos narys. Konstantinas pagal išgales padėdavo jam materialiai, nes tėvai ne visada išgalėdavo paremti gimnazistą sūnų. Juozas po gimnazijos baigė miškininkystės ir teisės studijas, dir-

bo advokatu. Buvo ištremtas į Vorkutą, tremtyje praleido 25 metus. Tremtyje baigė inžinerijos studijas ir įgijo trečiąjį aukštąjį išsilavinimą, po tremties, nepavykus įsikurti Lietuvoje, gyveno ir mirė Simferopolyje, vaikų neturėjo.

Jauniausias brolis Eduardas Bajerčius (1911–1974) jaunystėje išvykęs į Italiją, ten buvo tapęs vienuoliu. Vėliau vienuolystės atsisakė, pramoko siuvėjo amato. Grįžęs į Lietuvą dirbo siuvėjo padėjėju Jurbarke, karo metais – Viduklės geležinkelio stoties viršininku. Priartėjus frontui pasitraukė į JAV, kur gyveno iki mirties. Su žmona Aleksandra susilaukė dviejų sūnų – Arnoldo ir Rimanto.

Brolis Vladas Bajerčius (1906–1991) iki karo dirbo Lietuvoje policijos nuovados viršininku. Buvo vedęs, su žmona Sofija augino tris sūnus – Arnoldą, Bronių, Stasį. Artėjant frontui nusprendė trauktis į Vakarus, šeima liko Lietuvoje.

Apie vyriausiąją seserį Emiliją (g. 1898) išlikę nedaug žinių. Dar prieš karą buvo ištekėjusi, susilaukė sūnaus Vytauto. Vėliau kartu su sūnumi išvažiavo į Argentiną pas ten jos laukusį vyrą. Mirė Argentinoje. Kur palaidota, nežinoma.

Sesuo Marijona Bajerčiūtė (1901–1994) buvusi puiki audėja, deja, jai teko sunkus ir sudėtingas gyvenimas: ištekinta už taurelę pamėgusio vyro, visą gyvenimą sunkiai dirbo, užaugino keturis sūnus (Antaną, Juozą, Domą, Vytautą) ir dvi dukras (Vincentą, Janiną).

Sesuo Juozapa Bajerčiūtė (1908–1994) kartu su broliu dvyniu Juozu baigė pradžios mokyklą, tačiau tėvai, Juozą toliau leidę mokytis į gimnaziją, o Juozapos į gimnaziją leisti nenorėjo. Nors Juozapa savarankiškai su brolio Konstantino pagalba pasiruošė progimnazijos kurso egzaminams, likimas susiklostė taip, kad aukštesnių mokslų jai siekti neteko. Juozapa išmoko siuvėjos amato, buvo moterų šaulių organizacijos narė ir pasižymėjo kaip itin taikli šaulė, šaudymo varžybose užimdavusi pirmąsias vietas. Ištekėjo už Jurbarko siuvėjo Petro Zambacevičiaus, užaugino tris vaikus: dukrą Dalią Zambacevičiūtę-Žibaitienę ir sūnus Algimantą bei Rimantą.

Jauniausioji sesuo Elizaveta (1913–2001) jaunystėje buvo žinoma kaip puiki artistė, vaidino Jurbarko teatre. Buvo gana „padūkusi“, tad tėvai ją išsiųsdavo tai pas vieną, tai pas kitą brolį. Kurį laiką Elizaveta gyveno Gegužinėje pas ten mokytojavusį Konstantiną, padėdavo jam namų ruošoje ir mokėsi pas jį pradžios mokykloje. Vėliau Elizaveta

ištekėjo už Viduklės policijos viršininko, kuris per karą pasitraukė į Vokietiją palikęs žmoną su savos senyvais ligotais tėvais, kurie kartu su Elizaveta buvo ištremti į Sibirą. Uošvis mirė tremtyje, o seną uošvienę Elizaveta parsivežė į Lietuvą. Vyras Vokietijoje vedė vokietę, o savo pirmąją žmoną ir senus tėvus visai pamiršo.

Vaikystės ir paauglystės metai

Konstantinas Bajerčius – būsimasis talentingas mokytojas, poetas, rašytojas ir laisvės kovotojas, gimė 1903 m. spalio 24 dieną Pajotijų kaime, Šakių apskrityje. Pakrikštytas Konstantino vardu, simbolizuojančiu pastovumą ir tvirtumą, jis savo gyvenimu įrodė, kad tokį vardą gavo neatsitiktinai.

„Tai buvo šeštadienis, viena iš lemtingų dienų jo gyvenime“, – taip apie šią dieną vėliau rašys jo žmona Magdalena Borutaitė-Bajerčienė. – „Po 43 metų, būtent šeštadienį, jį išvarys iš namų į klaikią pražūtį“ (18, p. 1).

Konstantinas vaikystėje buvo silpnos sveikatos, todėl mokyklą pradėjo lankyti vėlai ir mokėsi su pertraukomis.

Pirmieji būsimo poeto gyvenimo metai prabėgo kalnų ir klonių apsuptame tėvų ūkyje, šalia čiurlenančio Jotijos upelio ir ošiančių Pankliškių miškų. Neatsitiktinai vėliau miško grožis taps viena pagrindinių temų jautrios sielos poeto kūryboje:

Miškai žalieji, šilai slaptingi,
ko gi jūs mano sielą neramią
taip paviliojot, taip užkerėjot
per vieną dieną, per valandėlę?
<...>
Miškai žalieji, šilai slaptingi,
Pamilau jūsų giliąją dūmą,
Pamilau jūsų godas slaptąsias,
Kaip kūdikėlis motinos šypsnį!
(14, p. 24).

1913 m., Konstantinui įžengus į paauglystės laikotarpį, šeima jau gyveno Miliušiuose, šalia vaizdingų Mituvos krantų. 1930 m. išleistoje

apsakymų knygelėje vaikams „Namuose ir giriose“ K. Bajerčius įamžino jo, dar vaiko, atmintyje išlikusį gamtos grožį: „Per plačias Žemaitijos lygumas teka nedidelė, bet graži upė – Mituva. Gražūs jos šlaitai, kuriuose visą kiaurą vasarėlę pilkoji lakštingalėlė čiulba nuo ankstaus ryto iki vėlaus vakaro, gražios lankos plačiosios, kuriose mirgėte mirga įvairiaspalvės gėlės nuo šviesaus ir šilto pavasarėlio iki šaltojo rudenėlio <...>“ (10, p. 32–33).

1918 m. Konstantinui Bajerčiui buvo ne tik Lietuvos valstybės atkūrimo metai, bet ir mokslo Jurbarko progimnazijoje pradžia. 1918 m. spalio 22 d., pasinaudodami susidariusia politine padėtimi šalyje ir okupacinės valdžios silpnėjimu, keli Jurbarko inteligentai, skatinami Antano Giedraičio-Giedriaus, Jurbarke atidarė privačią progimnaziją. Konstantinas pradėjo mokytis naujai įsteigtoje progimnazijoje ir 1921 m. ją baigė, jau tuomet tvirtai apsisprendęs tapti mokytoju.

Darbas pradžios mokyklose, pirmieji poezijos bandymai

Nepriklausomybės pradžioje labai trūko mokytojų, todėl Jurbarko progimnaziją baigęs ir dar nė aštuoniolikos nesulaukęs K. Bajerčius 1921 m. spalio 1 d. pradėjo dirbti Raseinių apskrities Juodkėnų pradžios mokykloje – būtent čia prasidėjo ilgas ir vingiuotas jaunojo mokytojo kelias.

1921 m. rugsėjo 3 d. brolis Bronius, sužinojęs apie Konstantino planus tapti mokytoju, jam tuojau pat rašo, negailėdamas broliškų patarimų, skatina brolį ne tik mokytojauti, bet ir pačiam mokytis:

„Geras darbas brolau mokytojauti, bet kur kas būtų geriau toliau mokintis. Žinoma, aš pilnai tave atjaučiu, kad gal jau Tau nusibodo visokie tie pinigų stokavimai ir taip toliau, bet aš labai norėčiau, kad mokintumeisi.

Žinoma, geras dalykas būtų, jeigu užtektų energijos ir kitą mokinti, ir pats save, ir tokiu būdu progresuoti moksle, bet tik kažin ar jaunam mokytojui užteks ant tiek energijos, ypatingai prie dabartinių sąlygų gyvenimo Lietuvos mokytojams, nes materialinis aprūpinimas, galiu drąsiai sakyti, blogas, taip pat mokytojams gyvenimas ir iš visų kitų atžvilgių, bet ką padarysi, jeigu panorėjai – mokytojauk, tik priimk mano nuoširdų patarimą, kad mokykis ir pats <...>“ (5).

Juodkėnuose gimsta ir pirmieji poezijos kūrybiniai bandymai „Lankų barškučiai“, juos K. Bajerčius pasirašo K. Sūkurio kūrybiniu slapyvardžiu.

K. Bajerčiaus poeziją tyrinėjusi L. Sušinskaitė taip apibūdina pirmuosius poeto bandymus: „Daugeliui eilėraščių būdingi visuomeniniai motyvai („Laimėsime kovą“, „Pirmyn“, „Kovok, lietuvi“, „Mūsų priešams“). Poetas vietomis kalba visos tautos vardu, ragina ginti tėvynę, <...> teigia lietuvio atkaklumą: „Mūsų širdys gana kietos, / O krūtinės – plienu lietos!“ Iš posmų sklinda tvirtas pasiryžimas, tikėjimas pergale: „Ir pergalės kovą laimėsim tikrai“ (31, p. 6).

1922 m. rugsėjo pirmąją K. Bajerčius pasitinka kaip Žindaičių (Raseinių apskr., Jurbarko vls.) pradžios mokyklos vedėjas, tačiau netrukus sunkiai suserga ir nuo 1923 m. sausio 1 d. yra atleidžiamas iš tarnybos dėl ligos. Keletą mėnesių pasigydęs, nuo 1923 m. pavasario iki 1928 metų rudens dirba vedėju įvairiose Trakų apskrities pradžios mokyklose (Grėbliaučiškių, Gegužinės, Zūbiškių, Žiežmarių) (13). Beveik trejus metus – nuo 1924 m. rudens iki 1927 m. vasaros – Konstantinas praleido mokytojaudamas Gegužinės pradžios mokykloje.

Apie jauno mokytojo darbą šiame sulenkėjusiame krašte yra išlikę nemažai atsiminimų, kuriuos dar iš gyvų K. Bajerčiaus amžininkų lūpų spėjo užrašyti iš Gegužinės krašto kilęs visuomenininkas ir kraštotyrininkas Antanas Paulauskas. A. Paulausko iniciatyva ir pastangomis Kaišiadorių rajone esančiai Zūbiškių mokyklai 1997 m. sausio 30 d. buvo suteiktas K. Bajerčiaus vardas. Gegužinėje, kur dirbo K. Bajerčius, mokyklos jau nebebuvo, todėl jo vardu buvo pavadinta arčiausiai šios gyvenvietės buvusi Zūbiškių devynmetė mokykla. Deja, šiuo metu K. Bajerčiaus vardo Zūbiškių mokykla jau nebeveikia – ji uždaryta dėl mokinių stygiaus.

Mokytojaudamas aplenkėjusiame Gegužinės krašte K. Bajerčius, būdamas 22 metų amžiaus, 1926 m. vasario 21 d. buvo priimtas kandidatu į Lietuvos šaulių sąjungos 5-ąją rinktinę, tų pačių metų spalio 10 d. tapo šios rinktinės nariu. Gegužinėje buvo suorganizavęs šaulių būrį ir jam vadovavo.

Ilgą laiką Gegužinėje gyvenusi Ona Grinkevičiūtė-Lekavičienė (1916–1997) atsimena, kad jos tėvas buvo šauliu K. Bajerčiaus vadovaujamame Gegužinės šaulių būryje. Anot jos, K. Bajerčius buvo di-

delis lietuvių kalbos mylėtojas, dėjęs dideles pastangas, kad kaimuose ir bažnyčioje būtų vartojama lietuvių kalba (28).

Zūbiškių kaimo gyventojas Adomas Suslavičius (g. 1911) taip atsimena savo mokytoją K. Bajerčių: „Visko, ko mokė, stengėsi susieti su Gegužinės kraštu, su Lietuva. Viena iš užduočių būdavo nubraižyti (nupaišyti) savo tėvų namą. Po to sodybą. Vėliau kaimą, dar toliau, dar didesnę apylinkę, ir užbaigti reikėdavo nubraižant Lietuvos žemėlapį. <...> Vesdavo mokinius į istorines, archeologines vietas ir vis pasakojo apie Lietuvą, jos praeitį, dabartį. Vis mokė kokiems reikia būti, kad Lietuvos ateitis būtų šviesi“ (28, p. 49).

1927 m. spalio 1 d. Konstantinas pradeda darbą kaip Žiežmarių pradžios mokyklos Nr. 1 vedėjas. „Vietovės aplenkėję, tėvai nenori leisti vaikų į lietuviškas mokyklas. Prieš jį buvęs mokytojas pabėgo. Negi ir jo laukia tokia pati dalia? Dumti iš čia – lengviausias kelias. Ir jaunasis mokytojas pradėjo iš visų jėgų dirbti. Pirmiausiai į savo pusę palenkė jaunimą. <...> Pedagogas suprato, kad dabar kaip niekada būtina griebtis plunksnos“ (18, p. 6).

Spaudos bendradarbis, visuomenininkas, lietuvybės propaguotojas

Dar 1924 m. K. Bajerčius išspausdino savo pirmą kūrinėlį vaikų žurnale „Žiburėlis“, kuris 1920–1924 m. buvo leidžiamas Jurbarke, po to dar dvidešimtmetį – Kaune. Savo kūrinius taip pat spausdino žurnale „Saulutė“ (kuris buvo leidžiamas Jurbarke 1925–1931 m.). „Saulutėje“ bendradarbiavo tokie jau tuo metu žinomi rašytojai kaip B. Brazdžionis, B. Buivydaitė, P. Mašiotas, J. Tumas-Vaižgantas, A. Jakštas.

Jaunasis mokytojas su kaimo vaikais ir jaunimu rengdavo vaidinimus, vakarones, dėjo pastangas, kad sulenkėję lietuviai grįžtų prie savo gimtosios kalbos. Gegužinėje vadovavo šaulių būriui, o kitose kaimo vietovėse organizavo katalikiškojo jaunimo sąjungos „Pavasaris“ kuopeles. Jaunojo mokytojo uolus darbas lietuvybės baruose neliko nepastebėtas ir tuometinės valdžios: 1928 m. gegužės 21 d. Lietuvos Prezidentas Antanas Smetona K. Bajerčių apdovanojo Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečio medaliu.

Nuo 1928 m. rugsėjo 1 d. K. Bajerčius jo prašymu perkeliamas į Raseinių apskritį atsargos mokytoju, vėliau trumpai eina mokyklų inspektoriaus pareigas. Dirbdamas švietimo srityje, neapleidžia ir rašymo: 1929 m. atskira knygele išleidžiama K. Bajerčiaus alegorinė apysaka „Trys keliai“.

Politinis kalinys

Tuometiniai politiniai įvykiai Lietuvoje gerokai apkartino jauno mokytojo gyvenimą. Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo į valdžią atėjusi Lietuvos tautininkų partija pradėjo politinių priešininkų persekiojimą. Krikščionių demokratų, valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų partijų veikimas buvo sustabdytas, atitinkamų jaunimo organizacijų veikla uždrausta.

K. Bajerčius buvo Lietuvos krikščionių demokratų partijos programos rėmėjas. Nepritardamas tautininkų vykdomai politikai, dažnai konfliktuodavo su vietos valdžia, 1929 m. lapkričio mėn. 1 d. dėl politinių pažiūrų buvo atleistas iš tarnybos, tačiau netrukus – tų pačių metų gruodžio 1 d. paskiriamas mokytoju į Tauragės apskrities Naudvario pradžios mokyklą (13).

1930 m. gegužės 26 d. K. Bajerčius atleidžiamas iš darbo ir šešiems mėnesiams ištremiamas į Varnių koncentracijos stovyklą. Į šią koncentracijos stovyklą dažniausiai patekdavo komunistai ir veiklesni tradicinių partijų ar joms gimingų organizacijų (pvz., ateitininkų) aktyvistai. Užtekdavo ne laiku ir ne vietoje ištarti blogesnį žodį apie A. Smetoną ir iš karto galėdavai ten pakliūti.

Varnių koncentracijos stovykloje bausmę atliekantys asmenys gyveno pagal griežtą dienotvarkę: keldavosi 6 valandą ryto, po valandos pusryčiaudavo, vėliau vykdavo patikrinimas, 12 valandą eidavo pietauti, 18 valandą vakarieniaudavo, 20 val. vėl vykdavo patikrinimas, nakties poilsis buvo skelbiamas 24 valandą. Internuotieji turėjo daug laisvo laiko, nes jokių specialiai organizuotų darbų <...> nedirbo (21, p. 98).

Nors Varnių stovykloje nebuvo sunkių priverstinių darbų, tačiau slogi stovyklos aplinka ir prastas izoliuotų asmenų maitinimas pakenkė ir taip silpnai K. Bajerčiaus sveikatai. Grįžęs iš koncentracijos stovyklos ir likęs be pragyvenimo šaltinio, jausdamasis nekaltai nubaustas, K. Bajerčius siekė išsirūpinti pašalpą. Beveik dvejus metus truko susirašinėjimas su valstybės institucijomis. <...> Šiuo laikotarpiu K. Bajerčius gyveno labai skurdžiai (31, p. 10).

Studentas ir ateitininkų korporacijos „Activitas“ narys

1930 m. rugsėjo 19 d. K. Bajerčius įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą laisvojo klausytojo teisėmis, studijavo pedagogiką ir lituanistiką. Po metų išbraukiamas iš universiteto laisvųjų klausytojų sąrašo, kaip nesumokėjęs mokesčio už 1931 m. rudens semestrą. Stokodamas lėšų pragyvenimui ir mokslui, kreipėsi į Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo spaudos ir švietimo skyrių prašydamas nupirkti į kariuomenės bibliotekas dalį jo eilėraščių rinkinio „Žemės vieškeliais“ tiražo egzempliorių.

Kauno universitete K. Bajerčiaus praleisti metai yra patys kūrybingiausi jo gyvenime. Dienos šviesą išvysta ne tik poezijos rinkinys „Žemės vieškeliais“ (1930), bet ir apsakymų vaikams knygelė „Namuose ir giriose“ (1930), eilėraščių vaikams rinkinys „Spindulėliai“ (1930), literatūrinė pasaka-apysaka „Zuikių žemėje“ (1931), apsakymų rinkinys „Nugirstos šnekos“ (1937), literatūrinių pasakų rinkinys „Iš pasakų krašto“ (1939). Tuo pačiu metu pasirodo straipsniai „Keletas žodžių dėl ilgųjų balsių žymėjimo“ („Lietuvos mokykla, 1930, Nr. 5, p. 226–229), „Išmokime jau skaityti“ („Pavasaris“, 1933, Nr. 8–11). Studijuodamas bendradarbiauja klerikaliniame laikraštyje „Mūsų laikraštis“ (leistas 1928–1940 metais), savaitraštyje „Darbininkas“, dvisavaitiniame žurnale „Pavasaris“, mėnesiniame žurnale „Lietuvos mokykla“. 1932 metų „Pavasario“ Nr. 17–18 buvo atspausdintas ilgas ir išsamus K. Bajerčiaus straipsnis „Kęstutis ir mirtis“. Knygas ir publikacijas pasirašo K. B. S., Sūkurio slapyvardžiais (18, p. 8).

Pradėjęs studijas universitete K. Bajerčius aktyviai įsitraukia į ateitininkų socialinės veiklos korporacijos „Activitas“ veiklą. Vienas jos šūkių buvo: *„Labor omnia vincit“!* Šios organizacijos nariai buvo vieningi, kolegiški, draugiški. Korporacijos susirinkimuose buvo svarstomi socialiniai klausimai, vykdavo gyvos diskusijos, korporacijos nariai bendravo su darbininkija, ypač „juodojo darbo“ jaunimu. Tokia veikla buvo labai artima K. Bajerčiui, nes dar dirbdamas pradžios mokyklose iš arti matė tokių žmonių gyvenimą ir nepaprastai sielojosi dėl jų menko išprusimo.

Studijų metais K. Bajerčius priklausė ir ateitininkų meno draugijai „Šatrija“. „Iš tų laikų išliko brangios relikvijos – trijų spalvų ateitininkų juostelė, dalis K. Bajerčiui dedikuotų knygų. Šios dedikacijos

leidžia spręsti apie jo santykius su kitais rašytojais, kultūrininkais. J. Eretas (teologijos fakulteto profesorius), taip dedikuoja savo knygą „Gerb. Ponui Mokytojui Kostui Bajerčiui, su geriausiais linkėjimais – autorius. 1935.“ Jonas Marcinkevičius ant knygos „Ties bedugne“ užrašo: „Maloniam prieteliui Bajerčiui – dėkui. Autorius“ (18, p. 9–10).

Su pertraukomis nuo 1935 m. rugsėjo 21 d. iki 1941 lapkričio 1 d. K. Bajerčius dirbo mokytoju Alytaus apskrities Lelionių ir Likiškių pradžios mokyklose, trumpą laiką nuo 1941 m. rugpjūčio 1 d. iki lapkričio 1 d. ėjo Alytaus apskrities pradžios mokyklų inspektoriaus pareigas (13).

Studijas Kaune derino su lietuvių kalbos ir literatūros lektoriaus darbu Vyskupo Motiejaus Valančiaus liaudies universiteto suaugusiųjų bendrojo lavinimo kursuose, šv. Vincento Pauliečio draugijos vaikų darželio auklėtojų kursuose, Socialinėje moterų mokykloje Kaune.

Dėl lėšų stokos K. Bajerčiaus studijos universitete truko neįprastai ilgai – pradėjęs studijuoti 1930 m., jis studijas tęsė su pertraukomis, o paskutines įskaitas ir egzaminus išlaikė tik 1940 m. Nepaisant užsitęsusių studijų, visi Konstantino žinių įvertinimai – tik „labai gerai“ ir „gerai“. Yra išlikusi K. Bajerčiaus studijų knygelė, kurioje prie išlaikytų egzaminų ir įskaitų pasirašė tokie žymūs to meto intelektualai, kaip Nepriklausomybės Akto signataras ir Lietuvos ateitininkų sąjungos vadovas Pranas Dovydaitis, filosofas Stasys Šalkauskis, kunigas ir visuomenės veikėjas Jonas Totoraitis, arkivyskupas ir Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Mečislovas Reinys, vienas iš aktyviausių tarpukario Lietuvos politikų Leonas Bistras, kalbininkas, eksperimentinės fonetikos pradininkas Lietuvoje Antanas Salys, poetas Vincas Mykolaitis-Putinas, kalbininkas Juozas Balčikonis, poetas Maironis, rašytojas, literatūros kritikas ir istorikas Jonas Grinius, pirmasis lietuvis filosofas profesionalas Pranas Kuraitis, istorikas Zenonas Ivinskis ir kt. (12).

Žmona Magdalena

1926 m. rugsėjo 1 d. darbą Jurbarko „Saulės“ gimnazijoje pradeda mokytoja Magdalena Borutaitė, kilusi iš Marijampolės krašto, Kūlokų kaimo, rašytojo Kazio Borutos sesuo. Magdalena Jurbarke gyveno ir dirbo net devynerius metus – iki 1935 m.

Savo atsiminimuose Magdalena šį laikotarpį atsimena taip: „Čia, Jurbarke, ir pirmoji mūsų pažintis. Aš dirbau Jurbarke, o jis iš Kauno atvažiuodavo pas tėvus. Niekas negalėjo atspėti, kad mūsų draugystė ir bendras gyvenimas bus toks trumpas“ (18, p. 5).

Mokytojaudama Jurbarke Magdalena tuo pačiu metu studijavo istoriją Vytauto Didžiojo Universitete. Kaune daug laiko praleido ir Konstantinas. „Kaunas ne tik darbų, studijų ir naujų užmojų miestas, bet ir meilės miestas“ (18, p. 10). Apie šį gilų jausmą Konstantinas pirmą kartą prabyla 1930 m. išleistame poezijos rinkinyje „Žemės vieškeliais“:

Nejaugi būtumei tai Tu –
Tikroji mano laimė ir paguoda?
Nejaugi būtumei tai Tu –
Mano kančių pradžia ir pabaiga?
(14, p. 32).

K. Bajerčiui studijuojant universitete, o Magdalenai didžiąją dalį laiko gyvenant ir dirbant Jurbarke, jiems ne visada pavykdavo atitrūkti nuo darbų ir susitikti. Viename savo laiškų būsimai žmonai Konstantinas rašo, kaip jam sudėtinga ištrūkti iš Kauno, nes kasdien iki išnaktų tenka dirbti švietėjišką darbą:

„Kaunas 1935 m. sausio 1 d.
Miela Magdute,
Aišku, kad labai dėkui už gramotą. Nereikia juk ir sakyti (tatai esti labai banalu), kad ji man brangi. Kam gi čia dar tų žodžių reiktų – argi nesupranti pati! Tiesa, rašytieji niekuomet nepavaduos gyvųjų žodžių, bet žmogus nors tuo imi ir pasidžiaugi, bent mintimis apsikeisdamas. Ir tai gera, jei geriau nėra. Mat, kur Jurbarkas, o kur Kaunas! Dieve mano, kaip žmogus imi kartais ir pasijunti pririštas prie vietos, lyg akmuo koks. Sakai, buvai Kaune? Ar mačiau? Mačiau, kurgi nematysi. Tikriau sakant, matau. Ir gatvėj, ir knygos puslapiuos, ir popieryj rašomajam. Kodėl gi negalėčiau tatai pasakyti, jei taip yra? Negi atvirumas būtų peiktinas daiktas? Man rodos, kad ne.

Būtų gera į Jurbarką atvažiuoti nors ir kasdien, bet pareigos. Kasdien popietėmis iki vėlaus vakaro šviečiu žmones. <...>

Parašyk. Labai lauksiu. Sudieu! K.“ (8).

1933 m. Magdalena baigia studijas, o nuo 1935 m. pradeda dirbti istorijos mokytoja Alytaus gimnazijoje. Visai netoli – tik 10 km už Alytaus, Lelionių pradžios mokykloje – dirba ir būsimasis vyras.

Magdalena ir Konstantinas Bajerčiai. Nuotrauka iš Auksės Bajerčiūtės šeimos archyvo

1936 m. birželio 29 d. Karmėlavos parapijos bažnyčioje Konstantinas ir Magdalena susituokia. 1939 m. balandžio 9 d. mėnesį Kaune gimsta poros pirmagimis Mindaugas, o 1944 metų birželio 14 d. – sūnus Vygantas.

Darbas Alytaus mokytojų seminarijoje

Nuo 1941 m. lapkričio 1 d. Konstantinas Bajerčius pradeda dirbti Druskininkų mokytojų seminarijos jaunesniuoju mokytoju laisvai samdomo mokytojo teisėmis (seminarija veikė Alytuje, nors kurį laiką dar buvo vadinama Druskininkų mokytojų seminarija). Garsus to meto pedagogas Juozas Mičiulis iš pradžių bandė Mokytojų seminariją atidaryti Druskininkuose, tačiau Druskininkai buvo vokiečių at-

plėšti nuo Lietuvos, tad seminarijos įsteigti ten nepavyko, teko ieškoti jai vietos kitur. Tokiu būdu seminarija atsirado Alytuje. Seminarijos pavadinimas pakeistas tik 1943 m. ir ji pavadinta Lietuvos generalinės srities Alytaus mokytojų seminarija.

Pirmieji metai buvo itin sunkūs – nebuvo tinkamų patalpų, reikėjo surinkti mokytojų kolektyvą. „Sunkus laikmetis vertė pirmuosius mokslo metus pradėti vėliau negu įprastai. Pirmajame pedagogų tarybos posėdyje, įvykusiame 1941 m. spalio 16 d., buvo nutarta „mokslo metus pradėti spalio 21 d. 15 val. pamaldomis bažnyčioje, o 16 val. oficialiai pažymėti gimnazijos salėje“. Direktorius Juozas Mičiulis pabrėžė: „kadangi karo stovis, didelių iškilmių nerengti, o pažymėti kukliai“ (16, p. 119).

Mokytojų seminarijoje K. Bajerčius dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą ir jų metodikas, vaikų literatūrą, kurį laiką ėjo ir seminarijos inspektoriaus pareigas. Likimas susiklostė taip, kad šiai seminarijai, kuriai Konstantinas atidavė daug širdies, buvo lemta tapti paskutiniąja jo darbo vieta.

Vyko Antrasis pasaulinis karas. Šį sudėtingą laikotarpį M. Borutaitė-Bajerčienė atsimena taip: „Tuo metu mokytojų labai trūko. Į mokytojų seminariją norėdavo stoti ir menkiau pasiruošę moksleiviai. Konstantinas dažniausiai tokius užtardavo, tiesiog prašydavo juos priimti. Dažnai tokie seminaristai jo neapvildavo, būdami darbštūs dažnai pavydavo ir net pralenkdavo savo žiniomis kitus kurso draugus. Beveik kiekviename pokalbyje, kaip mena buvę mokiniai, mokytojas rasdavo progas prabilti apie tėvynę“ (18, p. 12).

K. Bajerčius seminaristus mokė ne tik lietuvių kalbos, jis bandė mokiniams įdiegti, kad jie turi tapti savo tautos švietėjais. Ypač kovojo prieš girtuokliavimą, buvo net suorganizavęs vaidinimą – viešą alkoholiko teismą (18).

Pogrindinė veikla pirmosios sovietų ir nacių okupacijos metais

Įprastą gyvenimo ritmą trikdė prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas. 1940 m. birželio 15 d. Alytaus karines bazes užėmė sovietų armija. 1941 m. birželio 14–22 d. vykdomi masiniai trėmimai į Sibirą. 1941 m. birželio 22 d. Alytaus gyventojus pažadino bombų sprogimai, visas miestas buvo apmėtytas bombomis, centras išgriautas. Po

birželio 23 d. kautynių prie Kaniūkų tilto vokiečiai Alytų perėmė į savo rankas. Įsteigę mieste koncentracijos stovyklą, vokiečių nacistai pradėjo masinį žydų naikinimą (26). Kai kuriems pasmerktiesiems padėjo išsigelbėti lietuviai, Konstantino ir Magdalenos Bajerčių šeima taip pat.

Vokiečių okupacijos metais K. Bajerčius neliko nuošalyje, jis suprato, kad Lietuva privalo kovoti prieš bet kuriuos okupantus. K. Bajerčius bendradarbiavo pogrindinėje spaudoje, tokiuose leidiniuose kaip „Į Laisvę“, „Baltija“, „Kuntaplis“. Šiuose leidiniuose kandžiais tekstais buvo pašiepiama okupacinė valdžia, lietuviai buvo informuojami apie tikrąją padėtį, duodami nurodymai, kaip elgtis okupacijos metu.

Baltų vienijimosi sąjūdžio leidžiamo laikraštėlio „Baltija“ 5–6 numeryje (1944 m.) išspausdinamas K. Bajerčiaus straipsnis „Lietuviai“. Jame mokytojas siekė išaiškinti savo tautiečiams, kad jie tėra įrankis nacių ekspansijos tikslams įvykdyti: „Lietuva jiems nerūpi, lygiai kaip jiems nerūpi apsaugoti lietuvių tautą nuo bolševizmo“. K. Bajerčius ragina nesiduoti mobilizuojamiems, neiti į registracijas, neiti į vokiečių darbo tarnybas, neišvykti iš savo tėvynės, „nes čia likęs dar būsi labai reikalingas: juk bolševikai prie tėvynės sienų“ (31, p. 57).

Keičiantis valdžioms, atsirasdavo įvairaus plauko prisitaikėlių, kurie bandė prisiplakti tai prie nacių, tai prie bolševikų. K. Bajerčius, būdamas nepakantus tokiems prisiplakėliams, į „Kuntaplio“ laikraštėlį (1944 m. Nr. 2–3) parašė straipsnį „Prisitaikymo menas“ (31, p. 58).

Magdalena Borutaitė-Bajerčienė savo atsiminimuose aprašo tokį atvejį: „Mokytojas visokiais būdais kovojo prieš fašistus. <...> Vyresniuosius mokinius suimdavo mokykloje ir namuose ir kaip kalinius uždarydavo į Alytaus daboklę. <...> Konstantinas ir kiti mokytojai bandė palaikyti ryšį su buvusiais mokiniais, siuntė jiems maisto, laikraščių, knygų. Kartu su mokytojų seminarijos direktoriumi Juozu Mičiuliu lankėsi pas vietinę valdžią, kad mokiniai kuo greičiau būtų paleisti. Tačiau derybos sunkiai sekėsi. Ėmėsi kraštutinės priemonės: sargą, saugojusį daboklę, nugirdė ir mokinius išlaisvino, jie išbėgiojo kas sau“ (18, p. 14).

Žydų gelbėtojas

Atskiro pasakojimo verta žydų tautybės Alytaus gydytojo Ovsejaus Belkino šeimos išgelbėjimo istorija. 1941 metų birželio mėnesį Vokietijai okupavus Lietuvą ir liepos bei rugpjūčio mėnesiais prasidėjus masinėms žydų žudynėms, O. Belkino šeimai iš pradžių prieglobstį suteikė Žemės ūkio mokyklos direktoriaus Alfonso Našliūno šeima. Kai ten pasidarė nesaugu, O. Belkinui su žmona Rašele ir dukrele Šeina teko ieškoti naujos slėptuvės. Žinomas Alytaus pedagogas K. Klimavičius kreipėsi į Bajerčius, prašydamas paslėpti O. Belkiną su žmona Rašele, o mažajai Belkinų dukrelei surado vietą kaime pas savo pažįstamą moterį (34).

Konstantino žmona tuometinius įvykius prisimena taip: „Klimavičius užduseęs atlekia pas mus: „Priimkit nors trims dienoms, o per tą laiką rasime jiems saugią vietelę“. Sutarėme. Tačiau kaip juos parsivesti namo, juk reikia pereiti per Juozapavičiaus tiltą, kurį saugo vokiečių kareiviai. Pasirinkome pavakarę – kol dar ne tamsu, bet ir ne labai šviesu. Išėjome dvi poros – aš su Belkinu ir Klimavičius su Belkiniene. Belkinas buvo apsivilkęs kaimiška sermėga, o Belkinienei, kad nesimatytų veido, daviau savo plačiabrylę skrybėlę. Nors ir visi smarkiai drebėjom, tačiau ėjom kaip įsimylėjusios porelės – juokavom, šnekėjom, aš nuo tilto net kelis akmenėlius įmečiau į Nemuną. Perėję per tiltą, lengviau atsidusome“ (18, p. 16).

Bajerčių šeimos namai Alytuje, J. Basanavičiaus g. 7, tapo prieglauda Belkinams daugiau kaip dvejus metus. Pasigirdus šnekoms, kad pas Bajerčius slapstomi žydai, reikėjo skubiai jiems ieškoti kitos saugios vietos. Tokia vieta buvo rasta Vangelonių kaime pas Pečiulius, kurių sūnus mokėsi mokytojų seminarijoje. Buvo sutarta, kad Bajerčiai pasirūpins Pečiulių sūnumi, duos jam kambarį ir maisto, o Pečiuliai priims dviejų žmonių šeimą, tačiau už antrą asmenį reikės primokėti. Be to, reikėjo mokėti ir tai moteriai, kuri augino Belkinų dukrelę. Pinigus iš pažįstamų ir giminių rinkdavo tiek mokytojas K. Klimavičius, tiek K. Bajerčius. Pinigais remdavo ir rašytojas Kazys Jakubėnas, jo brolis teisininkas Alfonsas Jakubėnas, Magdalenos brolis rašytojas Kazys Boruta (18, p. 16).

Už žydų gelbėjimą Konstantinas Bajerčius apdovanotas Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi 1998 metais, o Magdalena Bajerčienė – 2015 metais.

Slaptos ateitininkų organizacijos įkūrėjas ir vadovas

Ateitininkų organizacijos veikla Lietuvoje buvo uždrausta po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo.

„Kaip visoje Lietuvoje, taip ir Alytuje ateitininkų organizacija veikė slaptai, jai vadovavo lituanistas Juozas Griškevičius. Ypač suaktyvėjo pogrindinė veikla, kai 1941 m. buvo įkurta Mokytojų seminarija. Jos įkūrėjas ir pirmasis direktorius Juozas Mičiulis dar besimokydamas Marijampolės gimnazijoje savo gyvenimą buvo susiejęs su ateitininkija, todėl neatsitiktinai jo vadovaujamoje seminarijoje 1942 m. buvo įsteigta slapta ateitininkų organizacija. Jai vadovavo seminarijos inspektorius Konstantinas Bajerčius, taip pat savo gyvenimą ankstyvoje jaunystėje susiejęs su ateitininkija“ (16, p. 285).

1942 m. Rumbonyse, kairiajame Nemuno krante, apie 10 km nuo Alytaus, K. Bajerčiaus iniciatyva įvyko steigiamasis ateitininkų susirinkimas. Buvęs Mokytojų seminarijos auklėtinis Kajetonas Čeginskas prisimena: „Mes, seminaristai, Konstantiną Bajerčių, Juozą Mičiulį, Juozą Griškevičių, Šv. Angelų Sargų bažnyčios kleboną Juozą Šalčių, gimnazijos direktorių Stasį Barzduką <...> praminėm „Senių taryba“. Tai buvo vadovai, gerai išmanantys ateitininkų organizacijos metodiką, gebantys vykdyti sunkiausią uždavinį – vertybinį ugdymą neįprastomis laikmečio sąlygomis (16, p. 285).

Ateitininkai aktyviai dalyvavo rezistenciniame pasipriešinime. „Ne kartą išėję iš bažnyčios mėtėm lapelius „Šalin komunistus“, Lietuvių fronto leidžiamą spaudą „Į laisvę“ perduodavom į Merkinę. Iš mokytojo Juozo Griškevičiaus gavau Konstantino Bajerčiaus rašomąją mašinėlę, rotatorių, dauginau atsišaukimus. Ne kartą Juozo Mičiulio siunčiamas (turėjau pažymėjimą) važiavau į Kauną parvežti „Į laisvę“, – pasakoja buvęs ateitininkas K. Čeginskas (16, p. 285).

1946 m. birželio 20 d. Kaniūkuose įvyko paskutinis Alytaus moksleivių ateitininkų susibūrimas. Buvusi moksleivė ateitininkė Izabelė Skliutaitė-Navarackienė prisimena: „Kad neįtartų saugumiečiai, moksleiviai į Kaniūkus ėjo nedideliais būreliais po du-tris vaikus. Į daugelio širdis smelkėsi graudulys. Tai buvo ir paskutinis atsisveikinimas su seminarija, draugais. Atėję į Šarakauskų sodybą, jau radome dalį susirinkusių abiturientų. Šalia jų sėdėjo kunigas Šliumpa ir linksmai šnekučiavosi. Kiek pavėlavęs prisistatė ir mokytojas K. Bajerčius,

Alytaus moksleivių ateitininkų vadovas ir organizatorius, mums vadovavęs nuo 1942 metų. <...> Nuo mokytojo veido dvelkė kasdienybės rūpestis, bet jis buvo linksmas ir be galo šnekus. Kiekvieną prakalbino, kiekvienam nusišypsojo gera šypsena. Tą dieną skambėjo Maironio, B. Brazdžionio eilės. Visi deklamavo, dainavo, o mokytojas K. Bajerčius, atrodo, viską norėjo išsakyti, ką buvo sukaupęs, ką turėjo tauraus ir gero. Skaitydamas savo kūrybą, iš rinkinio „Žemės vieškeliais“, kaip testamentą įrašė į mūsų širdis ir atmintį šias eilutes:

Tautos siela – siela manoji,
Mano skausmai – skausmai Tautos,
Ir mano kraujas, ir gyvybė –
Tautos manosios savastis!

Atsisveikinimui mokytojas pasiūlė sugiedoti Tautinę giesmę. Atsisveikinome, paspausdami vieni kitiems rankas ir mažais būreliais vėl išsiskirstėme (31, p. 80–81).

Mokytojo portretas seminaristų atsiminimuose

K. Bajerčius darė įspūdį savo mokiniams giliu intelektu ir meile darbui. Jo šviesi asmenybė atsiskleidžia buvusių mokinių prisiminimuose.

Prof. Vincas Auryla, Lietuvos pedagogas, literatūros tyrinėtojas, vadovėlių autorius, humanitarinių mokslų daktaras, Alytaus mokytojų seminarijoje mokęsis 1941–1944 metais, taip prisimena savo mokytoją K. Bajerčių:

„Alytaus mokytojų seminarijos inspektorių ir lietuvių kalbos mokytoją pirmą kartą sutikau 1941 m. spalio pradžioje. Tarp seminaristų sklido kalbos, kad tai rašytojas, intelektualas, oratorius, dvasios aristokratas, ryški individualybė. <...> Ilgoki, į viršų atmesti plaukai, prieš saulę žaižaruojantys išvalytų akinių stiklai, iš pirmo įspūdžio ironiškas, bet įdėmus žvilgsnis, prikištos kišenės kortelių užrašams, pilnas portfelis sąsiuvinių, geros juodos gelumbės paltas su veliūrine apykakle, apnešiota, bet atsakant į pasveikinimus, pagarbiai ir dėmesingai keliama skrybėlė liudija, kad sutiktasis bus mokytojas.

Į pamokas jis ateidavo gerai nusiteikęs. Svarbiausias pamokų tikslas – mokiniams teikti ne inertinių, pasyvių literatūros faktų ir žinių, o praturtinti jų vaizduotę, emocijas išjaustomis mintimis ir apmąstytomis emocijomis.

K. Bajerčiui buvo artimos Friobelio, Montessori spontaniško ir savaimingo vaiko aktyvumo ir jausmų plėtotės idėjos. Gerai susipažinęs su moderniąja Vakarų Europos pedagogika, K. Bajerčius aklai jos nekopijavo, o kūrė originalią savo literatūros mokymo sistemą. Ypač vertinga jo rašinių rašymo metodika: netoleravo kompiliatyvinių rašinių, retai duodavo rašyti kontrolinius darbus, nes jie, Mokytojo įsitikinimu, varžo mokinių interpretacijos galimybes, niveliuoja savito mąstymo, analizės, sintezės pobūdį. K. Bajerčiaus literatūros mokymo sistemoje ypač svarbūs mokinių kūrybiniai bandymai (eilėraščiai, vaizdeliai, novelės, apybraižos, montažai).

Kiekvieno kultūringo ir socialaus žmogaus savybe laikė iškalbą. Tauta, siekdama demokratijos, aukštesnės būties, įvairiais būdais mėgino savo iškalbą tobulinti. Mokytojas įspėja, kad didelio pasigailėjimo verti tie tribūnai, kurie moka gražiai kalbėti, bet gyvena kitaip, kaip kalba.

Mokytojas buvo uolus blaivybės skleidėjas. Jo iniciatyva 1943 m. Alytuje buvo organizuota antialkoholinė paroda ir girtuoklio teismas, kurio klausėsi sausakimša salė.

Buvo didelio proto žmogus, bet intelekto nedemonstravo mokiniams, nesistengė išsiskirti iš kitų kolegų. Mokytojas mąstydavo su klase, darydavo išvadas, jas užbraukdavo, ieškodavo naujų sprendimų. Jis mokė abejoti, argumentuotai teigti, daryti paradoksaliausias išvadas, kuriose rasdavo tiesos grūdų. K. Bajerčiui mokykla – ne institucija, atskirta nuo aplinkos ir tautos gyvenimo. Mokyklą jis lygino su tuneliu, kuriuo vyksta judėjimas ir patenkama į gyvenimo magistrales.

Atsidūręs ekstremaliose sąlygose, Mokytojas ir rašytojas nepalūžo, protu ir darbais liko ištikimas tautai, žmogui. Tokios asmenybės – tai rezistencinės kovos įkaitai ir aukos – kaip ryškiausi dangaus šviesuliai net tamsiausią naktį“ (3).

Zofija Zagorskytė Alytaus mokytojų seminarijoje mokėsi 1942–1944 metais. Ji mokytoją K. Bajerčių atsimena kaip labai reiklų, griežtą, negailestingą mokinių tingėjimui, nepaprastai atsidavusį savo darbui. Visam mokytojo elgesyje buvo jaučiamas orumas, neeilinis pakilus buvimas. Mėgdavo ir pajuokauti. Buvo paprastas, kukliai rengdavosi.

Jis pašnekėdavo su mokiniu tada, kai būdavai su juo vienas, o šiaip, pavyzdžiui, gatvėje – ne, jis buvo labai orus. Savo parašytais kūriniais K. Bajerčius nesireklamavo ir net buvo mokinių, kurie apie tai nežinojo.

Anot buvusios mokinės, K. Bajerčius buvo šviesos židinys seminarijoje. Mokėjo vesti mokinį taip, kad jis dirbtų ir siektų. Z. Zagorskytė prisimena, kaip mokytojas sakydavo: „Jei ateina kaimo žmogus, kad parašytum pareiškimą, parašyk ir neimk jokio atlyginimo, bet jei žmonės bylinėjasi, nerašyk nė vienam. Niekada neužmiršk, kad esi mokytojas, žinok, kad tavo kiekvieną žingsnį mato, kiekvieną žodį girdi“ (7, p. 468–470).

Alytaus apskrities pradinių mokyklų švietimo inspektoriumi dirbęs Vladas Kunčinas (rašytojo Jurgio Kunčino tėvas) prisimena tokį epizodą: „1946 m. švietimo skyrius suorganizavo visos Alytaus apskrities mokyklų vaikų kontrolinį darbą. Šiuo darbu norėjo išsiaiškinti būdingiausias vaikų rašybos klaidas. Šį didelės apimties sunkų darbą buvo patikėta patikrinti ir ištaisyti K. Bajerčiui. Mokytojo pateiktos išvados, apibendrinimai buvo kruopščiai analizuojami su kitais mokytojais, kad žinotų, ko labiausiai vaikus reikia mokyti, į ką atkreipti dėmesį. K. Bajerčius buvo kalbos praktikos bei teorijos žinovas, kaip asmenybė gana dalykiškas“ (31, p. 77).

Liudas Mulerskas-Naras, Dainavos apygardos partizanas, ryšininkas, Alytaus mokytojų seminarijoje mokėsi 1943–1945 metais. K. Bajerčių atsimena taip: „Man dažnai tekdavo su mokytoju K. Bajerčiumi skaldyti malkas. Aš kirsdavau kirviu, o mokytojas – kūle. Skaldydavo malkas ir kiti mokytojai, bet dirbti taip, kaip dirbo K. Bajerčius, nė vienas nesugebėjo. Daug kas net nenujautė, kad šis K. Bajerčiaus mokėjimas atėjęs iš vaikystės, kai dar vaikas būdamas bėgiodavo paskui tėvą į mišką, matydavo jį dirbantį, o vėliau ir pats jam padėdavo“ (31, p. 77–78).

Pedagogė ir rašytoja Izabelė Skliutaitė-Navarackienė Alytaus mokytojų seminarijoje mokėsi 1941–1946 metais. K. Bajerčius jos atmintyje išliko kaip „santūrus, darbštus, griežtokas. Labai gilios mąstysenos, stiprių tautinių įsitikinimų ir nepalaužiamos valios asmenybė. Gimtąją kalbą, lietuvišką žodį jis brangino kaip brangiausius perlus, valė nuo barbarizmų ir kitų svetimybių, o Lietuvos vardą, kaip degantį žibintą, nešė iškėlęs virš kasdienybės ir nelaisvės rutinos. „Lietuvių

kalba – tai mūsų prosenelių kalba. Ji privalo būti skaidri kaip krištolas ir skambi kaip varpelis. Branginkite ją, mokėkite apginti kiekvieną žodį, supraskite ištartų žodžių prasmę. Neužmirškite, kad ji ne tik brangi, bet ir šventa“, – sakydavo mokytojas (31, p. 78).

Alytaus pasipriešinimo grupės vadas Garibaldis

1944 m. liepos mėnesį Alytuje vėl pradėjo šeimininkauti Raudonoji armija. Antrosios SSRS okupacijos metais prasidėjo represijos, o vėliau ir pirmieji pokario trėmimai į Sovietų Sąjungos gilumą. Mokytojų seminarijos dėstytojai kaip įmanydami stengdavosi padėti į ištremiamų asmenų sąrašus patekusiems seminarijos auklėtiniams ar savo kolegoms. Konstantinas taip pat skaudžiai išgyveno to meto įvykius.

Kai į Sibirą buvo tremiama mokytojų Gavelių šeima, K. Bajerčius padėjo pasislėpti jų sūnui (31, p. 55).

1945 m. balandžio 25 d. iš Alytaus mokytojų seminarijos į partizanų gretas išėjo seminarijos mokytojai Adolfas Ramanauskas-Vanagas ir Antanas Kulikauskas-Daktaras. Kartu su jais į pogrindį pasitraukė ir Alytaus pradinės mokyklos mokytojas Albertas Perminas-Jūrininkas. Visi jie įstojo į Nemunaičio apylinkės partizanų būrį (29). Apie savo kolegų A. Ramanausko ir A. Kulikausko ruošimąsi pasitraukti iš legalaus gyvenimo į pogrindį K. Bajerčius žinojo ir pritarė tokiam jų apsisprendimui. Pats K. Bajerčius pasirinko kitokį kelią – rezistencinėje kovoje dalyvavo gyvendamas legaliai, pasirinkęs Garibaldžio slapyvardį.

K. Bajerčiaus-Garibaldžio ryšininkas su partizanų vadais buvo mokytojų seminarijos auklėtinis Liudas Mulerskas-Naras. A. Ramanauskas-Vanagas savo prisiminimuose rašo: „Naru visiškai pasitikėjo ir seminarijos mokytojas Kostas Bajerčius-Garibaldis. Kartais per Narą jis palaikydavo ryšį su manimi. <...> Naras atsidūrė kalėjime, buvo baisiai kankinamas, bet Garibaldžio neišdavė“ (29, p. 158).

K. Bajerčius-Garibaldis, galėdamas gyventi legaliai, kartu su bendražygiu Pranu Šliumpa-Partenijumi įkūrė ir vadovavo visoje apskrityje veikusiai Alytaus pogrindžio organizacijai – sukūrė ir koordinavo platų partizanų rėmėjų tinklą, per kurį laisvės kovotojus pasiekdavo radijo ir sanitarijos reikmenys, žvalgybos duomenys ir kita informacija, buvo platinama partizanų pogrindinė spauda (23, p. 50).

K. Bajerčiaus-Garibaldžio autoritetas buvo vertinamas aukščiausiųjų partizaninio pasipriešinimo vadų tarpe, jis dalyvaudavo svar-

biuose vadų susitikimuose. 1945 m. spalio 2 d. Alytaus apylinkėse pas ryšininką, Alytaus apskrities veterinarą Kazimierą Packevičių-Antanaitį įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo Dzūkų grupės vadas Juozas Vitkus-Kazimieraitis, iš Jiezno atvykęs Lietuvos laisvės armijos (LLA) vyriausiojo štabo atstovas A. Jauniškis-Šilas ir Alytaus miesto pogrindžio atstovas K. Bajerčius-Garibaldis (23, p. 50).

Susitikti su partizanų vadais K. Bajerčius-Garibaldis vykdavo ir į mišką ar gretimus kaimus. Apie tokius susitikimus savo knygoje A. Ramanauskas-Vanagas rašo: „Garibaldis atvyko susitikti su manimi. Jis prašė perduoti Kazimieraičiui, kad yra atvykę du svarbūs asmenys, su kuriais Kazimieraičiui būtina asmeniškai susitikti. Garibaldis nurodė susitikimo datą ir vietą Alytuje. Po pasitraukimo iš legalaus gyvenimo su Garibaldžiu mačiausi pirmą ir paskutinį kartą. Pasikalbėti kitais klausimais neturėjome kada, nes paaiškėjo, kad į šią apylinkę važiuoja vis nauji NKVD daliniai. <...> Garibaldis tik prasitarė jaučiąs, jog jį seka MGB“ (29, p. 120).

1946 m. balandžio 23 d. Punios šile buvo priimta ir pasirašyta Pietų Lietuvos partizanų vadų Deklaracija į tautą ir užsienio valstybes. Kaip inteligentijos atstovas susitikime dalyvavo ir Deklaraciją pasirašė Garibaldis (29, p. 220). Tai, kad K. Bajerčius dalyvavo partizanų vadų sąskrydyje ir pasirašė tokį svarbų dokumentą rodo, kad jis turėjo didelį autoritetą partizanų vadų tarpe, juo buvo besąlygiškai pasitikima.

G. Lučinskas ir D. Žygelis straipsnyje „Nenuvylęs laisvės kovos karžygys“ rašo: „Žinant Kazimieraičio pasitikėjimą K. Bajerčiumi-Garibaldžiu bei pastarojo literatūrinius gebėjimus, redaktorystės praktiką, politiškumą, tai, kad dėl Deklaracijos teksto buvo daug diskutuojama, labai tikėtina, kad Garibaldis daug prisidėjo prie Deklaracijos turinio sukūrimo. Juolab, kad patirties turėjo – dar 1945 m. Alytuje rengė smulkų Lietuvos išlaisvinimo planą, ieškojo kelių, kaip didžiųjų valstybių diplomatams priminti iškilmingai paskelbtą, visų tautų laisvę žadančią 1941-ųjų metų Atlanto chartiją“ (23, p. 50–51).

Šioje Deklaracijoje apibrėžiama, kad Lietuvoje bus demokratinė, parlamentinė respublika, suverenitetas priklausys tautai (32).

Garibaldis ne tik padėjo palaikyti ryšį tarp atskirų partizanų padalinių, bet gyvendamas legaliai sužinodavo ir įspėdavo apie galimas MGB provokacijas: „Garibaldis <...> laiku suskubo mus perspėti dėl MGB ruošiamos provokacijos. Tą perspėjimą gavome dar būdami Varčioje. Jis buvo rašytas iš anksto sutartu šifru“ (29, p. 67). Per Garibaldį partizanai gaudavo rotatoriumi spausdintų atsišaukimų (29, p. 72).

1946 m. liepos 2 d. žuvus Kazimieraičiui, pas jį „rastas jam adresuotas 1946 m. birželio 17 d. dokumentas su šifruotais intarpais – pranešimas apie pasimetusią korespondenciją ir siunčiamus laiškus. Iššifravus vietovardžius išaiškėjo, kad tai Garibaldžio pranešimas, aiškinantis, kur nutrūksta grandys tarp jo, atstovaujančio Ąžuoliui, ir Kazimieraičio. Slaptaraštis naudotas susirašinėjant tarp partizanų padalinių vadovų. 1947 m. sausio 17 d. A. Kulikauskas-Daktaras per tardymą atskleidė slaptaraščio raktą ir paaiškino, kad jį sukūrė 1945 m. Kazimieraitis. Raktas buvo žinomas Daktarui, Antanaičiui – S. Staniškiui, Taurui – A. Subačiui, Laisvūnui – J. Gegužiui, Vanagui – A. Ramanauskui, Ąžuoliui, Jūrininkui – A. Perminui ir Garibaldžiui“ (35, p. 129–130). Taigi, Garibaldis buvo vienas iš devynių asmenų, žinojusių slaptą partizanų vadų naudojamą šifrą.

* Visų autorių ir šaltinių sąrašas, pagal kuriuos buvo parengtas trijų dalių straipsnis „Konstantinas Bajerčius-Garibaldis“, yra 192–193 p.

Partizanų dokumentai (12)

Konstantino Bajerčiaus-Garibaldžio laiškas Pietų Lietuvos srities vadui Juozui Vitkui-Kazimieraičiui, 1946 m. birželio 17 d.

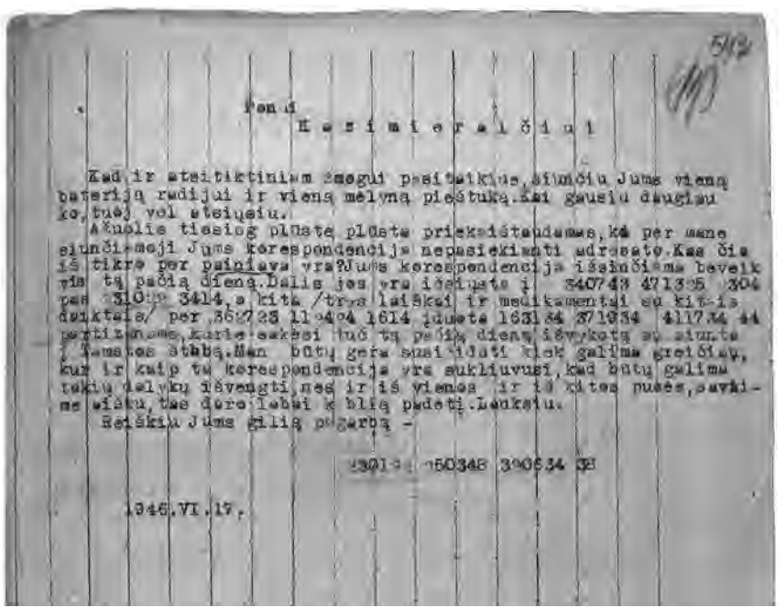

Ponui
K a z i m i e r a i č i u i

Kad ir atsitiktiniam žmogui pasitaikius, siunčiu Jums vieną bateriją radijui ir vieną mėlyną pieštuką. Kai gausiu daugiau ko, tuoj vėl atsiųsiu.

Ąžuolis tiesiog plūste plūsta priekaištaudamas, kad per mane siunčiamoji Jums korespondencija nepasiekianti adresato. Kas čia iš tikro per painiava yra? Jums korespondencija išsiunčiama beveik vis tą pačią dieną. Dalis jos išsiųsta į 340743 471325 2304 pas 2310223414, kita / trys laiškai ir medikamentai su kitais daiktais/ per 362723 112424 1614, įduota 163134 371934 411734 44 partizanams, kurie sakėsi tuč tą pačią dieną išvykstą su siunta į Tamstos štabą. Man būtų gera sužinoti, kiek galima greičiau, kur ir kaip ta korespondencija yra sukliuvusi, kad būtų galima tokių dalykų išvengti, nes ir iš vienos, ir iš kitos pusės, savaime aišku, tas daro labai keblią padėtį. Lauksiu.

Reiškiu jums gilią pagarbą –

1946.VI.17.

Konstantino Bajerčiaus-Garibaldžio laiškas Pietų Lietuvos srities vadui Juozui Vitkui-Kazimieraičiui, 1946 m. birželio 17 d. Iš Lietuvos ypatingojo archyvo rinkinių

Ponui K a z i m i e r a i č i u i

Kad ir atsitiktiniam žmogui pasitaikius, siunčiu jums vieną bateriją radijui ir vieną mėlyną pieštuką. Kai gausiu daugiau ko, tuoj vėl atsiųsiu.

Ąžuolis tiesiog plūste plūsta priekaištaudamas, kad per mane siunčiamoji Jums korespondencija nepasiekianti adresato. Kas čia iš tikro per painiava yra? Jums korespondencija išsiunčiama beveik vis tą pačią dieną. Dalis jos išsiųsta į 340743 471325 2304 pas 2310223414, kita / trys laiškai ir medikamentai su kitais daiktais/ per 362723 112424 1614, įduota 163134 371934 411734 44 partizanams, kurie sakėsi tuč tą pačią dieną išvykstą su siunta į Tamstos štabą. Man būtų gera sužinoti, kiek galima greičiau, kur ir kaip ta korespondencija yra sukliuvusi, kad būtų galima tokių dalykų išvengti, nes ir iš vienos, ir iš kitos pusės, savaime aišku, tas daro labai keblią padėtį. Lauksiu.

Reiškiu jums gilią pagarbą –

G a r i b a l d i s {parašas ranka labai išblukęs}

230122 250348 320634 38

1946.VI.17.[1]

* Anot Vinco Aurylos, šio dokumento faksimilė imta iš Lietuvos ypatingojo archyvo bylų. Laiškas buvo rastas pas nukautą Pietų Lietuvos partizanų vadą Kazimieraitį (Juozą Vitkų). Dokumento kopiją pateikė K. Bajerčiaus sūnus Vygantas. Laiško iššifravimas: „Dalis jos yra išsiųsta į Nedzingę per Garnį, kita /trys laiškai ir medikamentai su kitais daiktais/ per Pupasodį įduota Dzirmiškių partizanams. Ten pat, p. 431.

[1] Konstantinas Bajerčius-Garibaldis, *Gyvenimo vieškeliais gruoblėtais*, sudarė Vincas Auryla, Vilnius: Rosma, 2003, p. 431.

Auksė Bajerčiūtė

Konstantinas Bajerčius-Garibaldis (2)

A. Kulikausko-Daktaro išdavystė

A. Kulikauskas-Daktaras suimtas 1946 m. lapkričio mėnesį. Kalintas, tardytas, išvežtas į Sibirą. Į Lietuvą niekada negrįžo, iki mirties 2003 m. gyveno Irkutske.

Suimtas ir tardomas A. Kulikauskas-Daktaras netylėjo, atskleidė ne tik slaptaraščio raktą bet ir įdavė daug pasipriešinimo kovoje dalyvavusių asmenų.

„A. Kulikauskas, atskleidęs kaip reikia naudotis slaptaraščio raktu, vėliau turėjo visus užrašus iššifruoti ir apie viską smulkiai papasakoti. Atrodo, jis išpasakojo nieko nenuslėpdamas ir tuo labai pakenkė daugeliui suimtųjų ir likusiems laisvėje. Kagėbistai gyrėsi, kad pagal A. Kulikausko parodymus suėmę 60 banditų ir jų pagalbininkų iš 144 žmonių sąrašo“ (35, p. 131).

Po A. Kulikausko-Daktaro arešto netrukus buvo suimti P. Šliumpa-Partenijus ir K. Bajerčius-Garibaldis.

Remiantis laisvės kovos bendražygių prisiminimais, A. Kulikauskas-Daktaras jiems paliko garbėtroškos ir karjeristo įspūdį. Apie tai savo atsiminimuose rašo A. Ramanauskas-Vanagas: „Daktaras kariuomenėje nebuvo tarnavęs, tačiau partizanams prisistatė kaip atsargos karininkas. <...> Daktaras net Kazimieraičiui neatskleidė savo nelabai garbingos paslapties“ (29, p. 77).

Okupacinėms struktūroms suteikus partizanams galimybę registruotis ir pažadėjus jiems amnestiją, Daktaras pradėjo dvejoti dėl partizaninės kovos tikslingumo: „Jis net suabejojęs, ar tikslinga tęsti partizaninę kovą, ar ne geriau partizanų vadovybei pačiai likviduotis ir skirstytis kas sau“ (29, p. 101).

Apie A. Kulikausko-Daktaro padarytas išdavystes 1947 m. rugpjūčio 31 d. laiške Juozui Lukšai-Skirmantui užsimena ir Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas: „... tavo pažįstamas Daktaras dar lapkričio mėnesį padarė milžinišką išdavimą. Po Erelio reikia skaityti beveik pirmaujančiu“ (20, p. 660).

1946 m. gruodžio 5 d. tardomas P. Šliumpa-Partenijus papasakojo apie savo ryšius su Vanagu, Kazimieraičiu, Ąžuoliu, Garibaldžiu ir kitais partizanų vadais (15, p. 189–192). Tikėtina, kad kalbėti jis buvo priverstas jau priremtas Daktaro duotų parodymų. Netrukus, gruodžio 7 d., buvo suimtas ir K. Bajerčius-Garibaldis.

„Už ryšių palaikymą su partizanais 1946 m. rudenį P. Šliumpa buvo suimtas ir nuteistas 10 metų lagerio ir 5 metams trėmimo“ (35, p. 142).

Po tremties P. Šliumpa paliegęs grįžo į Lietuvą, buvo susitikęs su K. Bajerčiaus našle ir papasakojo, kad jis ir K. Bajerčius buvo toje pačioje byloje. P. Šliumpa papasakojo ir tai, kaip tardymo metu buvo žiauriai kankinamas. Negalėdamas pakelti kančių, kartą šoko prieš budelius, tačiau iš karto buvo sutramdytas – rankas jam surišo spygliuota viela, o į burną skudurų prikišę. Nenuostabu, kad ne visi kaliniai išlaikydavo kankinimus (18 p. 20).

Lemtingas šeštadienis

Bajerčių šeima Alytuje gyveno gražioje vietoje, šalia miško Basanavičiaus g. Nr. 7. Kiemas buvo labai didelis, jame žaliavo pušys, pavasariais kiemas mėlynuodavo nuo pražydusių žibuoklių. Už namo į Nemuno pusę buvo raistas. Ten augo ir žemuogių, ir mėlynių, buvo galima rasti grybų. <...> Konstantinas anksti keldavosi, prieš išeidamas į darbą, dar spėdavo nueiti į mišką pauogauti ir kiekvienam miegančiam sūnui padėdavo prie lovytės po stiklinę žemuogių. Deja, tokia šeimyniška idilė neilgai truko.

Lemtinga 1946 m. gruodžio 7-oji M. Bajerčienės atmintyje įsirėžė kaip baisiausia gyvenimo diena: „Buvo šeštadienis. <...> Šeštadienį Konstantinas gimė, šeštadienį įgrūstas į kalėjimą, iš kurio jau gyvas neišėjo. Tarp šių dviejų dienų prabėgo nelengvas, ryžtingo ir valingo žmogaus 43 metų gyvenimas“ (18, p. 17).

Žmonos atmintyje išliko kiekviena šios dienos akimirka: „Išaušo šaltas žiemos rytas. Visur baltavo šalna. Tą gruodžio septintąją pusę devynių vyras išskubėjo į mokytojų seminariją. Tą dieną turėjo keturias pamokas. Kai po darbo išėjo į namus, mokykloje pasirodė trys

enkavėdistai. Tai vidutinio ūgio rusas Grigorenko, lietuvis, stambus vyras Gulbinas ir totorius (vardo neprisimenu). Gulbinas – Alytaus slibinas, kur pasirodydavo, ten dejonės, ašaros. <...> Kapitonas Grigorenko – ypatingai žiaurus sadistas, ne vieną į aną pasaulį pasiuntęs. <...> Vos įžengus į mokytojų kambarį šiai trijulei, visi nutilo. Tie, kurie buvo arčiau durų, nutvėrę žurnalus spruko į klases. Visi kiti sulaikę kvapą laukė, kurio ištars pavardę ir išsives. <...> Šį kartą atėjo mokytojo Konstantino. O jis grįžo namo. Papietavo. Aš išėjau į parduotuvę. Iš mokyklos atbėgo uždusęs seminaristas pranešti, kad buvo jo suimti atėję“ (18, p. 19).

Konstantinas dar turėjo pakankamai laiko, kad pasislėptų – tačiau koks likimas tuomet lauktų jo šeimos? Supratęs, kad jeigu bandys slėptis, nukentės jo šeima, K. Bajerčius nusprendė pasilikti ir laukti.

„Neprašytieji svečiai įsibrovė ir nudžiugo sučiupę auką. Įsakė rengtis. Konstantinas apsivilko paltą, tikriausiai iš papratimo pasiėmė portfelį, pabučiavo vaikus. Vygantas buvo tik dvejų, o Mindaugas septynerių metukų. Ir išsivarė jį tiesiai per mišką. Paskui tėvą rėkdamas bėgo vyresnysis. Tėvas sustojo, dar kartą pabučiavo ir pasakė: „Mindaugai, eik namo, aš tuoj grįšiu.“ Vygantas sirguliavo, gulėjo lovelėje, nedaug ką šiame šiurpiame pasaulyje suprasdamas. Aš grįždama iš parduotuvės išgirdau sūnaus riksmą, o mane pamatęs, dar labiau pradėjo verkti: „Tatą išvedė! Tatą išvedė!” Viską supratau...

<...> Tarp paliktų vyro rankraščių, radau užrašytą Horacijaus posakį „Gyvenkite vyriškai ir vyriškai pažvelkite nelaimei į akis.“ Paskutinėmis gyvenimo dienomis taip ir elgėsi. Tardymo metu, kai tardytojas prikišo, kad Hitlerio laukiąs, Konstantinas atšovė: „Hitleris ar Stalinas man vienodi“. Aišku, tokios šventvagystės tardytojas nedovanojo ir lupo kiek pajėgdamas. <...> Be sąmonės, kruviną, nuo antro aukšto, laiptais nutempė į tvartelį, kad atsigautų iki kito tardymo“ (18, p. 20).

Konstantinas Bajerčius žiauriai tardomas nieko neišdavė, tad vietoje tardymo protokolo, budeliams teko rašyti mirties liudijimą.

„Užkankino budeliai aukštą, liesoką, melsvom akim, beveik šateno plaukais, keturiasdešimt trejų metų vyrą, amžinai užsisvajojusį, užsidariusį, poetą ir didelį savo tautos patriotą. Nužudė jį pačiame stiprume, kuriantį ateities planus, trokštantį atlikti didžius darbus savo tautos labui“ (18, p. 21).

„Po daugelio metų liudytojai atskleidė NKVD-istų nusikaltimus. Tiesioginis K. Bajerčiaus mirties liudininkas Juozas Mankevičius, prisiminęs tą vakarą, rašo: „<...> į mūsų kamerą, kurioje be manęs buvo ir Alytaus valsčiaus gyventojas Vladas Navikas, dviejų NKVD pareigūnų laikomas už rankų, buvo atvestas mokytojas K. Bajerčius. <...> Įmestas pas mus į karcerį K. Bajerčius buvo apsirengęs tamsiu paltu ir su skrybėle, plaukai užkritę ant veido ir akių, jis atrodė lyg apdujęs, kaip girtas, rankomis užsiėmęs krūtinę. Pas mus paprašė atsigerti „vandens, vandens...“. Mūsų paklaustas, kas jį taip sumušė ir už ką, pasakė, kad jį tardė trise, o mušė dviese: Gulbinas ir, atrodo, Aksionovas. Žiauriausiai ir daugiausiai, jis sakė, mušė Gulbinas. <...> K. Bajerčius mums sakė, kad tuoj mirs, nes jam yra atmušti šonai (kepenys) ir paprašė, kad apie tai mes praneštume jo šeimai. Sekmadienį ryte mes su Naviku pastebėjome, kad K. Bajerčius įtartinai ramiai miega. Mes bandėme jį pabudinti, tačiau to negalėjome padaryti, nes jis buvo miręs“ (24).

Buvo surašytas mirties aktas, kuriame konstatuota, kad K. Bajerčius buvęs neblaivus. Tai buvo didžiausias pasityčiojimas iš žmogaus, kuris visą savo gyvenimą kovojo prieš alkoholį ir pats buvo blaivininkas.

Žmona išsaugojo paskutinio vyro eilėraščio, parašyto 1946 m. rudenį, rankraštį. Tikėtina, kad šį eilėraštį K. Bajerčius ruošėsi spausdinti partizaniniame laikraštyje. Daug kartų taisytas ir braukytas, šis eilėraštis skamba kaip himnas kovotojams už tautos laisvę:

Tėviškės laukuos plačiuos
Akimi kiek pamatai
Nuo Vilniaus iki Šventosios
Viena kapai, kapai, kapai...

Čia tu rasi žalią rūtą,
Pasodintą prie galvos
Ir pakrypusį berželį
Balto beržo Lietuvos.
Tie kapai – auka Tėvynei,

Mūsų didvyrių narsių.
Jie – tai ištvermės šaltiniai,

Jie – stiprybė mūs visų!
O, ateiki, miela sese,
Pilko vakaro tyloj.... (Eil. „Prie partizano kapo“).

Palaikų užkasimo vieta

Iki šiol nėra žinoma, kur buvo užkasti K. Bajerčiaus palaikai. Vienas iš paskutiniųjų, matęs nužudytą mokytoją, buvo Rokas Prokapas – prieš karą tarnavęs pasienyje policininku, kilęs iš Nedzingės. Jis buvo nuteistas 10 metų kalėti. Tardytojai R. Prokapą buvo išvedę į kiemą ir parodė netoli tvartelio prie medžio pririštą negyvą žmogų. Tardytojas dar pagrasino R. Prokapui, kad ir jam bus kaip šitam niekšui Bajerčiui. Pasak R. Prokapo, kalėjimo kieme Konstantinas greičiausiai ir bus palaidotas. Jis sakė, kad duobę matęs iškastą kalėjimo kieme anksčiau, nei pririštą vyrą prie medžio. Gali būti, kad šis šiurpus vaizdas buvo rodomas ir kitiems kaliniams įbauginti (18, p. 22).

Yra pagrindo manyti, kad Alytaus MGB kalėjimo kiemo teritorijoje buvo ir daugiau užkastų aukų. Vėliau kalėjimo kiemo vietoje vyko statybos, buvo statoma Alytaus muzikos mokykla. Žmonės matė, kaip rengiantis statyboms buvo slapta iškasami ir išvežami žmonių kaulai.

K. Bajerčiaus artimieji Alytaus šv. Angelų bažnyčios šventoriuje pastatė antkapinį paminklą, kuriame šalia žmonos Magdalenos yra simboliškai iškaltas ir jos vyro Konstantino vardas. Nepaisant to, kad nėra žinoma, kur ilsisi Konstantino Bajerčiaus-Garibaldžio palaikai, jo gyvenimo auka – atiduota už žmogaus orumą, Tėvynės laisvę – amžiais išliks ainių širdyse.

Šeimos likimas

Po Konstantino suėmimo prasidėjo vargo dienos jo šeimai. Po kelių dienų ta pati trijulė, kurie jį areštavo, atvyko į namus daryti kratos. Apžiūrėję kambarį nieko įtartino nerado, nustebino tik pilna spinta knygų. Radę prirašytų lapelių, puolė juos skaityti, apsidžiaugę, kad jau rado „laimikį“. Deja, tai buvo tik pamokų planai. MGB-istas Grigorenko tik pralemeno: *я думаю – он не будет ими пользоваться*. Žmona tuo metu į tokius žodžius neatkreipė rimto dėmesio, nors tai buvo užuomina, kad Konstantino jau nebebuvo gyvųjų tarpe.

Kurį laiką po vyro mirties Magdalena, pati sunkiai besiversdama, dar nešiojo į kalėjimą vyrui siuntinius su maistu, o prižiūrėtojai juos

mielai priimdavo. Priėmė ir seminarijos mokinių greitosiomis numegztą megztinį, kojines. Saugumas visaip stengėsi nuslėpti K. Bajerčiaus mirties faktą.

Pagaliau, kai Alytuje maistą nustojo priiminėti, žmona bandė ieškoti vyro Vilniuje. Tik per Jadvygą Čiurlionytę, Magdalenos brolio Kazio Borutos (tuo metu taip pat kalinamo už antisovietinę veiklą) žmoną, pavyko sužinoti, kad Konstantinas yra miręs. Per didžiausius vargus Magdalenai patekus pas generalinį prokurorą, jis tik patvirtino: *умер* (mirė). Į klausimą, kur palaidotas, buvo atsakyta: *Разве не все равно? На кладбище* (Ar ne tas pats? Kapinėse.).

Praėjus mėnesiui nuo vizito pas prokurorą, Magdalena buvo iškviesta į Alytaus saugumą. Ten jai buvo atiduotas per areštą vyro kišenėje rasti pinigai, sutuoktuvių žiedas ir portfelis. Vėliau dar buvo atsiųsti tikrintojai iš Vilniaus, kurie norėjo įsitikinti, ar žmonai tikrai buvo atiduota visi pas Bajerčių arešto dieną rasti daiktai ir pinigai. Kokie „sąžiningi“! Žmogų užmušti jiems nieko nereiškia, o dėl jo daiktų tokias ceremonijas daro.

Tuo tarpu lietuvius vis trėmė ir trėmė. Atėjo surašinėtojas ir pas M. Bajerčienę – klausinėjo duomenų apie šeimą, vaikus, kada gimę. Neaišku, kas sutrukdė ištremti ją su vaikais – ar staigi (net patiems MGB-istams neplanuota) vyro mirtis, ar kokios kitos aplinkybės.

Magdalena Bajerčienė su sūnumis Vygantu ir Mindaugu prie namo J. Basanavičiaus g. 7, Alytuje, jau po vyro žūties. Nuotrauka iš Auksės Bajerčiūtės šeimos archyvo

Vežimų grėsmė visą laiką kabojo virš šeimos kaip Damoklo kardas. Tomis dienomis, kai buvo ruošiami vežimai, šeima stengėsi nenakvoti namuose. O per atostogas visai dingdavo iš namų.

Netekusi vyro, Magdalena turėjo viena išlaikyti šeimą, abu sūnūs buvo dar visai maži – Vygantui buvo tik dveji metukai, vyresniajam Mindaugui septyneri. Kaip rezistencijos dalyvio našlė, Magdalena tapo neparanki sovietinei valdžiai, todėl jai buvo uždrausta vesti istorijos pamokas gimnazijoje ir, kaip mokančiai rusų kalbą, vietoje istorijos buvo pasiūlyta vesti rusų kalbos pamokas.

Magdalenos broliai Kazys ir Jonas Borutos

Sudėtingu pokario laikotarpiu Magdalenai buvo neramu ir dėl brolių likimo: du broliai – rašytojas Kazys Boruta (1905–1965) ir inžinierius Jonas Boruta (1915–1996) – taip pat buvo aktyvūs antisovietinio pasipriešinimo organizacijų dalyviai.

Kazys Boruta buvo suimtas 1946 m. kovo 17 d. nustačius, kad būdamas priešiškų sovietinei valdžiai pažiūrų, užmezgė ryšius su Lietuvos tautine taryba (LTT) ir Lietuvos pogrindžio partizanais, įsitraukdamas į antisovietinę veiklą. Jam pateiktame kaltinime minima, kad jis, palaikydamas antisovietinius ryšius su vadovaujančia lietuvių nacionalinio pogrindžio Lietuvos tautinės tarybos dalyve Ona Lukauskaite-Poškiene, buvo jos supažindintas su LTT išleistu „Atsišaukimu į laisvąsias pasaulio tautas“. Kaltinime teigiama, kad susipažinęs su antisovietiniais dokumentais, dėl jų turinio K. Boruta padaręs keletą pastabų, pasiūlydamas sustiprinti šmeižtą prieš sovietų valdžią (2, p. 282–283). Atsėdėjęs trejus metus 1949 m. kovo 17 d. Kazys buvo paleistas iš kalėjimo.

Jauniausias Magdalenos brolis Jonas Boruta dar 1944 m. pabaigoje įsitraukė į pasipriešinimo sovietiniam okupaciniam režimui V. Selioko grupę, nuo 1947 m. buvo Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) Prezidiumo narys. 1947 m. rugsėjo 22 d. pakeitė suimtą V. Selioką, tapo BDPS Prezidiumo pirmininku. 1947 m. pabaigoje su kitais BDPS nariais Linonio slapyvardžiu pasirašė į užsienį siunčiamus BDPS dokumentus. 1948 m. vasario 5 d. NKVD suimtas ir 1948 m. liepos mėn. Ypatingojo pasitarimo Maskvoje 24 asmenų byloje nuteistas 25 m. kalėti. 1948–1956 m. kalėjo Komijoje, Intos lageriuose (33).

Magdalena, pati sunkiai versdamasi su dviem mažais vaikais, kiek išgalėdama stengėsi padėti mylimam broliui Jonui, į Komijos lagerius siuntė jam maisto ir drabužių. Jonas, vis prisimindamas, kad sesers sūnūs Mindaugas ir Vygantas auga be tėvo, savo laiškais iš tremties stengėsi pakelti jiems ūpą, tėviškai rūpinosi jų likimu, negailėjo patarimų, kaip pasirinkti tinkamą profesiją.

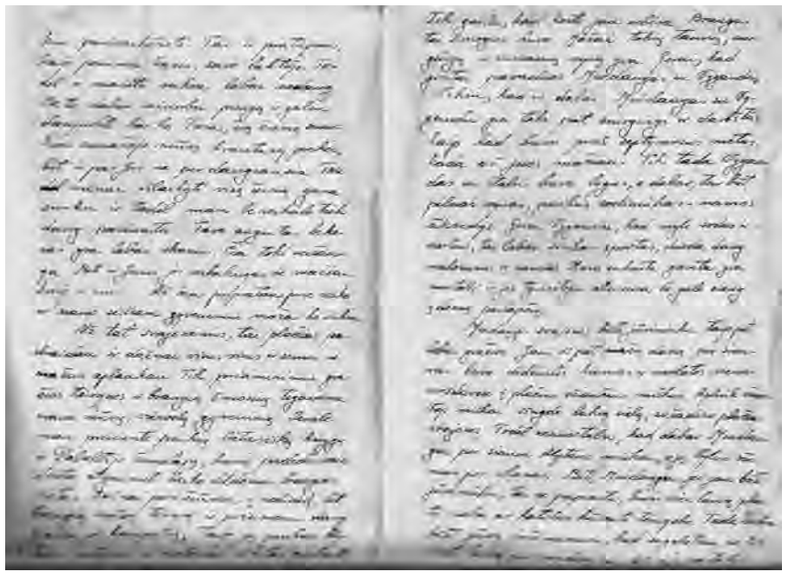

Jono Borutos, ėjusio BDPS Prezidiumo pirmininko pareigas, kai buvo suimtas Vincas Seliokas, laiško fragmentas. Laiškas rašytas iš lagerio seseriai Magdalenai Borutaitei-Bajerčienei. Iš Auksės Bajerčiūtės šeimos archyvo

1955 m. kovo 14 d. laiške seseriai Magdalenai Jonas iš tremties rašo:

„Tau vienai išlaikyti visą šeimą gana sunku ir todėl man be reikalo tiek daug pasiuntei. Tavo augintas bekonas yra labai skanus. Čia tokie neišauga. Bet ir Jums jis reikalingas ne mažiau, kaip ir man. Aš čia pripratau prie visko ir mano sėsliam gyvenimui maža ko reikia.

Užtat svajonėmis, tai plačiai paskraidau ir dažnai visus visus ir senus, ir mažus aplankau. Tik prisiminimai gražios tėvynės ir brangių žmonių tegaivina mano niūrų, vienodą gyvenimą. <...>. Tik gaila, kad Kosto jau nebėra. Brangus tai žmogus buvo. Mažai tokių taurių, energingų ir sumanių vyrų yra. Gerai, kad greitai pavaduos Mindaugas su Vygantu.

Tikiu, kad ir dabar Mindaugas su Vygantu yra tokie pat energingi ir darbštūs, kaip kad buvo prieš septynerius metus, kada aš juos mačiau. Tik tada Vygantas su stalu buvo lygus, o dabar, turbūt, pilnas vyras, puikus sodininkas – mamos ūkvedys. Gerai Vygantai, kad myli sodus ir daržus, tai labai sveikas sportas, duoda daug malonumo ir naudos. Dievo sukurta gamta yra nuostabi ir jos tyrinėtojui atsiveria be galo daug įdomių paslapčių.

Mindaugo svajonės būti jūrininku taip pat labai gražios. Jam iš pat mažų dienų per siauras buvo didžiulis kiemas ir nuolatos vienas veržđavosi į plačius ošiančius miškus. Aplink ošiantys miškai išugdė lakią sielą, sužadino plačias svajones. Todėl nenuostabu, kad dabar Mindaugui per siauri Alytaus miškai, o jų tylus ošimas per silpnas. Bet, Mindaugai, jei jau būti jūrininku, tai ne paprastu, kuris vien laivą plauti moka ar katilus kūrenti tesugeba. Tada reikia būti jūrų inžinieriumi, kad sugebėtum ne tik vesti laivą per vandenynus, bet ir jį pastatyti.

O ar nenorėtum, Mindaugai, tapti statybos inžinieriumi, tiesti geležinkelius, plentus, plačias autostradas; statyti puikius miestus su gražiais parkais, fontanais, daugiaaukščiais namais ir kurti sodų miškuos raudonuojančias sodybas kaime. Arba tvenkti upes ir jų putojantį vandenį paversti visą gyvenimą jaudinančia elektros energija. <...> Parašyk, man Mindaugai, apie savo svajones ir troškimus, kaip tau sekasi mokytis, kas tave domina ir traukia. Mudu, turbūt, greitai vienas kitą suprasim. Aš tau padėsiu išsirinkti gerą specialybę, kad pats būtai visą gyvenimą patenkintas ir daug gera galėtai padaryti mūsų Tėvynei“ (17).

Jonas grįžo į Lietuvą 1956 m. Iki 1975 m. dirbo Rokų (prie Kauno) keramikos gamyklos inžinieriumi konstruktoriumi. Kartu su žmona Zinaida užaugino tris sūnus – Šarūną, Vaidotą, Joną ir dukterį Vilmantę. Sūnus Jonas Algimantas Boruta (SJ), 1982 m. slapta įšventintas į kunigus, sovietmečiu tęsė tėvo pradėtą rezistencinę veiklą – suėmus „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos“ pirmąjį redaktorių kun. Sigitą Tamkevičių, 1983–1989 m. buvo šio leidinio vyriausiasis redaktorius. Jam redaktoriaujant parengtas ir išleistas dvidešimt vienas šio svarbaus leidinio numeris. 2002 m. sausio 5 d. popiežius Jonas Paulius II paskyrė Joną Algimantą Borutą SJ Telšių vyskupu (30).

Laisvės Kovotojo Karžygio vardo suteikimas

K. Bajerčiaus-Garibaldžio darbas ir pasiaukojanti kova Tėvynės labui neliko neįvertinti. 1950 m. birželio 1 d. įvykusio partizanų vadų susirinkimo metu buvo siūloma pristatyti apdovanojimui šiuos ypatingai sąjūdžiui nusipelniusius žuvusius vadus: Mykolą-Joną, Žvejį, Mažytį-Audronį ir Garibaldį. Susirinkimo metu nutarta, kad pagal nuveiktus darbus ir nuopelnus tautai ir sąjūdžiui Mažytis-Audronis ir Garibaldis yra verti Laisvės Kovotojo Karžygio vardo, o Mykolas-Jonas ir Žvejys – I laipsnio Laisvės Kovos Kryžiaus (su kardais).

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos prezidiumo Pietų Lietuvos sekcijos 1950 m. gruodžio 4 d. Nutarimu Nr. 4 Pietų Lietuvos srities vadovybės nariui Konstantinui Bajerčiui-Garibaldžiui buvo suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio vardas ir jis apdovanotas I laipsnio Laisvės Kovos Kryžiumi (su kardais).

1997 m. lapkričio 20 d. Lietuvos Respublikos prezidento dekretu (po mirties) K. Bajerčius apdovanotas Vyčio kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinu.

Partizanų dokumentai (13)

Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadovybės raportas LLKS Prezidiumo pirmininkui Jonui Žemaičiui-Vytautui per LLKS Gynybos pajėgų vadą Adolfą Ramanauską-Vanagą dėl pasižymėjusių partizanų apdovanojimo, ištrauka

1950 m. birželio mėn. 12 d.*
Nr. 80
LV** /per LAV/***
Raportas

N[emuno srities] Vadų susirinkimo, įvykusio 50.06.01, pavestas pristatau atžymėti N[emuno srityje] žuvusius vadus už nuveiktus darbus bei nuopelnus tautai ir sąjūdžiui.

I. Laisvės Kovos Karžygio vardu

1. Mažytį-Audronį <...>

2. Garibaldį

Garibaldis – legaliai gyvenęs Pietų Lietuvoje vienas iš pirmųjų LLKS platesnio masto organizatorių. Dėka savo plačių pažinčių, sumanumo ir pastangų padėdavo susirišti susikūrusiems partizanų daliniams. Organizavo partizanų dalinių rėmimą ir pagal išgales pats rėmė: radijo, sanitarijos reikmenimis, spaudos priemonėmis ir kt. Dalyvavo pogrindžio spaudoje. Dalyvavo bemaž visuose tuo metu vykusiuose Pietų Lietuvos srities partizanų aukštesniųjų vadų pasitarimuose kuriant bendrą Pietų Lietuvos srities vadovybę ir siekiant vieningos vadovybės visam kraštui. Dalyvavo pasitarime ir pasirašė Pietų Lietuvos partizanų vadų deklaraciją. Aukštesniųjų vadų pasitarimuose atsiradus priešingumams, savo autoritetingumu ir sumanumu rasdavo išeitį priešingumams išvengti. Tai buvo išsimokslinęs, pasišventęs, narsus ir ryžtingas laisvės kovotojas, kuris viską, kas žmogui brangu žemėje, paaukojo Lietuvai Tėvynei. Daktaro /slapyvardis/ išdavimu 1946.XII.7 buvo suimtas. Žiauriausiomis priemonėmis kankintas nieko neišdavė. 1947 m. pradžioje, neišlaikęs priešo žiaurių kankinimų, MGB būstinėje mirė. Aplinkybės neleidžia plačiau jo nuopelnus apibūdinti.

<...>

Viltis

e[inantis] SR[ities] V[ado] p[areigas]

Buv. LSSR VSKA. Baudž. b. f. B. 33960/3. T. 11. L. 288–289. Originalas. Mašinraštis.[1]

* Dokumento originale parašymo datos nėra, ji nustatyta pagal kitus dokumentus.

** LV – LLKS Prezidiumo pirmininkas.

*** LAV – LLKS Gynybos pajėgų vadas.

**** Dokumente, dabar saugomame Lietuvos ypatingajame archyve (LYA, F. K-l, ap. 58, b.33960/3, t. 11,1.37, 288–289), yra autentiškas Sergijaus Staniškio-Vilties parašas ranka.

***** K. Bajerčius-Garibaldis mirė 1946 m. gruodžio 8 d.

LLKS Tarybos Prezidiumo X Sekcijos nutarimas nr. 4, 1950-12-04

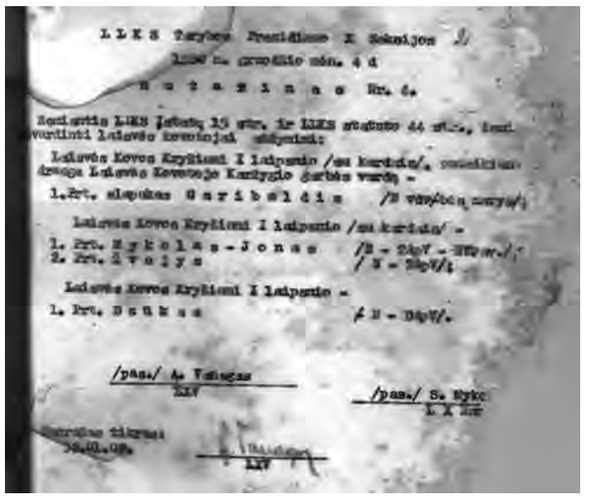

LLKS Tarybos Prezidiumo X Sekcijos 1950 m. gruodžio mėn. 4 d. nutarimas Nr. 4, kuriuo suteikiamas Laisvės kovos karžygio vardas Konstantinui Bajerčiui-Garibaldžiui. Iš Lietuvos ypatingojo archyvo rinkinių

[1] *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, sudarytojai Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas, 1996, p. 585–587.

LLKS Tarybos Prezidiumo X Sekcijos
1950 m. gruodžio mėn. 4 d.
nutarimas Nr. 4.

Remiantis LLKS Įstatų 15 str. ir LLKS statuto 44 str. žemiau išvardinti laisvės kovotojai atžymimi:

Laisvės Kovos Kryžiumi I laipsnio /su kardais/ suteikiant drauge Laisvės Kovotojo Karžygio garbės vardą –

1. Part. slapukas Garibaldis /N vdv-bės narys/;

Laisvės Kovos Kryžiumi I laipsnio su kardais –

1. Part. Mykolas-Jonas /N – T ApV – NVPav./;
2. Part. Žvejys /N – T ApV/;

Laisvės Kovos Kryžiumi I laipsnio –

1. Part. Dzūkas /N – DApV/.

/pas./ A. Vanagas
LXV

/pas./ S. Mykolaitis
LX Narys

Nuorašas tikras:
52.01.02. {Vanago parašas}
LXV

[1] LYA, f. K-1, ap.58, b. 44618/3. t.16. l. 2.

* LLKS Tarybos Prezidiumo X Sekcijai vadovavo Adolfas Ramanauskas-Vanagas, sekcijos narys buvo Juozas Lukša-S. Mykolaitis.

[1] https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p930/doc3066 [žiūrėta 2024-03-01].

Auksė Bajerčiūtė

Konstantinas Bajerčius-Garibaldis (3)

Įamžinimas

1928 m. gegužės 21 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas A. Smetona apdovanoja K. Bajerčių Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečio medaliu.

1950 m. gruodžio 4 d. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos prezidiumo Pietų Lietuvos sekcijos nutarimu Nr. 4 K. Bajerčiui-Garibaldžiui suteikiamas Laisvės Kovotojo Karžygio vardas ir jis apdovanojamas I laipsnio Laisvės Kovos Kryžiumi su kardais.

1993 m. atidengiama memorialinė lenta Basanavičiaus g. 7 Alytuje.

1994 m. sukurtas dokumentinis televizijos filmas „Garibaldžio tyla“ (scenarijaus autorius E. Ignatavičius, režisierius J. Sabolius, filmo direktorius J. Šešelgis).

1994 m. lapkričio 5 d. Lietuvos Respublikos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos apdovanojamas (po mirties) Pasipriešinimo dalyvio kryžiumi.

1997 m. sausio 30 d. Kaišiadorių rajone esančiai Zūbiškių mokyklai suteikiamas K. Bajerčiaus vardas. Ši mokykla jau uždaryta ir nebeveikia.

1997 m. lapkričio 20 d. Lietuvos Respublikos prezidento dekretu (po mirties) K. Bajerčius apdovanotas Vyčio kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinu.

1997 m. gruodžio 17 d. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos nutarimu K. Bajerčius pripažintas (po mirties) kariu savanoriu ir jam LR Krašto apsaugos ministro įsakymu suteiktas (po mirties) Lietuvos kariuomenės dimisijos kapitono laipsnis.

1998 m. rugsėjo 14 d. Lietuvos Respublikos dekretu už nepaisymą mirtino pavojaus sau ir šeimai II pasaulinio karo metu gelbstint žydus

nuo nacių genocido K. Bajerčius apdovanojamas (po mirties) Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi.

2003 m. išleista knyga Konstantinas Bajerčius-Garibaldis „Gyvenimo vieškeliais gruoblėtais“, kurią sudarė buvęs K. Bajerčiaus mokinys prof. Vincas Auryla.

2008 m. birželio 13 d. K. Bajerčiui suteikiamas (po mirties) Alytaus miesto garbės piliečio vardas.

2020 m. rugsėjo 20 d. atidengtame Lietuvos partizanų memoriale Kryžkalnyje įrengta K. Bajerčiui-Garibaldžiui skirta memorialinė atminimo lentelė.

2024 m. vasario 6 d. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro įsakymu kpt. K. Bajerčius apdovanojamas (po mirties) Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu.

2024 m. sausio mėnesio žurnale „Karys“ parengta publikacija „Nenuvylęs laisvės kovos karžygys Konstantinas Bajerčius-Garibaldis 1903–1946“, skirta K. Bajerčiaus 120-osioms gimimo metinėms (autoriai G. Lučinskas ir D. Žygelis).

2024 m. Punsko „Aušros“ išleistoje knygoje „Aštuoni Lietuvos laisvės kovos karžygiai“, sudarytoja Rita Pauliukaitienė, viena iš knygos dalių skirta Konstantinui Bajerčiui-Garibaldžiui atminti. Šios dalies medžiagą parengė K. Bajerčiaus-Garibaldžio anūkė Auksė Bajerčiūtė.[1]

Literatūra ir šaltiniai

1. Antanas Andrijonas, Edita Korzonaitė, Vytautas Vaitkus, *Gelgaudiškis*, II dalis, Vilnius, 2011.
2. Viktoras Ašmenskas, *Generolas Vėtra*, Kaunas, 1998.
3. Vincas Auryla, „Atbundančios tautos rašytojas ir pedagogas“, in: *Gimtasis žodis*, 1990, Nr. 1.
4. Antano Bajerčiaus laiškai, Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų rankraščių ir knygų skyrius, Vinco Aurylos rankraščių fondas, F238-13.
5. Broniaus Bajerčiaus laiškai, Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų rankraščių ir knygų skyrius, Vinco Aurylos rankraščių fondas, F238-10.
6. Juozo Bajerčiaus laiškai, Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų rankraščių ir knygų skyrius, Vinco Aurylos rankraščių fondas, F238-30.
7. Konstantinas Bajerčius-Garibaldis, *Gyvenimo vieškeliais gruoblėtais*, sudarė Vincas Auryla, Vilnius, 2003.
8. Konstantino Bajerčiaus laiškai. Saugomi Auksės Bajerčiūtės šeimos archyve.
9. Konstantinas Bajerčius, „Lankų barškučiai, 1921–1922“, rankraštis, Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų rankraščių ir knygų skyrius, Vinco Aurylos rankraščių fondas, F238-21.
10. Konstantinas Bajerčius-Sūkurys, *Namuose ir giriose*, Kaunas, 1930.
11. Konstantinas Bajerčius-Sūkurys, *Spindulėliai*, Kaunas, 1930.
12. Konstantino Bajerčiaus studijų knygelė. Saugoma Auksės Bajerčiūtės šeimos archyve.
13. Konstantino Bajerčiaus tarnybos lapas. LCVA, f 391, ap. 7, b. 290.
14. Konstantinas Bajerčius-Sūkurys, *Žemės vieškeliais*, Kaunas, 1930.
15. Boleslovas Baranauskas, G. Erslavaitė, *Žudikai bažnyčios prieglobstyje*, Vilnius, 1963.
16. Elvyra Biliūtė-Aleknavičienė, *Alytaus švietimo arimuose,* Alytus, 2010.
17. Jono Borutos laiškas. Saugomas Auksės Bajerčiūtės šeimos archyve.
18. Magdalena Borutaitė-Bajerčienė, „Konstantinas Bajerčius. Atsiminimai“, mašinraštis, Alytus, 1987.
19. Magdalenos Borutaitės-Bajerčienės tarnybos lapas. LCVA, f. 391, ap. 10, B. 772.
20. Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas, 2005.
21. Modestas Kuodys, *Varniai, Dimitravas, Pabradė: koncentracijos ir priverčiamojo darbo stovyklos Lietuvoje 1927–1940*, Vilnius, 2007.
22. *Lietuviškoji enciklopedija*, Kaunas, 1940.
23. Gintaras Lučinskas, Dalius Žygelis, „Nenuvylęs laisvės kovos karžygys“, in: *Karys*, 2024, Nr. 1.
24. Juozas Mankevičius, „Neigiu...“, in: *Alytaus sąjūdis*, 1989, Nr. 24.
25. Simas Miglinas (sudarytojas), *Mūsų Vilniaus poezija*, Kaunas, 1932.
26. Tadas Navickas, *Alytus ir jo apylinkės*, Čikaga, 1988.
27. Antanas Paulauskas, „Įamžinkime mokytojo ir rašytojo atminimą“, in: *Lietuvos aidas*, 1996-10-25.
28. Antanas Paulauskas, „Zūbiškių Konstantino Bajerčiaus pagrindinė mokykla“, mašinraštis, 1997.
29. Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, Vilnius, 1992.
30. Arūnas Streikus, „Jonas Algimantas Boruta“, in: https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-algimantas-boruta/ [žiūrėta 2024-05-17].
31. Leokadija Sušinskaitė, „Rašytojas ir pedagogas Konstantinas Bajerčius“, diplominis darbas (vad. prof. Vincas Auryla), VPU Lituanistikos fakultetas, Vilnius, 1991.
32. Kristina Tamelytė, „Istorikas Darius Juodis: nesame pasiruošę plačiau žiūrėti į partizaninį karą“, in: https://www.bernardinai.lt/2019-02-15-istorikas-d-juodis-nesame-pasiruose-placiau-ir-ivairiau-ziureti-i-partizanini-judejima/ [žiūrėta 2024-01-20].
33. Raimondas Vabalas, „Jonas Boruta“, in: https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-boruta/, [žiūrėta 2024-05-17].
34. Juozas Vaitkevičius, *Mokytojo K. Klimavičiaus gyvenimas ir veikla*, Kaunas, 1986.
35. Vytautas Vitkus, *Pulkininkas Kazimieraitis*, Vilnius, 2023.
36. Dalia Žibaitienė, *Gyvenimas, nutekėjęs kaip upė. Atsiminimai*, Šilutė, 2014.

[1] Auksė Bajerčiūtė, „Konstantinas Bajerčius-Garibaldis“, Vilnius, 2024, rankraštis.

III DALIS
JUOZAS KASPERAVIČIUS-VISVYDAS

Lietuvos aviacijos leitenantas Juozas Kasperavičius, būsimasis Jungtinės Kęstučio apygardos vadas Visvydas. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Arūnas Bubnys

Juozas Kasperavičius (1912–1947)

<...> 1947 m. balandžio 9-ąją žuvo pirmasis Jungtinės Kęstučio apygardos vadas aviacijos leitenantas Juozas Kasperavičius-Visvydas ir jo adjutantas Albinas Biliūnas-Džiugas

Juozas Kasperavičius gimė 1912 m. liepos 17 d. Raseinių apskrities Jurbarko valsčiaus Jokūbaičių kaime ūkininkų šeimoje, pakrikštytas tų pačių metų liepos 26 d. Telšių vyskupijos Girdžių bažnyčioje[1]. Juozas turėjo du brolius (Kazimierą ir Antaną) ir seserį Anelę. Baigęs gimnaziją, J. Kasperavičius 1933–1935 m. mokėsi Karo mokykloje (baigė XVII laidą). Už pavyzdingą ir sąžiningą tarnybą dar 1934 m. rugsėjo 7 d. buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo 3-iojo laipsnio medaliu. Baigęs karo mokslus jaunesnysis leitenantas Juozas Kasperavičius buvo paskirtas į 2-ąjį artilerijos pulką, tačiau jame neilgai tarnavo. 1937 m. baigė Lietuvos karo aviacijos mokyklą ir buvo paskirtas į 2-ąją eskadrilę, dislokuotą Kaune[2]. 1938 m. vasario 16-ąją jam suteiktas leitenanto laipsnis. 1939 m. rugsėjo 17 d. J. Kasperavičius Panevėžyje įregistravo savo santuoką su Marija (Marijona) Birute Razminaite, kuri po santuokos pasivadino vyro pavarde [3].

Pirmoji sovietų okupacija J. Kasperavičių užklupo tarnaujantį 6-ojoje eskadrilėje Panevėžyje. Naujoji valdžia eskadrilę perkėlė į Joniškėlį, vėliau – į Ukmergę. Prasidėjus nacių-sovietų karui, lakūnai susitelkė Pabradėje ir laukė įsakymo skristi į Rusijos gilumą. J. Kasperavičius ragino tarnybos draugus įsakymų nevykdyti, likti Lietuvoje.

---

[1] Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA), f. 669, ap. 9, b. 144, l. 388 v., eilės Nr. 36.
[2] Ltn. J. Kasperavičiaus 1937 m. atestacija, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), f. 930, ap. 8, b. 735, l. 214.
[3] Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro archyvas, rezistento J. Kasperavičiaus byla M-8, l. 11.

Lemiamą akimirką lakūnai taip ir apsisprendė: apgręžė lėktuvus ir nusileido prie Siesikų. Čia 1941 m. birželio 24 d. buvo vokiečių internuoti. Trylika lakūnų, su jais ir J. Kasperavičius, daugiau kaip pusmetį (kitur rašoma 8 mėnesius) praleido vokiečių karo belaisvių stovyklose. Lietuvos ypatingajame archyve (LYA), filtracinių bylų apyraše pavyko surasti plonytę (vos 3 lapų) J. Kasperavičiaus filtracinę bylą[4]. Šioje byloje yra vokiška J. Kasperavičiaus, kaip karo belaisvio, kortelė. Tiesa, kortelėje Kasperavičiaus pavardė užrašyta Kasperas, o vardas Ivan (Iwan), gimimo data – 1917 m. liepos 17 d. Sunku dabar pasakyti, kodėl belaisvio kortelėje užrašyti tokie duomenys, galbūt ir pats Kasperavičius nenorėjo atskleisti tikrosios savo tapatybės. Įdomu tai, kad J. Kasperavičiaus dukros Vidutės Marijos (gim. 1940 m. balandžio 30 d.) gimimo liudijime nurodyta, kad jos tėvo pavardė buvo Kasperas. Galbūt, kaip ir daugelis kitų asmenų tuometinėje Lietuvoje, Kasperavičius sulietuvino savo pavardę. Belaisvio kortelėje taip pat nurodyta, kad Kasperavičius buvo įkalintas nacistinėje karo belaisvių karininkų stovykloje Nr. 62 (vok. Oflag (Offizierslager) 62). Ši karo belaisvių stovykla buvo įsteigta Hammelburgo mieste (Bavarijos žemė). Antrojo pasaulinio karo metais šiame lageryje buvo kalinta apie 18 tūkstančių Raudonosios armijos karininkų. Kasperavičius į Oflag 62 buvo patalpintas 1941 m. liepos 20 d., jo laipsnis nurodytas vyresniojo leitenanto, karinis dalinys – 29-asis Raudonosios armijos šaulių korpusas, belaisvio numeris – 988. J. Kasperavičiaus kortelėje taip nurodyti jo tėvų vardai – Kazys ir Kotryna, žmonos Birutės vardas ir tautybė bei adresas – Ukmergė, Juozapavičiaus g. 7. Be to, kortelėje įrašyta, kad Kasperavičius yra lakūnas ir savanoriškai pasidavė į nelaisvę 1941 m. birželio 24 d. prie Siesikų[5]. Kaip rašė jo žmona Birutė, „Į Lietuvą Juozas grįžo išbadėjęs, sulysęs, vilkėdamas prancūzų kareivio miline“[6].

Grįžęs į Lietuvą J. Kasperavičius įsidarbino kooperatyvo vedėju Subačiuje (Panevėžio apskritis), įsitraukė į Lietuvos laisvės armijos veiklą. Artėjant antrajai sovietų okupacijai su žmona ir dukrele išvyko į tėviškę – Jurbarko valsčiaus Jokūbaičių kaimą. Kelis kartus visa šeima rengėsi trauktis į Vakarus, bet taip ir nepasiryžo palikti gimtinės.

[4] J. Kaspero filtracinė byla, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 54152, l. 1–3.
[5] Ten pat, l. 2–2 a. p.
[6] Cit. iš E. Ignatavičius, „Juozas Kasperavičius-Šilas – pirmasis Kęstučio apygardos vadas“, in: *Kęstučio apygardos vadai*, Kaunas, 2015, p. 11.

1945 m. pavasarį broliai Juozas ir Antanas Kasperavičiai buvo suimti. Stribams inscenizavus pabėgimą, Antanas buvo nukautas, o sužeistas Juozas paguldytas į Biliūnų dvare įrengtą karo lauko ligoninę. Vietos partizanai, vadovaujami kapitono Juozo Čeponio, Juozą Kasperavičių ir dar vieną sužeistąjį išvadavo. Biliūnų ligoninės medicinos personalas ir toliau gydė J. Kasperavičių bunkeryje, o po kurio laiko pervežė į Liaudiškių kaimo gyventojų Kosto ir Elenos Kušeliauskų sodybą. Pasveikęs prisidėjo prie partizanų[7].

1946 m. rugsėjo 25 d. J. Kasperavičius-Šilas, Angis, Visvydas tapo pirmuoju Jungtinės Kęstučio apygardos vadu. Bendražygiai prisimena, kad jis buvo visuomet tvarkingas, kariškai pasitempęs, reiklus partizanų vadas, turėjęs aiškias nuostatas pasipriešinimo strategijos ir taktikos klausimais.

1947 m. pavasarį, po nesėkmingos MGB agento Juozo Markulio-Erelio kelionės į Batakių apylinkes (jam nepavyko išsiaiškinti tikslios štabo bunkerio vietos), prieš Kęstučio apygardos partizanus saugumiečiai ėmėsi ypač aktyvių veiksmų: siautė agentai, organizuojamos didelės čekistinės karinės operacijos. Apygardos štabas tuo metu buvo netoli Batakių (Tauragės aps.), miške ant Agluonos upelio kranto įsikūrusioje J. Juknos sodyboje. Apygardos vadas Visvydas po šv. Velykų rengėsi pakeisti štabo dislokacijos vietą (kai kurie daiktai iš bunkerio jau buvo išvežti), tačiau nesuspėjo, nes bunkerį apsupo MVD kareiviai ir stribai. Jame buvę J. Kasperavičius ir jo adjutantas Albinas Biliūnas-Džiugas atsišaudė, degino dokumentus, kurie trūkstant deguonies vos ruseno; galiausiai, nenorėdami gyvi pakliūti priešui, susisprogdino. Kautynės užtruko kelias valandas. Partizanų kūnai buvo atvežti į Tauragę ir numesti garsiosios Šubertinės kieme[8]. Bene paskutinis iš bendražygių čia gulinčius partizanus dar pamatė suimtas Batakių organizacinio skyriaus vadas Jonas Gaidauskas-Breivė. „Man jie atrodė tokie dideli, kaip milžinai. Jų veidai buvo pajuodavę, galbūt nuo dūmų…“, – prisimena jis[9].

Tėvai nebegalėjo apraudoti žuvusio sūnaus: dar 1945 m. liepą jie buvo ištremti (tėvas ten ir mirė). Žmona su dukrele Vida slapstėsi Lietuvoje.

[7] Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro archyvas (LGGRTCA), rezistento J. Kasperavičiaus byla M-8, l. 9; V. Kasperavičiūtė-Tereikienė, „Šviesus tėvelio paveikslas (Juozo Kasperavičiaus atminimui)“, *Laisvės kovų archyvas*, t. 18, Kaunas, 1996, p. 303, 304.
[8] LGGRTCA, l. 9, 10; LYA, f. K-1, ap. 3, b. 240, l. 301.

Partizanų vadų suvažiavime 1949 m. vasario 16 d. J. Kasperavičius buvo pagerbtas aukščiausiu partizanų įvertinimu – Laisvės kovos karžygio garbės vardu, apdovanotas 1-ojo laipsnio Laisvės kovos kryžiumi su kardais. 1991 m. partizanų žūties vietoje pastatytas kryžius, o 1993-iaisiais – paminklas. Kasperavičių sodyboje 1995 m. lapkričio 26 d. Jurbarko rajono Jokūbaičių kaime pastatytas ir pašventintas ąžuolinis atminimo kryžius. Kryžiaus pastatymu rūpinosi Jurbarko SKAT 442 kuopa, kurios vėliava pavadinta J. Kasperavičiaus vardu[10]. 1996 m. balandžio 10 d. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Rezistentų teisių komisija J. Kasperavičiui pripažino rezistento (pasipriešinimo okupaciniams režimams dalyvio) vardą[11]. Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. lapkričio 20 d. dekretu J. Kasperavičius apdovanotas Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinu. 1998 m. gegužės 19 d. Lietuvos Respublikos Prezidento V. Adamkaus dekretu Nr. 69 J. Kasperavičiui suteiktas pulkininko laipsnis (po mirties)[12].

[9] J. Gaidauskas-Breivė, „Batakių (Bijūno) valsčiaus OS vado prisiminimai“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 13, Kaunas, 1995, p. 114.
[10] V. Kasperavičiūtė-Tereikienė, „Šviesus tėvelio paveikslas (Juozo Kasperavičiaus atminimui)“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 18, Kaunas, 1996, p. 306.
[11] LGGRTCA, rezistento J. Kasperavičiaus byla M-8, l. 11.
[12] Arūnas Bubnys, „Juozas Kasperavičius (1912–1947)“, in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Titulinis/2018/20180410_visvydas.pdf [žiūrėta 2024-01-30].

Rūta Trimonienė

LGGRTC dokumentai (3)

Duomenys apie 1947 m. balandžio 9 d. Tauragės aps. Batakių vls. Antegluonio k. žuvusius Jungtinės Kęstučio apygardos vadą Juozą Kasperavičių-Visvydą, Angį, Šilą ir jo adjutantą Albiną Biliūną-Džiugą

1947 m. pavasarį, po nesėkmingos MGB agento Juozo Albino Markulio kelionės į Tauragės aps. Batakių apylinkes (jam nepavyko nustatyti tikslios apygardos štabo bunkerio vietos), sovietų represinių struktūrų darbuotojai ėmėsi ypač aktyvių veiksmų prieš Jungtinės Kęstučio apygardos partizanus: siautėjo agentai, buvo organizuojamos didelės karinės čekistų operacijos. Apygardos štabas tuo metu buvo įrengtas Tauragės aps. Batakių vls. Antegluonio k. eigulio Juozo Juknos sodyboje ant Agluonos upelio kranto.

Apygardos vadas po šv. Velykų rengėsi pakeisti štabo dislokacijos vietą (kai kurie daiktai iš bunkerio jau buvo išvežti), tačiau nesuspėjo, nes 1947 m. balandžio 9 d. bunkerį apsupo MGB Tauragės aps. skyriaus karinė grupė. Viduje buvę J. Kasperavičius ir jo adjutantas A. Biliūnas atsišaudė, degino dokumentus, kurie trūkstant deguonies vos ruseno. Galiausiai, nenorėdami gyvi pakliūti priešui, partizanai susisprogdino.

Žuvusiųjų palaikai niekinti Tauragėje MGB Tauragės aps. skyriaus ir kalėjimo (vad. Šubartine) kieme. Tikėtina, kad ten jie ir buvo užkasti.

Abiejų partizanų atminimas įamžintas:

Bendražygių rūpesčiu Atgimimo metu pastatytame kryžiuje ir 1993 m. lapkričio 28 d. atidengtame paminkle Tauragės r. Batakių sen. Antegluonio k. partizanų žuvimo vietoje.

1993 m. įrengtame memoriale (aut. architektas Aivaras Fliotovas) Tauragės r. Tauragės m. Prezidento g. 38 kieme NKVD-MVD-

MGB Tauragės aps. skyriaus pastato ir kalėjimo (veikusių 1944–1954 m.) kieme užkastų 1944–1954 m. nužudytų suimtų Lietuvos piliečių ir Tauragės apylinkėse žuvusių Jungtinės Kęstučio (nuo 1948 m. balandžio 1 d. – Kęstučio) apygardos partizanų atminimui.

2018 m. lapkričio 19 d. atidengtame memoriale Kęstučio apygardos partizanų atminimui (aut. architektė Virginija Bakšienė. Pastatytas monsinjoro Alfonso Svarinsko rūpesčiu).

Lietuvos aviacijos leitenantas Juozas Kasperavičius, būsimasis Jungtinės Kęstučio apygardos vadas Visvydas. Apie 1940–1941 m.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Plk. JUOZAS KASPERAVIČIUS-ŠILAS, ANGIS, VISVYDAS
1912 07 17 – 1947 04 09

Juozapas (taip metrikuose) Kasperavičius gimė 1912 m. liepos 17 d. Raseinių aps. Jurbarko vls. Jokūbaičių k. Kazimiero Kasperavičiaus ir Kotrynos Grigoraitytės-Kasperavičienės šeimoje. Baigė Jurbarko valdžios gimnaziją.

1933 m. rugsėjo 18 d. Juozas (taip dokumente) Kasperavičius buvo priimtas į Karo mokyklą. 1934 m. rugsėjo 7 d. už pavyzdingą ir sąžiningą tarnybą apdovanotas Vytauto Didžiojo 3-iojo laipsnio medaliu. 1935 m. rugsėjo 16 d. jis baigė Karo mokyklą (XVII laida) ir buvo paskirtas į Priešlėktuvinės apsaugos rinktinę, jam suteiktas jaun. leitenanto laipsnis. 1936 m. gegužės 10 d. J. Kasperavičius buvo paskirtas 2-osios zenitinės baterijos vadovavimo būrio vadu. Po metų, 1937 m. spalio 7 d., jam suteiktas leitenanto laipsnis. Tų pačių metų

gruodžio 31 d. baigė Lietuvos karo aviacijos mokyklą ir buvo paskirtas į 6-ąją eskadrilę, dislokuotą Pajuostėje, Panevėžio aps., jam suteiktas II eilės karo lakūno vardas. Priklausė karininkų medžiotojų draugijai. 1939 m. kovo 11 d. ltn. J. Kasperavičius kreipėsi į eskadrilės vadą, prašydamas tarpininkauti jam stojant į Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklos V laidą. Po keturių dienų, kovo 15 d., buvo gautas sutikimas. Tais pačiais 1939 m. vedė Marijoną Birutę Razminaitę. Šeima augino dukrą Vidą.

Pirmoji sovietų okupacija J. Kasperavičių užklupo Pajuostėje. Likviduojant Lietuvos kariuomenę, 1940 m. spalio 11 d. jis buvo paskirtas Raudonosios armijos 29-ojo šaulių teritorinio korpuso atskirosios aviaeskadrilės vyresniuoju lakūnu žvalgu ir skraidė 336 val.

1941 m. birželio 22 d., prasidėjus Vokietijos ir SSRS karui, lakūnai susitelkė Pabradėje ir laukė įsakymo skristi į Rusijos gilumą. J. Kasperavičius ragino tarnybos draugus nevykdyti įsakymų, likti Lietuvoje. Lemiamą akimirką lakūnai taip ir apsisprendė: apgręžė lėktuvus ir nusileido Ukmergės aps. prie Siesikų ežero. Čia birželio 24 d. jie buvo vokiečių internuoti. Trylika lakūnų, su jais ir J. Kasperavičius, daugiau kaip pusmetį praleido vokiečių karo belaisvių stovyklose Kėdainiuose, Rytprūsiuose ir Austrijoje.

1941 m. spalio mėn. J. Kasperavičius grįžo į Lietuvą ir įsidarbino Panevėžio aps. Subačiaus mstl. kooperatyvo pirmininku. Artėjant antrajai sovietų okupacijai su žmona ir dukrele išvyko į tėviškę – Jurbarko vls. Jokūbaičių k.

1945 m. birželio 15 d. broliai Juozas ir Antanas Kasperavičiai buvo suimti. Stribams inscenizavus pabėgimą, Antanas buvo nukautas, o sužeistas Juozas paguldytas į Biliūnų dvare įrengtą karo lauko ligoninę. Netrukus, liepos 9 d., Žebenkšties rinktinės Jono Venclausko ir Vareikio būrių partizanai J. Kasperavičių ir sužeistą Stasį Šimulyną išvadavo. Biliūnų ligoninės medicinos personalas ir toliau gydė J. Kasperavičių bunkeryje, o po kurio laiko pervežė į Liolių apylinkės Liaudiškių k. esančią gyventojų Kosto ir Elenos Kušeliauskų sodybą. Pasveikęs J. Kasperavičius tapo Pavidaujo būrio partizanu, slapyvardžiu Šilas.

1945 m. liepos 24 d. tėvas Kazimieras, motina Kotryna ir sesuo Anelė buvo ištremti į Komiją. Tėvas ten mirė nuo bado 1945 m. rugsėjo 8 d. Žmona su dukrele slapstėsi Lietuvoje.

Puskarininkis, felčeris Antanas Kasperavičius, Juozo Kasperavičiaus-Visvydo brolis.
Nuotraukos kopija iš Reginos Kliukienės asmeninio archyvo, Jurbarkas

1946 m. rugsėjo 12 d., įkūrus Jungtinės Kęstučio apygardą, pirmuoju jos vadu tapo Lydžio rinktinės atstovas J. Kasperavičius-Angis. Bendražygiai prisimena, kad jis visuomet buvo tvarkingas, kariškai pasitempęs, reiklus partizanų vadas, turėjęs aiškias nuostatas pasipriešinimo strategijos ir taktikos klausimais.

1946 m. gruodžio 22 d. Tauragės aps. Batakių apylinkėse apygardos vadas J. Kasperavičius, štabo nariai Petras Bartkus-Sąžinė, Petras Paulaitis-Aidas ir Januliauskas-Merkys susitiko su Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjungos (toliau – BDPS) pirmininku, Vilniaus universiteto profesoriumi Juozu Albinu Markuliu-Ereliu ir pakvietė jį į 1947 m. sausio 18 d. vyksiantį visos Lietuvos partizanų suvažiavimą. Tikslios Jungtinės Kęstučio apygardos štabo bunkerio vietos J. A. Markulis taip ir neišsiaiškino. Tuo tarpu J. Kasperavičius ruošėsi būsimam partizanų vadų suvažiavimui: rengė kalbą, kurioje stengėsi išdėstyti požiūrį į Lietuvos politinę padėtį, kovos tikslus, bendros organizacijos kūrimą ir aptarti priežastis, paskatinusias vyrus kovoti su okupantais.

1947 m. sausio pradžioje ryšininkė Nina Nausėdaitė apygardos vadovybei pranešė, kad BDPS kūrimas – MGB provokacija, o J. A. Markulis – MGB agentas Ąžuolas, Noreika, Kudirka. Teko skubiai paskirti naują apygardos atstovą naujai kuriamai BDPS. Saugumiečiai ėmėsi ypač aktyvių veiksmų prieš apygardos partizanus: siautė agentai, buvo suimami ir verbuojami partizanų ryšininkai, organizuojamos didelės karinės čekistų operacijos.

1949 m. vasario 16 d. LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko aktu Nr. 7 J. Kasperavičiui buvo suteiktas Laisvės kovotojo Karžygio vardas, jis apdovanotas 1-ojo laipsnio Laisvės kovos kryžiumi su kardais, Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. lapkričio 20 d. dekretu jam suteiktas Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinas (dabar – Vyčio Kryžiaus ordino Didysis kryžius), 1997 m. gruodžio 22 d. pripažintas kario savanorio statusas, o Lietuvos Respublikos Prezidento 1998 m. gegužės 19 d. dekretu suteiktas pulkininko laipsnis (po mirties).

Atminimas įamžintas 1995 m. lapkričio 26 d. atidengtame kryžiuje (aut. tautodailininkė Julija Baranauskienė) Jurbarko r. Girdžių sen. Jokūbaičių k. J. Kasperavičiaus gimtojoje sodyboje.

ALBINAS FELIKSAS BILIŪNAS-DŽIUGAS
1925 03 20 – 1947 04 09

Albinas Biliūnas-Džiugas, Jungtinės Kęstučio apygardos vado Juozo Kasperavičiaus-Visvydo adjutantas, abu žuvo drauge 1947-04-09.
Nuotraukos kopija iš Reginos Kliukienės asmeninio archyvo, Jurbarkas

Albinas Feliksas Biliūnas gimė 1925 m. kovo 20 d. Raseinių aps. Jurbarko vls. Jurbarko m. Felikso Biliūno ir Juzės Pranaitytės-Biliūnienės šeimoje.

Lietuvos laisvės armijos (LLA) karys. Partizanas nuo 1944 m. Jungtinės Kęstučio apygardos štabo apsaugos darbuotojas, vėliau – apygardos vado adjutantas.

2003 m. liepos 14 d. A. F. Biliūnui pripažintas kario savanorio statusas, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2003 m. liepos 23 d. įsakymu jam suteiktas majoro laipsnis (po mirties).

PAGRINDAS: Lietuvos valstybės istorijos archyvas: F-669, ap. 9, b. 144, l. 388v, eilės Nr. 36; Lietuvos centrinis valstybės archyvas: F-930, ap. 8, b. 735, l. 213a, 213 a.p., 214, 214 a.p., 215, 215 a.p.; *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 12, Kaunas: LPKTS, 1994, p. 6, 15–23, Dalia Kuodytė „Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas (dokumentų rinkinys)“; *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 13, Kaunas: LPKTS 1995, p. 96–99, 104, 107–108, 114, 133–134, 137, 164, 168, 202; Nijolė Gaškaitė, Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Bonifacas Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m*., Kaunas: LPKTS, 1996, p. 242–243; Nijolė Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija 1944–1953*, Vilnius: Aidai, 1997, p. 41, 66, 87, 106, 128, 170; *Laisvės kovų aukos Pietų Žemaitijoje,* sudarė Vytautas Steponaitis, Kaunas, 1998, p. 32, 77, 203*; Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947, A–J*, t. 2, 1 knyga, Vilnius: LGGRTC, 1998, p. 213; *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998*, sudarė Izidorius Ignatavičius, Vilnius: Vaga, 1999, p. 255, 276–277, 279, 281, 283, 320–321, 362; J. Žičkus, *Nueitas kelias*, Vilnius: LGGRTC, 1999, p. 11, 13, 14, 297, 300–303; Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...,* Vilnius: LGGRTC, 1999, p. 325; *Šilalės kraštas,* t. 3, *Nacizmo ir bolševizmo laikotarpis. 1940–1953*, sudarė Edvardas Vidmantas, Vilnius: „Žiburio leidykla“, 2001, p. 258–259, 278; *Lietuvos laisvės kovų karininkai 1944–1953,* parengė Eugenijus Jakimavičius, Vilnius, 2001, p. 11; *Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947, K–S*, t. 2, 2 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2002, p. 70; *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953,* IV t., Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus 2004, p. 169; *Vakarų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas,* Vilnius: LGGRTC, 2010, p. 44 (47-7); *Naujas rytas*, 1991 02 16, V. Kvedaras, „Paskutinis pirmo vado mūšis“; *Naujas rytas,* 1992 04 18 K. Rimkus, „Partizanų Velykos“; *Gimtinė*, 1995 04 1-30, Nr. 4 (72), p. 2, V. Lekutis, „Leitenantas Juozas Kasperavičius-„Visvydas“; *Tremtinys*, 1995 05, Nr. 19 (160), p. 6, G. Katinas, „Užmiršti nevalia“; *Kardas,* 1998, Nr. 1–2, p. 19, V. Lekutis „Geriau žuvo, negu pasidavė priešui“ LGGRTC duomenys: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinės bylos; Memorialinio departamento Istorinės atminties įamžinimo skyriaus „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo programos“ istorinių-archyvinių tyrimų duomenys; *LGGRTC 2017 m. Atmintinos datos,* in: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2017/201704_JKA_zutis.pdf [žiūrėta 2024 03 06]; prieiga internete: http://www.elnet.lt/vartiklis/voruta/kronika/kronika.htm [žiūrėta 2024 03 06]; MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Rūta Trimonienė.[1]

[1] Rūta Trimonienė, „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-238“, 2024-03-18.

Dalia Kuodytė

Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas

Ištraukos

1946 m. rudenį Tauragės, Raseinių apskrityse, Jurbarke, iš dalies Kauno, Kėdainių, Šiaulių apskrityse buvo įkurta Jungtinė Kęstučio apygarda (nuo 1948 m. vasaros – Kęstučio apygarda). <...> JKA įsikūrė vėlokai, lyginant su Pietų Lietuvos, Aukštaitijos junginiais. Tuomet ten jau vyko tolesni struktūriniai procesai – sričių kūrimas. Žemaitijos rezistencija lyginant su kita Lietuvos dalimi, turėjo savų bruožų. Pirmiausia nemažą reikšmę turėjo čia palyginti ilgai išsilaikęs frontas (beveik iki 1944 m. pabaigos). Vokiečių okupacijos metais Raseiniuose, Tauragėje. Kelmėje, Jurbarke veikusias organizacijas gerokai sustiprino iš Vilniaus ir Kauno štabų pasitraukę nariai. Pokario metais besikuriančioms Pietų Žemaitijos pasipriešinimo struktūroms bene didžiausią įtaką darė Lietuvių Frontas ir Lietuvos Laisvės Armija. Jų veiklos pobūdis skyrėsi. LF labiau būdingi įvairūs komitetai, dažnai prie parapijų, o LLA turėjo ginkluotus būrius ir vadinamąjį organizacinį sektorių – rezervą, taip pat realius ginkluotos kovos planus. Taigi LLA struktūros aiškiai labiau tiko partizaniniam karui. Ideologiniai-partiniai ginčai, būdingi vokiečių okupacijos laiku veikusioms organizacijoms, čia vyko gana ilgai – dar iškilo apygardos steigimo posėdžiuose 1946 m. <...>

1944 m. liepos 24 d. LLA Raseinių apskr. vadas J. Čeponis pasirašė įsakymą Nr. 2. „LLA kuopų ir būrių vadams“. Jame rašoma: „1. LLA nariams pasitraukti iš Lietuvos teritorijos ir nutraukti ryšį su savo daliniais griežtai draudžiu – pasitraukimas be ryšio bus laikomas dezertyravimu ir priesaikos sulaužymu. /.../ 3. Tuojau pat suorganizuoti LLA Vanagų būrius, kiek galima didesnius, kurie veikia kuopų vadų numatomuose rajonuose, juose įsitvirtindami, palaikydami ryšį

su apylinkės štabu. /.../ 9. Susidarius sunkumams ryšį palaikyti ar jam visai nutrūkus su apylinkės štabu, kuopų vadams veikti savo iniciatyva palaikant ryšį su kaimyninėmis kuopomis ir stengtis atstatyti ryšį su apylinkės štabu /.../“. Šis įsakymas analogiškas LLA vyr. vadovybės liepos mėn. išleistam dokumentui. Pagrindinė jo mintis – nesitraukti iš Lietuvos, organizuoti pasipriešinimą. Šiuo pagrindu ir kūrėsi pirmosios LLA apygardos, vėliau pakeitusios pavadinimus, tačiau išlaikiusios pagrindines nuostatas. Iš šio įsakymo matome griežtą Žemaitijos partizanų vadų poziciją legalizacijos atžvilgiu. <...> Tokia nuostata išliko iki galo. Tai buvo dėsninga – visi Kęstučio apygardos vadai: J. Kasperavičius, P. Bartkus, J. Žemaitis. J. Čeponis ir kt. buvo LLA nariai, štabų darbuotojai, nekeitę principinių nuostatų.

Pastarųjų iniciatyva buvo kuriamos rinktinės, vėliau tapusios Kęstučio apygarda. <...>

Prieš partizanus buvo mestos reguliariosios armijos pajėgos. 1944 m. gruodžio pabaigoje „šukavimo“ operacijoje dalyvavo: 338 pasienio pulkas, 45 mm patrankų baterija 3/31, 2/94 pasienio pulkas. <...>

Tokių operacijų metu vyko didžiausios kovos. Pavyzdžiui, Paliepių kautynės. Paliepių miške partizanai, vadovaujami P. Pabarčiaus, buvo įsirengę bunkerius, kuriuose galėjo tilpti arkliai, vežimai. Čia buvo sutelktos didelės partizanų pajėgos. 1945 m. pradžioje įvykusiose kautynėse dalyvavo keletas šimtų partizanų. Dauguma iš jų žuvo, bunkeriai ir stovykla buvo sunaikinta.

Ypač svarbios ir reikšmingos buvo kautynės Virtukų miške. Jas galima laikyti tarsi riba, po kurios buvo keičiama kovos taktika, kuriamos naujos struktūros. Mūšis įvyko 1945 m. liepos 19 d. ir truko nuo 10 iki 13 valandos. Dalyvavo 4 partizanų būriai, iš viso 54 partizanai – 49 vyrai ir 5 moterys. Vadovavo J. Žemaitis, J. Čeponis, A. Zaskevičius. Partizanai buvo ginkluoti 6 rankiniais kulkosvaidžiais, 24 automatais, 4 automatiniais šautuvais, 10-čia paprastų šautuvų, pistoletais ir granatomis. Jėgos buvo nelygios, todėl partizanams teko trauktis. Mūšyje žuvo 15 partizanų: 12 vyrų ir 3 moterys. <...>

Viena stipriausių rinktinių buvo Lydžio rinktinė. Jos struktūra ir veiklos nuostatai vėliau sudarė JKA pagrindą. Lydžio rinktinė, įsikūrusi 1945 m. apėmė visą Tauragės apskritį ir Raseinių apskrities Nemakščių, Šimkaičių valsčius.

Lydžio rinktinės štabui vadovavo H. Danilevičius-Vidmantas. <...> Turėdami stiprią struktūrą, Lydžio rinktinės vadai 1946 m. pavasarį taip pat svarstė apygardos sukūrimo galimybes. Balandžio 13 d. Pavidaujo miške įvyko susirinkimas, kuriame dalyvavo 4 rinktinės būriai (iš viso 40 žm.) ir 3 štabo nariai su 14 žm. apsauga: H. Danilevičius-Vidmantas. J. Žičkus-Viksva ir kpt. J. Kasperavičius-Šilas. Tai vienas iš daugelio pasitarimų, kuriuose buvo svarstomi įvairūs susijungimo variantai.

Kita rinktinė, 1946 m. pabaigoje įėjusi į Jungtinę Kęstučio apygardą, buvo P. Lukšio rinktinė. <...> Rinktinei vadovavo J. Jasinevičius-Margis. <...>

Raseinių apskrityje, kaip, matyt, niekur kitur, keitėsi rinktinės vadovybė ir pavadinimas. Žebenkšties rinktinė 1946 m. rugpjūčio mėn. buvo pavadinta Šerno rinktine. <...> Rugsėjo mėn. rinktinei ėmė vadovauti J. Žemaitis (A. Zaskevičius išvyko į Vilnių dalyvauti BDPS <...> darbe), ir ji tapo Savanorio rinktine. Tokia pavadinimų kaita paaiškinama konspiracijos sumetimais. <...>

Kuriant Jungtinės Kęstučio apygardos štabą, agitacijos ir propagandos skyriaus viršininku buvo paskirtas Petras Paulaitis-Aidas. Tai vienas įžymiausių Vakarų Lietuvos rezistencijos vadovų. Petras Paulaitis-Aidas įkūrė Lietuvos Laisvės Gynėjų rinktinę (dar vadinamą Batalionu Nr. 8, Trijų Lelijų rinktine). <...>

Taigi labai sunkiomis sąlygomis iš įvairių junginių likučių 1946 m. rugpjūčio-spalio mėnesiais buvo įkurta Jungtinė Kęstučio apygarda. Jos vadu išrinktas aviacijos kapitonas Juozas Kasperavičius-Angis. Skaitytojui pateikiamuose dokumentuose, atsispindi įvairios nuomonės, ambicijos, tačiau diskutuojant randama geriausia išeitis.

JKA vadovybė nedalyvavo sausio 15-osios suvažiavime {1947 m. Tauro apygardos veikimo teritorijoje}, tačiau Angis parengė laišką, kuriame išdėstė savo ir galbūt kitų štabo narių mintis vyr. vadovybės kūrimo bei centralizacijos klausimais. Laikas parodė, kad tie klausimai Angies buvo gerai apgalvoti ir tinkamai įvertinti. Jo išsakytos mintys nulėmė kovos sąjūdžio politinę-karinę liniją.[1]

[1] Dalia Kuodytė, „Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 12, Kaunas, 1994, p. 5–16.

Partizanų dokumentai (14)

Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdžio protokolas, svarstytos apygardos kūrimo galimybės, posėdyje dalyvavo Juozas Kasperavičius-Angis, Januliauskas-Merkys, Petras Paulaitis-Aidas, Petras Bartkus-Rimgaila

Protokolas Nr. 1
Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdis

Dalyvavo: Angis, Merkys, Aidas ir Rimgaila.

Svarstyta ir nutarta:

Apygardos pavadinimo klausimas.

Siūlyta vadinti Kęstutis arba Jungtinė Kęstučio apygarda.

Apygardą nutarta vadinti – Jungtinė Kęstučio apygarda.

Apygardoje leidžiamo laikraščio pavadinimo klausimas.

Nutarta apygardoje leidžiamą laikraštį vadinti „Laisvės Varpu“, pabrėžiant, kad tai Jungtinės Kęstučio apygardos organas.

Kokiu tiražu leisti laikraštį.

Atsižvelgiant į rinktinės padėtį, lėšas, išlaidas ir kitas aplinkybes, nutarta leisti:

Lydžiui – 150 egz.
Šernui – 100 egz.
Žalčiui – 50 egz.
VDR {Vytauto Didžiojo rinktinė} – 50 egz.
LLG {Lietuvos Laisvės Gynėjų rinktinė} – 50 egz.
Rezervas – 50 egz.
Iš viso – 450 egz.

LLG prisijungimo klausimas.

Aidas pareiškė, kad LLG kuopa yra Lietuvių fronto tęsinys ir dabar vadovaujasi Lietuvių fronto nuostatomis, bet, konspiracijos sumetimais, kaip atskiras padalinys pavadintas LLG.

Vokiečių okupacijos metais visos trys didžiausių partijų grupės stengėsi dirbti atskirai. LLG vokiečių okupacijos metais veikė kaip politinė organizacija, o dabartinėmis sąlygomis tapo karine. LLG yra Lietuvių fronto liekana. Bandymai LLG prijungti prie Lydžio rinktinės buvo nesėkmingi, nors dauguma žmonių iš Lydžio priklausė LLG. Lydys tiktai kariškai pertvarkė LLG pagrindus. Į pranešimą, kad LLG performuota į antrąją Lydžio kuopą, dėl visuotinės ramybės nieko neatsakyta, bet praktiškai prijungta nebuvo dėl ideologinių skirtumų, kas vėliau būtų buvę labai svarbu. Lietuvių frontas žadėjo būti sąžiningas ir sugyvenamas.

Dėl organizacinių pajėgų stygiaus LLG nėra tobulai sutvarkiusi organizacinio sektoriaus, tačiau turi pakankamai ryšininkų. Aprūpinimo klausimus sprendžia patys daliniai. LLG vadovybė centralizuota. Jos vadas – Aidas. Aidas neprieštarauja Jungtinės Kęstučio apygardos sukūrimui.

Aidas pareiškė, kad kuriant Jungtinę apygardą, pageidautina sukurti vieningą organizaciją.

Aidas pareiškė, kad kaip karinė organizacija ji galėtų būti bendra, bet kaip politinė ji turi būti srovinė, nors dabartiniu metu jos srovių galima ir nepabrėžti. Buvusios užsienyje ir grįžusios į Lietuvą grupuotės vis tiek turės įtakos lemiamiems sprendimams.

Angis pareiškė, kad užsienyje esančios grupuotės ne tik negali atstovauti visos lietuvių tautos, bet ir, pagal turimus duomenis, nėra susivienijusios, o, be to, jos gali daryti netgi neigiamą poveikį. Aidas pareiškė, kad klausimas nėra principinis ir jis sutinka jungtis.

Angis pareiškė, kad LLG kuopa kas mėnesį įneštų į kasą po 50 červoncų nuo š. m. gruodžio 1 d.

Aidas pareiškė, kad sutinka su tokia įnašo suma.

Pareigų paskirstymo klausimas.

Angis pareiškė, kad būtina nuoširdžiai ir sąmoningai įsigilinti į problemas ir jas spręsti.

Merkys pareiškė, kad pareigų skirstymas yra atsakingas darbas. Gerai atliksime tik tokias pareigas, kurias noriai turėsime ir sugebėsime atlikti. Paskirstyti pareigas bus sunku, nes vieni išrinkti, o kiti paskirti.

Rimgaila pareiškė, kadangi atstovų susirinkime buvo nutarta sukurti apygardą, tai žmonės, kurie gali dirbti apygardoje, turi būti išrinkti toms pareigoms, kuriose jie galėtų geriausiai dirbti. Taip pat turi būti parengti įstatai, kurie užtikrintų apygardos veiklą. Netikslinga imtis tokių pareigų, kurioms nesijauti esąs tinkamas.

Angis pareiškė, kad organizacinio skyriaus viršininku turi būti žmogus, galintis laisvai judėti. Skirstant pareigas, reikia kiekvieno asmens pareiškimo ir sutikimo.

Rimgaila pareiškė, kad jis galįs dirbti tik organizaciniame skyriuje. Merkys pareiškė, kad galėtų dirbti informacijos ar organizaciniame skyriuje.

Aidas pareiškė sutiksiąs su vado sprendimu.

Merkys pareiškė, kad jeigu užtenka darbuotojų apygardos štabe, tai jis norėtų grįžti į rinktinę. Siūlomos vietos ūkio dalyje jis nenorėtų, nes šiam darbui neturi noro, ir todėl tai netikslinga.

Angis nutarė paskirti Merkį ūkio dalies viršininku ir laikinai eiti štabo viršininko pareigas. Rimgailą – organizacinio skyriaus viršininku, o Aidą – informacinio skyriaus viršininku.

Merkys prieštarauja paskyrimui ir tų pareigų atsisako, pareiškęs, kad jeigu jo atžvilgiu daromas spaudimas, jis atsisako dirbti apygardos štabe.

Angis pasiūlė padaryti pertrauką.

Posėdis buvo tęsiamas kitą dieną.

Merkys sutiko dirbti apygardos štabe ir pareikalavo, kad į jį būtų žiūrima kaip į lygiateisį štabo narį ir nebūtų kalbama pakeltu balsu, kaip vakar Angis.

Angis pareiškė, kad jokių išimčių nėra ir ateityje nebus. Pasiūlė pareigų paskyrimą Merkiui pradėti iš naujo.

Aidas pareiškė, kad tai būtų uždaras ratas.

Merkys pareiškė, kad jeigu iš tikrųjų nėra žmonių šioms pareigoms, tuomet jis sutinka, bet verčiamas būtinybės ir kad neprisiima atsakomybės klaidų atveju. Sutinka būti ūkio dalies viršininku, tačiau atsisako štabo viršininko pareigų, nes jaučia, kad su jomis nesusitvarkys.

Angis pareiškė, kad štabo viršininko pareigoms jis tinka, nes gali laisvai judėti.

Merkys pareiškė, kad laikinai štabo viršininko pareigoms siūlo Aidą, kaip vietinį gyventoją, ir, nesant vado, galintį jį pavaduoti.

Aidas pareiškė, kad geriausia būtų laikinai šias pareigas atlikti pačiam vadui ir kuo greičiau surasti žmogų šioms pareigoms.

Galutinai pareigos paskirstytos šitaip:

Aidas laikinai eina štabo viršininko pareigas.

Organizacinio skyriaus viršininkas – Rimgaila.

Laikinai eina operatyvinio skyriaus viršininko pareigas – Angis. Informacijos skyriaus viršininkas – Aidas ir ūkio dalies viršininkas – Merkys.

Štabo darbuotojai, reikalui esant, atlieka ir ne savo skyriaus darbą.

Pareigybių darbo sritys.

Angis nurodė, kad pirmiausia reikia paruošti bendrus apygardos veiklos, padėties ir organizacijos nuostatus mūsų apygardos junginiams ir vienetams.

Štabo skyriams Angis nustatė tokias veiklos sritis:

a) Organizacinėje srityje – užmegzti ryšį su junginiais bei formuotėmis, įeinančiomis į apygardą, ir su kitomis apygardomis. Taip pat reikėtų išspręsti klausimą apie naujų formuočių prijungimą.

b) Operatyvinėje srityje – turi būti parengti veiklos nuostatai ir mobilizacijos planas.

c) Informacijos srityje – organizuoti žvalgybos skyrių pagal bendrus nuostatus, numatyti žvalgybinių žinių rinkimo būdus ir organizuoti žvalgybos tinklą, o spaudos ir informacijos srityje – surasti apylinkėje kiek galima daugiau korespondentų. Spauda turi būti realiai optimistiška. Propaganda turi būti nukreipta prieš esamą režimą ir okupantų melą.

d) Ūkio srityje – kurtis pagal nuostatus, lygiagrečiai užmegzti ryšį su ūkio vienetais ir įmonėmis ir pagal pinigų išteklius įsigyti reikalingų medžiagų apygardai.

e) Sanitarijos srityje – organizuoti sanitarinio gydymo tinklą, susisiekti su gydytojais ir surasti medikamentų.

Visų pareiga ieškoti kelių Lietuvos partizanų centralizavimui, kurti Lietuvos teritorijoje centralizuotą karinę ir politinę vadovybę, kuri nustatys bendrą veiklos liniją.

Merkys pareiškė, kad ūkio srityje numatyti uždaviniai yra įvykdomi, tačiau tam reikia rinktinių iniciatyvos ir pakankamai pinigų. Gydymu ir medikamentais turėtų daugiau rūpintis rinktinės. Reikia įsakyti rinktinėms, kad parūpintų popieriaus, matricų ir kitų spaudai reikalingų medžiagų.

Aidas pareiškė, kad įeinantys į apygardą junginiai savo propagandą turi suderinti su apygardos propagandos linija. Nepageidautina, kad junginiai leistų savo atskirus leidinius, išskyrus sanitarinius-propagandinius. Reikia stiprinti laikraštį, plėsti žvalgybą, nes spaudai reikia vidaus žinių. Į spaudos sritį reikia pritraukti visus, nes tai yra visos veiklos siela.

Veiklos kryptys yra gražios ir tik reikia jas įgyvendinti.

Nutarta, kad apygardoje leidžiamas laikraštis yra oficiozas, o formuotėse jis gali ir turi būti dauginamas. Jame taip pat turi būti spausdinama poezija ir proza.

Bendro pobūdžio straipsniai turi būti pateikiami štabui informacijų iš žemesnių formuočių štabų pavidalu.

Rimgaila paklausė, kokias formuotes numatoma prijungti prie apygardos, nes Genio, Žalčio ir Kovo rinktinės pareiškė norą, ir todėl jas būtų galima prijungti.

Nutarta prie apygardos prijungti visas esančias bei kitoms apygardoms nepriklausančias formuotes-rinktines, pasiuntus jiems pakvietimus ir supažindinus su organizuojamos apygardos veiklos nuostatais. Rimgaila pareiškė, kad ryšys su Lydžiu ir Žalčiu ar LLG patogesnis per ryšių liniją, o su Šernu ir VDR – tiesiogiai. Tiesioginiam ryšiui palaikyti reikia nuolatinių ryšininkų. Nutarta tiesioginio ryšio palaikymui paimti vieną ryšininką iš Šerno, o kitą iš Lydžio.

Be to, sukurti ryšių liniją su punktais kas 15–20 kilometrų perdavimui korespondencijos ir spaudos: esant būtinam reikalui naudotis rinktinės ryšių linijomis. Apygardai reikalingus ryšininkus turi pristatyti rinktinės. Sutvarkyti apygardos vidaus ryšį pagal Rimgailos pateiktą schemą. Ypač slapti klausimai, kurie buvo svarstomi posėdyje, nebuvo protokoluojami.

Dalyvių parašai: Angis, Aidas, Merkys, Rimgaila

Buvęs LTSR VSK archyvas (toliau – VSKA). Baudžiamųjų bylų f. B.41180. T. 3. L. ll15.[1]

* Štabo posėdis vyko 1946 m. rugpjūčio 21 d. {Eugenijus Ignatavičius, „Mes nebuvome bėdos vaikai“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 32, Kaunas, 2002, p. 30.}

[1] Dalia Kuodytė, „Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas“, in: *Laisvės kovų archyvas* , t. 12, Kaunas, 1994, p. 24–28.

Rinktinių atstovų, svarsčiusių apygardos veiklos ir vadovybės problemas, susirinkimo, įvykusio 1946 m. rugsėjo 12 d., protokolas. Dalyvavo Henrikas Danilevičius-Vidmantas, Juozas Kasperavičius-Angis, Januliauskas-Merkys, Juozas Mocius-Švedrys, Petras Bartkus-Rimgaila, Juozas Čeponis-Tauragis, J. Vareikis-Gaučas

Protokolas

Lydžio, Žalčio, Šerno ir VDR rinktinių atstovų pasitarimas dėl apygardos sukūrimo ir vadovybės, 1946 metų rugsėjo 12 d.

Dalyvavo atstovai:

1. Lydžio rinktinės: Vidmantas, Angis, Merkys, Švedrys.

2. Žalčio rinktinės: Tauragis, Gaučas.

3. Šerno rinktinės: Rimgaila.

4. VDR rinktinės: Šerno rinktinės atstovas (Rimgaila) pagal vado patvirtinimą raštu.

Pasitarimo pirmininku vienbalsiai išrinktas Angis, sekretoriumi – Merkys.

Svarstyta:

Apygardos sukūrimas

Nutarta:

Iš Lydžio, Žalčio, Šerno ir VDR rinktinių sukurti apygardą ir suteikti galimybę į jos sudėtį įeiti ir kitiems junginiams bei savarankiškai veikiantiems vienetams.

Apygardos organizacijos ir veiklos nuostatai

Vienbalsiai priimti Lydžio rinktinės veiklos laikinieji nuostatai ir organizacija.

Apygardos vadovybės rinkimai

Apygardos vadu vienbalsiai išrinktas Angis ir įgaliotas eiti apygardos štabo viršininko ir apygardos štabo operatyvinio skyriaus viršininko pareigas. Apygardos štabo pilnam sukomplektavimui organizacinio skyriaus viršininku laikinai bus Rimgaila. Jam paskirtos ir ūkio skyriaus viršininko pareigos. Informacijos skyriaus viršininku laikinai skiriamas Merkys.

Apygardos ūkio klausimas

Apygardos vadovybę išlaikyti paskirta Lydžio rinktinei. Junginiai ar atskiri vienetai, įeinantys į apygardą, privalo aprūpinti apygardos štabą materialiai ir maisto produktais. Apygardos veiklos palaikymui kiekvieno mėnesio 1 d. (įskaitant š. m. lapkričio mėn.) paskirta sumokėti:

a) Lydžio rinktinei 200 červoncų.

b) Žalčio rinktinei 150 červoncų.

c) Šerno rinktinei 150 červoncų.

Aprūpinimas apygardos štabo sukūrimui.

Apygardos štabo kūrimuisi ir jo veiklos pradžiai Lydžio rinktinė skiria 500 červoncų, reikalingus reikmenis ir medžiagas:

2 rašomąsias mašinėles,

2 radijo imtuvus, dar tinkamus naudojimui, rotatorių, būtiną spausdinimui, popierių bei kitus kanceliarinius reikmenis. Lydžio rinktinė perduos apygardos vadovybei antspaudus, chemikalus ir kitus reikmenis dokumentų gamybai.

Pastaba: konspiracijos sumetimais kiti apygardos kūrimo klausimai nebuvo svarstomi.

Pasirašė Angis, Merkys. Rimgaila, Gaučas,
Vidmantas, Tauragis, Švedrys

Pasitarimo pirmininkas
Sekretorius[1]

Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdžio, įvykusio 1946 m. lapkričio 9 d., protokolas Nr. 2, dalyvavo Juozas Kasperavičius-Angis, Januliauskas-Merkys, Petras Paulaitis-Barkus, Petras Bartkus-Rimgaila

Protokolas Nr. 2.
Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdis
1946 m. lapkričio 9 d.

Dalyvavo: Angis, Merkys, Barkus ir Rimgaila.

Pirmininkavo: Angis, sekretorius – Rimgaila.

Svarstyta ir nutarta:

1. BDPS skyriaus įgaliotinio Tautvaišos {A. Zaskevičiaus} pranešimas. Tautvaiša pareiškė, kad jis įgaliotas BDPS vadovybės:

[1] Dalia Kuodytė, „Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas“, in: *Laisvės kovų archyvas* , t. 12, Kaunas, 1994, p. 28–30.

a) pasiūlyti prisijungti prie BDPS,

b) pakviesti atstovą į partizaninį VGPŠ prie BDPS ir

c) sužinoti apygardos vadų nuomonę dėl partizanų demobilizacijos.

Angis pareiškė: vadinamoji partizanų demobilizacija mums netinka ir yra nepriimtina, reikia tuo klausimu galutinai apsispręsti ir konkrečiai nutarti. Apygardos vadovybė įkurta teisingai, nes iš pradžių buvo rinktinės, kurios susijungė, norint suvienyti partizaninę veiklą.

BDPS iniciatyva organizuoti centrą taip pat sveikintina, tačiau ji neturi būti vykdoma demagoginėmis priemonėmis. Vadovybė turi būti renkama pakvietus atstovus iš visų junginių. Kolegija, kuri turi toliau kurti žemesnius vienetus ir prieiti prie aukščiausios vadovybės sukūrimo, neturi primesti savo valios kitiems. Kiekviena vadovybė, jeigu ji išrinkta, išreiškia tautos arba partizanų valią, o netinkamai organizuotos vadovybės įsakymų jėga yra bejėgė ir niekas jos nepripažins.

Tauta turi iškelti žmones, o šie turi būti jos tarnai. Reikia, kad iki pavasario prieitume prie centralizacijos. Už netvarką partizanų junginiuose atsakingi tik vadai. Koviniai junginiai turi būti organizacinis disciplinos pagrindas. Mes atstovaujame ne tik kovinius junginius, bet ir tam tikrą besipriešinančios tautos dalį.

Programos yra tinkamos svarstymui, ir jos galios tik tada, kai bus patvirtintos.

Barkus pasakė, kad tam pritaria, nes BDPS buvo organizuojama sunkiomis sąlygomis, ji negalėjo visiems atstovauti kūrimosi stadijoje, bet ji atrodo teigiamai ir ją reikia palaikyti.

Merkys pareiškė, kad žodis „demobilizacija“ nėra tuščias žodis, o „demobilizacija“ tikrąja prasme reiškia kovos baigtį. O dėl vadovybės sukūrimo, tai siūlė numatyti konkrečius vadovybės veiklos principus ir paklausti BDPS nuomonės šiuo klausimu.

Rimgaila pritarė Angiai ir Barkui.

Nutarta:

1. 100 proc. pritarti centralizacijos idėjai – sukurti karinį ir politinį centrą visos Lietuvos teritorijoje kovai už laisvę.

2. Mūsų manymu, vadovybė turi būti sukurta „iš apačios“ rinkimų keliu, kad atstovautų visai lietuvių tautai – visiems kovotojams už laisvę. Nesusipažinus su BDPS vadovybe, neturint apie ją žinių, neišaiškinus jos linijos kovoje už laisvę, laikyti ją nepripažinta. Pasiūlymus prisijungti laikyti nepriimtais ir palikti toliau svarstyti. BDPS laikyti vos besikuriančia, o visus BDPS projektus turi svarstyti visa apygardos vadovybė.

3. Kviečiamą atstovą siųsti tik ryšio palaikymui, taip pat visiems neaiškumams išnagrinėti ir išsiaiškinti.

4. Siūlomą partizanų demobilizaciją laikyti partizaninės kovos gėda. Kovos už laisvę kelias turi būti vienas ir tiesus, keičiamas tik taktiniais sumetimais, tačiau neturi būti destrukcijos. Dokumentai partizanams turi būti tik kaip kovos būdas, taktinis posūkis ir priemonė plėsti partizanų judėjimą.

Angis, Barkus, Merkys, Rimgaila[1]

* A. Zaskevičius tada gyveno Vilniuje ir dalyvavo BDPS veikloje, kurią kontroliavo MGB, partizanams to nežinant.

[1] Ten pat, p. 31–33.

Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė

Žuvusiųjų Prezidentas (1)

Ištrauka

Kreipimesi į kovotojus pirmasis JKA vadas J. Kasperavičius rašė: „Mes išėjome ginti savo teisių, savo tėvynės, savo kaimų, mūsų tėvų ir protėvių krauju aplaistytos žemės ir jų kapų. Mūsų kelias garbingas. Mes savo kovoje esame teisūs prieš Dievą ir prieš visą civilizuotą pasaulį. Dievas mums padės. Kardas pakeltas, ir jį nuleisime tik tada, kai pasieksim tai, ko trokštame ir ką privalome pasiekti“. Apygardos sukūrimas buvo tik partizanų vienijimosi pradžia. Iš anapus Nemuno, iš Tauro apygardos, ateidavo žinių apie pastangas vykdyti centralizaciją. Pirmąsias žinias apie vieningos organizacijos idėją dar liepos mėnesį atnešė ryšininkė N. Nausėdaitė, pranešusi apie užsienio atstovų Jono Deksnio ir Vytauto Stanevičiaus apsilankymą Tauro apygardoje. Veikiai buvo gauta informacija apie „profesoriaus Erelio“ – Juozo Markulio kuriamą Bendrą demokratinį pasipriešinimo sąjūdį (BDPS). Iki tol rinktinė laikė save LLA padaliniu. Rinkti duomenų apie naująją organizaciją pasišovė vykti A. Zaskevičius, kuriam visada labiau imponavo miestų pogrindžio veiklos perspektyvos. 1946 m. rugpjūčio 20 d. vadovavimą Šerno rinktinei jis perdavė J. Žemaičiui, o pats, ryšininkei atvežus iš J. Markulio gautus fiktyvius dokumentus Stasio Sakalausko pavarde, išvyko į Vilnių. Iš ten užsuko į Tauro apygardą, kur susitiko su Juozu Lukša. Grįžęs į Raseinių apskritį, Virtukų miške susisiekė su P. Bartkumi, kuriam pranešė apie BDPS kūrimą. Paskui vėl grįžo į Vilnių, kur buvo pristatytas „BDPS pirmininkui“ J. Markuliui. Šis jį kartu su J. Lukša apgyvendino „konspiraciniame bute“ Žygio gatvėje ir liepė mokytis anglų kalbos, nes esą jis bus siunčiamas į užsienį. Dar prieš išvykimą iš apygardos P. Bartkus A. Zaskevičiui buvo nurodęs žinias apie BDPS jam perdavinėti per ryšininkę, buvusią Vilniaus valstybinio universiteto Medicinos fakulteto studentę Rožę Jankevičiūtę-Jurgį.[1]

[1] Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, *Žuvusiųjų Prezidentas*, Vilnius: LGGRTC, 1998, p. 97–98.

Partizanų dokumentai (15)

Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdžio, įvykusio 1946 m. lapkričio 24 d., protokolas Nr. 3, dalyvavo Juozas Kasperavičius-Angis, Januliauskas-Merkys, Petras Paulaitis-Barkus, Petras Bartkus-Rimgaila

Protokolas Nr. 3
Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdis, 1946 m. lapkričio 24 d.

Dalyvavo: Angis, Merkys, Barkus ir Rimgaila.
Pirmininkavo: Angis, sekretorius – Rimgaila.
Svarstyta ir nutarta:
Mėnesio veiklos apžvalga ir kritika.

Angis kalbėjo – Jungtinės Kęstučio apygardos sukūrimas iš junginių ir atskirų vienetų – tai ne tik žingsnis pirmyn kovoje už laisvę, bet ir susitelkimas, vadovybės subūrimas ir koordinuota veikla.

Jau visas mėnuo, kai Kęstučio apygarda veikia. Turime save pakritikuoti, pažvelgti, kaip mes dirbame, ko mums trūksta ir ką pasiekėme.

Manau, kad turime prisiminti savo pareigas, uždavinius ir svarbiausia – numatyti planus ateičiai.

Mums reikia dirbti taip, kad kiekvienas iš mūsų padarytų viską, ką gali, ir kad tai, ką darome, būtų naudinga. Ne tam mes čia, kad praleistume laiką ir mažai ką nuveiktume ar į bendrą reikalą žiūrėtume skeptiškai. Mūsų požiūris turi būti toks, kokio tikisi rinktinės ir atskiri padaliniai. Mes privalome pateisinti pasitikėjimą, mums suteiktą paramą. Jeigu mes savo veiksmais nepateisinsime partizanų pasitikėjimo, jie nuo mūsų nusigręš, pareikš nepasitikėjimą arba nusivils. Todėl kviečiu kiekvieną pažiūrėti į save ir paklausti, ar esant dabartiniams trūkumams viską padariau, ar parodžiau iniciatyvą jiems pašalinti. Reikia pakalbėti apie trūkumus bendrai Kęstučio apygardos štabo skyrių darbe ir atskiruose vienetuose. Kritika turi paskatinti iniciatyvą. Ji padės ištaisyti klaidas.

Jeigu nenorime, kad kiti mus kritikuotų ar peiktų mūsų darbą, išsiaiškinkime tarpusavyje savo darbo trūkumus.

Gerbkime kitų nuomonę, nematykime kritikoje pažeminimo, bet broliškai dirbkime bendrai, kad šis darbas būtų naudingas mūsų Tėvynei.

Blogiausia, kad į bendrą reikalą ar į atskirą veiklą žiūrime pagal priežodį „ne mano reikalas“ arba savo abejonėmis trukdome bendram darbui.

Žinoma, pas mus aš nematau tokių problemų ir negalvoju, kad taip bus ateityje. Maža išsakyti gerą pasiūlymą, svarbiau jį realizuoti ar prisidėti prie jo realizavimo. Dauguma gerų pasiūlymų tuoj dingsta, nes nesistengiama jų įgyvendinti, nors tai ir buvo labai reikalinga.

Visur ir visada visi turime sutelkti savo pastangas ten, kur jaučiami trūkumai, kad būtų galima kuo greičiau juos pašalinti, o ne kalbėti – „tai ne mano reikalas“.

Visi turi dirbti bendram reikalui, išimtis – jei nesupranti. Pastangos, noras tobulinti veiklą, iniciatyva visada turi būti, tad pagal galimybes padėkime vieni kitiems, pasitarkime, pakritikuokime.

Aš noriu pakalbėti apie atskiras nuveikto darbo sritis.

1. Mes įsikūrėme, nors ir ne visiškai, tik viena slėptuvė neveikia, ir pradėjome dirbti. Daugybė techninių dalykų, žinoma, mums trukdo toliau dirbti.

2. Organizavimo srityje kai kas nuveikta: atitinkami įsakymai junginiams, rinktinėms, būriams; padaliniams sutarti slaptažodžiai, parengtas Jungtinės Kęstučio apygardos veiklos, disciplinos ir OS bei OD sričių veiklos nuostatų projektas „Apygardos organizavimo ir veiklos nuostatai“. Susipažinimui jie išsiuntinėti junginiams ir atskiriems vienetams. Jie galės pareikšti savo nuomonę, pasiūlymus, taisymus ir t.t. Nustatytas ryšys su BDPS, pasiųstas į BDPS specialus ryšininkas Jurgis* užmegzti tiesioginį ryšį, kad būtų galima apie padėtį tiesiogiai informuoti.

Tikimės, kad Jurgis grįš šį mėnesį.

3. Dėl ryšių – suderinti laikini Kęstučio apyg. ryšiai su junginiais ir su atskirais vienetais (junginių ir atskirų padalinių dokumentas 1946.XI.5). Tai yra specialaus Kęstučio apyg. ryšių tinklo užuomazga. Kol kas šis ryšys yra apverktinoje padėtyje. Visa korespondencija, išsiųsta šių metų lapkričio 6–7 d., Lydį pasiekė tik po 15 dienų. Kada ji pasieks kitus junginius ar rinktines?

Ryšių reikalais reikia pasirūpinti ir juos gerinti.

4. Informacijos sritis. Buvo išleistas 107-asis „Laisvės Varpas“, tačiau pavėluotai (XI.5), ne tokios geros kokybės, koks turėtų būti. Žinoma, yra svarbių pateisinamų priežasčių: radijo imtuvas iki šiol neveikia, spaudai medžiagos negauta iš korespondentų, trūksta vidaus informacijos žinių. 108-asis „Laisvės Varpo“ numeris išleistas su tais pačiais trūkumais.

5. Ūkio srityje – sukurtas Kęstučio apygardos veiklos pagrindas. Mėnesinis nario mokestis iš junginių ir atskirų padalinių nepilnai surinktas: iš Šerno rinkt. gauta tik 90 červoncų (paskirta 150), iš Žalčio rinkt. – 100 (paskirta 150 červoncų), nepaskirtas mėnesinis nario mokestis VDR (tuo reikalu pasiųstas paklausimas apie VDR ūkio dalies padėtį).

Įsigytas ar perkraustytas pagrindinis inventorius ir reikalingos priemonės Kęstučio apyg. veiklai, organizuotas jų pristatymas.

1946 m. nuo 12.1 iki 12.31 numatoma padaryti: kad partizanų veikla būtų kuo platesnė ir darnesnė, turime turėti planą.

Žinoma, besislapstant vykdyti planus yra labai sunku, visad pasitaiko nenumatytų kliūčių, tačiau, svarbiausia – nusibrėžti darbo gaires ir numatyti veiklos kryptis.

1. a) kiekvienai veiklos sričiai turi būti parengti instrukcijų ir nurodymų projektai;

b) ūkio daliai reikia paspartinti antrosios slėptuvės įrengimą ir ją aprūpinti.

2. Organizacijos srityje – galutinai sutvarkyti Kęstučio apygardos ryšius ir vidaus ryšius.

3. Operatyvinėje srityje – parengti išsamų partizanų kovinio apmokymo projektą.

4. Informacijos srityje – ypatingą dėmesį skirti apygardos spaudos leidimui. Jame turi būti spausdinami visai apygardai svarbūs straipsniai, kad skaitytojai susidarytų gerą įspūdį. Stengtis, kad laiku būtų spausdinamos aktualijos.

Kiek galima plėsti informacijos tinklą, kad būtų gaunama daugiau vidaus žinių.

5. Ūkio srityje – (tai pats sunkiausias darbas) reikia:

a) apsirūpinti maistu (pavyzdžiui: bulvės, daržovės ir t.t.);

b) pagaliau įsigyti akumuliatorius, kad veiktų radijas, taip pat turėti atsarginius akumuliatorius, baterijas;

c) surasti medžiagų antrosios slėptuvės įrengimui;

d) pasirūpinti ir pagal galimybes aprūpinti Kęstučio apyg. ilgesniam laikui popieriumi, kalke, rašalais, chemikalais ir t.t.

6. Sanitarinė dalis – turi būti parengta instrukcija (OD), kaip gydyti sužeidimus ir kitas ligas (be specialistų ar gydymosi ligoninėse).

Be to, instrukcijoje turi būti nurodyti svarbiausi vaistai, jų pagaminimas ir vartojimas.

Tokie darbai numatyti kitam mėnesiui.

Koks turi būti apygardos leidinys?

Visi puikiai žinome, kas tai yra nelegali spauda. Žinoma, čia aš neturiu ko pridurti. Tiktai norėčiau pasakyti, kaip aš galvoju, ir padaryti išvadas, taip pat išgirsti ir jūsų nuomonę. Nesuklysiu pasakęs, kad nelegali spauda yra veiklos variklis. Šis variklis turi skatinti kovą už laisvę, nuolat duoti negęstantį impulsą.

Toliau Angis pareiškė, kad savikritika padės pagerinti Kęstučio apyg. veiklą ir kiti mažiau kritikuos Kęstučio vadovybę. Kiekvienas vertinamas pagal tai, ką duoda, o ne pagal tai, ką jis turi, bet nepanaudoja veiklai pagyvinti.

Kiekvienas turi daryti tai, kas svarbu bendrai veiklai, be jokių asmeniškumų, be nuoskaudų, ir tai neturėtų nieko įžeisti.

Merkys pasakė, kad ataskaitų reiks, jos skatina plėsti veiklą. Kai buvo įkurta apygarda, turėjome viltį, kad bus kažkas nauja, ir turime tą viltį pateisinti.

Kritika geras dalykas, galima pamatyti savo veiklos trūkumus.

Užtikrinu, kad savo srityje viską padarysiu su kaupu ir prisidėsiu prie darbo kitose srityse.

Dėl trūkumų – žinoma, <...> junginiai gali mumis nusivilti, nes kol kas mūsų darbo nematyti. Labiausiai kliudo dirbti susidariusios aplinkybės. Jei nesulauksime pagalbos, mūsų darbas nebus našus, todėl reikia paspausti junginius.

Barkus pareiškė, kad trūkumų yra, tačiau juos reikia šalinti. „Laisvės Varpo“ Nr. 107 išėjo neaktualus todėl, kad nieko negirdim,

nieko nematom nei iš užsienio, nei iš vidaus. Kaip to išvengti – nežinau. Nėra akumuliatorių, nepakanka net sovietinės spaudos. Vėluojame išleisti numerį, nes labai trukdo posėdžiai, kurie būna sušaukiami ne laiku, prieš pat leidinio išleidimą, darbui trukdo aplinka. Netinka esama tvarka kartu gulti, kartu keltis, ir ne visada būna darbinga nuotaika. Viską daryti bet kokiomis sąlygomis nesiimu. Dariau viską, ką galėjau. Už tai vieni gyrė, kiti barė. Be to, trukdo prasti ryšiai.

Blogas įspūdis susidarė, kad korespondenciją junginiui, kuriam aš vadovauju, dėl prasto ryšio turiu rašyti greitai arba visai nerašyti. Pastabos dėl ryšių yra draugiškos. Nieko nereikš statutai, jei nebus broliško bendradarbiavimo. Turime suprasti, kad visų charakteriai skiriasi, juos reikia derinti ir būti nuoširdiems. Kad neprisidedame prie bendro darbo su savo nuomone, yra ir nuotaikų dalykas. Tiek vidiniai, tiek išoriniai trukdymai kliudo spaudos darbui ir jos kokybei. <...>

Ateitis yra geriausias daktaras. Reikėjo iš pat pradžių padaryti tvarką (kaip, pavyzdžiui, buvo pasirūpinta maistu ir slėptuvėmis) ir reikia daryti, o ne kalbėti. Netgi ir virtuvėje turi būti vienas atsakingas žmogus.

Buvo kalbėta apie slėptuvės konspiraciją, bet daroma ne taip, kaip buvo kalbėta. Netgi labai vadui patikimas žmogus neturi žinoti, kur yra slėptuvė.

Trūkumus visomis jėgomis stengiuosi pašalinti.

Rimgaila pasakė, kad mintis apie geranorišką kritiką iš tikrųjų yra puiki. Dėl organizacinio skyriaus reikia pasakyti, kad ryšiai iš tiesų yra apgailėtinoje padėtyje, tačiau, negalint judėti, juos sutvarkyti dar sunkiau. Kai tik bus sutvarkyti dokumentai, viskas bus daroma kad ryšiai gerėtų.

Prastą spaudą galbūt galima būtų ir pateisinti dėl nepakankamų priemonių. Blogai, kai vietoj žadėtos įrangos buvo duotas visai blogas akumuliatorius.

Spaudoje turi atsispindėti organizacinė veikla turi būti nagrinėjami svarbūs ir naudingi klausimai ir apskritai straipsniuose turi būti matoma žmonių nuomonė.

Angis pasakė, kad kritines mintis išsakęs todėl, kad gerai dirbtume. Jeigu darbas atrodys geras mums patiems, tai ir kiti jį gerai įvertins.

Nuoširdumas atsiranda tik tada, kai kiekvienu atveju dalijamasi nuomonėmis.

Barkus kalba teisingai, tačiau argi negalima dirbti geriau. Jeigu kas nori susikaupti, tai gali paprašyti, kad būtų tyliau. Kada žmogų aplanko idėjos, kiti negali žinoti. Šunuodegiavimas čia netinka, nors jis pasireiškia nutylėjimu ar dar kaip nors. Mintis turi būti išsakyta tuojau pat ir nedelsiant. Dėl gyvenamosios vietos tai čia daugiausia įdėta pastangų. Buvo padaryta viskas, kas įmanoma, bet būtų gerai, jeigu kiekvienas bet kada pasakytų, ką galvoja. Kentėti čia nereikia, mūsų veiksmai gali būti suderinti. Kai kada žmogus gali suklysti dėl klaidingos nuomonės. Nepasitenkinimų kaupimas nėra atviras reiškinys. Mes turime įsikurti taip, kad ne vienas, o visi prisitaikytų. Režimas gulti ir kelti buvo pasakyta tik kaip nuomonė.

Visuomeniniame darbe turime prisitaikyti prie sąlygų. Tai reikalinga ir saugumui. Bendras darbas – suderinti visus reikalus. Nereikia iš to daryti paslapčių.

Merkys pareiškė, kad Angies nuomone, kritiką reikia priimti kaip atvirumo ir bendradarbiavimo ženklą. Todėl nereikia įsižeisti, kaip kad matyti iš pono Barkaus atsakymų Angiai. Tačiau ir šių pastabų nereikia laikyti blogiu. Kiekvienas daro klaidų. Jų darė ir šventieji. Kritikos reikia.

Dėl ūkio dalies – kaip supratau, dėl akumuliatoriaus buvo daug rūpesčių, bet nepalankiomis aplinkybėmis ir kitas nieko daugiau nepadarytų.

Galbūt aš netinku ūkio dalies pareigoms, tačiau darau, kas įmanoma. Visa informacinė medžiaga buvo pakankamai rimta. O darbo sąlygos nėra jau tokios blogos, ir apskritai ūkio reikalams užsakymai turi būti pateikiami iš anksto. Girėno palydų galbūt ir nereikėjo. Apskritai savo srityje aš dirbu tiek, kiek galiu, nepaisant pavojų.

Kaip šios srities atstovas, esu už ją atsakingas, bet reikia atsižvelgti ir į sąlygas. Laukiu pagalbos iš kitų, nes vienas negaliu visko padaryti, o iš mūsų narių yra ir šlamšto, kuris lenda po ratais. Visus trūkumus prašau išsakyti be pykčio ir blogų kėslų.

Barkus pareiškė, nežinąs, kodėl ponas Merkys pajuto jo užsipuolimą. Jis tik nurodė, kodėl „Laisvės Varpas“ turi būti taisomas. Tai nebuvo kaltinimas. Nors ponas Angis ir paminėjo, kad kažkas kaupiasi, tačiau tai netiesa, tai tik atsakymas. Jeigu negalima sutelkti visų reikalų, tai ir šito posėdžio tikslas sumenkėja.

Visa tai smulkmenos, kurios trukdo darbui. Kai dėl spaudos – tai aš nenoriu būti dzinguliuku (varpeliu), kuris atlieka tik juodą darbą. Su kiekvienu derėtis dėl smulkmenų nematau reikalo, tam turi būti štabo viršininkas. Parengti nurodymus, užbėgant už akių bendriems nuostatams, būtų netikslinga.

Angis atsakė, kad einamieji reikalai svarbiau už draugystę, tai nemažiau svarbi ir kritika. O pagal nuotaikas buvo jaučiama, kad kažkas yra susikaupę.

Barkus sakė, kad nieko nėra susikaupę.

Angis tęsė – vis dėlto, kažkas buvo susikaupę, kas trukdė bendram darbui. Turime aukotis bendram reikalui. Visi puikiai suprantame dabartines sąlygas, ypač ūkio dalies darbe, todėl galime pateisinti trūkumus. Skirkime draugišką kritiką nuo veiklos kritikos.

Merkys pareiškė, kad jis siūlo per posėdį ar kitu laiku pateikti aktualiausią medžiagą spaudai. Siūlo kritikuoti tiktai apskritai spaudos nuostatą, stilių arba kitus esminius dalykus. Nereikėtų kritikuoti kiekvieno straipsnio, kai jis dar rašomas, tiktai pagrindinę mintį. Siūlo tuo klausimu priimti sprendimą.

Barkus pareiškė, kad iškelti trūkumai padės nebedaryti tokių pačių klaidų leidyboje.

Pono Merkio patarimas teisingas, nors reikėtų turėti daugiau veiklos laisvės. Būtų neteisinga stumti į darbą kitus, peržengiant galimybes, nes tokiu atveju nebus iniciatyvos.

Angis pareiškė, kad pagal laikinus organizacijos ir veiklos nuostatus kiekvienas skyriaus viršininkas veikia savarankiškai. Laikraščio redaktorius – organizuoja ir nustato laikraščio kryptį ir konsultuoja straipsnių autorius. Tai nereiškia, kad laikraščio leidėjas turi monopolistines teises. Trūkumai turi būti iškelti. Nelegali spauda yra tam tikras veiklos variklis. Vadinasi, spauda turi būti aktuali ir nevėluoti. Draugiškai pasitarti – kiekvieno pareiga. Vadinasi, spauda turi rūpintis visi, o ne vienas informacijos skyriaus viršininkas. Redaktorius turi atrinkti ir sutvarkyti medžiagą.

II. Kęstučio apygardos pareigybių, veiklos ir disciplinos nuostatų projekto svarstymas.

Nutarta nusiųsti nuostatų projektus junginių ir atskirų padalinių vadams, susipažinti ir pareikšti savo nuomonę, papildyti, pateikti siūlymus.

Angis [1]

* Ryšininkas Jurgis – Rožė Jankevičiūtė.

Jungtinės Kęstučio apygardos vadovybės – Angies ir Rimgailos – įsakymas Nr. 5 organizaciniais klausimais

Kęstutis
1946 metų 12 01
Nr. 20
Kęstučio įsakymas Nr. 5
Organizacinė dalis
1

Kad ryšių punktai nebūtų lengvai išaiškinami, o ryšininkai nebūtų trukdomi organizacine veikla, įsakau:

a) junginiuose ir atskiruose vienetuose nustatyti, kas, per ką ir kokiam reikalui gali naudotis ryšiu ir kaip greitai tai turi būti atlikta;

b) OD skyriaus vadams uždrausti, nors ir ryšių tikslais, su visu būriu lankytis pas OD narius ryšių punktuose; uždrausti OD skyriaus nariams apsistoti ryšių punktuose pas svarbius darbuotojus, taip pat savo nuožiūra užmegzti ryšį tarp ryšio punkto ir OS narių be vadovybės nurodymų;

c) junginių ir atskirų vienetų vadai turi paskirti savo organizacijų darbuotojus ir ryšininkus gaunamai korespondencijai patikrinti (korespondenciją pažymėti), taip pat neleisti naudotis ryšiais asmeniniais ar kitais nenumatytais reikalais, nusižengusius griežtai bausti;

d) įspėti visus ryšininkus, kad jie organizacijos korespondenciją laikytų saugiose vietose, gerai patikrintų gaudami ir siųsdami toliau.

2

Visiems organizacijos darbuotojams įsakau: visus organizacinius dokumentus ir korespondenciją, nors ir trumpam, jeigu ji nereikalinga

[1] Dalia Kuodytė, „Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas“, in: *Laisvės kovų archyvas* , t. 12, Kaunas, 1994, p. 33–39.

tarnybiniam naudojimui, su savimi nesinešioti, bet saugoti saugioje vietoje arba archyve.

3

Griežtai draudžiama laikyti legaliai gyvenančių asmenų rankraščius. Dabar turimus ir vėliau gaunamus rankraščius perrašyti arba tik pasižymėti sau vienam suprantamais įrašais, o originalą sunaikinti.

4

Griežtai draudžiama laikyti (šifruotus ar nešifruotus) organizacijos narių sąrašus: rėmėjų, ryšininkų pavardes, adresus. Reikia jas išmokti atmintinai arba pasižymėti tik sau suprantamais ženklais.

5

Junginių ar atskirų vienetų vadai turi turėti centrinį ryšių punktą, per kurį būtų galima susisiekti su junginių ar atskirų vienetų vadovybe, tų punktų adresus ir jų slapyvardžius artimiausiu laiku žodžiu pranešti Kęstučiui.

Kęstučio vadas Angis
Organizacinio skyriaus viršininkas Rimgaila[2]

Jungtinės Kęstučio apygardos vadų J. Kasperavičiaus-Angies ir Petro Paulaičio-Barkaus atsišaukimas „Saugokitės provokatorių“, 1946 m. gruodžio 1 d.

Saugokitės provokatorių

Gavome žinių iš Tauragės ir Raseinių apskričių, kad šių apskričių kai kuriuose valsčiuose pasirodė nepažįstami partizanai.

Naktį jie užeina pas ūkininkus, ieško ryšio su vietiniais partizanais, prašo maisto, drabužių, apavo, domisi vietiniais komunistais ir t.t. Trumpai tariant, jie domisi ir reikalauja to, ko reikia tikram mūsų partizanui.

Įspėjame rinktines ir per jas visus OD, OS narius ir vietinius gyventojus, kad tariamieji nepažįstami partizanai – tai specialūs NKVD daliniai, kurie stengiasi atrodyti kaip tikri partizanai, dori lietuviai, o iš tiesų jų uždavinys – išprovokuoti gyventojus, sužinoti, kur yra tikrieji

[2] Ten pat, p. 45–46.

mūsų partizanai, išsiaiškinti ryšius, sužinoti, kas padeda partizanams, ką žmonės kalba apie komunistus ir partizanus ir ką galvoja.

Šie NKVD padaliniai dieną stato sargybos bokštelius, matuoja žemę, daro brėžinius, visi kalba tik rusiškai, nesidomi politika ir vietiniais gyventojais.

O naktį jie persirengia civiliais, apsikabinėja lietuviškais tautiniais ženklais, kalba lietuviškai, vaikšto pas gyventojus, juos provokuoja ir apiplėšia, kai kada ir kai ką suima ir uždaro į partizanų slėptuves. Ten tardo, muša apkaltina komunistine veikla ir t.t.

Dažniausiai sulaikytieji klysta: patiki, kad tai buvo tikri partizanai, ir viską, ką žino, papasakoja. Dėl to padaugėjo areštų.

Mūsų tėvynainiai turi žinoti:

a) nieko bendro negalima turėti su nepažįstamais;

b) nieko jiems neduoti, tegul ima prievarta, nieko jiems nepasakoti;

c) pranešti milicijai.

Tas, kas praneš milicijai, keletą dienų tegul slapstosi, nes už skundimą kai kada jie suima ir baudžia.

1946.XII.1.

Kęstučio vadas – Angis

Kęstučio štabo informacinio skyriaus viršininkas Barkus[3]

Jungtinės Kęstučio apygardos vado Angies įsakymas
Nr. 6 operatyvinės veiklos klausimais, 1946 m. gruodžio 5 d.

Kęstutis
1946 metų XII.5.
Kęstučio įsakymas Nr. 6
Operatyvinis skyrius
1

Dažnai pasitaiko, kad savo padalinio apsaugai neskiriama pakankamai dėmesio, dėl to vyksta daug nelaimingų atsitikimų, patiriame nuostolių, kurių būtų galima išvengti, jeigu savo apsaugai skirtume daugiau dėmesio. Žygyje tiesioginė apsauga – yra sargybinis priekyje

[3] Ten pat, p. 42–43.

ir kolonos gale, poilsio vietose – sargyba. Kiekvieno junginio vadas ir grupės vyresnysis atsakingas už sargybos organizavimą, jos keitimą ir tikrinimą. Junginių vadams ir atskiriems vienetams įsakau: ypatingą dėmesį skirti apsaugai ir imtis konkrečių veiksmų. Visus, šiuo atžvilgiu prasižengusius, griežtai bausti administracine tvarka ir perduoti teismui.

2

Kai kuriuose operatyviniuose padaliniuose pablogėjo disciplina. Taip yra todėl, kad vadai nepalaiko disciplinos, į pažeidėjus žiūri pro pirštus, vengia juos bausti. Taip yra dar ir dėl to, kad vadai netikrina ir nekontroliuoja savo vadovaujamo OD narių.

Kad padaliniuose būtų sustiprinta disciplina ir OD nariai geriau suprastų savo pareigas. įsakau:

a) visais atvejais netgi ir mažiausiuose padaliniuose paskirti laikinus arba nuolatinius viršininkus ar vadovus, kurie būtų atsakingi už savo OD narių poelgius;

b) kiekvienas netinkamas poelgis ar disciplinos pažeidimas turi būti išaiškintas ir pažeidėjas nubaustas;

c) ypač turi būti nubausti pažeidėjai, kurie savo veiksmais žemina partizanų garbę;

d) vadai ir OD vyresnieji, kurie nebaudžia disciplinos pažeidėjų, turi būti pakeisti kitais;

e) visi nusikaltimai nedelsiant turi būti ištirti ir nusikaltėlis išaiškintas. Nusikaltėlis turi būti tuoj pat nubaustas.

Kęstučio vadas Angis[4]

[4] Ten pat, p. 46–47.

Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė

Žuvusiųjų Prezidentas (2)

Ištrauka

Gruodžio 22 d., lydimas A. Zaskevičiaus ir J. Lukšos, į apygardą atvyko BDPS pirmininkas Erelis – MGB agentas Markulis. Erelis labai norėjo patekti į apygardos štabo bunkerį, tačiau konspiracijos sumetimais partizanai į vadavietę jo nevedė. Susitikime dalyvavo JKA štabo nariai – vadas J. Kasperavičius, organizacinio skyriaus viršininkas P. Bartkus, informacinio skyriaus viršininkas P. Paulaitis, ūkio skyriaus viršininkas Januliauskas. Apygardos vadovybė buvo pakviesta į BDPS pirmininko organizuojamą 1947 m. sausio 18 d. įvyksiantį Lietuvos partizanų vadų suvažiavimą.[1]

*1946 m. gruodžio mėnesio pabaigoje Kaune buvo suimtas ir tardant Vilniuje žuvo į rezistencinę veiklą įsitraukęs Juozas Deksnys-Marius (Jono Deksnio brolis), taip pat suimtas ir Klemensas Bruniu-Patroklas, atvykęs iš Vakarų į Lietuvą 1945 m. rudenį kartu su Jonu Deksniu. Bronius Barzdžiukas iš Kauno nuvyko į Vilnių pasitarti su ten esančiais rezistentais ir aptarę įvykius jie padarė išvadą, jog BDPS yra sovietinio saugumo kontroliuojamas, o Juozas Markulis-Erelis yra MGB agentas. Partizanai Juozas Lukša ir Algimantas Zaskevičius pasitraukė į Tauro apygardą, o Jungtinės Kęstučio apygardos ryšininkė Nina Nausėdaitė-Rasa 1947 m. sausio pradžioje nuvykusi į Raseinių apylinkes perspėjo partizanų vadus. Juozo Kasperavičiaus-Visvydo pranešimą-laišką, skirtą Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo dalyviams, Tauro apygardos partizanams taip pat nugabeno N. Nausėdaitė.

[1] Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, *Žuvusiųjų Prezidentas*, Vilnius: LGGRTC, 1998, p. 106–107.

Juozas Kasperavičius-Visvydas

Laisvės kovos draugai

Laisvės Kovos Draugai,

į šį suvažiavimą, nežiūrint didelio pavojaus ir sunkumų, mes vykome kaip į seniai lauktą visų kovojančių dėl mūsų tėvynės laisvės ir nepriklausomybės pirmąjį susitikimą, kuriame užmegztume artimą sąlytį ir sutvirtintume tą dvasinį ryšį, kuris mus jungė ir šaukė bendron laisvės kovon; pasidalintume patirtais rezultatais, žiniomis, o svarbiausia – nustatytume bendrąsias vieningos kovos gaires.

Nusibrėžti bendrąsias veiklos gaires įmanoma tik tada, kada bus įkurta ir apiforminta vieninga laisvės kovos organizacija, kuri būtų vadovaujama vienos vadovybės. <...>

1. Vokiečių okupacijos metu, dar rudajam okupantui besvarstant planus apie Ostlando pavertimą „žydinčia neatskiriama Vokietijos žeme“, pogrindyje telkėsi lietuvių būreliai, kurie į okupantų svaičiojimus ir kolonizaciją žiūrėjo kitaip: šaukė ir telkė lietuvius kovoti su ruduoju okupantu, kūrė pasipriešinimo būrius, kad paruoštų juos žūtbūtinei kovai.

Aš manau, kad šiandien dar nedera spręsti arba teisti ano meto pogrindinį veikimą, organizuotumą, pogrindinę spaudą <...>. Tik mums prisimintina tai, kad kovai dėl laisvės ir nepriklausomybės buvo padėti netinkami pagrindai, kurie iki šiai dienai dar buvo basliu laisvės kovos vežimo ratuose. Taip pat liūdna prisiminti tai, kad, kai mūsų žemėn pradėjo veržtis raudonosios gaujos, gana garsių pogrindinių organizacijų kai kurie vadovaujantys asmenys, anksčiau taip gražiais ir gausiais žodžiais kvietę ir raginę visus tautiečius kovon, pasišovę tai likiminei kovai vadovauti, patys pabūgo tikrosios kovos ir paskubomis, metę visa tai, kam buvo pasiryžę ir net prisiekę arba ėmę priesaiką iš kitų, atsidūrė už mūsų tautos sienų. Tokiu būdu negarbingai

pasitraukė, kada pajuto, kad jau visų patirtas lietuvių tautos priešas – bolševizmas grįžta į mūsų kraštą baigti lietuvių tautos naikinimą, kada iš tikrųjų turėjo prasidėti ta tikroji kova, kuriai reikalingas kietas ir sunkus vadovavimas.

Ypač sunkūs laikai prasidėjo, siaučiant raudonajam okupantui. Nepraslinkus nė pusmečiui po antrosios okupacijos, daugumas likusiųjų Lietuvoje pogrindinių organizacijų vadovaujančių asmenų, norėjusių atstatyti pakrikusią laisvės kovos sąjūdžio padėtį, žuvo arba buvo areštuoti. Tarp atskirai veikiančių organizacijos vienetų nutrūko organizacinis ryšys, svarbiausia nutrūko pats jungiamasis siūlas – nustojo ėjusi organizacijos slaptoji spauda. Vis žiauriau siaučiant bolševikų gaujoms, pakeliant smūgį po smūgio, atskirai veikiantiems organizaciniams vienetams nebuvo galimybės susigaudyti net savo veiklos plote, o ką jau bekalbėti apie siekimus sumegzti nutrūkusius ryšius, apie sąlygas sudaryti naują vadovybę.

Laisvės kovos sąjūdis pergyveno krizę.

Kaip mums žinoma iš atskirų išsilikusių vienetų istorinių metmenų (laisvės kovos sąjūdžiui) pergyvenus sudaužymo krizę ir įsiliejus į jo eiles naujų jėgų, prasidėjo naujas, atsargus ir lėtas laisvės kovos išsilikusių paskirų dalinių reorganizavimas, ieškojimas ir užmezgimas ryšių. Žodžiu, visi tie mums žinomi vargai ir keliai, kurie mus veda į visų bendrąjį susitikimą.

2. Laisvės kovos draugai, <...> esama asmenų, kurie tvirtina ir nori mus įtikinti, kad laisvės kovos sąjūdis yra atsitiktinis reiškinys, kad laisvės kovos sąjūdis yra pasėka ir tampriai surištas su taip vadinamais „bėdos vaikais“ („bėdos vaikais“ norima suprasti laisvės kovos sąjūdžio narius). <...>

Dabartinio laisvės kovos sąjūdžio neigiamon charakteristikon dedamas tvirtinimas, būk, šiame sąjūdyje nesama intelektualinių pajėgų, kurios sugebėtų tinkamai organizuoti, veikti ir vadovauti. Savo laiku kelias į Vakarus buvo atviras ir laisvas. Mūsų tautiečiai žinojo ir puikiai suprato, kad bolševikinė furija, įsibrovusi į mūsų kraštą, tuoj pradės beatodairines pjautynes ir galutinį „krašto valymą nuo liaudies priešų“ – atseit nuo visų lietuvių. <...> Tačiau dauguma lietuvių, iš kurių tarpo kilę šiandieniniai laisvės kovos kovotojai, buvo pasiryžę geriau garbingai kovos lauke padėti gyvybę, negu bailiai apleisti savo

gimtąjį kraštą. Jie per daug mylėjo savo tėviškės laukus, savo gimtuosius namus, kad būtų ryžęsi juos palikti. Su savo gimtuoju kraštu juos siejo tokie dvasiniai saitai, kurie buvo stipresni už pavojų gyvybei arba už bet kokius kitus išskaičiavimus.

Tuo gali būti paaiškinamas šiandieninis laisvės kovos sąjūdžio narių herojiškumas: laisvės kovos sąjūdžio narys – ūkininkas su granata kišenėje veža slaptąją spaudą, laisvės kovos sąjūdžio narė – lietuvaitė mergaitė tamsią darganotą naktį drąsiai neša slaptąją korespondenciją, laisvės kovos sąjūdžio narys – partizanas, apsuptas iš visų pusių priešo, iššaudęs paskutinius šovinius, žūsta susisprogdinęs granata.

Laisvės kovos draugai, pasakykite, ar tai eina kalba apie „kailio saugojimą“? Ar tai bedalis, neturintis išeities likimas? Kiekvienas savaime supranta, kad dabartinėje kovoje gal mažiausiai yra galimybių „išsaugoti savo kailį“, tveriantis ginklo.

Kas buvo „bėdos vaikas“ ir troško išsaugoti savo kailį, tas rado ir priemonių, ir būdų, ir daug saugesnių negu ginklas. Pagaliau ir tiems, kurie buvo išėję kovos keliu su ginklu rankoje, aš manau, buvo kelių ir būdų, jei tik jie būtų to siekę, pasiekti tos tariamosios „laisvės“ (tam tikslui „nemaža lengvatų“ juk buvo suteikęs ir „draugas“ Bartašiūnas).

Pagaliau kuo paaiškinti šiandieniniame laisvės kovos sąjūdyje dalyvavimas tos dalies mūsų tautos, kuri nepajėgia ginklo nešti rankoje, kuo paaiškinti aspiracijas tų, kurių nespaudė „bėda“ griebtis ginklo, o šiandien yra aktyvūs laisvės kovos sąjūdžio nariai, ir kuo galime paaiškinti tą gausų įsiliejimą į laisvės kovos sąjūdžio eiles naujų narių, kuriuos gyvenimo sąlygos bei aplinkybės dar neverčia taip daryti, kurie dar šiandien galėtų stovėti nuošaly.

Ką rodo tas geriausių tautos sūnų pavyzdys, kurie krito kovos lauke arba pasišventusiai ir pasiryžusiai kenčia rūsiuose, kalėjimuose, koncentracijos lageriuose?

Tai galima paaiškinti tik tuo, kad laisvės kovos sąjūdis yra tampriai susijęs su visa mūsų tauta, kad jis šiandien tapo ne tik „bėdos vaikų“ reikalas. Visa tauta pradeda išgirsti laisvės kovos šūkį, pajusti laisvės kovos tvyksnį.

Taip, ginklo kova yra aukščiausioji ir atšiauriausioji tautos laisvės kovos forma, tačiau tai nėra aukščiausioji kliauzulė paskiro tautos na-

rio egzistencijoje. Taigi naivu ir netikslu tvirtinti, kad asmeninių bėdų verčiami, kovoja laisvės kovos sąjūdžio nariai. <...>

Kas taip galvoja, tas nepažįsta laisvės kovos sąjūdžio arba jį pažįsta dalinai. <...>

Kai kurių asmenų džiaugsmui ar nusiminimui, norėčiau dar pridėti: šiandieninis laisvės kovos sąjūdis jau per daug glaudžiai yra suaugęs su spontaniškai kylančia mūsų tautoje egzistencine kova. <...>

3. <...> Laisvės kovos draugai, šiandien mes ryškiai jaučiame, kad sunkiausi kovos sąjūdžio darbai yra atlikti, kad mums lieka nužengti paskutinis žingsnis – visiems susilieti į vieną bendrą vienos vadovybės vadovaujamą vienetą. Tas dvasinis ryšys, kuris mus visus, tolimuose atstumuose esančius, laisvės kovos žygiuose ir darbuose jungė, tie lūkesčiai, aplaistyti kai kurių mūsų brolių krauju ir net gyvybe, šiandien turi būti sutvirtinti, sukuriant vieningą laisvės kovos sąjūdį ir nustatant bendrąsias laisvės kovos gaires. Tarp paskirų laisvės kovos sąjūdžio formacijų esminių skirtumų nėra. Bet kurios Lietuvos srities laisvės kovos sąjūdžio nariais priimami sąmoningi, dori tautiškai susipratę lietuviai, be religijos, išsilavinimo, socialinės padėties ir lyties skirtumo, pasiryžę, nežiūrėdami savo asmeninės gerovės, sveikatos bei pavojaus gyvybei, kovoti dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės. Paskirose laisvės kovos sąjūdžio grupuotėse taikomi tie patys konspiratyviškumo principai ir šiame veikimo laikotarpyje organizacijos pagrindan dedama kariškos disciplinos prerogatyva. Jūs, laisvės kovos draugai, patvirtinsite, kad ir pačiose išlikusiose – jeigu jau jų būtų žvelgiama – programose (pvz., LLA, LLK, LLG, LF, LP ir t.t.) esminių ideologinių skirtumų beveik nėra, tik gal jose daugiau pasireiškia jų pačių autorių <...> savitas vieno ar kito socialinio ar kultūrinio reikalo išsprendimas. Jūs patys pasakysite, kad ir tas programas derinant galima rasti ir sudaryti vieningą bendrą dabartinės laisvės kovos sąjūdžiui priimtiną programą.

<...> Laisvės kovos draugai, <...> šiandien mes kiekvienas aiškiai tvirtiname, kad jau pribrendo tas laisvės kovos ryžtas, kada visos laisvės kovos grupuotės (kokiomis formomis jos anksčiau beveikė) supranta vieningos ir vienos vadovybės vadovaujamos laisvės kovos reikalą.

Laisvės kovos broliai, jeigu šiandien aš esu kaip suvažiavimo atstovas iš daugialypės Kęstučio apygardos, kur bendrą kalbą yra radę

daugelio, galiu tvirtinti, beveik visų vokiečių okupacijos metu veikusių pogrindinių organizacijų fragmentai, tai pilnai tikiu, kad ir visiems Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio dalyviams galima surasti bendroji kalba ir bendrosios veikimo gairės, kurias įmanoma buvo surasti Kęstučio apygardoje, įveikiant susivienijimo sunkumus.

Laisvės kovos broliai, iki šiol veikusiam laisvės kovos sąjūdžiui BDPS pasiūlytoji susivienijimo forma – sudaryti Ginkluotąsias Jėgas, vadovaujamas VGPŠ, nėra priimtina, kaip neatitinkanti laisvės kovos sąjūdžio aspiracijų /siekimo, tikėjimo/. Išeitų, lyg būtų norima iš šiandieninio mūsų tautoje laisvės kovos sąjūdžio atimti pirmaujančią visos tautos laisvės kovoje vietą ir nežymiai atimti visa tai, ką sąjūdžio dalyviai pirko krauju, nepalaužiama drąsa ir pasišventimu, norima sumažinti tą pasitikėjimą ir meilę, kurią mes prakaitu ir krauju esame visoje lietuvių tautoje įgiję, pagaliau, pigiais dalykais būtų norima nupirkti mūsų teisingas aspiracijas į mūsų Tėvynės ateitį.

<...> Mes turime nepamesti tos kovos, kuriai pasiryžome. Mes nemesime negarbingai kardo, kurį ištraukėme savo tautos laisvei ir garbei ginti. Mes negalime palaužti to pasitikėjimo, kurį į mus deda mūsų tauta <...>.

Šiandien mes galime pasidžiaugti ir mūsų pasiektais darbo vaisiais ir rezultatais: aukštai pakilo tautos politinis ir tautinis susipratimas, nepalaužiamas tikėjimas laisva nepriklausoma mūsų tautos ateitimi, išugdė nepaprastą tautos vieningumo ir pasiaukojimo dvasią, <...> pasitikėjimą savo jėgomis. <...>

BDPS siūlomoji susivienijimo forma, įvelkanti mus į grynai karinį mundirą, neapima visų tų aspiracijų, į kurias mes turime teisę, ir, pasakyčiau, pareigą. Aš čia noriu visiškai atvirai ir be pašalinių minčių pasakyti, kaip tas dalykas daugumai mūsiškių yra suprantamas: kada baigsis kova dėl mūsų laisvės ir nepriklausomybės, mes reiškiame kuklių vilčių turėti tiesioginės įtakos į tolimesnį krašto tvarkymąsi <...>. Mes šiuo reikalu nekeliame didelių iliuzijų ir iš anksto tam tikrų reikalavimų arba išimtinos padėties. Tai savo laiku spręs pati tauta, tvarkydama savo reikalus tikrais demokratiniais pagrindais.

Todėl, laisvės kovos draugai, mes neturime dabartiniu metu pastatyti sau izoliacinę sieną, už kurios mes paliktume ateityje.<...>

<...> Šiandieninio laisvės kovos sąjūdžio eilėse įvairiausiuose postuose yra tokių daugumas, kurie neturi jokio karinio patyrimo, kurie

nepretenduoja, kai baigsis laisvės kovos reikalas, įsijungti į karines <...> organizacijas. Jie šiandien yra puikūs laisvės kovos sąjūdžio kovotojai, puikiai ir sąžiningai – iki pasiaukojimo ir savęs atsižadėjimo – atlieka skiriamas pareigas, jie ryt norės grįžti ten, iš kur atėjo. Tačiau, laisvės kovos broliai, jie nenorėtų niekada izoliuotis nuo tų šūkių ir idealų, kuriuos šiandien pasiryžę apginti, dėl kurių išėjo į žūtbūtinę kovą, jie nenorės atsižadėti to, ką šis laikas įspaudė Jų širdyse ir prote. Jie ir ateityje norės būti kovotojais dėl laisvos demokratinės Lietuvos, dėl visokeriopai klestinčios mūsų tėvynės, kurioje visiems be išimties jauku, šviesu ir gera būtų gyventi, viešpatautų socialinis teisingumas, paremtas naujais principais, ir niekada daugiau nebūtų sūnų ir posūnių. Mes trokštame, kad visa tai, ką yra geriausio išreiškusios mūsų kovos sąjūdžio programos, būtų išreikšta bendrąja vieningumo laisvės kovos sąjūdžio programa ir būtų kelrodžiu dabar ir ateityje. <...>

Tauta reiškia įsitikinimą, kad šis laisvės kovos sąjūdis yra naujas mūsų tautos dvasinis variklis, naujoji jėga, kuri gimsta audrose ir kančiose, kuri sugebės vesti pradėtąją kovą dėl laisvės ir nepriklausomybės, kuri duos nukamuotai, išvargintai tautai naujus impulsus kurtis ir gyventi.

Sužlugdyti arba palaužti tą tautos pasitikėjimą, palaužti viltį į skaistesnį, kad ir nežinomą rytojų būtų žiaurus nusikaltimas, būtų paniekinimas tų visų aukų, kuriomis mūsų tauta perka teisę gyventi ir būti nepriklausoma. <...>

Laisvės kovos draugai, mes buvome priversti išeiti ginti savojo krašto, savųjų sodybų, bočių ir tėvų krauju aplaistytos žemės, mes netrokštame ir nesiekiame svetimos nuosavybės; mes kaipo žmonės pasipriešiname prieš žmogaus teisių mindžiojimą, prieš aukščiausiojo laipsnio vergiją, mes negalime sutikti su melu, apgaule, klasta ir tautą žudančiomis nedorybėmis. Mūsų žingsniai yra taurūs. Mes savo kovoje esame teisingi ir teisūs prieš visą kultūringąjį pasaulį, o Aukščiausiojo palaima rems ir laimins mūsų darbą. <...>

Laisvės kovos draugai, aš kaip Jung[tinės] Kęstučio apygardos atstovas siūlau:

Įkurti vieningą laisvės kovos sąjūdžio organizaciją, jungiančią visas aktyviausias organizuotas lietuvių tautos laisvės kovos sąjūdžio jėgas krašto viduje ir užsieniuose, pavadinant ją Laisvės kovos sąjūdis /pavadinimas diskutuotinas/.

Svarstyti ir vieningai priimti įkurtos organizacijos deklaraciją.

Išrinkti šios organizacijos vadovybę, kuri vadovautų laisvės kovai ir atstovautų laisvės kovos sąjūdį.

<...>

J. Pajaujo asmeninis archyvas. Nuorašas. Mašinraštis.[1]

* Juozo Kasperavičiaus laiško mintys atsispindėjo visuose vėlesniuose svarbiausiuose Lietuvos partizanų dokumentuose, parengtuose tiek Žemaitijoje, tiek kituose regionuose. Visi trys pasiūlymai, parašyti laiško gale, buvo įgyvendinti 1949 m. vasario 16 dieną.

[1] Juozas Kasperavičius-Visvydas, „Laisvės kovos draugai“, in: *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, sudarytojai Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas: LPKTS, 1996, p. 258–269.

Partizanų dokumentai (16)

Jungtinės Kęstučio apygardos vado įsakymas Nr. 9, kuriame skiriamas apdovanojimas žuvusiems partizanams, 1947 m. kovo 3 d.

Kęstutis
1947.III.3.
Kęstučio įsakymas Nr. 9
1

KA – Margirio* rinkt. Uosis (Vanagas) š. m. sausio 23 d., priešui apsupus jo dalinį, pirmas su ginklu rankose stojo į mūšį ir atrėmė priešą, padėdamas savo broliams ištrūkti iš apsupties. Jis žuvo didvyrio mirtimi, gindamas savo brolius, laisvę ir savo šalies nepriklausomybę. To paties padalinio (Vanago) partizanas Papartis, būdamas sunkiai sužeistas, kovojo iki mirties ir sunaikino keturis priešus. Tegul mums visiems, laisvės kovotojams, būna pavyzdžiu šis narsus ir garbingas Margirio partizanų žygdarbis. Už drąsą ir narsą, kovojant su mūsų Tėvynės okupantu, Uosį ir Papartį apdovanoju garbės ženklu. <...>

Kęstučio vadas Visvydas[1]

* Patikslintais duomenimis, Savanorio rinktinės Margirio grupė; žuvusiųjų partizanų vardų ir pavardžių išaiškinti nepavyko. J. Kasperavičiaus jau pasirašė Visvydo slapyvardžiu.

[1] Dalia Kuodytė, „Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas“, in: *Laisvės kovų archyvas* , t. 12, Kaunas, 1994, p. 47.

Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdžio, įvykusio 1947 m. kovo 21 d., protokolas Nr. 4, dalyvavo Juozas Kasperavičius-Visvydas, Petras Bartkus-Žiemkentis, Petras Paulaitis-Barkus, Januliauskas?-Zubrys

Protokolas Nr. 4
Jungtinės Kęstučio apygardos štabo posėdis
1947 metų kovo 21 d.

Dalyvavo: Visvydas, Žiemkentis, Barkus ir Zubrys.

Pirmininkavo: Visvydas, sekretorius – Žiemkentis.

Svarstyta ir nutarta:

I. Nuostatų projektų tvirtinimas.

Visvydas: Nuo š. m. sausio l d. iki kovo 20 d. galutinai buvo įforminti Jungtinės Kęstučio apygardos nuostatai – JKA. Nuostatų projektai buvo pateikti rinktinių vadams, gauti pataisymai ir papildymai, tačiau svarbių pakeitimų nebuvo. Išsamiai tuo klausimu kalbėjo Savanoris ir Romuva. Kiti arba nieko neatsakė, arba pataisymų neturėjo.

Reikėjo nedelsiant veikti, aplinkybės neleido kviesti posėdžio nuostatoms apsvarstyti, reikėjo juos patvirtinti, nes dauguma jiems pritarė. Dabar galime juos apsvarstyti.

Buvo siūlyta pakeisti dabar vartojamus terminus:

a) „junginys“ ir „atskiras vienetas“ – į „rinktinę“ ir „atskirą kuopą“. Leista vartoti terminus „rinktinė“ ir „atskiras vienetas“,

b) terminai – „organizacinis sektorius – OS“ ir „operatyvinis dalinys – OD“ siūlyta keisti – „organizacinis skyrius – OS“ ir „partizanai – P“.

Apsvarsčius tai buvo priimta.

Jau parengtas instrukcijos projektas „Ką turi žinoti kiekvienas partizanas“ ir kai kam jau duotas susipažinti, kad pasakytų savo nuomonę.

Šiame projekte taip pat siūloma Jungtinę Kęstučio apygardą vadinti JKA.

Siūloma OS ir P nariams įvesti kandidato stažą. Manau, kad P (partizanas) nariams būtų sunku įvesti kandidato stažą, nes jis vis tiek žinos daug partizanų paslapčių, bet jeigu jis duos sąlyginę priesaiką, susidarys nenormali padėtis. Nepritariu ir stažo įvedimui OS nariams.

Kitas pasiūlymas – kovotojais už laisvę laikyti OS narius rėmėjus, kurie pagal galimybes materialiai remia ir aprūpina partizanus ir pasižada neišduoti paslapčių.

Man atrodo, kad pirmame ir antrame kovos už laisvę etape kandidato stažas neįmanomas, tačiau – galbūt.

Zubrys: Partizanams taikyti kandidato stažą neįmanoma, nes tai būtų konspiracijos atsisakymas. Negalima taikyti kandidato stažą ir OS nariams. Organizuoti rėmėjus nėra reikalo. Formalumai rėmėjams neturi reikšmės.

Žiemkentis: Dėl narių kandidatų pritariu aukščiau kalbėjusiems, o dėl rėmėjų organizavimo, manau, kad tai reikia daryti. Į veiklą būtų įtraukti žmonės, kurie negali ar nenori tapti tikraisiais nariais. Be to, tikruosius rėmėjus galima įpareigoti dar labiau saugoti visas paslaptis.

Barkus: Dėl kandidatų – negali būti nė kalbos. Dėl narių rėmėjų – pritariu ponui Zubriui. Rėmėjų organizavimas vargu ar padės juos disciplinuoti.

Visvydas: Nepritariu, kad OS ir OD nariams reikia taikyti kandidato stažą, to atsisakome. Ar reikia organizuoti rėmėjus? Šį klausimą dar paliekame svarstyti, nes tai nieko nekeičia, geriau reikia aptarti nuostatus.

Zubrys: Pritariu dabar parengtiems nuostatams.

Barkus: Pritariu, nes tai jau svarstyta. Pavadinimas esmės nekeičia.

II. „Laisvės Varpo“ redakcinės kolegijos įkūrimas.

Visvydas: Reikėtų įkurti redakcinę kolegiją, tai sustiprintų leidinį. Kaip jau aptarėme, į kolegiją turėtų įeiti trys žmonės: Barkus, Zubrys, Visvydas. Kolegija klausimus spręstų balsų dauguma. Kolegijos uždavinys, kad spauda išeitų kuo geresnė ir laiku. Spaudos platinimu turi rūpintis organizacinio skyriaus viršininkas. Reikia sutvarkyti taip, kad visi, kas turi gauti spaudą, pasiimtų ją patys nustatytu laiku.

Zubrys: Kolegijos narių skaičiui pritariu, tačiau manau, kad nereikia varžyti kolegijos darbo, o leisti jai pačiai spręsti leidybos klausimus.

Žiemkentis: Leidinys neturi priklausyti tik nuo kolegijos. Kolegija turi rūpintis leidimo kokybe, tačiau pagrindinę liniją ir kitus svarbius klausimus turi nulemti visos apygardos sprendimas.

Barkus: Redakcinė kolegija – tai bolševikų išmonė. Laikraščio leidimas yra redaktoriaus darbas, o jis turi atsižvelgti į kitų nuomonę. Kolegijos įkūrimas nieko nepakeis ir yra negeras dalykas.

Zubrys: Redakcinė kolegija nėra bolševikų išradimas. Ir anksčiau, nepriklausomybės laikais, buvo laikraščių, kuriuos redagavo kolegijos ar komisijos.

Visvydas: Redaktorius yra atsakingas asmuo, o laikraščio leidimu daug kur rūpinasi redakcinės komisijos. Pavyzdžiui: laikraščio „Karys“ straipsniai būdavo svarstomi netgi keliose, skirtingų pakraipų komisijose, nes redaktorius negali būti visų sričių žinovas. Vietoj bolševikų mėgstamo termino „kolegija“ galima sakyti „komisija“.

Kadangi visi tam pritarė, manau, kad laikraščio „Laisvės Varpas“ komisija turi būti įkurta.

III. Gyvenamosios vietos įrengimas ir pasiskirstymas.

Visvydas: Reikia stengtis įsikurti kitame rajone, o čia iš ankstyvo pavasario įsirengti vieną ar dvi slėptuves, kad galėtų įsikurti po du žmones, pasidalyti įrangą ir techniką.

Buvo kalbama, kad vieni kitų slėptuvių nežinotų. Tačiau tai neįmanoma – vieni kitais turi pasitikėti.

Zubrys: Aš manau, kad neįmanoma nežinoti vieniems kitų slėptuvių.

Barkus: Aš taip pat manau, kad tai neįmanoma.

Visvydas: Reikia susitarti, kaip pasiskirstysime. Siūlau, kad drauge su informacijos skyriaus spaudos viršininku būtų Zubrys, jie abu galės leisti spaudą, o aš būtinai ateisiu tą dieną, kai išeis laikraštis. Džiugą manau pasilikti pas save, paskirsiu jam tinkamas pareigas.

Barkus: Aš manau, kad pasiskirstyti reikėtų kitaip. Ūkio skyriaus viršininkas gali palikti su štabo viršininku, nes jie turės daug bendrų reikalų. O Džiugas galėtų pasilikti su manimi, aš, kaip skyriaus viršininkas, turiu jam tinkamą darbą. Į redakcinės komisijos pasitarimus geriau ateiti man vienam, negu pas mane eiti dviem.

Zubrys: Atsižvelgiant tik į darbą, tai geriau jį dirbti ten, kur yra visos priemonės, t. y. informacijos skyriuje, dažnas vaikščiojimas trukdytų dirbti ir būtų nesmagu.

Visvydas: Reikia nuspręsti – su kuo bus Džiugas. Kai Žiemkentis kur nors išeis, nebus kam atlikti techninio darbo, o jo yra labai daug.

Barkus: Savo nuomonę pasakiau, reikia nuspręsti.

Žiemkentis: Techninio darbo ateityje atsisakau, nes tai man rimtai trukdo dirbti savo tiesioginį darbą, dar daug kas nepadaryta.

Zubrys: Žiemkenčio pareiškimas teisingas ir pagrįstas.

Visvydas: Džiugas turi likti pas mane, jis reikalingas techniniam darbui, o dėl štabo narių skaičiaus didinimo dar per anksti kalbėti, nes yra daug rimtų sunkumų.

IV. Ryšių klausimai.

Visvydas: Organizacinio skyriaus viršininkui pavesta susisiekti su Tauro apygarda. Jis ten eis kito mėnesio pirmoje pusėje per padalinius. Jis turi užmegzti ryšį su Tauro apyg., pasakyti mūsų nuomonę dėl atsiųstų dokumentų, aptarti bendros vadovybės susikūrimą.

Greičiau ir kitu keliu susisiekti neįmanoma, nes į mūsų ryšių punktą iš jų niekas neateina, o mes jų ryšių punktų nežinome, ryšininkas tarp jų ir mūsų, atrodo, dingo.

Zubrys: Ką mes siūlysime Tauro apygardai ir kaip papildysime rezoliuciją?

Visvydas: Reikia išsiaiškinti, kiek šiuo atžvilgiu nuveikė, ir atstatyti su jais gerus ryšius. Mes norime, kad partizaninis judėjimas būtų centralizuotas, tačiau jų rezoliucijose nepasakyta, kas tai yra naujas BDPS. Esant neaiškumams, mes savo nuomonės pilnai išsakyti negalime. Centralizacijos klausimas skubus, ir jam spręsti sutelksime visas jėgas.

Zubrys: Šis klausimas iš tiesų skubus. Pasiūlykime Taurui suorganizuoti visų apygardų atstovų susitikimą, kuriame būtų galima išspręsti visus klausimus.

Dalyvavusiųjų susirinkime parašai[1]

[1] Ten pat, p. 39–42.

Represinių struktūrų dokumentai (4)

1947 m. balandžio 9 d. MGB aktas apie Juozo Kasperavičiaus-Visvydo žūtį (versta iš rusų k.)

AKTAS
1947 04 09

Mes, Tauragės MGB papulkininkis Vassar, mjr. Sviridov, j.ltn. Baila, kareivis Orlov, Saugumo ministro, dalinai Lietuvos SSR pulkininko Leonovo leidimo pagrindu padarėme kratą Juknos sodyboje, 2 km nuo Agluonos kaimo ir 8–9 km nuo Batakių iš Tauragės pusės, dalyvaujant Juozui Juknai, Ignacijaus s. Kratos metu po jo troba radome bunkerį, kuris iš virtuvės pusės buvo užmūrytas moliu ir suspaustu smėliu. Bunkerį kratos metu atidengėme dviejose vietose – iš vidaus ir lauko pusės. Atidengiant bunkerį iš lauko pusės išsiveržė didelė liepsna ir dūmai. Sėdintiems bunkeryje ne vieną kartą siūlėme pasiduoti ir išeiti į lauką – atsakymo nebuvo. Po to į bunkerį buvo metamos granatos. Paskui įsiveržus vidun ir likvidavus liepsną, buvo aptikti du vyriškių lavonai, iš jų vienas atpažintas – Kęstučio apygardos vadas, slapyvardžiu Angis.

Iškrėtus bunkerį aptikta ir paimta:

1. „Laisvės varpo“ spaustuvė (rotatoriaus klišė, vaškuotė, dažai, rašomasis popierius ir kt.);

2. Dvi spausdinimo mašinėlės lietuvių kalba (STOECER ir URAMIN markės);

3. Radijo stotis nuo vokiško tanko, „TORN“ tipo radijo imtuvas;

4. LKP ir LLKJS narių bei kandidatų bilietai;

5. Lagaminas su Kęstučio apygardos dokumentais;

6. Pasų ir laikinų pažymėjimų blankai;

7. Laikinų pažymėjimų, narių blankų su numeriais: 1822, 1823, 1927, 1928, 1929, 1941, 1942, 1800;

8. Įvairių Lietuvos apskričių spaudų ir antspaudų 7 vienetus (atitinkamas kratos priedas);

9. Ginklai:

a) pistoletų: belgų markės Nr. 340, amerikiečių markės Nr. 49237, belgų markės Nr. 765 ir Nr. 62073;

b) 10 granatų;

c) vienas vokiškas šautuvas Nr. 26390;

d) du automatai Nr. 9862 ir Nr. 3500;

e) 200 vienetų įvairių šovinių;

f) 2 žiūronai;

10. Asmeninės aprangos ir patalynės reikmenų pagal sąrašą.

Be to, 1947 m. nutarime Tauragės MGB įgaliotinis papulkininkis Lapinas rašo, kad MGB darbuotojas Matvejevas, peržiūrėjęs Jono Gaidausko, Juozo s., ir su juo teisiamų 18 žmonių bylą Nr. 10222 pagal 58 / l a ir 58/ 11 RSFSR b. k. straipsnius, papildo, kad 1947 m. sausio 18 d. Tauragės MGB sunaikino Lydžio rinktinės antisovietinių banditų ir LLA formuočių štabą. Greta kitų dokumentų rasta ryšių su kitomis nelegaliomis formuotėmis schema, konspiraciniai pavadinimai, kurie pažymėti toje schemoje, taipogi pažymėti ryšininkų slapyvardžiai, kurių pagalba buvo palaikomas ryšys. Šioje byloje areštuoti pogrindinės organizacijos LLA nariai: Jonas Gaidauskas, Juozo, valsčiaus OS Vytis viršininkas, slapyvardžiu Breivė, Antanas Kairys, Kazio, Centrinio Kęstučio štabo ryšininkas Apuokas, Juozas Vaičys-Beržas, Antano, Jadvyga Šimkevičiūtė-Palmė, Vinco, Juozas Princas-Skaistuolis, Andriaus. (Prie šios bylos prijungti Lydžio štabo schemą.)[1]

[1] Eugenijus Ignatavičius, „Mes nebuvome bėdos vaikai“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 32, Kaunas, 2002, p. 44–45.

Partizanų dokumentai (17)

LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininko aktas, kuriuo suteikiamas Laisvės kovos karžygio vardas Pietų Lietuvos partizanų srities vadui Juozui Vitkui-Kazimieraičiui ir Jungtinės Kęstučio apygardos vadui Juozui Kasperavičiui-Visvydui

Dublikatas

LIETUVOS LAISVĖS KOVOS SĄJŪDŽIO TARYBOS
PREZIDIUMO PIRMININKO
A K T A S Nr. 7

Savo didvyriška mirtimi pirkusiems mūsų tautai teisę gyventi, o savo darbais bei asmens pavyzdžiais ir šiandien nė kiek nemažėjančia šviesa tebenušviečiantiems Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio ir visos tautos kovos kelią

1. Pietų Lietuvos Partizanų Vadui a. a. Kazimieraičiui – pulkininkui inžinieriui Vitkui /žuvusiam 1946 m. vasarą/ ir

2. Jungtinės Kęstučio Apygardos Vadui a. a. Visvydui – leitenantui Kasperavičiui Juozui /žuvusiam 1947 m. balandžio mėn. 10 d./ už jų ypatingus nuopelnus išreiškiant sąjūdžio idėją, prasmę bei pobūdį, jų organizacinių, karinės bei visuomeninės veiklos pagrindų Pietų ir Vakarų Lietuvoje padėjimą, parengiant ir masiniais tiražais išleidžiant atitinkamus pogrindžio spaudos leidinius, o ypač už jų mirties valandoje parodytą didvyriškumą kovoje su priešu suteikiu Laisvės Kovotojo Karžygio vardą ir kartu juos apdovanoju Kryžiumi Laisvės Kovos I-mo laipsnio (su kardais).

Pagrindas: LLKS statuto 44 str.

Okup. Lietuva, 1949 m. vasario mėn. 16 d.

Vytautas
LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas
Žadgaila
LLKS Tarybos Prezidiumo Sekretorius

Buv. LSSR VSKA. Baudž. b. f. B.33960. T. 11. L.37. Originalo dublikatas. Mašinraštis.[1]

* Juozas Kasperavičius-Visvydas žuvo 1947 m. balandžio mėn. 9 d.

[1] *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, sudarytojai Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas, 1996, p. 584–585.

Vida Kasperavičiūtė-Tereikienė

Šviesus Tėvelio paveikslas

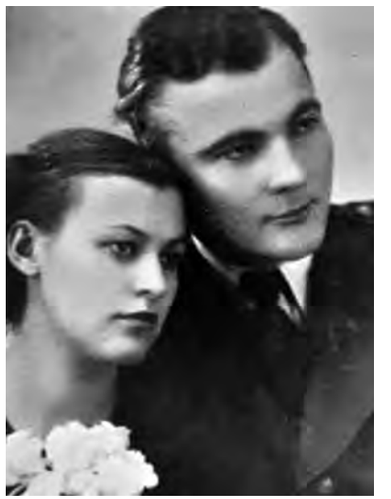

Birutė ir Juozas Kasperavičiai. Nuotraukos kopija iš Reginos Kliukienės asmeninio archyvo, Jurbarkas

<...> 1940 metų birželio mėnuo – Lietuva okupuojama rusų. Tėvelis tada buvo Lietuvos kariuomenės aviacijos leitenantas ir tarnavo Panevėžyje. Visą eskadrilę iškėlė į Joniškėlį. Tai lėktuvus uždarė ir užrakino dvaro pagalbiniame pastate, o karininkus laikė dvaro rūmuose. Vėliau visus lakūnus iškėlė į Ukmergę, užkabino ant lietuviškų aviacinių uniformų rusiškus ženklus ir leido skraidyti apie Ukmergės teritoriją.

Artėjant vokiečiams, įsakė visiems lakūnams skristi į Rusiją. Tėvelio draugas – aviacijos kapitonas Kovas* su savo lėktuvu pakilo į viršų, krito į gimtąją žemę ir užsimušė – nenorėjo tarnauti svetimoje padangėje... Tėvelis su kitais lakūnais skrido netoli ir patogioje Lietuvos miško aikštelėje nusileido – nenorėjo skristi į Rytus, laukė, kas bus toliau. Mišku jau žygiavo rusų kariškiai ir paklausė: „Kodėl ne-

skrendate?“ Aviatoriai paaiškino, kad pritrūkę benzino. Laimė, kad rusų kariškiai nepažiūrėjo į benzino bakus – jie buvo pilni. Taip jiems bestovint miške, užėjo vokiečiai ir pamatė stovinčius lakūnus su rusiškais ženklais ant švarkų ir kepurių. Klaidą padarė nepaslėpę aprangos miške. Vokiečiai juos palaikė rusais ir paėmė į nelaisvę. Išbuvo aštuonis mėnesius Vokietijoje.

Sugrįžęs iš nelaisvės į Lietuvą, Tėvelis dirbo Subačiuje, Panevėžio apskrityje, kooperatyvo pirmininku.

Artėjant rusams antrą kartą, 1945 metais išvažiavome į Tėvelio tėviškę – Jurbarko rajoną, Jokūbaičių kaimą. Tai buvo gražus ūkis – didelis sodas, 18 ha žemės. Labai savo žemę mylėjo ir buvo darbštūs seneliai, jų 18-metė dukra Anelė, jos broliai Antanas ir Kazimieras. Keletą kartų buvo sudaryti dokumentai išvykimui į užsienį, bet mano Tėvelis nenorėjo palikti gimtųjų namų, nebuvo niekam blogo padaręs ar nusikaltęs, tikėjosi, kad gyvenimas tėviškėje bus laimingas. Tėvelis buvo labai darbštus, gražino nieko blogo nenujausdamas savo tėviškę – tvėrė tvoras, dažė namą, tvarkė aplinką. O man mažytei padarydavo iš medžio visokiausių žaisliukų, pasiūdavo batukus, o žiemą ant Mituvos upės įrengė karuselę.

<...> Vieną ankstų rytą, saulei tekant, vietiniai stribai ir rusai atėjo suimti nekaltus brolius – tai mano Tėvelį ir puskarininkį Antaną. Abu išvežė į Jurbarko kalėjimą, o ten jiems pasakė: „Jei padėsite mums Lietuvos žmones vežti į Sibirą, tai paleisime jus į namus“. Abu tėviškės ir gimtosios žemės patriotai atsakė: „Mes ne Judai – to nedarysime“. Po keleto dienų vežė iš Jurbarko į Raseinių saugumą arkliais pakinkytame vežime. Vežant Tėvelis ir jo brolis Antanas galvojo, kad saugumas Raseiniuose nuteis juos abu 10-čiai metų kentėti Sibiro kalėjime. Bet viskas įvyko ne taip. Stribai, privažiavę Šimkaičių mišką, ant upelio liepto sustabdė vežimą ir liepė jiems išlipti, stovėti ant tilto, o patys sakė, kad tuo metu pagirdys arklius. Tėvelis ir jo brolis stovėjo ant tilto nusiminę ir galvojo, ką toliau su jais nekaltais darys – tyliai žiūrėjo, atsirėmę į tilto turėklus, į ramiai tekantį upelio vandenį. Ši klastinga ramybė truko neilgai, budeliai stribai turėjo įvykdyti baisią pasalą – nušauti.

Šūvis ir kulka pataikė Antanui į ranką. Antanas sušuko: „Bėkim, brolau, nes mus nori sušaudyti“. Abu pasileido bėgti, o stribai vijosi šaudydami į juos. Tėvelio brolį Antaną, belipant per tvorą, mirtinai

Vida Kasperavičiūtė-Tereikienė su mama Birute Kasperavičiene, Juozo Kasperavičiaus-Visvydo dukra ir žmona,1968 m.
Nuotraukos kopija iš Reginos Kliukienės asmeninio archyvo, Jurbarkas

peršovė per gerklę, žūdamas spėjo atsisveikinti: „Sudie, brolau, miršta...“ Mano Tėvelis bėgo toliau, bet stribas paskutiniu šūviu peršovė per dubenį. Kaime tuo metu buvo mėšlavežis, žmonės dirbo laukuose. Iš gyventojų paėmę mėšliną vežimą, įvertė tėvelio brolį Antaną ant vežimo dugno, o mano Tėvelį užmetė ant žuvusio brolio.

Tėvelis apsimetė mirusiu – kentėjo didelius skausmus, per vežimo apačią visu keliu tekėjo kraujas, akys buvo užmerktos.

Stribai galvojo, kad abu broliai mirę ir pradėjo juodą plėšikų darbą – nuo abiejų nutraukė gražius atlasinius baltinius, numovė ilgus odinius batus ir pasidalijo, gėrėdamiesi gražiais rūbais ir laikrodžiais.

Atvežus į Raseinius, išėjo pasitikti saugumietis. Mano Tėvelis iš paskutinių jėgų pakėlė galvą ir pasakė: „Stribai į mus šaudė, mes turėjome bėgti...“ O budeliai saugumiečiams pasakė, kad jie sugauti miške kaip banditai.

Mamytė savo sūnaus Antano taip ir nepašarvojo savo gimtajame name, nors buvo papuošta seklyčia berželiais, užtiesta balta drobė karstui padėti... Užkastas, kaip ir daugelis Lietuvos ąžuolų-didvyrių, nežinomoje vietoje – galbūt kokioje žvyrduobėje prie Raseinių miesto.

Sužeistas Tėvelis buvo paguldytas į ligoninę, kuri buvo įsikūrusi Biliūnų dvare, netoli Raseinių. Ten aš penkerių metukų mamos buvau atvesta aplankyti peršauto Tėvelio. Prisimenu didelę salę, pilną dejuojančių žmonių, o toliau prie sienos, atitvertas širma, sunkiai de-

javo mano Tėvelis. Medicinos personalas pasakojo mano mamai, kad jo būklė sunki, aukšta temperatūra, kliedėdamas vis kalbėjo: „Duokite lėktuvą – išskrendu...“ <...>

Biliūnų ligoninės personalas labai gailėjo mano Tėvelio – pasiaukojo gydytojai medicinos seserys – išgydysime ir išgelbėsime šį brangų žmogų. O prie palatos durų nuolat budėjo NKVD sargybiniai. <...>

Lietuvos partizanai, sužinoję iš medicinos personalo tragišką Tėvelio likimą, vieningai nutarė, kad reikia išgelbėti šį nekaltą žmogų. Vieną naktį partizanai, surišę sargybinius, išnešė šiek tiek apgijusį Tėvelį į netolimo miško bunkerį, pasiėmė su savimi tvarsliavos ir medikamentų. Bunkeryje Tėvelį gydė Biliūnų ligoninės medicinos personalas, nes jo gyvybė buvo dideliame pavojuje. Personalo geros priežiūros ir pasiaukojimo dėka ligonis pamažu pradėjo sveikti. Kai Tėvelio sveikata sustiprėjo, buvo perkeltas į kitą bunkerį, o senajame buvo likę medicinos personalo. Stribai susekė tą bunkerį, apsupo ir sušaudė ten buvusius medicinos darbuotojus, likusius partizanus. Negyvus patriotus pametė Raseinių turgavietėje ant grindinio, iš jų tyčiojosi, spardė jų kūnus.

Amžina šlovė ir garbė žuvusiems, o tuo labiau pasiaukojusiems už kitų gyvenimą.

Taip nuo 1945 metų birželio mėnesio liko mano Tėvelis bunkeryje – vėliau buvo pirmuoju Jungtinės Kęstučio apygardos vadu (Šilas, Visvydas). Dirbo sąžiningai savo darbą, dėkingas buvo partizanams už išgelbėtą gyvybę, partizanų ir jų vadų susirinkimuose aptardavo Lietuvos padėtį, visus mokė, kad niekuomet partizano ranka nepakiltų prieš nekaltą žmogų – neatimtų jam gyvybės, troško laisvės, taikos, buvo labai teisingas.

Mes su mama slapstėmės po Žemaitiją, buvo suklastoti mūsų dokumentai – gimimo liudijimai, mamos pasas. Tai padėjo išvengti tolimojo Sibiro.

1945 metais mama su savo seserimi Elena ir mano močiute atvyko mokytojauti į Šilalės rajoną, Varsėdžių pradinę mokyklą. Jų abiejų dokumentuose buvo mergautinės pavardės, o aš vadinausi taip pat jų sesuo (pagal suklastotus dokumentus), o mano močiutė (mirusi 1994 metais) liepė man ją vadinti mama. Visos gyvenome Varsėdžių mokyklos patalpose – dvi jaunos mokytojos (mano mama tada buvo

Juozo Kasperavičiaus-Visvydo tėviškė Jokūbaičių k., Jurbarko r., 2024 m. Ritos Pauliukaitienės nuotrauka

24 m., o jos sesuo Elena – 22 m.). Žmonės mylėjo, buvo klusnūs jų vaikučiai. Ten mano pradžios mokykla, o pirmos klasės mokytoja – mano mama, ir ten, gražiame Varsėdžių kaime, praleista mano skausminga vaikystė.

Prisimenu tą baisią dieną, kai sužinojome, kad netekome brangaus Tėvelio – tai 1947 metai, balandžio 10 d. Verkiau šešiametė našlaitė visą dieną ir bijojau, kad kas nors nepaklaustų, ko verkiu, nes viskas nuo žmonių buvo slepiama.

Prisimenu paskutinį pasimatymą su Tėveliu, kai man dovanojo maldaknygę, spalvotus pieštukus, o išeidamas vėlai vakare iš mūsų pasakė: „Gyvenkite taikoje ir ramybėje“. Mamai pasakodavo, kad jei bus apsuptas, tai gyvas nepasiduos, nes nuo baisių kankinimų gali mus visas išduoti, mus suseks ir ištrems kančioms į Sibirą. <...>

Darbštūs ir niekuo nekalti mūsų seneliai buvo ištremti į Vorkutą. Senelis ten ir mirė, o močiutė, jos dukra Anelė sugrįžo į Lietuvą po

devynerių metų. Tėvelio mama mirė Lietuvoje – palaidota Jurbarko raj. Girdžių kapinėse.

1991 metais, balandžio mėnesį, dar siaučiant Lietuvoje okupantų kariuomenei, gerb. pulkininkas Leonas Laurinskas, gyvenantis Tauragėje, atvežė mus su mama, mamos seseria Elena į Batakių mišką, ir pirmą kartą gyvenime mes pamatėme tą skaudžią vietą, kur žuvo mano Tėvelis, padėjome gėlių, uždegėme žvakutę. Tais pačiais metais žuvimo vietoje buvo pastatytas medinis kryžius ir pašventintas, o vėliau 1993 m. lapkričio 27 d., Batakių miške abiem žuvusiems Lietuvos didvyriams buvo pastatytas juodo marmuro paminklas su jų nuotraukomis. Už šį paminklą iš visos širdies amžinai liksime dėkingi gerb. Leonui Laurinskui, jo žmonai – gerb. Valerijai, šio paminklo autoriui, kūrėjui, buvusiam politiniam kaliniui Titui Žymančiui, gerb. monsinjorui A. Svarinskui, pašventinusiam paminklą, ir kitiems geriems žmonėms.

1995 metais lapkričio 26 d. Jurbarko r. Jokūbaičių kaime (Tėvelio tėviškėje) iškilmingai buvo pašventintas ąžuolinis kryžius. Jo pastatymu labai rūpinosi Jurbarko SKAT 442 kuopa, kurios vėliava pavadinta mano Tėvelio Juozo Kasperavičiaus vardu. Dėkingi kuopos vadui gerb. Stanislovui Kliukui, gerb. dailininkei Baranauskienei, pašventinusiam kryžių gerb. kunigui Kazimierui Gražuliui, Jurbarko politinių kalinių ir tremtinių chorui, kariškiams, šauliams, visiems žmonėms, dalyvavusiems iškilmėse.

Niekuomet nepamiršiu tos brangios akimirkos – 1995 metų lapkričio 26 dienos.[1]

* „1941 m. birželio 23 d. pašautas mjr. Jurgio Kovo (Kopukovo) pilotuojamas ANBO-41. Lakūnas žuvo.“ Informacija pateikiama: https://www.plienosparnai.lt/page.php?1000; [žiūrėta 2024-01-28].

** Gimtojoje J. Kasperavičiaus sodyboje ant namo yra atidengta memorialinė lenta. Jokūbaičių kaime yra ir Juozo Kasperavičiaus vardu pavadinta gatvė. {Informaciją suteikė Petras Buitkus, Jurbarko krašto šaulys.}

[1] Vida Kasperavičiūtė-Tereikienė, „Šviesus Tėvelio paveikslas (Juozo Kasperavičiaus atminimui)“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 18, Kaunas, 1996, p. 301–306.

IV DALIS
VACLOVAS VOVERIS-ŽAIBAS

Dainavos apygardos Geležinio Vilko grupės, vėliau – Kazimieraičio rinktinės vadas Vaclovas Voveris-Žaibas.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Rūta Trimonienė

LGGRTC dokumentai (4)

Duomenys apie 1949 m. kovo 7 d. Alytaus aps. Kalesninkų miške žuvusius: l. e. Dainavos apygardos vado pareigas B. Labėną (Labenską)-Kariūną, Kazimieraičio rinktinės vadą V. Voverį-Žaibą ir tos pačios rinktinės bei Geležinio Vilko tėvūnijos štabo viršininką V. Kazlauską-Vanagą, šios tėvūnijos būrio vadą J. Kazlauską-Šermukšnį ir skyriaus vadą P. Šilanską-Labutį.

1949 m. kovo 7 d. Alytaus aps. (dabar – Alytaus r. sav.) Kalesninkų miške MGB vidaus kariuomenės 34-asis šaulių pulkas vykdė karinę čekistų operaciją. Jos metu buvo sunaikinti du Dainavos apygardos štabo bunkeriai – prie Žemaitėlių ir Jotiškių k. Viename – Dainavos apygardos štabo – bunkeryje MGB agentai Rytas ir Varnas nušovė miegantį Šarūno rinktinės vadą, nuo 1948 m. spalio mėn. laikinai ėjusį Dainavos apygardos vado pareigas Benediktą Labėną (Labenską)-Kariūną. Kitame – Kazimieraičio rinktinės štabo – bunkeryje žuvo Dainavos apygardos vado pavaduotojas ir Kazimieraičio rinktinės vadas Vaclovas Voveris-Žaibas, Kazimieraičio rinktinės ir Geležinio Vilko tėvūnijos štabo viršininkas Viktoras Kazlauskas-Vanagas, šios tėvūnijos būrio vadas Jonas Kazlauskas-Šermukšnis ir partizanas Petras Šilanskas-Labutis.

Knygoje „Liongino Baliukevičiaus – PARTIZANO DZŪKO dienoraštis“ taip aprašoma šių partizanų žūtis:

„Bekalbant Audrūnas pastebi plentu važiuojant sunkvežimius su kariuomene. Žiūrim abu į plentą. Apie 150 metrų nuo mūsų plentu važiuoja nenutrūkstama virtinė sunkvežimių. Pirmutiniuose sėdi mongolai su baltais apsiaustais. Pašaukiu Guobą. Mašinos vis juda per 50 metrų atstumu viena nuo kitos.

– Aštuonios, devynios... dvylika... – skaičiuojam. Visos pilnos mongolų. „Kurgi jie važiuoja?“ – staiga pagalvoju aš. Mūsų dėmesį patraukia dvi šarvuotos mašinos, riedančios kolonos viduryje. Po to vėl sunkvežimiai. Mane apima nerimas. Jeigu šitie sunkvežimiai važiuoja, tai tik ant mūsų galvų! Mums arba šilams! Bet ne, jokiu būdu ne šilams. Tai mūsų, Kalesninkų, miškui. Paskutinėmis dienomis prie miško nušauti keli šnipai, be to, šis miškas dar nuo rudens nekrėstas. Pasižiūriu į laikrodį. Pusė pirmos. Vadinasi, šiandien būtų per vėlu krėsti mišką. Krata prasidės ryt, o šiandien mongolai apsups mišką [...].

Vėl sulendam į bunkerį. Vieversys su Guoba abejoja, kad šitie rusai galėtų krėsti mūsų mišką. Nusprendžiam vakare galutinai apsispręsti: važiuoti ar ne. Pareis nuo to, ar mūsų ryšininkas bus pargabenęs popierių.

Nuvažiuojam pas ryšininką. Pasirodo, popierius dar nepargabentas. Teks laukti dar vieną dieną. Guoba su Vieversiu išeina parsinešti chalatų. Aš tuo tarpu piliečiams aiškinu sudėtingą tarptautinę padėtį [...]. Grįžta Guoba su Vieversiu.

– Baigta!.. Ties Žemaitėliais žmonės girdėjo sprogimus ir šaudymus. Pasakoja, jog rado mūsų bunkerius, – prašnabžda Guoba.

Ši žinia tarytum perkūnu nutrenkia mane. Pasidaro silpna, ir kurį laiką tyliu. Dieve, Dieve, nejaugi rado mūsų bunkerius? Nejaugi visi žuvo, nejaugi mes netekom viso savo kelerių metų darbo vaisių? Aš nepajėgiu galvoti. Susivaldau ir liepiu šeimininkui ir Nemunui palikti mus vienus. Guoba pasakoja tai, ką girdėjo. Visas miškas buvo gulte apgultas. Apie 4 val. vakarop prasidėjo sprogimai ir šaudymas. Vienas sprogimas buvo toks didelis, jog žmonės už 4–5 km matė iškylant iš miško dūmus. Įvykio kryptį beveik visi nurodydavo vienodai: vieni į Lelionių pusę, kiti – į Žemaitėlių. Viena ryšininkė buvo atbėgusi perspėti mus, kad atgal nevažiuotume.

Aišku, užklupo mūsų bunkerius. Bet kurį? Žaibo ar mūsų? O gal abudu kartu? [...] Ko nors tikresnio niekas nežino. Vieni tik gandai. [...] Širdy lyg koks kirminas glūdi ir nuodija visą kraują. Žuvo viskas. Išdavikas ilgai mus sekė, kol pagaliau susekė. Dažnas vaikščiojimas turbūt išdavė mus. Prieš akis stovi Žaibas ir juokiasi, liūdnas, sunerimęs ir ligotas Kariūnas, vos spėjęs įstoti į partizanų gretas partizanas Vilnis, Kapsas, Vanagas.

Betgi vienas dalykas atkreipia mūsų dėmesį. Žmonės pašnibždom kalba, kad pirmadienį apie 10 val. ryto Takniškių kaimo vieškeliu matę bėgant du civilius Alytaus link. Abu buvę tik su švarkais ir labai skubėję.

Aš iš pradžių nieko neįtariu. Tačiau Vieversys tuojau pastebi:

– Ar negalėjo Kapsas ir Vilnis nušauti miegantį Kariūną ir pabėgti į Alytų?

Nenoriu tikėti, tačiau kažkas panašu į tikrovę. Ne, jie negalėjo išduoti ir, be to, taip niekšingai, kaip klastingos gyvatės. Juk abu poetai, abu inteligentai, abu sielojosi mūsų tautos likimu. Galėjo išduoti Vanagą (Adolfą Ramanauską) ir mane, arba ir dabar, kai nebuvom išvykę. Aš nesu literatūros kritikas, tačiau tai, ką jie buvo atsivežę, buvo sukurta širdies, bet ne liežuvio... Aš netikiu. Tokios niekšybės, tokio velniško išdavimo dar nebuvo partizanų istorijoje. Judas šiuo atveju būtų toli pralenktas. Juk Kapsas taip nuoširdžiai rašė „Raudonąjį rojų“. Kam reikėjo rašyti, jeigu tada taip pat galėjo išduoti? Mintys, narpliojimai, svarstymai mane vėl apima. Kuo gi reikėtų pasitikėti, jeigu tokie žmonės išduoda?“.

Visi žuvusiųjų palaikai buvo niekinti MGB Alytaus aps. skyriaus kieme. Jų užkasimo vieta kol kas neišaiškinta.

Taigi lemtingąją 1949 m. kovo 7 d. buvo nužudyti ir žuvo:

BENEDIKTAS LABĖNAS (LABENSKAS)-KARIŪNAS
1918 02 20 – 1949 03 07

Dainavos apygardos Šarūno rinktinės partizanai. Ne vėliau kaip 1948 m. Iš kairės: Jonas Šimoniūtis, Bronius Saveikis-Klajūnas, rinktinės vadas Benediktas Labėnas (Labenskas)-Kariūnas, kiti – neišaiškinti.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Benediktas Labėnas (Labenskas) gimė 1918 m. vasario 20 d. Seinų aps. Lazdijų vls. Staidarių (Papėčių) k. Besimokydamas Seinų „Žiburio“ gimnazijoje Lazdijuose bendradarbiavo spaudoje – kūrė eilėraščius, rašė prozą, publicistiką. Daug rašė į „Trimitą“, „Kariūną“ ir „Jaunąjį ūkininką“. 1939 m. B. Labėnas buvo pašauktas į Lietuvos kariuomenę. Pirmosios sovietų okupacijos metu (1940 m. spalio 1 d.) jis baigė Karo mokyklą. Buvo paleistas į karininkų atsargą, karininko laipsnis nesuteiktas dėl politinių motyvų.

Nacių okupacijos metais tarnavo Lietuvos saugumo policijos Vilniaus apygardoje, tačiau darbas jam nepatiko ir 1943 m. jis įstojo į 3-iąjį lietuvių statybos batalioną. Pasak sesers Eugenijos Sušinskienės, brolis fronte nebuvo – jis tiesė kelius, miške kirto medžius, dirbo kitus karo pionierių darbus. 1944 m. batalionai buvo išformuoti. Tais pačiais metais Vokietijoje, Drezdeno mieste, buvo sutelktas lietuvių karininkų rezervas – tarp šių karininkų buvo ir B. Labėnas. 1944 m. gruodžio 7 d. kartu su 11 karininkų jis buvo pasiųstas į Liepojos (Latvija) apsupimą. Karui baigiantis, prie Tukumo pateko į sovietų nelaisvę ir kartu su vokiečiais belaisviais buvo išvežtas į Komsomolską prie Amūro (Sevvostlagas) Chabarovsko kr. Po pusantrų metų paleistas, grįžo į Lietuvą.

MGB pradėjus verbuoti, tapo partizanu. Iš pradžių B. Labėnas (Labenskas)-Kariūnas partizanavo savo krašte – Seinų aps. Šventežerio ir Veisiejų vls. Bebrų k., Alytaus aps. Seirijų apylinkėse. Tapo partizanų būrio vadu. 1947 m. rugsėjo 24–25 d. Varėnos aps. Marcinkonių vls. miškuose Karininko Juozapavičiaus grupės 3-iojo būrio vadas Kariūnas dalyvavo Dainavos apygardos vadų posėdyje, kuriame buvo nuspręsta Juozapavičiaus grupę prijungti prie Dainavos apygardos Šarūno rinktinės, o jos vadu paskirti B. Labėną (Labenską).

Kariūnas rašė partizanines dainas, buvo vienas iš apygardos laikraščio „Laisvės varpas“ autorių.

1948 m. rudenį Dainavos apygardos vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas apygardos vadavietę perkėlė į Alytaus aps. Daugų vls. esantį Kalesninkų mišką (Kazimieraičio rinktinės Geležinio Vilko grupės veikimo teritorija). Tų pačių metų lapkričio 10 d. Vanago įsakymu Nr. 15 Dainavos apygardos Šarūno rinktinės vadas Kariūnas buvo paskirtas apygardos vado pavaduotoju. Netrukus, A. Ramanauskas-

Vanagas, išvykdamas į visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimą, pavedė jam laikinai vadovauti apygardai.

B. Labėnas (Labenskas) į apygardos štabo vadavietę atvyko žiemos pradžioje. Gyveno Kalesninkų miško bunkeriuose kartu su Dainavos apygardos štabo nariais ir 1948 m. rudenį į apygardos štabą infiltruotais dviem MGB agentais – partizanais Kostu Kubilinsku-Kapsu (agentas Varnas, būsimas garsus LSSR poetas) ir Algirdu Skinkiu-Vilnimi (agentas Rytas).

Lietuvos Respublikos Prezidento 1998 m. gegužės 18 d. dekretu B. Labėnas (Labenskas) apdovanotas Vyčio kryžiaus 3-iojo laipsnio ordinu (dabar – Vyčio Kryžiaus ordino Komandoro kryžius), 1999 m. gegužės 12 d. jam pripažintas kario savanorio statusas, o 1999 m. gegužės 27 d. suteiktas pulkininko laipsnis (po mirties).

2000 m. išleista B. Labėno (Labensko) jaunystės dienų poezijos ir prozos rinktinė „Žygiuojanti tauta“.

Atminimas įamžintas :

Alytaus r. VĮ Valstybinių miškų urėdijos Prienų regioninio padalinio Kalesninkų miške 1991 m. pastatytame kryžiuje (aut. A. Liovė) ir 1999 m. pastatytame tipiniame atminimo ženkle (aut. dizaineris Romas Navickas) B. Labėno (Labensko)-Kariūno nužudymo vietoje.

Lazdijų m. Vytauto g. 9 ant M. Gustaičio gimnazijos 2001 m. sausio 13 d. atidengtoje atminimo lentoje (aut. skulptorius Jonas Jagėla) 1941, 1944–1952 m. už Lietuvos laisvę žuvusiems „Žiburio“ gimnazijos direktoriams, mokytojams ir mokiniams atminti.

PAGRINDAS: *Laisvės kovų archyvas,* Nr. 9, Kaunas: LPKTS, 1993, p. 165–177, Nijolė Gaškaitė, „Dainavos štabo išdavystė“; *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD – MGB 1944–1953 metais,* Kaunas, LPKTS, 1996, p. 566, 685; Nijolė Gaškaitė, Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Bonifacas Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.,* Kaunas: LPKTS, 1996, p. 203, 207, 393, 483–484; Nijolė Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija 1944–1953 metai,* Aidai, 1997, p. 91, 94, 309, 310; *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998,* sudarė Izidorius Ignatavičius, Vilnius: Vaga, 1999, p. 240, 285, 291, 292, 351, 685; *Lietuvos laisvės kovų karininkai 1944–1953,* parengė Eugenijus Jakimavičius, Vilnius, 2001, p. 12; *L. Baliukevičiaus – PARTIZANO DZŪKO dienoraštis,* Vilnius: LGGRTC, 2002, p. 73, 92–103, 123–124, 178; *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda (1945–1952 m.),*

Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, 2003, p. 199–201, 217–218, 243–244, 374, 386–387, 416, 419, 430; *Pietų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas: Dainavos ir Tauro apygardos,* Vilnius: LGGRTC, 2008, p. 61 (49-7); *Lietuvos gyventojų genocidas, 1949, A–M,* t. 4, 1 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2012, p. 647; Bronius Kašelionis, *Dainavos krašto partizanai,* Vilnius, 2018, p. 166–167, 171, 173–175, 569; *Visuotinė lietuvių enciklopedija,* in: https://www.vle.lt/straipsnis/benediktas-labenas/ [žiūrėta 2024 03 18]; LGGRTC duomenys: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinės bylos; Memorialinio departamento Memorialinio meno ir ekspertizės skyriaus byla „Įamžinimo paminklais administravimo dokumentai“ (1999 m. Alytaus r., 2001 m. Lazdijų r.) ir Istorinės atminties įamžinimo skyriaus „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo programos“ istorinių-archyvinių tyrimų duomenys; *Atmintinų datų medžiaga, 2019:* http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2019/201903_labenas_biog.pdf [žiūrėta 2024 03 18]; http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2019/201903_DA_zutis.pdf [žiūrėta 2024 03 18]. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Rūta Trimonienė.

VACLOVAS VOVERIS-ŽAIBAS
1922 02 07 – 1949 03 07

Vaclovas Voveris gimė 1922 m. vasario 17 d. Trakų aps. Onuškio vls. Bakaloriškių k. Andriaus Voverio ir Viktorijos Buividavičiūtės-Voverienės šeimoje. Daugiavaikėje darbščių ūkininkų augo devyni vaikai: penkios dukterys ir keturi sūnūs. Vaclovas buvo jauniausias iš sūnų. Mokytis jam sekėsi, tačiau pavyko baigti tik šešis pradžios mokyklos skyrius, nes reikėjo pavaduoti sergantį tėvą. Tuo metu Vaclovas buvo vienintelis namuose likęs vyras: Boleslovas gyveno Latvijoje, Vladas tarnavo kariuomenėje, o Jonas jau buvo miręs. Vaclovui teko ir žemę arti, ir statybininku dirbti, nes Voverių šeima tuo metu statėsi naują namą vienkiemyje. Tėvui susirgus, statybos sustojo. Vis dėlto 1936 m. namas buvo baigtas, iškastas šulinys, užveistas sodas, pastatytas kluonas, tvartai, kiti trobesiai.

Antrojo pasaulinio karo metais Vaclovas kartu su kitais kaimo vyrais saugojo gimtąjį Bakaloriškių kaimą nuo plėšikaujančių sovietų diversantų. Raudoniesiems partizanams 1943 m. Smaliuose nužudžius kelis Voverių giminaičius, V. Voveris kartu su kaimynais įkūrė kaimo savisaugos būrį. 1944 m. balandžio 13 d. raudonieji partizanai sudegino 40 sodybų Bakaloriškių k. ir nužudė keletą žmonių. Savisauginiinkai sutriko, bet atsipeikėję banditus pasivijo ir gerokai jiems įkrėtė.

Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, raudonieji partizanai tapo sovietų valdžios atstovais ir savo kerštą nukreipė į žmones, ginančius savo tėviškę. Supratęs, kad namie likti pavojinga, 1944 m. rugsėjo 1 d. Vaclovas išėjo partizanauti. Iš pradžių jis sudarė 20 partizanų būrį iš buvusių kaimynų Jono Kazlausko, Vytauto Kuzmicko ir kitų, dalyvavusių savisaugos būryje ir jau patikrintų kautynėse. Vėliau būrys, veikęs Alytaus aps. Daugų ir Alovės vls., padidėjo ir buvo pavadintas Geležinio Vilko vardu. Jam vadovavo Vaclovas Voveris-Žaibas. 1945 m. gegužės mėn. būrys tapo Dzūkų, o nuo 1946 m. sausio mėn. – Merkio (1947 m. rugsėjo 25 d. pervadinta Kazimieraičio vardu) rinktinės dalimi. 1946 m. liepos 30 d. Žaibas kartu su savo pavaduotoju Ričardu Golšteinu-Lordu susitiko su Daugų sovietų įgulos viršininku mjr. Buiko ir įteikė jam reikalavimus nevežti žmonių į Sibirą ir nesodinti politinių kalinių į kalėjimus.

1947 m. balandžio 22–23 d. dalyvavo Dainavos apygardos vadų posėdyje kaip Dzūkų rinktinės Geležinio Vilko grupės vadas. Tų pačių metų rugsėjo 24–25 d. Varėnos aps. Marcinkonių vls. miškuose V. Voveris-Žaibas dalyvavo kitame Dainavos apygardos vadų posėdyje, kuriame apygardos vadu buvo išrinktas Adolfas Ramanauskas-Vanagas. 1948 m. lapkričio 10 d. Dainavos apygardos vado Vanago įsakymu Nr. 15 jis paskirtas Kazimieraičio rinktinės vadu. Partizanai savo vadu pasitikėjo, nes jis buvo veiklus, sumanus ir drąsus.

Žaibas vadovavo 28 kautynėms, per kurias buvo nukauta apie 300 sovietų įgulos kareivių, per 40 karininkų ir stribų. Didžiausios kautynės įvyko 1945 m. vasario 7 d. Trakų aps. Onuškio vls. Migučionių k. Tada Juozo Matukevičiaus-Vilko vadovaujamas partizanų junginys, kurį sudarė V. Voverio-Žaibo ir Jono Dambrausko-Siaubo partizanų būriai, kelias valandas kovėsi su NKVD vidaus kariuomenės 25-ojo šaulių pulko kareiviais. Kautynėse buvo nukauta 12 (kitais duomenimis – 15) enkavėdistų. Netrukus, vasario 23 d., Žaibo vadovaujami partizanai prie Alytaus aps. Daugų vls. Kančėnų k. surengė pasalą įsisiautėjusiems Daugų stribams ir 9 jų nukovė. 1945 m. birželio 14 d. Alytaus aps. Alytaus vls. apsupti partizanai kovėsi Varčios mūšyje, iš kurio jiems pavyko pasitraukti su nedideliais nuostoliais. 1946 m. lapkričio 15 d. prie Alytaus aps. Daugų vls. Purvelių, Rakatanskų k. jie sunaikino visą 18 asmenų Daugų sovietų įgulą, taip pat ir MVD Daugų vls. viršininką. 1948 m. gegužės 8 d. Alytaus aps. Alytaus vls. Staniuliškių k. laimėjo kautynes su stribais. Tų pačių metų spalio 27 d. Trakų aps. netoli Onuškio surengė pasalą ir susprogdino sunkvežimį su 19 SSRS MGB Vidaus kariuomenės karių ir LSSR Trakų aps. skyriaus Onuškio vls. poskyrio operatyvinių darbuotojų.

1944 m. lapkričio 25 d. buvo sudeginta Voverių sodyba, suimti tėvas, seserys Eleonora ir Vanda. 1945 m. gegužės 16 d. Vilniuje Lukiškių kalėjime mirė tėvas A. Voveris. Abi seserys paleistos 1945 m. spalio 24 d. 1947 m. gegužės 25 d. sesuo Vanda suimta antrą kartą. Nuteista ir išvežta į Uchtižemlagą (Komija). 1952 m. paleista grįžo į Lietuvą. Brolis Dainavos apygardos partizanų skyriaus vadas Vladislovas Voveris-Deksnys žuvo 1946 m. vasario 17 d. Trakų aps. Onuškio vls. Dusmenėlių k.

1950 m. V. Voveris buvo apdovanotas visų laipsnių Laisvės kovos kryžiais (su kardais ir be kardų), jam suteiktas Laisvės kovotojo Karžygio vardas, 1997 m. gruodžio 22 d. pripažintas kario savanorio statusas, Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. lapkričio 20 d. dekretu jam suteiktas Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinas (šiuo metu – Vyčio Kryžiaus ordino Didysis kryžius), o Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 1998 m. gegužės 13 d. įsakymu – kapitono laipsnis (po mirties).

V. Voverio atminimas įamžintas

Alytaus r. Nemunaičio mstl. Vytauto g. 48 ant buvusio Pranciškonų vasarnamio koplyčios pastato 2015 m. gegužės 29 d. įrengtoje atminimo lentoje (aut. skulptorius J. Jagėla) 1945 m. birželio naktį iš 2 į 3 d. šiame pastate partizanų priesaiką davusiems Adolfo Ramanausko-Vanago kuopos, Vaclovo Voverio-Žaibo, Konstantino Barausko-Vėžio ir kitų būrių 120-iai partizanų atminti.

Trakų r. Onuškio sen. Grendavės miške 2023 m. spalio 27 d. atidengtame paminkle, informuojančiame, kad 1948 m. spalio 27 d. šioje vietoje Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės Geležinio Vilko

grupės vado V. Voverio-Žaibo vadovaujami partizanai pasaloje sunaikino SSRS MGB Vidaus kariuomenės karių grupę ir LSSR MGB Trakų aps. skyriaus Onuškio vls. poskyrio operatyvinius darbuotojus.

2007 m. išleista Onos Voverienės knyga „Lietuvos laisvės kovos karžygys Vaclovas Voveris-Žaibas“.

VIKTORAS KAZLAUSKAS-VANAGAS
1919 11 03 – 1949 03 07

Viktoras Kazlauskas gimė 1919 m. lapkričio 3 d. Alytaus aps. Daugų mstl. Kazio Kazlausko ir Katrinos Jarmalavičiūtės-Kazlauskienės šeimoje. Liudininkai mini, kad buvo mokytoju.

1947 m. rugsėjo 24–25 d. Varėnos aps. Marcinkonių vls. miškuose dalyvavo Dainavos apygardos vadų posėdyje kaip Dzūkų rinktinės Geležinio Vilko grupės Ūkio skyriaus viršininkas. 1948 m. lapkričio 10 d. Dainavos apygardos vado A. Ramanausko-Vanago įsakymu Nr. 15 Kazimieraičio rinktinės Geležinio Vilko grupės štabo viršininkas Vanagas paskirtas šios rinktinės štabo viršininku.

JONAS KAZLAUSKAS-ŠERMUKŠNIS
1919 06 01 – 1949 03 07

Jonas Kazlauskas gimė 1919 m. birželio 1 d. Trakų aps. Onuškio vls. Varlių k. Juozo ir Marcelės Kazlauskų šeimoje. Baigė Dusmenų pradžios mokyklą. Ūkininkavo tėvų ūkyje.

Partizanas nuo 1944 m. 1947 m. pradžioje ėjo Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės Geležinio Vilko grupės vado pareigas. 1948 m. vasarą paskirtas šios rinktinės Geležinio Vilko tėvūnijos būrio vadu.

Žmona Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės Geležinio Vilko grupės partizanų ryšininkė Stanislava Budrevičiūtė-Kazlauskienė-Rūta suimta 1946 m. Paleista. Antrą kartą suimta 1949 m. spalio 6 d. Nuteista ir išvežta į Intos lagerį (Komija). 1956 m. grįžo į Lietuvą. Sūnus Vytautas Kazlauskas su dėdės Vaclovo Budrevičiaus šeima 1948 m. gegužės 22 d. ištremtas į Krasnojarsko kr. Netrukus, liepos 1 d., kartu su senele Izabele Budrevičiene pabėgo iš tremties ir grįžo į Lietuvą.

1997 m. lapkričio 26 d. J. Kazlauskui pripažintas kario savanorio statusas, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 1998 m. gegužės 13 d. įsakymu jam suteiktas vyresniojo puskarininkio laipsnis, Lietuvos Respublikos Prezidento 1999 m. gegužės 1 d. dekretu jis apdovanotas Vyčio kryžiaus 3-iojo laipsnio ordinu (dabar – Vyčio Kryžiaus ordino Komandoro kryžius) (po mirties).

PETRAS ŠILANSKAS-LABUTIS
1916 08 23 – 1949 03 07

Petras Šilanskas gimė 1916 m. rugpjūčio 23 d. Trakų aps. Onuškio vls. Skabeikių k. Urbono Šilansko ir Elenos Dragūnaitės-Šilanskienės šeimoje. Baigė Skabeikių pradžios mokyklą. Ūkininkavo tėvų ūkyje. Nuo 1933 m. tarnavo Alytaus Kunigaikštienės Birutės 2-ajame ulonų pulke.

Antrojo pasaulinio karo metu buvo Kančėnų, Skabeikių, Vaikantonių ir Rakščios kaimų seniūnas. Gelbėjo savo krašto ūkininkus nuo nacių represijų.

Partizanas nuo 1944 m. 1945 m. paskirtas Geležinio Vilko grupės vado V. Vaclovo-Žaibo pavaduotoju. 1947 m. balandžio 22–23 d. dalyvavo Dainavos apygardos vadų posėdyje kaip Dzūkų rinktinės Geležinio Vilko grupės vado pavaduotojas. Vėliau – Kazimieraičio rinktinės Geležinio Vilko tėvūnijos skyriaus vadas.

Žmona Dainavos apygardos partizanų ryšininkė Ieva Šilanskienė suimta 1949 m. balandžio 19 d. Nuteista ir išvežta į Steplagą (Karagandos sr.). Paleista 1956 m.

Visų žuvusių partizanų atminimas įamžintas Alytaus r. VĮ Valstybinių miškų urėdijos Prienų regioninio padalinio Kalesninkų miške 1991 m. pastatytame kryžiuje (aut. Andrius Liaukus) ir 2003 m. rugsėjo 27 d. pastatytame paminkle partizanų žūties vietoje.

PAGRINDAS: Lietuvos ypatingasis archyvas: f. K-1, ap. 58, b. P-16165 (S. Kazlauskienė); b. P-17232 (I. Šilanskienė); b. 15760 (V. Voverytė); b. 15786 (A., L. ir V. Voveriai); f. V-5, ap. 1, b. 3775, (V. Budrevičius su šeima); Lietuvos valstybės istorijos archyvas: f. 1441, ap. 1, b. 21, l. 48 (P. Šilanskas); b. 22, l. 65 (V. Kazlauskas); f. 1691, ap. 1, b. 1, l. 124 (V. Voverys); f. 2000, ap. 14, l. 18 (J. Kazlauskas); L. Kerulis, *Pokario Lietuvos laisvės kovotojai,* Chicago, 1988,

p. 308; *Laisvės kovų archyvas,* Nr. 9, Kaunas: LPKTS, 1993, p. 165–177, Nijolė Gaškaitė, „Dainavos štabo išdavystė“; Nijolė Gaškaitė, Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Bonifacas Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas: LPKTS, 1996, p. 24, 31, 108, 193, 202, 218, 393, 483–484; Nijolė Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija 1944–1953 metai,* Aidai, 1997, p. 38, 87, 94, 178, 309, 313; *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998,* sudarė Izidorius Ignatavičius, Vilnius: Vaga, 1999, l. 240, 261, 267, 268, 270, 280, 290, 292, 311, 337–338, 700; Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...,* Vilnius: LGGRTC, 1999, p. 76–77, 109, 233, 391, 402–403, 454–455, 493–502, 598, 600, 601–602; *Lietuvos laisvės kovų karininkai 1944–1953,* parengė Eugenijus Jakimavičius, Vilnius, 2001, p. 16; *L. Baliukevičiaus-PARTIZANO DZŪKO dienoraštis,* Vilnius: LGGRTC, 2002, p. 55, 93–103, 108, 114, 126, 182; *Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, K–S,* t. 2, 2 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2002, p. 111; *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda (1945–1952 m.),* Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, 2003, p. 20, 22, 160, 189–192, 199–202, 217–218, 236, 238–239, 243–244, 339, 349, 359, 429, 437, 439; *Lietuvos gyventojų genocidas, 1944–1947, Š–Ž*, t. 2, 3 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2005, p. 423; *Lietuvos gyventojų genocidas, 1948, A–M,* t. 3, 1 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2007, p. 205–206; Ona Voverienė, *Lietuvos laisvės kovos karžygys Vaclovas Voveris-Žaibas,* „Mokslo aidai“, 2007; *Pietų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas: Dainavos ir Tauro apygardos,* Vilnius: LGGRTC, 2008, p. 14–15 (45-3), p. 61 (49-7); *Lietuvos gyventojų genocidas, 1949, A–M,* t. 4, 1 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2012, p. 549, 552; *Lietuvos gyventojų genocidas, 1949, N–Ž*, t. 4, 2 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2014, p. 361, 547; Bronius Kašelionis, *Dainavos krašto partizanai,* Vilnius: „Diemedžio leidykla“, 2018, p. 166, 170, 172–175, 583; *Provincija,* 1990 04 04, „Laisvės kovotojas partizanas Žaibas“; *Alytaus Naujienos,* 1992 03 07, „Žaibas“; *Lietuvos aidas,* 1992 08 26, Nr. 166, p. 10, V. Ikamas, „O, Žaibe, Dzūkijos didvyri!“; *Lietuvos aidas,* 1993 03 05, Nr. 42, p. 10, V. Ikamas, „Bakaloriškių sakalas“; *Savanoris,* 1994 03 10, p. 4, Kazimieras Savičius, „Laisvės kovotojo atminimui“; *Savanoris,* 1994 12 01, Nr. 22, p. 3–4, V. Ikamas, „Jei mirsiu, tai stovėdamas“; *Alytaus naujienos,* 2003 09 18, Nr. 181, Henrikas Rimkus, „Paminklai partizanams statomi partizaniškai“; *Visuotinė lietuvių enciklopedija,*

in: https://www.vle.lt/straipsnis/vaclovas-voveris/ [žiūrėta 2024 03 18]; LGGRTC duomenys: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinės bylos; Memorialinio departamento Memorialinio meno ir ekspertizės skyriaus byla „Įamžinimo paminklais administravimo dokumentai“ (1999 m. Alytaus r.) ir Istorinės atminties įamžinimo skyriaus „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo programos“ istorinių-archyvinių tyrimų duomenys; *Atmintinų datų medžiaga, 2019:* http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2019/201903_voveris_biog.pdf [žiūrėta 2024 03 18]; http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2019/201903_DA_zutis.pdf [žiūrėta 2024 03 18]. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Rūta Trimonienė.[1]

[1] Rūta Trimonienė, „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-268“, 2024-03-22.

Ona Voverienė

Lietuvos laisvės kovos karžygys Vaclovas Voveris-Žaibas

Ištraukos

Prasidėjus antrajai rusų okupacijai, buvo paskelbta Lietuvos vyrų mobilizacija į okupacinę kariuomenę. Abu broliai Voveriai nutarė svetimiesiems netarnauti. 1944 metų rugpjūčio mėnesį, Vaclovui pjaunant avižas netoli namų, Voverių sodyba buvo apsupta enkavėdistų. Vaclovas pasileido bėgti į mišką. Tačiau enkavėdistai jį pastebėję pradėjo šaudyti iš visų pusių ir sunkiai sužeidė. Jam pavyko pasislėpti tankiuose krūmuose. Ir tik vėlai vakare, kai jau enkavėdistai pasitraukė, jis gerokai nukraujavęs grįžo į namus. Čia buvo rūpestingai sutvarstytas ir išvežtas į Varėnos ligoninę. Ten jam padarė operaciją ir jis pasveiko. <...>

1944 m. rugsėjo 1 d. čekistų ieškomas Vaclovas Voveris išėjo partizanauti. Jo būrio branduolį sudarė buvę jo kaimynai, dalyvavę savisaugos būryje ir jau patikrinti mūšyje: Jonas Kazlauskas, Vacys Petrauskas, Vytautas Kuzmickas, kiti pažįstami. Iš pradžių būryje buvo 20 kovotojų, vėliau jų gretos augo. Būrys pasivadino „Geležiniu Vilku“. Veikė Alytaus ir Trakų apskrityse, Onuškio, Alovės ir Daugų apylinkėse, 1945 m. gegužę įsijungė į naujai sukurtą Dzūkų rinktinę, o 1946 m. sausį – į Merkio (vėliau pavadinta Kazimieraičio) rinktinę.

1945 m. rudenį „Geležinio Vilko“ būrys, vadovaujamas Vaclovo Voverio-Žaibo, ir Nemunaičio būrys, vadovaujamas Adolfo Ramanausko-Vanago, iš Kauno gavo pasiūlymą jungtis į Lietuvos Laisvės armiją ir kartu kovoti. LLA vadų nuomone, tai turėjo būti partizaninio judėjimo centralizacijos pradžia. Tačiau ir Vanagas, ir Žaibas nepritarė idėjai; jiems kėlė įtarimą, kad LLA vadai gyveno legaliai, todėl nei Vanagas, nei Žaibas niekaip negalėjo įsivaizduoti, kaip galima vadovauti partizaniniam judėjimui iš miesto, kai partizanų situacija keičiasi kas dieną, kas minutę, kartais ir dar greičiau. Netrukus partizanų būgštavimai pasitvirtino – beveik visi Alytaus LLA štabo nariai buvo suimti.

1946 m. gegužės mėnesį susikūrus Dainavos apygardai, „Geležinis Vilkas“ buvo pavadintas grupe. Tos grupės partizanai veikė Daugų ir Alovės apylinkėse. Ir ne šiaip sau veikė, o niekad nevengė aktyvių kovos veiksmų.<...>

1944 m. lapkričio 25 d. enkavėdistai areštavo tėvelį Andrių Voverį ir abi Žaibo seseris – Vandutę ir Eleonorą. Mamos, Viktorijos Voverienės, tą dieną namuose nebuvo ir ji arešto išvengė. Voverių sodybą enkavėdistai padegė. Tėvą su dukromis uždarė Trakų kalėjime. Vanda Voverytė apie tą jų kančių laikotarpį pasakojo: „Buvome uždaryti į rūsius. Atsigulti nebuvo kur. Stovėjome siūbuodami tai į vieną, tai į kitą pusę, o kai kojos pavargdavo, su Eleonora pasikeisdavome ir pakaitomis pasėdėdavome. Valgyti duodavo nedidelį gabalėlį duonos ir puodelį vandens. Keletą mėnesių buvome nesipraususios: užpuolė milijonai utėlių. Kai atvežė į Lukiškių kalėjimą ir leido nusiprausti, gyvenimas tarsi ir pagerėjo“.

1945 metų ankstyvą pavasarį Andrius Voveris, neatlaikęs kankinimų Lukiškių kalėjime, reikalaujant išduoti sūnus Vladą ir Vaclovą Voverį, tardymo metu mirė ar buvo užmuštas. To meto Lukiškių politiniai kaliniai pasakojo, kad Lukiškėse nukankinti kaliniai (jų buvo per šimtą) buvo užkasti Rasų kapinių patvoryje. Matyt, ten guli ir Andriaus Voverio palaikai.

Seserims Eleonorai ir Vandai Voverytėms bylos nesudarę ir Lukiškėse išlaikę iki 1945 m. spalio 25 dienos, jas išleido. Abi prisiglaudė pas savo seserį Marytę, nors ji gyveno su mažais vaikais viename kambarėlyje. <...> Eleonora ištekėjo už kaimo siuvėjo Adolfo Kuklio. Užaugino du vaikus. 1957 metais persikėlė gyventi į Vilnių. Pavilnyje pasistatė namą, pasikvietė į savo namus Viktoriją Voverienę, savo motiną, kuri iki to laiko kampininkavo pas svetimus. Viktorija Voverienė mirė 1966 metais ant rūpestingų dukters Eleonoros rankų. Palaidota Pavilnio kapinaitėse.

Vandutės likimas susiklostė kitaip. Kai Alytuje buvo atidaryta siuvykla, jai pavyko ten įsidarbinti.<..> Kai Žaibas ateidavo į Alytų, jie slapta su juo susitikdavo; Vandutė papasakodavo visas naujienas, kas kalbama siuvykloje, parūpindavo vaistų ir tvarsliavos partizanams. Kurį laiką tai buvo įmanoma. Kai žuvo brolis Vladas Voveris-Deksnys, enkavėdistai pradėjo Vandutę persekioti, norėdami išsiaiškinti jos ryšius su tuo metu jau pagarsėjusiu savo narsumu ir laimėjusiu

keletą aršių mūšių su stribais ir enkavėdistais Vaclovu Voveriu-Žaibu. 1947 m. gegužės 25 d. Alytaus enkavėdistai ją areštavo. Tardydavo naktimis, neleisdavo miegoti.

1947 metų birželio pabaigoje į kamerą įstūmė žiauriai iškankintą kokių šešiolikos metų mergaitę. Jos veidas buvo kruvinas – ištisa žaizda, drabužiai sudraskyti, plaukai ištaršyti. Ji susigūžė kamputyje ir vaitodama šaukėsi Dievo, mirties. Vakare tą mergaitę išvedė ir daugiau jos niekas nematė. <...> Tą šeštadienio vakarą Vandutę nuvedė tardyti pas enkavėdistą Laskovą. Į tardymą atėjo ir tas sadistas Savčenko. <...> Kalbėdamasis su Laskovu, jis pasidžiaugė, kad pavyko likviduoti banditų bunkerį, paklausė, kaip sekasi Laskovui. Kai tas jam atsakė, kad Vanda tyli, Savčenko pasakė: „Nieko, pirmadienį ji man prakalbės...“

Visą naktį Vanda nemiegojo. Baisus buvo ir sekmadienis. Ji nieko nevalgė tik karštai, kaip ta mergaitė, visą dieną, meldėsi, kad Dievas jai atsiųstų mirtį, „nes, jeigu ir jos laukia tokia pat dalia, kaip ir tos mergaitės, tai geriau mirti“. Pirmadienį, vos tik koridoriuje kas subildėdavo, Vandutės širdis apmirdavo iš baimės, galvojo – jau ateina vesti jos į tardymą. O vyrai per sieną atkalė Morzės ženklais žinutę, kad MGB kieme kabo vėliavos, paristos juodais kaspinais. Pasirodo, tas žiaurusis sadistas tardytojas maudėsi Nemune ir paskendo. Visi lengviau atsiduso.

Po kelių dienų Vandą Voverytę nuteisė penkerius metus kalėti ir penkeriems metams be teisių. Kalėjo Kaune, vėliau Lukiškėse. 1948 m. gegužės 25 d. išvežė į Komiją, į Uchtos lagerį, vėliau kalėjo Kamenkos lageryje; čia teko dirbti žemės ūkio darbus, žiemą miškuose ruošti medieną statyboms. <...> Vandai Voverytei šviesesnės dienos išaušo tik po niūraus penkmečio. 1952 m. gegužės 25 d. ją paleido iš lagerio. Sugrįžusi į Lietuvą ji apsigyveno pas seseris Eleonorą ir Marytę Bakaloriškėse.[1]

* Jono Kazlausko-Šermukšnio žmonos prisiminimai „Pasakoja Stasė Budrevičiūtė-Kazlauskienė-Rūta“ išspausdinti knygoje *Laisvės kovų ir netekčių metai,* d. 2, sudarytojas Romas Kaunietis, Vilnius: „Margi raštai“, 2016, p. 762–768.

[1] Ona Voverienė, *Lietuvos laisvės kovos karžygys Vaclovas Voveris-Žaibas*, Vilnius, 2007, p. 28, 32–33, 72–75.

Andrius Cimbolaitis, Jonas Cimbolaitis

Žaibas – Dzūkijos legenda

Ištraukos iš dokumentinio filmo apie Vaclovą Voverį-Žaibą

Gintautas Kleinotas, Vaclovo Voverio sūnėnas: „Savo veiklą pradėjo Bakaloriškių kaime, iš pradžių savisaugoj. Paskui <...> jį pašovė kareiviai, norėdami paimti į frontą, jis ten nenorėjo, tai bėgo. Paguldė į Varėnos ligoninę, <...> apgydė. Geras gydytojas buvo, matyt, suprato patriotas, lietuvis, tai jis perspėjo <...>, kad rytoj ateis tavęs vestis į frontą. Tai jis tada nelaukė, kol ims, bet pabėgo ir iš karto į mišką“.

Vanda Voverytė-Lagunavičienė: „Tėvukas sako: „Vaikai, jūs žūsit, <...> kiek čia jūsų“. Jis sako: „Be abejo, žūsim, bet nors savam krašte“.

Ona Veličkaitė-Mėta, Žaibo ryšininkė: „Jis labai narsus buvo, drausmingas“.

Darius Juodis, istorikas: „Vaclovas Voveris-Žaibas išsiskyrė iš kitų Lietuvos partizanų jau vien tuo, jog jis rėmėsi ne tik slapstymosi, gynybos taktika, bet ir puolamąją taktiką turėjo. Jis ne tik pult sovietus, ne tik kad kokius aktyvistus ar vietinius stribus, bet ir sovietų karius, Vidaus {NKVD} kariuomenę. Tai čia yra išskirtinis jo bruožas.

Ir vienas dar faktas, jog jis savo vardą neslėpė, bet partizanų dokumentuose – atsišaukimuose jis paminimas: Vaclovas Voveris-Žaibas. Vien vardas jo turėjo kelt baimę sovietų pusei“.

Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė, Adolfo Ramanausko-Vanago duktė: „Jis buvo labai principingas.<...> Tėvelio yra toks sakinys: „Atvyko Žaibas kaip visuomet, jis niekada nepavėluos“.

Arvydas Anušauskas, istorikas: „Kadangi Maskvoje teko pavartyti tuos dokumentus, pagal kuriuos buvo organizuojami karo veiksmai Centriniame štabe, Maskvoj, tai pirmiausiai išryškėjo, kad organizuojami ne Lietuvoje atskirai, bet karo veiksmai visame regione. Buvo suvestinės, lentelės – nuo Suomijos įlankos iki Juodosios jūros, visur, kur vyko pasipriešinimas Vakariniame pakrašty. Buvo koordinuotai paskirstomi daliniai. Kur pasipriešinimas stipresnis, ten daugiau dalinių.<...> Tuometinės Vidaus kariuomenės <...>, kuri buvo NKVD, o vėliau Saugumo ministerijai pavaldi, tai didesnė pusė, apie 60, dažnai 80 procentų, nuolat dalyvavo karo veiksmuose prieš ukrainiečius, latvius, lietuvius, estus. Daugiausia, aišku, prieš ukrainiečius ir lietuvius“.[1]

[1] Andrius Cimbolaitis, Jonas Cimbolaitis, „Žaibas – Dzūkijos legenda“, dokumentinis filmas, 2014.

LGGRTC dokumentai (5)

Duomenys apie 1945 m. vasario 7 d. Migūčionių kaime vykusius įvykius

Vasario 7 d. Trakų aps. Onuškio vls. (dabar – Trakų r. sav.) Migūčionių k. Juozo Matukevičiaus-Vilko vadovaujamas partizanų junginys, kurį sudarė Vaclovo Voverio-Žaibo ir Jono Dambrausko-Siaubo būriai, kelias valandas kovėsi su NKVD vidaus kariuomenės 25-ojo šaulių pulko kareiviais. Žuvo 8 (kitais duomenimis – 9) partizanai, iš jų žinomi: Petras Balkus, Juozas Gecevičius-Stumbras, Julius Plutulevičius, Edmundas Siniauskas-Liūtas ir Vincas Tribandis-Arminas. Nukauta apie 12 (kitais duomenimis – 15) enkavėdistų. Partizanams pasitraukus, kareiviai ir stribai nužudė keliolika kaimo gyventojų, iš jų žinomi: Feliksas Balkus, Juozas Čieglys, Ipolitas Kaziukonis, Juozas Kaziukonis (13 m.), Bronius Matulevičius, Vladas Pašukonis (14 m.), Elena Radvinskienė su dukra Anele (6 m.) ir sūnumi Broniumi (7 m.), Jonas Stadalnykas, Marija Stadalnykienė, Julius Staniulionis, Julija (Juzė) Staniulionienė ir Jonas Svirinavičius. Partizanų ir kaimo gyventojų lavonai buvo išniekinti Onuškyje.

LYA, f. K-1, ap. 3 b. 804, l. 23;b. 813, l. 66, 68; Rimkus H., *Lietuvos partizanų Dainavos apygardos kronika 1944–1954 m.* (rankraštis); LPKTS archyvas.[1]

[1] *Pietų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas*, parengė Edita Jankauskienė, Dalia Kuodytė, Rūta Trimonienė, Dalius Žygelis, Vilnius, 2008, p. 14–15.

Feliksas Daugirdas-Šarūnas

Rakatanskų kautynių aprašymas

Dainavos apygardos Merkio rinktinės 3-iojo bataliono 1-ojo būrio vado Felikso Daugirdo-Šarūno parengtas 1946 m. lapkričio 15 d. Alytaus aps. Daugų vls. Rakatanskų k. įvykusių kautynių aprašymas, 1947-01-27, ištraukos

Rakatanskų kautynių aprašymas

1946 m. lapkričio 14 d. rinktinės partizanų dalinys, kuris susidėjo iš 47 žmonių, buvo suskirstytas į tris būrius, pirmam būriui vadovavo Šarūnas, antram būriui vadovavo GVG Vadas Žaibas, ir trečiam būriui vadovavo Šturmas.

Dalinys apsistojo postoviui dviejuose namuose, pirmame name apsistojo Žaibo būrys, antrame Šturmo ir Šarūno būriai. Tą pačią naktį apie 2-trą val. Žaibo įsakymu buvo likviduotas šnipas <...>.

Todėl kiekvienu momentu galim sulaukti atvykstant iš Daugų istrebitelių ar rusų. Pasirenkam pozicijas <...>. Ryto 11 val. sargybinis praneša, kad nuo Daugų atvažiuoja viena mašina <...>. Užimam pasirinktas pozicijas, priešui nematant <...>.

Bet mašina neprivažiavus mums laukiamos vietos sustojo prie ūkininko, apie 300 metrų nuo mūsų pozicijų, ir išlipę iš mašinos pradeda eiti pėsti. Pastebėjęs tai 3-čio būrio vadas <...>, kad priešas gali pakeisti ėjimo kryptį, praneša pirmam būriui, kad keistų poziciją.

Tuo tarpu iš trečio būrio pasigirsta netikėtas šūvis, rusai suprato, pradėjo skleistis į šalis. Jų skaičius 20–25.

Mūsų vyrai atidengė ugnį, priplakdami priešą prie žemės, bet priešas nesnaudžia, po trumpo laiko smarkiai apšaudo mūsų pozicijas ir pradeda supti <...>. II būrys, kuris buvo kiek toliau, priartėja arčiau ir duoda priešui ugnies iš kairio sparno.

Priešas po biškiu silpnėja, komandos iš mūsų pirmyn. <...>

Mūsų vyrai dar drąsiau ir energingiau puola priešą granatomis, priešo jėgos buvo visai sunaikintos.

Kautynės truko 54 minutes. <...>

I-mo Br. V. Šarūnas

Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-1, ap.58, b. 44618/3, t. 17, l. 437–438. Originalas. Rankraštis.[1]

* Feliksas Daugirdas-Šarūnas, Vaclovas Voveris-Žaibas, Antanas Ivanauskas-Šturmas.

[1] Feliksas Daugirdas-Šarūnas, „Rakatanskų kautynių aprašymas“, in: https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/doc3711 [žiūrėta 2024-04-14].

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

Dienoraštis (1)

1946 m. dieną prieš Kūčias išdavė mūsų bunkerį. Mes su Žaibu keletą valandų prieš išsikraustėm į gretimą bunkerį. Dieną jau liepsnojo trobesiai. Išlipęs iš bunkerio ir matydamas dūmus, aš iš pradžių pagalvojau, kad dūmai rūksta iš šeimininkų dūminės pirkios. Pasirodo, kad ten rūko sudegęs kluonas. Tada žuvo Nykštaitis, Raktas, Lordas ir Vytenis. Lygiai dveji metai praėjo nuo to laiko. Mes su Žaibu tada ėjom visą naktį. Kaip tik pralaviravom pro rusus. Miegojom sename bunkerėlyje. Rytojaus dieną išsiprausėm ir Kūčias valgėm pas O. (dabar suimta ir sėdi kalėjime).[1]

* Adomas Kamandulis-Nykštaitis, Alfonsas Mikailionis-Raktas, Ričardas Golšteinas-Lordas ir Petras Plytnikas-Vytenis žuvo 1946-12-23 Alovės vlsč. Mikalavo kaime.

[1] Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, „Dienoraštis“, in: *Partizano Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštis*, parengė Algis Kašėta, Vilnius: LGGRTC, 2019, p. 63.

Represinių struktūrų dokumentai (5)

LSSR vidaus reikalų ministro Juozo Bartašiūno pranešimas SSRS MVD Vyriausiosios valdybos kovai su banditizmu viršininkui A. Leontjevui apie MBG specialiosios grupės, vadovaujamos A. Sokolovo, operaciją prieš Dainavos apygardos Merkio rinktinės bataliono vadą Vaclovą Voverį-Žaibą, 1947 m. vasario 7 d.

Visiškai slaptai
Egz. Nr. 2
SSRS MVD VYRIAUSIOSIOS VALDYBOS KOVAI SU BANDITIZMU VIRŠININKUI GENEROLUI LEITENANTUI
draugui LEONTJEVUI
Maskva
SPEC[IALUS] PRANEŠIMAS
<...>

Alytaus ir iš dalies Trakų apskričių teritorijoje veikia banditų batalionas, vadinamas Geležiniu Vilku, priklausantis Dainavos – N gaujų formuočių apygardai, kuriai vadovauja –

Voveris Vaclovas, Jono*, gim[ęs] 1920 m., slapyvardis – Žaibas, Trakų apskrities Bajoriškių kaimo gyventojas.

Žaibo <...> batalionas yra viena iš aktyvių Dainavos apygardos gaujų.

Siekdama likviduoti Žaibo gaują ir patį vadeivą, LSSR MVD UBB įkūrė KĘSTUČIO spec[ialiąją] grupę, vadovaujamą majoro drg. SOKOLOVO, kuri išmesta į Žaibo veiklos ir dislokacijos rajoną – Trakų apskrities Aukštadvario valsčių su užduotimi atkurti anksčiau buvusius ryšius su nacionalistais, aktyviais BIJŪNO-ČERKEZO gaujos rėmėjais, išplėsti šiuos ryšius ir taip priartėti prie Žaibo rėmėjų bazės Aukštadvario, Stakliškių, Daugų valsčiuose, rinkti žinias apie gaujos dislokacijos vietas ir, esant palankiai padėčiai, užmegzti ryšį su Žaibu ir vėliau likviduoti jį bei kitus jo štabo narius. <...>

Š. m. sausio 5 d. pagal turimą planą <...> į Semeliškių valsčiaus Neciūnų kaimą buvo išmestas spec[ialiosios] grupės 4 žmonių skyrius <...>, kuriam pavesta užmegzti ryšį su mūsų likviduotos Bijūno-Čerkezo gaujos ryšininkais <...>.

1947 m. sausio mėn. į Semeliškių valsčiaus Bijūnų kaimą buvo išmestas ir pagrindinis spec[ialiosios] grupės branduolys, vadovaujamas Kęstučio <...>. Gaujų rėmėjai Kęstučiui visaip padėjo tvarkyti jo „reikalus“.

Kadangi mūsų spec[ialiosios] grupės dislokacijos rajone Žaibo ryšininkų nebuvo, buvo pasiųsti ryšininkai ryšiui su Žaibo gaujos ryšininkais ir rėmėjais užmegzti <...>.

Siekiant „stiprinti savo autoritetą“ tarp ryšininkų ir rėmėjų bei greičiau užmegzti kontaktus su Klumpio banditų grupe, o po jos ir su Žaibo gauja, š. m. sausio 13 d. buvo organizuota planinė „gaujos išpuolio“ inscenizacija – MVD konvojaus užpuolimas.

Tam MVD Trakų a[pskrities] s[kyriaus] viršininkas <...> paruošė 22-ų ryšininkų, rėmėjų ir „buožių“ areštus. <...>

Sutelkus visus „areštuotuosius“ Aukštadvario valsčiaus Užuguosčio kaime, sausio 14-osios vakare jie su konvojumi buvo išsiųsti į MVD Aukštadvario valsčiaus skyrių.<...>

<...> 5 areštuotieji (pagal sumanymą) turėjo būti konvojuojami paskutiniai tam, kad matytų „gaujos užpuolimo rezultatus“, praneštų apie tai anksčiau išvežtiesiems, paskleistų tarp vietos gyventojų gandą apie banditų užpuolimą.

MITROFANOVO konvojuojamą areštuotųjų grupę 18 val. 30 min. užpuolė „apie 50 žmonių gauja“. Puolant buvo inscenizuota trijų kareivių žūtis ir keli sunkūs sužeidimai. Taigi inscenizacija buvo sėkminga ir padarė didelį efektą spec[ialiosios] grupės išlaisvintiems areštuotiesiems, sustiprino KĘSTUČIO „gaujos“ autoritetą tarp jų.<...>

„Sutriuškinęs“ konvojų, pagrobęs vieną kulkosvaidį ir 6 sulaikytuosius, KĘSTUTIS pasitraukė 18 km nuo „susidūrimo“ vietos ir pradėjo išlaisvintųjų apklausą <...>.

Tarp „išlaisvintųjų“ didžiausio dėmesio verti CICKEVIČIUS Andrius ir ŠTEINAS Jokymas. Abu jie yra Žaibo gaujos ryšininkai ir gana daug žino apie jos veiklą.

<...>

Apie KĘSTUČIO „gaujos“ atvykimą dauguma gyventojų žino, ryšininkai ir rėmėjai sužavėti jo darbu <...>.

KĘSTUTIS Butrimonių valsčiuje Pašilių kaime susipažino su aktyviu Žaibo gaujos rėmėju MALDONIU Alfonsu, kuris papasakojo Žaibui pristatinėjęs medikamentus ir kitas būtinas priemones; taip pat KĘSTUČIUI perdavė Žaibui paruoštus medikamentus, kuriuos gavo iš Vilniaus Šv. Jokūbo ligoninės direktoriaus. Be to, jis pareiškė manąs, kad KĘSTUČIUI būtina susitikti su Žaibu dėl rinkimų boikotavimo darbo derinimo ir kad jis artimiausiomis dienomis per kitus ryšininkus galės organizuoti tokį susitikimą.

<...>

Padedamas ryšininkų, KĘSTUTIS intensyviai rašomąja mašinėle spausdino proklamacijas dėl rinkimų sužlugdymo, esą ketindamas platinti jas tarp valstiečių po to, kai tik klausimas bus suderintas su Žaibu.

Spec[ialiosios] grupės tolesnio darbo rezultatus pranešime papildomai.

LIETUVOS SSR VIDAUS REIKALŲ MINISTRAS
GENEROLAS MAJORAS
[be parašo] (BARTAŠIŪNAS)

<...>

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 828, l. 242–244. Originalas. Mašinraštis. Versta iš rusų k.[1]

* Vaclovas Voveris-Žaibas gimė Bakaloriškių kaime 1922-02-17 Andriaus Voverio ir Viktorijos Buividavičiūtės-Voverienės šeimoje. Jonas Maščinskas-Klumpė.

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 349–354.

Sakalas Gorodeckis

Lietuvių partizanų pergalės ir jų vietos negali būti pamirštos

Ištraukos

1948 metų spalio 27 dieną Vaclovo Voverio-Žaibo vadovaujamas Lietuvos partizanų Geležinio Vilko būrys, priklausęs Kazimieraičio rinktinei, paskleidė gandą, jog Onuškyje numatomas partizanų susirinkimas, paspendė pasalą ir sunaikino sunkvežimiu link menamos partizanų susirinkimo vietos vykusią okupacinės valdžios MGB (SSRS saugumo spec. pajėgos) operatyvinę karių grupę. Mūšyje buvo nukauti visi okupantai, pagal vienus iš šaltinių – 19 <...>. Po mūšio partizanams atiteko amunicija ir ginklai. <...>

Daugiau apie Grendavės operaciją prisimenama, kad Žaibo vadovaujama grupė, veikusi aplink Onuškį, netoli Grendavės kaimo užminavo kelią bei įsitaisė pasaloje. Tą dieną apie 10 valandą ryto kita partizanų grupė sulaikė Onuškio kryptimi važiavusį miškų ūkio sunkvežimį. Partizanai iš keleivių kai ką atėmė, davė keletą egzempliorių antisovietinių karikatūrų ir paleido važiuoti toliau, o patys pasitraukė. Sunkvežimio vairuotojas, atvykęs į Onuškį, iškart informavo apie įvykį MGB poskyrį. Laikinai Onuškio valsčiaus MGB poskyrio viršininko pareigas einantis ltn. Pacevičius tuoj pat suorganizavo 18 žmonių operatyvinę-karinę grupę <...>. Nuvažiavus nuo Onuškio apie 4 km karių sunkvežimis užvažiavo ant minų ir susprogo. Pasaloje buvę partizanai po sprogimo likusius gyvus okupantus sunaikino kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi.

Prasidėjus Rusijos plataus masto karui prieš Ukrainą 2022 metais, aktyviems pagalbos kovojančiai Ukrainai dalyviams kilo mintis įamžinti šią Vaclovo Voverio-Žaibo operacijos vietą. Paminklas buvo pradėtas gaminti, susiderinta su LGGRTC, taip pat susitarta su Vyriausiąja Miškų Urėdija dėl vietos ir leidimo. Paminklo autorius yra kalvis Juozas Tarailė <...>. Paminklo gamybos ir įrengimo išlaidas padengė Tarailių šeima.

Paminklo autorius ir iniciatorius kalvis Juozas Tarailė primena: „Mūsų didvyrių kovų ir pergalių įamžinimo vietos neturi likti tuščios, nes kitu atveju labai greitai atsiras tenai neprietelius ar okupantus šlovinantys ženklai. Hibridinis karas prieš mūsų valstybę visų pirma prasideda nuo istorinės atminties menkinimo, pereinančio į didvyrių atminimo niekinimą bei abejonių skleidimą visuomenėje dėl jų žygių įamžinimo Lietuvos valstybėje. Šiuo mažu mūsų šeimos indėliu tikimės prisidėti prie mūsų didvyrių atminimo ir visuomenės atsparumo stiprinimo.“[1]

* Publikacija parengta autoriui bendradarbiaujant su LGGRTC Generaliniu direktoriumi dr. Arūnu Bubniu, vyr. istorike Rūta Trimoniene.

Dainavos apygardos partizanai prie pogrindinės spaustuvės. Iki 1948 m. rugsėjo mėn. Sėdi Vaclovas Voveris-Žaibas. Stovi (iš kairės): 1. Lionginas Baliukevičius-Dzūkas; 2. Viktoras Kazlauskas-Vanagas; 3. Jonas Jakubavičius-Rugys; 4. apygardos vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

[1] Sakalas Gorodeckis, „Lietuvių partizanų pergalės ir jų vietos negali būti pamirštos“, in: *Trakų žemė*, 2023-10-26; https://www.traku-zeme.lt/lietuviu-partizanu-pergales-ir-ju-vietos-negali-buti-pamirstos/ (2024-05-04).

Partizanų dokumentai (18)

Dainavos Partizanų Apygardai
Į s a k y m a s Nr. 15
1948 m. lapkričio mėn. 10 d.
1.

Iki naujai sudarytos Lietuvos Partizanų Vyriausios Vadovybės paskyrimo šalia savo tiesioginių pareigų nuo 1948 m. spalio 20 d. pradedu laikinai eiti Srities vado pareigas.<...>

2.

Šarūno Rinktinės Vadą Kariūną nuo 1948 m. lapkričio mėn. 10 d. skiriu Dainavos Partizanų Apygardos Vado Pavaduotoju.

3.

Nuo 1948 m. lapkričio mėn. 1 d. į partizanų eiles priimu asmenį slapyvarde Vilnis ir nuo 1948 m. lapkričio mėn. 15 d. skiriu laikinai eiti Apygardos Štabo Spaudos ir Švietimo Skyriaus Viršininko Pavaduotojo pareigas.

4.

Partizano Kazimieraičio Rinktinės Geležinio Vilko grupės Vadas Žaibas nuo pat partizaninio judėjimo pradžios daugelio kautynių su NKVD-istais ir istrebiteliais metu parodė asmeninės drąsos ir sumanumo joms vadovaujant pavyzdį. Parodė sumanumą partizanų auklėjimo ir kovinės dvasios ugdymo darbe.

Ryšium su tuo partizaną Ž a i b ą nuo 1948 m. lapkričio mėn. 25 d. skiriu Partizano Kazimieraičio Rinktinės vadu.

<...>

Vanagas [parašas]
Apygardos Vadas

LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44168/3, t. 9, l. 85. Originalas. Mašinraštis.

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 217–218.

LGGRTC dokumentai (6)

Dviejų Dainavos apygardos štabo bunkerių sunaikinimas, 1949-03-07

Kovo 7 d. Alytaus aps. (dabar – Alytaus r. sav.) Kalesninkų miške MGB vidaus kariuomenės 34-asis šaulių pulkas vykdė karinę-čekistinę operaciją. Jos metu sunaikinti 2 Dainavos apygardos štabo bunkeriai – prie Žemaitėlių ir Jotiškių k.[1]

Vaclovo Voverio-Žaibo ir jo bendražygių žūties vieta Kalesninkų miške. Paminklą pastatė Kazimieras Savičius ir Vytautas Žilionis, 2003 m. Nuotrauka Giedriaus Rusino

[1] *Pietų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas*, parengė Edita Jankauskienė, Dalia Kuodytė, Rūta Trimonienė, Dalius Žygelis, Vilnius, 2008, p. 61.

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

Dienoraštis (2)

1949 m. kovo 13 d., 14 d., 28 d. įrašai, ištraukos

Minimi asmenys: Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, Julius Karpis-Vieversys, Vaclovas Petrauskas-Guoba, Petras Savickas-Kregždė, Mykolas Babrauskas-Audrūnas, SSRS ministras Viačeslavas Molotovas, Benediktas Labėnas-Kariūnas, Vaclovas Voveris-Žaibas, Viktoras Kazlauskas-Vanagas, Kostas Kubilinskas-Kapsas, Algirdas Skinkys-Vilnis, Vytautas Kuzmickas-Viesulas, Julius Makarevičius-Žilvitis, Jonas Kazlauskas-Šermukšnis, Petras Šilanskas-Labutis, Petras Cvirka, partizanų ryšininkas Petras Šerpenskas-Bauras, partizanų ryšininkas Nemunas, Adomas Kamandulis-Nykštaitis, Alfonsas Mikailionis-Raktas, Ričardas Golšteinas-Lordas, Petras Plytnikas-Vytenis, partizanų ryšininkas Petras Ašmenskas-Žiogas, Sergijus Staniškis-Tėvukas, Romas Sadauskas-Ramunis, Vincas Ambrazevičius-Balandis, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Stasys Jovaišis-Gražuolis.

Kovo 6 d. vakarą pradėjom ruoštis kelionėn: aš, Vieversys ir Guoba. Dar nesutemus atvyko Kregždė. Jam padavėm tik ką „iškeptus“ prieškolchozinius atsišaukimus.

Atvežė Baurukas valgyti. Pavalgėm ir pradėjom atsisveikinti.

– Na, tai sudievu, vyručiai! Viso geriausio jums čia, – atsisveikindamas palinkėjau liekantiesiems.

– Sėkmės... laimės... iki pasimatymo... – atsakė visi.

– Tik žiūrėkit, atsargiai, nes pavojinga, jeigu čia kur yra rusų, – lyg ir susirūpinęs pratarė Kapsas, sužinojęs, jog pamiškėje pasalauja rusai.

<...> Baurukui juokais pasakiau:

– Sudievu, galbūt jau nepasimatysim niekados.

Aš prisimenu tuos savo žodžius ir dabar. Tai, žinoma, nieko ypatingo. Dažnai juokaudami vienas kitam taip pasakom. Tačiau ar ne keistas mūsų likimas? Toks lengvas: pasakei, ir įvyko. Iš viso argi mes gyvename? Viskas vyksta kaip sapne, baisiame sapne... <...>

Į bunkerį, kuriame turėjome dienavoti {kovo 7 d.}, sulindom aušt ant.

Bunkeris šaltas ir drėgnas. Nuo drėgmės popieriai atsilupo ir kabo kaip kokie skarmalai. Brr... šalta...

Apie 11 val. dienos (pirmadienį) mus prikelia. Praneša, kad yra atvažiavęs Audrūnas. Su Guoba išlipu viršun. Lauke gražu: saulė šviečia, oras tyras ir nešaltas. Nuo šviesos net akys ima ašaroti. <...>

Štai ir Audrūnas. Ant palto užsivilkęs „gunčę“, jis atrodo kaip tikras „buožė“. Pasirodo, Audrūnas atvyko tiesiai iš B. Atgabeno rašomąją mašinėlę.

Bekalbant Audrūnas pastebi plentu važiuojant sunkvežimius su kariuomene. Žiūrim abu į plentą. Apie 150 metrų nuo mūsų plentu važiuoja nenutrūkstama virtinė sunkvežimių. <...>

– Aštuonios, devynios... dvylika... – skaičiuojam.

<...> Mane apima nerimas. Jeigu šitie sunkvežimiai važiuoja, tai tik ant mūsų galvų! Mums arba šilams! Bet ne, jokiu būdu ne šilams. Tai mūsų, Kalesninkų, miškui. <...>

Nuvažiuojam pas ryšininką. Pasirodo, popierius dar nepargabentas. Teks laukti dar vieną dieną. Guoba su Vieversiu išeina parsinešti chalatų. Aš tuo tarpu piliečiams aiškinu sudėtingą tarptautinę padėtį, komentuoju Molotovo atleidimą ir t. t. Dėstau kaip iš knygos. Raminu piliečius, įtikinėju, jog taip būti negali, ir piliečiai man pritarinėja <...>.

Grįžta Guoba su Vieversiu.

– Baigta!.. Ties Žemaitėliais žmonės girdėjo sprogimus ir šaudymus. Pasakoja, jog rado mūsų bunkerius, – prašnabžda Guoba. <...>

Aišku. Užklupo mūsų bunkerius. Bet kurį? Žaibo ar mūsų? O galbūt abudu kartu?

<...> Nežinia apie tai, kas įvyko su mūsiškiais, velniškai kankina, kad mes negalim nusėdėti vietoje. Važiuoti kur, bet tik nesėdėti vietoje! Sėdėjimas – kančia.

<...> Ko nors tikresnio niekas nežino. Vien tik gandai:

– Septyni užmušti ir vienas paimtas gyvas.

– Penki užmušti ir trys pabėgo.

– Aštuoni užmušti.

– Vienas su barzda buvo.

– Ne, du su barzdom buvo, o du visiškai apdegę ir sudraskyti, jog lavonų net atpažinti negalima...

Ir taip be galo. Kaip suderinti tuos pranešimus? <...> Prieš akis stovi Žaibas ir juokiasi, liūdnas, susinervinęs ir ligotas Kariūnas, vos spėjęs įstoti į partizanus Vilnis, Kapsas, Vanagas (Gel[ežinio] Vilko tėvūnija])... Vargšas Vanagas.

Važiuojam toliau. Gal Al. žinos ką? Tačiau ir čia: vienas žmogus sakė taip, kitas taip, o trečias dar kitaip. Betgi vienas dalykas atkreipia mūsų dėmesį. Žmonės pašnibždom kalba, kad pirmadienį apie 10 val. ryto Takniškių kaimo vieškeliu matę bėgant du civilius Alytaus link. Abu buvę tik su švarkais ir labai skubėję.

Aš iš pradžių nieko neįtariu. Tačiau Vieversys tuojau pastebi:

– Ar negalėjo Kapsas ir Vilnis nušauti miegantį Kariūną ir pabėgti į Alytų?

Nenoriu tikėti, tačiau kažkas panašu į tikrovę. Ne, jie negalėjo išduoti ir, be to, taip niekšingai, kaip klastingos gyvatės. Juk jie abu poetai, abu inteligentai, abu sielojosi mūsų tautos likimu.

Grįžtam į bunkerį visiškai sukvailinti. Žinom tik tiek, kad rado abu mūsų bunkerius: vieną pirmiau, o antrą vėliau. Kodėl rusai nepuolė abiejų bunkerių iš karto? Juk mūsiškiai, išgirdę sprogimus ir šaudymus prie kaimyninio bunkerio, tikriausiai būtų iš savo bunkerio išbėgę. Čia vis tiek kažkas slypi.

Kitą dieną Kregždė neatvyksta. Nemunas buvo Alytuj. Jis mums pasakoja, jog „tiktai“ girdėjęs, kad žuvo keturi partizanai, jų tarpe vienas su barzda. Vadinasi, iš vieno bunkerio pabėgo. <...>

Aš vis galvoju apie Kapsą ir Vilnį ir vis dar negaliu sutikti su tuo, kad jie galėtų būti išdavikai, kurie nužudė miegantį Kariūną. Jų kūryba, kūryba... Aš skaičiau jų eilėraščius ir negaliu jokiu būdu pasakyti, jog tai buvo atlikta mechaniškai. O, be to, Kapsas jau daug anksčiau mus žinojo, jis visus metus žinojo Gražuolį. Negaliu nieko sugalvoti... <...>

Kitą dieną sueinam su Kregžde ir Viesulu. Vadinasi, Viesulas gyvas! Sužinom, kad gyvas ir Žilvitis. Tuo būdu mūsų (apygardos štabo) bunkeryje žuvo Kariūnas, Kapsas ir Vilnis, o Žaibo bunkeryje (partizano Kazimieraičio rinktinės štabo) – Žaibas ir Vanagas. Gaila, nepaprastai gaila, bet lyg ir lengviau pasidaro, kad mūsų tarpe neatsirado išdavikų. <...>

Sutariam rytoj kurti pirtį <...>. Tačiau pirties nekuriam, o ryžtamės važiuoti į įvykio vietą. Žmonės atkalbinėja, prašo nevažiuoti, esą ten dabar kasnakt rusai siaučia. Bet mes nepaisom nei žmonių prašymų, nei mėnesienos... <...>

Važiuojam budriai: žvalgomės aplink ir laikome paruoštus ginklus. <...>

Dar pora šimtų metrų, ir pasiekiam Žaibo bunkerį.

Širdys ima smarkiai plakti. Mįslė palengva tampa aiški. Pas „moteriškus“ ryšininkė mums papasakojo, kad viename bunkeryje žuvę keturi partizanai, kitame – vienas. Aš nieko nepratariau, tik pajutau, kad tuo, kuo aš visiškai negalėjau tikėti, dabar reikės tikėti.

Visas miškas išbraidžiotas rusų. Pėdsakai, pėdsakai... Netoli bunkerio pastebim ilgus ištryptus takus. Čia, vadinasi, pradėtas supti bunkeris. Pirmoji linija nuo bunkerio per 150 metrų, antroji maždaug per 75 metrus, trečioji – per 50 metrų. <...> Pro tokią masę prasiveržti buvo neįmanoma.

Štai ir toji vieta, kur buvo Žaibo bunkeris. Dabar juoduoja duobė ir aplink suverstos smėlio krūvos. Ieškom kraujo pėdsakų, galbūt rasim tą vietą, kur, išsiveržę iš bunkerio, kovojo mūsiškiai. Rusai patys pasakoję, jog čia buvę smarkiai gintasi. Tyrinėjam žemę, bet naktį kraujo pėdsakų negalim rasti. Kulkų nukapotos pušelės liudija, jog čia virė kautynės, paskutinės garbingos ir mirtį atnešusios mūsų drąsiajam Žaibui kautynės...

Bunkerio lentos apdegusios ir išdraskytos. Tikras karžygiškumas: žuvo patys, kas tik bunkeryje buvo. Ant keliuko, vedančio į bunkerį, guli kažkoks skuduras. Pakeliam. Tai antklodės gabalas, visas permirkęs krauju ir apdegęs. Toliau matyti sulankstyti ir sušaudyti bidonai, kuriuose buvo laikomas vanduo. Bidonai pajuodę nuo ugnies ir dūmų. Visur valkiojasi popiergaliai. Vaizdas nykus. Mėnulio šviesa ir medžių šešėliai jį daro dar nykesnį. <...>

Prisimenu, kaip prieš dvejus metus aš ir Žaibas apžiūrinėjom bunkerį, kuriame žuvo Vytenis, Lordas, Nykštaitis ir Raktas...

Einam prie savojo bunkerio, esančio per kilometrą nuo Žaibo bunkerio. Keista – pėdsakų čia daug mažiau. Bunkeris buvo visiškai neapsuptas. Lubos įsmukusios į vidų. Aišku, kad bunkerį išsprogdino

patys rusai. Įšoku vidun ir kapstausi po lentgalius, tikėdamasis rasti dokumentų skiautelių ar šiaip kokių mūsų įrankių liekanų. Deja, visiškai nieko nerandu. Aiškus išdavimas ir lygiai toks pat, kaip minėjo Vieversys! Bunkerio sienos sukapotos mūsų paliktų minų šratų. Tai padaryta turbūt pačių mongolų mums apgauti, kad atrodytų, jog visi trys – Kariūnas, Kapsas, Vilnis – susisprogdinę patys.

Dabar aš jau turiu beveik pilną vaizdą, kas čia įvyko. <...>

Bet kaip ten bebūtų, progą savo išdavystei pradėti jie surado labai gerą. Kadangi sekmadienį mes atsikėlėm apie 5 val. vakaro, tai Kariūnas nuėjo gulti visiškai išaušus. Miegantį Kariūną nušovę, Kapsas ir Vilnis kuo greičiausiai išdūmė Alytaus link. Kaip tik žmonės matė juos bėgant. <...> Štai kodėl mašinos važiavo taip vėlai (apie 1 val. Vid. Europos laiku), štai kodėl rusai taip skubėjo ir apsupo tik tą miško dalelę, kur buvo mūsų bunkeriai. Štai kodėl prie mūsų bunkerio nebuvo jokių kautynių, štai kodėl neradom jokių dokumentų likučių, nes rusai ramiausiai bunkerį iškraustė, o paskui naktį mūsų minomis išsprogdino. Štai kodėl lavonai buvo griežtai saugojami nuo žmonių akių, leidžiant juos apžiūrėti tik partiniams. Gandai, kad buvo užmušti 7–8 partizanai, buvo paleisti pačių MGB-istų, norint mus suklaidinti. Tokiu būdu mūsų bunkeryje žuvo tik Kariūnas, o Žaibo – Žaibas, Vanagas, Šermukšnis ir Labutis (pastarieji du buvo atvykę pas Žaibą tik sekmadienio vakarą).

Tokios didelės niekšybės, tokios velniškos klastos mes jokiu būdu negalim suprasti. Kokie žmonės pagaliau jiedu turėjo būti? Kur jų sąžinė? Ir tai padarė tie, kuriais mes pasitikėjom – inteligentai, šiokie tokie rašytojai, lietuviai <...>... Mes nerandam žodžių, kaip būtų galima visa tai apibūdinti. <...>

... Sužinojom, kad Bauro sūnų P. Vilnis ir Kapsas jau išdavė. Išdavė tą žmogų, kuris jiems tiek gero buvo padaręs, kuris jais rūpinosi ir saugojo daugiau negu pats save...

Štai toji naujoji inteligentijos „srovė“, kuri turėjo papildyti praretėjusias mūsų gretas! Toji „srovė“ mūsų gretas dar labiau praretino pačiu niekšingiausiu būdu. <...>

Tikėjomės sueiti Žiogą (Žaibo šeimininką), tačiau ten, kur manėm jį rasią, pilna mongolų. Mongolai jau iš ryto į Kalesninkų kaimą mašinomis suvažiavo. Vis dar po mišką slankioja ir ieško kažkokio trečio bunkerio – „ginklų sandėlio“.

Nesutikę Žiogo, nusprendžiam vykti pas Kregždę. <...> Bunkeryje randam 7 partizanus. Su mumis bus iš viso 11. Bunkeris didesnis kaip mūsų. Įrengtas panašiai, nes per angą eina kelelis. <...>

Bunkeryje tvanku. Nusivelku švarką ir megztuką, bet vis tiek karšta. Papasakoju apie Kapso ir Vilnies išdavystę Kregždei, ir šis nutaria šiame bunkeryje daugiau nė dienos nebūti. Kapsas ir Vilnis šio bunkerio nežino, bet Vilnis galėjo kartais iš mūsų pokalbių suprasti, kad Kregždė laikosi šiame miško kampe. Būti čia tikrai rizikinga, nes rusai pajutę kaste nukastų visus takus.

Pas Kregždę bent nuotaika truputį pasitaiso. Vyrai visi malonūs, nuoširdūs ir juokauja. Jų juokai ir kaimo sąmojis išblaško mus. Tikrai malonūs vyriokai! Su tokiais partizanais lengviau kovoti, lengviau ir mirti! <...>

Prisimenu, kaip Žaibas man pasakodavo apie pirmąsias savo partizanavimo dienas. Jie tada buvę padėties viešpačiai. Stribas – ne karys. Stribus gaudydavę kaip peles. Bet netrukus pasibaigė ir tas romantiškasis laikotarpis. Į kaimus suplaukė šimtai MVD-istų. Ofenzyva sekė ofenzyvą. Varčios kautynės įrodė, jog bastytis dideliais būriais neįmanoma. Teko skirstytis į mažesnes grupeles. Laikas bėgo, kautynės, pasalos, priešas vis didino ir didino spaudimą, verbavo šnipus. Ir kiekvienais metais retėjo partizanų gretos, nes naujokai nespėdavo jų papildyti. Partizanai pradėjo vaikščioti dar mažesnėmis grupelėmis. Atsirado bunkeriai... Štai kaip „evoliucionavo“ partizaninė kova.

<...>

Traukiame vienas paskui kitą panemune tolyn. Mus pajutusios, surinka pempės. Jos nepaprastai jautrios. Partizanai iš pempių rėkimo kaip ir iš šunų lojimo sprendžia apie rusų buvimą. Pagaliau pasiekiam ūkininką, kur lauksim Tėvuko partizanų. Šeimininkė pasakoja apie trėmimą. Žmonės lakstę, pasak jos, iš vienos Nemuno pusės į kitą. Ir taip visą dieną plaukioję tai į vieną, tai į kitą pusę, nes abipus buvę stribų ir rusų. Suimtuosius vežę į Alytų, kur garsiakalbiais buvę transliuojami ausį rėžę maršai. Muzika ir ašaros. Tremia, bet su muzika palydi. Tokia jau visos tautos dalia: Komunistų partijos propagandos muzikai palydint, tremia ir šaudo žmones.

Pagaliau atvyksta Ramunis ir mus išsiveda. Su Ramuniu eidami, tuojau pajuntam Tėvuko „režimą“: Ramunis per laukus eina tiesiog ant galų pirštų, kad tik šunys nesulotų. Ir mes visi einame atsargiai ir

stengiamės nepalikti jokių pėdsakų. Ramunis net keliuku vengia eiti, nes šalnos sutrauktas sniegas labai girgžda po kojomis.

Štai ir bunkeris. Įsmunku į vidų. Pasisveikinu. Tėvukas nepasikeitęs. <...> Dalis vyrų išeina, ir bunkeryje liekam trise – Tėvukas, Balandis ir aš.

Papasakoju apie mūsiškę tragediją. Tėvukas mano, kad Kapsas ir Vilnis jau buvo užverbuoti, kai pradėjo su mumis dirbti. Apie tai aš jau anksčiau dažnai pagalvodavau. Juk žmonės kalbėjo, kad Kapso išdavimu, jam dar Lynežeryje gyvenant, buvo nukauti 5 partizanai, Gražuolio vyrai. Žinoma, mes tada netikėjom. Po to, kai Gražuolio vyrai buvo išblaškyti, buvo dingęs ir Kapsas. Atsirado jis daug vėliau ir staiga pas Vytą-Merkį. MVD-istai, pastebėję, kad mes neįtariam, pavedė Kapsui kitą, svarbesnį, uždavinį. Savo niekšystės Kapsas nesiskubino vykdyti, delsė, nes Vanagas buvo išvykęs, Rimvydas – taip pat. Laukė geresnės progos. Kad įsigytų geresnį pasitikėjimą, įkišo į mūsų eiles Vilnį, atgabeno rotatorių, matricų ir kt. Kapsas sakėsi, kad buvęs „su triukšmu“ pašalintas iš Jaunųjų rašytojų sąjungos ir dėl to, kad vokiečių okupacijos metu rašęs antitarybinius eilėraščius, satyras ir pan. Jau tada jį galėjo užverbuoti ir duoti specialų uždavinį, kad atitaisytų savo praeities „klaidas“. Man taip pat neaiški Kapso ankstyvesnė draugystė su Cvirka. Be to, dabar prisimenu, kaip Kapsas kartą man pasakojo, jog jį vertę parašyti į „Tiesą“ viešą „išpažintį“. Jis tada su tam tikru pasididžiavimu pabrėžė, jog „išpažinties“ nerašęs, bet nulindęs, anot jo, į užkampį mokytojauti. O gal kaip tik jį pasiuntė į tą užkampį su uždaviniu sekti partizanus, suartėti su jais ir pan.?[1]

* Už šį „darbą“ Kostą Kubilinską-Kapsą, agentą Varną sovietinės valdžios struktūros gausiai apdovanojo: sumokėjo 7300 rublių, davė butą Vilniuje, jo knygos, skirtos vaikams, buvo spausdinamos tūkstantiniais tiražais. Knygoje „Lietuvos laisvės kovos karžygys Vaclovas Voveris-Žaibas“ Ona Voverienė rašo, kad „savo užduotyse MGB slaptajam bendradarbiui Varnui reikalauja, kuo greičiau įvykdyti ir likviduoti banditų vadus, o tas 1949 m. vasario 23 reikalauja <...>, kuo greičiau spręsti klausimą dėl atskiro buto man paskyrimo. Ten, kur dabar gyvenu, taip daug žmonių, kad nei rašyti, nei dirbti neįmanoma...“ (Ona Voverienė, „Lietuvos laisvės kovos karžygys Vaclovas Voveris-Žaibas“, Vilnius, 2007, p. 92 – 93).

[1] Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, „Dienoraštis“, in: *Partizano Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštis*, parengė Algis Kašėta, Vilnius: LGGRTC, 2019, p. 89–105, 122–124.

Nijolė Gaškaitė

Dainavos štabo išdavystė

„Laisvės kovų archyve“ 6-ajame numeryje paskelbtas Dzūko-Liongino Baliukevičiaus dienoraštis, kuriame aprašyta partizanų, o iš tikrųjų MGB agentų, Kapso – K. Kubilinsko ir Vilnies – A. Skinkio išdavystė. KGB archyve yra operatyvinė byla „Kanibalai“ (arch. Nr. 1682), kurioje tie patys įvykiai aprašyti žvelgiant į juos MGB akimis. Įdomiausia šioje byloje gal tai, kad agentai Varnas (K. Kubilinskas) ir Rytas (A. Skinkys) pulkininko Počkajaus užrašytuose agentūriniuose pranešimuose pateikia ne tik tos kraupios išdavystės įvykdymo detales, bet ir analizuoja motyvus, savo akyse pateisinančius išdavystę. Agentas Varnas savo pranešimuose tartum iš šalies aprašinėja Kosto, t. y. savo paties, savijautą, abejones ir nuotaikas, kurios anaiptol nebuvo vienareikšmės. Tačiau menkiausias dvejones MGB stengėsi išsklaidyti, sumaniai paakindama aistrą kūrybai ir pragmatizmą savo tikslams tobulai panaudodama žmogiškąsias silpnybes. Iš byloje pateiktų dokumentų matyti, kad Dainavos štabo išdavystė nebuvo spontaniškas žingsnis, įgalinantis pradedančiuosius rašytojus išsivaduoti iš neperspektyvios ir dviprasmės padėties. LTSR MGB 2N valdybos agentai Varnas ir Rytas buvo įdiegti į Dainavos apygardos štabą 1948 m. spalio-gruodžio mėnesiais. Tai buvo kruopščiai suplanuota ilgalaikė MGB akcija, kurioje K. Kubilinskas ir A. Skinkys dalyvavo savo noru, sąmoningai.[1]

* Iš MGB dokumentų paaiškėja, kad visi partizanų spėjimai apie K. Kubilinską buvo teisingi, jis buvo MGB agentas nuo 1946 m. sausio, pagal jo pateiktus duomenis buvo vykdomos okupacinio režimo kovinės operacijos, žuvo keliolika partizanų.

[1] Nijolė Gaškaitė, „Dainavos štabo išdavystė“, in: *Lietuvos laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993, p. 165.

Represinių struktūrų dokumentai (6)

Varnas

1949 m. kovo 3 d. agentas Varnas išvyko iš Vilniaus. Jis gavo užduotį nuo kovo 2 iki 10 d. nuvykti į Dainavos apygardos štabą ir iki kovo 11 d. sugrįžti su pranešimu apie padėtį bunkeryje. Jeigu Vanago dar nėra ir grįš negreit, tuomet reikia veikti ir vykdyti operaciją. Svarbiausia, kad bunkeryje būtų Žaibas. <...>

LYA, f. K-1, arch.7682, t. 7, l. 126.[1]

[1] Bronius Kašelionis, „Varnas“, in: Bronius Kašelionis, *Dainavos krašto partizanai,* Vilnius: Diemedžio leidykla, 2018, p. 173.

Partizanų dokumentai (19)

Dainavos apygardos vadų posėdžio protokolas Nr. 3, 1949 m. gegužės 19–20 d.

P R O T O K O L A S Nr. 3

SVARSTYTA	NUTARTA
<...>	
7.Žuvusiojo Dainavos Apygardos Part[izano] Kazimieraičio Rinktinės Vado Žaibo pristatymas LLKS Prezidiumo Pirmininkui dėl Karžygio vardo suteikimo.	1. Pavesti S[rities] Vadovybei Žaibą pristatyti atžymėjimui.
<...>	

Posėdžio pirmininkas: A. Vanagas [parašas]

Posėdžio dalyviai: Litas [parašas], Šarūnas [parašas], Sakalas [parašas], Balandis [parašas], Kregždė [parašas], Rainys [parašas], Diemedis [parašas], Vieversys [parašas], Tigras [parašas]

Sekretoriai [neįskaitomas parašas][1]

LYA, f. K-1, ap. 55, b. 44618, t. 16, l. 156–157. Originalas. Mašinraštis.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 234–237.

* Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Sergijus Staniškis-Litas, Juozas Jurelionis-Sakalas, Petras Savickas-Kregždė, Feliksas Daugirdas-Šarūnas, Vincas Ambrazevičius-Balandis, Konstantas Baliukevičius-Rainys, Juozas Gegužis-Diemedis, Julius Karpis-Vieversys, Stasys Raklevičius-Mįslinčius, Tigras, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas.

Vaclovo Voverio-Žaibo veiklos apžvalga, parašė
A. Ramanauskas-Vanagas

[1949 m., ne anksčiau kaip gegužės mėn.]

PL Sr[ities] D[ainavos] Ap[ygardos] Part[izano] Kazimieraičio R[i]n[ktinės] V[ado] a. a. Ž a i b o – V o v e r i e s V a c l o v o laisvės kovų metu nuveiktų darbų trumpa apžvalga.

Ž a i b a s nuo pat antrosios bolševikinės okupacijos pirmosios dienos palieka savo gimtąją sodybą ir su ginklu rankoje pereina į pogrindį. Jis, kaip turėjęs autoritetą jaunuomenės tarpe, tampa kertiniu šulu, apie kurį buriasi tie, kurie ginklu rankoje priešinosi okupantui.

Pirmosiomis dienomis tampa labai sunkiai sužeistas į vidurius. Išgijęs vėl vadovauja vyrams. Buria vyrus po viena vadovybe jam įmanomoje plotmėje. Jo sumanumas, išmoningumas ir drąsa nugali sunkias kliūtis. Vyrai mielai sutinka jo vadovaujami.

Tuo metu, kai raudonieji varo suimtuosius į kariuomenę, Žaibas su vyrais pastoja kelią ir varomuosius išlaisvina. Žaibas ypač pasižymėjo sumanumu ir narsa vadovaudamas puolamosioms ir ginamosioms kautynėms, kurių yra turėjęs apie 28-nerias (skaitant tik stambesnes); dar teisinga yra tai, kad Žaibo vadovaujamos kautynės yra tik pergale baigęsi. Žaibas priešui ypač mėgdavo ruošt pasalas, sprogdinti mašinas su MVD-istais ir kt.

Narsus ir autoritetingas vadas Žaibas buvo žinomas visoje Pietų Lietuvoje. Vyrai pilnai juo pasitikėdavo ir į kautynes net ir bailesnieji prašydavosi leidžiami. Visuomenės tarpe Žaibas buvo laikomas dideliu autoritetu. Prie jo visokiausiais reikalais gyventojai kreipdavosi. Šešis skyrius baigęs, o gyvenime tokį sumanumą, išprusimą galėjo pasiekti tik Žaibas.

Alkoholis Žaibui niekada nėra buvęs draugu, o nuo 1949 m.* balandžio mėn. visiškai jo išsižadėjo. Niekada aukštesniųjų vadų nebuvo papeiktas, įspėtas ar baustas.

Žaibas parodė narsumo pavyzdį ir mirties valandoje. Apsuptas 40-čia sunkvežimių atvežtų MVD-istų ir esant beviltiškai padėčiai, sunaikino vadavietėje buvusius dokumentus, susprogdino bunkerio užminavimus, išsiveržė su kulkosvaidžiu lauk ir, visu tuo padaręs priešui didelių nuostolių, narsiai kovodamas žuvo.

1949 m. gegužės mėn. įvykusio D[ainavos] Ap[ygardos] Vadų posėdžio metu buvo vienbalsiai nutarta, kad Žaibas yra pilnai užsitarnavęs Laisvės Kovotojo Karžygio vardo.

Dokumentiniai įrodymai apie Žaibo nuveiktus darbus yra archyve, kuris šiuo metu yra neprieinamas.

Vanagas [parašas]
Pietų Lietuvos Sr. Vadas
LYA, f. 3377, ap. 55, b. 268, l. 6. Fotokopija. Mašinraštis.[1]

* Patikslinti metus, nuo kada Žaibas įsipareigojo nevartoti alkoholio, nėra galimybės dėl dokumentų trūkumo.

Pietų Lietuvos srities vado Adolfo Ramanausko-Vanago parašytas raportas LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkui Jonui Žemaičiui-Vytautui dėl Laisvės kovos karžygio vardo suteikimo Vaclovui Voveriui-Žaibui, 1949 m. liepos 27 d.

LLKS
Pietų Lietuvos sritis — LLKS Tarybos Prezidiumo
49.07.27.
Nr. — P i r m i n i n k u i
/Per Gynybos Pajėgų Vadą/

R a p o r t a s

PLSrDAp Part. Kazimieraičio RnV a. a. Žaibą pristatau Tamstai kaip kandidatą suteikimui jam Laisvės kovotojo Karžygio vardą drauge prilyginant jo atžymėjimą Pirmąja, Antrąja ir Trečiąja Uolumo ir Pirmąja, Antrąja ir Trečiąja Narsumo Juostelėmis – I-jo, II-jo ir III-jo laipsnio Kovos Kryžiams ir I-jo, II-jo ir III-jo laipsnio Kovos Kryžiams /su kardais/.

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 238–239.

Priedu: a. a. Žaibo laisvės kovų metu nuveiktų darbų trumpa apžvalga.

Vanagas
SrV[1]

* Sutrumpintai užrašyta frazė „PLSrDAp Part. Kazimieraičio RnV a. a. Žaibą“ reiškia: Pietų Lietuvos srities Dainavos apygardos Partizano Kazimieraičio Rinktinės vadą amžinąjį atilsį Žaibą. Dokumentą ranka pasirašė Pietų Lietuvos srities vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas.

[1] Dokumentas publikuotas: „Vanago dukra Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė: branginu ir saugau tragiškai žuvusio Vaclovo Voverio-Žaibo nuotrauką“, in: https://www.voruta.lt/rubrika/istorija/ [žiūrėta 2024-03-08].

Darius Juodis

Partizanų apdovanojimų įvairovė (1)

Ištraukos

„Laisvės kovotojams ir Sąjūdžio dalyviams, kurie kovoje su priešu pasižymėjo karžygiškumu ir ypatingais nuopelnais Lietuvai ir Sąjūdžiui, Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos Prezidiumo pirmininkas suteikia Laisvės kovotojo karžygio garbės vardą“, – skelbė 1949 m. vasarį parengtas Lietuvos laisvės kovo sąjūdžio statutas. Suteikiant karžygio vardą, visuomet buvo skiriamas ir aukščiausias apdovanojimas – I laipsnio Laisvės kovos kryžius (su kardais).

<...>

1950 m. lapkričio 23 d. Laisvės kovos karžygiu už organizacinius nuopelnus ir pasiaukojimą paskutinėse kautynėse paskelbtas LLKS Gynybos pajėgų štabo Organizacinio skyriaus viršininkas, partizanų mjr. Petras Bartkus-Žadgaila (1925–1949) ir du tais pačiais metais žuvę narsiausi partizanai iš Pietų Lietuvos: Pietų Lietuvos partizanų srities vadovybės narys, partizanų ltn. Kazimieras Alfonsas Pyplys, slap. Audronis-Mažytis (1923–1949), ir Dainavos apyg. Partizano Kazimieraičio rinkt. vadas, part. ltn. Vaclovas Voveris-Žaibas (1922–1949).[1]

* Dokumentas, kuriame rašoma, jog Petrui Bartkui-Žadgailai, Kazimierui Alfonsui Pypliui-Audroniui-Mažyčiui ir Vaclovui Voveriui-Žaibui LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis-Vytautas suteikė Laisvės kovos karžygio vardus, iki šiol nesurastas, bet apie šį faktą yra išlikusi informacija kituose partizanų dokumentuose.

[1] Darius Juodis, „Partizanų apdovanojimų įvairovė“, in: https: //partizanulietuva.lt/Laisves-kovotojai-karzygiai [žiūrėta 2024-04-17].

V DALIS

Petras Bartkus-Žadgaila

Petras Bartkus, būsimasis Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos narys ir Laisvės kovos karžygys slapyvardžiu Žadgaila.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Rūta Trimonienė

LGGRTC dokumentai (7)

Duomenys apie 1949 m. rugpjūčio 13 d. Radviliškio aps. Grinkiškio vls. Užpelkių miške žuvusius Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Gynybos pajėgų Žvalgybos skyriaus viršininką, LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos signatarą mjr. Petrą Bartkų-Žadgailą, LLKS Tarybos prezidiumo narį, LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos signatarą kpt. Bronislovą (Bronių) Liesį-Naktį ir Prisikėlimo apygardos štabo viršininką Joną Vytautą Šniuolį-Svajūną

1949 m. rugpjūčio 13 d. Radviliškio aps. Grinkiškio vls. Užpelkių miške žuvo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Gynybos pajėgų Žvalgybos skyriaus viršininkas ir LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos signataras mjr. Petras Bartkus-Žadgaila, LLKS Tarybos prezidiumo narys ir LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos signataras kpt. Bronislovas Liesis-Naktis, Prisikėlimo apygardos štabo viršininkas Jonas Vytautas Šniuolis-Svajūnas ir du jų bendražygiai (pavardės kol kas neišaiškintos).

Žuvusiųjų partizanų palaikai buvo atvežti į Radviliškį ir užkasti MVD karinės įgulos pastato kieme (dabar Maironio g. pabaiga). 1991 m. rugsėjo 25 d. palaikai atkasti ir palaidoti Radviliškio miesto naujosiose kapinėse.

Po partizanų žūties bendražygiai parengė P. Bartkaus, B. Liesio ir J. V. Šniuolio kūrybos poezijos rinkinėlį mašinraščiu „Jų akis bučiavo gintarinė žemė“.

Visų šių partizanų atminimas buvo įamžintas:

1991 m. rudenį Radviliškio m. Maironio g. gale politinio kalinio Algirdo Kamantausko rūpesčiu pastatytame paminkliniame akmenyje, žyminčiame buvusią partizanų užkasimo vietą.

Tais pačiais metais Radviliškio m. naujosiose kapinėse jau minėto A. Kamantausko rūpesčiu pastatytame antkapiniame paminkle

(aut. Viktoras Kunickas), skirtame 1990–1991 m. iš įvairių užkasimo vietų perkeltiems ir šioje vietoje palaidotiems bei įamžintiems 1944–1953 m. Radviliškio apylinkėse žuvusiems Žaliosios (nuo 1948 m. balandžio 1 d. – Prisikėlimo apygardos Lietuvos žaliosios) rinktinės partizanams atminti.

1999 m. rugpjūčio 13 d. Valstybinių miškų urėdijos Radviliškio regioninio padalinio Pašušvio girininkijos Užpelkių miške atidengtame tipiniame atminimo ženkle (aut. dizaineris Romas Navickas), žyminčiame partizanų žuvimo vietą.

PETRAS BARTKUS-SĄŽINĖ, DARGIS, MAŽRIMAS, ALKUPĖNAS, ŽADGAILA
1925 05 30 – 1949 08 13

Petras Bartkus gimė 1925 m. gegužės 30 d. Raseinių aps. Raseinių vls. Pakapurnio k. Antano ir Anastazijos Bartkų šeimoje. Į pasipriešinimo kovą įsitraukė 1941 m. Vokiečių okupacijos metu studijavo Kauno Aukštesniojoje technikos mokykloje. Buvo aktyvus Lietuvos laisvės armijos (LLA) dalyvis.

Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, subūrė Raseinių aps. Kelmės valsčiaus partizanus. Vėgėlės rinktinės organizacinio skyriaus viršininkas, vėliau – Žebenkšties rinktinės štabo narys, Šerno rinktinės vadas. Vienas iš partizanų suvienijimo į apygardą organizatorių. 1946 m. rugsėjo 12 d. įkūrus Jungtinę Kęstučio apygardą, paskirtas jos štabo Organizacinio skyriaus viršininku slapyvardžiu Sąžinė. Leido laikraštį „Laisvės varpas“.

1947 m. gegužės 25–28 d. Raseinių aps. Šimkaičių miške kartu su Lydžio rinkinės vadu Henriku Sas-Danilevičiumi-Vidmantu, Savanorio rinktinės vadu Jonu Žemaičiu-Matu dalyvavo apygardos pasitarime, kuriame buvo nutarta kuo skubiau atkurti Jungtinės Kęstučio (JK) apygardos štabą. Apygardos vadu buvo paskirtas J. Žemaitis, pakeitęs slapyvardį į Tylius. P. Bartkus pradėjo eiti apygardos štabo viršininko pareigas.

Tų pačių metų rudenį dėl kariuomenės siautimo ir ryšininkų suėmimų JK apygardos štabas nebeturėjo ryšio su Kėdainių aps. veikusia Povilo Lukšio, Panevėžio, Šiaulių ir Joniškio aps. veikusiomis Žaliosios, Atžalyno ir Voverės rinktinėmis, todėl apygardos vadas

J. Žemaitis lapkričio mėn. į Dukto miškus pasiuntė du apygardos štabo narius P. Bartkų ir B. Liesį-Kauką, turėjusius ne tik atkurti nutrūkusius ryšius, bet ir spręsti naujos apygardos kūrimo darbus. Vyrai atvyko prie Šiaulių, kur P. Bartkus atliko didžiulį organizacinį darbą. 1948 m. kovo 15 d. įvyko Jungtinės Kęstučio apygardos, Voverės ir Atžalyno rinktinių atstovų pasitarimas. Kovo 31 d. P. Bartkus-Mažrimas buvo paskirtas naujai įkurtos Prisikėlimo apygardos vadu. Apygardai priklausė Voverės (vėliau – Kunigaikščio Žvelgaičio), Atžalyno (vėliau – Lietuvos žalioji) rinktinės, o balandžio 29 d. prie apygardos buvo prijungta ir P. Lukšio, pervadinta Maironio vardu, rinktinė. P. Bartkui vadovaujant apygardai buvo išleistas pirmasis laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ numeris. Jis kūrė eilėraščius, kuriuos skelbė partizanų spaudoje Alkupėno slapyvardžiu. 1948 m. išėjo jo eilėraščių rinkinys „Partizano sielos atgarsiai“ (antras pataisytas leidimas).

1948 m. gegužės 1 d. Kęstučio, Prisikėlimo ir Žemaičių apygardos buvo sujungtos į stambesnį laisvės kovos sąjūdžio organizacinį vienetą, pavadintą Vakarų Lietuvos (Jūros) partizanų srities vardu. P. Bartkus kartu su Aleksandru Milaševičiumi-Ruoniu buvo paskirti šios srities vado J. Žemaičio-Vytauto pavaduotojais. Tų pačių metų vasaros pabaigoje P. Bartkus buvo paskirtas Vieningos laisvės kovos sąjūdžio organizacijos (VLKSO) štabo Organizacinio skyriaus viršininku, o spalio mėn. – Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) prezidiumo sekretoriumi. Tų pačių metų lapkričio 23 d., minint Lietuvos kariuomenės dieną, P. Bartkui buvo suteiktas laisvės kovotojo partizanų majoro laipsnis.

1949 m. vasario 10–20 d. Radviliškio aps. Grinkiškio vls. Minaičių k. Miknių sodyboje įrengtame bunkeryje BDPS prezidiumo sekretorius P. Bartkus-Žadgaila dalyvavo visos Lietuvos partizanų apygardų vadų ir jų atstovų suvažiavime, kuriame vasario 16 d. buvo įkurtas Lietuvos laisvės kovos sąjūdis (LLKS), pasirašyta LLKS Tarybos Deklaracija ir priimti svarbiausi naujosios organizacijos dokumentai. Suvažiavime jis buvo paskirtas LLKS Vyriausiosios vadovybės prezidiumo sekretoriumi, o tų pačių metų rudenį – LLKS Gynybos pajėgų Žvalgybos skyriaus viršininku.

Po mirties P. Bartkui suteiktas Laisvės kovotojo karžygio garbės vardas. 1997 m. lapkričio 20 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu jam suteiktas Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinas (dabar

– Vyčio Kryžiaus ordino Didysis kryžius), 1997 m. gruodžio 22 d. pripažintas kario savanorio statusas, o 1998 m. gegužės 19 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu suteiktas pulkininko laipsnis (po mirties).

P. Bartkaus atminimas įamžintas:

1995 m. rugpjūčio 12 d. Raseinių r. Raseinių sen. Pakapurnio k. atidengtame paminkliniame akmenyje prie P. Bartkaus gimtojoje sodyboje išlikusio ąžuolo (kartu įamžinant Pakapurnio ir aplinkinių kaimų žuvusių ir nužudytų partizanų, jų ryšininkų ir rėmėjų atminimą).

2005 m. išleista Algimanto Petrausko knyga „Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti“.

2011 m. lapkričio 22 d. Radviliškio r. Grinkiškio sen. Minaičių k. atidengtame memoriale (aut. skulptorius Jonas Jagėla) partizanų ryšininkų Miknių sodyboje įrengtame bunkeryje 1949 m. vasario 10–20 d. vykusiam visos Lietuvos partizanų vadų ir jų atstovų suvažiavimui, jo metu įkurtam LLKS, 1949 m. vasario 16 d. paskelbtai LLKS Tarybos deklaracijai ir jos signataramsJonui Žemaičiui-Vytautui, Aleksandrui Antanui Grybinui-Faustui, Vytautui Gužui-Kardui, Juozapui Šibailai-Merainiui, Broniui Liesiui-Nakčiai, Leonardui Vilhelmui Grigoniui-Užpaliui, Adolfui Ramanauskui-Vanagui ir Petrui Bartkui-Žadgailai atminti.

2019 m. birželio 14 d. Raseinių m. aikštėje atidengtame memorialiniame ženkle (aut. skulptorius Jonas Jagėla, architektas Algis Vyšniūnas), skirtame Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos signataramsatminti.

PAGRINDAS: *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD – MGB 1944–1953 metais,* Kaunas: LPKTS, 1996, p. 558, 565; Nijolė Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija 1944–1953 metai*, Aidai, 1997, p. 91, 99, 109–112, 128–129, 167, 252–254; Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, Žuvusiųjų Prezidentas, Vilnius: LGGRTC, 1998, p. 10, 65–68, 75, 76, 96, 107, 120, 129–130, 144, 146–147, 153–154, 167, 170–171, 177–184, 195–196; *Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje,* Vilnius: LGGRTC, sudarė Aurelija Malinauskaitė, 1999, p. 10–18, 20, 27–28, 30, 60, 66, 84, 183, 184, 191–192, 261, 262, 265; *Lietuvos naikinimas ir kova 1940–1998,* sudarė Izidorius Ignatavičius, Vilnius: „Vaga“, 1999, p. 266, 279, 284, 286, 287, 288, 289, 290–291, 294, 309, 315–316, 341–342; *Lietuvos laisvės kovų karininkai 1944–1953,* parengė Eugenijus Jakimavičius, Vilnius, 2001, p. 9; *Vakarų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas,* Vilnius: LGGRTC, 2010, p. 117–118: LYA, f.K-1, ap. 3, b. 1434, l. 105–106; *Lietuvos gyventojų genocidas 1949, A–M*, t. 4, 1 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2012, p. 112; *Naujas rytas,* 1995 07 26, A. Petrauskas, „Pagarba partizanui“; *Naujas rytas,* 1995 08 12, Nr. 63, V. Kvedys, „Akmenys ir ąžuolas belikę“; *Lietuvos aidas*, 1995 08 17, V. Kvedys, „Paminklinis akmuo partizanų vadui“; *Kauno diena*, 1997 10 13, A. Petrauskas, „Kariai – partizano tėviškėje“; *Aitvarai*, Nr. 6, Kęstučio apygardos partizanai, Simono Stanevičiaus bendrijos metraštis, Kaunas, 1998, p. 277–278, A. Petrauskas, „Pakapurnio kaimas“; *Tremtinys*, 1999 08 27, Nr. 32 (366), T. Pakarklis, „Pakapurnio didvyriai“; *Kauno žinios*, 1999 09 08, E. Ennukson, „Žuvęs šventoje kovoje“; *Draugas*, 2000 01 05, H. Kudreikis, „Dubysos didvyrių atmintis“; *Partizanai.org,* in: *https://www.partizanai.org/failai/html/tevynei-jo-plake-sirdis.htm* [žiūrėta 2024 04 22]; LGGRTC medžiaga: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinės bylos; Memorialinio departamento (MD) Istorinės atminties įamžinimo skyriaus Įamžinimo ir „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo“ programų istorinių-archyvinių tyrimų duomenys; *LGGRTC 2018 m. Atmintinos datos,* in: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2019/201908_bartkus_biog.pdf; http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2019/201908_PA_zutis.pdf. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Rūta Trimonienė.

BRONISLOVAS (BRONIUS) LIESIS-KAUKAS, ĖGLIS, NAKTIS
1922 04 16 – 1949 08 13

Bronislovas ir jo brolis dvynys Antanas Liesiai gimė 1922 m. balandžio 16 d. Panevėžio aps. Ramygalos progimnazijos direktoriaus Bronislovo Liesio ir Marijonos Juodikaitės-Liesienės šeimoje. Vėliau visa šeima persikėlė gyventi į Jurbarką, nes 1934 m. tėvas buvo paskirtas Jurbarko valstybinės gimnazijos direktoriumi. Šeima gyveno Vydūno g. 5.

Bronislovas (Bronius) Liesis 8 klasių gimnazijos su dėstomąja lotynų kalba baigimo atestatą gavo 1940 m. birželio 15 d. Tų pačių

Bronislovas Liesis, Jurbarko gimnazijos abiturientas, 1940 m. Būsimasis Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos prezidiumo narys Naktis. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

metų rugpjūčio 19 d. jis buvo priimtas į VDU Technologijos fakulteto Mechanikos skyrių.

1941 m. birželio 14 d. tėvas B. Liesis buvo išvežtas į Rešotų lagerį (Krasnojarsko kr. Nižnij Ingašo r.), kur 1942 m. kovo 25 d. mirė tardomas. Motina, seserys Danutė ir Stefanija ištremtos į Komiją. Čia 1944 m. mirė motina ir sesuo Stefanija.

Nacių okupacijos metais B. Liesis priklausė Laisvės gynėjų sąjungai. 1944 m. kartu su broliu Antanu Lietuvos laisvės armijos (LLA) nurodymu išvyko į Vokietijos karinę žvalgybos mokyklą FAK-203, kur mokėsi partizaninio karo taktikos. 1944 m. gruodžio 21 d. desantu nuleisti Kėdainių aps. Gudžiūnų vls. Padruskalnio k., Raseinių grupės nariai Antanas ir Bronius Liesiai pasiekė Jurbarko apylinkes. Nuo 1945 m. pradžios abu partizanavo Lydžio rinktinėje.

1947 m. lapkričio mėn. Jungtinės Kęstučio apygardos vadas Jonas Žemaitis-Tylius du apygardos štabo narius B. Liesį-Kauką ir P. Bartkų paskyrė organizuoti Prisikėlimo apygardą. Nuo 1948 m. liepos 27 d. Bronius Liesis buvo šios apygardos štabo viršininkas. Redagavo ir spausdino laikraštį „Prisikėlimo ugnis“, rašė eilėraščius Ėglio slapyvardžiu. Jo kūryba spausdinta rinkinyje „Kovos keliu žengiant“, periodinėje partizanų spaudoje.

1949 m. vasario 10–20 d. Radviliškio aps. Grinkiškio vls. Minaičių k. Miknių sodyboje įrengtame bunkeryje B. Liesis-Naktis dalyvavo visos Lietuvos partizanų vadų ir jų atstovų suvažiavime, kuriame vasario 16 d. buvo įkurtas Lietuvos laisvės kovos sąjūdis (LLKS), pasirašyta LLKS Tarybos Deklaracija ir priimti svarbiausi naujosios organizacijos dokumentai. Suvažiavime B. Liesis buvo paskirtas LLKS Tarybos prezidiumo nariu, jam suteiktas laisvės kovotojo partizanų kapitono laipsnis. Eidamas šias pareigas B. Liesis parengė LLKS Baudžiamųjų nuostatų projektą.

Po B. Liesio žūties bendražygiai parengė jo kūrybos mašinraščio rinkinėlį „Tegul jo nemari dvasia kalba už mus: Mirusio brolio partizano kūryba“.

Po mirties 1950 m. lapkričio 23 d. LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko J. Žemaičio aktu Nr. 23 B. Liesis apdovanotas Laisvės kovos kryžiais. 1997 m. gruodžio 22 d. jam pripažintas kario savanorio statusas, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 1998 m. sausio 15 d. įsakymu suteiktas majoro laipsnis, o Lietuvos Respublikos Prezidento 1998 m. gegužės 18 d. dekretu – Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinas (dabar – Vyčio Kryžiaus ordino Didysis kryžius) (po mirties).

Brolis A. Liesis-Idenas, Tvanas 1947 m. gegužės 20–25 d. vykusiame Jungtinės Kęstučio apygardos vadų pasitarime paskirtas apygardos Informacinio skyriaus, 1948 m. birželio 8 d. – Vakarų Lietuvos (Jūros) partizanų srities Agitacijos ir propagandos skyriaus viršininku. 1948 m. rudenį Žemaičių apygardoje ryšiams tarp apygardos ir Jūros srities štabų palaikyti bei organizuoti ryšių tinklą apygardos viduje buvo sudarytas specialusis būrys, kurio vadovu buvo paskirtas A. Liesis. 1949 m. rugsėjo mėn. jis tapo Jūros partizanų srities štabo viršininku.

Ilgą laiką buvo manoma, kad A. Liesis žuvo 1951 m. vasario 10 d. Varnių r. Čepaičių k. kartu su srities vadu V. Ivanausku, tačiau, ištyrus Lietuvos ypatingojo archyvo dokumentus, tai nepasitvirtino. Galima teigti, kad Vakarų Lietuvos (Jūros) partizanų srities štabo viršininkas A. Liesis-Idenas, Tvanas žuvo iki 1951 m. vasario 10 d.

B. Liesio atminimas įamžintas:

2011 m. lapkričio 22 d. Radviliškio r. Grinkiškio sen. Minaičių k. atidengtame memoriale (aut. skulptorius Jonas Jagėla) partizanų ryši-

ninkų Miknių sodyboje įrengtame bunkeryje 1949 m. vasario 10–20 d. vykusiam visos Lietuvos partizanų vadų ir jų atstovų suvažiavimui, jo metu įkurtam LLKS, 1949 m. vasario 16 d. paskelbtai LLKS Tarybos deklaracijai ir jos signataramas Jonui Žemaičiui-Vytautui, Aleksandrui Antanui Grybinui-Faustui, Vytautui Gužui-Kardui, Juozapui Šibailai-Merainiui, Broniui Liesiui-Nakčiai, Leonardui Vilhelmui Grigoniui-Užpaliui, Adolfui Ramanauskui-Vanagui ir Petrui Bartkui-Žadgailai atminti.

2020 m. lapkričio 19 d. Panevėžio r. Ramygalos m. atidengtame memorialiniame ženkle (aut. skulptorius Jonas Jagėla, architektai Algis Vyšniūnas ir Robertas Bardauskas), skirtame Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos signatarams atminti.

PAGRINDAS: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F. 669, ap. 17, b. 201, l. 391, eilės Nr. 36, 391v, eilės Nr. 37; Lietuvos centrinis valstybės archyvas, F. 631, ap. 7, b. 17158, l. 2, 3, 4, 5, 7, 8; *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD – MGB dokumentuose 1944–1953 metais,* sudarė Nijolė Gaškaitė, Algis Kašėta, Juozas Starkauskas, Kaunas: LPKTS, 1996, p. 558, 565, 687; *Laisvės kovų archyvas,* Nr. 18, Kaunas: LPKTS, 1996, Kęstutis Kasparas, „Į Tėvynę iš dangaus“, p. 11, 29–30, 57–58; Nijolė Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija 1944–1953 metai,* Vilnius: Aidai, 1997, p. 99, 110, 130, 172, 252–254; *Laisvės kovų aukos pietų Žemaitijoje*, sudarė Vytautas Steponaitis, Kaunas, 1998, p. 95; Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, *Žuvusiųjų Prezidentas*, Vilnius, 1998, p. 125–126, 130, 144, 170, 180–181, 195, 343, 411; *Lietuvos naikinimas ir kova 1940–1998,* sudarė Izidorius Ignatavičius, Vilnius: „Vaga“, 1999, p. 284, 286, 288, 290, 291, 294, 316, 341–342; *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941, A–Ž,* t. 1, Vilnius: LGGRTC, 1999, p. 501; *Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje,* Vilnius: LGGRTC, sudarė Aurelija Malinauskaitė, 1999, p. 14, 27, 30, 60–61, 63, 66, 84, 183, 184, 192, 193, 246, 261, 262, 265; Šilalės kraštas, t. 3, sudarė Edvardas Vidmantas, Vilnius, 2001, p. 279, 301; *Lietuvos laisvės kovų karininkai 1944–1953,* parengė Eugenijus Jakimavičius, Vilnius, 2001, p. 12; *Lietuvos gyventojų genocidas 1949, A–M,* t. 2, 1 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2012, p. 683; *Lietuvos gyventojų genocidas 1950–1953, A–M,* t. 5, 1 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2019, p. 623–624; LGGRTC duomenys: Archyvo

Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinės bylos; Memorialinio departamento Istorinės atminties įamžinimo skyriaus „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo programos“ istorinių-archyvinių tyrimų duomenys; *LGGRTC 2022 m. Atmintinos datos,* in: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2022/20220416_liesiai_biog.pdf; http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2019/201908_PA_zutis.pdf. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Rūta Trimonienė.

JONAS VYTAUTAS ŠNIUOLIS-VYTENIS, SVAJŪNAS
1924 01 01–1949 08 13

Jonas Vytautas Šniuolis gimė 1924 m. sausio 1 d. Šiaulių aps. Radviliškio vls. Miežaičių k. Vincento Šniuolio ir Veronikos Plungytės (Plungaitės)-Šniuolienės šeimoje. Mokėsi Radviliškio gimnazijoje,

Prisikėlimo apygardos štabo viršininkas Jonas Vytautas Šniuolis-Svajūnas. Fotografuota iki 1949 08 13. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

1941 m. baigė Šiaulių berniukų gimnaziją. 1942 m. tapo Lietuvos laisvės armijos (LLA) kariu.

Nuo 1944 m. rugsėjo mėn. Žaliosios rinktinės Geležinio Vilko kuopos (vadas Juozas Mingilas-Vilkas) partizanas, nuo 1947 m. gegužės mėn. – Jungtinės Kęstučio apygardos Vytauto Didžiojo rinktinės

Organizacinio skyriaus viršininkas, vėliau – šios apygardos Atžalyno rinktinės štabo narys.

1948 m. balandžio mėn. įkūrus Prisikėlimo apygardą, paskirtas jos štabo Informacijos ir spaudos skyriaus viršininku.

Po 1949 m. vasario 10–20 d. Radviliškio aps. Grinkiškio vls. Minaičių k. vykusio visos Lietuvos partizanų apygardų vadų ir jų atstovų suvažiavimo tų pačių metų vasarą J. V. Šniuolis-Svajūnas buvo paskirtas Prisikėlimo apygardos štabo viršininku. Bendradarbiavo leidžiant spaudą, buvo vienas iš apygardos laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ redaktorių, rašė eilėraščius Vytenio slapyvardžiu.

Po žuvimo kovos draugai išleido jo eilėraščių rinkinį „Nevystančios sielos rožės“.

Partizaniniame judėjime dalyvavo ir kiti šeimos nariai. Tėvą Žaliosios rinktinės partizanų ryšininką Vincentą Šniuolį 1945 m. birželio 28 d. netoli namų nužudė enkavėdistai. Sesuo Algimanto apygardos štabo partizanė Elena Birutė Šniuolytė-Ida (g. 1931 m. gegužės 1 d.) žuvo 1949 m. lapkričio 1 d. Anykščių aps. Svėdasų vls. Šimonių girioje prie Priegodo ežero įrengtame Algimanto apygardos štabo bunkeryje kartu su apygardos vadu Antanu Starkumi-Monte, jo adjutantu Aleksu Mateliu-Audeniu, štabo viršininku Albinu Pajarsku-Bebu ir trimis bendražygiais.

Brolis, laikinai einantis Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės vado pareigas, Viktoras Šniuolis-Vytvytis, Girėnas, Linas (1925 m. lapkričio 8 d. – 2011 m. gruodžio 8 d.) suimtas 1953 m. kovo 13 d. ir nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio.

Po vaikų žūties ir suėmimo motina ėmė slapstytis pas svetimus žmones. Sunkus gyvenimas palaužė sveikatą. Mirė 1954 m. spalio 10 d.

1998 m. lapkričio 23 d. J. V. Šniuoliui pripažintas kario savanorio statusas, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 1998 m. gruodžio 7 d. įsakymu jam suteiktas majoro laipsnis, Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu 1999 m. gegužės 18 d. jis apdovanotas Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinu (dabar – Vyčio Kryžiaus ordino Didysis kryžius), o 2001 m. gegužės 15 d. dekretu – Kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu (po mirties).

J. V. Šniuolio atminimas įamžintas jo gimtajame Miežaičių kaime (Radviliškio r. Radviliškio sen.) 1995 m. pastatytame kryžiuje (aut. Adomas Ganusauskas) 1944–1954 m. žuvusiems Mažuolių ir Miežaičių k. Žaliosios (nuo 1948 m. balandžio 1 d. – Prisikėlimo apygardos Lietuvos žaliosios) rinktinės partizanams atminti.

PAGRINDAS: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F. 1650, ap. 11, b. 1, l. 7v, eilės Nr. 4; *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD – MGB dokumentuose 1944–1953 metais,* sudarė Nijolė Gaškaitė, Algis Kašėta, Juozas Starkauskas, Kaunas: LPKTS, 1996, p. 554, 565, 710; Nijolė Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija 1944–1953 metai,* Vilnius: Aidai, 1997, p. 91, 99, 130, 312; *Laisvės kovų aukos pietų Žemaitijoje*, sudarė Vytautas Steponaitis, Kaunas, 1998, p. 25, 95, 164; Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, *Žuvusiųjų Prezidentas*, Vilnius, 1998, p. 180, 195–196, 501; *Lietuvos naikinimas ir kova 1940–1998,* sudarė Izidorius Ignatavičius, Vilnius: „Vaga“, 1999, p. 284, 288, 294, 316; *Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje,* Vilnius: LGGRTC, sudarė Aurelija Malinauskaitė, 1999, p. 14, 16, 27, 39, 45, 58, 63, 66, 77, 84, 180, 183, 184, 192–193, 248, 249–265, 339; Žuvome dėl Tėvynės, Kaunas, 1999, p. 11, 14, 86–87; *Lietuvos laisvės kovų karininkai 1944–1953,* parengė Eugenijus Jakimavičius, Vilnius, 2001, p. 15; *Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947, Š–Ž,* t. 2, 3 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2005, p. 100; *Lietuvos gyventojų genocidas 1949, N–Ž,* t. 2, 2 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2014, p. 389; LGGRTC duomenys: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinės bylos; Memorialinio departamento Istorinės atminties įamžinimo skyriaus „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo programos“ istorinių-archyvinių tyrimų duomenys; *LGGRTC 2022 m. Atmintinos datos,* in: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2019/201908_sniuolis_biog.pdf; http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2019/201908_PA_zutis.pdf. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Rūta Trimonienė.[1]

[1] Rūta Trimonienė, „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-200“, 2024-02-21.

Dalia Kuodytė

Lietuvos Žalioji rinktinė

Ištrauka

1991 m. pavasarį Aukštelkų k. (Radviliškio raj.) buvo rastas bidonas su partizanų dokumentais. Iki šių dienų jį išsaugojo ūkininkas Petras Devenis. Apie 1950 m. dokumentus saugojimui atnešė partizanas L. Čalutka-Nemunėlis. Pradžioje bidonas buvo užverstas akmenų krūvoje, vėliau – užkastas žemėje. Surastas archyvas – 1948 m. Lietuvos Žaliosios rinktinės archyvinių dokumentų rinkinys. Jame 495 dokumentai. Sąlyginiai juos galima suskirstyti į 2 grupes: 1) rinktinės vadovybės siunčiamų ir gaunamų raštų dėl rinktinės vidaus tvarkos nuorašai: pareigūnų skyrimas, struktūrų pasikeitimas, finansinė-ūkinė veikla, partizanų įskaitos kortelės ir kt.; 2) partizanų laiškai, laikraščiai, sovietinės spaudos iškarpos, karikatūros, poezijos rinkinėliai ir pan.[1]

[1] Dalia Kuodytė, „Lietuvos Žalioji rinktinė“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 8, Kaunas, 1993, p. 3.

Partizanų dokumentai (20)

Prisikėlimo apygardos vado Petro Bartkaus-Mažrimo įsakymas Nr. 1, ištraukos.

Nuorašas
1948.IV.1.
Įsakymas apygardai Nr. 1
1948 m. balandžio 1 d.
Bendroji dalis
<...>
3.

LAISVĖS KOVOS BROLIAI

Mūsų laisvės kovos sąjūdis, nežiūrint okupantų naudojamų jėgos, klastos ir smurto priemonių jam palaužti, kad galėtų niekieno nekliudomi įvykdyti mūsų tautos gyvybingų jėgų sunaikinimą, krašto nuskurdinimą ir kolonizaciją, nežiūrint sudėtų brangių aukų, auga, stiprėja ir plečiasi.

Nueitas kovos kelias, kovoje patirti sunkumai ir darytos klaidos mus daug ko išmokė, kova su dešimteriopai skaitlingesniu priešu ir reikalas pasitikėti savo jėgomis mus užgrūdino.

Visa tai mums duoda tvirtą pagrindą galutiniam laimėjimui atsiekti.

Tik turime nepamiršti, kad kaip laivas, plaukiant artyn kranto turi būti dar stropiau valdomas, kad nesudužtų į povandenines uolas, taip ir laisvės kovoje atsiekti laimėjimai turi būti nepaliaujamai stiprinami ir plėtojami dar daugiau apgalvotu, dar apdairesniu ir kruopštesniu veikimu.

Vieningi visame kame, drausmingi, pasišventę ir ištvermingi pareigose, darbuose ir žygiuose ryžtingi, akylus ir drąsūs, bet kartu ir [...] veiksmuose, kupini meilės savo tėvynei ir ištikimybės savo tautos bei savo krašto sargyboje, pilni paniekos bailiams ir šiaudadūšiams,

teisingi, bet rūstūs priešams, negailestingi išdavikams turime kad ir iš lėto, bet tvirtai nepalaužiamai žengti užsibrėžtos kovos keliu, kad išpildytume pareigą Tėvynei, savo darbais pateisintume išsilaisvinimo kovoje [...] aukas bei laisvės kovos sąjūdin dedamas viltis ir padėtume tvirtus pagrindus mūsų laisvai, nepriklausomai, demokratiniais pagrindais tvarkomai valstybei atkurti.

Kovodami dėl savo tautos laisvės ir nepriklausomybės mes kartu kovojame ir dėl viso kultūringojo pasaulio likimo. Mums atitenka sunkus, bet didingas, gražus ir garbingas uždavinys. Tegul Aukščiausiojo palaima lydi mūsų žingsnius ir mūsų darbus.

4.

Sudarytoji apygarda pavadinama PRISIKĖLIMO APYGARDA / sutrumpintai PA/.

5.

PRISIKĖLIMO APYGARDĄ vadinti slapyvardžiu G[ražina].

<...>

7.

[...] galioja G visi iki šios dienos išleisti įsakymai K[ęstučio apygardoje] ir K[ęstučio apygardos] V[ado] bei K[ęstučio apygardos] S[štabo] pareigūnų įsa[...] nurodymai atskiruose raštuose <...>.

/Parašas/ GV[1]

* Išraše Prisikėlimo apygardos vado Petro Bartkaus-Mažrimo parašo nėra. Dokumentas pasirašytas slapyvardžiu Krivis. Tai tuo metu buvusio Prisikėlimo apygardos štabo viršininko Leonardo Grigonio slapyvardis.

Laikinai einančio pareigas Lietuvos žaliosios rinktinės vado įsakymu organizuoto pasitarimo protokolas,1948-04-22, ištraukos

Protokolas Nr. 1
1948 metų balandžio mėnesio 22 d.

1. Rajonų organizaciniai klausimai <...>.
e) Organizuotumas.
Organizuotumo klausimu kalbėjo GV Mažrimas.

[1] „Dokumentų rinkinys“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 8, Kaunas, 1993, p. 11–12; 15–17.

Kokį vaidmenį vaidina dabar, tai yra partizaninėje veikloje ir OS narių tarpe ir ateityje reikiamu momentu, organizuotumas ir kalbėti netenka. Mes privalome organizuotis, privalome idėjiniai pasiruošti, privalome burti OS narius, nes tai mūsų tautos ateitis. Kova, kurią veda mūsų tauta su žiauriuoju okupantu, yra nelygi, bet mes ją privalome tverti, nes to reikalauja tautos ateitis. Jei ryžomės kovai, ją tęsime iki galo, priešingu atveju, mes nepateisinsime savęs. Laisvė ir nepriklausoma valstybė, mūsų tikslas, mūsų ateitis. Mūsų tikslui pasiekti, yra reikalingas organizuotumas ir beatodairinė, sąmoninga drausmė. Siekim ir skiepinkim tai, baigdamas pabrėžė Mažrimas.

2. Kaimyninės Kėdainių apskrities ir miesto klausimas.

GV Mažrimas, po kai kurių dalyvių išsireiškimų pasakė, kad, kiek tai leidžia sąlygos ir galimybė, daryti žygių Kėdainių apskrities dalyje atkurti ryšius su Povilo Lukšio Rinktinės partizanų ten pairusia veikla. Buvo pirmininkaujančio pasiūlyta, kad, partizanas Mauras, kaipo buvusios rinktinės palikuonis, imtųsi atkurti ją. Minėtas partizanas sutiko tai padaryti, kiek tai sąlygos leis. Mažrimas davė savo principinį sutikimą.

Pirmininkaujantis paprašė visų dalyvių tuo klausimu realios paramos.

3. II-ro skyriaus klausimais kalbėjo GV Mažrimas.

Žvalgyba ir kontržvalgyba mūsų laisvės kovos sąjūdyje vaidina labai svarbų vaidmenį. Mes privalome taip susitvarkyti, kad priešo žingsniai, jo užmačiai, jo taktiniai bei strateginiai planai mums būtų žinomi. Tai nėra lengva įvykdyti. Tai reikalauja milžiniško atsargumo. Gali pasitaikyti, kad, kai kuriais atsitikimais, pareikalautų aukų ar tai didesnės sumos lėšų atitinkamą uždavinį vykdant. Tuo atveju atitinkami pareigūnai privalo būti budrūs ir gerai apgalvoti, prieš vykdydami uždavinį. Privalome surinkti okupantų visus žiaurumus, visas jo piktybes daromas mūsų tautai, atsargiai, bet garantuotai. Plėskime žvalgybą ir kontržvalgybą, nes to reikalauja mūsų tautos laisvės kovų sąjūdis, baigė Mažrimas.

4. Ūkio skyriaus klausimus Lietuvos Žaliosios Rinktinės, Ūkio skyriaus viršininkui asmeniai sutikus, jo klausimus atstovauti buvo pavesta – Agnieškai. Finansų klausimas rinktinei yra itin svarbus. Pagal nustatytus nuostatus, rinktinė privalo mokėti nario mokestį apygardai. Rinktinės štabo sudėčiai apsimokėti nario mokestį be rajonų

ūkinės paramos nėra įmanoma. Tad prašoma ponų rajonų vadų, kiek galima punktualiau mokėti nario mokestį. Rajonų vadai pasisakė, kad dabartiniu metu su lėšomis yra gan sunku, bet padengti rinktinės nario mokesčiui prisidėsią ir laike savaitės praneš, kiek galėsią mokėti nario mokesčio rinktinei.

Rūbų ir apavo klausimu.

Agnieška paprašė dalyvaujančių, ar negalėsią suteikti tuo klausimu, atitinkamų žinių.

Sanitariniu klausimu.

Trispalvės rajono vadas Šaka pabrėžė, kad jis papildys atitinkamus sanitarinius taškus kai kuriais vaistais. <...>

Spaudos ir švietimo klausimą nagrinėjant, buvo pasisakyta, kad organizacinės spaudos Trispalvės rajonui reikės bent 15 egzempliorių. Alkos rajonui – 10 egzempliorių. Saulės rajonui – 15 egzempliorių. Rajonų vadai pasisakė, kad atitinkama okupantų spauda yra renkama. GV Mažrimas paprašė, kad iš OS narių, ar negalima būtų gauti P {aktyviems partizanams} pasiskaityti knygų, nes jų, jei neskaitys, tai bus atsilikę nuo gyvenimo progreso. Nors dalinai tam pašalinti, reikėtų knygų, knygų ir dar kartą knygų. <...>

GV Mažrimas iškėlė klausimą, kad Lietuvos Žaliosios Rinktinės Vadovybė, o jos šiandieną yra daugiau nei du priedėliai, išrinktų Lietuvos Žaliosios Rinktinės Vadą. Pirmininkaujantis Agnieška pasakė, kad nėra šiame susirinkime atvykusių kitų kandidatų, bet esant balsų daugumai buvo nutarta, išrinkti Lietuvos Žaliosios Rinktinės Vadą. Agnieška pasiūlė – partizaną Virpšą, Virpša pasiūlė – partizaną Zubrį, Zubris pasiūlė – partizaną Maurą. Susirinkimas vienbalsiai išrinko Lietuvos Žaliosios Rinktinės Vadą – partizaną Virpšą, Girią.

Susirinkusieji atsistodami ir susikaupdami pagerbė Lietuvos Žaliosios Rinktinės žuvusius partizanus.

Nebesant klausimų bei pageidavimų posėdis-pasitarimas baigtas tautos Himnu.[1]

* Petras Bartkus-Mažrimas, Bronius Burnys-Mauras; Leonas Gylys-Agnieška, Žagrė; Alfonsas Pakarklis-Kilpa, Šaka; Petras Masilaitis-Margis, Virpša, Giria; Petras Mickus-Zubrys.

[1] Ten pat, p. 19–22; 39.

Prisikėlimo apygardos vado Petro Bartkaus-Mažrimo įsakymas Nr. 3, ištrauka

Įsakymas G.
Nr. 3.
1948 m. balandžio mėn. 26 d.
Organizacinė sritis
1 .

LIETUVOS ŽALIĄJĄ RINKTINĘ /LŽR/, iki šio laiko veikusią kaip savistovų organizacinį vienetą, jos vadovybės prašymu, G vadovybei sutikus, nuo š. m. balandžio mėn. 23 d. įjungiu į [...] sudėtį.

Pagrindas: 1948 m. balandžio mėn. 23 d. LŽR vadovybės posėdžio nutarimas.

<...>

/Pas./ Mažrimas
GV[1]

* Įsakymą pasirašė Prisikėlimo (Gražinos) apygardos vadas Petras Bartkus-Mažrimas. Nuorašą pasirašė štabo viršininkas Leonardas Grigonis-Krivis. Išlikusiame originale parašai beveik išblukę.

[1] Ten pat, p. 40–41.

Prisikėlimo apygardos laikraštis „Prisikėlimo ugnis“

Ištrauka

PRISIKĖLIMO UGNIS
Prisikėlimo apygardos organas
1948.VII.1. Nr. 3
Tarptautinės padėties apžvalga

Kova dėl Berlyno vis stiprėja. Rusai norėdami išstumti iš Berlyno Vakarų sąjungininkus, daro jiems įvairius trukdymus bei suvaržymus transporto, pašto ir kitose srityse. Tačiau sąjungininkai, nežiūrėdami rusų daromo spaudimo, yra pasiryžę iš Berlyno nesitraukti. Tik karu, pareiškė VI. 24 JAV gen. Klėjus, gali mus rusai iš Berlyno išvaryti ir mes į kiekvieną Rusijos jėgos aktą žiūrėsime kaip į karo veiksmus. Berlynas, sako Vak. sąjungininkai, remdamiesi Jaltos sutartimi, yra tarptautinis miestas 4-ių didžiųjų valstybių valdžioje, ir mes jame nesame jokie įnamiai. Tačiau, vykstant nesutarimams, 4-ių sąjungininkų Berlyno valdžia – Tarpsąjunginė Komendantūra liko paralyžiuota, o paskutinėmis dienomis net mirties agonijoje. Gen. Sokolovskis VI. 24 pareiškė, kad vėl JAV gen. Haulio sauvališko pasišalinimo iš paskutinio posėdžio laikąs, kad Tarpsąjunginė Komendantūra faktiškai nebeegzistuojanti. Sąjungininkų bendradarbiavimui nutrūkus, iš buvusios Vokietijos jau baigia susidaryti dvi valstybės – rytų ir vakarų, o iš Berlyno – du miestai – rytinis ir vakarinis, įsitesėjus Londono 6-ių konferencijos nutarimams, prasidėjo skubus vakarų Vokietijos valstybės organizavimas. Rusai gi jau rytinę Vokietiją seniai pavertė savo provincija.

Valiutos reforma yra formalus Berlyno ir Vokietijos padalinimas bei sąjungininkų bendradarbiavimo galas. Vakarų sąjungininkų VI. 20 nutarimu, visose trijose zonose, išskyrus Berlyną, įvesta nauja valiuta. Gen. Sokolovskis dėl to pareiškė [...], prikišdamas Vak. sąjungininkams, kad jų žingsnis, [...] padarytas savavališkai už Kontrolinės Tarybos, [...] galutinai suskaidąs Vokietiją. Tačiau, pareiškė jis, aš džiaugiuosi ir sveikinu, kad ši reforma neliečia Berlyno, kuris yra [...] rusiškos zonos dalis.

Vak. sąjungininkai Sokolovskio priekaištus atmetė, visą kaltę suversdami Rusijai; taip pat nesutinka su jo teigimu, kad rusai į Berlyną turi didesnių teisių. Pagaliau dar kartą pasiūlė Sokolovskiui tartis dėl naujosios valiutos išplėtimo į visas 4-ias zonas arba vieningos valiutos įvedimą Berlyno mieste.

Rusai pasiūlymą tartis priėmė. Tačiau susitarti nei dėl pirmo, nei dėl antro pasiūlymo nepavyko. Tada rusai paskelbė, kad nuo VI. 24 jų zonoje, įskaitant visą Berlyno miestą, įvedama nauja valiuta. Grasindami baudomis, uždraudė gyventojams priiminėti Vak. zonų pinigus. Taip pat pagrasino Vak. sąjungininkams, jei jie bandytų Berlyne savo sektoriuose įvesti atskirą valiutą, imsis prieš juos ekonominių ir politinių sankcijų. JAV, Anglijos ir Prancūzijos komendantai, nepaisydami rusų grasinimų, iš savo pusės paskelbė tokį komunikatą: nepasisekus su rusais susitarti dėl vieningos valiutos įvedimo, vakariniuose Berlyno sektoriuose įvedama vakarinių Vokietijos zonų valiuta.[1]

* Berlyne 1945-05-08 buvo pasirašytas besąlyginis Vokietijos kapituliacijos aktas, miestas suskirstytas į Didžiosios Britanijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Prancūzijos ir Sovietų Sąjungos okupacines zonas. Kai 1948 m. Vakarų valstybės susivienijo į bendrą ekonominę zoną, SSRS pradėjo ekonominę Berlyno blokadą, miestas buvo padalintas į Vakarų Berlyną ir Rytų Berlyną. 1961 m. abi šios dalys buvo atskirtos siena, nes iš Rytų Berlyno dažnai buvo nelegaliai bandoma patekti į Vakarus. Žlugus komunistinei valdžiai rytinėje Vokietijos dalyje, 1989–1991 m. siena, skyrusi Vokietiją į dvi dalis, buvo sugriauta. Informacija iš https://www.vle.lt/straipsnis/berlyno-istorija/ (žiūrėta 2024-02-12).

[1] „Dokumentų rinkinys“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 8, Kaunas, 1993, p. 30–31.

Algimantas Petrauskas

Tėvynei jo plakė širdis

1948 m. pabaiga – pasiruošimas Lietuvos partizanų vadų suvažiavimui. Organizacinio darbo buvo daug: užtikrinti saugų sričių atstovų atvykimą, patikrinti jų autentiškumą ir įgaliojimus, pasirūpinti apgyvendinimu iki suvažiavimo pradžios, užtikrinti konspiraciją, izoliuoti nuo KGB šnipų, agentų veiklos Prisikėlimo apygardos Šiaulių – Radviliškio apylinkėse, kur buvo numatytas suvažiavimas.

P. Bartkui teko didžiausia šio krūvio dalis, nes jis buvo gerai susipažinęs su apylinkėmis, pažino Prisikėlimo apygardos, rinktinių ir būrių vadus, sumaniai vadovavo apygardos partizaninei kovai. Ūkinė pasiruošimo dalis, saugumo užtikrinimas buvo pavestas prityrusiam partizanui Viktorui Šniuoliui-Vytvyčiui.

1948 m. pabaigoje BDPS Prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis, sekretorius P. Bartkus intensyviai rengė bendros pogrindžio organizacijos veiklos statutą. Po ilgos ir pavojingos kelionės 1949 m. vasario pradžioje į Prisikėlimo apygardą atvyko Pietų srities įgaliotiniai Adolfas Ramanauskas-Vanagas ir Aleksandras Grybinas-Faustas. Atstovus pasitiko P. Bartkus.

Įsitikinus, kad visi sričių atstovai yra tikrieji įgaliotiniai, vasario 10 d. pradėtas posėdis. Posėdyje dalyvavo BDPS Prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis, sekretorius P. Bartkus, visuomeninės dalies viršininkas Rytų srities įgaliotinis J. Šibaila, Pietų srities ir Dainavos apygardos vadas A. Ramanauskas, Tauro apygardos vadas A. Grybinas, Vakarų srities štabo viršininkas V. Gužas ir du Prisikėlimo apygardos atstovai – vadas L. Grigonis ir štabo viršininkas Br. Liesis.

Organizuota atitinkama suvažiavimo apsauga, kelių kilometrų spinduliu nuosekliai budėjo sričių ir apygardos ryšininkai, nors apie suvažiavimą jie nieko nežinojo. Suvažiavime BDPS pavadinimas pakeistas Lietuvos Laisvės Kovos sąjūdžiu.

Paskutinėmis darbo dienomis suvažiavimas patvirtino LLKS Prezidiumo sudėtį: J. Žemaitis-Vytautas, P. Bartkus-Žadgaila, J. Šibaila-Merainis, Br. Liesis-Naktis. Pirmininku, suteikus jam generolo laipsnį, patvirtintas J. Žemaitis, sekretoriumi – P. Bartkus. <...>

1949 m. vasarą LLKS Prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis, norėdamas sustiprinti gynybos pajėgų štabą, Petrą Bartkų paskyrė GP štabo organizacinio skyriaus viršininku. <...> Iki žiemos Bartkus turėjo nukeliauti į Pietų Lietuvą, todėl rugpjūčio 12 d., pasiėmęs reikiamus dokumentus, per Maironio rinktinę iškeliavo į paskyrimo vietą. Lydėjo jį Prisikėlimo apygardos štabo pareigūnai – štabo viršininkas Vytautas Šniuolis, jo brolis apsaugos dalinio kovotojas Viktoras Šniuolis, vado adjutantas L. Mingilas, vadovybės narys Br. Liesis. <...> Rugpjūčio 13 d. Užpelkių miške jų laukė Maironio rinktinės partizanai, tarp kurių buvo ir KGB agentas Zelionas.[1]

Tuometinis Jungtinės Kęstučio apygardos vadas Jonas Žemaitis-Tylius (sėdi trečias iš kairės) su apygardos partizanais. Apie 1947–1948 m. Pirmoje eilėje sėdi, iš kairės: Vladas Pečkauskas-Gegužiukas, Albertas Norkus-Starkus, apygardos vadas Jonas Žemaitis-Tylius, Pranas Strainys-Pranciškus ir Kazimieras Ruibys-Inžinierius. Antroje eilėje stovi, iš kairės: Steponas Venckaitis-Bijūnas, Mečislovas Orlingis-Ričardas, Jonas Nuobaras-Lyras, Aleksandras Jurkūnas-Valeras, Aleksas Jucius-Gylys, Aleksandras Mieliulis-Neptūnas, Antanas Seneckis-Žaibas, Antanas Liesis-Idenas, Petras Bartkus-Žadgaila, Vytautas Gužas-Kardas ir Česlovas Remeikis-Plienas.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

[1] Algimantas Petrauskas, *Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*, Kaunas, 2005, p. 123–128.

Nina Nausėdaitė

Laisvės kovų sūkuryje

1942 m., vokiečių okupacijos metu, pradėjau mokytis Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje. Pasirinkimo priežastis – galimybė įstoti į sklandytojų klubą, išmėginti pradžioje nesudėtingus skrydžius, iš aukštumų pamatyti gimtosios žemės, kurią labai mylėjau, vaizdus. Kurse buvo tik berniukai ir aš – vienintelė mergaitė. Pradžioje jaučiausi nedrąsiai, bet tolesnės mokslo dienos buvo geros: berniukai buvo kultūringi, draugiški, susirinkę į Kauną iš visos Lietuvos, gerbė ir mylėjo mane, ilgakasę mergaitę.

Kaip kurso draugą ten pirmą kartą pamačiau Petrą Bartkų. Raseinietis, nuo Dubysos krantų, septyniolikmetis jaunuolis savo elgesiu, kultūra padarė gilų įspūdį. Daugiau suartėjome įstoję į sklandytojų klubą. Remontavome ir restauravome senus sklandytuvus, Kulautuvoje įsiruošėme bazę ir ten pradėjome pirmuosius skrydžius.

Dauguma bendramokslių berniukų buvo tikri Lietuvos patriotai – nekentė pirmosios bolševikų okupacijos, netoleravo ir fašistinės Vokietijos veiklos, represijų Lietuvoje. Kūrėsi antifašistinės organizacijos, kiek leido galimybės, leidžiama pogrindinė spauda.

Su Petru sugyvenome gerai. Tarp mūsų politinių paslapčių nebuvo. Abu mylėjome laisvą nepriklausomą Lietuvą, abu neapkentėme vienų ir kitų svetimšalių okupacijos. Jau pirmosiomis mokslo dienomis Petras išsiskyrė iš kitų jaunuolių savo energija, mąstymu, sugebėjimu vadovauti. Greitai jis pasidarė kurso autoritetu – lyderiu.

Lietuvos kariuomenės karininkai, vokiečių okupacijos metu netarnaują fašistams, sukūrė Lietuvos Laisvės Armijos organizaciją. Jai priklausė nemaža dalis kurso draugų. Tai V. Stašaitis, V. Sinkevičius, K. Pyplys, A. Šlapikas. Petras Bartkus prisiekė LLA 1943 <...>.

1944 metų pavasarį iš mokyklos turėjo pasitraukti K. Pyplys. Grįžus raudoniesiems, jis ryžtingas ir drąsus Suvalkijos partizanas Mažytis.

Su mokykla ir Kaunu atsisveikino ir Petras Bartkus, nuo šio laiko gyvenęs Raseinių valsčiuje gimtajame Pakapurnio kaime. Atvažiuodavo Petras į Kauną, susitikdavo su LLA vadais, išvažiuodavo atgal į Raseinius ir ten plėtė LLA veiklą, ginklavosi kovai prieš artėjantį iš rytų raudonąjį terorą. <...>

Dar būnant Petrui Aukštesniojoje technikos mokykloje, buvo sutarta, kad kai gausiu iš jo nurodymą, įsijungsiu į kovą su artėjančiais bolševikais. <...>

1945 m. per ryšininką gavau pakvietimą atvykti į Raseinių apylinkę susitikti su partizanu Petru Bartkumi. Petras, pirmosiomis antros rusų okupacijos dienomis išėjęs į mišką, jau buvo nemažo partizanų būrio vadas. Prisiekiau dirbti partizanų ryšininke tarp Tauro ir Kęstučio apygardų. Namų netekau. Dieną ir naktį basčiausi po Raseinių, Šiluvos, Batakių, Tauragės apylinkes Žemaitijoje, Marijampolės, Kazlų Rūdos, Prienų apylinkes Suvalkijoje. Ryšių reikalais dažnai teko važiuoti į Kauną, Vilnių. Pasidarė sudėtingas ir labai pavojingas gyvenimas. <...>

Žemaitijoje susitikdavau tik su partizanų vadais. Nurodymus, korespondenciją, slaptažodžius su kitais ryšininkais visados perduodavo P. Bartkus (Rimgaila, Dargis, Sąžinė). Susitikdavau J. Žemaitį, J. Kasperavičių, J. Čeponį, A. Zaskevičių <...>.

Markuliui pradėjus kurti VGPŠ {Vyriausiąjį ginkluotųjų pajėgų štabą, kuris nuo pat pradžių buvo kontroliuojamas sovietinio saugumo} mane paskyrė ryšininke tarp apygardų ir vyriausios vadovybės. Į susitikimus su partizanų vadais teko lydėti ir patį Markulį. Ryšininkės patirtis man diktavo taisyklę – žinoti kuo mažiau, tik tai, kas būtina. Markulis buvo kitoks: važiuojant, einant į susitikimus, nuolat klausinėjo, kaip vadinasi tas ar kitas kaimas, kokios ryšininkų-tarpininkų pavardės, koks nuotolis nuo didesnio miesto, kur ir su kuo susitiksime partizanų stovykloje. Mano atsakymas buvo vienas – nežinau. Tai, mačiau, nervindavo Markulį.

Tikėjo juo J. Žemaitis, šaltai, bet neįtariai sutikdavo P. Bartkus. J. Kasperavičius matė kažką negero ir savo įtarimus ne kartą išdėstė J. Žemaičiui ir P. Bartkui.

1947 m. buvo ruošiamas partizanų vadų suvažiavimas. Apie vadų susitikimą žinojo ir Markulis. Suvažiavimo išvakarėse rinkomės Vilniuje, Žygio gatvėje Nr. 85. Ten Juozas Lukša pranešė, kad Markulis-

Erelis išdavikas. Iš Vilniaus išvykome slaptai ir skubiai. Vyrai norėjo Erelį išvilioti iš Vilniaus ir Vytauto apygardos štabe išaiškinti jo asmenybę. Iš karto Erelis sutiko, bet <...> vykti į provinciją atsisakė. Visi skubėjome į apygardų štabus su pranešimu apie Erelio išdavystę.

Tuo tikslu į Kęstučio apygardą skubėjau ir aš. Apygardos štabas buvo persikėlęs į Tauragės miškus. <...> Partizanų štabai, dislokacijos vietos skubiai perkeltos kitur. Sprendimus dėl vietų parinkimo, kovotojų būrių performavimą darė J. Žemaitis, P. Bartkus, J. Kasperavičius. Sovietiniam saugumui, nepavykus įvilioti Kęstučio apygardos partizanų į paruoštas pinkles, buvo organizuotos čekistinės-karinės operacijos, kurių metu 1947 m. balandžio mėnesį Batakių valsčiuje žuvo Kęstučio apygardos vadas Juozas Kasperavičius. Po Kasperavičiaus žuvimo reikėjo atstatyti apygardos štabo sudėtį. Apygardos vadų pasitarime gegužės mėnesį J. Žemaitis išrinktas apygardos vadu, P. Bartkus – štabo organizacinio skyriaus viršininku.

Tuo sunkiu laikotarpiu P. Bartkus ėmėsi pačio sunkiausio darbo – organizavo rinktinių, būrių vadovybę, stengėsi užmegzti ryšius su kaimyninėmis partizanų apygardomis, rinktinėmis. Sunkus buvo tada laikas. Viename susitikime su vadais po Markulio išdavystės Bartkus yra pasakęs: „...kovos su priešu neatsisakysime, nors ir kaip ji bebūtų sunki. Kas liks gyvas, turės papasakoti, kokia tai buvo kova“.

Tais metais P. Bartkus-Sąžinė buvo artimiausias ir patikimiausias J. Žemaičio-Vytauto žmogus. <...> Paskui jį kasdien sekė mirtis, bet Sąžinė liko žmogumi, kuris buvo vienodai teisingas bendražygiams ir priešams. Nepadarė jį žiauriu gyvenimas miške, nebuvo jis žiaurus, neteisingas, nebausdavo net išdavikų, pilnai neįsitikinęs jų kaltumu. Jo dainose, pokalbiuose žodžiai „mirti už Tėvynę“ buvo nepažeidžiama priesaika. Neabejoju, ir mirė jis su Tėvynės vardu lūpose.

Apie P. Bartkaus žuvimą 1949 m. sužinojau nelaisvėje, nuteista dešimčiai metų kalėjimo. Tai buvo skaudžiausias gyvenime smūgis. Pergyvenau šio karžygio mirtį sunkiai, meldžiau Dievo palaimos jam pomirtiniame gyvenime, nes Petras visą laiką buvo giliai tikintis katalikas.[1]

[1] Nina Nausėdaitė, „Laisvės kovų sūkuryje“, in: Algimantas Petrauskas, *Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*, Kaunas, 2005, p. 58–64.

Algimantas Petrauskas

Svečiuose pas tetą Anastaziją

Ankstyvas 1947 m. pavasaris. Miškuose, Dubysos krantuose dar baltuoja sniegas. Dubysos vagoje pajudėjo ledas. Eidamas iš Raseinių, užėjęs į namus Jonas Digrys pasakė, kad serga Petro mama, kuri šiuo metu slepiasi Saugailiuose vienoje sodyboje. Reikia jai nunešti švarios patalynės, drabužių, maisto. Jonui viena ranka didesnį nešulį nešti sunku. Be to, prašė apie jos ligą pranešti Petrui, kuris tuo metu turįs būti tose vietovėse.

Nuėjau į Kengius. Pavakare išėjome į Saugailius. Svarbiausia pereiti Dubysą, nes ledas jau trūkinėjo, matėsi vandens properšos. Vengdami properšų, ledo lytimis pasiekėme kitą krantą. Sodybą, kurioje buvo Petro mama, Jonas žinojo. Aplankėme tetą Anastaziją, pakalbėjome. Joną ir mane ji pažino seniai, pasitikėjo – buvome artimi giminės. Atrodė ji neblogai, bet buvo seniai mačiusi Petrą, norėjo, kad jis ją aplankytų. Sutemus išėjome į Armonų kaimą. Sodyboje ant Luknės kranto užsukome į Jonui žinomą kiemą. Pasikeitę su šeimininku slaptažodžiais, pasakėme apsilankymo tikslą. Šeimininkas liepė palaukti, o pats išėjo. Gal už gero pusvalandžio pasirodė Petras, su juo 5 partizanai. Nuliūdo Petras išgirdęs apie motinos ligą. Labai jis mylėjo savo motiną – pergyveno dėl jos, partizano motinos, likimo. Bet koks jos prašymas Petrui buvo šventas. Išėjome į Saugailius visi. Eidami kalbėjomės apie gimines, bendrus pažįstamus. Priėję sodybą, kurioje buvo mama, Petras sako:

– Mama nemėgsta mane matyti ginkluotą. Imk, Algi, mano ginklą, šovinyną.

Pistoletą įsidėjo į kišenę, man paliko tik diržą su kabūru. Užsimečiau ant peties vokišką automatą ir susėdę prie daržinės laukėme Petro. Jonas kartu su Petru nuėjo į trobos vidų. Neprisimenu partizanų slapyvardžių, išdilo ir veidų bruožai, bet išliko gili pagarba ir susiža-

vėjimas vyrų drausme, prasmingais pokalbiais, laikysena. Vyrai pasidalino į dvi grupes, vieni prie daržinės nuo Dubysos, kiti už tvarto nuo nedidelio miškelio pusės. Didvyriu jaučiausi aš – šešiolikmetis partizanas. Ginklą rankose laikiau ne vieną kartą, bet būti ginkluotu kartu su partizanais – kas kita. Kaip ir visais pokario metais, bendraudamas su partizanais, baimės nejaučiau.

Iš namo išėjo Jonas. Ilgai pabuvęs pas mamą į kiemą grįžo ir Petras. Išėjo linksmesnis – paprastas gripas, eilinis peršalimas, nes mama turėjo slapstytis, nelegaliai gyventi tai pas vienus, tai pas kitus partizanų rėmėjus. Mylėjo Petras savo mamą ir pokalbiuose dažnai su liūdesiu minėdavo jos, benamės, dalią.[1]

[1] Algimantas Petrauskas, *Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*, Kaunas, 2005, p. 67–68.

Vytautas Kvedys

Eilėraštis visam gyvenimui

Ta tragiškos meilės istorija prasidėjo taip paprastai. 1940-ųjų metų vasarą į Pakapurnio kaimą netoli Raseinių atvažiavo jauna, graži kaunietė Aldutė Poderytė. Iš pradžių ji susipažino su kaimynų Brazauskų Onute, ėjo kartu uogauti, riešutauti. Padubysio šlaitai aidėjo nuo nerūpestingo keturiolikmečių juoko: jo negalėjo užgniaužti nei svetimi tankai, nei virš visos Europos besitvenkiantys karo debesys.

Tą juoką išgirdo ir penkiolikmetis Raseinių gimnazijos gimnazistas Petras Bartkus. Nežinojo tada jis, kad šis juokas įstrigo į širdį visam gyvenimui. Tą dieną jiedu paprasčiausiai susipažino, kartu riešutavo.

Paskui prasidėjo laiškai. Jiedu kalbėjo apie gyvenimą, jaunystę, draugystę, dar neužsimindami apie meilę. Gal tam dar ir laikas nebuvo atėjęs. Paskui, kai Petras įstojo į Kauno Aukštesniąją technikos mokyklą, jiedu susitikdavo dažniau, tačiau ne taip dažnai, kaip abiem norėjosi. Aldona pajuto, kad Petras gyvena ir kažkokį kitą, jai nežinomą, gyvenimą. Jis kalbėjo apie meilę Tėvynei, apie aukštus idealus, tačiau nepasakojo, ką praktiškai daro. <...>

Artėjant frontui ne vienas Petro draugas pasitraukė į vakarus, toliau nuo artėjančio raudonojo teroro, kurio kruvinus nagus buvo matę pirmosios okupacijos metais. Bartkus tuo laiku buvo pasiryžęs kovoti už Tėvynę Tėvynėje. Kartu su savo bendraminčiais jis pasitraukė į mišką, ėmėsi ginklo. Tomis dienomis Aldona gavo laišką, parašytą 1944 metų lapkričio 15 dieną: „Skaudu be namų, be artimųjų, be senųjų draugų, bet jei jau taip reikia, tai aimanuoti nėra ko, iš viso aš per daug aimanų išreiškiu, bet labai maža entuziazmo. Bet žinai, kam svaidytis žodžiais ir nutolti nuo realios tikrovės, kuri šaltu realumu artėja kartu su šalta žiema ir kitais „draugų“ ruošiamais malonumais. Visa tai būtų nepaprastai lengva praleisti, tik įgrysta, kad tai gan ilgai tęsiasi, o gal dar nemaža laiko kamuos...“ <...>

Pokario laiškai nebuvo dažni, ir ateidavo jie ne per paštą. <...>

Ryšininkės pakviesdavo ir į retus susitikimus – kartą, retkarčiais du kartus per metus. Aldonai tekdavo važinėti pas savo tetą arba į kurią nors geležinkelio stotį. Čia jos paprastai laukdavo ryšininkė. <...>

Suprantama, kad mirties ar bent suėmimo grėsmė buvo pakibusi virš Aldonos. Galėjo įkliūti kelionėje, galėjo būti apsupta kartu su partizanais miške. Ir pačiame Kaune gyvenimas nebuvo ramus. <...>

Laiškai atgaivindavo, suteikdavo viltį ir vienam, ir kitam. Tačiau laikas bėgo, o ta bendra ateitis, apie kurią abu svajojo, vis tolo ir tolo. Keturiasdešimt aštuntųjų sausio devintą Petras rašė: „...Gal todėl, kad su savo dabartimi ir pats esu persisunkęs melancholija, jaučiuosi per daug išvargęs, nežinios kamuojamas. O gal todėl, kad nepramatau gyvenime nieko geresnio kaip tik tuos pačius vargus, kurie gana dažnai keičiasi ir keisis savo pavidalu, bet esmėje lieka tie patys – gyvenimo vargai. Laimė prabėga minutėmis, vargas nusidriekia metais. Pavydas apima matant žmones, kurie moka ir įstengia praleisti laiką nieko gilaus nepažįstančiame užsimiršime. Argi jiems ne geriau. Per daug slegiančios mintys, kad jas galėčiau pasakyti tau. Su akmenimis ant kaklo skenduolis neturi kabinti akmenis ant kaklo to, kuris galbūt yra be jų, kuris dar turi jėgų ir energijos, kuris dar turi gyventi. <...>

Aš bijau. Pats nežinau ko, bet kažko tai bijau“.

O prieš tai buvo paskutinis jų susitikimas, kažkoks negeras, lyg pranašaujantis nelaimę. Buvo keturiasdešimt septintųjų vasara. Aldonai, to laiko valdininko akimis žiūrint, teko didelė garbė – važiuoti į Maskvą, į parodą, skirtą fizkultūrininkų dienai. Petras tam prieštaravo, jo nuomone, netinka lietuvaitėms žygiuoti okupantų sostinės centre. Iš kitos pusės, Aldonai sukėlė nerimą Petro pasakojimas apie tai, kad jis turi galimybių pasitraukti į užsienį. Ji nieko balsu nepasakė, tačiau mintyse pagalvojo – tu tai pasitrauksi, o kur aš dingsiu, ką aš viena darysiu. <...>

Tiesa, po to dar buvo keletas laiškų, paskutinis iš jų rašytas 1948 metų birželio 15 dieną. Bet tuo laiku atėjo ir negera žinia: Petras susirado kitą merginą. Neteisinga buvo ta žinia, tik nepatikrintas gandas, tačiau jauna mergina įsižeidė. O čia dar nutrūko laiškai, nors gal tai atsitiko dėl smūgio ryšininkų grandinei – kas dabar bežino? Bet ištekėjo Aldona tik po trejų metų, kai paaiškėjo, kad Petro jau seniai nėra.[1]

[1] Vytautas Kvedys, „Eilėraštis visam gyvenimui“, in: Algimantas Petrauskas, *Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*, Kaunas, 2005, p. 93–97.

Rožė Jankevičiūtė-Žalnierūnienė

Praslinkę metai ir veidai...

Mano tėviškė – puikus Aukštaitijos kraštas netoli Kupiškio. Tarpukario Lietuvoje mokiausi Kupiškio gimnazijoje. Mėgau literatūrą, meną, visuomeninę veiklą. Vokiečių okupacijos metais studijavau mediciną Vilniaus universitete. Antrosios rusų okupacijos laikotarpiu už priešišką bolševikams veiklą 1945 metais vasario 16 dieną buvau areštuota. Paleido. Supratau, kad laisvėje išbūsiu neilgai. Iš Vilniaus pasitraukiau į Raseinių rajono Pareigių kaimą, kurso draugės Danutės Mikšytės tėviškę. Petrą Bartkų-Rimgailą, Savanorio rinktinės štabo narį, pirmą kartą sutikau 1946 metų rugsėjo mėnesį. Pas partizanus mane atvedė Danutė, anksčiau už mane turėjusi ryšį su miško broliais. Pasakiau, kad dėl saugumiečių persekiojimo esu pasitraukusi iš Vilniaus universiteto, paskutinio medicinos fakulteto kurso. Partizanų vadai J. Žemaitis-Tylius, P. Bartkus-Rimgaila apsidžiaugė, medikas partizanų būryje – brangus asmuo. Rimgaila ilgai aiškino, supažindino su partizaninės kovos ypatybėmis: drausme, konspiracija, ryšiais. Klasės draugo, žuvusio 1941 metais, atminčiai slapyvardį pasirinkau Jurgis. Paaiškinę artimiausias užduotis, pasakę ryšių slaptažodžius, vyrai nuvedė mane pas Viktorą. Išgirdusi Viktoro vardą, nedrįsau paprašyti, kad mane paliktų pas mergaitę. Pasirodo, Viktoras – tai miela, protinga kaimo mergina. Tuo labai apsidžiaugiau. Vietovių pavadinimų, pavardžių klausinėti buvo draudžiama, nors dabar, po daugelio metų, būtų labai įdomu susitikti bendražygius, taip pat ir „Viktorą“. <...>

Vykdant P. Bartkaus užduotis, teko važinėti pakeleivinėmis mašinomis, sunkvežimiais, dviračiu. Kad susisiekimas su ryšininkais būtų spartesnis, saugesnis, P. Bartkus, jau – Dargis, padovanojo dviratį. Juo išvažinėti keliai, keleliai, takeliai Raseinių, Šiluvos, Viduklės, Nemakščių, Skaudvilės apylinkėse. Net Šiaulius, esančius už 80 km, gavusi Dargio užduotį, pasiekdavau dviračiu. Atvažiavusi iš Kauno

išlipdavau iš pakeleivinio sunkvežimio prie Raseinių ant kalniuko. Eidavau pusę kilometro pėsčiomis į pakalnę ir apie kilometrą upelio vaga iki jaukios sodybos. Ten ant stalo jau garuoja bulviniai blynai... Tomis dienomis, kai turėjau atvažiuoti, šeimininkai stebėdavo kelią, matydavo išlipančią iš sunkvežimio ir visada laukė. Tai buvo svetingi, mieli kaimo žmonės, tikri lietuviai patriotai. Apsistojusi prie Skaudvilės Mažintų kaime siuvėjo Andriulio namuose, paprašiau, kad išmokytų siūti vyriškas kelnes.

– Iki pietų neišmoksi, – pareiškė siuvėjas.

– Iki vakaro nesimokinsiu, – atsakiau jo tonu.

Čia buvau tik kelias valandas, laukiau P. Bartkaus. Ilgai jo laukti nereikėdavo – žinojo mano atvykimo vietą, laiką ir tą patį vakarą susitikdavome.

Buvau Šiaudinės kaime pas ūkininkę Gaidauskienę. Tą patį vakarą, lyg šešėlis, pasirodė Dargis. Iš kur – klausti nevalia. Tik 2002 m. sužinojau, kad bunkeriai-slėptuvės buvo Andriulio ir Gaidauskienės sodybose. <...>

Dirbau partizanams ir medicinos srityje. Paruošiau dažniausiai vartojamų vaistų anotacijas. Jos buvo padaugintos ir išdalintos rinktinėms, būriams. Patarimais, konsultacijomis padėjau pasveikti ne vienam vyrui. Teko gydyti ir sužeistuosius.

1947 metais balandžio mėnesį, einant į susitikimą su Tauro apygardos atstovais, atsitiktinai buvo sužeistas P. Bartkus. Ant lovos galo pakabintas automatas netyčia Bartkaus užkliudytas iššovė ir kulka kliudė jo klubą, šoną ir ranką. Partizanai jį paliko gydytis pas E. Grigalavičiūtę, o vėliau perkėlė į Stasio ir Elenos Ambrozaičių sodyboje Aukštašlynio kaime įrengtą slėptuvę. Pradžioje jį perrišdavo E. Grigalavičiūtė, vėliau gydymą tęsiau aš. Slėptuvė buvo nesudėtinga, daržinėje po šienu. Kartą, būdami P. Bartkaus slėptuvėje, išgirdom žingsnius. Kažkas vaikšto... Nutilome. P. Bartkus išsiėmė pistoletą, mostu parodė tylėti. Įtemptas laukimas. Po kelių minučių sutartu beldimu davė ženklą šeimininkė. Atnešė valgyti... <...>

Nebuvau iki tada, net ir šiandien nesutikau tokios plačios erudicijos ir gilios inteligencijos asmenybės, kaip apygardos vadas Jonas Žemaitis-Tomas. Kartą Žemaitis davė man paskaityti vienos rinktinės vado jam parašytą laišką. Laiške jis buvo kaltinamas pasidavęs Dargio – P. Bartkaus, studenčioko, įtakai. Po kelių dienų skaičiau atsakymą,

kurį gerai atsimenu ir šiandien: „Visiškoje kieno nors įtakoje man būti neteko, bet aš džiaugiuosi, kad sugebu pasiduoti nors daug jaunesnio už mane kovotojo gerai įtakai“. <...>

1948 metų balandžio mėnesį Prisikėlimo apygardos vadovybė vizitavo atskirus partizanų būrius. Buvo tikrinama, kaip vyrai moka naudotis ginklu, laikosi veiklos konspiracijos, sugeba naudotis ryšiais. Būriuose trūko žemesnio rango vadų, todėl P. Bartkaus iniciatyva buvo nutarta organizuoti kuopų vadų kursus. Tuo metu beveik visą laiką buvau Prisikėlimo apygardoje. Bartkus, vykdamas į Joniškio rajono miškus, kartu paėmė ir mane, nes kursuose buvo numatytas ne tik kovinis rengimas, bet ir kitos partizanininiame gyvenime reikalingos disciplinos. Man buvo įsakyta skaityti kursantams pirmosios pagalbos teikimo ir sanitarijos kursą. Štabo apsaugos lydimi, iš Dukto miško išėjome balandžio pabaigoje. Keliavome naktimis. Dieną praleisdavome pas patikimus ūkininkus arba miške. Ėjome pro Radvilionis, Gandžiogalą, Kryžių kalną. Kelionė buvo tolima, sunki. Ji mane labai suartino su P. Bartkum – jame pamačiau žmogų, kuris užjausdavo, suprasdavo, saugodavo mane, dar jauną merginą. <...>

P. Bartkus buvo lyriška asmenybė. Pagrindinės pokalbių temos – partizaninė kova, partizanų veikla ir ypatybės, Tėvynės meilė, meilė gimtajam kraštui, motinai. Negirdėjau jo pasakojant anekdotus, linksmus nuotykius. Negirdėjau keikiantis, blevyzgojant. Dargis nerūkė ir negėrė alkoholinių gėrimų. Ypatingai vertino partizaninę spaudą – rūpinosi jos leidyba, redagavimu ir platinimu.

– Spauda auklėja, vienija partizanus, informuoja apie mūsų kovos tikslus, ypatybes, ją skaitančius Lietuvos žmones, – sakydavo P. Bartkus.

Alkupėno slapyvardžiu P. Bartkus kūrė, spausdino savo eilėraščius, virtusius partizaninėmis dainomis. Jas dainavo žemaičiai, mokėjo aukštaičiai, iš lūpų į lūpas perėmė visa Lietuva. Ankstyvą pavasarį miškuose žydėdavo žibuoklės. Kartais atrodė, kad brendi per mėlyną mėlyną jūrą. Bartkus, būdamas poetiškos prigimties, matyt, tai pastebėjo ir 1948 metais, kai mane jau tardė saugumiečiai, jo bendražygių tvirtinimu, parašė man skirtą eilėraštį „Sesei“. <...>

1948 metų vasarą, lyg jausdama savo nelaimę – areštą, ryšininke rekomendavau savo gerai pažįstamą Elvyrą Pliupelytę. Partizanų va-

dovybė priėmė ją, patikrino, davė Zitos slapyvardį ir nenusivylė. Mane areštavus, Zita beveik du metus puikiai atlikinėjo štabo užduotis.

Vasaros vakarais, miško gilumoje prie lauželio, vyrai tyliai padainuodavo, pasakodavo anekdotus, pasvajodavo apie ateitį:

– Kai būsim laisvi, reikės baigti studijas, – nutraukęs mokslus universitete svajojo Rytas.

– Manęs mergaitė laukia, – liūdnai prabilo Nykštys.

– Grįšiu – vaikai manęs nepažins, – susimąstęs prasitarė Jogas.

– Tai arsiu žemelę, tai arsiu..., – lyg laikydamas plūgą kietomis žemdirbio rankomis numatė ateitį Daiva.

Nelemta buvo išsipildyti jų svajonėms; ir studento, ir mokytojo, ir žemdirbio kraują sugėrė Lietuvos žemė. Ir šiandien jų kaulai, stribų išmėtyti apkasuose, šuliniuose, pelkėse, glūdi nežinioje, bet išlikę daugumos žmonių atmintyje, pagarboje.[1]

[1] Rožė Jankevičiūtė-Žalnierūnienė, „Praslinkę metai ir veidai“, in: Algimantas Petrauskas, *Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*, Kaunas, 2005, p. 99–107.

Joana Dijokaitė-Kerežienė

Apie Petrą Bartkų

1947 m. rugpjūčio mėn. mano tėvų sodyboje Šiaulių apskrities Einoraičių kaime, daržinėje, įvyko partizanų susitikimas. Jame dalyvavo daugiau kaip 20 vyrų: Radziulis-Mažylis su savo vyrais, Navickas-Vilkas su savo būriu, Kraujelis-Šturmas, buvo atvykę svečiai iš Kęstučio apygardos – Jonas Žemaitis ir Petras Bartkus. Jie turėjo tikslą suorganizuoti Prisikėlimo apygardą. Paskui po kelių savaičių vėl atvyko P. Bartkus-Dargis, kuris buvo pas mus apgyvendintas. <...> Kai atėjo trečią kartą, su juo kartu buvo Povilas Cibulskis-Našlaitis ir Butėnas {Bronius Liesis}*. Tada P. Bartkus paprašė, kad mūsų namuose būtų Prisikėlimo apygardos ryšių punktas. Man paskyrė slaptavardį Žara. <...> Pirmiausia atvažiavo Marija Mikšaitė-Babūnė, antroji – Rožė Jankevičiūtė-Migla, trečioji – Eleonora Grigalavičiūtė-Vida. Jos per mane ir susitikdavo su P. Bartkumi. <...> Mūsų namuose jis buvo dažnas svečias. Buvo jaunas, gražus, šviesus jaunuolis, labai mandagus, mokėjo su žmonėmis bendrauti, tikrai nuoširdžiai buvo atsidavęs Lietuvai.[1]

* Butėno vardą, pavardę nustatė Aurelija Malinauskaitė.

Kęstučio apygardos būrio vadas Andrius Kmita-Audra su partizanais. 1949 m. spalio 18 d. II eilėje stovi iš kairės: 1. būrio vadas Andrius Kmita-Audra; 3. Jonas Bartkus-Klevas; 4. Petrė Živatkauskaitė-Milda; 5. Jonas Paliokas-Juozaitis, Martinaitis; 6. Vladas Mišeikis-Tarzanas. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

[1] Joana Dijokaitė-Kerežienė, „Apie Petrą Bartkų“, in: *Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje*, sudarytoja Aurelija Malinauskaitė, Vilnius, 1999, p. 246.

Alkupėnas

Dubysos slėnio partizanai

Kur statūs krantai ant Dubysos,
Kur šlama banguoti miškai,
Žygiuoja narsūs partizanai,
Palikę gimtuosius namus.

Namuose jų niekas nelaukia,
Siaubinga ten siaučia mirtis,
Motulė ir sesė išėjo,
O tėvas užmerkė akis.

Kas vakarą, saulė kai leidžias,
Kažkur ten nuaidi daina,
Jaunutė mergaitė, šviesplaukė,
Nuliūsta kažko laukdama.

Kur jis ir kodėl neaplanko,
Skausmingai suvirpa širdis.
Gal kitą jisai pamylėjo,
O gal jį sutiko mirtis?..

Bet ne! Jis tebėra dar gyvas,
Tėvynei jo plaka širdis.
Kai tėviškėj nebus vergijos,
Tada mylimasis sugrįš.[1]

* Leidinio originalo kopija iš Petro Buitkaus asmeninės kolekcijos, Jurbarko r.

[1] „Laisvės kovų aidai“, I dalis, LLKS Žemaičių apygardos leidinys, Žemaitija, 1952, p. 51.

Alkupėnas

Motinai

Vargsti tu, močiute,
Baisiai Lietuvoje,
Priešai kaip pasiutę
Žudo ir terioja.

Tave daug kankino,
Daug skriaudų tau darė,
Rūbu kasdieniniu
Iš namų išvarė.

Vargas tavo veidą
Raukšlėm išvagojo,
Girdint šūvių aidą,
Akys tau rasojo.

Neliūdėk, močiute,
Nors tau širdį gelia,
Neraudok, jei žūsiu,
Skindams laisvei kelią.

Tai auka Tėvynei,
Kurią tu aukoji,
Žodžiai paskutiniai
Jai ir tau, brangioji.[1]

1945 m. Kūčios

[1] Ten pat, p. 26.

Alkupėnas

Atsisveikinimas

Liki sveika, mergyte mano, –
Ramunės žiedu laimę burk!
Man gi – likimas partizano:
Šiandien aš čia, o ryt – kažkur.

Paduoki savo baltą ranką,
Leiski pažvelgti į akis, –
Ir valandėlė ta, nors menka,
Liks man brangiausia atmintis.

Išslinksiu aš kaip koks šešėlis,
Mane priglaus tamsi naktis.
O kaip norėčiau grįžti vėlei!
Ir grįšiu – jei tik ne mirtis...

Klajosiu Tėviškės laukuose,
Juos drąsiai ginsiu kovoje!
Ir vienąkart gal sužinosi,
Kad aš jau ties NKVD...

Žydės vėl vasaros auksinės,
Nauji gėlių žiedai subręs,
Pamirši tą, kurs dėl Tėvynės
Neteko visko, net tavęs.

Bet neliūdėk, nes tai tik žodžiai –
Jie kaip miražas gal praeis;
Sugrįšiu aš, ir mūsų sodžiuj
Skambės dainelės vakarais...

1946 m. sausis[1]

[1] *Kovos keliu žengiant*, parengė Leonas Gudaitis, Vilnius: Vyturys, 1991, p. 181.

Alkupėnas

Jai

Dar tuomet, kai pro beržą skarotą
Mums atrodė gėlėtas dangus,
Supratau, kad širdis valdo protą,
Kad kažkas taip suartino mus.

Bėgo dienos lyg bitėms gėlėse...
Tuščia būtų gyventi be jų!
Vakarai, tylumoje išblėsę,
Neužmerkdavo mūsų akių...

Bet mylėt vien tave negalėjau, –
Sau priskyriau Tėvynės vargus.
Neblaškiausi kaip pūkas ant vėjo,
Nors likimas atrodė baisus.

Nepalaužė vargai ir pavojai, –
Už Tėvynę ir mirt nebaisu!
Tik skaudu, kad tu net nepamojai,
Kai skubėjai nuo miško taku.

Tave apnešė dulkės parado,
Atitolo vargai svetimi.
Kažkas naujo tavy atsirado,
Tai, kas buvo, pamiršti imi...

Neramu, kartais širdį taip gelia.
Laimę tik atminimuos randu...
Bet vis tiek kantriai seksiu tą kelią,
Nors jūs esat man brangūs abu!

1946 m. spalis[1]

[1] „Laisvės kovų aidai“, I dalis, LLKS Žemaičių apygardos leidinys, Žemaitija, 1952, p. 40.

Alkupėnas

Sesei

Nekart mačiau žibuoklių jūroj
Išnyrant garbanas gelsvas,
Bet kas iš to dabar, kad žiūriu, –
Tavęs jau nieks čia neatveš...

Tu negirdi, kaip medžiai šnara,
Kaip vėjas drasko jų lapus,
O mums tarp jų ir šiandien gera,
Nes tu išsaugojai takus!

Linguos čia eglės apšarmotos,
Sustaugs vidurnakčiais vilkai...
Tave atskyrė šaltos grotos,
Už jų tu karžyge likai...

1948 m. ruduo[1]

* „Eilėraštį „Sesei“ P. Bartkus-Žadgaila dedikavo Prisikėlimo apygardos ryšių įgaliotinei Rožei Teresei Jankevičiūtei-Miglai, Jėgai {dar turėjusiai slapyvardžius Jurgis, Smala}, suimtai 1948 m., kuri vėliau prisiminė: „Ankstyvą pavasarį miškuose žydėdavo žibuoklės. Kartais atrodė, kad brendi per mėlyną, mėlyną jūrą. Bartkus, būdamas poetiškos prigimties, matyt, tai pastebėjo ir 1948 metais, kai mane jau tardė saugumiečiai, jo bendražygių tvirtinimu, parašė man skirtą eilėraštį „Sesei“. Tikėtina, kad melodiją dainai sukūrė ir natomis užrašė Kęstučio apygardos Lydžio rinktinės Propagandos skyriaus viršininkas Mečislovas Dargužas-Aras.“ Informacija pateikta: https://epartizanai.archyvai.lt/naujienos/isijunk-interneta-ir-skaityk-archyvinius-dokumentus/95 (žiūrėta 2024-02-05).

[1] „Laisvės kovų aidai“, I dalis, LLKS Žemaičių apygardos leidinys, Žemaitija, 1952, p. 30.

Viktoras Šniuolis

Nepamirštami kovos draugai

1947 m. mes priklausėme Vytauto Didžiojo rinktinei. Užmezgėme ryšius su Kęstučio apygardos vadovybe. Tais pačiais metais mūsų rinktinėje pradėjo lankytis Kęstučio apygardos štabo narys – partizanas Petras Bartkus. Pradėjome gauti Kęstučio apygardos leidinį „Laisvės varpas“. P. Bartkus domėjosi partizanų gyvenimu, nuotaikomis, pažiūra į ateitį. Organizaciniais klausimais lankėsi Žaliosios, Vytauto Didžiojo, Žvelgaičio rinktinėse, tarėsi su rinktinių vadais, štabų darbuotojais. P. Bartkus buvo jaunas, bet partizaninėje kovoje turįs didelę patirtį, energingas organizatorius <...>.

1948 m. ankstyvą pavasarį Liaudiškių miško eigulio Petro Samuolio sodyboje įvyko Maironio, Žaliosios, Vytauto Didžiojo ir Žvelgaičio rinktinių vadų pasitarimas. Vieningai nutarta į naują Prisikėlimo apygardą suvienyti visas rinktines, kurių ribos šiaurėje siekia Latvijos sieną, pietuose Kauno prieigas. Apygardos įkūrėjas, veiklos programos sudarytojas buvo Petras Bartkus-Žadgaila. <...>

1948 m. birželio mėnesį išėjo pirmasis Prisikėlimo apygardos laikraštis „Prisikėlimo ugnis“. Apygardos štabe dirbo darbštūs, pareigingi ir kūrybingi partizanai. P. Bartkus, B. Liesis, Vyt. Šniuolis rašė eilėraščius. Laurynas Mingilas buvo puikus dailininkas – meistriškai apipavidalindavo leidinį. Galima tvirtinti, kad pogrindinė spauda Prisikėlimo apygardoje buvo geriausia visoje Lietuvoje. Minėtų poetų eilėraščiai, pritaikius melodijas, buvo dainuojami visoje Lietuvoje.

Ir nieks nesugriaus mūsų vilčių,
Tikėjimo pergalės rytu, –
Juk vieškeliai laisvėn ir tiltai
Ant mūsų pečių pastatyti.

Vytautas Jonas Šniuolis-Vytenis, 1948 m.

P. Bartkus vienoje vietoje ilgai neužsibūdavo. Lydimas patikimų partizanų būrelio, nuolat keliaudavo iš vienos apygardos į kitą. Dažniausiai būdavo Kęstučio apygardoje, kurioje laikėsi J. Žemaitis.

1948 m. vasarą, apjungiant Lietuvoje veikusias 9 apygardas, numatyta įkurti 3 sritis. Vadovaujami P. Bartkaus, L. Grigonis ir aš vykome į Rytų Lietuvoje veikusias Algimanto, Didžiosios kovos, Vytauto ir Vyčio apygardas, kuriose jų vadų pasitarime, įkurta Kalnų {Rytų Lietuvos} sritis.

Man, vykstant kartu su Bartkumi, teko rūpintis ryšiais, kelionių ir pasitarimų apsauga, konspiracijos klausimais. Dažnai P. Bartkų lydėdavo ryšininkė Rožė Jankevičiūtė-Smala. Į numatytą vadų pasitarimų rajoną dažnai tekdavo eiti anksčiau, parinkti saugią vietą, užtikrinti vietinių partizanų apsaugą.

Tais pačiais metais lankėmės prie Dubysos Lyduvėnų apylinkėse. Ten buvo ruošiamas vakarinės Žemaitijos dalies apygardų vadų pasitarimas. Numatyta įkurti vieningą Jūros sritį. <...> P. Bartkus užduotis vykdė apgalvotai tvirtai, pavojinguose žygiuose ėjo pirmas. Po sunkių nakties žygių sargybinio pareigas eidavo pirmiausiai, leisdamas kitiems kovotojams pailsėti. Niekada nesinaudojo vado privilegijomis, nerodė savo, kaip vado valdingumo. Kovos draugams buvo griežtas, bet teisingas. Neapkentė girtavimo, keiksmažodžių, pajuokos atskiriems kovotojams dėl jų prigimtų negalių. Gerbė ryšininkes – moteris. Neleisdavo dviprasmiškų posakių bendraujant su jomis, laikė lygiavertėmis kovotojomis. Kažkiek artimiau bendravo su Smala.

Savo kūryba Petras nesididžiavo ir ją paskaitydavo tik prašant kitiems. Dažniausiai jo eilėraščius deklamuodavo mano brolis Vytas, Leonardas Grigonis.

Karinę uniformą P. Bartkus nešiojo retai – tik per tradicines Lietuvos nepriklausomybės šventes, eidamas į vadų pasitarimus, vizituodamas atskirus būrius, rinktines.

1948 m. žiemą partizanų vadovybė ruošėsi visos Lietuvos sričių vadų pasitarimui. Buvo nutarta, kad jis įvyks Prisikėlimo apygardoje, nes čia buvo pats organizuočiausias, stipriausias partizaninės kovos būrys.

1948 m. spalio mėnesį partizaninė vadovybė persikėlė į gerai įruoštą Mėnaičių kaimo gyventojo Stasio Mikniaus sodyboje esantį bunkerį. Jame nuolat buvo apygardos vadas L. Grigonis, štabo viršininkas B. Liesis, informacijos ir spaudos viršininkas Vyt. Šniuolis, apygardos vado adjutantas L. Mingilas. Aš štabe dirbau techniniu darbuotoju.

Nors Prisikėlimo apygardoje siautėjo MVD kariuomenė, agentai-smogikai ir šnipai, gerokai suardytas ryšių tinklas, bet BDPS Prezidiumo Ginkluotųjų pajėgų vado Jono Žemaičio sekretoriaus P. Bartkaus sprendimu visos Lietuvos vadų suvažiavimą nutarta organizuoti šioje apygardoje.

1949 m. vasario pirmomis dienomis atvyko Pietų Lietuvos srities įgaliotinis Adolfas Ramanauskas-Vanagas, kiti suvažiavimo delegatai. Suvažiavimo saugumui buvo skirtas ypatingas dėmesys. Aš buvau paskirtas suvažiavimo organizacinio būrio vadu. Rinkosi vadai mažomis grupelėmis, prisilaikant griežtos konspiracijos. Eiliniai partizanai, ryšininkai, lydėję vadus į suvažiavimo vietą, nežinojo jų rinkimosi tikslo, įgaliotinių pareigų ir pavardžių. Kai kurie vadai net savo slapyvardžius trumpam laikui buvo pakeitę. Pirmieji posėdžiai vyko gretimame kaime prie Mėnaičių. Apylinkėje pasirodžius įtartiniems asmenims persikėlėme į Mėnaičių kaimą. Bunkeris buvo mažas, jame tilpo tik delegatai ir suvažiavimo vadai. <...>

1949 m. vasarą LLKS prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis, norėdamas sustiprinti Generalinį Gynybos pajėgų štabą, P. Bartkų pasiuntė į centrinę Lietuvą GP štabo organizacinio skyriaus viršininku. Rugpjūčio 10 dieną iš Kęstučio apygardos pas mus atėjo P. Bartkus. Bunkeris, į kurį susirinkome, buvo Mumšelio miške, ant Šušvės kranto. Supakavome reikiamus dokumentus, rašomąją mašinėlę, rotatorių ir rugpjūčio 12 dienos vakare iššygiavome. Žygiui vadovavo mano brolis Vytautas Šniuolis. Pirmasis ilgesnis sustojimas turėjo būti L. Grigonio bunkeris. Pirmasis sustojimas už 20 kilometrų. Nešuliai, ginklai buvo sunkūs – pavargome. Rugpjūčio 13 d. apsistojome Užpelkių miško pakraštyje. Ten mūsų laukė keturi Prisikėlimo apygardos partizanai. Jų tarpe buvo ir Leonas Juškus-Kariūnas. Užkūrėme mažą lauželį, pastatėme sargybinį – nutarėme pailsėti. Dalis vyrų užmigo. Atsiguliau tarp P. Bartkaus ir brolio. Puikus rugpjūčio rytas. Miške įvairiausi čiulbančių paukščių balsai, proskynose margas miško gėlių kilimas.

– Kažko taip neramu, negera, lyg žemė traukia... – pašnibždomis pasakė Bartkus ir atsigulęs ant šono užmigo.

Apie 10 valandą atėjo ryšininkas Dangus. Jis pasakė, kad aplink visur ramu, rusų kariuomenės, stribų nematyti. Netrukus turėjo atnešti pusryčius.

Staiga – šūviai. Tarp medžių mirgėjo rusiškos kareivių milinės. Pagrindinė ugnis iš miško pusės.

– Veržkimės į miško gilumą, – davė komandą Bartkus ir šaudydamas savo šturmoviku, perbėginėdamas veržėsi į šaudančių rusų pusę.

Tolesnį vadovavimą perėmė brolis Vytas. Užvirė pragaras. Rusų buvo dešimteriopai daugiau. Patyrę kovose partizanai grūmėsi kaip liūtai. Lyg žemėn prasmego ryšininkas Dangus ir partizanas Leonas Juškus. Dengdami vieni kitus, veržėmės į miško gilumą. Iš ten uraganinė ugnis. Šalia manęs sudejavęs, kulkų serijos mirtinai suvarpytas šonu krito Petras Bartkus.

Po kelių perbėgimų kniūbsčias pargriuvo Bronius Liesis. Iš mūsų pusės šūviai retėjo. Matydami, kad nepavyko mus išstumti iš miško į laukus, kur laukė pasala, rusai sustiprino ugnį. Atskirų šūvių nebuvo girdėti – miškas gaudė, pasruvo parako dūmais. Galvoti apie išsigelbėjimą nebuvo kada. Veržiausi zvimbiant kulkoms, krintant medžių šakoms, nuo kulkosvaidžių serijų plyšinėjant medžių žievei. Pro pagrindines pajėgas prasiveržėm. Perbėgant po medžiu pamačiau dailininką Lauryną Mingilą. Pamatęs mane, kruvinomis lūpomis, kairėje rankoje laikydamas pistoletą, kažką sakė: „Nepalik, broli, manęs gyvo, nušauk...“ Supratau jo prašymą. L. Mingilas buvo sunkiai sužeistas: virš alkūnės sutrupintas dešinės rankos kaulas, perskeltas žandikaulis, virš raktikaulio kulka išdraskiusi krūtinės ląstą. Negalėjo Džiugas nusišauti, nes pistoletas neužtaisytas, o ranka viena.

Mes buvome vienas kitam prisiekę nepalikti priešui sunkiai sužeisto kovos draugo. Apsispręsti reikėjo akimirksniu. Vykdyti nuosprendį kovos broliui nepakilo ranka. Nutariau jį nešti iš kautynių lauko – gelbėti. Už kokių 20 m pasislėpęs už medžio kamieno šaudė brolis Vytautas.

– Gelbėk Džiugą! Pridengsiu, – šūktelėjo jis.

Tai buvo paskutiniai brolio, kovos draugo, artimiausio žmogaus žodžiai. Gindamas mane nuo persekiojimo, brolis ten pat žuvo.

Pavargęs, kruvinas Džiugo krauju, vargais negalais pasiekiau bunkerį, iš kurio tik vakar išėjome. Partizanė Stirna ėmėsi perrišti, slaugyti sužeistąjį Džiugą.

Skaudų visam partizaniniam judėjimui smūgį sudavė rusų baudėjai. Žuvo trys partizanų vadai – poetai Petras Bartkus-Žadgaila, Bronius Liesis-Naktis, Vytautas Šniuolis-Svajūnas ir dar du Prisikėlimo apygardos partizanai. <...>

Partizanų kūnai išniekinti Radviliškio saugumo kieme, vėliau sumesti į Kantaniškių kaimo gyventojo Mečionio šulinį. Buvęs partizanas <...> pasidarė Sokolovo divizijos smogiku. 1953 m. kovo 13 dieną iškvietęs į susitikimą, KGB išdavė ir mane. Tais pačiais metais birželio 19 dieną jis ir kiti išdavikai <...> nužudė Prisikėlimo apygardos vadą P. Morkūną. <...>

Nuteisė mane 25 metams. Dar 10-čiai metų atėmė teisę grįžti į Lietuvą.

Permainų Sovietų Sąjungoje dėka, į Lietuvą grįžau 1961 m. Artimųjų gyvų neradau. Tėvą dar 1945 m. nušovė enkavėdistai, kai jis bėgo į partizanų būrį pranešti apie siautėjančius baudėjus. 1949 m. mano akyse žuvo brolis Vytautas. Tais pačiais metais Šimonių girioje žuvo sesuo – partizanė Birutė. Mama, slapstydamasi nuo arešto ar tremties, dėl organizmo išsekimo mirė 1954 m.

<...>

Po keturių dešimtmečių radviliškiečio Algirdo Kamantausko iniciatyva, po labai ilgų ieškojimų, žuvusiųjų didvyrių palaikus radome Mečionio šulinyje. Iškasti juos ir perlaidoti buvo sunku, nes sodyba sunaikinta, šulinio vietoje pastatytas susivienijimo metalo sandėlis. Ryžtas ir bendros pastangos nugalėjo – palaikai perlaidoti į Radviliškio kapus. Pastatytas paminklas, granite iškaltos žuvusiųjų pavardės.[1]

* Su Petru Bartkumi-Žadgaila drauge žuvo Jonas Vytautas Šniuolis-Svajūnas, Bronius Liesis-Naktis, partizanų Girėno ir Aitvaro vardai, pavardės neišaiškinta.

[1] Viktoras Šniuolis, „Nepamirštami kovos draugai“, in: Algimantas Petrauskas, *Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*, Kaunas, 2005, p. 129–135.

Partizanų dokumentai (21)

LLKS Visuomeninės dalies viršininko Juozo Šibailos-Merainio raportas LLKS Prezidiumo pirmininkui Jonui Žemaičiui-Vytautui dėl Laisvės kovos karžygio vardo suteikimo Petrui Bartkui-Žadgailai, 1949 m. rugsėjo 22 d., ištrauka

Brolis Žadgaila Lietuvos p[artizano]karžygio dvasia sutvarkė netikėtai priešo užkluptus p[artizanų] dalinius, kautynių metu tikru karžygiu stojosi sulaikydamas priešo puolimą, kad bent kiti galėtų savo gyvenimą išgelbėti Sąjūdžui ir tautai. <...>

Nulenkdamas galvą prieš jo amžiams šviesų Sąjūdžiui ir Lietuvai atminimą, ypatingai vertindamas paskutinį Jo didvyriškumą, pasiryžimą ir kilnų pasiaukojimą, atiduodant Lietuvai Jos sūnaus prievolę, siūlau Br[olį] Žadgailą pagerbti Laisvės Kovos Karžygio garbe.[1]

Memorialiniai ženklai „Lietuvos Laisvės kovų sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16-osios Deklaracijos signatarams Jonui Žemaičiui-Vytautui ir Petrui Bartkui-Žadgailai“ Nepriklausomybės gynėjų aikštėje, Raseiniuose. Aut. skulptorius Jonas Jagėla

[1] „Šaltinių publikacija“, parengė Vykintas Vaitkevičius, in: *Antisovietinė rezistencija Lietuvoje: partizaninio karo tyrimų naujos prieigos*, sudarytojas Vykintas Vaitkevičius, Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2020, p. 178.

Jonas Žemaitis-Vytautas

Petras Bartkus-Žadgaila

(Tėvynei pareigų ėjimo lapas)

Ištraukos

I. Bendros žinios

1. Organizacinio vieneto slapyvardis: LAISVĖ.

2. Naudoti ir naudojami slapyvardžiai:

a) sakytiniai: Kostas, Dainius, Mikas, Sąžinė, Vytis, Zenius, Martynas, Dargis, Agrikolis, Kaimynas, Danyla;

b) rašytiniai: Vargietis, Viskantas, Rimgaila, Žemkentis, Gembė, Mažrimas, Žadgaila.

3. Gimimo metai: 1925.

4. Bendras išsimokslinimas: 3 kursai Aukšt[esniosios] Technikos mokyklos.

<...>

9. Atžymėjimai <...>

1. [19]46.06.? <...> Pakeltas į grandinio laipsnį.

2. [19]47.02.16 <...> Apdovanotas pasižymėjimo ženklu.

3. [19]48.03.31<...> Apdovanotas pasižymėjimo ženklu.

4. [19]48.11.23 <...> Pakeltas į p[artizanų] majoro laipsnį.[1]

* Jonas Žemaitis-Vytautas šį dokumentą užpildė 1949-10-31 jau po Petro Bartkaus-Žadgailos mirties, nors įprastai Tėvynei pareigų ėjimo lapą pildydavo laisvės kovotojai patys, o vadai tik patvirtindavo. Kituose dokumentuose slapyvardžio Žemkentis variantas yra Žiemkentis.

[1] Jonas Žemaitis-Vytautas, „Petras Bartkus-Žadgaila“, in: „Šaltinių publikacija“, parengė Vykintas Vaitkevičius, in: *Antisovietinė rezistencija Lietuvoje: partizaninio karo tyrimų naujos prieigos*, sudarytojas Vykintas Vaitkevičius, Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2020, p. 174–177.

Darius Juodis

Partizanų apdovanojimų įvairovė (2)

Ištrauka

1950 m. lapkričio 23 d. Laisvės kovos karžygiu už organizacinius nuopelnus ir pasiaukojimą paskutinėse kautynėse paskelbtas LLKS Gynybos pajėgų štabo Organizacinio skyriaus viršininkas, partizanų mjr. Petras Bartkus-Žadgaila (1925–1949) ir du tais pačiais metais žuvę narsiausi partizanai iš Pietų Lietuvos: Pietų Lietuvos partizanų srities vadovybės narys, partizanų ltn. Kazimieras Alfonsas Pyplys, slap. Audronis-Mažytis (1923–1949), ir Dainavos apyg. Partizano Kazimieraičio rinkt. Vadas, part. ltn. Vaclovas Voveris-Žaibas (1922–1949).[1]

[1] Darius Juodis, „Partizanų apdovanojimų įvairovė“, in: https://partizanulietuva.lt/Laisves-kovotojai-karzygiai [žiūrėta 2024-04-17].

VI DALIS
KAZIMIERAS PYPLYS-MAŽYTIS

Kazimieras Pyplys-Mažytis, 1943 m.
Nuotrauka iš Lietuvos ypatingojo archyvo rinkinių

Rūta Trimonienė

LGGRTC dokumentai (8)

Duomenys apie 1949 m. rugsėjo 23 d. Alytaus aps. Kalesninkų miške žuvusius Tauro apygardos štabo narį, LLKS įgaliotinį užsieniui K. A. Pyplį-Mažytį, Audronį ir Dainavos apygardos štabo narį J. Makarevičių-Žilvitį

1949 m. rugsėjo 23 d. Alytaus aps. Kalesninkų miške (dabar – Alytaus r. sav.) partizanų slėptuvėje apsupti nusižudė Tauro apygardos štabo narys, LLKS įgaliotinis užsieniui Kazimieras Alfonsas Pyplys-Mažytis, Audronis ir Dainavos apygardos štabo narys Juozas Makarevičius (Makaraitis)-Žilvitis.

KAZIMIERAS ALFONSAS PYPLYS-MAŽYTIS, AUDRONIS
1923 01 21 – 1949 09 23

Kazimieras Alfonsas Pyplys gimė 1923 m. sausio 21 d. Kauno aps. Pakuonio vls. Kėbliškių k. Antano Pyplio ir Marcelės Serekaitės-Pyplienės šeimoje. 1930 m. rugsėjo 1 d. pradėjo mokytis Kauno miesto D-ro V. Kudirkos pradžios mokykloje, kurią baigė 1934 m. birželio 12 dieną. Nuo rugsėjo 1 d. mokėsi Kauno „Aušros“ berniukų valstybinėje gimnazijoje. 1939 m. lapkričio 8 d. K. A. Pypliui buvo išduotas šios gimnazijos dviejų klasių baigimo pažymėjimas, nes tų pačių metų rugsėjo 1 d. jis buvo priimtas mokytis į privačios Kauno jėzuitų gimnazijos trečią klasę, kurią baigė 1940 m. birželio mėn. Tų pačių metų rugpjūčio 29 d. K. A. Pypliui buvo išduotas trijų gimnazijos klasių baigimo pažymėjimas. 1940–1943 m. jis mokėsi Kauno Aukštesniosios technikos mokyklos I–II architektų kursuose.

1944 m. išėjo partizanauti ir jau rugsėjo 24 d. „dalyvavo kautynėse puolant Pakuonio valsčių“. Kautynėse pasižymėjo narsumu,

pasiryžimu ir taiklia ugnimi, nukovė nemažą skaičių NKVD, iš kalėjimo išgelbėjo aštuonis suimtuosius. Už pasižymėjimą šiose kautynėse jam buvo pareikštas tarnybinis pagyrimas. Laisvės kovų sąjūdyje K. A. Pyplys pirmiausia išgarsėjo kaip kovotojas: dalyvavo daugelyje rizikingų akcijų, aštuoniolikoje kautynių, buvo keturis kartus sužeistas. Ne kartą, patekęs į pavojingas situacijas, dėl savo drąsos, šaltakraujiškumo, greitos reakcijos laimėdavo. Buvo labai aukšto ūgio, garsėjo kaip geras sportininkas (boksininkas, Rytų kovos menų žinovas, šaulys), sugebėjo vairuoti visų rūšių automobilius ir puikiai valdė ginklą. Kai 1945 m. vasarą Skardupių k. (10 km į pietvakarius nuo Marijampolės) Tauro apygardos štabe pasirodė aukštas šviesiaplaukis mėlynakis vaikinas, štabo viršininkas, nustebintas jo ūgio, šūktelėjo: „Oho, koks mažytis“. Taip ir atsirado Kazimiero Alfonso Pyplio slapyvardis. Susipažinus su jo gyvenimu ir kova, irgi norisi su nuostaba sušukti: „Oho, koks Mažytis!“.

Po 1946 m. birželio 1 d. Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės vado pavaduotojo Kazio Algirdo Varkalos-Žaliuko įsakymu Nr. 13 Mažytis pasirašė kaip rinktinės adjutantas, o rugsėjo 10 d. šios rinktinės vado Žaliuko įsakymu Nr. 15 jis paskirtas rinktinės Žvalgybos skyriaus viršininku. 1946 m. gruodžio 2 d. Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo įsakymu Nr. 36 Mažytis „...už narsumą kautynėse ir atkaklų kovos vedimą su žiauriuoju okupantu dėl Lietuvos Laisvės ir Nepriklausomybės atstatymo“ apdovanotas juostele Už Narsumą.

1947 m. vasario 8 d. Tauro apygardos vado Žvejo įsakymu Nr. 5 K. A. Pyplys-Mažytis, jo paties prašymu ir Geležinio Vilko rinktinės vadui tarpininkaujant, buvo perkeltas į Vytauto rinktinę. Jau vasario 18 d. kartu su šios rinktinės vadu Vitaliu Gavėnu-Vampyru, štabo pareigūnais Antanu Pečiuliu-Baritonu, Albinu Ratkeliu-Oželiu ir Mykolu Žilioniu-Plunksna, kuopų vadais Jonu Šlėferiu-Diemedžiu ir Jonu Valaičiu-Viesulu, partizanų ryšininkėmis Janina Kazelyte (Kazeliūte)-Saulute ir Anele Julija Senkute-Pušele dalyvavo garsiajame „Blynų baliuje“, kuriame buvo sunaikinti Marijampolės apskrities Vykdomojo komiteto, kompartijos ir komjaunimo pareigūnai <...>. 1947 m. kovo 6 d. Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo įsakymu Nr. 9 „Vytauto rinktinės štabo kovotojui Mažyčiui už sumanumą, narsumą ir gerą orientaciją, naikinant Marijampolės mies-

to bolševikinį aktyvą...“ pareikšta tarnybinė padėka ir pagyrimas, o įsakymu Nr. 14 K. A. Pyplys perkeltas į apygardos štabą ir balandžio 10 d. įsakymu Nr. 12 paskirtas Maironio (24-osios) kuopos, tiesiogiai pavaldžios Tauro apygardos vadui Žvejui, vadu. Po tų pačių metų gruodžio 4 d. apygardos vado Žvejo laišku partizanų apygardos vadui dėl Algimanto Zaskevičiaus-Tautvaišos išdavystės pasirašė kaip apygardos adjutantas.

1947 m. gruodžio 15 d. kartu su Juozu Albinu Lukša-Skrajūnu, kaip Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) Prezidiumo įgaliotiniai, K. Pyplys-Audronis buvo pasiųstas į Vakarus atkurti ryšių. Abu partizanai vežė daug dokumentinės medžiagos: Lietuvos katalikų laišką Šv. Tėvui, pavergtos lietuvių tautos kreipimąsi į pasaulio tikinčiuosius, bolševikų ištremtų žmonių sąrašus, Lietuvos BDPS inteligentų kreipimąsi-memorandumą į keturių didžiausių Vakarų šalių ministrus pirmininkus dėl Lietuvos laisvės bylos ir kitus dokumentus. Būdamas Švedijoje K. A. Pyplys mokėsi naudotis slaptaraščiu, dirbti racija, kreipėsi per radiją į Lietuvos laisvės kovotojus.

1949 m. gegužės 1 d. savo noru desantu (jūros keliu) grįžo į Lietuvą. Pagrįstai nepasitikėdamas grupę pasitikusiais partizanais, atsiskyrė nuo jos ir sėkmingai pasiekė Pietų Lietuvą. Informavo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) vadovybę apie atliktus uždavinius ir tarptautinę padėtį. 1950 m. lapkričio 4 d. Tauro apygardos vado Viktoro Vitkausko-Karijoto įsakyme Nr. 34 nurodoma, kad Tauro apygardos štabo pareigūnas ir specialus LLKS įgaliotinis K. A. Pyplys-Mažytis, Audronis 1949 m. rugsėjo 18 d. išbraukiamas iš apygardos partizanų asmeninės sudėties dėl paskyrimo į LLKS vyriausiąją vadovybę.

1950 m. gruodžio 31 d. LLKS Tarybos prezidiumo X sekcijos nutarimu Nr. 5 K. Pyplys apdovanotas Lietuvos Laisvės Kovos Kryžiumi (su kardais), jam suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio vardas. 1997 gruodžio 22 d. K. Pypliui pripažintas kario savanorio statusas, Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. lapkričio 20 d. dekretu jam suteiktas Vyčio kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinas (dabar – Vyčio Kryžiaus ordino Didysis kryžius), Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 1998 m. sausio 15 d. įsakymu – kapitono laipsnis (po mirties).

JUOZAS MAKAREVIČIUS-ŽILVITIS
1927 09 06 – 1949 09 23

Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės Geležinio Vilko grupės partizanas, vėliau Dainavos apygardos štabo pareigūnas Juozas Makarevičius-Žilvitis.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Juozas Makarevičius, Juliaus, gimė 1927 m. sausio 6 d. Alytaus aps. Merkinės vls. Panedzingio k. Tarpukaryje Lietuvoje šeima norėjo savo pavardę sulietuvinti ir iš Makarevičių (Makaravičių) tapti Makaraičiais.

1945 m. J. Makarevičius tapo Merkio rinktinės Adolfo Ramanausko-Vanago grupės partizanu. Vėliau priklausė Dzūkų rinktinės Geležinio Vilko būriui. Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės štabo narys.

Nuo 1946 m. dirbo Dainavos apygardos štabe: buvo atsakingas už ryšius tarp Dainavos ir Tauro apygardų.

Tais pačiais 1946 m. Dainavos apygardos partizanu tapo ir J. Makarevičiaus brolis Julius Makaravičius-Varpas, gimęs 1928 m. gruodžio 8 d. Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės Geležinio Vilko tėvūnijos vadas Varpas žuvo 1952 m. vasario 25 d. Alytaus r. Daugų apyl. Mieliūnų k. Kalesninkų miške bandydamas prasiveržti iš apsupto bunkerio.

1998 m. gegužės 11 d. abiem broliams Juozui Makarevičiui ir Juliui Makaravičiui pripažinti kario savanorio statusai (po mirties).

Žuvusiųjų partizanų K. A. Pyplio ir J. Makarevičiaus palaikų užkasimo vieta kol kas neišaiškinta.

1991, 1992 ir 2004 m. žuvimo vietoje įrengta paminklinė kompozicija: du kryžiai, koplytėlė ir dizainerio Romo Navicko sukurtas tipinis atminimo ženklas. 1998 m. kovo 10 d. Prienų m., Martišiaus g. 9, šalia Prienų krašto muziejaus, atidengtas tautodailininko Algimanto Sakalausko sukurtas stogastulpis K. A. Pyplio-Mažyčio, Audronio atminimui.

PAGRINDAS: Kauno apskrities archyvas (KAA): F.110, Ap. 2, B.45, L.68, 69, B.711, L.10, B.746, L.9, B.782, L.11; Kauno regioninis valstybės archyvas (KRVA): F. 165, ap. 2, b. 1613, l. 2, 5, 6, 6 a. p., 7, 8, voko viršelis; F. 168, ap. 2, b. 10, bylos viršelis, l. 69 a. p., 70; b. 300, bylos viršelis, l. 2, 6; Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai,* Kaunas: LPKTS, 1994, p. 205–206; Nijolė Gaškaitė, Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Bonifacas Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.,* Kaunas: LPKTS, 1996, p. 156–157, 164, 168, 169, 173, 478; Aldona Vilutienė, *Trečioji vėliavos spalva,* Vilnius, 1996, p. 155–161; Nijolė Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija 1944–1953 metai,* Aidai, 1997, p. 65, 67, 68, 87, 133, 159, 175–176, 239; Aldona Vilutienė, Justinas Sajauskas, *Ištark mano vardą*, Vilnius: „Džiugas“, 1999, p. 192, 246; *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998,* sudarė Izidorius Ignatavičius, Vilnius: Vaga, 1999, p. 159, 277, 282, 286, 292, 295, 309, 314, 325, 330–331; *Laisvės kovų archyvas,* Nr. 26, Kaunas: LPKTS, 1999, Bonifacas Ulevičius ir Kęstutis Kasparas, p. 175–179; *Žymiausių Prienų krašto žmonių, svarbių istorijos datų ir kultūros įvykių Kalendorius,* Prienų krašto muziejus, 1999 m., p. 18, 24; *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.),* Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, LYA, 2000, p. 11, 22, 30, 31, 122–124, 143, 159, 194, 203–204, 208, 219, 272–273, 294, 295, 440; *Liongino Baliukevičiaus – PARTIZANO DZŪKO dienoraštis,* Vilnius: LGGRTC, 2002, p. 182; *Pietų Lietuvos partizanų sritis, Atlasas: Dainavos ir Tauro apygardos,* Vilnius: LGGRTC, 2008, p. 67: Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA), f. K-1, 58, b. 17909/3, t. 1, l. 58, 61; b. 41867/3, t. 4, l. 83, 86; H. Rimkus, „Lietuvos partizanų Dainavos apygardos kronika 1944–1954 m.“; *Lietuvos gyventojų genocidas, 1949, A–M,* t. 4, 1 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2012, p. 717 (J. Makaravičius); *Lietuvos gyventojų genocidas, 1949, N–Ž,* t. 4, 2 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2014, p. 110; *Lietuvos gyventojų genocidas, 1950–1953, A–M,* t. 4, 1 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2019, p. 660 (J. Makaravičius); *Karys,* 1984 10, Nr. 8, JAV, L. Kerulis, „Pokario Lietuvos partizaninį judėjimą prisimenant“; *Naujas kelias,* 1991 10 01, 1991 10 04 ir 1991 11 09, V. Akelaitis, „Blynų balius, arba sužadėtuvės“; *Alytaus Naujienos,* 1993 08 17, Nr. 111, Kazimieras Savičius, „Krauju paženklinta žemė“; *Lietuvos Aidas*, 1998 03 13, V. Voveris, „Partizano atminimas pagerbtas Prienuose“; *Lietuvos aidas*, 1999 09 28, Nr. 189, Ričardas Čekutis, „Laisvės kovotojui Audroniui atminti“; LGGRTC duomenys: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinės bylos; Memorialinio departamento (MD) Memorialinio Meno ir ekspertizės (MME) skyrius: Byla 10.38 „Įamžinimo paminklais administravimo dokumentai“. 2004 m.; Atminimo programų skyriaus „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo programos“ duomenys.MD Atminimo programos vyriausioji istorikė Rūta Trimonienė.[1]

[1] Rūta Trimonienė, „LGGRTC dokumentas, NR. 55R-171“, 2023-03-15.

Dalia Urbonienė

LGGRTC dokumentai (9)

Duomenys apie K. Pyplio-Mažyčio bendražyges kovoje dėl Lietuvos laisvės

ONA ŠALČIŪTĖ-BUIVYDIENĖ-ANUŠKA
1922–2016

Ona Šalčiūtė-Anuška, 1937 m. Nuotraukos kopija iš LCVA, f. 1755, ap. 4, b. 1151, l. 4

Ona Šalčiūtė gimė 1922 m. liepos 23 d. Marijampolės aps. Prienų vls. Pakumprio k. Jurgio ir Marės (iki santuokos Kernazickaitės) Šalčių šeimoje, kur tėvai turėjo apie 20 ha ūkį. Ten pat lankė pradinę mokyklą. Nuo 1936 m. rugsėjo 9 d. iki 1940 m. rugpjūčio 28 d. mokėsi Prienų „Žiburio“ gimnazijoje. Tų pačių metų rudenį įstojo į Kauno IV-tą vidurinę mokyklą, kur 1941 m. baigė 9-tą klasę. 1941 m. rudenį įstojo į Kauno mokytojų seminarijos 3-čią kursą. 1943 m. ją baigusi, 1944 m. pavasarį išvyko dirbti į Prienų vls. Ašmintos pradinę mokyklą mokytoja.

Prasidėjus rezistenciniam judėjimui jau pažinojo dalį partizanų, su kuriais bendravo daugiausia padėdama vaistais. 1946 m., įkūrus Prienų aps. Švietimo skyrių, buvo perkelta dirbti į pastarąjį skyrių, nes gyvendama Kaune baigė mašinraščio kursus. Šiame skyriuje prasidėjo jos dvilypis gyvenimas: darbe buvo valdžiai patikima, nes nesikratė pažinčių su MGB ir Lietuvos SSR komunistų partijos vadovais, tačiau ryšių su partizanais nenutraukė.

1947 m. O. Šalčiūtė pajuto, kad reikia bėgti iš Prienų. Atleisti iš darbo ją sutiko tik stojant mokytis, todėl 1947 m. įstojo į Kauno kūno kultūros institutą. Institute nesimokė, bet įsidarbino auklėtoja Kauno 16-toje amatų mokykloje. Gyveno Kaune, Gardino g. 62-1. Toliau palaikė ryšį su Kazimieru Alfonsu Pypliu-Mažyčiu. Per jį 1947 m. lapkričio mėn. susipažino su Tauro apygardos vadu Antanu Baltūsiu-Žveju. Pastarojo buvo įtraukta į Tauro apygardos sudėtį, kur vykdė centrinės (taip archyviniuose dokumentuose) ryšininkės pareigas. Būdama asmenine Žvejo ryšininke slapyvardžiu Anuška, užmezgė ryšius su 25-osios atskirosios kuopos vadu Vincu Šapoka-Valteriu, Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) prezidiumo nariu Vincu Bazilevičiumi, ryšininku Broniumi Stankevičiumi-Žiogeliu ir kt. Per O. Šalčiūtę Tauro apygardos štabas į kitas apygardas siųsdavo svarbius dokumentus, memorandumus ir antisovietinę literatūrą.

1948 m. sausio 23 d. Ona Šalčiūtė buvo suimta, kalinta Kaune, nuo 1948 m. rugpjūčio 28 d. – Vilniuje. Kaltinta tuo, kad buvo pagrindine Tauro apygardos ryšininke, vykdė Tauro apygardos vado Žvejo atskirus pavedimus, užmezgant ryšius su kitomis partizanų apygardomis.

Tuo metu, kai ji buvo kalinama ir tardoma, 1948 m. gegužės 22 d. ištremta jos motina Marija Šalčiuvienė.

1948 m. liepos 21 d. SSSR MGB Ypatingojo pasitarimo nuosprendžiu O. Šalčiūtė nuteista dešimčiai metų lagerio su asmeniškai jai priklausančio turto konfiskavimu. Bausmę atlikti išvežta į lagerį Nr. 4, Karabase (Steplagas), Žana Arkos r. Karagandos sr. 1951 m. sausio 31 d. (sąlyginai anksčiau laiko) iš įkalinimo vietos Karagandos sr. paleista. 1956 m. grįžo į Lietuvą, 1957 m. birželio 8 d. Ona Šalčiūtė susituokė su politiniu kaliniu Anicetu Buivydu, užaugino dukterį. Gyveno Kaune. 2016 m. mirė.

2002 m. birželio 6 d. Ona Šalčiūtė buvo reabilituota Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros. 2013 m. gegužės 7 d. Onai Buivydienei-Šalčiūtei pripažintas laisvės kovų dalyvio statusas.

Bendražygių teigimu, „Ona Šalčiūtė buvo nepaprastos drąsos ir ryžto kovotoja. Niekada neatsisakė padėti: brido per sniegą ir lietų, kad susitiktų su partizanais. Ja galima buvo pasitikėti kritinėje padėtyje. Buvo Mažyčio, galima sakyti, dešiniąja ranka. Onutė visur lydėdavo Mažytį į įvairias užduotis, taip pat ir į „Blynų balių“, tik ten būti jis jai neleido. Ji buvo centrine Žvejo ryšininke tarp jo ir 25-tos kuopos“.

PAGRINDAS: LCVA, f. 1755, ap. 4, b. 1151, l. 1, 2, 3, 4; LYA, f. K-1, ap. 58, b. 39086/3, s.b., t. 1, l. 46, 46 a.p.; s.b., t. 2, l. 293, 293 a.p., 296, 308, 309, 328; s.b., t. 3, l. 78, 94, 94 a.p., 111, 112, 113, 114, 115,116, 189, 190, 191, 192, 193, 320; t.b. l. 2, 2 a.p., 3; ap. 61, kartotekos Nr. 2 kortelė; *Lietuvos gyventojų genocidas N–Ž*, 1948, t. 3, Vilnius: LGGRTC, 2009, p. 449; *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 23, Kaunas: LPKTS, 1998, p. 34, 129, 131, 132, 171, 185; LGGRTC duomenys: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinė byla; „Onutė Šalčiūtė-Buivydienė 1922–2016“, *Tremtinys,* Nr. 9 (1175), 2016 m. kovo 4 d. Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Dalia Urbonienė.[1]

REGINA ARNASTAUSKAITĖ-MARCINKEVIČIENĖ-ROZETA
1928 03 20 – 2002 04 14

Regina Arnastauskaitė gimė 1928 m. kovo 20 d. Trakų aps. Kaišiadorių vls. Ramatų k. Andriaus Prano ir Zuzanos (iki santuokos Vyšniauskaitės) Arnastauskų šeimoje. Jos tėvas buvo miškininkas, dirbo Kruonio vls. Darsūniškio girininkijoje girininku. 1941 m., būdamas Lietuvos šaulių sąjungos nariu, dalyvavo organizuojant birželio sukilėlių būrį.

Prasidėjus 2-ajai sovietų okupacijai, bijodama trėmimų, Arnastauskų šeima slapstėsi. 1945 m. tėvas gavo darbą Marijampolės (nuo 1946 m. balandžio 24 d. – Prienų) apskrities Šilavoto vls. Klebiškio girininkijoje, taip visa šeima apsigyveno Šilavoto vls. Molinės k. Nuo 1945 m. vasaros jų namuose pastoviai lankėsi Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės partizanai. Daug kartų pas juos buvo Kazimieras Alfonsas Pyplys-Mažytis, jo sesuo Ona Birutė, kurių tėvai dažnai pas juos pagyvendavo, nes taip pat slapstėsi nuo sovietų represinių struktūrų. Lankėsi pas juos Geležinio Vilko rinktinės vadas Kazimieras Algirdas Varkala-Žaliukas, rinktinės štabo Ryšių skyriaus viršininkas Klemensas Baltrušaitis-Kurtas, jo brolis rinktinės 2-osios kuopos vadas, vėliau rinktinės štabo Žvalgybos skyriaus viršininkas Juozas Baltrušaitis-Tigras, 4 broliai Senavaičiai ir kiti partizanai.

Regina Arnastauskaitė nebaigė vidurinės mokyklos. 1946 m. birželio mėn. savo noru tapo Geležinio Vilko rinktinės partizanų ryšininke slapyvardžiu Rozeta. Ji aktyviai teikė partizanams pagalbą: rinko žvalgybinio pobūdžio žinias, savo namuose ruošė partizanams maistą, teikė nakvynę, nešė maisto produktus į mišką – į jų slapstymosi vietas. 1946 m. gruodžio mėn. Arnastauskai leido savo namuose Tauro apygardos vadui Antanui Baltūsiui-Žvejui sukviesti pasitarimą, kurio metu Žvejys ryšininkę Rozetą apdovanojo juostele „Už uolumą“.

1947 m. birželio 16 d. Regina Arnastauskaitė buvo sulaikyta, 1947 m. liepos 2 d. suimta, kalinta Prienuose. 1947 m. birželio 21 d. suimtas ir jos tėvas Pranas Arnastauskas. 1947 m. gruodžio 20 d. SSSR MGB Ypatingojo pasitarimo nuosprendžiu nuteista dešimčiai metų, įskaitant bausmės laiką nuo 1947 m. birželio 19 d. Konfiskuotas visas jai priklausantis turtas. Išvežta į lagerį – 1948 m. balandžio 28 d. (Volgolagas). Vėliau į Norillagą – Jaroslavlio sritis, Krasnojarsko kraštas. 1955 m. kovo 4 d. dėl ligos iš įkalinimo vietos paleista anksčiau laiko, grįžo į Lietuvą. 1968 m. lapkričio 23 d. Regina susituokė su Albinu Aleksandru Marcinkevičiumi.

1990 m. spalio 11 d. Regina Arnastauskaitė-Marcinkevičienė buvo reabilituota Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros. Nepavydėtini gyvenimo išbandymai palaužė jos sveikatą – gyvenimo saulėlydyje labai sunkiai vaikščiojo, su lazdele. Mirė 2002 m. balandžio 14 d. Kaišiadoryse, taip ir nesulaukusi oficialaus įvertinimo. 2002 m. birželio 10 d. įsakymu Nr. 77 Reginai Marcinkevičienei-Arnastauskaitei (po mirties) pripažintas laisvės kovų dalyvio statusas.

PAGRINDAS. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43072/3, t.1, l. 187 a.p., 212; t. 3, l. 359 a.p., 501-4; s.b., l. 56, 57, 58, 61, 64, 65, 113; *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.),* Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, LYA, 2000, p. 464, 558; *Lietuvos gyventojų genocidas*

[1] Dalia Urbonienė, „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-650“, 2024-07-09.

A–J 1944–1947, t. 2, Vilnius: LGGRTC, 1998, p. 85; V. Juodsnukis, *Suvalkijos partizanų takais*, Kaunas, 2000, p. 368; LGGRTC duomenys: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinė byla. Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Dalia Urbonienė.[1]

JANINA MERKEVIČIŪTĖ- KAZELYTĖ-SAULUTĖ
1926–1947 10 28

Janina Merkevičiūtė-Kazelytė-Saulutė, ne vėliau kaip 1947 m. sausis.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Janina Kazelytė gimė 1926 m. sausio 5 d.

Buvo įvaikinta ir gyveno Vilkaviškio aps. Keturvalakių vls. Žydronių k. kartu su savo įtėviu, 8 ha žemės turinčiu valstiečiu Antanu Kazeliu.

Janina buvo baigusi Keturvalakių agro (taip dokumente) mokyklą, vėliau mokėsi Marijampolės žemės ūkio mokykloje, tačiau jos nebaigė.

Buvo gabi muzikai mergina: puikiai grojo akordeonu ir gitara, gražiai dainavo, gal todėl ją pažinojusių suimtųjų protokoluose labai skirtingi liudijimai apie jos išsilavinimą: vieni teigė, kad ji, baigusi pradžios mokyklą, mokėsi žemės ūkio mokykloje, kiti, kad baigusi gimnaziją, mokėsi konservatorijoje.

[1] Dalia Urbonienė, „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-650“, 2024-07-09.

Partizaniniuose dokumentuose rasti anketiniai duomenys, kad ji:

- „gimusi 1926 m. gruodžio 5 d.;
- įstojo į Lietuvos laisvės kovotojų (LLK) organizaciją 1946 m. vasario 15 d. eiline kovotoja slapyvardžiu Saulutė;
- mokslo cenzas – žemės ūkio mokykla;
- užsiėmimas prieš įstojant į LLK organizaciją nepriklausomos Lietuvos laikais, bolševikų okupacijos 1940–1941 m., vokiečių okupacijos metu ir 2-osios bolševikų okupacijos metu dirbo žemės ūkyje“.

1946 m. gegužės – birželio mėn. prie Kazelio namų MVD Marijampolės vidaus kariuomenės įgula kartu su MVD Marijampolės valsčiaus poskyrio darbuotojais nušovė partizaną. Po šio įvykio J. Kazelytė iš namų pasitraukė. Po dviejų mėn. Kazelio sodyboje buvo rastas bunkeris, todėl iš namų pasitraukė ir šeimininkas Antanas Kazelis. Taip įtėvis ir įdukra ėmė gyventi nelegaliai.

J. Kazelytė-Saulutė tapo Tauro apygardos Vytauto rinktinės vado Vitaliaus Gavėno-Vampyro asmenine ryšininke su Tauro apygardos štabu.

1946 m. rugsėjo 24 d. Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo įsakymu Nr. 28 Vytauto rinktinės pasyvi kovotoja Saulutė už ypatingą pasiaukojimą, pavyzdinį sąžiningą pareigų vykdymą buvo apdovanota juostele „Už narsumą“.

1947 m. vasario 18 d. dalyvavo „Sužadėtuvių“, kitaip vadiname „Blynų baliuje“, kur sėkmingai pasirodė padėdama Kazimierui Alfonsui Pypliui-Mažyčiui ir Anelei Julijai Senkutei-Pušelei likviduoti 5 Marijampolės partinio aktyvo narius. Operacijos metu buvo lengvai sužeista į petį. 1947 m. kovo 6 d. Žvejo įsakymu Nr. 9 „Vytauto rinktinės štabo kovotojai Saulutei už sumanumą, narsumą ir gerą orientaciją naikinant Marijampolės miesto bolševikinį aktyvą“ buvo pareikšta tarnybinė padėka ir pagyrimas.

Po šito drąsaus partizanų išpuolio buvo mestos visos sovietų represinių struktūrų pajėgos išsiaiškinti, kas dalyvavo „Blynų baliuje“. Suimtos Albinos Kričėnaitės teigimu, viena iš dalyvių buvo Janina Merkevičiūtė, g. 1922 ar 1925 m., kilusi iš Marijampolės aps. Igliškėlių vls. ir turinti dar vieną pasą kita pavarde.

Tik 1947 m. rugpjūčio 11 d. Marijampolės MGB aps. skyriaus darbuotojo buvo nustatyta, kad Janina Merkevičiūtė yra ta pati Janina

Kazelytė, todėl 1947 m. rugpjūčio 30 d. nutarimu joms užvestos agentūrinės bylos buvo sujungtos į vieną.

1947 m. spalio 28 d. Vilkaviškio aps. Keturvalakių vls. Palaimos k. gyventojo Juozo Švedo sodyboje, daržinės kairėje pusėje sukrauto šieno krūvoje MGB kariuomenės aps. skyriaus karinė operatyvinė grupė aptiko 2 x 3 m pločio, 1 m aukščio partizanų bunkerį. Per susišaudymą, raketa padegus šieną, žuvo Vytauto rinktinės štabo ryšininkė Janina Kazelytė, kuopos vadas Vladas Žalongeris-Perlas ir raštininkas Sigitas Bubnys-Gusaras, būrio vadas Žiedas (slapyv.) Paimta 1 automatas, 2 vokiški šautuvai, 3 pistoletai ir binoklis.

2018 m. gruodžio 20 d. Janinai Kazelytei (Kazeliūtei) (po mirties) pripažintas kario savanorio statusas.

Lietuvos statistikos vadybos archyviniame fonde esančiame visuotinio Lietuvos generalinės srities gyventojų 1942 m. gegužės 27 d. surašyme yra nurodoma, kad Vilkaviškio aps. Keturvalakių vls. Žydronių k. gyventojo Kazelio Antano buto-ūkio lape įrašyti: šeimos galva Kazelis Antanas, g. 1896 m. rugsėjo 5 d. Keturvalakių vls. Vilkaviškio aps., baigęs pradžios mokyklą, ūkininkas, dirbantis žemės ūkyje, šeimininkas be samdinių; žmona Kazelienė Ona, g. 1903 m. balandžio 23 d. Keturvalakių vls. Vilkaviškio aps., baigusi pradžios mokyklą, ūkininkė, dirbanti žemės ūkyje, šeimininkė be samdinių; giminaitė Merkevičiūtė Joana (taip dokumente), g. 1925 m. sausio 5 d. Marijampolės mieste (taip dokumente), baigusi pradžios mokyklą, ūkininkė, dirbantis šeimos narys žemės ūkyje; giminaitė Kailiūtė Anelė, g. 1901 m. lapkričio 10 d. Keturvalakių vls. Vilkaviškio aps., skaityti ir rašyti moka, ūkininkė, dirbantis šeimos narys žemės ūkyje.

Peržvelgus Marijampolės, Sasnavos, Gudelių, Keturvalakių, Liudvinavo, Šunskų parapijų krikšto knygas, rasta, kad Janina Merkevičiūtė, Vinco ir Marijonos (iki santuokos Kaukiūtės) Merkevičių duktė gimė 1926 m. kovo 26 d. Vilkaviškio aps. Paežerių vls. Piliakalnių k.

Duomenų, ar Janina Merkevičiūtė tikrai buvo Kazelių šeimos įvaikinta ir ar anksčiau nurodyti gimimo metrikai yra būtent šios Tauro apygardos Vytauto rinktinės štabo ryšininkės Janinos Merkevičiūtės- Kazelytės, rasti nepavyko.

PAGRINDAS: LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 8990, l. 14, 14 a.p., 15; Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA): F. K-1, ap. 58, b. 42642/3, l. 281; ap. 61, kartotekos Nr. 20 kortelės; F. K-30, ap. 1, b. 1995, l. 176, 177, 178, 179, 264, 264a, 265, 266, 267, 267 a.p.; b. 1966, l. 1, 2, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 10 a.p., 11a.p., 12, 13, 27, 28, 41, 41 a.p., 45, 47, 49, 49 a.p.; F. K-41, ap. 1, b. 162, l. 175, 176, 177; b. 193, l. 263, 263 a.p.; *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.)*, Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, LYA, 2000, p. 203, 204, 208, 209, 499; *Pietų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas,* Vilnius: LGGRTC, 2008, p. 126; LGGRTC duomenys: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinė byla. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Dalia Urbonienė.[1]

[1] Dalia Urbonienė, „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-618“, 2024-06-25.

Rita Pauliukaitienė

Kazimiero Pyplio-Mažyčio gyvenimo epizodai (1)

1934–1940 m. besimokydamas „Aušros“ ir Kauno jėzuitų gimnazijose aktyviai sportavo, žaidė krepšinį, mokėsi kovos menų, boksuotis, buvo geras plaukikas, irkluotojas; kaip pareigūno sūnus Kauno policijos mokykloje pas Vytautą Reivytį treniravosi džiudžitsu. Mėgo ir išmanė techniką, išmoko vairuoti įvairius automobilius, taip pat šaudyti abiem rankomis (Žygelis, Pauliukaitienė).

1938 m. Kazimieras Pyplys būdamas penkiolikos metų sulaikė tarptautiniu mastu ieškomą nusikaltėlį ir už tai buvo apdovanotas. (Valkauskienė, p. 298)

1941–1944 m. Antaninos Garmutės knygoje „Išėjo broliai“ (Kaunas, 1990, p. 16) minima, kad „šį vyrą visas Kaunas pažįsta: jį gestapas gaudė, nes per bokso varžybas nokautavo Vokietijos čempioną“. Kazimiero Pyplio artimųjų teigimu, ta dvikova vykusi Kauno Aukštesniosios technikos mokyklos sporto salėje.

Pagal Kazimierą Pyplį-Mažytį ir kt.

Tėvynei pareigų ėjimo lapas (1)

Pradžia

1944-07-23 – Kazimieras Pyplys-Tigras, kaip pats rašo, pradėjo partizanauti „atskirai veikiančiame būryje“, tai pažymėta Laisvės kovotojo *Tėvynei pareigų ėjimo lape*, kuris saugomas Lietuvos ypatingajame archyve. Šis dokumentas yra 5 puslapių, jame yra įrašai apie 21 kautynes, kuriose dalyvavo K. Pyplys ir pažymėti visi svarbiausi kovos kelio įvykiai. Pirmųjų kautynių data 1944 m. liepos 23 d. Tą dieną buvo išvaikyti Pakuonio sovietinius represinių struktūrų darbuotojai, kurie buvo įsikūrę Bajoraičių namuose, ir iš rūsio išlaisvinti aštuoni vyrai, sulaikyti dėl vengimo stoti į sovietinę kariuomenę. Operacijoje veikė su Vytautu Juodžiu-Šarūnu (Daumantas, 48).

1945-01-18 – Kazimieras Pyplys būrio vado Vinco Ruko-Aro įsakymu tapo eiliniu būrio partizanu.

1945-01-26 – Daukšiagirės kaime (Pakuonio valsčiuje) Kazimieras Pyplys-Tigras dalyvavo kautynėse su MVD pajėgomis.

1945-02-02 – Pelekonių (ar Nibrių) kaime dalyvavo susišaudyme su Jiezno stribais ir MVD pajėgomis.

1945-02-03 – dalyvavo Alšininkų kautynėse, kuriose buvo sužeistas, kaip rašo K. Pyplys-Mažytis, sužeidimas buvo vidutinio sunkumo. Kautynėse žuvo partizanai Vincas Rukas-Aras, Jonas Marčiulionis-Audronis, Juozas Bajoras-Žaibas, Jonas Palionis-Sakalas, Antanas Jurkonis-Balandis; kaimo gyventojai Pranas Šeškus, 6 Danilevičių šeimos nariai – tėvai Juozas ir Marijona, vaikai: Juozas, Jonas, Onutė, Adelė (LGGRTC atminimo ženklo įrašas).

1945-02-16 – davė partizano priesaiką.

1945-02-22 – dalyvavo Šilavoto NKVD būstinės puolime.

1945-03-11 – Margininkų kaime kovėsi su NKVD grupuote.

1945-03-13 – Darsūniškyje, Kruonio valsčiuje, K. Pyplys dalyvavo susišaudyme su stribais.

1945-03-28 – Paverknių kautynėse su NKVD pajėgomis K. Pyplys buvo sunkiai sužeistas. Žuvo šie bendražygiai: Leonas Bieliauskas, Vytautas Celiešius-Vaidotas, Pranas Daraškevičius-Papartis, Vytautas Kandrotas-Kregždė, Petras Kurilavičius-Skroblas, Jonas Mikalauskas, Albinas Šiugždinis-Žaibas, Dzingeris, Kazimieras Vaikšnys-Špokas, Kazimieras Ziutelis-Anglas ir civilis Aleksandras Bačinskas-Ūkininkas (įrašas paminkle, žuvusiems atminti).

1945-07-26 – ištremta sesuo, konfiskuotas visas šeimos turtas, tėvai ėmė gyventi nelegaliai. Kai sesuo Ona buvo ištremta į Sibirą, tėvai slapstėsi pas gimines Dyfartus Išlauže, Petraičius – Dambravoje, Jundilus – Gražučių kaime ir kitur, pelnydamiesi duoną kaip samdiniai pas ūkininkus (Karpavičienė; Arnastauskaitė, p. 746).

1945-08 – Tauro apygardos vado {Leono Taunio-Kovo} įsakymu K. Pyplys-Mažytis paskiriamas specialiosioms pareigoms apygardos štabe.

1945-12-15 – dalyvavo susišaudyme Pakuonio valsčiuje Sodybų kaime.

1945-12-28 – vykstant susišaudymui su NKVD pajėgomis Prienų vls. Pošvenčio kaime, buvo lengvai sužeistas.[1]

[1] Kazimieras Pyplys-Mažytis, Audronis, „Tėvynei pareigų ėjimo lapas“, Lietuvos ypatingasis archyvas, K-1, ap. 58, b. nr. 44618/3, t. 20, l. 230–237; p. 1–3.

Kęstutis Kasparas, Bonifacas Ulevičius

Rezistencijos Enciklopedijos puslapius verčiant

Ištrauka

1945 m. rugpjūčio mėn. susikūrus Tauro apygardai, LIK {Lietuvos išlaisvinimo komiteto} pirmininkas pulkininkas Liudvikas Butkevičius-Luobas pasikvietė Kazimierą į štabą <...>. Su pulkininko sūnumi Algirdu Kazimieras draugavo, ir net kurį laiką po sužeidimo (Alšininkų kautynėse) gydėsi jų namuose Kaune. Per tris dienas Pyplys gumoje meistriškai išdrožinėjo apygardos štabo antspaudus.

Nuotaikingas, linksmas Mažytis greitai susidraugavo su Tauro apygardos štabo pareigūnais, rinktinių vadais ir partizanais. Ypač tvirta draugystė jį siejo su Juozu Lukša-Skirmantu. Pyplys pasižymėjo drąsa, šaltakraujiškumu, mėgo rizikingus žygius, nevengė pavojų. Patekęs į kraštutines aplinkybes, sumanumo, greitos reakcijos ir narsumo dėka laimėdavo.[1]

[1] Kęstutis Kasparas, Bonifacas Ulevičius „Rezistencijos Enciklopedijos puslapius verčiant“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 26, Kaunas, 1999, p. 162–186.

Vytautas Juodsnukis

Suvalkijos partizanų takais I d. (1)

Tauro apygardos štabo žūtis, 1945 spalio 21–23 d.

<...> Per dvi paras į MGB nagus pateko vyriausieji Tauro apygardos štabo pareigūnai ir vos ne visi LIK nariai bei dalyviai.

Devynis mėnesius trukęs suimtų Suvalkijos partizanų vadų kančių kelias ČK požemiuose baigėsi 1946 m. liepos 22 d. okupantų Karinio Tribunolo nuosprendžiu. <...> kpt. Leoną Taunį-Kovą ir ltn. Vytautą Bacevičių-Vygandą nuteisė mirties bausme sušaudant.

Kitus buvusius apygardos pareigūnus nuteisė katorgos darbams. Vaclovą Pupelį-Tautvydą – 15 metų ir 5 metams tremtin, plk. Liudviką Butkevičių-Luobą – 10 metų ir 5 metams tremties, kunigą Antaną Ylių-Vilką – 10 metų, apygardos mobilizacijos skyriaus viršininką Stasį Šačkų-Uosį – 10 metų ir 5 metams (tremties). Juozą Dulinską, Klemensą Daukšą, Vladą Mikutą ir kitus – po 10 metų katorgos ir 5 metus tremties. Inžinierius Vincas Radzevičius-Vaidila, apygardos partizanų spaudos leidėjas ir LIK narys, matyt, tardymo metu buvo nukankintas...[1]

[1] Vytautas Juodsnukis, *Suvalkijos partizanų takais*, 1 dalis, Kaunas, 2000, p. 149–150.

Pagal Kazimierą Pyplį-Mažytį ir kt.

Tėvynei pareigų ėjimo lapas (2)

Tęsinys

1946-04 – Kazimieras Pyplys-Mažytis Geležinio Vilko rinktinės vado {Juozo Stravinsko-Žiedo, Kardo} įsakymu paskirtas adjutantu.

1946-05-04 – Dambravos kaime dalyvavo susišaudyme su NKVD grupuote.

{1946-05-28 – vyko Pietų Lietuvos srities ir Aukštaitijos partizanų štabo įgaliotinių susitikimas, kurio tikslas buvo sudaryti aukštesnę Lietuvos partizanų vadovybę.

Dalyvavo Tauro apygardos vadas Zigmas Drunga-Mykolas Jonas, Aukštaičių partizanų įgaliotinis Juozas Markulis-Erelis (jau užverbuotas sovietinis agentas), Geležinio Vilko rinktinės vadas Juozas Stravinskas-Žiedas, Kardas, Kazimieras Pyplys-Mažytis, Juozas Lukša-Vytis, Domicelė Dičpinigaitytė-Laima, Klemensas Baltrušaitis-Kurtas ir kiti (Juodsnukis, I d., p. 233).}

1946-05-30 – Garliausgirės miške, prie Mozūriškių k. Veiverių vls., dalyvavo susišaudyme su NKVD pajėgomis.

1946-06-03 – Mikalinės miške, prie Šarabūdės k., dalyvavo susišaudyme su NKVD grupuote.[1]

[1] Kazimieras Pyplys-Mažytis, Audronis, „Tėvynei pareigų ėjimo lapas“, Lietuvos ypatingasis archyvas, K-1, ap. 58, b. nr. 44618/3, t. 20, l. 230–237; p. 2–3.

Vytautas Juodsnukis

Suvalkijos partizanų takais I d. (2)

Juozo Daumanto „Partizanuose“ Maskolikės slapyvardžiu pavadinta Vilniaus universiteto studentė Albina jau nuo 1945-ųjų vasaros vaistų bei tvarstomosios medžiagos siuntomis rėmė partizanus ir buvo įgijusi jų pasitikėjimą. Pokalbyje su rinktinės ryšių skyriaus viršininku Tigru Albina paprašė jį perduoti vadams Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto katedros vedėjo Juozo Markulio pageidavimą susitikti su Tauro apygardos partizanų vadovais. Sudomintas Tigro pranešimo, rinktinės vadas Žiedas susitiko su Albina. Išklausęs jos užtikrinimų apie Markulio „pamaldumą“ ir antisovietinį nusistatymą bei jo dėka gautus medikamentus, Žiedas informavo apygardos vadą. Gegužės pabaigoje Albinos-Maskolikės pristatytas partizanams prof. Markulis savo išvaizda, kalbos maniera bei kukliai santūriu elgesiu apygardos vadui Žiedui paliko gerą įspūdį. Oficialus Markulio, pasivadinusio Ereliu, kaip Vilniaus Vienybės Komiteto nario ir Aukštaičių partizanų įgalioto asmens, pasitarimas su Tauro apygardos partizanų vadovais įvyko gerai užslėptoje vietovėje.

<...>

1946 m. gegužės antroje pusėje Lenkijoje veikusios Ožio grupės partizanai Punsko – Vaičiuliškių ruože per sieną pervedė Lietuvos diplomatinės tarnybos užsienyje atstovus – buvusį Lietuvos karininką Vytautą Stanevičių-Andrių ir Joną Deksnį-Alfonsą. Tauro apygardos Vytauto rinktinės 4-os kuopos partizanų Kosto Kubiliaus-Meškos ir Antano Sniževičiaus-Erelio lydimi atstovai per kelias naktis atėjo į Sasnavos apylinkes. Užėję pas ūkininką, Andrius ir Alfonsas paprašė šeimininką, kad šis suvestų juos su vietiniais partizanais. Netrukus į trobą užėję keli Geležinio Vilko Vytauto kuopos partizanai atstovus ir jų palydovus nuginklavo ir paryčiais atvedė kuopos vadui. Išsiaiškinęs jų tikslus, kuopos vadas Apynys ir jo vyrai palydėjo pasiuntinių ketvertą į Mikalinės miške susirinkusių Geležinio Vilko rinktinės štabo pareigūnų ir jų apsaugos stovyklą. Kitą naktį štabo pareigūnų K. Pyplio-Mažyčio ir Juozo Lukšos-Vyčio lydimas, į stovyklą atėjo apygardos vadas mjr. Zigmas Drunga-Mykolas Jonas. Gegužės 31d. Mykolas-Jonas, Žiedas, Andrius ir Alfonsas, dalyvaujant štabo pareigūnams Žaliukui ir Vyčiui, svarstė svarbius Lietuvos išlaisvinimo klausimus. <...>

Mykolas-Jonas pasiūlė Vakarų atstovams Lietuvos išlaisvinimo tarnybų organizavimo ir ryšių tvarkos klausimų aptarimą atidėti vėlesniems susitikimams. Iš pamiškės sargybos postų į stovyklą atėję žvalgai įspėjo vadovybę, jog pamiškėse pastebėtas okupacinių karinių dalinių telkimas, matyt, ruošiamasi „šukuoti“ miškus.

<...> Okupacinės kariuomenės dalinių siautėjimą Lietuvoje partizanų štabo vadovybė siejo su galimu tarptautinės padėties pakitimu.[1]

* Juozas Baltrušaitis-Tigras, Zigmas Drunga-Mykolas Jonas, Juozas Markulis-Erelis, Juozas Stravinskas-Žiedas, Kardas, Domicelė Dičpinigaitytė-Laima, Kazimieras Pyplys-Mažytis, Klemensas Baltrušaitis-Kurtas, Juozas Lukša-Vytis, Algirdas Varkala-Žaliukas.

[1] Vytautas Juodsnukis, *Suvalkijos partizanų takais*, 1 dalis, Kaunas, 2000, p. 229–233, 266.

LGGRTC dokumentai (10)

1946 m.

Birželio 7 d. <...> Pagraižio miške, netoli Šilavoto mstl., buvo vykdoma karinė-čekistinė operacija siekiant sunaikinti Geležinio Vilko rinktinės štabą. Per operaciją žuvo <...> D. Dičpinigaitytė-Laimutė (štabo Sanitarinio skyriaus viršininkė), Juozas Gylys-Vėtra, Jazminas (slapyv.), Jonas Naujokas-Gintaras, A. Pažėra-Špokas, Geležinio Vilko Juozas Stravinskas-Žiedas, Kardas (rinktinės vadas), Studentas (slapyv.), {Bachas Vilhelmas} Vilius.[1]

Birželio 12 d. Šakių aps. Lukšių vls. (dabar – Šakių r. sav.), prie Agurkiškės k., <...> žuvo <...> Zigmas Drunga-Mykolas, Jonas (apygardos vadas, Pietų Lietuvos partizanų srities vado pavaduotojas).[2]

[1] *Pietų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas*, parengė Edita Jankauskienė, Dalia Kuodytė, Rūta Trimonienė, Dalius Žygelis, Vilnius, 2008, p. 113.
[2] Ten pat, p. 113.

Regina Arnastauskaitė-Rozeta

Dienoraštis (1)

Ištraukos, 1946 m.

1946 m. birželio 16 d. Sekmadienis. Kaip liūdna ir skaudu... Šiuo laiku žuvo labai daug partizanų. Aš tiesiog negaliu to pernešti. Kartu žuvo Laimutė ir Zuikis. {Kazimieras Senavaitis-Zuikis, Domicelė Dičpinigaitytė-Laima.}

<...> Dabar aš juos matau beveik kasdien. Kokie jie linksmi, kokie gražūs vyrai. O kokie juokingi, tik juokus krečia. Turiu ir naujų pažįstamų, Kurtas beveik kasdien ateina. Jis toks linksmas ir gražus vyras. <...> O Mažytis toks idealus ir rimtas... Aš susitinku su jais miške ir mes daug juokaujam. Man labai gera, kad aš jiems nors kiek esu naudinga ir galiu padėti. Jie mumis labai tiki. Dabar laukiam karo arba kitos kokios permainos. Duok, Dieve, kad tik jų vargas greičiau baigtųsi.[1]

* R. Arnastauskaitės dienoraštį Lietuvos ypatingajame archyve surado Dinas Kurauskas ir pasiūlė R. Kauniečiui publikuoti.

**1946 m. birželio mėn. Kazimiero Pyplio-Mažyčio ryšininke tampa Regina Arnaustauskaitė-Rozeta. Ji ir jos šeimos nariai buvo Geležinio Vilko rinktinės partizanų rėmėjai.

[1] Regina Arnastauskaitė, „Dienoraštis“, in: *Laisvės kovotojų prisiminimai*, IX dalis, sudarytojas Romas Kaunietis, Vilnius, 2014, p. 725.

Partizanų dokumentai (22)

Ištrauka iš Geležinio Vilko rinktinės vado Algirdo Varkalos-Žaliuko įsakymo Nr. 15, 1946 m. rugsėjo 10 d.

Bendroji sritis

1.

Remdamasis Apygardos Vado Įsakymu nuo š. m. rugsėjo 10 d. perimu G[eležinio] V[ilko] R[i]n[ktinei] vadovavimą.

Įsakau visiems vadams ir kovotojams klausyti mano įsakymų bei nurodymų.

2.

Naujo G[eležinio] V[ilko] R[i]n[ktinės] Štabo sudėtis yra tokia:

1. L[aisvės] K[ovotojas] Dešinys – Rikiuotės skyriaus Viršininkas.

2. L[aisvės] K[otojas] Mažytis – Žvalgybos skyriaus V[iršinin]kas.

3. L[aisvės] K[otojas] Apynys – Ūkio " "

4. L[aisvės] K[otojas] Kurtas – Ryšių " "

<...>

3.

Buv[usį] Propagandos sk[yriaus] V[iršinin]ką L[aisvės] K[ovotoją] Vytį, perėjusį kiton žinybon, iš turėtų pareigų atleidžiu.

<...>

/pas[irašė]/ Žaliukas [be parašo]

G[eležinio] V[ilko] R[i]n[ktinės] Vadas

<...>

LVOA, f. 3377, ap. 55, b. 226, l. 6. Nuorašas. Mašinraštis.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 143–144.

* Kazimieras Pinkvarta-Dešinys, Kazimieras Pyplys-Mažytis, Pranas Kučinskas-Klevas, Apynys, Klemensas Baltrušaitis-Kurtas, Juozas Lukša-Vytis.

** Juozas Lukša-Vytis išvyko į Vilnių kaip Tauro apygardos atstovas į BDPS, kurią partizanams nežinant kontroliavo sovietinis agentas J. Markulis-Erelis.

Ištrauka iš Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo įsakymo Nr. 36, 1946 m. gruodžio 2 d.

Rikiuotės sritis.

<...>

6.

Geležinio Vilko Rinktinės Adjutantą M a ž y t į už narsumą kautynėse ir atkaklų kovos vedimą su žiauriuoju okupantu dėl Lietuvos Laisvės ir Nepriklausomybės atstatymo apdovanoju juostele Už Narsumą.

Pagr[indas]. Rinkt[inės] Vad[o] rap[ortas] Nr. 34.

<...>

LYA, f. K–1, ap. 3, b. 191, l. 166–167. Nuorašas. Mašinraštis.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 158–161.

Regina Arnastauskaitė-Rozeta

Dienoraštis (2)

Ištraukos, 1946 m.

1946 m. gruodžio 15 d. Sekmadienis. Dažnai pergalvoju praėjusios savaitės įvykius. Jau mums turbūt tokios dienos daugiau nebus, kokią mes pergyvenom. Mačiau Kairį {Petrą Mockapetrį}, Mažytį ir daugelį kitų. Aš visai nesitikėjau, kad galėjau užsitarnauti tokią garbę. Susijaudinau, kai mane „tuo“ apdovanojo. Rodos, kiekgi mes čia jiems padedam, o žiūrėk, jie net ir apdovanojimus... Aš jaučiausi laiminga, kai mus visi sveikino ir daug ko linkėjo. O Mažytis giliai giliai pažiūrėjo į akis mane sveikindamas. Pas juos esu rašoma „rėmėja Rozeta“. Kokį gražų vardą jie man davė! Ir žinau, kai ateis laikas, nebūsiu pamiršta. Aš labai džiaugiuosi, kad esu priskirta prie kitų rėmėjų.

1946 m. gruodžio 28 d. Penktadienis. <...>

Mažytis atsisveikindamas pasakė, kad ateis po savaitės, o Kairys sakė, kad – per šv. Kazimierą. Aš pasakiau „gerai“.[1]

* Kazimieras Pyplys-Mažytis „Tėvynei pareigų ėjimo lape“ įrašė, kad 1946-12-26 dalyvavo penkioliktą kartą kautynėse, tai įvyko Skerdupio kaime, Veiverių valsčiuje.

[1] Regina Arnastauskaitė, „Dienoraštis“, in: *Laisvės kovotojų prisiminimai*, IX dalis, sudarytojas Romas Kaunietis, Vilnius, 2014, p. 746–748.

Partizanų dokumentai (23)

Ištrauka iš Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo įsakymo Nr. 5, 1947 m. vasario 8 d.

Rikiuotės sritis.

<...>

3.

Geležinio Vilko Rinktinės Adjutantą M A Ž Y T Į, jam asmeniškai prašant ir rinktinės vadui tarpininkaujant, nuo š. m. sausio 5 dienos pervedu į Vytauto rinktinę.

<...>

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 159, l. 84 – 86. Nuorašas. Mašinraštis. Versta iš rusų k.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 194–195.

Rita Pauliukaitienė, Rimantė Pauliukaitytė

1947 m. Užgavėnės Marijampolėje

„Sužadėtuvės“, arba „Blynų balius“

Tauro apygardos Vytauto rinktinės vadas Vitalius Gavėnas-Vampyras rinktinės būstinėje, 1947 m. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Tauro apygardos Vytauto rinktinės vado Vytauto Gavėno-Vampyro suplanuota ir jam vadovaujant 1947 m. vasario 18–19 d. įvykdyta partizanų akcija „Sužadėtuvės“, arba „Blynų balius“ yra sėkmingiausia tokio pobūdžio laisvės kovotojų operacija Lietuvoje. Ji buvo įvykdyta kaip atsakas į sadistišką sovietinių represinių struktūrų elgesį su įkalintaisiais – tiek vyrais, tiek moterimis. Neapsakomai žiauriai tardyti žmonės kartais „prisipažindavo“ padarę bet kokius fantastiškiausius dalykus, kad tik kankinimai liautųsi. O kur dar trėmimai, žmonių sekimas, įskundimai, pyliavos, klastojami rinkimų duomenys, bažnyčios persekiojimas ir ištisas propagandinis melas, kaip gera gyventi „išvaduotoje“ Lietuvoje. Taigi Vytauto rinktinės vadas Vampyras nusprendė parodyti sovietiniams pareigūnams, kad partizanai su tokia padėtimi nesitaikstys.

Tauro apygardos partizanė Anelė Julija Senkutė-Pušelė. Lietuva. XX a. 4–5 deš. LGGRTC Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinys, skaitmeninis vaizdas saugomas LGGRTC Okupacijų ir laisvės kovų muziejuje

Šioje kovinėje operacijoje pagrindiniai vaidmenys teko „sužadėtiniams“ – Kazimierui Pypliui-Mažyčiui (1923-01-21 – 1949-09-23) ir Anelei Senkutei-Pušelei (1922–1947-04-27) bei „sužadėtinės“ draugei Janinai Kazelytei (Merkevičiūtei)-Saulutei. Marijampolės vykdomajame komitete buhaltere dirbusi A. Senkutė į tariamas savo sužadėtuves per 1947 m. Užgavėnes pakvietė aukštus postus mieste užimančius sovietinius pareigūnus, kurie „sužadėtinio“ K. Pyplio-Mažyčio taikliais šūviais „Blynų baliaus“ pabaigoje buvo likviduoti. Laisvės kovotojai: Vytautas Gavėnas-Vampyras, Albinas Ratkelis-Oželis, Mykolas Žilionis-Plunksna, Jonas Henrikas Šlėferis-Diemedis, Jonas Valaitis-Viesulas, Antanas Pečiulis-Baritonas, buvę netoliese visos operacijos metu, padėjo sėkmingai pasitraukti užduotį atlikusiems bendražygiams.

Karo rekonstrukcijų specialistas Kęstutis Kilinskas žinių portale 15min.lt patalpintame straipsnyje „Mažyčio ir Pušelės sužadėtuvės: partizanų mūšio rekonstrukcija“ rašo: „Pirmą kartą Marijampolėje surengtas „sužadėtuves“, remdamasis Pyplio liudijimu, prasibrovęs per „geležinę uždangą“ aprašė Juozas Lukša-Daumantas. Nepriklausomos Lietuvos istoriografijoje Marijampolės įvykiai kiek plačiau nušviesti

istoriko Eugenijaus Grunskio publicistiniame straipsnyje ir Vytauto Juodsnukio istorinėje apžvalgoje“. Taip pat reikėtų paminėti Aldonos Vilutienės bei Justino Sajausko ir istorikų Onos Voverienės, Dariaus Juodžio, Rasos Čepaitienės, Editos Jankauskienės tyrinėjimus. Internete galima peržiūrėti ir filmuotą Kęstučio Kilinsko parengtą „Blynų baliaus“ rekonstrukciją bei LRT laidos „Istorijos detektyvai“, kurią veda Virginijus Savukynas, įrašą.[1]

* Operacijai taip pat padėjo pasiruošti ryšininkės Ona Šalčiūtė-Anuška ir Antanina Akelaitytė-Liepa. Informacija apie tai: Antanina Garmutė, „Išėjo broliai“, Kaunas, 1990, p. 56–58; Aldona Vilutienė, „Trečioji vėliavos spalva“, Vilnius, 1996, p. 164–167.

[1] Rita Pauliukaitienė, Rimantė Pauliukaitytė, „1947 m. Užgavėnės Marijampolėje – „Sužadėtuvės“, arba „Blynų balius“, in: https://www.punskas.pl/is-praeities/1947-m-uzgavenes-marijampoleje-suzadetuves-blynu-balius/ [žiūrėta 2024-05-26].

Partizanų dokumentai (24)

Vytauto rinktinės vado Vytauto Gavėno-Vampyro raportas apygardos vadui Antanui Baltūsiui-Žvejui apie 1947 m. vasario 18 d. operaciją sunaikinant Marijampolės sovietinius pareigūnus, 1947 m. vasario 24 d.

LLK TAURO APYGARDOS VADUI
VYTAUTO RINKTINĖS
V A D A S R A P O R T A S
1947 m. vasario mėn. 24 d.
Nr. 309

1947 m. vasario mėn. 18 d. paruošiau planą sunaikinti svarbiausius Marijampolės miesto ir apskrities kompartijos, MGB ir valsčiaus bolševikinius pareigūnus.

Operaratyvinis planas

Pas kov[otoją] PUŠELĘ 1947 m. vasario mėn. 18 d. vakarui suruošia balių ir pakviečia Marijampolės apskr[ities] ir miesto kompartijos I-mą sekretorių St. Bakevičių, Apskrities vykd[omojo] komiteto pirmininką Rutkauską, vyr. MGB tardytoją Greizą, Pasų biuro vedėją Gurevičių, Vls. vykd[omojo] komiteto pirmininką Kriščiūną ir kitus. Pakviestieji galėjo dalyvauti su savo žmonomis ir savais svečiais.

Baliuje dalyvauja, be šeimininkės PUŠELĖS, ryš[ininkė] SAULUTĖ, „valdininkas iš Vilniaus“ MAŽYTIS ir kitos PUŠELĖS draugės.

Balius vyksta antrame namo aukšte, apačioje gyvena 1 milicijos pareigūnas.

Aš su Rinkt[inės] Štabo pareigūnais OŽELIU ir PLUNKSNA, kuopų vadais DIEMEDŽIU ir VIESULU ir kov[otoju] BARITONU priartėjame prie numatytos vietos, atitinkamai išsidėstome ir aš su Žvalgybos sk[yriaus] V[iršinin]ku OŽELIU turėjome įeiti į vidų su-

naikinti bolševikus, gi PUŠELĖ, SAULUTĖ ir MAŽYTIS apsiginklavę pistoletais muša iš vidaus. Adj[utantas] PLUNKSNA lieka namo viduje, likusieji išsidėsto prie namo. Visi kovotojai apsirengę rusiškom uniformom.

[19]47 m. vasario mėn. 18 d. 23 val. PUŠELĖ man pranešė, kad į balių atvyko tik kompartijos I-mas sekretorius Bakevičius, Vls. vykd[omojo] kom[iteto] pirmininkas su padėjėju ir dar vienu žymiu bolševikų tarnu, kuris buvo muzikantas, ir komjaunuolė Karvelytė.

Pasirodė, kad bolševikai suprato jiems ruošiamas pinkles, todėl atėjo tik neperspėtieji ir pastatė savo žvalgybą. Atėjusieji labai nejaukiai jautėsi, nerimavo, net komjaunuolė Karvelytė pradėjo verkti.

Susidėjus tokioms aplinkybėms, kad nepakenkus viduje esantiems mūsiškiams, įsakiau PUŠELEI elgtis savo nuožiūra pagal aplinkybes, gi aš su kovotojais pasitraukiau į sutartą vietą.

Grįžusi PUŠELĖ randa atvykusį ir Pasų skyriaus vedėją Gurevičių. Jau po 24 val. PUŠELĖ su „komjaunuoliu“ MAŽYČIU, išėję į atskirą kambarį, su didžiausiu susikaupimu ir nerimu tariasi apie pavaišinimą „svečių“ švino patiekalu. Po trumpos vidujinės kovos kov[otojas] MAŽYTIS su dviem pistoletais, PUŠELĖ su vienu pistoletu šoko į kambarį ir abudu paleido ugnį į už stalo sėdinčius bolševikus.

SAULUTĖ laimingai prasmunka pro šūvius į tą kambarį, čiumpa pistoletą ir padeda pribaigti „svečius“.

Akimirkai praslinkus, kompartijos I-mas sekretorius Bakevičius, Pasų skyriaus vedėjas Gurevičius, abudu Valsčiaus vykd[omojo] komit[eto] pareigūnai ir komjaunuolė Karvelytė sunaikinti. Muzikantas sunkiai sužeistas pabėga /gauta žinia, kad ligoninėje jau miręs/.

PUŠELĖ sužeista į ranką, SAULUTĖ sužeista į petį /sužeidimai nesunkūs/, su kov[otoju] MAŽYČIU, kuris dar paima Gurevičiaus pistoletą 7 kal[ibro] Walther sist[emos] ir 2 akordeonus, laimingai pasitraukia.

Vampyras [parašas]
RINKTINĖS VADAS

<...>

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 193, l. 263. Originalas. Mašinraštis.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 203–204.

* Steponas Bakevičius, Bronius Rutkauskas, Aironas Greisas, Borisas Gurevičius, Jonas Kriščiūnas, Juozas Taraila (raporte įvardintas kaip Muzikantas). Į vaišes atvyko ir buvo sunaikinti: B. Gurevičius, S. Bakevičius, B. Jasiūnas, E. Franko, O. Karvelytė.

** Kazimieras Pyplys-Mažytis „Tėvynei pareigų ėjimo lape“ įrašė, kad tai jo šešioliktosios kautynės. „Be to, ryšininkės Pušelės dėka buvo sužeistas muzikantas“.

Ištrauka iš Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo įsakymo Nr. 9, 1947 m. kovo mėn. 6 d.

1.

Vytauto Rinktinės Vadui V a m p y r u i už gerą, tikslų suruošimą kautynių, kurių metu buvo sunaikintas visas Marijampolės miesto bolševikinis aktyvas, reiškiu tarnybinę padėką ir pagyrimą.

2.

Vytauto Rinktinės Štabo kovotojui M a ž y č i u i už sumanumą, narsumą ir gerą orientaciją, naikinant Marijampolės miesto bolševikinį aktyvą, reiškiu tarnybinę padėką ir pagyrimą.

<...>

3.

Vytauto Rinktinės Štabo kovotojai P u š e l e i už ypatingą pasiaukojimą, sumanumą, narsumą ir gerą orientaciją, naikinat Marijampolės miesto bolševikinį aktyvą, reiškiu tarnybinę padėką ir pagyrimą.

<...>

4.

Vytauto Rinktinės Štabo kovotojai S a u l u t e i už sumanumą, narsumą ir gerą orientaciją, naikinat Marijampolės miesto bolševikinį aktyvą, reiškiu tarnybinę padėką ir pagyrimą.

<...>

Originalą pasirašė: Ž V E J Y S [be parašo]
APYGARDOS VADAS

<...>

LVOA, f. 3377, ap. 55, b. 228, l. 67. Nuorašas. Mašinraštis.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 208–209.

* Vitalius Gavėnas-Vampyras, Granitas (1922–1950-02-09), Kazimieras Pyplys-Mažytis (1923-01-21 – 1949-09-23), Anelė Julija Senkutė-Pušelė (1922–1947-04-27), Janina Kazelytė (Merkevičiūtė)-Saulutė (1926–1947-10-28).

Antanina Garmutė

Išėjo broliai (1)

Seniai pažįstu Onutę Šalčiūtę, žinau jos kalėjimų ir lagerių golgotas. Tautos Atgimimas atvertė dar vieną šios kuklios moters biografijos puslapį. Ji – bebaimė Mažyčio ryšininkė ir bendražygė. <...>

Susipažino jie Pakuonio apylinkėse, kai Onutė, baigusi mokytojų seminariją, atvyko dirbti į Ašmintos mokyklą. Daug tuomet vyrų į partizanus išėjo. Įsidėmėtini buvo dvimetriniai ąžuolai: Viesulas – Vytas Marčiulionis, broliai Juodžiai, o Mažytis visus viršijo. Ne tik ūgiu: gabumais, inteligentiškumu, vyriškumu. Kazimieras numatydavo perspektyvas, buvo organizuotas ir santūrus, neprarasdavo šalto proto ir žaibiškai orientuodavosi. <...>

O nepamirštama sužadėtuvių inscenizacija 1947 metais Marijampolėje! Išpuošė tąsyk Onutė savo draugą jo pageidavimu, palydėjo į Aleksotą. „O kad žinotum, kur tu mane išleidi!“ – nusijuokė Kaziukas ir įšoko į pravažiuojantį karišką sunkvežimį. Jis mėgo kariškais važinėti. („Gera apsauga – ruseliai netikrina dokumentų“.) Grįžęs Onutei paaiškino:

– Tu mane tada ženytis išlydėjai.

– Ir?..

– Marijampolės čekistus iššaudžiau!

Kaune Kazimieras turėjo kelis konspiracinius butus: Marvelėj, Žaliakalny, Donelaičio gatvėj, Senamiesty. Onutei apsigyvenus Kuzmos gatvėj, Mažytis užeidavo pas ją, ne nuotykių ieškodamas, ir jiedu drąsiai traukdavo per miestą jam vienam žinomais reikalais.

– Nesidomėk, kuo nereikia, – sakydavo. – Kuo mažiau žinai, tuo geriau!

<...>

Kai Daumantas ir Mažytis vyko į užsienį, Onutė vežė jiems dolerius.

– Baisu buvo?

– O taip! Skruzdėlytės lakstė. Bet žinojau tikslą. Mes visi – ir Mažytis, ir jo draugai – buvom pasišventę Laisvės idėjai. Tuo gyvenom, kvėpavom.

Onutė Šalčiūtė pakliuvo į priešų rankas partizanui Valteriui neapdairiai užėjus į jos butą {1948 m. sausio 23 d.}. Po langais visuomet tykodavo sekliai. Ir tąsyk kažkoks tipas laikraštį „skaitė“.

Per aštuonis kankinimų mėnesius Kauno saugume Onutė neteko regėjimo. Atgavo jį tik lageriuose. Mažyčio – neišdavė!

Niekuomet neatsisakydavo padėti Mažyčiui ir jo giminaitės – Ona Petraitytė iš Dambravos ir Izabelė Jundilaitė iš Gražučių. Už Tėvynės „išdavimą“ Ona Petraitytė iškalėjo rusų lageriuose aštuonerius metus. Kentėjo ir vėliau. <...>

Izabelę Jundilaitę išgelbėjo nuo kalėjimo pats Mažytis, padirbdinęs jai pasą Monikos Galickaitės vardu.

Kazimieras Pyplys Išlaužo žemėje dažniau ėmė lankytis, kai jo tėvai atsikėlė į Dambravą ir apsigyveno pas Izabelės tetą Marijoną Petraitienę {M. Jundilaitę-Petraitienę}.

Mažytis su savo pusbroliu Vytautu Juodžiu-Šarūnu užeidavo ir pas Jundilus. <...> Visada buvo tvarkingas, švarus, pasitempęs. Vaikščiojo apsirengęs civiliais drabužiais.[1]

[1] Antanina Garmutė, *Išėjo broliai*, Kaunas, 1990, p. 56–58.

Kazimieras Pyplys-Mažytis

Tėvynei pareigų ėjimo lapas (3)

Tęsinys

1946-12-26 – „Skerdupio km. Veiverių v. Marijampolės apskr. Nakties metu apie 30 NKVD-istų užpuolė 18 LK-ojų {Laisvės Kovotojų}. Kautynės tęsėsi apie 30 min.“

1947-02-19 – „Marijampolės mieste. Per inscenizuotas sužieduotuves nušoviau penkis tarybinius piliečius.“

1947-03-19 – „Šimulių km. Liudvinavo v. Marijampolės apskr. Suruoštose pasalose Liudvinavo valsčiaus ginkluotoms pajėgoms. <...> Kautynės užtruko 1,5 val. <...>. Savų du LK-jai nukauta ir trys sužeisti.“ K. Pyplys-Mažytis rašo, jog ir jis šiose kautynėse lengvai sužeistas.

1947-09-22 – „Kaune, Rotušės g.{a.}. Dienos metu, užėjus į „zasedą“, nušoviau 4 MVD-istus.“

1947-09-22 – „Kaune, Kalniečių g. Dienos metu, dviese užėjome į „zasedą“, kur nušoviau Kauno miesto 2-os milicijos pasų stalo viršininką – kapitoną“.

1947-12-13 – BDPS Prezidiumo pirmininko įsakymu paskirtas BDPS Prezidiumo įgaliotiniu.

1947-12-21 – „Romintener Heide miške, netoli Rominten miestelio, Prūsijoje. Keliaujant į užsienį susidūrėm su MGB pajėgomis. Mūsų buvo 5 LK-jai, priešo skaičius nežinomas. Po 10 min. trukusių kautynių pasitraukėme. Priešo nuostolis nežinomas. Vienas mūsiškių buvo sužeistas.“

1947-12-22 – „Smolninkų bažnytkaimy. Susidūrėme su lenkų UB {Viešojo saugumo} pajėgomis.“[1]

[1] Kazimieras Pyplys-Mažytis, Audronis, „Tėvynei pareigų ėjimo lapas“, Lietuvos ypatingasis archyvas, K-1, ap. 58, b. nr. 44618/3, t. 20, l. 230–237; p. 2–4.

Tauro apygardos vadovybė, iš kairės: Vytauto rinktinės štabo žvalgybos viršininkas Albinas Ratkelis-Oželis, apygardos vadas Antanas Baltūsis-Žvejys, Vytauto rinktinės vadas Vitalius Gavėnas-Vampyras, apygardos štabo politinės dalies viršininkas Alfonsas Vabalas-Gediminas, apygardos vado adjutantas Jonas Pileckis-Šarūnas, Šarūno rinktinės vadas Vladas Stepulevičius-Mindaugas, 1946 m.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

* Apie visas kautynes, kuriose 1947 m. dalyvavo K. Pyplys-Mažytis, rašoma Juozo Lukšos Daumanto knygoje „Partizanai“, Vytauto Juodsnukio „Suvalkijos partizanų takais“ ir kt.

Partizanų dokumentai (25)

Ištrauka iš Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo įsakymo Nr. 12, 1947 m. balandžio mėn. 10 d.

1.

Nuo š. m. balandžio 10 d. prie Apygardos Štabo įsteigiu kuopą, betarpiškai priklausančią man.

Ją pavadinu Maironio kuopa.

2.

Maironio kuopos Vadu skiriu Apygardos Štabo kovotoją M a ž y t į nuo š. m. balandžio mėn. 10 d.

3.

Į Maironio kuopą nuo š. m. balandžio 10 d. skiriu:

1/ Geležinio Vilko Rinktinės kovotoją T i g r ą,

2/ Kęstučio Rinktinės kovotoją G e n į,

3/ Vytauto Rinktinės kovotoją S a k a l ą,

4/ Žalgirio Rinktinės kovotoją K a r o l į, /atvykusį iš Vytauto [rink]tinės 5-tos kuopos/ ir

5/ Visus Apygardos Štabo ryšininkus.

<...>

Originalą pasirašė: Ž V E J Y S [be parašo]
APYGARDOS VADAS

<...>

LVOA, f. 3377, ap. 55, b. 228, l. 69–70. Nuorašas. Mašinraštis.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 218–220.

* Juozas Baltrušaitis-Tigras, Vladas Kučiauskas-Genys, Juozas Ciplijauskas-Sakalas, Bronius Petrauskas-Šarūnas, Karolis.

** K. Pyplys-Mažytis 1947-07-01 paskiriamas į Tauro apygardos štabą specialiuoju pareigūnu. Informacija pateikiama: Kazimieras. Pyplys-Mažytis, „Tėvynei pareigų ėjimo lapas“, Lietuvos ypatingasis archyvas, K-1, ap. 58, b. nr. 44618/3, t. 20, l. 230–237; p. 3.

*** 1947 m. liepos mėn. J. Lukša drauge su K. Pypliu išvyko į Vilnių likviduoti agentą Juozą Markulį-Erelį, bet operacija iki galo liko neužbaigta dėl partizanų nesuderintų veiksmų. Informacija pateikta: Juozas Daumantas, „Partizanai“, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, p. 414.

Antanas Juodis

Lietuvos laisvės gynėjų Juodžių šeima

1944 m. Kėbliškių k., Kazimiero Pyplio tėviškėje, ant suvežtų naujam namui statyti rąstų sėdi būsimi partizanai: viršuje Kazimieras Pyplys-Mažytis, pirmoje eilėje iš kairės 1. Jonas Juodis-Diedas, 2. Vytautas Juodis-Šarūnas, 4. Algirdas Juodis-Vermachtas, Merkys.
Nuotrauka iš Rimos Karpavičienės (K. Pyplio-Mažyčio dukterėčios) asmeninio archyvo

Dvidešimto amžiaus pradžioje Kėbliškių kaime buvo rėžinė sistema, vėliau ūkininkai, taip pat ir Juodžiai, persikėlė į viensėdijas. Juodžiai turėjo 9 ha žemės, pasistatė naują namą ir ūkinius pastatus.

Motiejus Juodis vedė to paties kaimo ūkininko Pyplio dukrą Agotą Pyplytę, partizano Kazimiero Pyplio-Mažyčio tetą.

Vienas po kito gimė būsimi Lietuvos partizanai Juodžiai. 1922 m. sūnus Antanas Vytautas, 1924 m. Algirdas, 1926 m. Motiejus Augustas, 1927 m. Juozas, 1930 m. Albinas, 1932 m. Jonas Kęstutis.

Mano žiniomis, Vytautas ir Algirdas, baigę Pakuonio mokyklą, toliau mokėsi Alytaus žemės ūkio mokykloje. Vytautas tapo agronomu, Algirdas buhalteriu. Vėliau Algirdas dirbo Noreikiškių dvare, o Vytautas Marvos dvare prie Kauno. Sūnus Motiejus išmoko siuvėjo amato ir gyveno Kėbliškiuose. Jaunesnieji broliai Juozas, Albinas ir Jonas mokėsi Pakuonyje.

Pirmieji Motiejaus Juodžio sūnūs išėjo į partizanus paraginti savo pusbrolio Kazimiero Pyplio-Tigro. 1944 metų rudenį pirmasis iš 6 brolių į partizanus išėjo Motiejus ir gavo Zuikučio slapyvardį. 1945 metų pradžioje partizanais Pakuonio krašte tapo ir Vytautas-Šarūnas bei Algirdas-Vermachtas, Merkys. Vėliau abu broliai buvo paskirti Geležinio Vilko rinktinės kuopų vadais. 1945 metais į partizanus išėjo Juozas Juodis-Ungurys. Jis veikė brolio Algirdo-Vermachto vadovaujamoje kuopoje.

1946 m. rudenį Albinas Juodis, būdamas vos šešiolikos metų, suimamas (neva už ryšius su broliais partizanais) ir išvežamas į Vorkutos lagerius. Iš Vorkutos grįžo 1948 m., buvo paleistas kaip nepilnametis ir be teismo įkalintas. Pirmieji trys broliai jau buvo žuvę, tėvas išvežtas į Krasnojarsko lagerį, motina gyveno nelegaliai ir slapstėsi. Nebuvo kur Albinui apsigyventi grįžus, tai prisiglaudė pas dėdę Praną Juodį. Pakuonio saugumas vis reikalavo, kad Albinas registruotųsi. 1949 m. pavasarį vaikinas pasakė, kad žuvo broliai, tai jis negali likti skolingas pavergėjams, ir išėjo į partizanus. Įstojo į Birutės rinktinės Žiedo kuopą, gavo Šturmo slapyvardį. Kuopai tuo metu vadovavo brolis Juozas-Ungurys.

Jonas Juodis, kaip pasakojo klasės auklėtoja Antanina Bakšytė, klasėje pakabintam Stalino portretui išbadė akis. Kažkas įskundė. Taip ir Jonas atsidūrė pas partizanus. Jam buvo tik septyniolika. Pateko į Ungurio vadovaujamą kuopą, pasirinko Diedo slapyvardį.

1947 m. pradžioje partizanų tėvas Motiejus Juodis, slapyvardžiu Tėvas, buvo suimtas ir uždarytas į Kauno saugumo kalėjimą. Po ilgų tardymų už ryšius su sūnumis partizanais buvo nuteistas dešimčiai metų lagerio Krasnojarsko krašte. Lageryje Motiejų Juodį ištiko insultas, buvo paralyžuota visa dešinioji kūno pusė, todėl iš lagerio paleistas ir 1951 m. rudenį pargabentas į Lietuvą. Jau visi sūnūs buvo žuvę,

žmona gyveno pas savo seserį Pyplytę-Vaznienę Dvilykių kaime, šeima buvo praktiškai iširusi. Partizanų tėvas apsigyveno Kėbliškių kaime pas brolį Praną – mano tėvą. Aš dėdę Motiejų šiek tiek prisimenu, buvo sunkus ligonis ir daugiausiai juo rūpinosi mano mama. Motiejus Juodis mirė 1953 metų gruodžio mėnesį, palaidotas Pakuonio kapinėse, brolio Prano šeimos kapavietėje.

Partizanų motina Agota Juodienė, slapyvardžiu Motina, gimusi 1904 metais, pagimdžiusi šešis sūnus, aktyviai palaikė ryšius su sūnumis partizanais, žinojo jų bunkerius, dažnai lankė, gydė sužeistus. Visą partizaninio judėjimo laikotarpį gyveno slapstydamasi. Kai sovietai įkalino vyrą Motiejų, šeima praktiškai iširo. Grįžus vyrui iš tremties, kartu jie nebegyveno. 1954 metais gero žmogaus gydytojo pastangomis Agota Juodienė, buvusi partizanų ryšininkė, slapyvardžiu Motina, apiforminta kaip neveiksni ir apgyvendinta Prienų senelių namuose. 1958 metų žiemą ji mirė ir palaidota Prienų senosiose kapinėse, nežinomame kape.

Visų šešių brolių partizanų Juodžių žuvimo datos ir žūties vietos yra žinomos, neišaiškintos tik palaidojimo vietos. Pirmasis iš brolių – Juodis Motiejus-Zuikutis žuvo 1945 m. rugsėjo 24 d. Margininkų kaime Kasperavičiaus sodyboje. Palaikai buvo atvežti į Pakuonį ir užkasti netoli stribų būstinės nuo karo likusiuose apkasuose. 1991m. surasti toje vietoje užkastų žuvusių partizanų palaikai perlaidoti Garliavos kapinėse bendrame kape.

Kuopų vadai Vytautas Juodis-Šarūnas ir Algirdas Juodis-Merkys 1947 m. liepos mėn. 17 d. išduoti saugumo agento žuvo – susisprogdino Ašmintos šlaito bunkeryje. Palaikai buvo nuvežti į Prienus, numesti turgaus aikštėje, nufotografuoti, išniekinti. Po to, kaip pasakojo žmonės, sumesti į Nemuną. Jono Matukevičiaus žiniomis, buvo užkasti šalia Prienų buvusioje žvyrduobėje.

Kuopos vadas Juozas Juodis-Ungurys žuvo 1949 m. birželio 24 d. išduotas Dubravos durpyno direktoriaus Kauno r. Rokų Kelmyno kaime, Mačiulsko sodyboje. Niekintas Panemunės turgaus aikštėje. Palaidojimo vieta nežinoma.

Kuopos vadas Albinas Juodis-Šturmas, išduotas saugumo agento, žuvo 1950 m. sausio mėn. 19 d. Kauno r. Rokų kaime, Stasiulevičių sodyboje, kartu su kitu partizanu, nespėję pasitraukti į mišką. Palaikai buvo niekinami Panemunės turgaus aikštėje. Palaidojimo vieta nežinoma.

Paskutinis Pakuonio krašto partizanas, Tauro apygardos Birutės rinktinės skyriaus vadas Jonas Juodis-Diedas žuvo 1950 m. sausio 20 d., Kauno r. Margininkų kaime, išduotas sodybos, kurioje buvo bunkeris, šeimininko, saugumo agento. <...>

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, buvusio partizano, brolių Juodžių bendražygio, išbuvusio 25 metus Sibiro lageriuose Juozo Skaržinsko-Dramblio rankomis buvo iš ąžuolo padarytas kryžius ir du ąžuoliniai stendai su išdrožtomis Pakuonio krašto žuvusių partizanų pavardėmis, vardais, slapyvardžiais ir žuvimo datomis. Mes, partizanų Juodžių pusbroliai Antanas, Jurgis ir Saulius Juodžiai, drauge su J. Skaržinsku pastatėme priešais buvusią stribų būstinę Pakuonyje partizanams skirtą atminimo ženklą. Buvusio partizano Jono Matukevičiaus iniciatyva, padedant partizanų ryšininkams Ditkauskams, tremtiniui Broniui Murauskui ir mums, broliams Juodžiams, 1994 m. prie Ašmintos, Bagrėno kaimo pakraštyje, buvusio bunkerio vietoje, kur susisprogdino septyni partizanai, tarp jų kuopų vadai Šarūnas ir Merkys, pastatytas memorialas , kurį sudaro septyni kryžiai ir paminklinis akmuo. Akmenyje iškaltos partizanų pavardės, slapyvardžiai ir žuvimo data.

Kuopos vado Albino Juodžio-Šturmo ir dar dviejų žuvusių partizanų žūties vietoje sodybos šeimininkų rūpesčiu Rokuose, Stasiulevičių sodybos kieme, pastatytas standartinis partizanų obeliskas (autorius R. Navickas) su žuvusių partizanų pavardėmis, slapyvardžiais ir žuvimo datomis.

Šilavote gyventojų pastangomis įrengtame memoriale Tauro apygardos žuvusiems partizanams atminti (aut. J. Šlivinskas) akmenyse iškaltos ir brolių Juodžių pavardės. Šešių brolių partizanų Juodžių gimtosios sodybos vietoje pastatytas standartinis obeliskas (aut. R. Navickas) su iškaltomis partizanų ir jų tėvo bei motinos pavardėmis, slapyvardžiais, gimimo ir žūties datomis. Visos Lietuvos partizanų memoriale Kryžkalnyje taip pat yra patalpintos šešių brolių partizanų Juodžių pavardės ir slapyvardžiai.[1]

* 1947 m. liepos mėn. 17 d. Ašmintos šlaito bunkeryje susisprogdino šie partizanai: Vytautas Juodis-Šarūnas, Algirdas Juodis-Merkys, Kazys Batutis-Pavasaris, Bronius Simonavičius-Serbentas, Vincas Prajera-Meteoras, Povilas Šiugždinis-Bitinas, Kazys Grajauskas-Šermukšnis.

** 1944-07-23 su pusbroliu Vytautu Juodžiu-Šarūnu Kazimieras Pyplys-Mažytis pradėjo kovos kelią Pakuonyje.

[1]Antanas Juodis, „Lietuvos laisvės gynėjų Juodžių šeima“, rankraštis, 2023.

Represinių struktūrų dokumentai (7)

Išrašas iš LYA (buv. KGB arch.), b. b. Nr. 10937, t. 3. Pradėta 1947 m. birželio 13 d., baigta 1947 m. rugsėjo 30 d.

<...>
Kaltinamoji išvada kaltinamiesiems

Celiešiui Jurgiui, Mato-Maskoliui <...>;
Glombaitei-Kubilienei Anelei, Juozo-Vilijai;
Karaliui Vytui, Juozo-Povui;
Marčiukaičiui Simonui, Motiejaus <...>;
Arnastauskui Pranui, Andriaus;
Arnastauskaitei Reginai, Prano-Rozetai;
Sabastijauskaitei Elenai, Vlado;
Kazlauskaitei Aldonai, Juozo;
Ditkauskaitei Anastazijai, Kazio;
Milušauskienei Albinai, Motiejaus;
Raugevičiui Albinui, Motiejaus;
Stravinskui Motiejui, Juozo;
Kernazickui Kaziui, Kosto-Nemunui;
Celiešiui Juozui, Mato;
Juodžiui Motiejui, Prano;
Mičiuliui Mikui, Tomo.

Tardymo organų nustatyta, kad Prienų, Marijampolės ir Kauno apskrityse veikia ginkluota nacionalistinė partizanų grupė, pasivadinusi Geležinio Vilko rinktine, kuriai vadovauja Algirdas Varkala-Žaliukas.

Celiešius Jurgis <...> Geležinio Vilko rnkt. štabo viršininko nurodymu legalizavosi ir iki arešto dienos buvo pagrindinis rinktinės štabo ir jos padalinių ryšininkas. <...>

Per ryšininkus ir rėmėjus Glombaitę-Kubilienę, Karalių, Arnastauskaitę ir Marčiukaitį koncentravo ir perdavinėjo partizanų korespondenciją <...>.

Arnastauskas Pranas, 1944 m., būdamas Šaulių organizacijos narys, dalyvavo formuojant partizanų būrį.

Nuo 1946 m. kartu su dukra Arnastauskaite savo ūkyje ne kartą priėmė partizanų būrių vadus: Kurtą – Klemensą Baltrušaitį, Kairį – Petrą Mockapetrį, Dešinį – Kazį Pinkvartą, Varną, ir kitus. 1946 m. gruodžio mėn. savo namuose suteikė prieglobstį apygardos vadui Žvejui – Baltūsiui Antanui, kur buvo pravestas nelegalus susirinkimas. Šiame susirinkime Žvejys įteikė apdovanojimą jo dukrai Arnastauskaitei už aktyvią pagalbą partizanų būrio kovotojams.

Arnastauskaitė Regina 1946 m. stojo į „nusikalstamą“ veiklą kartu su nacionalistinio būrio kovotojais ir kaip ryšininkė vykdė jų pavedimus. Sistemingai savo namuose priiminėjo partizanų būrių vadus. Kaip ypač pasižymėjusi buvo apdovanota partizaniniu apdovanojimu. <...>

Milušauskienė Albina kartu su savo broliu Milušausku Vincu (slapstosi) specialiai įrengtame bunkeryje savo ūkyje ilgą laiką slėpė 7 partizanus kartu su būrio vadu Šarūnu – Vytautu Juodžiu ir asmeniškai juos aprūpino maisto produktais bei kitais ūkiniais reikmenimis.

Kernazickas Kazys yra nelegaliai gyvenančios nacionalinio pogrindžio ryšininkės Kernazickaitės Natalijos (slapstosi) tėvas, nuolat palaikė ryšį su partizanais. 1946 m. gruodžio mėn. savo namuose suteikė prieglobstį partizanų rnkt. vadams Šarūnui – Vytautui Juodžiui ir Serbentui – Broniui Simonavičiui, kurie suorganizavo nelegalų susirinkimą, jo metu įteikė apdovanojimus labiausiai pasižymėjusiems būrio kovotojams.

Sabastijauskaitė Elena nuo 1945 m., gyvendama nelegaliai, buvo būrio vadų Viesulo – Vytauto Marčiulionio ir Šarūno – Vytauto Juodžio ryšininkė. Tuo pačiu metu palaikė nusikalstamą ryšį su kaltinamosiomis Kazlauskaite ir Ditkauskaite. Kaip ypač pasižymėjusi partizanų vadovybės apdovanota juosta „Už sąžiningą užduočių vykdymą“.

Kazlauskaitė Aldona 1945 m. pasislėpusi nuo administracinio išvežimo {čia turima mintyje priverstinį trėmimą į Sibirą} ir užmezgė nusikalstamą ryšį su partizanų rnkt. vadu Žaliuku, buvo jo asmeninė ryšininkė; per Karalių, Sabastijauskaitę ir Marčiukaitį rinko žvalgybi-

nio pobūdžio žinias ir platino partizaninę spaudą. Kaip ypač pasižymėjusi partizanų vadovybės apdovanota juosta „Už sąžiningą užduočių vykdymą“.

Ditkauskaitė Anastazija 1947 m. pradžioje užmezgė nusikalstamą ryšį su prtz. Būrio vadu Serbentu ir jo kovotojais. Ne kartą partizanams <...> teikė žvalgybinio pobūdžio žinias. Lankėsi partizanų stovykloje.

Stravinskas Motiejus 1946 m. rugpjūčio mėn. užmezgė „nusikalstamą“ ryšį su partizanų būrio vadu Šarūnu, asmeniškai ir per kaltinamąsias Kazlauskaitę ir Sabastijauskaitę siuntė partizaninę spaudą. Savo namuose suteikė priedangą poilsiui.

Celiešius Juozas, žinodamas, kad brolis Celiešius Jurgis yra prtz. būrio kovotojas, nepranešė sovietų valdžios organams.

Juodis Motiejus {slap. Tėvas} ir Mičiulis Mikas 1946 m. gruodžio mėn. dalyvavo nelegaliame partizanų rinktinės vadų susirinkime ir apie tai nepranešė sovietų valdžios organams.

[1] *Laisvės kovotojų prisiminimai*, IX dalis, sudarytojas Romas Kaunietis, Vilnius, 2014, p. 758–763.

Rita Pauliukaitienė

Mažyčio kovinės taktikos pavyzdžiai

1947 m. rugsėjo 22 d. Kazimieras Pyplys-Mažytis Kaune pateko į dvi pasalas, nukovė pasalose buvusius kelis jį bandžiusius sulaikyti represinių struktūrų darbuotojus ir sėkmingai pasitraukė. Išvykęs į Švediją, šiuos įvykius K. Pyplys Mindaugo slapyvardžiu aprašė straipsnyje „Netikėtai į MVD-istų Spąstus“, publikacija buvo patalpinta žurnale „Vytis“. Vytauto Juodsnukio knygoje „Suvalkijos partizanų takais“ (II d.) pateikiama šių įvykių versija, kurios įžangą papasakojo ryšininkas Vytautas Paulauskas. Vis dėlto variantas, pateiktas knygoje, savo turiniu ir kalbos stiliumi šiek tiek skiriasi nuo žurnale Vakaruose pateiktos versijos. Svarbiausias turinio skirtumas yra tas, jog „Vyčio“ žurnale K. Pyplys rašo, kad atvykimo tikslas į Rotušės aikštėje esantį butą – susitarti dėl kelionės su sunkvežimio vairuotoju, kurio paslaugomis naudojosi nemažai žmonių, nes stigo transporto. Vytauto Juodsnukio knygoje pateiktame variante į Rotušės aikštę Mažytis atėjo susitikti su ryšininku. Butas buvo tinkamas konspiracinei veiklai, nes jo savininkas iš tiesų buvo vairuotojas, teikęs pavežėjimo paslaugas. Kuri versija artimesnė tiesai, tebūna tolesnių mokslinių tyrimų objektas, nes abiejuose variantuose pateikti įvykiai – vienos iš sėkmingiausių partizanams dienų Kaune. Vėl pagrindinis veikėjas Mažytis, kaip ir 1947 m. vasario 18–19 d. Marijampolėje per „Sužadėtuves“. Tik Marijampolės operacija buvo iš anksto kruopščiai suplanuota, o Kaune veikti reikėjo žaibiškai.

* Straipsnio ištrauka „Netikėtai į MVD-istų spąstus“, kurį parašė K. Pyplys Mindaugo slapyvardžiu, yra prieinama internete: https://partizanulietuva.lt/Audronis-bibliografija [žiūrėta 2024-05-19].

Vytautas Juodsnukis

Suvalkijos partizanų takais II d. (1)

„Šūviai Kauno Rotušės aikštėje“, prisiminimus papasakojo Vytautas Paulauskas

„1947 metų rugsėjo mėnesį Mažytis, gavęs Tauro apygardos vado užduotį, atėjo į Vilkaviškio geležinkelio stotį, kur buvome sutarę susitikti. Po pusvalandžio atbildėjo Karaliaučius–Maskva traukinys. Į mus, „gaspadorišką“ aprangą vilkinčius vaikinus, niekas nekreipė dėmesio. Vagono palydovei įspraudę į delną tris červoncus, „poniškai“ atvažiavome į Kauną. Iš geležinkelio stoties perono apgriuvusių sandėliukų labirintais išėjome prie Nemuno ir pasukome į Napoleono gatvę. Mažytis centre turėjo reikalų, tad susitarus susitikti Rotušės aikštėje, konspiraciniame bute, liko mieste.“ {Vytautas Juodsnukis trumpai išdėsto tolimesnius įvykius: Vytautas Paulauskas, būdamas Rotušės aikštės 9 numeriu pažymėtame name, apie devintą valandą ryte išgirdo bruzdesį. Per langą pamatęs grupę sovietinių pareigūnų, pistoletą paslėpė vandens bakelyje, skubiai nusivilkęs drabužius atsigulė „miegoti“.}

„Netrukus į butą triukšmingai suvirto keli civiliai ir du MGB leitenantai. Apieškoję pirmąjį buto kambarį, čekistai suvirto į mano miegamąjį.

– Podnimaisia, bandit! Odevaisia bystreje! (Kelkis, bandite! Renkis greičiau!) – sušvokštė operatyvinis darbuotojas.

Iškrėtę mano drabužius, išvertę miegamojo spintas ir visas kertes, išgrūdo mane į svetainę ir pasodino kampe ant kėdės, pastatytos atlošu į kambario pusę. Užstalėje sėdėjo du čekistų karininkai.“[1]

[1] Vytautas Juodsnukis, *Suvalkijos partizanų takais*, II dalis, Kaunas, 2011, p. 11–12.

Kazimieras Pyplys-Mažytis, Audronis, Mindaugas

Atlikęs uždavinį dar pasilikau mieste

„Atlikęs uždavinį dar pasilikau mieste, nes buvo numatyta iš Pramonės tresto „pasiskolinti“ pinigų. Pirmadienį atsikėliau gerai nusiteikęs ir patraukiau „paradinėmis“ gatvėmis pas pažįstamą vairuotoją. Buvo apie pusė vienuolikos dienos, kai aš pas jį įėjau vidun. Kambaryje buvo pilna MVD šutvės. Aišku – patekau į pasalą...

Du iš jų sėdėjo prie ginklais apkrauto stalo, kiti trys stovėjo netoli jų. Susigriebiau ir drąsiai žengiau porą žingsnių priekin. Metęs žvilgsnį miegamojo link, pamačiau prie sienos pasodintą mūsų ryšio partizaną... Vienas sėdinčiųjų, pats vyriausias, tarė: „Duok pasą ir darbo pažymėjimą“. Aš žinojau, kuo visa tai baigsis... Pasirinkau tinkamą poziciją „operacijai“ pradėti, nes kitos išeities nebuvo. Kelerių metų partizanavimo praktika išmokė, kad kritišku momentu nereikia nusiminti. Mano „Walter“ PP „jau nerimsta“ kišenėje... Ėmiau dar „baikavoti“ ir užsiėmiau poziciją, iš kurios pradėjau mėginti savo laimę.

Staiga pasikėlė nususęs emvėdistas ir prisiartinęs ėmė mane krėsti. Nerodžiau jokio susijaudinimo, bet bijodamas, kad neužčiuoptų „argumento“, staiga ištraukiau savo ištikimąjį „Walter“, buvusį nuleista atsarga, ir į vamzdį įvedžiau šovinių... Pirmą šūvį paleidau į „glavniausią“ užstalėje, paskui pykštelėjau į mane krėtusįjį... Taip „apdalijau“ visus ir moviau durų link. Staiga iš miegamojo iššoko dar vienas. Nedelsdamas paleidau šūvį į jį. Emvėdistas griuvo ir abiem rankomis griebė man už kojos. Apkabino ir kąsdamas norėjo mane parversti. Paleidau dar vieną šūvį... To jam užteko. Atidaręs duris pasileidau laiptais žemyn.

Iš gatvės per kiemą perbėgau į kito namo kiemą ir kiemais pasinešiau į Žaliakalnio Brazilką. Užbėgau pas Valterį ir abu nusprendėme pranešti Vytautui apie įvykį... Reikėjo eiti pro vartelius. Ant suoliuko sėdėjo kažkoks žmogus ir skaitė laikraštį. Užmetėme akį – rusiškas.

Jau aišku, žengėme toliau, bet į vidų nėjome. Žvilgterėjome per langą – pilna žmonių ir emvėdistų su automatais. „Baikaudami“ bandėme grįžti atgal, bet laikraštį skaitęs žmogėnas jau ėjo priešpriešiais ir rusiškai kreipėsi: „Zaidiom v komnatu (Užeikime į kambarį)“. Matėme, kad jo ranka leidžiasi į kišenę. Kiekviena sekundė brangi... Valteris staigiai griebė jam už rankų, o aš pro petį paleidau šūvį ruskeliui, tada pasileidome, kiek tik kojos neša. Pasprukome...

Užėjome pas patikimus mūsų rėmėjus ir pasiuntėme žmogų pasižvalgyti. Grįžęs žvalgas pranešė, kad įvykių vietose sustabdytas judėjimas ir prigarmėję galybė emvėdistų... Tarp nukautųjų – miesto MVD skyriaus viršininko pavaduotojas, Kalniečių gatvėje – Antrojo milicijos skyriaus Pasų stalo viršininkas.

Istorija tuo nesibaigė. Dievulis apdovanojo mane aukštu ūgiu. Gatvėje ir minioje buvau greitai pastebimas. Na, ir prasidėjo mieste aukštų vyrų medžioklė. Po miestą važinėjo amerikoniški „džipukai“ ir sutikę aukštesnį vyrą čiupdavo, surišdavo rankas ir veždavo į MVD rūmus.

Buvo paskirta stambi premija už mano galvą, nes partizanavau nuo pirmųjų okupacijos dienų. Buvau dalyvavęs aštuoniolikoje kautynių su karinėmis okupanto ir vadinamųjų „liaudies gynėjų“ – stribų pajėgomis, keturis kartus sužeistas. Okupantų valdžiai buvo labai pikta, kad vienas partizanas tiek išklojo „nenugalimosios rinktinių kadrų“... Dar pikčiau, kad išklojo ir pats pabėgo.“[1]

* Vincas Šapoka-Valteris, Vytautas Buzas-Vytautas.

** Istorikas Gintautas Miknevičius apie šiuos įvykius rašo: „Kaune nuo partizano žuvo du saugumo karininkai ir dar vienas buvo sužeistas, deja, žuvo ir vienas civilis, atsitiktinai buvęs su saugumiečiais. Ten buvo saugumiečių surengta pasala partizanams sulaikyti, bet partizanas buvo vikresnis ir geriau pasiruošęs. J. Daumantas jį įvardijo kaip Mindaugą ir šį atvejį aprašė knygoje „Partizanai“, tik žuvusiųjų saugumiečių skaičių padidino du kartus, parašyta, kad buvo nušauti penki saugumiečiai, gali būti, kad civilį žmogų palaikė saugumiečiu, dar vieną saugumietį sužeidė, o nenušovė“. Informacija pateikta: Gintautas Miknevičius, „Partizanų baudžiamoji praktika Kauno apskrityje (1944–1952, II dalis“, in: *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius: *LGGRTC*, 2021, Nr. 1 (49), p. 34.

[1] Kazimieras Pyplys-Mažytis, Mindaugas, „Atlikęs uždavinį dar pasilikau mieste“, in: Vytautas Juodsnukis, *Suvalkijos partizanų takais*, II dalis, Kaunas, 2011, p. 13–15.

Partizanų dokumentai (26)

Ištrauka iš Žalgirio rinktinės vado Vinco Strimo-Šturmo įsakymo Nr. 40, 1947 m. lapkričio 26 d.

Slaptai

<...>

Skelbiu Rinktinės žiniai Apygardos vado {Antano Baltūsio-Žvejo} įsakymo Nr. 41 {2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12} iš š. m. lapkričio mėn. 18 d.

<...>

6.

1944 metų rugpjūčio 24 dieną Apygardos Štabo Pareigūnas Mažytis dalyvavo kautynėse puolant Pakuonio valsčių ir pasižymėjo narsumu, pasiryžimu, staigia ir taiklia ugnimi, nukaudamas nemažą skaičių NKVD ir paleisdamas aštuonis areštuotus iš kalėjimo.

Už šį pasižymėjimą kautynėse Apygardos Štabo pareigūnui Mažyčiui reiškiu tarnybinį pagyrimą.

7.

1945 metų sausio 25 dieną Apygardos Štabo Pareigūnas Mažytis dalyvavo kautynėse su ginkluotom NKVD pajėgom Daukšiagirio k. Pakuonio vls. ir pasižymėjo narsumu, taiklia ugnimi, atkaklumu ir, rizikuodamas savo gyvybe, veržėsi visą laiką pirmose eilėse, nulemdamas pilną kautynių laimėjimą.

Už šį pasižymėjimą kautynėse Apygardos Štabo pareigūnui Mažyčiui reiškiu tarnybinę padėką ir tarnybinį pagyrimą.

8.

1945 m. vasario mėn. 2 d. Apygardos Štabo Pareigūnas Mažytis dalyvavo kautynėse su ginkluotom NKVD pajėgom Pelekonių km. Jiezno vls. ir pasižymėjo narsumu, taiklia bei staigia ugnimi, nukaudamas milicijos viršininką ir nulemdamas kautynių laimėjimą.

Įgaliotiniai ryšiams su Vakarais Juozas Lukša-Skrajūnas ir Kazimieras Pyplys-Audronis (pritūpę) su juos į žygį išlydinčiais Tauro apygardos partizanais. Barzdų vls., Skirkiškės k., 1947 m. gruodžio 14 d. Antroje eilėje iš kairės: Žalgirio rinktinės štabo narys Aleksandras Grybinas-Faustas, šios rinktinės Žvalgybos skyriaus viršininkas Viktoras Vitkauskas-Saidokas, Žalgirio rinktinės partizanas Algirdas Akambakas-Špicas, neatpažintas, partizanas Jonas Kuras-Jaunutis, Žalgirio rinktinės vadas Vincas Strimas-Šturmas, neatpažintas, Geležinio Vilko rinktinės būrio vadas Vytautas Jundila-Jaunutis ir Žalgirio rinktinės partizanas Leonardas Vizgirda-Keleivis.

Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Spėtina, kad Kazimieras Pyplys-Mažytis kelionei į Vakarus Audronio slapyvardį pasirinko neatsitiktinai. Tokį slapyvardį turėjo vienas iš Pakuonio krašto partizanų vadų Jonas Marčiulionis-Audronis, kuris žuvo Alšininkų kautynėse 1945 m. vasario 3 d.

Už šį pasižymėjimą kautynėse Apygardos Štabo pareigūnui Mažyčiui reiškiu tarnybinį pagyrimą.

9.

1945 m. vasario 3 d. Apygardos Štabo Pareigūnas Mažytis dalyvavo kautynėse su ginkluotom NKVD pajėgom Alšininkų km. Jiezno vls. ir pasižymėjo narsumu, smarkia bei taiklia ugnimi ir veržtamasis pirmose eilėse padėjo prasiveržti iš apsupimo visam daliniui.

Už šį pasižymėjimą kautynėse Apygardos Štabo pareigūnui Mažyčiui reiškiu tarnybinį pagyrimą.

10.

1945 m. vasario 3 d. Apygardos Štabo Pareigūnas Mažytis kautynėse su ginkluotom mūsų tautos okupantų pajėgom Alšininkų k. Jiezno vls. tapo l e n g v a i sužeistas.

Sužeidimas atžymimas jo tarnybos lape.

<...>

Originalą pasirašė: Ž v e j y s [be parašo]
Apygardos Vadas.
Nuorašas tikras: N a k t i s [be parašo]
Adjutantas

Originalą pasirašė: Š t u r m a s [be parašo]
Rinktinės Vadas.
Nuorašas tikras: S a i d o k a s [be parašo]
Adjutantas

LVOA, f. 3377, ap. 55, b. 230, l. 71. Nuorašas. Mašinraštis.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 270–272.

Vytautas Jakelaitis

Tai kas tu toks, Antanai Miškini?

1947 m. rudenį suimamas V. Seliokas, tuoj pat E. Akelis ir kun. J. Stankūnas. Tačiau prezidiumas veikia toliau, jam vadovauti imasi J. Boruta. 1948 m. sausio 24 d. suimamos ryšininkės. Pas centro ryšininkę mokytoją O. Šalčiūtę kratos metu surastas visas archyvas – 37 pavadinimų įvairūs dokumentai: 1948 m. sausio 6 d. laiškai su memorandumo Vatikanui (!) nuorašais, memorandumo Keturių valstybių užsienio reikalų ministrų tarybai (!) nuorašai, susirašinėjimas tarp apygardos vado ir būrių (raportai, įsakymai, padėkos), keli pogrindinio laikraščio „Laisvės žvalgas“ egzemplioriai. Tai buvo didžioji dalis daiktinių įrodymų iš 51, esančio šioje byloje, tiksliau – tų įrodymų sąrašo, nes pačių dokumentų dabar byloje nerasime. <...>

Byloje randame svarbų atpažinimo aktą: 1948 m. vasario 3 d. S. Jakštavičius atpažino Žvejo lavoną Lietuvos kariuomenės pulkininko uniforma. Kartu su juo žuvo majoras J. Balsys (Dobilas) ir dar vienas eilinis partizanas – Šapalas {Pranciškus Žaldaris-Šapalas}. <...> Atpažįstant lavonus dar dalyvavo suimtieji Katinas {Stasys Jakštavičius} iš Birutės rinktinės, Viesulas iš Tauro ir Padauža {didelė tikimybė, kad tai Jonas Valaitis ir Ona Tumosaitė}. Prasidėjo naujas tragiškas suėmimų ratas BDPS saulėleidyje.

Vėliau byloje liudininku pasirodo Akiniuočio pravardė – dar ne slapyvardis ir ne pavardė. Paskui kažkas prasitaria, kad tas Akiniuotis gyvena Donelaičio gatvėje, name Nr. 19, kad pas jį lankydavosi ryšininkės. Taip įkliūva V. Bazilevičius, tuoj po jo, vasario 10 d., – A. Miškinis, dar kitą dieną – A. Kučingis, o dar po dienos, jau pakartotinės kratos metu, jo namuose randa sūnų Algimantą ir R. Kaupelį. Tuo pat metu suimamas V. Kauneckas, J. Boruta. Taigi šiems suėmimams gerai pasiruošta, siūlai greitai susivijo į kamuolį – beveik visas BDPS prezidiumas susemtas iš karto. Laisvėje liko tik A. Vabalas (Gediminas), jis žuvo 1948 m. <...>

A. Miškinį suėmė po vidurnakčio, o septintą valandą ryto jau pradėjo tardyti. Jį kaltino nuo 1943 metų buvus Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos nariu, rašius į pogrindinį laikraštį „Laisvės kovotojas“. Į šią organizaciją poetą įtraukė teisininkas I. Kurklietis, 1944 m. vokiečių suimtas, įkalintas Štuthofo koncentracijos stovykloje, ten ir žuvęs. Vienas tos sąjungos vadovų buvo J. Deksnys, vėliau pasivadinęs Hektoru ir iš užsienio grįžęs į Lietuvą dirbti pogrindyje. Štai byloje randame, kad tardytojas Kaplanas klausia A. Miškinį: „Negi jūs nebuvote susitikę su Jonu Deksniu po 1944 metų?“ Toks klausimas jau aiškiai rodo, kad tardytojas gerai informuotas. Taip, 1945 m. A. Miškinis susitiko su nelegaliai atvažiavusiu J. Deksniu, kuris atstovavo Vyriausiajam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui, atsikūrusiam Vokietijoje. J. Deksnys A. Miškiniui liepęs rūpintis šnipinėjimu, gauti radijo siųstuvą, o su juo palaikyti ryšį per brolį Juozą Deksnį. A. Miškinis atsisakęs vykdyti tokias užduotis, todėl kartą Juozas jį baręs. 1947 m. gegužės mėnesį V. Seliokas per V. Bazilevičių jį užverbavęs ir padaręs BDPS prezidiumo nariu, spaudos skyriaus vyriausiuoju redaktoriumi. Nuo 1947 metų vasaros A. Miškinis su V. Bazilevičium redagavę pogrindinį laikraštį „Laisvės žvalgas“, užsienio radijo pranešimus. Tą pačią vasarą A. Miškinis užverbavęs A. Kučingį ir iš jo keturis kartus gavęs užsienio radijo laidų pranešimus, kuriuos suredaguodavęs (kai kur tardymo protokoluose rašoma – otkorektiroval) ir atiduodavęs V. Bazilevičiui, o tas per ryšininkę – į Tauro apygardą Žvejui spausdinti. Viename protokole yra žinia, kad O. Šalčiūtė atnešusi kelis to laikraščio egzempliorius V. Bazilevičiui (V. Bazilevičius sako niekados nematęs to laikraščio), tačiau niekur nėra užprotokoluota, kad tą savo „redaguojamą“ laikraštį kada nors matė ir pats vyr. redaktorius. 1947 m. pabaigoje jis kartu su V. Bazilevičium ir J. Boruta redagavęs memorandumą SNO (kitur rašoma – Keturių valstybių užsienio reikalų ministrų tarybai Paryžiuje), kurio pirminį tekstą parašęs ir atsiuntęs E. Akelis. A. Miškinis pasirašęs Kauko slapyvardžiu, V. Bazilevičius – Taučium, J. Boruta – Linoniu, o A. Miškinis dar užrašęs A. Kučingį slapyvardžiu Kalvaitis. Vėliau jis apie tai pasakė pačiam A. Kučingiui, tas sutikęs. Tada šitą memoran-

dumą jie pasiuntę Žvejui, o tas įpareigojęs Skirmantą – J. Lukšą pereiti sieną ir įteikti dokumentus adresatams.

1948 m. vasario 25 d. šitie kaltinimai A. Miškiniui buvo pateikti oficialiai, remiantis RTFSR Baudžiamojo kodekso liūdnai pagarsėjusiais 58-1a, 58-11 straipsniais. Tačiau tardymas tęsėsi toliau. Ypač sunku poetui buvo kovo ir balandžio mėnesiais, kai tardytojai pasikeisdami vertė jį prisipažinti per J. Deksnį turėjus ryšių su užsieniu. <...>

Jei susėstų dabar visi dvidešimt keturi šios tragedijos veikėjai, pamatytume čia įžymius ano meto inteligentus, mokytojus, Nepriklausomos Lietuvos kariškius, tarnautojus, darbininkus, ūkininkus ir net porą gimnazistų. Tarpusavyje pažįstami vos keletas. Vieni jų žuvo katorgoje, kiti mirė Lietuvoje, keli tebėra gyvi. Galime visaip manyti apie jų kovą ir jos motyvus, įvairiai vertinti nuopelnus, kurie kadaise atrodė baisūs nusikaltimai, bet visi jie buvo tenai, bendrame pasipriešinimo sąjūdyje, o jeigu kurie jam ir nepriklausė, tai vis tiek buvo rezistencijos dalyviai ir kovotojai.[1]

[1] Vytautas Jakelaitis, „Tai kas tu toks, Antanai Miškini?“, in: *Pergalė*, 1990, nr. 4, p. 151–167; https://www.uvb.lt/senasis/miskinis/apie_miskini/tai_kas_tu_toks.htm [žiūrėta 2023-03-14].

Partizanų dokumentai (27)

Ištrauka iš Žalgirio rinktinės vado Vinco Strimo-Šturmo rašto Kęstučio apygardos vadui Jonui Žemaičiui-Vytautui dėl ginkluoto pasipriešinimo centralizavimo ir partizanų suvažiavimo sušaukimo, 1948 m. balandžio 26 d.

Tauro apygardos vado p. Rimanto* esu pavestas atstovauti Apygardai visuose centralizacijos reikaluose ir pagal esamas mūsų dispozicijoje priemones ir galimumus prie to darbo prisidėti. <...>

Kelionė pas „dėdes“ gerai pavyko**. Aš sugrįžau iš „juozų“ su kai kuriais dokumentais, gautais iš [Vyriausiojo Lietuvos Atstatymo Komiteto] Užsienio Delegatūros, kurių dalies nuorašus pasiunčiau Tamstai. <...>

Geresniam tarpusavio bendradarbiavimui prašau susitikimo, net siūlau Tamstai suorganizuoti platesnio masto suvažiavimą, kad galutinai išsiaiškinus centralizacijos reikalus ir juos užbaigus***.

<...>

LVOA {Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas}, f. 3377, ap. 55, b. 225, l. 19. Nuorašas. Mašinraštis.[1]

* Jonas Aleščikas-Gediminas, Rymantas.

** Turima galvoje BDPS Prezidiumo įgaliotinių J. Lukšos ir K. Pyplio kelionė 1947 m. gruodžio mėn. į užsienį (Nijolės Maslauskienės pastaba). Kalbant apie „juozus“, mintyse turima V. Strimo-Šturmo kelionė į Lenkiją, kur jis buvo išvykęs lydėdamas J. Lukšą ir K. Pyplį.

*** Suvažiavimas įvyko 1949 m. vasario 2–22 d. Minaičiuose, Radviliškio r.

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 314–315.

Rita Pauliukaitienė, Rimantė Pauliukaitytė

Kazimiero Pyplio-Mažyčio portreto mįslės

Kazimiero Pyplio-Mažyčio, Audronio portretas, autorius Pranas Lapė. Ant nugarėlės įrašas: „Pranas Lapė 1948 Lidingas Švedija K. Pyplys Partizanas“.
Originalas saugomas Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune

Artėjant K. Pyplio-Mažyčio100-osioms gimimo metinėms ėmus plačiau domėtis šio laisvės kovotojo biografija, dėmesį patraukė toks faktas – jo portretą yra nutapęs žymus lietuvių išeivijos dailininkas Pranas Lapė, o paveikslas kabėjęs Romoje, tiksliau Vatikane, Švento Petro bazilikoje* Vilniaus Aušros Vartų Gailestingumo Motinos koplyčioje (it. *Mater Misericordiae*) arba tiesiog Lietuvių koplyčioje (it. *Capella Lituana*), kuri buvo įrengta išeivių iš Lietuvos pastangomis. Portreto kūrėjas ir vienas žymiausių Lietuvos laisvės kovotojų Mažytis bendravo Stokholme, į kurį 1948 m. Lietuvos partizanų pasiuntiniai J. Lukša ir K. Pyplys slapta atvyko iš Gdansko, padedant Lenkijoje gyvenusiems lietuviams. Šiuos duomenis papildė K. Pyplio-Mažyčio dukterėčia Rima Karpavičienė, kuri papasakojo, kad dailininkas Pranas Lapė gyvendamas Vilniuje po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dėdės portretą padovanojo jos mamai (K. Pyplio seseriai Onai) ir paveikslas buvęs pas ją namuose. Kada tas kūrinys buvęs iš Vatikano atvežtas į Vilnių, kada perduotas saugoti Kazimiero Pyplio seseriai, R. Karpavičienė patikslinti negalinti, tik prisimenanti, kad jos mama 2011 metais nusprendusi brolio Kazimiero portretą padovanoti Vytauto Didžiojo karo muziejui. Ji paklaususi dailininko Prano Lapės nuomonės, ar jis pritartų tokiam žingsniui. Autorius pritaręs ir paveikslas buvo padovanotas muziejui. Šiuo metu portretas yra saugomas Kaune, Vytauto Didžiojo karo muziejaus fonduose. Paveikslo apraše yra šie duomenys: „Aut. Pranas Lapė, 1948 m. Drobė, aliejus, 61x38 cm. Portrete – jaunas vyras, banguotais plaukais, melsvu kostiumu, šviesiais marškiniais, margu kaklaraiščiu iki krūtinės. Veidu pasisukęs truputį į kairę, žvilgsnis nukreiptas kairėn. Ant portreto dešinės pusės dailininko parašas. Ant nugarėlės įrašas: „Pranas Lapė 1948 Lidingas Švedija K. Pyplys Partizanas“. Įsižiūrėjus į portretą, kilo klausimas, kodėl dailininkas Pranas Lapė nusprendė tapyti Kazimiero Pyplio-Mažyčio portretą? Gal nujautė, kad kurdamas šio Lietuvos laisvės kovotojo paveikslą, atskleis ne tik jo vidinę būseną, bet išreikš ir visos lietuvių tautos lūkesčius, viltis, kurių buvo neįmanoma išsakyti žodžiais.[1]

[1] Rita Pauliukaitienė, Rimantė Pauliukaitytė, „Kazimiero Pyplio-Mažyčio portreto mįslės“, in: https://www.punskas.pl/is-praeities/kazimiero-pyplio-mazycio-portreto-misles/ [žiūrėta 2024-05-27].

* Jau pradėjus rengti šią knygą spaudai, Bažnytinio meno muziejuje Vilniuje 2024 m. birželio 5 d. buvo atidaryta paroda „Lietuvos balsas Šaltojo karo metais: lietuvių koplyčios Vašingtono Nacionalinėje šventovėje ir Šv. Petro bazilikoje Vatikane“. Parodos kuratorė prof. dr. Giedrė Jankevičiūtė drauge su parodos rengėjų komanda atliko didžiulį darbą, kad parodos lankytojai galėtų susipažinti ir su istoriniais faktais, ir to meto lietuvių išeivių menininkų dailės darbais. Antaninos Garmutės knygoje „Išėjo broliai“, p. 47, paminėtas epizodas, jog K. Pyplio-Mažyčio portretas kabėjo Šv. Petro bazilikoje, vis dėlto nebuvo įgyvendintas, nes parodoje pateiktuose tekstuose rašoma, jog išeivijos lietuviams iš pradžių projektuojama „koplyčia buvo pristatoma kaip Lietuvos kankinių koplyčia. Lietuvos kankiniai buvo suprantami pačia plačiausia prasme – kaip visų laikų lietuviai, kentėję, kovoję ir mirę už savo tautą, tėvynę ir tikėjimą. Ketinta atvaizduoti ir sovietų teroro aukas – Sibiro tremtinius ir vyskupus kankinius Vincentą Borisevičių, Teofilių Matulionį, Pranciškų Ramanauską, Mečislovą Reinį. Tokiems ketinimams įvairiais kanalais priešinosi sovietai. Galiausiai Vatikano pozicija nedidinti įtampos su Sovietų Sąjunga nulėmė, <...> vietoje Lietuvos kankinių koplyčia buvo pavadinta Gailestingumo Motinos koplyčia“. Žinoma, pasikeitė ir koplyčios apipavidalinimo programa. Gailestingumo Motinos (dar vadinama Lietuvių) koplyčia, įrengta pagal Vytauto Kazimiero Jonyno projektą, buvo atidaryta ir pašventinta 1970 m. liepą.

Rita Pauliukaitienė

Kazimiero Pyplio-Mažyčio gyvenimo epizodai (2)

1949-05-01 – Kazimieras Pyplys-Audronis grįžo MI6 jūriniu desantu į Lietuvą drauge su Jonu Deksniu, Valdemaru Briedžiu, latviu Vivudu Šveicu, estais Valdžiu Maksu ir Niksi (Anušauskas, p. 241).

1949-05-03 – vengdamas provokacijos Kazimieras Pyplys-Audronis atsiskyrė nuo grupės, su kuria atvyko, susitikęs su tariamais Žemaitijos partizanais, įtarė klastą, nėjo drauge su jais, o pasuko į Pietų Lietuvą (Daumantas, p. 679).

1949-05-05 (šaltiniuose minima ir šiek tiek vėlesnė data) Audronis atvyko į Tauro apygardą, pradėjo eiti ankstesnes pareigas. Susisiekė su Geležinio Vilko partizanais („Lietuvos partizanų Tauro apygarda“, p. 440).

1949 m. gegužės antroje pusėje susitiko su tėvais ir seserimi bei kitais artimaisiais pas Šalčius Dambravoje (Garmutė, p. 55). Gegužės pabaigoje Baltramurgio kaime susitiko su nuo 1944 m. partizanavusiu Kazimieru Pinkvarta-Dešiniu (Juodsnukis, II d., p. 337).

1949-06-06 – Kazimieras Pyplys-Audronis, Mažytis parašė laišką LLKS Vyriausiajam ginkluotųjų pajėgų vadui Adolfui Ramanauskui-Vanagui.

P. Vanagai,

Pranešu Jums, kad gegužės 1 d. iš V. Europos pasiekėm Lietuvos krantus.

Atvykę nesuradom jokių ryšių. Atsitiktinai pasitaikė susitikti su partizanais, kurie prisistatė kaip Žemaičių Apygardos Štabo pareigūnai su pulk. Chodakausku priešakyje /Smetonienės broliu/. Aš apie juos susidariau nuomonę, kad yra provokatoriai, o ne partizanai, nes nesudarė man vaizdo. Su manim buvo atvykę du lietuviai: jų tarpe Prapuolenis, be to, buvo du estai ir 1 latvis.

Po diplomatiškų derybų su vadinamaisiais partizanais Prapuolenis ir du estų atstovai, nebojant mano perspėjimų, nuvyko jų globon. Tuo tarpu aš vienas laimingai pasiekiau Tauro Apygardą.

Sąryšyje su tuo prašau jūsų:

1. Patikrinti per jūsų turimus kanalus su Žemaičių Apygarda, ar joje nesiranda mano bendrakeleiviai.

2. Jeigu Žemaičių Apygardoje nesiranda mano bendrakeleiviai, tai prašau perspėti dalinių vadovybes, kad būtų budrūs, nes jeigu juos paėmė gyvus MGB, gali bandyti mus išprovokuoti persirengę anų rūbais ir pavartoti jų turimą medžiagą.

3. Kuo skubiausiu laiku norėčiau su Jumis susitikti asmeniškai ir painformuoti smulkiau apie visą padėtį.

Sėkmės!

Audronis-Mažytis
(Daumantas, p. 679).

1949 m. birželio 15 d. Audronis-Mažytis gavo Vanago laišką ir parašė atsakymą, kurį pradėjo taip: „p. Vade“. Padėkojo už norą susitikti ir išreiškė pageidavimą taip pat susitikti su Rimvydu – Jurgiu Krikščiūnu (LGGRTC parengta medžiaga, in: http://www.genocid.lt/datos/pyplys.htm (žiūrėta 2024-05-24).

1949 m. birželio 18 d. Audronis parašė laišką LLKS Prezidiumo pirmininkui Jonui Žemaičiui-Vytautui, kuriame detaliau negu Adolfui Ramanauskui-Vanagui skirtame birželio 6 d. rašytame laiške išdėstė savo sugrįžimo į Lietuvą ir Tauro apygardą aplinkybes. Laiškas LLKS Prezidiumo pirmininkui Vytautui buvo išsiųstas per LLKS Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado Vanago ryšio kanalus.

Pranešu tamstai, kad š. m. gegužės 1 d., apie 01 val. laimingai pasiekėme ir išsikėlėme Lietuvos pajūryje, ties Menciškės km. <...>

Š. m. birželio 18 d. iš Prapuolenio gavau laišką, kurio nuorašą su paaiškinimais prisiunčiu Jums. <...>

Jeigu Prapuolenis ir kiti pakliuvo į MVD rankas, tai galėjo išduoti savo šifrus, su kurių pagalba gali susirišti su užsieniu ir tuo pačiu labai sukompromituoti LLKS sąjūdį.

Todėl prašau kaip galima greičiau parūpinti man trumpų bangų kristalinį radijo siųstuvą – priimtuvą. Kristalus turiu aš pats. Susidarius tokiom aplinkybėms, būtinai reikalinga pranešti p. Skrajūnui tikrąją padėtį ir, kiek sąlygos leidžia, užsieniui reikalingų žinių, kad jis, jei MVD bandė provokuoti užsienio jėgas, užkirstų tam kelią („Laisvės kovos“, p. 500–501).

1949 m. birželio 22 d. Kazimieras Pyplys-Audronis minimas J. Deksnio, jau užverbuoto sovietinio agento, klaidinančiame Vakarus radijo ryšio pranešime :

N++/ ...Kaune veda pogrindžio pertvarkymo darbus. Audronis Taure diskredituoja tautinį judėjimą. N++/ pastangos paveikti jį be sėkmės. Jis vengia ryšių su mumis („Laisvės kovos“, p. 533).

1949 birželio mėn. Mažytis išsiuntė radiogramą į Vakarus, kad J. Deksnys suimtas.

1949 m. rugsėjo 10 d. susipažinęs su K. Pyplio-Mažyčio parsivežta iš užsienio medžiaga Tauro apygardos vadas Aleksandras Grybinas-Faustas išsiuntė raštą rinktinių vadams dėl žinių apie kolūkius, tarybinius ūkius ir kitus ūkinius bei karinius objektus rinkimo („Lietuvos partizanų Tauro apygarda“, p. 310).

1949 m. rugsėjo 18 d. specialusis LLKS įgaliotinis Kazimieras Pyplys-Mažytis buvo paskirtas į LLKS Vyriausiąją vadovybę ir išvyko į Dainavos apygardą, kur rezidavo LLKS Vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas („Lietuvos partizanų Tauro apygarda“, p. 440).

1949 m. sugrįžęs iš Vakarų Mažytis susitiko su LLKS Vyriausiuoju ginkluotųjų pajėgų vadu Adolfu Ramanausku-Vanagu. Bendrauta tikriausiai buvo nuo rugsėjo 19 ir ne ilgiau kaip iki 22 dienos. Bunkeris Kalesninkų miške netoli Alytaus, į kurį atvyko K. Pyplys-Mažytis bei Dainavos apygardos Ryšių skyriaus karininkas J. Makarevičius-Žilvitis, buvo iškastas pavasarį, jį iškasė Dainavos apygardos vadas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas su bendražygiais, nes vadaviečių slėptuvės galėjo būti žinomos tik nedaugeliui. Tikėtina, kad tada susitiko A. Ramanauskas-Vanagas, K. Baliukevičius-Tylius, U. Dailidė-Tauras, J. Karpis-Vieversys, V. Petrauskas-Guoba, K. Pyplys-Mažytis ir J. Makarevičius-Žilvitis. Rugsėjo 23-iąją šiame vadavietės bunkeryje tebuvo Mažytis ir Žilvitis.

1949 m. rugsėjo 19 d. Kazimieras Pyplys-Mažytis užpildė dokumentą – „Tėvynei pareigų ėjimo lapą“. Dokumentas parašytas spausdinimo mašinėle, tik sakytinis slapyvardis Gintautas pirmajame lape ir parašas Audronis-Mažytis penktajame įrašyti ranka. Tai ne tik pa-

skutinis žinomas šio partizano parašytas dokumentas, bet ir vienintelis žinomas paties Laisvės kovos karžygio pilnai užpildytas ir išlikęs „Tėvynei pareigų ėjimo lapas“. Jis saugomas Lietuvos ypatingajame archyve.

1949 m. rugsėjo 23 d. Kazimieras Pyplys-Mažytis, Audronis po atkaklių kautynių su MGB kariuomenės 4-osios šaulių divizijos 34-ojo šaulių pulko pajėgomis žuvo drauge su Juozu Makarevičiumi-Žilvičiu Alovės valsčiuje, prie Žarnaučiznos kaimo, Kalesninkų miške buvusiame bunkeryje (Grunskis, p. 254). Kazimiero Pyplio ir Juozo Makarevičiaus palaikų užkasimo vieta iki šiol neišaiškinta.

1949 m. gruodžio mėn. sovietinių represinių struktūrų pareigūnai tik po kelių mėnesių nustatė abiejų žuvusiųjų Kalesninkų miške rugsėjo 23 d. Lietuvos laisvės kovotojų tapatybes (K. Pyplio ir J. Makarevičiaus), nes iš pradžių jie manė, kad bunkeryje tada žuvo Dainavos apygardos vadas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas ir štabo narys Julius Karpis-Vieversys (Grunskis, p. 254).

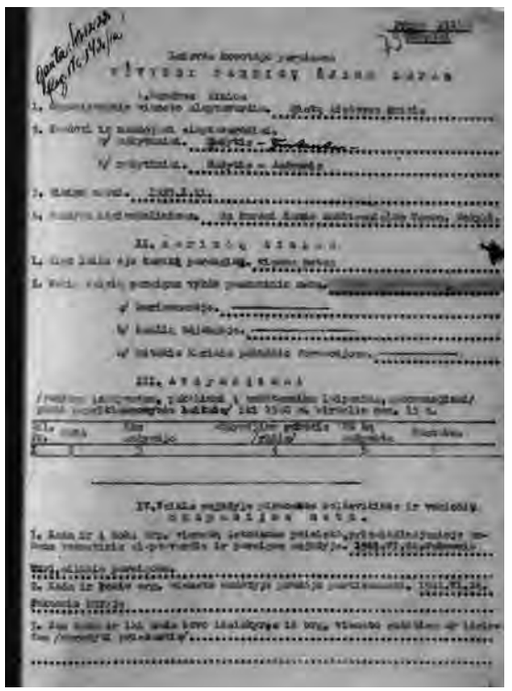

Kazimieras Pyplys-Mažytis, „Partizano pareigų ėjimo lapas“, 1949 m. rugsėjo 19 d., p. 1, fragmentas. Iš Lietuvos ypatingojo archyvo rinkinių

Antanina Garmutė

Išėjo broliai (2)

1949 m. Mažytis grįžo iš užsienio ir apsistojo Dambravos pamiškėje.

– Senieji Pypliai ir aš, – pasakoja Izabelė, – nuėjome su juo pasimatyti. Nunešėm maisto. Jo mama apsiverkė ir sako: „Ko tu, Kazeli, grįžai? Visi tavo draugai žuvo“ ...

– Kaip aš ten sėdėsiu, jeigu mano draugai žūsta!?

<...> Atlikęs keletą Geležinio Vilko rinktinės užduočių, pasitraukė į Dzūkijos Dainavos apygardą.

<...> Pavergtoje Lietuvoje nuo Kalesninkų miško nenuleido akių visas NKVD organų elitas. Ankstyvą rytmetį motorizuoti rusų armijos daliniai nuo Vilniaus ir Kauno pilkomis bangomis plūdo į Dzūkiją. Aštuoniasdešimtmetis Klausiškės kaime gyvenantis buvęs eigulys Truncė iki šių dienų išlaikė gyvą atmintį. 1949 m. rugsėjo 23 d. į eigulio kiemą suvažiavo 60 sunkvežimių su rusų kareiviais.

– Čia žolės tiek nebuvo, kiek rusų! – linguoja žilą galvą senasis eigulys. – Rusas prie ruso! Keliom eilėm ėjo! Prieš du lietuvių vyrus: jūsiškį Mažytį ir mūsų Žilvitį – Makarevičių nuo Nedzingės...

<...> Mažytis ir Žilvitis didvyriškai gynėsi. Nukovė 18 rusų. Tačiau ar gali atlaikyti Titanas kalno laviną? Bunkerio stogą jau trypė. Mina, kuri buvo pritvirtinta prieš įėjimą, nesprogo. Pasigirdo sprogimas viduje... Rusai įmetė vietinį gyventoją Sadauską į slėptuvę patikrinti, ar yra kas gyvas. Žmogus pamatė du nejudrius kūnus. Žilvitis, kurį jis pažinojo, buvo nusišovęs į kaktą ir gulėjo arčiau durų. Fotografijoje, kurią enkavėdistai rodė tardomiesiems atpažinimui, buvo tik viena Mažyčio veido pusė...[1]

[1] Antanina Garmutė, *Išėjo broliai*, Kaunas, 1990, p. 62–63.

Partizanų dokumentai (28)

Tauro apygardos vado Viktoro Vitkausko-Karijoto įsakymas
Nr. 34,1950 m. rugpjūčio 22 d., ištrauka

<...>

Rikiuotės sritis.

1.

A[pygardos] Š[tabo] pareigūnas p[a]rt[izanas] Mažytis-Audronis 1949 m. gegužės mėn. 5 d. iš komandiruotės (Vakarų Europos su specialiais LLKS įgaliojimais) grįžo ir pradėjo eiti savo tiesiogines pareigas.

2.

A[pygardos] Š[tabo] pareigūnas – spec[ialus] LLKS įgaliotinis p[a]rt[izanas] Mažytis-Audronis išvyko tolimesnei tarnybai į vyr[iausiąją] V[a]d[o]v[ybę]. Nuo išvykimo dienos – 1949 m. rugsėjo 18 d. išbraukti iš Ap[ygardos] p[a]rt[izanų] asmeninės sudėties.

3.

Skelbiu P[ietų] L[ietuvos] Sr[ities] V[ado] įsakymo Nr. 9 (1) iš [19]49.12.01.

1.

LLKS Įgaliotinis M a ž y t i s 1949 m. rugsėjo m. 23 d. Alytaus apskr[ities] Alovės vls. Kalesnykų miške priešui apsupus partizanų vadavietę, didvyriškai kovodamas žuvo.

Originalą pas[irašė]: A. VANAGAS [be parašo] Nuorašas
Tikras:/-/ TAURAS
Sr[ities] V[adas] [be parašo]
L[aikinai] e[inantis] p[areigas]
Sr[ities] V[ado] Adj[utantas]

LVOA, f. 3377, ap. 55, b. 225, l. 83. Nuorašas. Mašinraštis.[1]

* Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Urbonas Dailidė-Tauras.

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 440–441.

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

Partizano Dzūko dienoraštis (1)

Ištraukos, 1949 m.

Gegužės mėn. 24 d.

Aš vėl su devyniais vyrais kasu sau vadavietę. Iš laukų į mišką lengvas ryto vėjas atneša šventų giesmių garsus.

– Žmonės į kryžius eina, – pastebi Šamas.

– Žmonės į kryžius eina, o mes žemėn knisamės, – juokdamasis kalba Biliūnas.

Tikrai, pas mus visada viskas vyksta priešinga linkme...

Jau vakar suruošėme bunkeriui medžiagą: supjovėm lentas, šulelius, balkius, nusipirkom toliaus, vinių, sienoms apmušti popieriaus ir kt. Atseit statybinė „medžiaga“ paruošta – beliko tik iškasti.

Šiandien atsikėlėm apie 3 val. ryto, truputį užkandom ir pradėjom darbą. Dabar 9 valanda, ir iškasėm daugiau kaip pusę bunkerio. Svarbiausia, kad gera darbo nuotaika. O gerai nuotaikai susidaryti buvo ir tam tikro pagrindo. Prieš pradėdami kasti bunkerį, partizanai visada spėlioja, kokia žemė bus: ar smėlis, ar molis, ar skala, ar šlynas... Jei smėlis – darbas lengvas, mažai jėgų reikalauja. Jei molis ar skala – darbas sunkus, ir reikia panaudoti kirtiklius. Šiandien, mūsų laimei, pasitaikė smėlis su molio priemaišom. Tokiu būdu kasimas dar lengvesnis negu ten, kur grynas smėlis. Gryname smėlyje gero kastuvo nepaimsi, o čia joks trupinėlis atgal nenukrinta.

Gegužės 26 d.

Bunkerį iškasėme ir užmaskavome. Žemes pavyko išsklaidyti gerai, ir nematyti jokio pakilimo. Bunkerį maskavome sausais pernykščiais lapais ir eglių spygliais. Vakar lijo, ir mes, naudodamiesi lietum, pasodinom miško gėlių ir žalumynų. Ant paties bunkerio (užmetėm) kelis senus kelmus ir lazdynų krūmus. Įrengėme ir vidų. Vidaus įrengimas nesiskiria nuo kitų mūsų bunkerių, tik narus sukalėme trejus.

Gegužės mėn. 27 d.

Šiandien nakvojome sename Kregždės bunkeryje. Vakar čia atėjome pasiimti kai kurių daiktų. Galvojom, kad daiktus patys pajėgsim nusinešti, tačiau, pasirodo, reiks imti pastotę.

Iki sutemos dar dvi valandos laiko. Susipakavę daiktus, laukiam pastotės. Vieversys kaip tikras vieversys niūniuoja dainą. Jis turi neblogą balsą, ir jo dainos mane kažkaip liūdnai nuteikia ir sukelia vis naujus prisiminimus.

– Greit pušų tankmėj tu dingai kaip sapne...[1]

* Šias L. Baliukevičiaus-Dzūko „Dienoraščio“ ištraukas įdėti į knygą pasiūlė Robertas Ožalinskas, Kalesninkų miško partizanų bunkerių vietų žinovas. Bunkerį, kuriame žuvo Mažytis ir Žilvitis, kasė Dainavos apygardos vadas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas ir štabo narys Julius Karpis-Vieversys drauge su kitais bendražygiais. Netgi enkavėdistai kurį laiką manė, kad Dainavos apygardos vadavietės bunkeryje 1949-09-23 žuvo Dzūkas ir Vieversys. Knygoje „Laisvės kovos 1944 –1953 metais“, psl. 403, rašoma: „Dainavos Ap[ygardos] vadovybė 1949 metais patyrė du visiškus vadaviečių su visomis spausdinimo priemonėmis sunaikinimus (kovo 7 d. ir rugsėjo 23 d.)“.

** 2023 m. minint 100-ąsias Kazimiero Pyplio-Mažyčio metines, jo ir bendražygių atminimas pagerbtas daugelyje renginių; Pakuonio Švč. Mergelės Marijos bažnyčios šventoriuje dukterėčios Rimos Karpavičienės iniciatyva buvo pastatytas kryžius (aut. A. Sakalauskas); Rita Pauliukaitienė sudarė knygą „Kazimieras Pyplys-Mažytis. Lietuvos partizanų pasiuntinys į Vakarus“, kuri buvo išleista Punsko „Aušros“ leidykloje; Kalesninkų miške, K. Pyplio-Mažyčio ir J. Makarevičiaus-Žilvičio žūties vietoje, pilietinės iniciatyvos „Vanago Lietuva“ vadovo Alko Paltaroko suorganizuota Lietuvos skautų, šaulių ir atsargos karių grupė pastatė ąžuolinį Juodąjį dvigubą kryžių – LLKS laisvės kovos ženklą.

[1] Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, „Partizano Dzūko dienoraštis“, in: Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, Kaunas, 1994, p. 328–337.

Partizanų dokumentai (29)

Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadovybės raportas LLKS Prezidiumo vadui Jonui Žemaičiui-Vytautui dėl pasižymėjusių partizanų apdovanojimo, ištrauka

1950 m. birželio mėn. 12 d.
Nr. 80
LV* /per LAV/
Raportas

N[emuno srities] Vadų susirinkimo, įvykusio 50.06.01, pavestas pristatau atžymėti N[emuno srityje] žuvusius vadus už nuveiktus darbus bei nuopelnus tautai ir sąjūdžiui.

I. Laisvės Kovos Karžygio vardu

1. Mažytį-Audronį

1947 m. vasario mėn. 19 d. viršininkų įsakymu X mieste, būdamas svečiuose, vienas likvidavo penkis to miesto stambius NVD pareigūnus.

1947 m. gegužės** mėn. Kauno rotušėje, vykdydamas ypatingą tarnybinį uždavinį, MVD pareigūnų sulaikytas, juos nukovė ir laimingai pasitraukė /aprašyta „Partizane“ Nr. 4, 1949 m. gruodžio mėn./.

1947 m. gruodžio mėn. 18 d. sąjūdžio vadovybės su slaptais užduviniais buvo išsiųstas į Vakarus. Kelionės metu, pereinant Lietuvos–Lenkijos sieną, turėjo kautynes prie Heide–Muede, miške /Prūsijoje/.

Į Lietuvą grįžo 1949 m. gegužės mėn. 5 d. Sutikęs provokatorius, nesidavė išprovokuojamas. Sunkiomis aplinkybėmis laimingai grįžo į T[auro] A[pygardą].

Viso kautynių turėjo 18, kuriose visose pasirodė kaip ypatingai sumanus ir narsus laisvės kovotojas.

T[auro] A[pygardoje] ėjo skyriaus, būrio ir kuopos vadų pareigas.

Atžymėtas narsumo ir uolumo juostelėmis.

Žuvo 1949 m. rugsėjo mėn.

2. Garibaldį <...>.

Viltis

e[inantis] SR[ities] V[ado] p[areigas]

Buv. LSSR VSKA. Baudž. b. f. B. 33960/3. T. 11. L. 288–289. Originalas. Mašinraštis.[1]

* LV – LLKS vadui Jonui Žemaičiui-Vytautui per LLKS Gynybos pajėgų vadą Adolfą Ramanauską-Vanagą.

** Kazimieras Pyplys-Mažytis į 2 pasalas pateko ir laimingai iš jų pabėgo 1947 m. rugsėjo 22 d. Kaune, Rotušės aikštėje, name, pažymėtame Nr. 9, ir Kalniečių gatvėje.

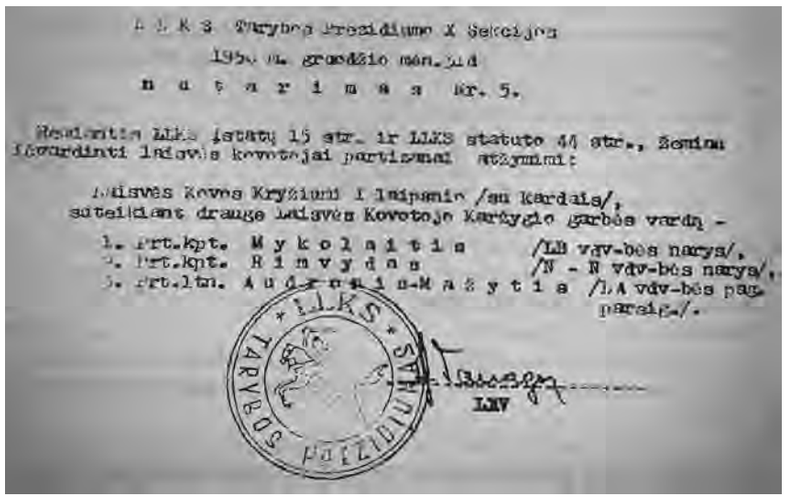

L L K S Tarybos Prezidiumo X Sekcijos
195[illegible] m. gruodžio mėn. [illegible] d
n u t a r i m a s Nr. 5.

Remiantis LLKS įstatų 15 str. ir LLKS statuto 44 str., Sekcija
[illegible]ardinti Laisvės kovotojai partizanai atžymimi:

Laisvės Kovos Kryžiumi I laipsnio /su kardais/,
suteikdami drauge Laisvės Kovotojo Karžygio garbės vardą –

1. Part.kpt. M y k o l a i t i s /LK vyr-bės narys/,
2. Part.kpt. R i m v y d a s /N - K vyr-bės narys/,
3. Part.ltn. A u d r o n i u-M a ž y t i s /LA vyr-bės pag. pareig./.

LLKS TARYBOS PREZIDIUMAS

LKV

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Prezidiumo X Sekcijos Nutarimas apdovanoti Laisvės Kovos kryžiais ir suteikti Laisvės Kovos Karžygio vardą Pietų Lietuvos (Nemuno) srities partizanams – partizanų kapitonui J. Lukšai-Mykolaičiui, partizanų kapitonui J. Krikščiūnui-Rimvydui, partizanų leitenantui K. Pypliui-Audroniui, Mažyčiui, pasirašytas A. Ramanausko-Vanago 1950 m. gruodžio 31 d.
Kopija iš A. Ramanauskaitės-Skokauskienės šeimos archyvo

Kadangi ryšiai tarp Vakarų Lietuvos ir Pietų Lietuvos LLKS Tarybos Prezidiumo sekcijų buvo trūkinėjantys, nutarimo apie Laisvės kovos karžygio vardo suteikimą Kazimierui Pypliui-Mažyčiui, Audroniui Pietų Lietuvos sekcija negavo. Manydami, kad LLKS Tarybos Prezidiumo sekcijos veikla Vakarų Lietuvoje yra paralyžiuota ir nutarimo suteikti Laivės kovos karžygio vardą Kazimierui Pypliui-Mažyčiui, Audroniui nėra, šį aukščiausią LLKS kovinį apdovanojimą jam skyrė ir Pietų Lietuvos LLKS Tarybos Prezidiumo sekcija tuo pačiu nutarimu kaip Juozui Lukšai-Mykolaičiui bei J. Krikščiūnui-Rimvydui. Dokumentą pasirašė pirmasis LLKS vado Jono Žemaičio-Vytauto pavaduotojas A. Ramanauskas-Vanagas.

[1] *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, sudarytojai Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas, 1996, p. 585–587.

VII DALIS
JURGIS KRIKŠČIŪNAS-RIMVYDAS

Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas.
Iš Prienų krašto muziejaus fondų

Rūta Trimonienė

LGGRTC dokumentai (11)

Duomenys apie 1949 m. gruodžio 15 d. Punsko vls. Šlynakiemio k. (Lenkija) žuvusius Dainavos apygardos štabo ryšių su užsieniu karininką J. Krikščiūną-Rimvydą ir partizaną V. Prabulį-Žaibą

1949 m. gruodžio 15 d. Punsko vls. Šlynakiemio k. (Lenkija) žuvo Dainavos apygardos štabo ryšių su užsieniu karininkas Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir partizanas Vitas (Vytautas) Prabulis-Žaibas.

„Suvalkų trikampis – tai senosios jotvingių genties teritorijos, o dabar – lietuviškoji sala Lenkijoje. Neatsitiktinai šios vietos vadinamos Suvalkų trikampiu – lietuviai daugiausia ir gyvena trijuose trikampį sudarančiuose miestuose – Suvalkuose, Seinuose ir Punske bei tarp jų esančiuose kaimuose lietuviškais pavadinimais: Ožkiniai, Vilkpėdė, Šlynakiemis, Smalėnai.

Lietuvai ir Lenkijai 1920 m. spalio 7 d. pasirašius Suvalkų sutartį, šios teritorijos atiteko Lenkijai, bet lietuviai liko gyventi nuo seno savosiose žemėse.

Nuo 1945 m. pas juos prieglobstį rasdavo Lietuvos partizanai. Tai buvo jų forpostas kelionėje į Vakarus, perėjus „geležinę uždangą“.

[...] Remiantis gyvų istorijos liudytojų prisiminimais, gana detaliai pavyko atkurti paskutines J. Krikščiūno-Rimvydo ir Vito Prabulio-Žaibo gyvenimo dienas. Anot partizanų rėmėjo Prano Grigučio, 1949 m. žiemos pradžioje J. Krikščiūnas, nujausdamas galimą išdavystę, paprašė, kad jis, P. Grigutis, leistų savo sodyboje Ožkinių kaime išsikasti bunkerį, kuriame būtų galima peržiemoti. Remiantis kitos liudytojos – Adelės Paliukonytės-Samulevičienės – pasakojimu, jau turėdami pasidirbę lenkiškus pasus, partizanai žadėjo peržiemoti ir 1950 m. pavasarį traukti į Vakarus. Gavę sodybos šeimininko P. Grigučio sutikimą, J. Krikščiūnas ir V. Prabulis per vieną naktį (gruo-

džio 14-osios į 15-ąją) išsikasė bunkerį. Beliko tinkamai įrengti vidų. 1949 m. gruodžio 13 d. paryčiais jie dar sugrįžo į senąjį bunkerį šalia Šlynakiemio kaimo, įrengtą viename iš trijų šalia esančių nedidelių pušynėlių, nuo karo užsilikusiame senosios technikos apkase, o vakare ketino galutinai persikraustyti į naująjį bunkerį.

Kaip pasakojo kitas partizanų rėmėjas Juozas Jakimavičius, kurio žemėje buvo minėti pušynėliai, tik spėjus partizanams grįžti į senąjį bunkerį, kareiviai pradėjo supti mišką. Buvo sutraukta daug kariuomenės. Pasigirdo šūviai. Netrukus J. Jakimavičius buvo suimtas ir kareivių atvarytas prie bunkerio. Patys jie į vidų lįsti nedrįso – įstūmė suimtą partizanų rėmėją. Bunkerio viduje J. Jakimavičius pamatė sunkiai sužeistą J. Krikščiūną-Rimvydą, („buvo nuneštas kiaušo viršus, matėsi smegenys“) ir nusišovusį V. Prabulį-Žaibą („matėsi šautinė žaizda pasmakryje, rankoje laikė „Parabelį“). J. Jakimavičius ištraukė iš bunkerio Rimvydą, kurį kareiviai skubiai nunešė prie mašinų, Žaibo kūną, bunkeryje buvusius ginklus, porą kepalų duonos ir J. Krikščiūno rašytą Lietuvos pasipriešinimo kovų istoriją…“.

Tiksli žuvusių partizanų palaidojimo vieta kol kas neišaiškinta.

Abiejų partizanų atminimas įamžintas:

Atgimimo pradžioje Lenkijoje Punsko vls. Šlynakiemio k. miške pastatytame kryžiuje J. Krikščiūno-Rimvydo ir partizano V. Prabulio-Žaibo žuvimo vietoje.

1991 m. rugsėjo 14 d. Kalvarijos miesto naujosiose kapinėse atidengtame antkapiniame paminkle 1991 m. birželio 13 d., 1992 m. liepos 25 d. ir 2000 m. gegužės 6 d. iš įvairių užkasimo vietų perkeltiems ir šioje kapinių vietoje palaidotiems 1944–1952 m. Kalvarijos apylinkėse žuvusiems bei įamžintiems penkiasdešimt penkiems Tauro apygardos Vytauto rinktinės 4-osios ir 45-osios (Ąžuolo) kuopų partizanams atminti (aut. buvę Tauro apygardos Vytauto rinktinės partizanai Bronislovas Jungaitis-Savanoris ir Antanas Kružikas-Vytenis, dailininkas V. Kalinauskas).

KRIKŠČIŪNAS JURGIS-RIMVYDAS
1919 09 14 – 1949 12 15

Jurgis Krikščiūnas gimė 1919 m. rugsėjo 14 d. Rusijoje Nižnij Novgorodo gubernijoje Rastiapovo stotyje Antano ir Marijos Krikščiūnų šeimoje. Tėvas buvo inžinierius topografas. 1920 m. Krikščiūnų šeima grįžo į Lietuvą ir apsigyveno gimtinėje Marijampolės aps. Prienų vls. Ašmintos k. Tuoj po grįžimo A. Krikščiūnas buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę ir 1922 m. persikėlė gyventi į Kauną. Iki pirmosios sovietų okupacijos vadovavo Lietuvos kariuomenės Karo topografijos skyriui.

J. Krikščiūnas augo su dviem jaunesnėmis seserimis – Aldona ir Elvyra. 1939 m. jis baigė Kauno „Aušros“ berniukų gimnaziją ir įstojo į Karo mokyklą, kurią baigė jau prasidėjus pirmajai sovietų okupacijai – 1940 m. spalio 1 d. Dėl politinės padėties buvo paleistas į karininkų atsargą, net nesuteikiant karininko laipsnio. 1940 m. rudenį J. Krikščiūnas įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Statybos fakulteto Geodezijos skyrių (studijavo iki 1943 m. kovo, kol universitetas buvo uždarytas).

Jurgis, kaip prisimena giminaitis Vytautas Krikščiūnas, labai mėgo knygas, skaitydavo kiekvieną laisvą minutę. Drauge su seserimis buvo mokomas skambinti pianinu. Ypač mėgo skambinti Šubertą. Buvo labai kuklus, nors tėvas, Generalinio štabo pulkininkas, priklausė visuomenės elitui. Pirmosios sovietų okupacijos laikotarpiu J. Krikščiūnas priklausė pogrindinei jaunimo organizacijai, o prasidėjus Vokietijos–SSRS karui aktyviai dalyvavo Birželio sukilime: kartu su jaunuolių grupe Aukštojoje Panemunėje nuginklavo sovietų priešlėktuvinės apsaugos tarnybą. Pasiėmę visus ginklus užėmė pozicijas Kauno prieigose ir neleido besitraukiantiems sovietų daliniams įeiti į miestą.

Karo pabaigoje, artėjant sovietų kariuomenei, Krikščiūnai nusprendė trauktis į Vakarus. Jurgis su keliais draugais važiavo dviračiais. Netoli Šiaulių pabėgėlius pasivijo sovietų daliniai. 1944 m. rugpjūčio 25 d. J. Krikščiūnas buvo suimtas ir kalintas Šiaulių kalėjime. 1945 m. sausio 25 d. jis buvo užverbuotas ir paleistas. Kiti jo artimieji (be 1942 m. mirusio tėvo) laimingai pasitraukė į Vakarus.

1945 m. pavasarį J. Krikščiūnas grįžo į Kauną ir ruošėsi tęsti studijas universitete. Negalėdamas atsikratyti sovietų represinių struktūrų darbuotojų persekiojimo, 1945 m. pabaigoje tapo Dzūkų rinktinės Vaidoto grupės partizanu. 1946 m. vasarą vadovavo Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės Vaidoto grupės, veikusios Alytaus aps. Alytaus ir Prienų aps. Balbieriškio valsčiuose, partizanams.

1947 m. sausio 15–16 d. Dainavos apygardos vado įgaliotinis J. Krikščiūnas-Rimvydas dalyvavo Lietuvos kovotojų už laisvę atstovų suvažiavime, kuriame buvo aptartos svarbiausių ir aktualiausių kovos už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybe problemos. Tų pačių metų sausio 20 d. Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis-Žvejys rašte savo pavaduotojui Algimantui Zaskevičiui-Narimantui nurodė Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) atstovus Juozą Albiną Lukšą-Skirmantą ir Jurgį Krikščiūną-Rimvydą ruošti kelionei į Vakarus. J. Krikščiūnas buvo pasirinktas neatsitiktinai: kalbėjo rusų, vokiečių ir prancūzų kalbomis. 1947 m. gegužės 12 d. šie abu partizanai, lydimi Tauro apygardos partizanų Stasio Gurevičiaus-Nykštuko, Alekso Kelerio-Tigro ir Antano Kvedaravičiaus-Šeškadančio, perėjo SSRS ir Lenkijos sieną. Gdynėje susitiko su rezistencijos atstovais iš Vakarų. Atnaujinę ryšius su užsieniu, pranešę apie J. A. Markulio išdavystę ir informavę užsienio lietuvių organizacijas apie padėtį Lietuvoje, perdavė joms surinktą medžiagą apie bolševikų vykdomą lietuvių tautos fizinį ir dvasinį naikinimą, paprašė moralinės ir materialinės pagalbos partizanų vykdomai kovai ir grįžo atgal į Lietuvą.

1947 m. rugsėjo 24–25 d. J. Krikščiūnas, kaip Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės vado pavaduotojas (kitur kaip šios apygardos štabo Ryšių su užsieniu karininkas), dalyvavo Dainavos apygardos vadų posėdyje, kuriame apygardos vadu buvo išrinktas Adolfas Ramanauskas-Vanagas, svarstyti apygardos struktūros keitimo ir kt. klausimai.

J. Krikščiūnas aktyviai bendradarbiavo pogrindžio spaudoje: rašė straipsnius apie okupantų vykdomą lietuvių tautos genocidą (šią medžiagą 1948 m. lapkričio 14 d. savanoriškai įsipareigojo apygardos vadui A. Ramanauskui-Vanagui išgabenti už „geležinės uždangos“ ir perduoti J. Lukšai), rūpinosi spaudos reikmenimis, jos platinimu. Kautynėse buvo du kartus sužeistas.

1949 m. pradžioje tik trečiuoju bandymu, palikęs ant sienos šešis nukautus bendražygius, sužeistas J. Krikščiūnas, persekiojamas lenkų ir sovietų pasieniečių, prasiveržė į Lenkiją. Jo į Vakarus gabenama partizanų surinkta ir sutvarkyta medžiaga apie Lietuvoje vykdomą sovietų genocidą dingo pakeliui į Varšuvą. Iš atminties atkūręs į lenkų saugumiečių rankas patekusią medžiagą – apie 1948 m. rinkimus ir trėmimus, apie Lietuvos piliečių padėtį tremtyje ir sovietų lageriuose, taip pat 26 partizanų dainas – perdavė J. Lukšai, kuris su Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK'o) nariais parengė ir Jungtinių tautų organizacijai (JTO) įteikė memorandumą dėl Lietuvoje vykdomo genocido.

Pats Rimvydas, bijodamas provokacijų, vykti iš Lenkijos toliau į Vakarus nesiryžo.

1949 vasario 16 d. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) vadovybės aktu J. Krikščiūnui suteiktas partizanų kapitono laipsnis. 1950 m. LLKS Prezidiumo nutarimu jis apdovanotas 1-ojo laipsnio Laisvės kovos kryžiumi su kardais, kartu suteikiant Laisvės kovotojo Karžygio vardą (po mirties).

Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. lapkričio 20 d. dekretu J. Krikščiūnui suteiktas Vyčio kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinas (dabar – Vyčio Kryžiaus ordino Didysis kryžius), 1997 m. gruodžio 22 d. jam pripažintas kario savanorio statusas, o Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 1998 m. gegužės 15 d. įsakymu suteiktas pulkininko leitenanto laipsnis (po mirties).

Atminimas įamžintas 1999 m. rugsėjo 15 d. ant Prienų krašto muziejaus sienos įrengtoje atminimo lentoje (aut. skulptorius Jonas Jagėla ir architektė Viktorija Molienė).

VITAS (VYTAUTAS) PRABULIS-ŽAIBAS
1923 01 28 – 1949 12 15

Vitas (Vytautas) Prabulis, Vinco (Vincento), gimė 1923 m. sausio 28 d. Seinų aps. Punsko vls. Mockavos k. (dabar Kalvarijos sav. Sangrūdos sen.).

Suimtas 1941 m. kovo 6 d. Kalintas Kaune. 1941 m. birželio 22 d., kilus Vokietijos ir SSRS karui, išsilaisvino.

Nuo 1945 m. Tauro apygardos Vytauto rinktinės 4-osios kuopos 4-ojo būrio skyriaus partizanas. <...>

2011 m. liepos 5 d. V. Prabuliui pripažintas kario savanorio statusas, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2012 m. rugpjūčio 28 d. įsakymu jam suteiktas vyresniojo seržanto laipsnis (po mirties).

PAGRINDAS: Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai,* Kaunas: LPKTS, 1994, p. 157, 158, 168, 171–172, 204, 208, 209–210, 272, 345; Nijolė Gaškaitė, Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Bonifacas Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953,* Kaunas: LPKTS, 1996, p. 51, 108, 133–134, 153–154, 166, 206, 209, 479; Nijolė Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija 1944–1953 metai,* Vilnius: Aidai, 1997, p. 64, 68, 133, 158, 171, 172; *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941, A–Ž*, t. 1, Vilnius: LGGRTC, 1999, p. 662; *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998,* sudarė Izidorius Ignatavičius, Vilnius: „Vaga“, 1999, p. 282–285, 297, 323–324; Aldona Vilutienė, Justinas Sajauskas, *Ištark mano vardą*, Vilnius: „Džiugas“, 1999, p. 160, 250; *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.),* Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, 2000, p. 30, 172–173, 182–185, 246, 250, 504; *Lietuvos laisvės kovų karininkai 1944–1953,* parengė Eugenijus Jakimavičius, Vilnius, 2001, p. 12; *Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947, K–S*, t. 2, 2 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2002, p. 203; *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda (1945–1952 m.),* Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, 2003, p. 164, 199–202, 354, 369, 374, 430; *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953,* IV t., Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2004, l. 275–276; *Lietuvos gyventojų genocidas, 1949, A–M,* t. 4, 1 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2012, p. 605; *Lietuvos gyventojų genocidas, 1949, N–Ž*, t. 4, 2 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2014, p. 131; LGGRTC duomenys: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinės bylos; Memorialinio departamento Memorialinio meno ir ekspertizės skyriaus byla „Įamžinimo paminklais administravimo dokumentai“ (2019 m. Prienų r.: Lietuvos Ypatingasis Archyvas: f. K-1, ap. 45, b. 145, l. 58, 61; ap. 58, b. P-3542, l. 11, 12; Lietuvos centrinis valstybės archyvas: F. 631, ap. 7, b. 17566, l. 1, 2, 4, 5, 5 a.p., 6, 8, 13) ir Istorinės atminties įamžinimo skyriaus „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo programos“ istorinių-archyvinių tyrimų duomenys; *Visuotinė lietuvių enciklopedija,* in: https://www.vle.lt/straipsnis/antanas-kriksciunas [žiūrėta 2024 03 07]; *LGGRTC Atmintinų datų medžiaga, 2019:* http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2019/201909_kriksciunas_biog.pdf [žiūrėta 2024 03 07]; http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2019/20191213_kriksciunas_zutis.pdf [žiūrėta 2024 03 07]. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Rūta Trimonienė.[1]

* „1941 m. kovo 6 d. V. Prabulis-Žaibas su keturiais bendražygiais buvo suimtas, kai bandė pervesti į Vokietiją garsųjį aviakonstruktorių brigados generolą Antaną Gustaitį.“ Informacija pateikta: „Pasienio zona“, sudarytojas Rimantas Zagreckas, Vilnius: LGGRTC, 2021, p. 29.

[1] Rūta Trimonienė, „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-238“, 2024-03-18.

Dalia Urbonienė

LGGRTC dokumentai (12)

Duomenys apie Jurgio Krikščiūno-Rimvydo pusbrolius, žuvusius Lietuvos laisvės kovoje 1945 m. ir 1948 m.

KAZYS BANIONIS-KLAJŪNAS
1924 09 05 – 1945 08

Kazys Banionis gimė 1924 m. rugsėjo 5 d. Marijampolės aps. Prienų vls. Ašmintos k. Juozo ir Ievos (iki santuokos Krikščiūnaitės) Banionių šeimoje. Ten ir gyveno.

Nuo 1939 m. rugpjūčio 26 d. iki 1944 m. gegužės 22 d. mokėsi Prienų „Žiburio“ gimnazijoje. 1944 m. gegužės 23 d. jam išduotas 7 klasių baigimo pažymėjimas Nr. 601.

Partizanas nuo 1944 m. Priklausė Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinei.

Yra trys partizano Kazio Banionio-Klajūno žuvimo versijos: viena, kad jis žuvo 1945 m. rugpjūčio mėn. Marijampolės aps. Prienų vls. Valengiškių k., kita – žuvo 1945 m. rugpjūčio 15 d. Marijampolės aps. Prienų vls. Mačiūnų k., trečia versija – žuvo 1946 m. lapkričio 27 d. Prienų aps. Prienų vls. netoli Ašmintos k., gyventojo Milušausko sodybos.

Labiausiai tikėtina trečia versija, nes partizano motinos Ievos Banionienės tremties byloje yra įsegtas 1946 m. lapkričio 27 d. karinės čekistų operacijos aktas apie Kazio Banionio žūtį.

K. Banionio-Klajūno atminimas įamžintas 1990 m. Prienų Kristaus Apsireiškimo bažnyčios šventoriuje pastatytame kryžiuje (aut. A. Samsanavičius), 1992 m. J. Basanavičiaus ir Kęstučio g. sankryžoje esančio Prienų „Žiburio“ gimnazijos kieme augančioje pušyje pritvirtintoje atminimo lentelėje galimai jo palaikų užkasimo vietoje ir

Prienų „Žiburio“ gimnazijos kieme 2020 m. rugsėjo 11 d. atidengtame paminkle (aut. architektai Algis Vyšniūnas ir Robertas Bardauskas) 1941, 1944–1952 m. už Lietuvos laisvę žuvusiems Prienų „Žiburio“ gimnazijos mokiniams atminti.

PAGRINDAS: Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA): f. 1755, ap. 4, b. 94, l. 1, 2, 4; Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), *Archyvo pažyma apie gimimą* 2018-05-22 Nr. (P1-2354) P2-5071); Lietuvos valstybės archyvas (toliau – LYA), f. V-5, ap. 1, b. 3639, l. 1, 3, 6, 7; *Lietuvos gyventojų genocidas A–J 1944–1947*, t. 2, Vilnius: LGGRTC, 1998, p. 149; A. Vilutienė, J. Sajauskas, *Ištark mano vardą*, Vilnius, 1999, p. 43; Memorialinio departamento (MD) Istorinės atminties įamžinimo skyriaus Įamžinimo ir „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo“ programų istorinių-archyvinių tyrimų duomenys. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Dalia Urbonienė.

JURGIS KRIKŠČIŪNAS
1922 10 15 – 1948 01 18

Jurgis Krikščiūnas gimė 1922 m. spalio 15 d. Marijampolės aps. Prienų vls. Ašmintos k. Prano ir Antaninos (iki santuokos Zibarauskaitės) Krikščiūnų šeimoje.

Nuo 1933 m. birželio 19 d. iki 1940 m. birželio 14 d. mokėsi Prienų „Žiburio“ gimnazijoje. 1940 m. birželio 17 d. jam išduotas gimnazijos baigimo pažymėjimas Nr. 555.

Vėliau Jurgis Krikščiūnas mokėsi Kauno suaugusiųjų gimnazijoje, kurią baigė 1946 m. Tuo metu gyveno Kaune, Žemaičių g. 65-1.

1947 m. birželio 17 d. suimtas už tai, kad jo butu naudojosi Juozas Albinas Lukša-Skirmantas, jo pusbrolis Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Antanas Lukša-Arūnas, Kazimieras Alfonsas Pyplys-Mažytis ir kiti. Jo bute slėpėsi Skirmantas ir Rimvydas, ruošdamiesi kirsti sieną, vyko slapti šifruotojų kursai.

Kalintas Kaune, Vilniuje, vėl Kaune. 1947 m. rugsėjo 29 d. nuteistas penkeriems metams lagerio ir dvejiems tremties. Jurgis Krikščiūnas buvo antisovietinės organizacijos narys, tačiau neturėjo slapyvardžio, mirė 1948 m. sausio 18 d. kalėjime Kauno m.

J. Krikščiūno atminimas įamžintas Prienų „Žiburio“ gimnazijos kieme 2020 m. rugsėjo 11 d. atidengtame paminkle (aut. architektai Algis Vyšniūnas ir Robertas Bardauskas) 1941, 1944–1952 m. už Lietuvos laisvę žuvusiems Prienų „Žiburio“ gimnazijos mokiniams atminti.

PAGRINDAS: LCVA, f. 1755, ap. 4, b. 607, l. 1, 2, 3; LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9610/3, t. 4, l. 155, 161, 163, 163 a.p., 171; t. 8, l. 188-2, 188-3; t. 10, l. 183 a.p.; *Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947*, *K–S,* t. 2, Vilnius: LGGRTC, 2002, p. 203. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Dalia Urbonienė.[1]

[1] Dalia Urbonienė, „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-618“, 2024-06-25.

Rita Pauliukaitienė

Ašmintos Krikščiūnai (19–20 amžius)

Sutrumpinta

Krikščiūnų protėviai, pagal šeimos legendą, buvę bajoriškos kilmės, atsikėlę gyventi į Ašmintą iš Vilkaviškio apylinkių 18 a. pabaigoje ir tapę ūkininkais. Tai vykę istorinių permainų, Abiejų Tautų Respublikos padalijimo laikais. Giminėje taip pat išlikęs prisiminimas apie Krikščiūną, kurį negyvai užplakė Rusijos caro kariuomenės kazokai už tai, kad priglaudė Napoleono 1812 m. karinės kampanijos kareivį. Užnemunės ūkininkų palankumas prancūzų karvedžiui ir politikui buvo neatsitiktinis – baudžiava šioje Lietuvos dalyje buvo panaikinta 1807 metais, o pagal Napoleono kodeksą (Užnemunėje įsigaliojo 1808 m.) skelbiama visų piliečių lygybė prieš įstatymą ir asmens laisvė.

Jurgio Krikščiūno-Rimvydo senelis Matas Krikščiūnas (1848–1934) buvo darbštus, sumanus ir pažangus ūkininkas. Vedęs Agnę Česekaitę (1855–1930) ir paveldėjęs iš tėvo ūkį, turėjo broliams ir seserims išmokėti dalis. Užsibrėžtą tikslą jis pasiekė – ne tik išsaugojo neišdalintą tėvų ūkį, bet vėliau dar jį padidino. Išsilavinimu ir noru taikyti pažangias naujoves dirbant žemę Matas Krikščiūnas išsiskyrė iš kitų kaimynų. Nors buvo baigęs tik pradžios mokyklą, bet gebėjo bendrauti lenkų, rusų, vokiečių kalbomis, nuolat skaitė iš Prūsijos slaptai gabenamą lietuvišką spaudą. Matas ir Agnė Krikščiūnai, kaip ir kiti to krašto šviesuoliai, buvo laisvieji Užnemunės žemdirbiai, kuriems pavyko įgyvendinti svajonę – išleisti į aukštuosius mokslus savo vaikus. Iš penkių sūnų Krikščiūnai į aukštuosius mokslus išleido net keturis – Matą, Antaną, Jurgį, Juozą, kurie 20 amžiaus pirmoje pusėje priklausė talentingiausių Lietuvos kūrėjų ratui. Tik Pranas, numatytas tapti ūkio paveldėtoju, teįgijo pradinį išsilavinimą, bet buvo ne mažiau gabus nei

broliai: taikęs įvairias technikos naujoves ūkyje, kurį laiką ėjęs ir Prienų valsčiaus viršaičio pareigas. Matas Krikščiūnas norėjęs pramokslinti ir dukteris. To sumanymo atsisakęs, vėliau labai gailėjosi.

Matas ir Agnė Krikščiūnai į aukštuosius mokslus išleido keturis vaikus, bet Lietuvos patriotais užaugino visus aštuonis. Sūnus Pranas ir dukros Agnė, Ona, Ieva nepriklausomoje Lietuvoje ramiai ūkininkavo, augino vaikus. Bet prasidėjo sovietinė okupacija. 1941 m. Onos Krikščiūnaitės-Kašubienės dukra Antanina Mitrulevičienė su šešerių metų mažute dukrele Liuda Mitrulevičiūte buvo išvežtos į tremtį (grįžo); Oną Kašubienę su sūnumi Kazimieru išvežė 1949 m., jie ten ir mirė.

Mato ir Agnės Krikščiūnų jauniausias sūnus Juozas Krikščiūnas, kuris sovietų 1940 metais buvo iškeldintas iš Kauno į Švenčionėlius, 1941 m. ten buvo suimtas, išvežtas, 1943 m. mirė lageryje Krasnojarsko krašte.

Ieva Krikščiūnaitė-Banionienė, kurios namuose buvo atidaryta pirmoji pradžios mokykla Ašmintoje, pirmiausiai neteko sūnaus partizano Kazimiero Banionio-Klajūno, pagal giminių nuomonę, žuvusio 1945-08-15 netoli Prienų, Mačiūnų kaime. Po to 1945 m. buvo suimtas vyras Juozas Banionis, kuris mirė lageryje; Ieva 1948 m. su dukromis išvežtos į Sibirą, bet joms iš tremties pavyko sugrįžti.

Prano Krikščiūno šeimos tragedija prasidėjo 1946 m., kai Pranas buvo suimtas, išvežtas į Archangelsko srities lagerį Velske ir 1947 m. ten mirė. Abu jo sūnūs, Tauro apygardos Birutės rinktinės nariai, 1947 metais buvo suimti. Jurgis-Mažiukas 1948 m. nukankintas kalėjime, Vincas Vytautas-Mikas daugelį metų praleido Sibire. Kai apie savo vyro Prano mirtį sužinojo žmona Antanina (Nina), mirė nuo širdies smūgio. Agnė Krikščiūnaitė-Šapalienė su dukra Marija bei sūnumi Antanu tremtyje praleido dešimt metų, bet, laimei, jiems pasisekė sugrįžti į Tėvynę.

Matas ir Agnė Krikščiūnai yra palaidoti senosiose Prienų kapinėse. Antanina Krikščiūnienė, kuri taip pat paminėta paminklo įraše, yra sūnaus Prano žmona. Antkapyje įrašyti ir tie šeimos nariai, kurių palaidojimo vietos nežinomos ar kurie palaidoti ne Lietuvoje. Tai sūnūs Juozas (miręs Rešiotų lageryje, Krasnojarsko krašte 1943 m.) ir Pranas (miręs Velsko lageryje, Archangelsko srityje, 1947 m.). Kiti du sūnūs 1944 m. pasitraukė į Vakarus ir ten palaidoti: Jurgis Krikščiūnas (1894–1947, mirė Hamburge), o Matas Krikščiūnas (1886–1964, mirė Čikagoje). Vaikaičiai: Prano sūnus partizanas Jurgis-Mažiukas (miręs kalėjime 1948 m.) ir sūnaus Antano vaikas, taip pat partizanas, Jurgis-Rimvydas (žuvęs 1949 m. Šlynakiemio kaime, Lenkijoje, netoli Punsko). Šalia senųjų Prienų kapinių esančios „Žiburio“ gimnazijos kieme 1992 (aut. J. Matukevičius, A. Pauža) ir 2020 m. (aut. A. Vyšniūnas, R. Bardauskas) pastatytas memorialas, skirtas Lietuvos laisvės kovotojams – šios gimnazijos mokytojams ir mokiniams. Tarp keturiasdešimties paminkle įrašytų pavardžių yra ir Jurgio Krikščiūno (Mažiuko) bei Kazimiero Banionio-Klajūno, kuris šalia paminklo, manoma, ir yra palaidotas. Ant pušies Atgimimo laikotarpiu buvo pritvirtinta lentelė su užrašu: „Šita pušelė žino, kur palaidotas žiburietis, Lietuvos partizanas Kazimieras Banionis, žuvęs 1945 08“.[1]

[1] Rita Pauliukaitienė, „Ašmintos Krikščiūnai (19–20 amžius)“, in: *Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir jo artimieji*, sudarytoja Rita Pauliukaitienė, Punskas: „Aušros“ leidykla, 2019, p. 10–14.

Algirdas Ažubalis

Nuo Ašmintos iki Čikagos

Matas Krikščiūnas gimė 1886 metų gruodžio 31 d. Ašmintoje. 1897–1906 m. mokėsi Marijampolės gimnazijoje, 1907–1913 m. studijavo Peterburgo universiteto Fizikos-matematikos fakultete matematiką, fiziką ir astronomiją. <...>

1915–1920 m. Matas Krikščiūnas mokytojavo Rusijoje, Bogorodicko (dabar Tulos sritis) berniukų gimnazijoje ir žemės ūkio mokykloje, atkeltoje per Pirmąjį pasaulinį karą iš Lietuvos. <...>

1921–1924 m. jis buvo Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos mokytojas, inspektorius ir mokytojų seminarijos dėstytojas. 1924–1929 m. buvo Biržų gimnazijos direktorius, taip pat šias pareigas ėjo 1930–1931 m. Vilkaviškio, 1931–1940 m. Kauno „Aušros“ berniukų, 1940–1941 m. Jurbarko gimnazijose.

Buvo dr. Jono Basanavičiaus Lietuvių mokytojų sąjungos valdybos narys, vienas iš žurnalo „Tautos mokykla“ leidėjų ir redaktorių. <...>

1935 m. dalyvavo pirmajame pasaulio lietuvių kongrese, kuris vyko Kaune, jame vadovavo mokytojų sekcijai. <...>

Drauge su dr. Kazimieru Baršausku ir Kostu Rindzevičiumi parašė ir išleido fizikos vadovėlį gimnazijoms (I leidimas 1940 m., II – 1941 m.).

Antrojo pasaulinio karo metais Matas Krikščiūnas 1941–1942 m. dirbo Švietimo valdybos Pedagoginio departamento inspektoriumi, direktoriumi. 1942–1944 m. buvo Vilniaus pedagoginio instituto vyr. dėstytojas ir direktoriaus pavaduotojas.

1944 m. pasitraukė į Vakarus. Vokietijoje, anglų okupacinėje zonoje, iki 1946 m. buvo Lietuvių sąjungos švietimo įgaliotinis, 1945–1950 m. šios sąjungos anglų zonoje komiteto narys, Baltų centrinės tarybos vyriausiasis mokyklų inspektorius. <...> Jo rūpesčiu Vokietijoje buvo išspausdinta ir lietuviškose mokyklose naudota istorikės Vandos Sruogienės „Lietuvos istorija“, Juozo Damijonaičio „Aritmetikos uždavinynas“, elementorius „Rūtelė“.

1950 m. Matas Krikščiūnas atvyko į JAV. Čia irgi aktyviai rūpinosi tautiečių švietimu. Tais pačiais metais buvo išrinktas Čikagos lietuvių mokytojų draugijos pirmininku. <...> Bendradarbiavo leidžiant „Lietuvių enciklopediją“ Bostone.

Matas Krikščiūnas mirė 1964 m. Čikagoje, JAV, ten ir palaidotas.[1]

* Žymūs žmonės, Mato Krikščiūno mokiniai: Marijampolėje – Pranas Dielininkaitis, Kazys Boruta; Biržuose – Bernardas Brazdžionis, Kazys Jakubėnas, Ksaveras Kairys, Irena Trečiokaitė-Žebenkienė, Vytautas Trečiokas, Petras Visockas; Kaune – Valdas Adamkus, Kazys Bobelis, Jurgis Gimbutas, Vytautas Kleiza, Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Juozas Lukša-Daumantas, Kazimieras Pyplys-Mažytis ir kiti.

[1] Algirdas Ažubalis, „Nuo Ašmintos iki Čikagos“, in: *Gyvenimas*, Prienai, 2006-12-30.

Algirdas Ažubalis

Antanas Krikščiūnas

Antanas Krikščiūnas (1891-06-06 Ašmintos k. Prienų vlsč., Marijampolės aps. – 1942-06-16 Kaune) – pulkininkas, technikos mokslų daktaras, docentas. 1910 m. baigė Marijampolės gimnaziją, 1915 m. – Maskvos geodezijos institutą. Baigęs aukštuosius mokslus, mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, pasiųstas į Pskovo karo topografijos mokyklą, kurią baigė 1917 metais. Tais pačiais metais jam buvo suteiktas praporščiko (jaunesniojo leitenanto) laipsnis. Pirmojo pasaulinio karo metais dirbo karo topografu įvairiose Rusijos vietose. Tarpininkaujant Lietuvos atstovybei, grįžo į Lietuvą 1921 m. ir gegužės mėnesį buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę <...>. Netrukus įtrauktas į Užsienio reikalų komisijos sudėtį, gavo užduotį paženklinti (demarkuoti) sieną su Latvija.

Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas su tėvais ir seserimis: mama Marija Krikščiūnienė, tėvas Antanas Krikščiūnas, seserys Aldona ir Elvyra. Iš Prienų krašto muziejaus fondų

1922 m. perkeltas į kariuomenės Generalinį štabą, kur organizavo Topografijos dalį, paskirtas topografijos skyriaus vadu (po reorganizacijos 1929 m. Karo topografijos skyriaus viršininku ir juo buvo iki sovietinės okupacijos). 1923 m. kovo mėnesį suteiktas vyr. leitenanto, o gegužę – kapitono laipsnis.

Po 1923 metais įvykusio Klaipėdos krašto sukilimo su kitais Lietuvos atstovais (vadovas Ernestas Galvanauskas) dalyvavo ir tarptautinėse derybose, kad šis kraštas būtų prijungtas prie Lietuvos. 1925 m. kapitonas A. Krikščiūnas atstovavo Lietuvai Berlyne derybose su Vokietija dėl sienos nustatymo, vadovavo ją demarkuojant.

1926 m. A. Krikščiūnas parengė visos Lietuvos I eilės trianguliacijos tinklo projektą, taip pat jam ir M. Ratautui vadovaujant buvo sudarytas Lietuvos trianguliacijos tinklas. Ilgą laiką buvo Baltijos jūros baseino šalių geodezinių komisijų ir Tarptautinės geodezininkų sąjungos narys, <...> 1938 m. išrinktas Tarptautinės geodezininkų sąjungos viceprezidentu.

1929 m. įdėjo daug pastangų, kad Kaune, I forto teritorijoje, Krašto apsaugos ministerija, bendradarbiaudama su Vytauto Didžiojo universitetu, įsteigtų astronomijos observatoriją.

Dėstė Kauno karo mokykloje, Vytauto Didžiojo aukštesniuosiuose karininkų kursuose, Kėdainių aukštesniojoje kultūrtechnikų mokykloje. Aukštuosiuose karininkų kursuose įvedė dvimetį topografijos kursą ir skaitė šios disciplinos paskaitas, ieškojo galimybių, kad kariuomenė būtų aprūpinta naujais lietuviškais žemėlapiais. 1925 m. išleido pirmąjį lietuvišką topografinį žemėlapį. 1933 m. sudarė, redagavo Lietuvos Respublikos kabinetinį žemėlapį, kuriame buvo nurodyta Lietuvos siena su Rusija pagal 1920 m. sutartį.

Antano Krikščiūno straipsniai lietuviškoje spaudoje pasirodė jam būnant dar gana jauno amžiaus. Bendradarbiavo „Mūsų žinyne“, „Žemėtvarkoje ir melioracijoje“. 1937–1938 m. redagavo „Kariuomenės štabo Karo topografijos skyriaus metraštį“, parengė leidinį „Lietuvos plotas“ (1930), pirmąjį lietuvišką kartografijos mokslo vadovėlį „Kartografija“ (1931) ir knygą „Topografijos vadovėlis: elementarinis kursas“ (1934).

1931 m. Antanas Krikščiūnas tapo pulkininku leitenantu, 1935 m. – pulkininku.

Kai 1939 m. Sovietų Sąjunga užpuolė Lenkiją ir grąžino Vilniaus kraštą Lietuvai, jis vadovavo sienos demarkacijos darbams, pastebėjo, kad sovietai į šiuos darbus žiūri atsainiai. Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo nariu Antanas Krikščiūnas buvo iki pat lemtingosios Lietuvai 1940 m. birželio 15 dienos.

Sovietai, okupavę Lietuvą, likvidavo ir Lietuvos kariuomenę, 1940 m. spalio mėnesį Antaną Krikščiūną iš pareigų kariuomenėje atleido ir paskyrė Kauno Aukštesniosios technikos mokyklos direktoriumi. Taip pat A. Krikščiūnas dirbo Vytauto Didžiojo universiteto Statybos fakulteto Geodezijos katedroje, dėstė topografiją. 1940 m. gruodžio mėnesį VDU Statybos fakulteto taryba už darbus suteikė geodezijos mokslų daktaro laipsnį, o 1941 m. – docento.

Antano Krikščiūno nuopelnai yra įvertinti šiais valstybiniais apdovanojimais: DLK Gedimino IV ir III laipsnio ordinais (1928, 1939), Vytauto Didžiojo IV laipsnio ordinu (1930), Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečio (1928) ir Latvijos Nepriklausomybės karo dešimtmečio (1929) medaliais, Suomijos Baltosios rožės IV laipsnio ordinu (1931).

Antanas Krikščiūnas dar tarnaudamas Rusijoje susituokė su Marija Titova, šeima susilaukė trijų vaikų: Jurgio (1919), Aldonos (1921), Elvyros (1925).

Deja, sulaukęs vos 51 metų, 1942 m. birželio 16 d. Antanas Krikščiūnas mirė. Palaidotas Kaune, Panemunės kapinėse šalia kitų Lietuvos kariuomenės karių. Kapavietė yra įtraukta į kultūros paveldo objektų sąrašą.

1944 metais Antano Krikščiūno žmona Marija Krikščiūnienė, dukra Aldona Krikščiūnaitė-Grigaliūnienė su vyru Stasiu Grigaliūnu bei sūneliu Rimvydu, dukra Elvyra Krikščiūnaite sėkmingai pasitraukė į Vakarus, o vėliau išvyko į Kanadą. Sūnus Jurgis, likęs Lietuvoje, 1944 m. buvo suimtas sovietų, kalintas Šiauliuose, žiauriai kankintas, išėjęs iš kalėjimo 1945 m. įsijungė į Lietuvos partizanų gretas, pasirinkęs Rimvydo slapyvardį.[1]

[1] Algirdas Ažubalis, „Antanas Krikščiūnas“, in: Algirdas Ažubalis, *Matematikos taikymas Lietuvos kariuomenėje 1918–1940 m.*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2015, p. 214–215.

* Prieškariu Kauno karo mokykloje ir Vytauto Didžiojo Aukštesniuosiuose karininkų kursuose Antano Krikščiūno topografijos paskaitų klausėsi šie būsimi Lietuvos partizanų vadai: Jonas Žemaitis-Vytautas, Juozas Kasperavičius-Visvydas, Vladas Baciuška-Adomas, Keleivis, Juozas Stravinskas-Žiedas, Kardas. Ypač daug Lietuvos laisvės kovotojų buvo XV laidos absolventų: Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Antanas Baltūsis-Žvejys, Benediktas Labėnas-Kariūnas, Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Vladas Pabarčius, Vladas Juozokas-Petraitis, Beržas, Ignas Šapkūnas-Meisteris, Aleksas Zepkus-Piliakalnis, Petras Petrūnas-Viktoras, Juozas Aukštikalnis, Pranas Gudynas, Zigmas Januševičius, Pranas Kauneckas, Bronius Barzdžiukas, Algirdas Julius Greimas. Informacija pateikta: ats. kpt. Vytautas Voveris, „...lietuviais norime ir būt!“, in: *Savanoris*, 2006, Nr. 11.

** Antanui Krikščiūnui vadovaujant Kauno Aukštesniajai technikos mokyklai, joje studijavo Kazimieras Pyplys-Mažytis, Petras Bartkus-Žadgaila, Sąžinė, Nina Nausėdaitė-Rasa ir kiti pokario pasipriešinimo sovietinei okupacijai dalyviai.

Mindaugas Strukčinskas

Profesorius Jurgis Krikščiūnas

Jurgis Krikščiūnas gimė 1894 m. balandžio 22 d. Marijampolės apsk. Prienų vals. Ašmintos kaime. 1906–1914 m. mokėsi Marijampolės gimnazijoje <...>.

1914–1918 m. jis studijavo gamtos mokslus (agronomijos skyriuje) Petrapilio universitete. 1920–1923 m. toliau tęsė studijas Vokietijoje, Halės universitete. Baigęs studijas, 1924 m. parašė disertaciją „Cukrinių runkelių auginimo sąlygos Lietuvoje, nustatytos pačiam atlikus bandymus“, už kurią jam buvo pripažintas mokslų daktaro laipsnis.

1923–1926 m. Jurgis Krikščiūnas dirbo Šiaulių apskrities agronomu ir mokytoju Šiaulių mokytojų seminarijoje.

1926 m. valstiečiams liaudininkams, kuriems visada priklausė J. Krikščiūnas, ir socialdemokratams laimėjus rinkimus į Lietuvos seimą, buvo pakviestas į Mykolo Sleževičiaus vadovaujamą vyriausybę žemės ūkio ministru (1926-06-15 – 1926-12-20), taip pat į koalicinę Jono Černiaus vyriausybę (1939-03-29 – 1939-11-20).

Įžymia savo veikla J. Krikščiūnas pasireiškė įvairiose srityse.

1924–1944 m. Žemės ūkio akademijoje dėstė visuomenės agronomijos, žemės ūkio ekonomijos kursus iš pradžių kaip lektorius, o vėliau kaip profesorius.

1927–1939 m. redagavo labai svarbų agronomams ir gamybininkams žemės ūkio politikos ir mokslo žurnalą „Žemės ūkis“. Jo plunksnai priklauso ir 40 populiarių knygelių apie žemdirbystę, augalininkystę, sodininkystę, daržininkystę, kooperatyvų steigimą ir jų reikšmę, gyvulininkystę bei pieno ūkį <...>. Išleido penkių tomų veikalą „Žemės ūkio vadovas“ (1930–1934). Jis buvo šio veikalo ir leidinio organizatorius, vyriausias redaktorius ir kai kurių dalių autorius. <...>

J. Krikščiūnas buvo ilgametis Lietuvos agronomų sąjungos pirmininkas.

1943 m. jis paskelbė plačios apimties straipsnį „Lietuvos žemės reforma“. Šį svarbią reikšmę turintį straipsnį 2003 m. pakartotinai paskelbė žurnalas „Žemės ūkis“. <...>

Vokiečių okupacijos metais veikusios Lietuvos mokslų akademijos narių susirinkime 1941 m. rugsėjo 22 d. Jurgis Krikščiūnas beveik vienbalsiai (vienas balsavo prieš) buvo išrinktas tikruoju nariu akademiku. Tuo laiku J. Krikščiūnas buvo vienas iš žymiausių mokslininkų žemės ūkio srityje ir šio akademiko vardo tikrai nusipelnė. Deja, pagal to meto Lietuvos mokslų akademijos statutą, turėdamas tam teisę generalinis švietimo tarėjas J. Krikščiūno išrinkimo akademiku nepatvirtino. Greičiausiai šis sprendimas turėjo politinį atspalvį.

1944 m. vasarą, artėjant sovietų kariuomenei, J. Krikščiūnas su sūnumi laivu bandė pabėgti į Švediją. To padaryti nepavyko. Laimei, visa šeima tų pačių metų vėlų rudenį pasitraukė į Vokietiją.

1946–1947 m. Jurgis Krikščiūnas profesoriavo Hamburge Pabaltijo universitete, <...> aktyviai dalyvavo pabėgėlių iš Lietuvos veikloje, buvo jų sąjungos pirmininkas.

J. Krikščiūnas visuomenės pagarbą pelnė kaip įžymus žemės ūkio specialistas, plačios erudicijos pedagogas, kooperatinės veiklos organizatorius, daug nuveikęs dėl ikikarinės Lietuvos žemės ūkio pažangos.

Visada J. Krikščiūnas savo darbe jautė paramą iš žmonos Onos Petrauskaitės-Krikščiūnienės (1895–1965), su kuria bendrą gyvenimą pradėjo Šiauliuose ir susilaukė trijų vaikų. Tai buvo labai aktyvi moteris, pedagogė, visuomenininkė, Lietuvos aukštąjį mokslą baigusių moterų draugijos pirmininkė, Lietuvos vaiko draugijos pirmininkė.

J. Krikščiūnas mirė 1947 m. kovo 24 d. Hamburge, Vokietijoje.[1]

* Šiaulių mokytojų seminarijos moksleiviai, J. Krikščiūno ugdytiniai: B. Pakštas, A. Rūkas, A. Skripkauskas, V. Šimkus ir kt.

** Jurgis Krikščiūnas ir Ona Krikščiūnienė vokiečių okupacijos metais priglaudė savo namuose žydų tautybės tapytoją Idą Galantaitę

[1] Mindaugas Strukčinskas, „Profesorius Jurgis Krikščiūnas“, in: *Gyvenimo mokykla: Prienų kraštas: istorija, žmonės, kūryba*, Vilnius: Trys žvaigždutės, 2004, p. 58–59.

(Galant), buvusią Onos Krikščiūnienės mokinę Kauno meno mokykloje, kuri laimingai sulaukė karo pabaigos. Už humanistinį poelgį, žmogaus gyvybės išsaugojimą, Jurgis ir Ona Krikščiūnai po mirties 1998 metais Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus pasirašytu dekretu buvo apdovanoti Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi (Prienų krašto muziejaus informacija, 2019 m.).

Lietuvių enciklopedija (išleista Bostone)

Juozas Krikščiūnas

Juozas Krikščiūnas (1896 m. Ašmintos k., Prienų vls., Marijampolės aps. – 1943 m. Sibire), teisininkas. Marijampolės gimnaziją baigė 1917 m. Jaroslavlyje. Palaikė artimesnę pažintį su tos gimn. mkt. P. Kriaučiūnu. 1921 m. grįžo į Lietuvą. 1927 m. baigė Lietuvos univ. Marijampolės teismo teisėjas, 1940 m. Kauno apygardos teismo prokuroras. 1941 m. išvežtas į Sibirą, kur mirė badu.[1]

* Duomenis apie Juozą Krikščiūną pateikė jo brolis Matas Krikščiūnas, nuo 1950 m. gyvenęs Čikagoje, JAV.

[1] „Juozas Krikščiūnas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, XIII tomas, vyr. redaktorius Pranas Čepėnas, istorijos skyriaus redaktoriai Zenonas Ivinskis, Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, Bostonas, 1958, p. 113.

Vytautas Krikščiūnas

Prisiminimai apie pusbrolį Jurgį Krikščiūną-Rimvydą

Per atostogas (kai mokykloje pasibaigdavo mokslo metai), Jurgis svečiuodavosi mano tėviškėje, tame pačiame Ašmintos kaime. Buvo labai didelis knygos mėgėjas, skaitydavo visur ir visada. Drauge su savo seserimis buvo mokomas skambinti pianinu. Ypač mėgo skambinti Šubertą. Gyvenime Jurgis buvo labai kuklus, tėvams nereikšdavo jokių pretenzijų, nors jo tėvas, būdamas inžinierius, docentas, pulkininkas, dirbdamas generaliniame štabe, turėjo nemažas galimybes.

1940 metais aš su savo broliu Jurgiu-Mažiuku ir su Jurgiu-Rimvydu gyvenau viename kambaryje Klevų gatvėje {Kaune}. Kai tik pasirodydavo knygynuose nauja knyga, jis tuoj nusipirkdavo ir įnikdavo skaityti <...>.

Bolševikai, pasiautėję Lietuvoje vos vienerius metus, visiems įgriso. Organizavosi slaptas pasipriešinimas, kuriam priklausė ir Jurgis.

1941 metų birželio viduryje pradėti masiniai trėmimai labai sujaudino Jurgį – buvo išvežtas mūsų mylimas dėdė, teisininkas Juozas Krikščiūnas.

Birželio 22 dieną pirmosios bombos suteikė daug vilčių ir jėgų – buvo manoma, kad atėjo išsilaisvinimo valanda. A. Panemunėje gyveno daugelis Lietuvos karininkų, o jų atžalos buvo išauklėtos patriotiškai. Pirmą karo dieną susibūrė Panemunės jaunuolių grupė, kurioje aktyviai dalyvavo ir Jurgis. Jie nuginklavo priešlėktuvinės apsaugos sandėlių sargybas ir apsiginklavo. Užėmę pozicijas ant kalno nuo Rokų pusės, jie atkirto galimybę besitraukiančiai bolševikų kariuomenei brautis į Kauną. Džiūgavimo dienos greitai baigėsi. 1942 metų birželio 16 dieną staiga mirė Jurgio-Rimvydo tėvas. Šeima atsidūrė sunkioje padėtyje. Kiek išgalės leido, rėmė mano tėvai. Jurgis pradėjo dirbti. Karo našta slėgė visą Lietuvą, frontas vėl artėjo prie Lietuvos.

Daugelis traukėsi į Vakarus. Tą pat nutarė daryti ir Jurgio, būsimo partizano Rimvydo, šeima. Motina, jaunesnioji sesuo, vyresnioji sesuo su vyru ir mažyliu ant rankų, pasiėmę iš mūsų arklį su vežimu, važiavo Rytprūsių link. Jurgis su keliais Panemunės prieteliais važiavo dviračiais. Pasiekę Plokščius, apsistojo pailsėti dėdės Mato ūkyje. Jurgis su draugais persikėlė per Nemuną ir patraukė Šiaulių link. Ten jį pasiviję raudonieji 1944 metų rudenį areštavo <...>.

1945 metų pavasarį sužinojęs apie jo sugrįžimą, važiuodamas į tėviškę, užsukau į Klevų gatvę. Radau jį labai iškankintą, sulysusį, visas kūnas išverstas piktvočių. Per vasarą pasitaisė, vėl ruošėsi tęsti studijas, bet padėtas parašas pradėjo drumsti ramybę. <...> Žinodamas, kad aš susitinku su būrio vyrais, prašė, kad aš jį pristatyčiau į partizanų būrį, bet aš vis delsiau. Pagaliau jis pats susirado kelią ir dingo iš Kauno. Pradėjo partizanauti už Prienų miško, Balbieriškio-Ūtos apylinkėse. Apie jo buvimą tose vietovėse sužinojau iš pusbrolių, gyvenusių Vartų kaime. Tai buvo 1945 metų pabaiga. Aš delsiau todėl, kad buvo žuvęs, užėjęs ant stribų pasalos, mūsų pusbrolis Kazimieras Banionis-Klajūnas netoli Prienų, Mačiūnų kaime.

Tapęs partizanu, Jurgis pasirinko Rimvydo slapyvardį ir visai neatsitiktinai. Tokiu vardu buvo pakrikštytas sesers sūnus. Tą mažylį jis labai mylėjo. Net ir vėliau, jau partizanaudamas, susisiekęs su savo artimaisiais, viename laiške rašė: „Stasy, išaugink lietuviu ir doru žmogumi Rimvydėlį“. Stasys buvo jo sesers Aldonos vyras, leitenantas Grigaliūnas.

1946 metų pabaigoje, man su žmona ir broliu gyvenant Kaune, Žemaičių g., atėjo Rimvydas su Skirmantu. Tada jie pradėjo rengtis išvykai į Vakarus atstatyti ryšio, kuris buvo nutrūkęs. Be to, jau buvo įtariamas Erelis, nes jo elgesys kėlė nepasitikėjimą, kai iš vieno konspiracinio buto Vilniuje Skirmantas vos spėjo pabėgti. Be jų, lankėsi Kazimieras Pyplys-Mažytis, Kazimieras Matulevičius-Radvila ir Antanas Lukša-Arūnas. <...>

Rimvydas šiai kelionei buvo pasirinktas neatsitiktinai: jis laisvai kalbėjo rusų, vokiečių ir prancūzų kalbomis.

Kad būtų galima susisiekti su Vakarais ir palaikyti ryšį, mudu su Arūnu (Antanu Lukša) buvome pamokyti naudotis šifrais. Be to, buvo sutarta, kad jiems laimingai pasiekus Vakarus, bus duotas sutartas ženklas per Štutgarto radijo stotį. <...>

1947 metų gegužės mėnesio pradžioje, Žemaičių gatvėje, Rimvydui su Skirmantu padarėme išleistuves, palinkėjome sėkmės. Tai buvo paskutinis mūsų susitikimas. <...>

Antrą kartą, surinkęs daug vertingos medžiagos apie padėtį Lietuvoje, vėl perėjo į Lenkiją, turėdamas uždavinį visą medžiagą pristatyti į Vakarus, kur tuo metu buvo Juozas Lukša. Deja, surinkta medžiaga dingo pakeliui į Varšuvą. Todėl Lukša paprašė dar sugrįžti į Lietuvą ar bent iš atminties atkurti dingusią medžiagą ir atvežti į Prancūziją. Visą medžiagą gana kruopščiai atkūręs ir sutvarkęs, persiuntė Lukšai.[1]

* Pagal to meto tradiciją Kaune gyvenantys žmonės priimdavo pagyventi į savo namus giminaičių vaikus, kol šie mokydavosi, todėl Jurgio Krikščiūno tėvų namuose ir apsigyveno dėdės Prano sūnūs iš Ašmintos. Dėdė Juozas Krikščiūnas buvo išvežtas į lagerį. Matas Krikščiūnas, Jurgio dėdė, pedagogas, turėjo Plokščiuose ūkį, kuriame vasarą ūkininkaudavo. Vartų kaime gyveno Jurgio tėvo sesuo Agnė Šapalienė, turėjusi keturis sūnus ir dvi dukteris. Išleistuvės 1947 m. į Vakarus įvyko balandžio mėnesį, o per sieną buvo pereita gegužės mėn.

** Kaune, Klevų g. 5, tebestovi namas, kurį prieškariu pasistatydino Jurgio Krikščiūno-Rimvydo tėvai. Jame Jurgis Krikščiūnas užaugo, o 1945 m. apsisprendė palikti Kauną, išeiti į mišką ir tapti partizanu. Deja, jokio atminimo ženklo, liudijančio, kad čia gyveno vienas iš aštuonių Lietuvos laisvės kovos karžygių, nėra. Kaune tik „Aušros“ gimnazijos fojė esančioje grupinėje atminimo lentoje, skirtoje kai kuriems šios mokyklos mokiniams, žuvusiems už Lietuvos laisvę pagerbti, šalia kitų įrašyta ir Jurgio Krikščiūno pavardė.

[1] Vytautas Krikščiūnas, „Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas“, in: *Laisvės kovų archyvas,* 17 tomas, Kaunas, 1996, p. 236–240.

Kunigaikščio Vaidoto grupės 1-ojo būrio partizanai

Vaidoto grupės ryšininkė ir partizanė Aldona Marčiulynaitė-Astra.
Iš Prienų krašto muziejaus fondų

Jiems yra vadovavęs Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas

1. Alytė – Alesius Radauskas, 1915 – 1946-02-16.
2. Antonius – Antonius Yobstas, vermachto kareivis, ? –1948-07-16.
3. Bevardis – Bronius Vasiliauskas, 1928–1949, suimtas 1947-03-25.
4. Genys – Petras Kazlauskas, 1914–1946-10-22.
5. Gervė – Stasys Kielius, 1916– ?, suimtas 1947.
6. Kalavijas – Kostas Bujanauskas, 1927–1946-07-19.
7. Kardas, Kardukas – Antanas Laukaitis, 1924–1946-02-09.
8. Katinas, Katinukas – Pranas Petraška, 1927–1946-07-20.

9. Kelmas – Vincas Daunoras, 1923-04 -04 – 1954-08-18.
10. Kilbas – Petras Mitrulevičius, 1915–1946-06-13.
11. Kovas – Kostas Kliučinskas, suimtas 1945-12-27.
12. Leopardas – Vincas Grigonis, 1922–2013, suimtas 1949 m.
13. Putinas – Stasys Brusokas, 1919–1948.
14. Pentukė – Juozas Simonaitis, 1915–1947-01-22.
15. Paukštis – Juozas Paulauskas, 1924–1946-11-10.
16. Radastas – Albinas Švedas, 1924–1948.
17. Spyruoklis – Jonas Kučinskas, 1912–1951-10-19.
18. Tankas – vermachto kareivis, ?–1949.
19. Tyla – Petras Kučinskas, 1923–1952-12-12.
20. Vėtra – Juozas Rakauskas, 1921–1946.
21. Vijūnas – Stasys Teidaras, 1915–1948-05-17.
22. Voverė – Jurgis Kazlauskas, 1920–?, 1947-03-25 suimtas.
23. Motiejus Ališauskas, 1928–1947.[1]

[1] Juozas Petraška, *Žvilgsnis atgal*, Vilnius: Savo, 1992, p. 100; „Vaidoto grupės partizano Broniaus Vasiliausko-Bevardžio dienoraštis“, parengė Bonifacas Ulevičius, Henrikas Rimkus, in: *Laisvės kovų archyvas,* t. 33, Kaunas, 2003, p. 37–62.

Partizanų dokumentai (30)

Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo laiškas Dainavos apygardos vadui Dominykui Jėčiui-Ąžuoliui apie artėjantį Lietuvos partizanų vadų suvažiavimą Tauro apygardos teritorijoje, 1947 m. sausio 5 d., ištraukos

Lietuvos atsargos leitenantas Antanas Baltūsis, būsimasis Tauro apygardos vadas, slapyvardžiu Žvejys. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Dainavos apygardos vadas Dominykas (Domininkas) Jėčys-Ąžuolis. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

DAINAVOS APYGARDOS VADUI ĄŽUOLIUI

<...> Iš savo pusės prašau atsiųsti poną KELEIVĮ arba kitą kokį nors pareigūną į suvažiavimą, kuris solidžiai pasisakytų nuo jūsų apygardos ir kuris jums viską praneštų. <...>

Dėl Jūsų paminėto vyriausiojo štabo aš jau anksčiau apie jį minėjau, bet ne apie PLP štabą, kaip jūs anksčiau apie tai rašėte. Kas su šiuo

vyriausiuoju štabu įvyko, papasakos mano atsiųstas pareigūnas. Šiuo klausimu pranešu, kad jam atstovavo TAURAS ir JOVARAS. Pastarasis iš Vilniaus. Tegul jie laikosi jūsų apygardos teritorijoje, siekiant išvengti išdavystės Vilniuje. Praneškite jiems, kad apie tai juos perspėja ponas KAZIMIERAS. <...>

Kai atvyks jūsų atstovas, apsvarstysime visus klausimus, dominančius mūsų apygardą ir kitus klausimus. <...>

Žvejys – apygardos vadas <...>

[Dokumento viršuje kairiajame kampe ranka parašyta: „Į suvažiavimą komandiruoti grupės vadą VAIDOTĄ ir RIMVYDĄ. 1947 metų 1/7. AŽUOLIS [parašas]“.]

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 205, l. 299–300. Originalas. Mašinraštis. Versta iš rusų k.[1]

* Vladas Baciuška-Keleivis, Žmogus, Adomas buvo Dainavos apygardos Kęstučio grupės vadas. Antanas Suraučius-Paberžis, Tauras, o Jovaras – neišaiškintas. Juozas Lukša-Kazimieras tuo metu sėkmingai pasitraukęs iš Vilniaus kaip ir anksčiau minėtieji partizanai. Vaidotas – neišaiškintas.

** Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas šiame dokumente ir vėlesniuose jau minimas kaip Dainavos apygardos vado Dominyko Jėčio-Ąžuolio įgaliotas asmuo. Po suvažiavimo Rimvydas buvo įpareigotas Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo įteikti Ąžuoliui skirtą laišką, o kai kurias žinias perduoti žodžiu. Informacija pateikiama ten pat, p. 165–169.

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 163–164.

Parengė Rita Pauliukaitienė

1947 m. sausio 15 d.

1947 m. sausio 15–16 d. Alfonso Vabalo-Gedimino ir Kazio Matulevičiaus-Radvilos bunkeryje, buvusiame Vilkaviškio apskrityje netoli Pilviškių esančiame Nedrausvės kaime ūkininko Broniaus Lietuvninko-Bitininko sodyboje, vyko paankstintas Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas. Jame dalyvavo Tauro apygardos atstovai Antanas Baltūsis-Žvejys, Alfonsas Vabalas-Gediminas, Vincas Strimas-Šturmas, Vitalius Gavėnas-Vampyras, Juozas Lukša-Kazimieras, Algimantas Zaskevičius-Tautvaiša, Algirdas Varkala-Žaliukas, Dainavos apygardos vado įgaliotas asmuo Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, o Žemaitijoje veikusios Kęstučio apygardos vadas Juozas Kasperavičius-Visvydas per ryšininkę Niną Nausėdaitę-Rasą atsiuntė laišką. Šiame suvažiavime galutinai nusprendus, kad Juozas Markulis yra sovietinio saugumo agentas, A. Vabalas-Gediminas pasiūlė steigti naują Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio Prezidiumą, atsiribojus nuo provokatoriaus. Tam buvo pritarta ir BDPS Prezidiumas toliau ieškojo kelių, kaip suvienyti visos Lietuvos partizaninį judėjimą, parengė išsamią medžiagą užsieniui apie padėtį okupuotoje Lietuvoje. Dalį Lietuvos laisvės kovotojų dokumentų į Vakarus išgabeno BDPS Prezidiumo įgaliotiniai užsieniui Juozas Lukša-Kęstutis ir Jurgis Krikščiūnas-Vytautas 1947 m. gegužę, o dalį – 1947 m. gruodžio mėn. Juozas Lukša-Skrajūnas ir Kazimieras Pyplys-Audronis. BDPS Prezidiumo Tarybos nariai buvo: Vincas Seliokas-Gintautas (pirmininkas), Antanas Baltūsis-Žvejys, Edmundas Akelis-Aklys, Alfonsas Vabalas-Gediminas, Antanas Mišk inis-Kaukas, Antanas Kučingis-Kalvaitis, Vincas Bazilevičius-Taučius, Jonas Boruta-Linonis, Juozas Stankūnas-Stankus ir kt.

Partizanų dokumentai (31)

Ištrauka iš Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo rašto apygardos vado pavaduotojui Algimantui Zaskevičiui-Narimantui dėl Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio atstovų Juozo Lukšos Skirmanto ir Jurgio Krikščiūno-Rimvydo kelionės į užsienį, 1947 m. sausio 20 d.

Visiškai slaptai

<...>

Pranešta apygardos [štabo] politinės dalies viršininkui Gediminui, BDPS nariui Butautui ir Birutės rinktinės vadui Skirmantui.

BDPS (Prezidiumo) Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų štabo specialieji įgaliotiniai užsieniui Jurgis Krikščiūnas-Vytautas (kairėje) ir Juozas Lukša-Kęstutis pakeliui į Lenkiją (pasienis, Aistiškių miškelis), 1947 m. pavasaris. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

<...>

Papunkčiui atsakau į gautų aplinkraščių klausimus:

Pripažįstu ir visiškai sutinku, kad išvykimas į užsienį ir ryšių su Vakarais sudarymas yra neatidėliotinas ir ypatingos skubos reikalas. Mes visi privalome stengtis kiek galima greičiau nusiųsti į Vakarus keletą žmonių, kurie privalo užbėgti Pesliui už akių ir ištaisyti tai, ką jis sugadino.

<...>

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 194, l. 236–238. Nuorašas. Mašinraštis.[1]

* Algimantas Zaskevičius-Narimantas, vėliau MGB agentas Bagdonas; Juozas Markulis-Peslys, Erelis, MGB agentas. Bronius Barzdžiukas-Butautas, Juozas Lukša-Skirmantas, Alfonsas Vabalas-Gediminas.

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 182–185.

Rita Pauliukaitienė, Rimantė Pauliukaitytė

Du sėkmingiausi Lietuvos partizanų žygiai į Vakarus (1)

1947 m. gegužės ir birželio mėnesiais Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas bei Juozas Lukša-Skirmantas (jų kelionės slapyvardžiai buvo Vytautas ir Kęstutis), lydimi Tauro apygardos Vytauto rinktinės partizanų (Alekso Kelerio-Stumbro, Bonifaco Rutkausko-Rudaičio, Stasio Gurevičiaus-Nykštuko, Antano Kvederavičiaus-Šeškadančio, Antano Sliaužio-Dagilio, Antano Marcinonio-Balandžio), remiami ryšininkų, pagalbininkų tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje, sėkmingai atliko savo misiją. Nukeliavę iki Gdansko ir perdavę atsigabentus partizanų dokumentus pasiuntiniui iš Vakarų, grįžo į tėvynę. Svarbiausias perduotas dokumentas – memorandumas, skirtas Lietuvos diplomatinio korpuso vadovui užsienyje Stasiui Lozoraičiui. Šią J. Krikščiūno ir J. Lukšos kelionę į Vakarus organizavo Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis-Žvejys ir Dainavos apygardos vadas Dominykas Jėčys-Ąžuolis. Daug prie kelionės sėkmės prisidėjo Vytauto rinktinės vadas Vitalius Gavėnas-Vampyras, kurio žinioje buvo ir garsioji rinktinės ketvirtoji kuopa, nuolat veikusi Lenkijoje, turėjusi sienos kirtimo kelius ties Kalvarija, Sangrūda, Liubavu.[1]

[1] Rita Pauliukaitienė, Rimantė Pauliukaitytė, „Du sėkmingiausi Lietuvos partizanų žygiai į Vakarus“, in: https://punskas.pl/is-praeities/du-sekmingiausi-lietuvos-partizanu-zygiai-i-vakarus/ [žiūrėta 2024-03-02].

Juozas Petraška-Patrimpas

Žvilgsnis atgal I d.

Sugrįžimas (pasakoja Rimvydas)

Nors partizaninis gyvenimas ėjo įprastu ritmu, labai rūpėjo, kaip sekasi Daumantui ir Rimvydui, ar jie dar gyvi, ar nepateko į saugumo rankas. Mums belaukiant žinių, apie liepos pradžią Astra atnešė paketą su grifu „Slaptai“, adresuotą Dainavos apygardos vadui Ąžuoliui-Jėčiui, o man įteikė atskirą laišką nuo Rimvydo, kuriame rašė, jog esą sveiki, grįžo prieš kelias dienas, greit ruošiasi vykti į Dainavos apygardos štabą ir pakeliui užsuksiąs pas mane. Ir tada papasakosiąs, kaip jiems sekėsi svečioj šaly. Po keleto dienų atėjo Astra su Rimvydu, kuris, pailsėjęs keletą dienų pas mus ir papasakojęs man apie savo kelionę ir joje patirtus įspūdžius, išvyko į Dainavos apygardos štabą <...>.

Balandžio pabaigoje prasidėjo intensyvus ruošimasis išvykai į nežinomybę. Ilgiau delsti nebuvo galima, nes Erelis toliau tęsė savo pražūtingą darbą dezinformuodamas Vakarus apie partizaninę veiklą. Pirmiausia reikėjo susitvarkyti aprangą, aptarti visas smulkmenas, priartėjimą prie pasienio, palydą, žvalgybą, ryšio svetimoje valstybėje suradimą ir daug kitų klausimų, į kuriuos prieš vykstant reikėjo turėti konkrečius atsakymus. Ypač svarbu buvo sužinoti, kaip čekistai pasieniečiai saugo sieną. Šiuo reikalu buvo kreiptasi į Vytauto rinktinės vadą Vampyrą ir prašyta, kad jis duotų nurodymą arčiau sienos esantiems partizanams, dešiniau Punsko, detaliai išžvalgyti pasienio zoną, nustatyti saugesnę vietą priartėti prie sienos ir mus atvykusius palydėti. <...>

Prieš išvykdami iš Pietų Lietuvos partizanų štabo, privalėjome gauti įgaliojimus, kuriuos iš vado turėjome pasiimti patys. Daug dar buvo smulkių reikalų, kuriuos sunku ir prisiminti, jie kartais iškildavo visai netikėtai pagal susiklosčiusias aplinkybes ir jų papasakoti tiesiog neįmanoma. <...>

Priartėję tokiu atstumu, kad per žiūronus galėtume matyti saugomą zoną, apsistojome krūmais apaugusioje vietovėje ir stebėjome, kaip dienos metu keičiasi sargyba, kokiais intervalais vaikšto patruliai, kur galimi slapukų taškai. Žodžiu, stengėmės, kad turėtume prieš akis visišką tos vietovės vaizdą ir nakties metu nereikėtų klaidžioti. <...> Sulaukę nakties, ryžomės paskutiniam šuoliui per sieną. Mus lydėjo keletas partizanų. <...> Ir taip žingsnis po žingsnio pasiekėme pačią pavojingiausią vietą – juostą. Mūsų laimei, niekas nepastebėjo, ėjome visi į vieną pėdą. <...> Mus lydėjusieji partizanai ryšio taškus žinojo, tad nuskubėjome tolyn į vakarų pusę. <...>

Taip mes su Daumantu keliavome nuo posto iki posto, kartais patariami globotojų, aplenkdami kai kuriuos įtartinus ryšininkus, užverbuotus saugumo. Priešpaskutiniame poste, netoli sostinės, palikę ginklus, pasitvarkę ir dokumentus, patraukėme Varšuvos link. Ten pavaikščioję, susiradome vienos užsienio valstybės ambasadą ir po didelių pastangų patekome į ją. Ten išbuvome apie 10 dienų, papasakojome apie padėtį Lietuvoje, okupantų daromas skriaudas, trėmimus, smurtą, įmonių nacionalizavimą, ūkininkų išbuožinimą, partizanų veiklą ir jos sunkumus bei nekaltų žmonių žudynes. Visus mūsų pasakojimus įrašė į magnetofoninę juostą. Pokalbių smulkmenas sunku prisiminti, bet bendrą vaizdą apie okupantų siautėjimą Lietuvoje buvo galima susidaryti. <...> Buvo labai įdomu stebėti, kai prie ambasados gretimoje gatvėje, tai vienoje, tai kitoje vietoje sustoję po du ar tris civilius neva šnekučiuodamiesi visą laiką sekė ambasados pastatą. Dabar prisiminus, tiesiog stebiesi, kaip mums pasisekė tada prasmukti į ją ir iš ten išeiti. <...>

Po apsilankymo ambasadoje reikėjo susitikti su Hektoru, aptarti partizaninės veiklos tolimesnes perspektyvas ir gauti instrukcijas. Į Gdanską vykome traukiniu, čia tikrino dokumentus, bet prie mūsų neprisikabino. Tai buvo paskutinis ryšio postas, o iš Gdansko, manėme, gal kokiu nors būdu pavyks pasiekti Švediją, o ten jau ieškosime tolimesnio ryšio. Kelionė, galima sakyti, pasisekė. Nuvykę, susiradome ryšio postą per vieną žmogų, išsakėme savo atvykimo tikslą ir paprašėme pagalbos. Jis neatsisakė padėti ir pažadėjo tuojau nueiti į uostą pasižvalgyti kokio nors Skandinavijos laivo ir pakalbėti su kapitonu dėl nelegalios mūsų kelionės į bet kurią Skandinavijos šalį. Jis buvo uosto darbuotojas ir turėjo leidimą laisvai vaikščioti uosto teritorijoje.

Gerasis žmogus pažadą ištesėjo. Netrukus grįžęs iš uosto, papasakojo pokalbį su Suomijos laivo, kuris buvo pasikrovęs akmens anglies ir ateinančią naktį turėjo išplaukti į Suomiją, kapitonu.

Kai jo paklausė, ar negalėtų nelegaliai pervežti dviejų keleivių į Suomiją, griežtai atsisakė, bet po trumpos pauzės, kiek pagalvojęs, paklausė keleivių tautybės, sužinojęs, kad lietuviai, sutiko ir liepė sutemus juos atvesti į laivą (žinoma, pervežimo kaina buvo sutarta doleriais). Mes labai apsidžiaugėme, o ypač aš (Rimvydas), nes mano motina ir sesuo tuo laiku gyveno Londone, tad pasitaikė gera proga jas aplankyti.

Deja, išvykti mums nebuvo lemta. Tą pačią dieną apie trečią valandą po pietų atplaukusiame keleiviniame Švedijos laive į Gdanską su turistais buvo ir Hektoras (atvykęs susitikti su Erelio atstovu, bet pavėlavo). Užėjęs į ryšio postą, rado mus. Mes papasakojome Hektorui, kad Erelis vos nepražudė visos pogrindžio vadovybės ir tik dėl budrumo buvo išvengta didelių žmonių nuostolių. Taip pat perspėjome, kad ryšys prijungtas prie saugumo organų ir jie jį kontroliuoja, kad mūsų atvykimo tikslas – perspėti Hektorą ir atstatyti ryšį. Aptarę ir kitus partizaninio judėjimo ir ryšių su užsieniu klausimus, palikę Hektorui dokumentus, kuriuos buvo perdavęs partizanų štabas, ruošėmės grįžti atgal į vargstančią tėvynę. Išsiskirdami iš Hektoro norėjome išgirsti paguodą, teikiančią nors mažą vilties kibirkštėlę, bet išgirdome tiktai, jog dar reikės palaukti, dar nepribrendo Vakarų valstybėms patogi situacija pareikalauti iš Sovietų Sąjungos pasitraukti iš okupuotų Pabaltijo valstybių. Tai buvo grynai diplomatinis atsakymas, nieko konkretaus nežadantis. <...>

Atsisveikinę su Hektoru ir maloniuoju ryšininku, išvykome tais pačiais keliais pas gyventoją, kur buvome palikę ginklus. Kelionė sekėsi gerai, gyventoją pasiekėme truputį pavargę, ten pernakvoję, pailsėję, iškeliavome toliau, vėlgi nuo posto iki posto ir per kelias dienas pasiekėme tą žmogų, pas kurį išsiskyrėme su mus lydėjusiais partizanais. Gyventojas buvo lietuvis ir labai apsidžiaugė, pamatęs mus gyvus ir sveikus.[1]

[1] Juozas Petraška, *Žvilgsnis atgal*, I dalis, Vilnius: Savo, 1992, p. 83–88.

* Juozas Petraška-Patrimpas kartu J. Krikščiūnu-Rimvydu partizanavo Dzūkų rinktinės Vaidoto grupėje. Kai 1946 m. birželį žuvo grupės vadas Kazimieras Degutis-Raginis, jie abu kurį laiką vadovavo šiai grupei. Ryšininkė ir partizanė Aldona Marčiulynaitė-Astra.

** Juozas Lukša-Daumantas knygoje „Partizanai“ apie dokumentus ir veikimo taktiką Lenkijoje rašo taip: „Gyvendami pas brolius P. (Mazikus) apsirūpinome patikimesniais dokumentais tolimesnei kelionei. Sau pagal turimus pavyzdžius pasigaminau „Karta Ewakuacyjna“. Blanką turėjau atsivežęs iš Lietuvos. Tokį buvo pasirūpinęs ir Rimvydas, bet pakeliui jo neteko. Mano dokumentas išėjo gana vykęs, visai pagal brolio P. pavyzdį, su visų repatriacinių punktų pažymėjimais. Karinei dokumentų pusei naudojausi „Karta Rejestracyjna“. Abu dokumentai išėjo geros kokybės ir atrodė, kad kiekvieną eilinį dokumentų tikrinimą patenkins. Rimvydui pasitenkinom „išpaišydami“ kurčio staliaus asmens pažymėjimą. Prie tokio dokumento numatėm, kad visokiomis aplinkybėmis jis ir išvaizdą stališką bandytų nuduoti. Be to, jo pergyvenimai bolševikų kalėjime buvo jį fiziškai sužaloję: veidas su giliomis raukšlėmis, plaukai gerokai pražilę“. Cituota iš: Juozas Daumantas, „Partizanai“, Kaunas, 2005, p. 409.

Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas

Laiškas Juozui Lukšai-Skirmantui

Skirmantai!

Daug vargo ir nelaimių teko patirti man nuo to laiko, kai aš išvykau iš jūsų krašto. Svarbiausia ir skaudžiausia yra tai, kad visas darbas, kurį aš atlikau tiek rizikuodamas, žuvo kartu su Ąžuoliu. Bet nenuleidžiu rankų ir tuojau pradedu dirbti iš naujo.

Šiaip tame krašte, kur gyvenu, man labai patinka: geri žmonės ir stipri organizacija. Tavo pažįstamas Daktaras dar lapkričio mėn. padarė milžinišką išdavimą. Po Erelio reikia skaityti beveik pirmaujančiu. Tavo pažįstamas Tauras neseniai žuvo kautynėse, o Arminas dar gyvas.

Kai suruošiu viską, gal ir pats atvyksiu.

Parašyk, kas girdėti pas jus. Man įdomu girdėti apie Mažiukus.

Linkėjimų Katinui ir Birutiečiams, Juodvarniui, Šturmui, Žaliukui ir kitiems.

1947 VIII 31[1]

* Dominykas Jėčys-Ąžuolis, Dainavos apygardos vadas, žuvo vadavietėje Punios šile 1947 m. rugpjūčio 11 d. Jurgio Krikščiūno-Rimvydo sukaupta žvalgybinė medžiaga, kurią buvo ruošiamasi išgabenti į užsienį, pradingo.

Tauras – Mykolas Bandonis, 1922–1947-08-13, Dzūkų rinktinės Margirio grupės vienas iš vadų.

Arminas – Bronius Balčius, Mažiukai (Rimvydo pusbroliai) – Jurgis Krikščiūnas-Mažiukas ir Vytautas Krikščiūnas-Mikas, Birutės rinktinės nariai. Katinas – Stasys Jakštavičius, Juodvarnis – Stasys Lukša, Šturmas – Vincas Strimas, Žaliukas – Algirdas Varkala.

[1] Jurgio Krikščiūno laiškas Juozui Lukšai-Skirmantui, in: Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas, 2005, p. 660.

Adolfas Ramanauskas-Vanagas

Rimvydas

Darbo turėjome. Gal todėl ir laikas taip greit bėgo. Tarnybiniai įsakymai, susirašinėjimai, spaudos, karikatūrų leidimas, žygiai, buitiniai reikalai ryte rijo dienas ir savaites. Rimvydas kaupė medžiagą Vakarams. Nemažą kiekį jos jau pasiuntėme Tauro apygardon. Vienu metu pakriko Kar. Juozapavičiaus grupės štabo darbas. Susipažinti su padėtimi vietoje nusiunčiau Rimvydą. Ten mums buvo pažadėtas naujas radijo aparatas.

Kai raudonieji antrą kartą okupavo Lietuvą, Rimvydą MGB organai areštavo, nes jo motina su seserimis buvo pasitraukusios į Vakarus. Ilgą laiką jie Rimvydą žiauriai kankino. <...> Per tardymus jam teko daugiausiai iškęsti dvasinių ir fizinių kančių.

Vienu metu Rimvydas jau buvo arti mirties. Jis nebegalėjo net paeiti. Raudonieji, matyt, pagalvojo, kad iš Rimvydo mirties jiems maža nauda. Jie prievarta užverbavo jį, o po to paleido su sąlyga, kad teiks jiems žinias apie komunizmo santvarkai priešiškai nusistačiusius lietuvius.

Rimvydas buvo tikrai taurus lietuvis ir, žinoma, jokių žinių MGB organams nė nemanė teikti.

Jis atsidūrė pas savo giminaičius Prienų valsčiuje, Vartų kaime, kur tam tikrą laiką slapstėsi. Čia jis susipažino su partizanais ir įstojo į jų gretas. Iš pradžių tose apylinkėse ir partizanavo, bet smulkesnių žinių apie tai neturiu.

Pirmą kartą apie Rimvydą, kaip jau esu minėjęs, išgirdau iš Dainavos apygardos vado Ąžuolio, o apie jo partizanavimo kelią po 1947 metų parašysiu vėliau.

Kartą per ryšininką mane pasiekė laiškas, adresuotas asmeniškai Rimvydui. Tuo kartu Rimvydas buvo iškeliavęs, o vadavietėje buvau tik aš su Dzūku. Gana aiškiai supratome, kad nuo moters.

Reikia pasakyti, kad Rimvydas visuomet būdavo labai abejingas gražiajai lyčiai. Tiesa, jis buvo pokštininkas ir kartais prie visų apsikabindavo merginą, bet taip, kad tos net kaulai subraškėdavo. <...>

Su Dzūku sutariau, kad tuomet, kai Rimvydas iš kelionės sugrįš, pabandysime jį prigauti, nes jau buvome truputį nugirdę iš jo paties apie kadais turėtą simpatiją.

Rimvydas sugrįžo, bet mes jam laiško iš pradžių nerodėme, tik pasakėme, kad yra laiškas Jurgeliui nuo mylimos. Nežinau, kodėl, bet jis iš karto prisipažino, kad tokio laiško seniai laukęs, tik dėl kelionės su juo prasilenkęs. Gal Rimvydas pagalvojo, kad mes laišką būsime jau perskaitę, o gal taip atvėrė mums savo širdies paslaptį.

Rimvydas prisipažino, kad myli vieną studentę, kuri jam taip pat neabejinga.

Dabar toji studentė kaip tik ir buvo parašiusi jam laišką.

Rimvydo mylimoji norėjo, kad jie tuoj susituoktų, bet Rimvydas nesutiko tik dėl to, jog nežinojo tikrojo savo likimo. Jis mylimajai paaiškino, kad nenorįs surišti jai rankų ir tikrai ją ves, jeigu tik susilauksime laisvės. Rimvydo mylimoji buvo tokio amžiaus, kad ilgas laukimas būtų jos nenaudai. Dėl to Rimvydas, kad ir skaudančia širdimi, patarė jai savęs nevaržyti, jeigu tokia proga pasitaikytų.

Mylimoji, girdėdama tokius pasiaukojamus Rimvydo žodžius, labai verkusi, tačiau nutarusi dar laukti.

Kad taip iš tikrųjų buvo, vėliau patvirtino ir Rimvydo giminaičiai iš Vartų kaimo, kurie dar daugiau apie Rimvydą papasakojo.

Įdomu būtų kada nors sužinoti, kaip vėliau pasielgė antroji pusė, kuri, kaip pasakojama, buvo gera ir dora lietuvaitė. O ateityje, manau, taip pat būtų gera aprašyti visą mylimojo nueitą partizano kovos kelią.

Rimvydas buvo idealistas, sąžiningas ir labai darbštus, tačiau išsiblaškęs.

Kai Rimvydas rašydavo, per kelias valandas jam dingdavo visi pieštukai ir trintukai – pasimesdavo, anot jo. <...>

Rimvydą, išvykstantį į Kar. Juozapavičiaus grupę, aprūpinome šilta kepure, pirštinėmis ir baltu chalatu. Vėliau sužinojome, kad jis dar nepasiekęs Nemuno pas noruliškius pamiršo švarką ir vėliau vyko tik su miline ir chalatu. Jo švarkas per ryšininkus vėl pasiekė mūsų slėptuvę.[1]

[1] Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 431–434.

* Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas 1945 m. pabaigoje tapo Dzūkų rinktinės Kunigaikščio Vaidoto grupės partizanu. Grupei vadovavo Kazimieras Degutis-Raginis.

** Dainavos apygardos vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas štabo narį Jurgį Krikščiūną-Rimvydą į Šarūno rinktinės Karininko Juozapavičiaus grupę išsiuntė ištirti padėtį 1947 metų pabaigoje, po šios grupės vado Antano Grušausko-Siaubo žūties.

Partizanų dokumentai (32)

Dainavos apygardos vado Adolfo Ramanausko-Vanago laiškas Tauro apygardos vadui Antanui Baltūsiui-Žvejui dėl BDPS dokumentų ir ryšių tarp abiejų apygardų, 1948 m. vasario 1 d.

TAURO APYGARDOS VADUI

Dokumentus Nr. 904: BDPS Prezidiumo Pirmininko įsakymą Nr. 11, Lietuvos pogrindinės vadovybės schemą gavau 1948 m. 1.30 kartu su Vyriausios vadovybės atsiųstu man paketu.

Tai pirmieji dokumentai, kuriuos gavau po tragiškos Ąžuolio mirties. Tik dabar sužinojau, kad mano pasiųstus paketus jūs gavote.

Susidariusiai padėčiai ištaisyti 1947 m. spalyje pas jus išvyko p. RIMVYDAS, kuris grįžo maždaug po trijų mėnesių <...>.

Savo, kaip apygardos vado, parašą memorandume jungtinėms tautoms laikau teisingu. Laikau būtinu, kad man susipažinimui kuo greičiau būtų atsiunčiamos visos dokumentų kopijos.

<...> Dabar RIMVYDO nėra ir ką nors kitą pasiųsti negaliu.

Jeigu įvykiai susiklostys taip, kad susidarys [partizanų] sritys, būtų naudinga pasiteisinęs PLP štabas. Aš visiškai sutinku, kad jūs būtumėte šios institucijos vadu.

<...>

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 210, l. 341–343. Nuorašas. Mašinraštis. Versta iš rusų k.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 213–215.

Represinių struktūrų dokumentai (8)

Lietuvos SSR MGB2-N valdybos 1-ojo skyriaus agentūrinių ir operatyvinių priemonių planas Dainavos apygardos štabui surasti ir užkardyti partizanų ryšius su užsieniu, 1948 m. balandžio 14 d., ištraukos

DAINAVOS apygardos štabo suradimo agentūrinių
ir operatyvinių priemonių
P L A N A S

DAINAVOS banditų apygarda veikia Lietuvos SSR Varėnos, Alytaus, Lazdijų ir dalinai – Prienų apskrityse.

Apygardos banditų formuotę sudaro trys brigados: ŠARŪNO, KAZIMIERAIČIO IR DZŪKŲ, kurios suskirstytos į grupes, būrius ir skyrius.

Iš DAINAVOS apygardos štabo sudėties žinoma:

Apygardos vadas Adolfas Ramanauskas, Liudviko, slapyvardis VANAGAS <...>.

Apygardos štabo narys Jurgis Krikščiūnas, Antano, slapyvardis RIMVYDAS <...>.

Apygardos štabo Žvalgybos skyriaus viršininko pavaduotojas Stasys Raklevičius, Jono, slapyvardis MĮSLINČIUS <...>.

Štabo narys medicinos klausimais, banditas, slapyvardžiu LINAS.

Štabo darbuotojas Benediktas Labėnas, Jono, slapyvardis KARIŪNAS <...>.

DAINAVOS apygardos štabas palaiko ryšius ir derina savo darbą su TAURO apygardos banditų štabo vadovybe.

Leidžiamas ir platinamas antisovietinis laikraštis „Laisvės varpas“.

Agentūriniam tyrimui sustiprinti ir greitesniam DAINAVOS apygardos štabo likvidavimui įgyvendinti šias agentūrines priemones:

<...>

5. Turimais agentūriniais ir tardymo duomenimis, DAINAVOS apygardos štabo narys RIMVYDAS 1947 m. viduryje Tauro apygardos vadovybės pavedimu aplankė buvusios Lietuvos buržuazinės kariuomenės generolą GINTAUTĄ, prisistatė jam savo tėvo vardu (buvusio Liet[uvos] buržuazinės kariuomenės pulkininko) ir įkalbinėjo jį banditų formuotėje užimti vadovaujančias pareigas. Šiam atsisakius, RIMVYDAS bandė gauti generolo GINTAUTO sutikimą reikštis pogrindyje jo vardu.

RIMVYDO pokalbyje su Gintautu dalyvavo pastarojo duktė. Pokalbyje su mūsų operatyviniu darbuotoju ji patvirtino šį faktą.

Parengti priemonių planą gen[erolo] GINTAUTO dukters panaudojimui Rimvydo paieškai ir pagrobimui.

<...>

12. MGB Kauno skyrius 1947 m. pabaigoje areštavo RIMVYDO giminaičius (du pusbrolius ir vieno jų žmoną).

Išsiaiškinti jų įkalinimo vietą ir smulkiai apklausti apie Rimvydą ir kitų jo giminaičių buvimo vietą.

<...>

16. Iš LSSR MGB 2-N vald[ybos] agentūrinės ir tardymo medžiagos žinoma, kad Tauro ir DAINAVOS banditų apygardos stengiasi palaikyti ryšį su nacionalistais, esančiais už kordono. Šiais tikslais Tauro apygardos štabas sistemingai permetinėja savo pasiuntinius per SSRS ir Lenkijos sieną <...>. Pervedimui per sieną Tauro apygarda turėjo specialų OŽIO banditų būrį ir keletą susitikimo punktų už sienos Lenkijoje. OŽIO banditų būrys ir šie punktai jau sutriuškinti, bet TAURO vadovybė, be abejo, bando ten atkurti persiuntimo per sieną punktus.

MGB Lazdijų apskrities skyriaus viršininkui parengti agentūros įdiegimo šios apskrities pasienio Sangrūdos valsčiuje, taip pat agentūrinių spąstų organizavimo planą lietuvių nacionalistinio pogrindžio užkordoniniams ryšiams perimti.

<...>

PAPULKININKIS [be parašo] (POČKAJUS)

<...>

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 211, l. 16–22. Nuorašas. Mašinraštis. Versta iš rusų k.[1]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 374–378.

* Viktoras Giedrys – dokumente vadinamas Gintautu, Adolfas Valenta-Ožys. Jurgio Kirkščiūno-Rimvydo pusbroliai: Vincas Vytautas Krikščiūnas-Mikas, Jurgis Krikščiūnas-Mažiukas (1922–1948), nukankintas; Vytauto žmona A. Krikščiūnienė-Birutė.

Dainavos ir Tauro apygardų vadų susitikimas. Stovi iš kairės: Vaclovas Voveris-Žaibas, Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, neatpažintas partizanas, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Sergijus Staniškis-Litas, Jonas Kučinskas-Spyruoklis. Priklaupęs pirmas iš dešinės Motiejus Jaruševičius-Lakštingala.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

Partizano Dzūko dienoraštis (2)

1948

Spalio 19 d.

Rimvydas guli pas Mįslinčių-Tigrą sužeistas. Pasirodo, jis, Žaibas ir dar keli vyrai buvo Alytaus ligoninėje. Norėjo išvaduoti ten gulintį Tigrą. Viskas buvo puikiai suplanuota. Bet čia Rimvydo klasiškas išsiblaškymas viską sugadino. Į ligoninę buvo įėjęs ir Guoba. Iš pradžių sutiko vieną istrebitelį. Rimvydas užmezgė su juo pokalbį. Guoba nuėjo kito ieškoti, o Rimvydas, pamiršęs savąjį istrebitelį, nusekė paskui Guobą. Kai Guoba paklausė apie paliktąjį istrebitelį, Rimvydas tik tada jį atsiminė. Surado ir pakišo pistoletą po nosim. Su šituo pabaigė. Tačiau atsirado kitas. Rimvydas su Guoba turėjo šokti pro langą, nes istrebitelis buvo užrakinęs duris. Baigėsi tuo, kad Rimvydas iš nugaros buvo sužeistas į ranką ir stiklu persirėžė kelį. Žaibą irgi būtų nukovę, bet išgelbėjo žiūronai. Kulka pataikė į ant krūtinės kabojusius žiūronus ir juos suskaldė.

Tigrą sekančią dieną išvežė kitur. Aš įsivaizduoju, kokia turėjo būti vargšo Tigro nuotaika. Laisvė jau buvo prieš akis. Žaibas, matyt, sunkiai tai pergyveno. Kai man apie tai Vanagas papasakojo, aš negalėjau nusėdėti vietoje. Ach, tas Rimvydas, Rimvydas! Visur jam sekasi, kaip tam septynių nelaimių broliui, o jo jau tas išsiblaškymas tiesiog fantastiškas.[1]

* Stasys Raklevičius-Mįslinčius, Tigras Dzūkų rinktinės Margirio grupės (Jiezno apylinkėse) vadas. Jurgis Krikščiūnas, nepavykus iš Alytaus ligoninės išvaduoti sužeistojo bendražygio Petro Krisiulevi-

[1] Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, „Partizano Dzūko dienoraštis“, in: Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, Kaunas: LPKTS, 1994, p. 254–255.

čiaus-Tigro, turėjo gydytis ne tik sužeistą ranką, bet ir atgauti dvasines jėgas. Stasys Raklevičius-Mįslinčius, būdamas žymiai vyresnis ir turintis 6 vaikus, suprato, kaip nelengva po nesėkmės Rimvydui. Jis priėmė sužeistąjį į Margirio grupės vadavietės slėptuvę. Ten vėliau buvo priimtas labai svarbus nutarimas, kurį Dainavos apygardos partizanų dokumentuose Adolfas Ramanauskas-Vanagas aprašo taip: „1948 m. lapkričio mėn. 14 d. Dainavos apygardos vadas Vanagas buvo Dzūkų rinktinės Punios kunigaikščio Margio tėvūnijos vado vadavietėje, kurioje tuo metu sužeistas gydėsi Dainavos apygardos štabo Organizacinio skyriaus vadas Rimvydas (Jurgis Krikščiūnas – A. P., V. V.). Ten pat buvo sutiktas ir Dzūkų rinktinės vadas Litas (Sergijus Staniškis – A. P., V. V.) ir Dzūkų rinktinės vado adjutantas Balandis (Vincas Ambrazevičius – A. P., V. V.). Vadavietėje įvyko posėdis, kurio metu oficialiai ir galutinai buvo susitarta dėl Dainavos apygardos vado išvykimo“. 1948 m. spalio mėnesį Jonas Žemaitis-Vytautas į susitikimą pakvietė visos Lietuvos apygardų vadus. Cituojama: dr. Aistė Petrauskienė, dr. Vykintas Vaitkevičius, „Partizanų Lietuva: keliai į 1949 m. Lietuvos partizanų vadų susitikimą“, II dalis, in: *https://www.lzinios.lt* [žiūrėta 2019-03-04].

Bronius Kašelionis

Dainavos krašto partizanai (1)

Karininko Juozapavičiaus grupės partizanų bunkeriai (1946–1949 m.)

Kudrėnų kaime, netoli Marytės Slidziauskaitės namų, po malkomis įsirengė bunkerį partizanai Karvelis, Vaiduoklis – Česius Kristapavičius ir Genys. Jame slėpėsi Klajūnas su Rimvydu – Jurgiu Krikščiūnu, Kalvaičiu ir kitais. Tilpo 6 žmonės.

Paseirės kaime, prie Juozo Mulerčiko sodybos, krūmuose vieną bunkerį 1948 m. pavasarį įsirengė Špokas su Narsuoliu, kitą – Špokas, Narsuolis, Švedrys. Šiame bunkeryje slėpėsi Rimvydas ir Kalvaitis. Ročkių kaime bunkeryje pas

Dainavos apygardos partizanų vadas Juozas Gegužis-Diemedis. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Dainavos apygardos štabo narys, vėliau – įgaliotinis ryšiams su Vakarais Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas. Apie 1946–1948 m.
Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

Jakubauską 1949 m. žiemą slėpėsi ir gydėsi partizanai Rimvydas ir Kalvaitis, vienas buvo sužeistas į ranką, kitas – į koją.

Jovaišių kaime, Antano Rasiulio žemėje, už trijų šimtų metrų nuo ūkio, nedideliame miškelyje, 1947 m. įsirengė bunkerį Jokeris ir Vėtra, jame 1949 m. slėpėsi Rimvydas, Balandis, Žvejys, Žiedas ir Jūra.[1]

* Jonas Radžiukynas-Karvelis, Česius Kristapavičius-Vaiduoklis, Vytautas Stravinskas-Genys, Viktoras Kavaliauskas-Klajūnas, Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Bronius Kukauskas-Kalvaitis, Antanas Vailionis-Špokas, Boleslovas Vailionis-Narsuolis, Antanas Koknevičius-Švedrys, Antanas Stravinskas-Jokeris, J. Mockevičius-Vėtra, Jonas Baranauskas-Balandis, Liudvikas Kliūčnikas-Žvejys, Bronius Sidaras-Žiedas, ? Č. Misevičius-Jūra.

[1] Bronius Kašelionis, *Dainavos krašto partizanai*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2018, p. 365–366.

Rita Pauliukaitienė

Lietuvos partizanų žygis į Vakarus 1949 m. balandį

1949 metų balandį į Vakarus paskutinį kartą per taip vadinamą geležinę uždangą sėkmingai prasiveržė Lietuvos laisvės kovotojų pasiuntiniai ir bent iš dalies įvykdė uždavinį – perdavė informaciją į laisvąjį pasaulį. „1949 m. pavasarį iš vadų pasitarimo sugrįžęs Vanagas perdavė naujienas apie partizanų Vyriausiąją vadovybę savo vadovaujamiems partizanams ir siekė jas perduoti į užsienį. Todėl 1949 m. balandžio mėn. į Vakarus pasiųstas Dainavos apygardos štabo ryšių ir žvalgybos skyriaus viršininkas J. Krikščiūnas-Rimvydas, jau turėjęs sienos kirtimo praktiką. Nuvykęs į užsienį jis turėjo susisiekti su J. Lukša“, – rašo istorikas Darius Juodis knygoje „Prasiveržti pro geležinę uždangą“. Nors šis žygis klostėsi labai dramatiškai, vis dėlto tai buvo trečia sėkminga Lietuvos partizanų vadovų suorganizuota kelionė į Vakarus. Deja, paskutinė. Daugiau nė vienai partizanų grupelei nepavyko išgabenti į laisvąjį pasaulį Lietuvos partizanų dokumentų. Dariaus Juodžio ir Daliaus Žygelio straipsnyje „Lietuvos partizanų veikla Vakaruose. J. Krikščiūno-Rimvydo žygis“ pateikiamas faktas, kad Juozas Lukša yra patvirtinęs, jog Rimvydas 1949 m. iš Lenkijos atsiuntė pranešimų apie Lietuvos gyventojų trėmimus, rinkimus, kuriuos vykdė okupantai, taip pat buvo gauta ir partizanų dainų. Apie pastangas padėti J. Krikščiūnui iš Lenkijos patekti toliau į Vakarus ir gyvai paliudyti apie padėtį Lietuvoje J. Lukša grįžęs į Lietuvą 1950 m. informavo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Prezidiumo pirmininką Joną Žemaitį-Vytautą. Norisi paminėti ir dar vieną faktą. Adolfui Ramanauskui-Vanagui buvo svarbi Jurgio Krikščiūno-Rimvydo nuomonė įvairiais klausimais, 1949 m. rugsėjo mėn. 6 d. netgi nusprendžiama atidėti Pietų Lietuvos (Nemuno) partizanų srities

vado rinkimus, tikintis sulaukti žinių apie į Vakarus išsiųsto Rimvydo likimą {„Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952“, p. 248.}.

Iš tiesų Jurgio Krikščiūno ir kitų šio žygio dalyvių likimai susiklostė labai dramatiškai. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro darbuotojai pateikia duomenis, kad 1949 m. balandžio 23 d. Lazdijų aps., Živulčiškės miške, per susidūrimą su Alytaus MGB kariuomenės daliniu žuvo 4 Dainavos apygardos Šarūno rinktinės, Juozapavičiaus tėvūnijos partizanai: Juozas Dambrauskas-Sukilėlis, Juozas Kasiulionis-Kranklys, Juozas Klibavičius-Gervė (skyriaus vadas) ir Balys Liesionis-Jazminas. Kol kas nesurasti dokumentai, ar šie kovotojai buvo J. Krikščiūno bendražygiai, bet yra žinoma, kad Lazdijų krašte Lietuvos–Lenkijos sieną pavyko pereiti sužeistiems Jurgiui Krikščiūnui-Rimvydui ir Broniui Saveikiui-Klajūnui, Juozapavičiaus tėvūnijos vadui, anksčiau buvusiam Šarūno rinktinės vado Juozo Gegužio-Diemedžio adjutantu. Nepaisydami pavojų ir gresiančių represijų, daug pastangų globodami Lietuvos partizanus įdėjo ir Suvalkų Trikampio lietuviai, ypač gyvenę Punsko krašte. Patikimiausios ryšininkės buvę Teklė Pauliukonytė ir Veronika Judickaitė.[1]

[1] Rita Pauliukaitienė, „Lietuvos partizanų žygis į Vakarus 1949 m. balandį“, in: https://www.punskas.pl/istorija/lietuvos-partizanu-zygis-i-vakarus-1949-m-balandi/ [žiūrėta 2024-05-23].

Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas

Laiškai, išsiųsti iš Lenkijos į Vakarus artimiesiems

1947 V 16

Dėde! Suradau progą Jums parašyti ir pranešti Jums apie mūsų gyvenimą. Jūs žinote, kaip mes gyvenome 1941, tai dabartinis gyvenimas dar saldesnis ir archyvo išeis 100-ai tomų.

Dėdė Banionis, Broniukas, dėdė Jonas išsikraustė pas mano tėvelį gyventi. Dėdė Pranas išvažiavo į sanatoriją Velske. Jo stovis sveikatos nekoks, gal dar ir gyvas. Pas mus šiaip gyvename neblogai, ligų jokių nėra, jei miršta, tai miršta natūraliai.

Be to, entuziazmas milžiniškas, tarybinė santvarka, ir žmonės be paliovos vyksta į sanatorijas Archangelske, Vorkutoje, Velske ir kitur. Ūkis auga kaip ant mielių, ne veltui internacionale pasakyta... „seną pasaulį išardysim“, ir tas mums pasiutusiai gerai vyksta.

Tad pas mus geras gyvenimas, tik yra keliolika banditų. Bet manom, juos išgaudysim, nes vien valsčiuose yra iki 200 tarybinių aktyvistų. Mes labai džiaugiamės, kad atveža nušautų banditų, numeta juos ant gatvės, spardo kojomis, leidžia juos ėsti šunims ir guli tol, kol pasmirsta. Banditų numeta ant gatvės kartais iki 30–40. Būna net moterų. Pav., net A. Panemunėje gulėjo banditų. Taip jiems ir reikia, nes dažniau parveža tarybinių aktyvistų. Miestuose pasitaiko plėšikų ir šiek tiek žmogžudžių. Liaudies priešai sako, kad tai daro drg. karininkai ir drg. milicininkai, bet aš manau, kad Jūs tuo nepatikėsite.

Perduokite visiems namiškiams linkėjimus ir pasakykite, kad aš dar gyvas, nors ir pradėjau plikti ir žilti. <...>

{Pirmasis Jurgio Krikščiūno-Rimvydo laiškas iš Lenkijos į Vakarus parašytas dėdei Matui Krikščiūnui, buvusiam Kauno „Aušros“ berniukų gimnazijos direktoriui. Iš laiškų galima suprasti, jog Rimvydas ir anksčiau yra gavęs žinių apie pasitraukusius į užsienį artimuo-

sius. 1947 m. gegužės 16 d. laiške užkoduota fraze („išsikraustė pas mano tėvelį gyventi“) pranešama apie dėdės Juozo Banionio netektį, nes J. Krikščiūno tėtis miręs 1942 m. Nepavyko išsiaiškinti, apie kokių dviejų artimųjų mirtį („Broniukas ir dėdė Jonas“) dar pranešama. Toliau laiške minimos sanatorijos yra lageriai, į Velską išvežtas dėdė Pranas Krikščiūnas. Masinės mirtys pokariu yra žūtys, nuosmukis po karo, palyginus su prieškariu, buvo didžiulis.

Visas laiškas yra kaip užšifruotas pranešimas, apsimetant lyg ir lojaliu sovietiniu piliečiu – ypač tai matyti iš žodžio draugas ar jo trumpinio drg. vartosenos. Tokių stiliaus priemonių buvo imamasi norint apsaugoti save ir kitus, be to, kad laiškas pasiektų adresatą, jeigu siunčiant paštu būtų patikrintas saugumo pareigūnų.

Dar viena priežastis, lėmusi tokį laiško stilių, patirtos baisybės – žmogus imasi ironijos ar humoro, kad išgyventų ir išsaugotų savo tapatybę, panašiai kaip Balys Sruoga kūrinyje „Dievų miškas“. Šio laiško pradžia, beje, labai pranašiška – iš tiesų, pasak Jurgio Krikščiūno-Rimvydo, „archyvo išeis 100-ai tomų“.}

1947 V 20

Brangieji! Dar prieš 3 metus nuo išsiskyrimo Panemunėje, kai riaumojimai fronto drebino orą. Daug vargo, ašarų ir nemunai kraujo nutekėjo, tačiau vis dar žmonijos kančios nesibaigia.

Rašysiu aš Jums viską, kaip buvo, kad ir teks Jums skaudžių dalykų nugirsti. Pirmiausia, aš manau, Jums įdomiausia savo likusių šeimos narių likimas. Lelė ir Vėjas dar tebegyvena savame name. Lelė labai sirgo ir vos nemirė, buvo kažkas iš moteriškų ligų. Mikas vedė Birutę ir antrą kartą pateko į kalėjimą. Gavo 10 metų katorgos darbų ir dabar yra Vilniaus išskirstymo lageryje. Jam sėdint kalėjime, Birutė pagimdė mergaitę, kuri tuoj pat mirė. Dėl Miko per daug nesijaudinkite, jam turės eiti neblogai, kad ir paklius į Sibirą. Daktarai dirba savo specialybėje. Jis baigė universitetą. Be to, kai aš vykau pirmyn, mes kombinuojame jį išvogti ir gali kartais pavykti. Tą sužinosite tik grįžę atgal.

Jūsų namas per 1946 metų potvynį buvo smarkiai apgadintas. Vanduo siekė jau antrą aukštą. Ledai nunešė verandą. Prigėrė apie porą tūkstančių žmonių.

P. Velykis sėdi nuo 1943 metų kalėjime ir atrodo gali mirti, nes į pasimatymą su žmona atnešė jau ant neštuvų. Edis vedė kažkokią mergaitę iš džiovininkų sanatorijos. Jis grįžo iš kalėjimo ir turėjo gulti į sanatoriją. Kazys slapstosi ir negyvena Kaune. Sirka žuvo. Jurka ištremtas į Sibirą. Aš pats tarnauju miškų departamente, o viršininkas drg. Mirtis.

Bendras vaizdas Panemunės liūdnas. Draugiškos respublikos beveik iškirto Basanavičiaus parką. Daug namų sukūreno, visos tvoros, ypač Klevų gatvės, sukūrentos. Kur negali išardyti, išvogė bent tvoras ir vartelius. Langai daugumoje išmušti (ne karo priežastis). Šiukšles pila ant gatvės, o š...o tai perkrovimas. Pats Kauno miestas labai nukentėjo ne nuo karo, kiek nuo brolių. Pažangos jokios. Ką jie sako, kad vyksta atstatymas, netikėkite. Pats gyvenimas yra baisus. Kraujas liejasi upeliais, o ešelonas paskui ešeloną vyksta vis Sibiran. Jei greit karas neprasidės, mūsų tautos likimas liūdnas.

Kaune jau žmonės badauja, o Rusijoje visiška bado katastrofa. Ūkį baigia sunaikinti. Pav., už centnerį kviečių valdžia moka 5 rub., o ūkininkas perkant moka 1900 rub. Duonos kilogr. valdiška kaina kainuoja nuo 3,3 rub. iki 5 rub.

Gavau žinių, kad namiškiai šiaip taip verčiasi. Gerai, kad pabėgo, Sibiro būtų neišvengę. Buvau sutikęs p. Matulevičių ir girdėjau, kad Lelė ištekėjo už kažkokio svetimšalio. Tas mane kažkaip nemaloniai paveikė, aš to iš jos nelaukiau. Kai gavau pirmą žinią apie Juos Lietuvoje, tai buvo miške po kautynių. Aš su draugais ginčijausi, kad ji išsirinko lietuvį. Gailiuos, kad jos vaikai bus jau nelietuviai, o mūsų tiek mažai liko. Tačiau pasveikinkite mano vardu mano naująjį švogerį. Gailiuosi, kad negaliu paspausti jam rankos ir pažinti kaip žmogaus.

Dėdė Juozas mirė badu 1943 metais. Į galą jis plovė atmatas ir valgė tą, ką nesuvirškino viduriai. Visai dienai maisto davinys buvo sauja kviečių. Dėdė Pranas Sibire. Sveikatos būklė irgi silpna. Dėdė Banionis mirė kelyje į Sibirą. Banioniukas žuvo kautynėse palei Prienus. Sveikinkite dėdes ir visus pažįstamus. Sveikinkite Mamą, Aldoną, Stasį, Rimvydėlį, kurio taip aš pasiilgau. Mes dabar su juo vadinamės vienu vardu. Tik mano slapyvardė Rimvydas. Aš tikiuosi, kada žemelė bus nuo kraujo soti, mes vėl susitiksime. O jeigu mane kaip „banditą“ paties ant gatvės, tai mamai perduokite žodžius: „...O jei gulėsiu aš ant gatvės, bus daugel daugel pajuokos, tai tu, motule, neraudoki, Dievulis tave tepaguos...“

Jurgis
1947 V 20

P. S.

1. Grigaliūnai visi gyvi ir sveiki. Gyvena mūsų name.

2. Geriau į Lietuvą nerašykite ir nesiųskite pagalbos, nes nėra prasmės.

3. Jokiu būdu negalvokite apie grįžimą Lietuvon. Tą pasakykite ir kitiems.

4. Man nerašykite.

5. Niekas tenegalvoja apie grįžimą į Lenkiją, nes jei karo greit nebus, jos likimas toks pats.

{Antrasis Jurgio laiškas, parašytas 1947 gegužės 20 d., yra žymiai atviresnis, labiau asmeniškas, bet perkeltinės prasmės posakių, slapyvardžių yra ir jame. Kas buvo Lelė ir Vėjas, išsiaiškinti nepavyko. Kalbant apie Miką, minimi gydytojai ir universitetas, tuo norima pasakyti, kad suimtajam teko patirti sovietinių tardytojų kankinimus ir įgyti ir baisią gyvenimišką patirtį kalėjime. Kas buvo Edis, Kazys, Sirka, Jurka, galima tik numanyti – tikriausiai tai Jurgio Krikščiūno bendraamžiai, buvę kaimynai viename iš Kauno mikrorajonų (Panemunėje).

Ponas Velykis buvo Krikščiūnų kaimynas. Mykolas Velykis (1884–1955) – Lietuvos karinis ir politinis veikėjas, generolas leitenantas. Sovietų valdžios suimtas 1944 m., kalintas Kaune, 1946 m. išvežtas į Sibirą. Ponas Matulevičius – Kazys Matulevičius-Radvila, laiške minima antroji Lelė (Elvyra) – Jurgio jaunesnioji sesuo. Dėdė Juozas – Juozas Krikščiūnas, teisininkas. Dėdė Banionis – Juozas Banionis, Jurgio tėvo sesers Ievos vyras, suimtas už tai, kad rėmė partizanus, o Banioniukas – Kazimieras Banionis-Klajūnas, Jurgio pusbrolis. Rimvydėlis – Rimvydas Grigaliūnas, sesers Aldonos sūnus, kurį visai mažutį tėvai išsivežė į Vakarus. Minimi buvusiame Krikščiūnų name gyvenantys Grigaliūnai – sesers Aldonos vyro artimieji. Laiško pabaigoje Jurgis prašo artimųjų padėti Mamai, jeigu jis žūtų. Jai skiria eilutes iš neįvardyto partizano eilėraščio, kuris tapo partizanų daina.}

1949 V 29

Laimute, rašau tau antrą laišką per tą patį asmenį. Pas mus viskas einasi po senovei. Kaip kiti sako: „Pagal planą ir grafiką“. Daugiau

apie viską parašysiu, kai gausiu iš tavęs atsakymą į pirmąjį laišką. Matai, aš vis tik finansiškai stoviu silpnokai ir be reikalo mėtyti kapitalų negaliu.

Nuotaika nebloga, jei gerai užkrimstumei, tai galėtumei skaityti, lyginant su senesniuoju gyvenimu, kurortais. Na, žinoma, ir čia karštomis bulvėmis nesimėto. Sveikata irgi pakenčiama. Labai norėčiau nuvykti pas Aldoną, nors ir kelionė ilgoka, bet norėčiau. Žinoma, reikia finansiškai tvirčiau stovėti, nes drabužiai dėl nepalankių oro sąlygų vienu momentu suplyšo. Galutinai apsispręsiu birželio mėnesyje.

Sveikinki mamą, Stasį, Rimvydėlį, gimines ir kitus pažįstamus.

Skubiausiai rašyki.

Jurgis
1949 V 29

{1949 m. gegužės 29 d. laiške Jurgis mini, kad, atvykęs į Lenkiją, dar anksčiau buvo parašęs seseriai (jos pirmasis vardas Elvyra, antrasis – Laima). Ji ir sesuo Aldona buvo keleriais metais jaunesnės už brolį Jurgį. Nors Jurgio Krikščiūno-Rimvydo padėtis Lenkijoje buvo gana sunki, bet šis laiškas dar pakankamai viltingas. Vis dėlto užsimenama ir apie patirtas buvusias kautynes: „drabužiai dėl nepalankių oro sąlygų vienu metu suplyšo“. Pereiti sieną pavyko tik iš trečio karto, be to, kautynėse žuvo keli partizanai, Jurgis buvo sužeistas. Iš kur jis sėmėsi tiek jėgų? Nedejavo, nesiskundė. Visų pirma, suprato, kad kiti paaukojo gyvybes, saugodami jį. Be abejo, jautė didžiulę atsakomybę, giliai tikėjo kovos prasme ir tęsė pasipriešinimą okupantams.}

1949 VII 27

Brangieji,

gavau iš Jūsų per p. M. laišką ir nuotraukas, už ką esu nepaprastai p. M. dėkingas. Dabar kas rytas atsikėlęs jas peržiūriu ir pasidžiaugiu. Rimvydėlis tikras puikus vyras. Už šitą nuotrauką jo seneliai atiduotų ir dūšią. Žiūrėk, Stasy, kad jis užaugtų tikru lietuviu. Dabar dėl antro piliečio. Argi jis jau amerikonas, ar neturi žmoniško vardo? Koks ten Gogo? Esu dėkingas ir už trečią nuotrauką. Jau penki metai kaip nebuvau matęs tėvelio kapo. Kiek iš laiško supratau, kad Jūs mano padėtį žinote. Numanote, kad mane nepaprastai laukia Varšuvoje, laukia <...>. Turbūt gavote iš p. Lukšos laišką. Jei turite jo adresą, tai

parašykite jam, tegu praneša Jums, bet ne man tiesioginiai žmogaus, kurį mes vadindavome „Iciku“, tris pirmąsias raides (pavardės). Man bus kontrolė. Dėl gautų adresų Lenkijoje, turiu pasakyti, kad vargu pasinaudosiu. Bijau pakenkti. Iš laiško supratau, kad Jūs vis šiaip taip pragyvenate. Tuo tarpu aš gyvenu tokiose sąlygose, kad Jūs įsivaizduoti negalite, ir tai turiu džiaugtis. Tad tiesiai sakau Jums. Palaukite kelias dienas, bet atsiųskite, nes aš badauju visą laiką. Vaikštau basas ir svetimais drabužiais. Mano drabužius per paskutiniąsias kautynes tiek sušaudė, kad teko išmesti. Jei norėsite ką atsiųsti iš pinigų, įdėkite po puspadžiais senesnių batų. Mes viską sunaudosim, nes rūpinuosi ne savimi. Jums stengsiuos rašyti, kai galėsiu. Dabar kabu tik ant siūliuko. Gali tekt ir ant gatvės atsigulti. Jūs rašykite apgalvodami kiekvieną žodį. Atsiųskite, kaip Jūs žadėjote, tų pažįstamų adresų. Visi parašykite retkarčiais laiškus. Tegu ir tas neaiškus asmuo Gogo pasireiškia. Lai parašo ir naujasis švogeris. Noriu suuost, kas per žmogus. Kad smertininkas, bet vis dar žingeidus.

Viso gero ir daug laimės.

1949 VII 27[1]

{1949 m. liepos 27 d. laiške Jurgis artimiesiems jau atvirai parašė apie buvusias kautynes, kad badauja, neturi savų batų, prašo pagalbos, bet tuoj priduria: „Mes viską sunaudosim, nes rūpinuosi ne savimi“. Rimvydas supranta, kaip smarkiai rizikuoja jam padedantys Lenkijos gyventojai, todėl ir teigia, jog vargu, ar bandys pasinaudoti atsiųstais adresais. Jurgis neslepia nuo artimųjų, kad jam labai sunku, bet nerašo vien tik egoistiškai apie save, domisi šeimos narių gyvenimu. Ypatingą dėmesį Jurgis skiria vaikams, net ir tam mažajam Gogo, kuris gimė jau Vakaruose ir kurio, Jurgis jaučia, tikriausiai nebepamatys. Rimvydo nuojauta nebuvo be pagrindo. Laiškas rašytas nepavykus nuvykti traukiniu į Varšuvą. Šio laiško pabaigoje nepasirašyta kaip įprastai „Jurgis“, yra tik lakoniškas atsisveikinimas: „Viso gero ir daug laimės“.}

* 1949 m. vasarą Juozo Lukšos rūpesčiu buvo atsiųsta ryšininkė Roza Rainer, kuri Jurgiui Krikščiūnui perdavė J. Lukšos laišką dėl kelionės toliau į Vakarus. Rimvydo ir ryšininkės trumpas susitikimas įvyko Senųjų Graužų kaime pas Jurgį Jurkiūną, deja, Rimvydas, pagalvojęs, jog tai gali būti provokacija, keliauti su ryšininke atsisakė. Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir Vytautas Prabulis-Žaibas žuvo 1949 m. gruodžio 15 d. Punsko vls., Šlynakiemio kaime.

Juozas Jakimavičius Rimvydo ir Žaibo žuvimo vietoje. Sigito Birgelio nuotrauka

[1] Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, „Laiškai“, in: Vytautas Krikščiūnas, „Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas“, *Laisvės kovų archyvas*, t. 17, Kaunas, 1996, p. 241–244.

Partizanų dokumentai (33)

Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadų 1950-11-10 posėdžio protokolas, kuriame yra nutarimas prašyti LLKS vadą Joną Žemaitį-Vytautą, kad partizanams Skirmantui-Skrajūnui ir Rimvydui būtų suteiktas Laisvės kovos karžygio vardas

N Vadų posėdžio, įvykusio 1950 m.
lapkričio 10 d.

P r o t o k o l a s
Dalyvauja: NV Viltis*, TApV V. Karijotas, TApGVRnV Gintaras ir TApŽRnV Demonas.

Svarstyta: Tauro Apš Žvalgybos Skyriaus Viršininko ir LLKS VD Politinio SkV ir LLKS Atstovo Užsieniui – Laisvės Kovotojo – prt. Skirmanto-Skrajūno, Dainavos Apš I-mo skyriaus Viršininko (1949 m. gruodžio mėn. 15 d. žuvęs Lenkijoje) Laisvės Kovotojo – prt. Rimvydo nuopelnai kovoje už demokratinės Lietuvos atstatymą.

Nutarta: Išnagrinėję aukščiau išvardintų Laisvės Kovotojų – prt. nuopelnus ir atliktus žygius dėl Lietuvos Laisvės atstatymo, rado tikslu prašyti LV** prt. Skirmantą-Skrajūną ir prt. Rimvydą atžymėti Laisvės Kovos Karžygio vardu.

Parašai: Viltis
V. Karijotas
Gintaras
Demonas[1]

* Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadas Sergijus Staniškis-Litas, Viltis; Tauro apygardos vadas Viktoras Vitkauskas-Saidokas, Karijotas; Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės vadas Antanas Pužas-Gintaras; Tauro apygardos Žalgirio rinktinės vadas Juozas Jankauskas-Demonas.

** LV – LLKS vadas Jonas Žemaitis-Vytautas. Kadangi ryšiai tarp Vakarų Lietuvos (Jūros) ir Pietų Lietuvos (Nemuno) sričių buvo trūkinėjantys, nutarimą suteikti Laivės kovos karžygio vardą J. Lukšai-Mykolaičiui ir J. Krikščiūnui-Rimvydui pasirašė pirmasis LLKS vado pavaduotojas A. Ramanauskas-Vanagas.

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Prezidiumo X Sekcijos Nutarimas apdovanoti Laisvės Kovos kryžiais ir suteikti Laisvės kovos karžygio vardą Pietų Lietuvos (Nemuno) partizanų srities partizanams – Juozui Lukšai-Mykolaičiui, Jurgiui Krikščiūnui-Rimvydui, Kazimierui Pypliui-Mažyčiui, pasirašytas A. Ramanausko-Vanago 1950 m. gruodžio 31 d., buvo pateiktas šios knygos VI dalies pabaigoje.

[1] „Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadovybės posėdžio protokolas,1950-11-10“, in: Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005, p. 687.

Sigitas Birgelis

J. Krikščiūno ir V. Prabulio palaidojimo vieta vis dar nežinoma

Prieš kelis metus žiniasklaida rašė, kad 2021 m. rugsėjo mėn. Suvalkų kapinėse (evangelikų dalyje) buvo surasti Lietuvos partizanų palaikai.

Lenkijos tautos atminties instituto (IPN) kvietimu tų metų rugsėjo 23 dieną Suvalkų kapinėse apsilankė Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro atstovai: vyresnysis istorikas Rimantas Zagreckas bei Specialiųjų tyrimų skyriaus vedėjas Rytas Narvydas. Vietoje jie susipažino su Lenkijos tautos atminties instituto kapinėse vykdomais archeologiniais tyrimais. Tuomet Lenkijos tautos atminties instituto darbuotojai tvirtino, kad turbūt pavyko surasti 1949 m. gruodžio 15 d. Šlynakiemio kaime žuvusių Lietuvos partizanų Jurgio Krikščiūno-Rimvydo ir Vytauto Prabulio-Žaibo palaikus. Pokario metais netoliese kapinių buvo Lenkijos saugumo būstinė. Todėl tikėtina, kad šioje kapinių dalyje liko užkasti Lietuvos rezistencijos dalyviai.

Deja, ši prielaida nepasitvirtino. Tolesni lenkų mokslininkų tyrinėjimai parodė, kad surasti palaikai nėra iš pokario laikotarpio.

„Dėl partizanų palaidojimo vietos mes, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, daugiau nei Lenkijos IPN padaryti neturime galimybių“, – tikina Specialiųjų tyrimų skyriaus vedėjas Rytas Narvydas.[1]

[1] Sigitas Birgelis, „J. Krikščiūno ir V. Prabulio palaidojimo vieta vis dar nežinoma“, in: https://punskas.pl/akiratis/j-kriksciuno-ir-v-prabulio-palaidojimo-vieta-toliau-nezinoma/ [žiūrėta 2024-03-16].

Paulius Birgelis, Sigitas Birgelis

Jurgio Krikščiūno-Rimvydo ir Vytauto Prabulio-Žaibo atminimo įamžinimas Lenkijoje

Suvalkų Trikampyje, ypač Punsko krašte, daugėja ženklų, primenančių mums apie tragišką partizanų Rimvydo ir Žaibo žūtį. Jų išties yra nemažai: koplytstulpis prie Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčios, emisarams skirtas simbolinis kapas Suvalkų kapinėse, Juozo Jakimavičiaus pastatytas kryžius su atminimo lenta Šlynakiemyje (žūties vietoje), vienos iš Punsko gatvių pavadinimas – *ulica Partyzantów Litewskich* (Lietuvos partizanų gatvė). Už šiuos partizanus kasmet atnašaujamos iškilmingos šv. Mišios.

2014 m. gruodžio 14 d., minint Jurgio Krikščiūno-Rimvydo ir Vytauto Prabulio-Žaibo 65-ąsias žuvimo metines, buvo pašventinta urna su žeme iš tos vietos, kur abu laisvės kovotojai praleido paskutines gyvenimo akimirkas. Išvakarėse vyko žymeklio, kurį pastatė Kauno technologijos universiteto klubo „Ąžuolas“ nariai, atidengimo ir pašventinimo iškilmės.

Gana daug informacijos apie pogrindžio dalyvius galime rasti periodiniuose leidiniuose „Aušra“, „Šaltinis“, Lenkijos lietuvių portale punskas.pl bei istorijos paveldo metraštyje „Terra Jatwezenorum“.

2016 m. balandžio 10 d. Punsko lietuvių kultūros namuose įvyko dokumentinio filmo „Baladė apie Rimvydą ir Žaibą“ premjera. Filmo scenarijaus autorius Sigitas Birgelis. Režisieriai Sigitas Birgelis ir Jolanta Malinauskaitė-Vektorienė.

2019 m. Punsko „Aušros“ leidykloje išleista knyga „Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir jo artimieji“. Knygos sudarytoja Rita Pauliukaitienė, dailininkė Živilė Kraužlytė. 2020 m. išspausdintas antrasis šios knygos leidimas.

2019 m. pagal knygą „Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir jo artimieji“ (sudarytoja Rita Pauliukaitienė) Punsko kultūros namų jaunimo teatras „Kregždė“ pastatė spektaklį. Inscenizacijos autorė ir režisierė Jolanta Malinauskaitė-Vektorienė.

Kasmetinės tradicinės Punsko „Aušros“ leidyklos organizuojamos mokslinės konferencijos, kuri vyksta gruodžio mėnesio viduryje, sudėtinė dalis yra J. Krikščiūno-Rimvydo ir V. Prabulio-Žaibo žūties metinių paminėjimas Šlynakiemyje.[1]

[1] Paulius Birgelis, Sigitas Birgelis, „Jurgio Krikščiūno-Rimvydo ir Vytauto Prabulio-Žaibo atminimo įamžinimas Lenkijoje“, Punskas, 2024, rankraštis.

VIII DALIS
JUOZAS LUKŠA-DAUMANTAS

Juozas Lukša-Daumantas.
Iš Antano Lukšos-Arūno šeimos archyvo

Rūta Trimonienė

LGGRTC dokumentai (13)

Duomenys apie žuvusius LLKS Vyriausiojo Ginkluotųjų pajėgų štabo Žvalgybos skyriaus viršininko, knygos „Partizanai už geležinės uždangos“ autoriaus mjr. Juozo Albino Lukšos-Vyties, Kazimiero, Skirmanto, Armino, Kęstučio, Skrajūno, S. Mykolaičio brolius, Tauro apygardos partizanus Jurgį-Piršlį ir Stasį-Juodvarnį, Tautvydą Lukšas

JURGIS LUKŠA-PIRŠLYS
1920 04 12 – 1947 06 13

Jurgis Lukša gimė 1920 m. balandžio 12 d. Marijampolės aps. Veiverių vls. Juodbūdžio k. Simano (taip dokumente) Lukšos ir Onos Vilkaitės-Lukšienės šeimoje.

Jurgis Lukša-Piršlys ir Stasys Lukša-Juodvarnis, Tautvydas.
Iš Antano Lukšos-Arūno šeimos archyvo

1932 m. birželio 16 d. įstojo mokytis į Veiverių valdžios vidurinę mokyklą, kurios 4 metų kursą baigė 1936 m. Tų pačių metų birželio 15 d. jam išduotas šios mokyklos baigimo pažymėjimas Nr. 124.

1936 m. rugsėjo 1 d. – 1940 m. gegužės 7 d. mokėsi Kauno „Aušros“ berniukų valstybinėje gimnazijoje. 1940 m. birželio 24 d. šios gimnazijos Pedagogų taryba J. Lukšai išdavė atestatą Nr. 1537, teikiantį jam teisę stoti į aukštąsias mokyklas.

1941 m. lapkričio 12 d. buvo priimtas į Vytauto Didžiojo universiteto (VDU)Technologijos fakulteto Mechanikos skyrių. 1942 m. sausio 10 d. J. Lukša parašė prašymą VDU rektoriui pervesti jį į Medicinos fakulteto Medicinos skyrių, tačiau sausio 23 d. paprašė rektorių jį vėl grąžinti į Technologijų fakulteto Mechanikos skyrių kaip netinkamą medicinos studijoms.

1944 m. spalio 14 d. Jurgis Lukša užpildė stojančiojo į Kauno valstybinį universitetą žinių anketą, kurioje nurodomas ir jo gyvenamasis adresas Kaune – Kęstučio g. 32.

1945 m. sausio 30 d. J. Lukša buvo suimtas. Kalintas Kaune. Byla nutraukta 1945 m. gegužės 3 d.

Kauno Vytauto Didžiojo universiteto 1945 m. lapkričio 12 d. išduotame studento asmens liudijime Nr. 18684 nurodoma, kad Jurgis Lukša yra šio universiteto Technologijos fakulteto Mechanikos skyriaus studentas.

Nuo 1946 m. Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės partizanas. Žuvo 1947 m. birželio 13 d. rytą Juodbūdžio k. gimtojoje sodyboje.

1998 m. spalio 22 d. Jurgiui Lukšai pripažintas kario savanorio statusas (po mirties).

PAGRINDAS: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F. 1055, ap. 1, b. 54, l. 50; Lietuvos centrinis valstybės archyvas: F. 631, ap. 7, b. 18607; F. 1346, ap. 2, b. 69, l. 11, 11 a.p.; *Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947, K–S,* t. 2, 2 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2002, p. 374; Aldona Vilutienė, Justinas Sajauskas, *Ištark mano vardą*, Vilnius: „Džiugas“, 1999, p. 189; LGGRTC duomenys: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinės bylos; Memorialinio departamento Istorinės atminties skyriaus „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo“ programų istorinių-ar-

chyvinių tyrimų duomenys. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Rūta Trimonienė.

STASYS LUKŠA-JUODVARNIS, TAUTVYDAS
1926 01 05 – 1947 09 12

Stasys Lukša gimė 1926 m. sausio 5 d. Marijampolės aps. Veiverių vls. Juodbūdžio k. ūkininkų Simono Lukšos ir Onos Vilkaitės-Lukšienės šeimoje.

Antanina Garmutė knygoje *Išėjo broliai* mini, kad Stasys mokėsi Veiveriuose, vėliau baigė Kauno dailiųjų amatų mokyklą.

Nuo 1946 m. Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės partizanas. Nuo pavasario kartu su Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės vadu ltn. Juozu Stravinsku-Žiedu, jo pavaduotoju Kaziu Algirdu Varkala-Žaliuku ir broliu Juozu Albinu Lukša-Vyčiu leido rinktinės (nuo 1946 m. balandžio mėn. – apygardos) laikraštį „Kovos keliu". <...>

1947 m. rugsėjo 14 d. rinktinės vado Daumanto įsakymu Nr. 33 rinktinės Ūkio skyriaus viršininkui Skirgailai (Klemensui Baltrušaičiui) ir Tautvydui pareikšta tarnybinė padėka ir tarnybinis pagyrimas „už įvykdytą Tauro apygardos įsakymą ir sugavimą bei padarymą nekenksmingu išdaviko ir provokatoriaus Kutkaičio – politinės mokyklos viršininko (Žalgirio)".

Žuvo S. Lukša 1947 m. rugsėjo 12 d. Kazlų Rūdos Braziūkų miške sovietų kareiviams užpuolus partizanų Mokomosios kuopos 2-osios laidos puskarininkių rengimo partizanų stovyklą kartu su bendražygiu Tauro apygardos Birutės rinktinės Žiedo kuopos būrio vadu Petru Ašmonu-Sargu. Tikėtina, kad žuvusiųjų palaikai buvo atvežti į Kazlų Rūdos mstl. ir niekinti miestelio turgaus aikštėje. Vėliau galėjo būti užkasti šalia dabartinės ligoninės Lietuvos partizanų / Vytauto gatvių sankryžoje. Joje 2002 m. gruodžio 1 d. buvo atidengtas dailininkų V. ir G. Apučių suprojektuotas paminklas. Šios vietos archeologiniai tyrimai nebuvo vykdyti.

1998 m. spalio 22 d. S. Lukšai pripažintas kario savanorio statusas, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 1998 m. lapkričio 3 d. įsakymu jam suteiktas vyr. leitenanto laipsnis (po mirties).

S. Lukšos atminimas įamžintas 2019 m. lapkričio 7 d. Kazlų Rūdos sav. VĮ VMU Kazlų Rūdos regioninio padalinio Braziūkų girininkijos Braziūkų miške pastatytame tipiniame atminimo ženkle (aut. dizaineris Romas Navickas), žyminčioje jo ir bendražygio žūties vietą.

Visos Lukšų šeimos narių: tėvų Simono ir Onos, jų sūnų partizanų Antano-Arūno, Juozo Albino-S. Mykolaičio, Jurgio-Piršlio, Stasio-Tautvydo ir Vincento atminimas įamžintas gimtajame Juodbūdžio k. (Prienų r. Veiverių sen.) 1995 m. pastatytame kryžiuje (aut. E. Šimanskis) ir 2020 m. rugsėjo 4 d. atidengtame tipiniame atminimo ženkle (aut. dizaineris R. Navickas).

Trijų brolių partizanų Juozo Albino-S. Mykolaičio, Jurgio-Piršlio, Stasio-Tautvydo Lukšų atminimas įamžintas paminkle (aut. Pijus Petraitis ir Leonas Juozėnas), 1995 m. rugpjūčio 27 d. atidengtame Prienų r. Veiverių sen. Veiverių „Skausmo kalnelyje".

PAGRINDAS: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F. 1055, ap. 1, b. 39, l. 90; Antanina Garmutė *Išėjo broliai,* Kaunas, 1990, p. 13; *Lietuvos laisvės kovų karininkai 1944–1953,* parengė Eugenijus Jakimavičius, Vilnius, 2001, p. 12; *Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947, K–S,* t. 2, 2 knyga, Vilnius: LGGRTC, 2002, p. 374; Aldona Vilutienė, Justinas Sajauskas, *Ištark mano vardą*, Vilnius: „Džiugas", 1999, p. 31, 189; *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.),* Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, 2000, p. 27, 226–227, 232–233, 240, 241, 511; LGGRTC duomenys: Archyvo Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos tarnybinės bylos; Memorialinio departamento Memorialinio meno ir ekspertizės skyriaus bylos „Įamžinimo atminimo ženklais administravimo dokumentai (2019 m. Kazlų Rūdos sav. ir 2020 m. Prienų r.) ir Istorinės atminties įamžinimo skyriaus „Memorialinių vietovių ir statinių, susijusių Lietuvos gyventojų genocidu ir rezistenciniu judėjimu, inventorizacijos ir sąvado sudarymo" programų istorinių-archyvinių tyrimų duomenys. MD Istorinės atminties įamžinimo skyriaus vyriausioji istorikė Rūta Trimonienė.[1]

[1] Rūta Trimonienė, „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-280", 2024-03-27.

Duomenys apie LLKS Vyriausiojo Ginkluotųjų pajėgų štabo Žvalgybos skyriaus viršininką, knygos „Partizanai už geležinės uždangos“ autorių, mjr. Juozą Albiną Lukšą-Vytį, Kazimierą, Skirmantą, Arminą, Kęstutį, Skrajūną, S. Mykolaitį

JUOZAS ALBINAS LUKŠA-VYTIS, KAZIMIERAS, SKIRMANTAS, ARMINAS, KĘSTUTIS, SKRAJŪNAS, S. MYKOLAITIS
1921 08 04 – 1951 09 04

Juozas Albinas Lukša gimė 1921 m. rugpjūčio 4 d. Marijampolės aps. Veiverių vls. Juodbūdžio k. ūkininkų Simono Lukšos ir Onos Vilkaitės-Lukšienės šeimoje. 1936 m. rugsėjo 1 d. įstojo į Kauno „Aušros“ berniukų gimnazijos penktą klasę. 1940 m. gegužės mėn. išlaikė švietimo ministro nustatytus egzaminus ir buvo laikomas baigusiu aštuonių klasių gimnaziją su lotynų kalba. Tais pačiais metais įstojo į LTSR Kauno universiteto Statybos fakulteto Architektūros skyrių.

1940–1941 m., pirmosios sovietų okupacijos metu, priklausė Lietuvių aktyvistų frontui (LAF). 1941 m. birželio 5 d. buvo suimtas ir kalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. 1941 m. birželio 22 d., prasidėjus SSRS ir Vokietijos karui, išsilaisvino. Vokiečių okupacijos metais studijavo Vytauto Didžiojo universitete Statybos fakultete Architektūros skyriuje. Dalyvavo antinacinėje veikloje, priklausė Lietuvių frontui.

Nuo 1944 m. kartu su kitais šeimos nariais dalyvavo rezistenciniame judėjime. 1945 m. gyveno Kaune, Kęstučio g. 32–24 ir tęsė architektūros studijas universitete.

Nuo 1945 m. vidurio Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės partizanas. 1946 m. birželio 1 d. Tauro apygardos vado Zigmo Drungos-Mykolo Jono įsakymu Nr. 18 J. A. Lukša-Vytis buvo paskirtas „Laisvės Žvalgo“ vyriausiuoju redaktoriumi. <...> Iki tų pačių metų rugsėjo 10-osios ėjo rinktinės Propagandos skyriaus viršininko pareigas. Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų štabo (VGPŠ) adjutantas, vadinęsis slapyvardžiu Kazimieras.

1946 m. rugsėjo 28 d. Juozo Adomaičio vardu pateikė prašymą Vilniaus Valstybinio dailės instituto (VDI) direktoriui priimti į Architektūros fakultetą ir tų pačių metų spalio 11 d. VDI direktoriaus įsakymu Nr. 21 buvo priimtas į šio fakulteto pirmą kursą. Nuo 1947 m. sausio 11 d. nebelankė paskaitų, todėl vasario 14 d. VDI direktoriaus įsakymu Nr. 3 buvo išbrauktas iš studentų sąrašo, kaip nelankantis paskaitų ir praktinių užsiėmimų.

1947 m. sausio 12 d. Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės vado Žaliuko įsakymu Nr. 3 paskirtas šios rinktinės štabo viršininku slapyvardžiu Skirmantas. Tą pačią dieną Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo įsakymu Nr. 2 J. A. Lukša-Skirmantas paskirtas naujai įkurtos Birutės rinktinės, veikiančios Kauno m. ir jo apylinkėse, vadu.

Po kelių dienų, sausio 15-ąją, kaip buvęs VGPŠ adjutantas Kazimieras dalyvavo Lietuvos kovotojų už laisvę atstovų suvažiavime, kuriame buvo aptartas centralizuotas visų kovotojų už Lietuvos laisvę vadovybės klausimas, taip pat svarbiausios ir aktualiausios kovos už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę problemos, ryšio su užsieniu atstatymas. Pasitarime kartu su buvusiu VGPŠ 2-ojo skyriaus viršininku Algimantu Zaskevičiumi-Tautvaišа informavo, kad Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) narys Juozas Albinas Markulis-Erelis yra įtariamas provokacija ir išdavyste. Buvo nuspręsta Erelį „izoliuoti nuo bet kokios konspiracinės veiklos“, o BDPS ir VGPŠ nedelsiant reorganizuoti. Dar po penkių dienų, sausio 20 d., Žvejo rašte pavaduotojui A. Zaskevičiui-Narimantui nurodoma BDPS atstovus J. A. Lukšą-Skirmantą ir Jurgį Krikščiūną-Rimvydą ruošti kelionei į Vakarus.

1947-ųjų gegužės 12 d. šie abu partizanai <...> perėjo SSRS ir Lenkijos sieną. Jie informavo užsienio lietuvių organizacijas apie padėtį Lietuvoje, perdavė joms surinktą medžiagą apie bolševikų vykdomą lietuvių tautos fizinį ir dvasinį naikinimą, paprašė moralinės ir materialinės pagalbos partizanų vykdomai kovai ir grįžo atgal į Lietuvą.

1947 m. birželio 15 d. po VGPŠ operatyviniu įsakymu Nr. 101 „Dėl operatyvinio plano sudarymo“ J. A. Lukša pasirašo slapyvardžiu Arminas kaip šio štabo adjutantas, o tų pačių metų spalio 22-ąją Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės vado Kazio Algirdo Varkalos-Daumanto įsakyme Nr. 40 paskelbtas ir Tauro apygardos vado 1947 m. spalio mėn. 16 d. įsakymo Nr. 33 paragrafas, kuriame rašoma, kad laikinai einantis apygardos štabo Žvalgybos skyriaus viršininko pareigas Skirmantas tvirtinamas einamoms pareigoms.

1947 m. gruodžio 15 d. J. A. Lukša-Skrajūnas kartu su Kazimieru Pypliu-Audroniu, kaip BDPS Prezidiumo įgaliotiniai, antrą kartą prasiveržė į Vakarus. Ieškodamas kontaktų su lietuvių emigracijos atstovais J. A. Lukša lankėsi Švedijoje, Vakarų Vokietijoje, Prancūzijoje. Susitikimuose informavo apie krašto rezistencijos padėtį, kalbėjo apie ryšių nustatymą su užsieniu, ieškojo materialinės paramos partizanams. 1948 m. liepos 9 d. dalyvavo Baden Badene (Vokietija) vykusiame pasitarime su VLIK'o atstovais Lietuvos laisvinimo klausimu.

1948 m. sausio 21 d. Tauro apygardos Vytauto rinktinės vado Kazimiero Grebliko-Sakalo įsakyme Nr. 15 paskelbtas Tauro apygardos vado 1947 m. lapkričio 16 d. įsakymo Nr. 40 paragrafas, kuriame rašoma, kad J. A. Lukšai-Skirmantui suteiktas viršilos laipsnis, o 1950 m. lapkričio 4 d. Tauro apygardos vado Viktoro Vitkausko-Karijoto įsakyme Nr. 34 nurodoma, kad kapitonas J. A. Lukša-Skrajūnas 1949 m. spalio 15 d. išbraukiamas iš apygardos partizanų asmeninės sudėties dėl paskyrimo į Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) vyriausiąją vadovybę atstovu užsieniui.

1950 m. spalio 3 d. J. A. Lukša desantu grįžo į Tėvynę ir lapkričio 25-ąją LLKS Gynybos pajėgų vado Adolfo Ramanausko-Vanago įsakymu Nr. 4 buvo paskirtas LLKS Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų štabo Žvalgybos skyriaus viršininku. Skrajūno slapyvardis, J. A. Lukšai prašant, pakeistas į S. Mykolaičio. 1950 m. gruodžio 31 d. jam suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio garbės vardas, jis apdovanotas 1-ojo laipsnio Laisvės Kovos kryžiumi (su kardais). 1951 m. vasario 16 d. jam suteiktas partizanų majoro laipsnis.

J. A. Lukša, gyvendamas Prancūzijoje, literatūriniu Daumanto slapyvardžiu parašė Lietuvos laisvės kovas nušviečiančią knygą „Partizanai už geležinės uždangos", kuri kartu su jo nuvežtu į Vakarus laišku Šv. Tėvui Pijui XII bei kita medžiaga atskleidė pasaulio visuomenei visą tiesą apie okupantų terorą ir priešinimąsi jam Lietuvoje. Mokėsi prancūzų ir amerikiečių žvalgybos mokyklose. 1950 m. liepos 23 d. vedė Nijolę Bražėnaitę.

Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. lapkričio 20 d. dekretu J. A. Lukšai suteiktas Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinas (dabar – Vyčio Kryžiaus ordino Didysis kryžius), 1999 m. gruodžio 22 d. jam pripažintas kario savanorio statusas, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 1998 m. sausio 15 d. įsakymu jam suteiktas majoro laipsnis (po mirties).

J. A. Lukšos parašyti atsiminimai išversti į anglų, švedų ir vokiečių kalbas.

Partizaniniame judėjime dalyvavo ir trys J. A. Lukšos broliai. 1947-ieji buvo lemtingi visai Lukšų šeimai. Birželio 13-ąją šalia tėviškės žuvo brolis, Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės partizanas Jurgis-Piršlys (g. 1920 m. balandžio 12 d.). Birželio 14-ąją suimtas brolis, Tauro apygardos štabo Ryšių poskyrio viršininkas Antanas-Arūnas (g. 1923 m. gegužės 31 d., mirė 2016 m. sausio 2 d.). Liepos 13-ąją suimtas brolis, Geležinio Vilko rinktinės partizanų ryšininkas ir rėmėjas Vincentas (g. 1905 m. rugsėjo 15 d., mirė 1993 m. liepos 4 d.), o rugsėjo 12-ąją Kazlų Rūdos miškuose žuvo brolis, tos pačios Geležinio Vilko rinktinės štabo Žvalgybos skyriaus viršininkas Stasys-Tautvydas (g. 1926 m.). Lapkričio 13-ąją nuo sužeidimų mirė tėvas Simonas (g. 1864 m.). Motina Ona (g. 1887 m.) buvo išvaryta iš savo namų ir mirė 1966 m. spalio 12 d.[1]

[1] Rūta Trimonienė, „Juozas Albinas Lukša-Vytis, Kazimieras, Skirmantas, Arminas, Skrajūnas, S. Mykolaitis", in: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2021/20210804_luksa_biog.pdf [žiūrėta 2024-06-19].

Pagal K. Kasparą, V. Vitkauską, R. Trimonienę, J. Sajauską ir kt.

Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika (1)

Juozas Lukša-Mykolaitis, grįžęs iš Vakarų 1950 m. spalio mėn. Nuotraukos kopija iš Prienų krašto muziejaus fondų

1921-08-04 – Juozas Albinas Lukša gimė Marijampolės apskrityje, Veiverių valsčiuje, Juodbūdžio kaime, turtingų ūkininkų Simono Lukšos (1864–1947) ir Onos Vilkaitės Lukšienės (1886–1966) šeimoje, krikštytas Veiverių Šv. Liudviko bažnyčioje. Šeimoje augo trys vaikai iš tėvo pirmosios santuokos: Marija Lukšaitė, vėliau Tūtlienė (1898–1994), Angelė (1900–1930), Vincas (1905–1993) ir keturi iš antrosios: Jurgis (1920–1947), Juozas (1921–1951), Antanas (1923–2016), Stasys (1926–1947) buvo jauniausias (Merkytė).

1928 m. – pradėjo lankyti šalia tėviškės esančio Mozūriškių kaimo pradžios mokyklą, baigęs ją, mokslus tęsė Veiveriuose.

1932 m. – įstojo į Veiverių progimnaziją.

1933–1935 m. – Lukšų šeima bendravo su Veiverių parapijos klebonu Mykolu Krupavičiumi, anksčiau buvusiu Lietuvos žemės ūkio ministru.

1936 m. – drauge su broliu Jurgiu įstojo į Kauno „Aušros“ gimnaziją.

1940 m. baigęs Kauno „Aušros“ gimnaziją, įstojo Kaune į universitetą, Statybos fakultetą, studijuoti architektūros.

1941 metų pradžioje įsijungė į antisovietinį pasipriešinimą (XV laidos atsargos karininko Kazimiero Gedimino Ruzgio vadovaujamą grupelę: Bronius Barzdžiukas, Juozas Lukša, Jonas Padvarskas, Julius Savickas, Bronius Vaidilas), birželio 6 d. J. Lukša suimtas, kalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, išsilaisvino drauge su kitais kaliniais birželio 23 d.

1941–1943 m. – tęsė studijas VDU, Kaune, kol universitetas nebuvo uždarytas. Dalyvavo antinacinio pasipriešinimo veikloje. Nacių okupacijos metais Lukšų sodyboje Juodbūdžio kaime kurį laiką buvo slapstomas iš vokiečių nelaisvės pabėgęs sovietinės armijos karys Vasilijus Osipovas.

1944–1945 m. – toliau studijavo VDU, pabaigė išklausyti visą architektūros bakalauro studijų kursą, paruošė diplominį darbą (suprojektavo viešbutį „Lietuva“), tačiau darbo neapsigynė. Nuo 1945 m. pradžios įsijungė į antisovietinę rezistencinę veiklą Kaune, nelegalioje organizacijoje LIT (Lietuvos išlaisvinimo taryba), nuo 1945 m. birželio mėn. LPS – Lietuvos partizanų sąjūdyje Vilniuje ir užmezgė ryšius su Geležinio Vilko rinktinės partizanais, veikusiais tarp Prienų ir Kauno.

1945 m. rudenį Tauro apygardos vadas Leonas Taunys-Kovas įgaliojo J. Lukšą Kaune įkurti vieną iš Tauro apygardos rinktinių. Tai buvo padaryta vėliau.

1945-11 – J. Lukša paskirtas Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės Spaudos ir propagandos skyriaus viršininku, su rinktinės vadu Juozu Stravinsku-Kardu bei kitais štabo pareigūnais Antanu Stravinsku-Miškiniu, Algirdu Varkala-Žaliuku, Stasiu Lukša-Juodvarniu leido rinktinės leidinį „Kovos keliu“.

* Visų autorių ir šaltinių sąrašas, pagal kuriuos parengta „Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika“, yra 534-535 psl.

Juozas Daumantas

Partizanai (1)

Ištraukos

Okupantams keičiantis

Rytų siaubas grįžo mūsų kraštan...

Grįžo jis pamažu slinkdamas, savo kelią žymėdamas gaisrais ir griuvėsiais, žmonių nuotaikas skandindamas giliam nusiminime. Prieš mėnesį pirmosios mūsų krašto sodybos rytuose virto pelenų krūvomis. <...> Šiuo metu mums, trims milijonams, buvo pasilikę dvi alternatyvos: ar likti savo žemėj ir toliau tęsti kovą, pradėtą prieš ketverius metus visame krašte, visomis jėgomis ir visomis priemonėmis, ar trauktis iš kovos apkasų į Vakarus su viltimi pasiekti išlaisvintus Vakarų demokratinius kraštus.

Apsispręsti laiko pakako, nors buvo gana sunku. Daugeliui delsiant, apsisprendimą padiktavo aplinkybės. Po to tekdavo tik sutikti su likimu.

Mūsų šeima apsisprendė pasilikti dar tada, kai frontas kiek stabilizavosi ant Nemuno krantų. Nelengva buvo – jokio objektyvaus patarimo iš šalies, jokios objektyvios informacijos. Nacių okupacijos metu taip gausiai lankiusi tautą pogrindžio spauda jau kuris laikas nepasirodydavo visiškai. Nutrūko ryšiai su rezistencijos centrais. Be panikos ir bėgimo psichozės kitko nesurasi.

Prieš porą savaičių buvau nuvykęs į Kauną tikėdamasis sutikti vieną kitą iš vyresniųjų draugų. Tačiau jie visi buvo išvažinėję kas sau. Gatvės sausakimšai prisigrūdusios besitraukiančių vokiečių kariuomenės dalinių ir lagaminais apsikrovusių civilių. <...> Krautuvių vitrinose visur matei išlipintus įspėjimus civilfervaltungui (civilinei valdžiai), kad nė vienas, galįs vartoti ginklą, neprivalo trauktis iš Lietuvos ir – „Kas plėšikaus – bus sušaudytas“.

Nieko nesusigaudęs, sugrįžau į tėviškę.[1]

Pradėjom slapstytis

Mudu su Juozu* nusprendėm nesimaišyti ilgai po savo tėviškės apylinkes, nes areštai ir provincijoje kaskart dažnėjo. Juozas numatė sau pavojų, kaip buvęs studentų atstovybės narys, o aš – kaip buvęs 1941 metų sovietų politinis kalinys. <...> Abu persikėlėme gyventi pas bičiulį Lupaitį. Čia įsitaisėm gerą slėptuvę, kad pavojaus atveju turėtume kur užlįsti. Nuobodžiauti čia neteko. Praūžianti karo audra nušlavė visus trobesius. Artimiausiems kaimynams mus pristatydavo kaip paprastus darbininkus. <...> Mūsų intensyvų darbą nuolat trukdė vaikų ir moterų įspėjimai:

– Vyrai, ateina rusai, slėpkitės!

Per keletą sekundžių jau tupėdavom savo skylėj ir laukdavom, kol praeis pavojus. <...>

Mūsų gyvenimas pas Lupaitį truko apie dvi savaites. Po to mus aplankė Andrius ir pranešė, kad reikia skubėti į Kauną, nes atsikuria universitetas, ir jo vadovybė skubiai kviečia stoti į darbą tiek profesorius, tiek paskutinių kursų studentus. Visiems kviečiamiems žada išrūpinti, kad būtų atleisti nuo mobilizacijos. Apsisprendėm, kad nedera šios progos praleisti, nors universiteto sienos mus baugino.[2]

* Knygoje brolių Lukšų vardai pakeisti, čia brolis Jurgis vadinamas Juozu, o Juozas Lukša save įvardija – aš. Abu broliai slapstėsi pas giminaitį Antaną Vilką Mogiškės kaime, Prienų valsčiuje. Andrius – Antanas Lukša.

Pirma žinia apie partizanus

Atsidūręs lauke be sargybinių pasijutau daug maloniau. Nuskubėjau į didžiuosius universiteto rūmus. Ten patyriau smulkmenas ir iš Pakuonio. Tai buvo pirmieji partizanų pasireiškimai. Mobilizaci-

[1] Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005, p. 28–29.
[2] Ten pat, p. 34–35.

jos dieną bolševikų daliniai prigaudė vyrų. Juos sugrūdo į Bajoraičio name įrengtą daboklę – bunkerį. Du vyrai, partizanų keliu pasiruošę žengti, – Tigras ir Šarūnas – pasiryžo juos išlaisvinti.[3]

* Tigras – Kazimieras Pyplys, Šarūnas – Vytautas Juodis.

Organizaciniai rūpesčiai

1945 metais ankstyvą pavasarį visuomenės orientacijai pasirodė LIT (Lietuvos Išlaisvinimo Tarybos) atsišaukimų. Pirmą kartą pasirodė tokios apimties politinio rezistencinio organo veikla šioje okupacijoje. Lietuvos Išlaisvinimo Taryba bandė supažindinti tautą su tarptautinės padėties įvykių prognoze, kartu pateikdama pagrindines gaires, kaip laikytis visuomenei. <...> Šiame skyriuje teko ir man pareigos, tiesiogiai palaikant kontaktą su Simučiu*.

Deja, LIT gyveno tik iki gegužės mėnesio vidurio, kol enkavėdistams pavyko iššifruoti ir suimti didesnę jos narių dalį. <...>

Su likusiais LIT nariais aš nepajėgiau susirišti ir patekau į naują sąjūdį – LPS (Lietuvos partizanų sąjūdis) vardu. <...> Savo pastangomis ir rūpesčiu pastatėme porą siųstuvų. Pavyko susirišti su Panevėžio, Kėdainių, Kaišiadorių, Trakų, Kauno, Marijampolės ir kai kurių kitų apskričių veikiančiais partizanų daliniais.[4]

* Simutis – Stasys Šinkūnas.

Partizaninis judėjimas

1945 m. pradžioje periferijoje jau veikė vienur stipresni, kitur silpnesni paskiri partizanų daliniai. Šis nuolat augąs judėjimas buvo apėmęs visas Lietuvos vietas, išskyrus tuos rajonus, kuriuose laikėsi didesni rusų daliniai, kaip Paprūsėje ir Šiaurės vakarų Lietuvos srityse.

Lietuvos miškingosios vietos, kaip Rūdninkai, Prienšilis, Kazlų Rūda, Žaliosios girios, Labanoro ir Tauragės miškai, glaudė didesnius kovos junginius nuo keliasdešimt iki kelių šimtų vyrų. Bendros partizanų vadovybės tuo kartu dar nebuvo. <...>

Sausio vasario bei kovo mėnesiais vokiečiai numetė į įvairias Lietuvos vietoves savo žvalgų – agentų, radistų ir sabotažiniams veiksmams vykdyti lietuvių tautybės desantininkų.

[3] Ten pat, p. 47–48.
[4] Ten pat, p. 81–82.
[5] Ten pat, p. 83.

Stribai (Istrebiteliai)

Kovai su partizanais bolševikai dar 1944 metų rudenį mobilizavo dalinius vadinamųjų „liaudies gynėjų“ – istrebitelių, paprastai žmonių „stribais“ vadinamų. Šis vardas yra verstinis iš rusiškojo – „istrebitel“ – naikintojas. Į šiuos dalinius buvo stengiamasi sumobilizuoti kiekviename valsčiuje iki 30 vyrų. Jų tikslas buvo kova su partizanais. Į juos stojantieji buvo atleidžiami nuo karinės tarnybos. Šios sąlygos buvo suviliojusios nemaža lietuvių, kadangi pirmieji uždaviniai ne visiems buvo aiškūs.[6]

Geležinio Vilko pulkas

Garliavos, Prienų, Gudelių, Sasnavos ir Balbieriškio rajonuose jau nuo ankstyvo 1944 metų rudens pasireiškė gyvas partizanų judėjimas, kuris 1945 metų pavasarį perėjo Briedžio vadovybėn. Prieš tai veikė paskiros grupės; jos susijungė tik minėtu laiku. Kiek vėliau prie šios grupės prisidėjo ir kaimyniniai daliniai, sudarydami kovingą „miško brolių“ junginį. Šiam daliniui buvo parinktas mitologinis Geležinio Vilko vardas. Dalinyje nuo pat jo įsikūrimo dienų veikė ir mano pažįstamas Uosis.[7]

* Briedis – Martynas Kuzmickas, Uosis – Algirdas Varkala.

Algirdas Kazimieras Varkala, būsimasis Pietų Lietuvos partizanų srities Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės vadas. Kaunas, Lietuva. Fotografuota ne vėliau kaip 1941 m. Partizano slapyvardžiai: Žaliukas, nuo 1947 m. – Daumantas. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių
Spėtina, kad po jo žūties 1948-03-17, Juozas Lukša perėmė slapyvardį Daumantas, kuriuo pasirašė Vakaruose išleistą knygą. J. Lukša vartojo keliolika slapyvardžių.

[6] Ten pat, p. 84–85.
[7] Ten pat, p. 86.

Pirmosios dienos su partizanais

Man darėsi vis nesaugiau legaliame gyvenime. Pradėjau iš anksto rūpintis didesniais ryšiais su tėviškės apylinkėse veikiančiais partizanais <...>.

Tam tikslui vasaros metu gavau žodžiu leidimą susitikti su vietiniais partizanais, kurie žadėjo mane per kelias valandas pristatyti pas Kardą <...>. Dienos metu nuvykau pas Pajiesio kaimo gyventoją N., kur turėjo pasirodyti partizanai.

Vos pritemus, iš Jiesios krantų išlindo pusiau lietuviškomis uniformomis paraitytomis rankovėmis trys kovotojai: Skirgaila, Meškutis ir Vėjas. <...> Iš jų Skirgaila buvo mano geras pažįstamas. Pasisveikindamas <...> juokavo:

– Tai ir tau jau neužtenka Kaune vietos. Aš ir tikėjaus čia sutikti panašų į tave, tik iš tavo pasirinkto slapyvardžio sunku buvo tiksliai įspėti <...>.

Kartu su Kardu radome dar vienuolika partizanų, iš kurių dvi buvo moterys. Viena iš jų buvo dalinio vyriausioji ryšininkė Audronė <...>. Antroji dalinio sanitarė Laimutė.[8]

* Skirgaila – Klemensas Baltrušaitis, Meškutis – Meškauskas, Vėjas – Jurgis Grigonis, Juozo Lukšos slapyvardis tuo metu buvo Juodis, Kardas – Juozas Stravinskas, Audronė – Petronėlė Pušinskaitė, Laimutė – Domicelė Dičpinigaitytė.

Bažnyčios giesmininkai

Antrasis Tauro apygardos posėdis buvo numatytas rugsėjo mėnesio pabaigoje – Mykolinių išvakarėse. Į šį posėdį turėjo atvykti ir tie Suvalkijos kovotojai, kurių nebuvo pirmajam posėdy dėl įvairių kliūčių. Tuo būdu į posėdį atvyko pats apygardos vadas, politinės dalies viršininkas, štabo skyrių ir poskyrių viršininkai, du politinio komiteto nariai, Vytauto rinktinės vadas ir Žalgirio, Geležinio Vilko ir Šarūno rinktinių vadų įgaliotiniai ar įgalioti ryšininkai. Posėdis vyko Skardupy. <...>

Posėdžio darbų eilėj buvo numatyta išspręsti visa eilė organizacinių klausimų, tarp jų pateiktas ir patvirtintas politinės dalies paruoštas

[8] Ten pat, p. 111–112.

Tauro apygardos partizanų Statutas. <...> Pabaigoj ryšių poskyrio viršininkas padarė pranešimą apie Žemaičių partizanų veiklą ir jos organizacinę padėtį. <...>

Rytą buvom pakelti anksčiau negu praeitą dieną. Visi sulindom į Bažnyčią, ant viškų. Į mus, giedančius, nuolat atsisukdavo bažnyčioje esančios moterėlės stebėdamos, kas čia per „angelai“ šv. Mykolui gieda. Jos mus laikė kažkokiais klierikais.[9]

* Tauro apygardos štabas 1945 m. buvo įsikūręs Skardupių bažnyčios klebonijoje. Tauro apygardos vadas buvo Leonas Taunys-Kovas, pranešimą apie Žemaitijos partizanų veiklą parengė Skardupių bažnyčios klebonas Antanas Ylius-Vilkas, apygardos štabo narys.

** 1946 m. sausio 1 d. Juozas Lukša tapo Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės partizanu. Informacija po ištraukomis, pažymėta žvaigždutėmis, yra pateikiama skyriuje „Paaiškinimai“, kurį parengė Kęstutis Kasparas ir Bonifacas Ulevičius, ten pat, p. 451–522.

[9] Ten pat, p. 133.

Pagal K. Kasparą, V. Vitkauską, R. Trimonienę, J. Sajauską ir kt.

Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika (2)

1946-06-01 – Tauro apygardos vado Zigmo Drungos-Mykolo Jono 1946 m. birželio 1 d. įsk. Nr. 18 Juozas Lukša (slap. Vytis) paskirtas „Laisvės žvalgo“ redaktoriumi. Juo buvo iki 1946-08-15.

1946-06-06 – įkuriamas Bendro Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdis (BDPS). Jo įkūrimą inicijavo iš Vakarų atvykę J. Deksnys-Hektoras ir V. Stanevičius (Staneika)-Meškis, ant įkūrimo akto taip pat pasirašė sovietinio saugumo agentas J. Markulis-Erelis, A. Varkala-Žaliukas ir J. Lukša-Vytis.

1946-06-10 – pasirašyta Vyriausiojo Lietuvos Atstatymo komiteto (VLAK) deklaracija, ją pasirašė J. Deksnys-Hektoras, V. Stanevičius (Staneika)-Meškis, sovietinio saugumo agentas J. Markulis-Erelis, A. Varkala-Žaliukas ir J. Lukša-Vytis. Hektoras ir Meškis pateko KGB agento J. Markulio-Erelio įtakon, nežinodami, kad jų veikla saugumo kontroliuojama.

1946 m. rugsėjis – J. Lukša atvyksta į Vilnių toliau organizuoti BDPS ir Vyriausiąjį Ginkluotųjų pajėgų štabą, nežinodamas, kad šią veiklą kontroliuoja sovietinis agentas Erelis. Konspiracijos tikslais J. Lukša tampa Vilniaus dailės instituto architektūros specialybės studentu.

1946-12-28 – Vilniuje su broliu Antanu atsitiktinai gatvėje sutiko Bronių Barzdžiuką, atvykusį iš Kauno, ir sužinojo, kad Kaune neseniai suimta daug rezistencijos dalyvių. Apibendrinę faktus, rezistencijos dalyviai priėjo prie išvados, jog tai Erelio veiklos pasekmė.

1947-01-12 – Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis-Žvejys paskiria J. Lukšą naujai suformuotos Birutės rinktinės vadu. Rinktinės veikimo teritorija – Kaunas ir apylinkės. Pakeičia slapyvardį, tampa Skirmantu.

1947-01-15, 16 – J. Lukša dalyvavo paankstintame Tauro ir Dainavos (atstovas Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas) apygardų vadovybės susitikime, kuriame nutarta reorganizuoti BDPS (Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjūdį). Taip pat nutarta pasiųsti Lietuvos partizanų pasiuntinius, kad būtų užmegztas tiesioginis ryšys su Vakarais.

1947 metai – Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės štabe išleistas partizanų dainų rinkinys „Laisvės kovų dainos“. Prie šio rinkinio išleidimo prisidėjo ir Juozas Lukša (Kašėta, Kuodytė).

Vytautas Juodsnukis

Suvalkijos partizanų takais I d. (3)

1947 metai. Sutikus Naujuosius

Geležinio Vilko vadas Algirdas Varkala-Žaliukas į savo tėviškę Šaltupio kaime sutikti naujuosius pasikvietė kelis štabo pareigūnus. Negiliame laukų sniege prieš vidurnaktį įspaustus vyrų pėdsakus netruko užlyginti retokos snaigės. Sodyboje įrengtos keturios slėptuvės pavojaus atveju užtikrino partizanų saugumą. <...>

Siekdamas sustiprinti rinktinės štabo veiklą, Geležinio Vilko rinktinės vadas Žaliukas, pasitaręs su pareigūnais, pasirašė pirmąjį 1947 metų įsakymą. <...> Pavakare į slėptuvę užsuko iš Vilniaus grįžęs Vyriausiojo Ginkluotų Partizanų Štabo (VGPŠ) adjutantas kpt. Juozas Lukša-Arminas, Skirmantas. Jis pakvietė Žaliuką vykti su juo pas apygardos vadą Žvejį. <...>

Mozūriškių girioje palikę apsaugą, Skirmantas ir Žaliukas, ginkluoti tik trumpais ginklais, popiete išėjo į Skriaudžių – Marijampolės plentą, žadėdami pakeleive mašina važiuoti Marijampolės link. Atsitiktinai sutiktas ryšininkas Pistoletas {tikėtina Antanas Kalauskas} atpažino partizanus ir pranešė, kad apygardos vadas Žalgirio rinktinės slėptuvėje laukia Kazoko {Juozo Jasulaičio}. Betemstant Žaliukas ir Skirmantas atėjo į ryšininko nurodytą vietą pas vadą. Be ilgesnių įžangų Skirmantas įtikinamai išdėstė Žvejui, kad nepaneigiamai atskleista „Barzdočiaus“ – Juozo Markulio-Erelio išdavikiška veikla. Apsvarstę susidariusią padėtį, vadai nutarė sausio 18 d. numatytą partizanų vadų suvažiavimą, kuriam kruopščiai ruošėsi ir provokatorius Markulis, pavaizduoti netikroje vietoje, netoli Noreikiškių nesamoje sodyboje. <...> O vadų suvažiavimą nutarta sušaukti savaite anksčiau <....> Žalgirio rinktinės ribose.[1]

[1] Vytautas Juodsnukis, *Suvalkijos partizanų takais*, I dalis, Kaunas, 2000, p. 319–322.

Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas

Skubėdami į vadų susirinkimą, Skirmantas, Žaliukas ir Algimantas Zaskevičius-Tautvaiša, Lizdeikių kaime paleidę juos pavėžėjusį gaspadorių, užsuko į Juozo Skėraičio sodybą. Rimtam pokalbiui be pašalinių svečiai pasikvietė šeimininką. Praardęs švarko rankovę, Žaliukas išėmė šešis baltos medžiagos gabalėlius ir susukęs ritinėliu įleido juos į tuščią butelį. Visų akivaizdoje užlydę vašku, Žaliukas su šeimininku nunešė butelį į malkinę ir užkasę kruopščiai paslėpė. Tai buvo Vakarų pasiuntinių palikti ir iki šiol į išdaviko Markulio-Erelio nagus nepakliuvę ryšio su užsieniu šifrai. Rinktinės vadas Žiedas, išvykdamas į 1946 m. birželio 2 d. vykusį Tauro apygardos partizanų vadų pasitarimą, gautus iš V. Staneikos-Andriaus ir J. Deksnio-Alfonso ryšio šifrus buvo pavedęs saugoti savo pavaduotojui Žaliukui. Žuvus Žiedui ir į Markulio-Erelio pinkles pakliuvus J. Deksniui-Alfonsui, Hektorui, Žaliuko išsaugoti šifrai buvo vienintelė gija, galinti atstatyti ryšį su užsienio rezistentais. Todėl išeidamas Žaliukas griežtai įspėjo Skėraitį, kad apsaugai patikėtą butelį saugotų kaip savo akį ir be jo arba Skirmanto niekam neatiduotų. <...>

Pilviškių vls., Nedrausvės k., Lietuvininko sodyboje susirinko Lietuvos partizanų apygardų atstovai. <...> Paankstinus suvažiavimo datą, į posėdį spėjo atvykti tik Dainavos ir Kęstučio apygardų atstovai: j. ltn. Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir Kęstučio apygardos vado ltn. Juozo Kasperavičiaus-Visvydo įgaliotinis Gandrimas {A. Zaskevičius-Tautvaiša}. Posėdį pradėjo Tauro apygardos vadas plk. Antanas Baltūsis-Žvejys. Pagrindinis suvažiavimo tikslas buvo sudaryti Vyriausią Lietuvos partizanų ir civilinės valdžios vadovybę. Išaiškinus Markulio-Erelio išdavikišką veiklą, nutarta: Vyriausiąją Ginkluotųjų Pajėgų Štabo (VGPŠ) būstinę iš Vilniaus perkelti į Tauro apygardą, o civilinės politinės vadovybės atstovais kviesti tik žinomus, pogrindyje dirbančius politinius veikėjus. Svarbiausias uždavinys, kaip rašė J. Lukša, „nutarta kuo skubiau atstatyti ryšius su užsieniu“.[2]

* Kaip jau buvo minėta anksčiau šioje knygoje, radijo ryšio šifrai pasirodė esą nevertingi, o už jų slėpimą nukentėjo daug žmonių. Kokių čekistinių represinių metodų ėmėsi MGB, kai Skėraičių sodyboje buvo

[2] Ten pat, p. 324–327.

ieškoma paslėptų šifrų, rašoma Tauro apygardos vado A. Baltūsio-Žvejo 1947 m. gruodžio 4 d. laiške Jungtinės Kęstučio apygardos vadui Jonui Žemaičiui-Vytautui („Lietuvos partizanų Tauro apygarda“, p. 272).

Partizanų dokumentai (34)

Iš Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo operatyvinio įsakymo Nr. 1, 1947 m. sausio 12 d., visiškai slaptai

III. Jėgų išdėstymas.

Apygardos veikimo plotas: Marijampolės miestas ir apskritis, Vilkaviškio miestas ir apskritis, Šakių miestas ir apskritis, Prienų miestas ir apskritis, Lazdijų miestas ir apskritis, Kauno miestas ir apskrities dalis, esanti kairėje Nemuno pusėje.

Apygardos veikimo plotas padalintas į 6 Rinktines: Vytauto, Kęstučio, Žalgirio, Geležinio Vilko, Šarūno ir Birutės. <...>

5. Birutės Rinktinė užima Kauno miestą ir apskrities dalį, esančią kairėje Nemuno pusėje. <...> Žalgirio rinktinės Dariaus-Girėno kuopa lieka savo rajone, bet pereina Birutės Rinktinės vado valdžion. Geležinio Vilko 5-ta kuopa lieka savo rajone, bet pereina Birutės Rinktinės vado valdžion.[1]

Iš Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo įsakymo Nr. 2, 1947 m. sausio 12 d.

7.

Birutės Rinktinės vadu skiriu dabartinės Geležinio Vilko Rinktinės Štabo Viršininką Skirmantą nuo šios dienos.[2]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 169.
[2] Ten pat, p. 182.

Iš Lietuvos kovotojų už laisvę atstovų suvažiavimo, įvykusio 1947 m. sausio 15-16 d., protokolo Nr. 1, 1947 m. sausio 15 d., ištrauka

Pasitarime buvo svarstomi tokie klausimai:

- Centralizacijos ir vyriausios vadovybės klausimas.
- BDPS ir VGPŠ reorganizacija.
- Ryšių su užsieniu atstatymas.
- Išklausius buvusių VGPŠ pareigūnų, <...> pasitarimas nusprendė:
- Izoliuoti Erelį nuo bet kokios konspiracinės veiklos.
- Tęsti pradėtą centralizacijos darbą.
- Nustatyti BDPS instituciją, pakeitus jos sudėtį. <...>

Sudaryti tik iš Lietuvos laisvės kovotojų-partizanų Lietuvos partizanų ginkluotųjų pajėgų štabą, sudarytą iš apygardų vadų. Jie iš savo tarpo renka ginkluotųjų pajėgų vyriausiąjį vadą ir štabo narius.

Kiek galima greičiau atstatyti ryšį su užsieniu.

Nuspręsta pakviesti pasitarime nedalyvavusius apygardų ir kitų formuočių vadus raštu pranešti Tauro apygardos vadui apie sutikimą su kovotojų už Lietuvos laisvę suvažiavimo protokolu ir rezoliucijomis, tai yra apie prisijungimą prie BDPS ir VGPŠ.[3]

[3] Ten pat, p. 172.

Juozas Lukša

Laiškas

Brangūs Kovos Draugai,

siunčiu jums viską, ką ketinau. Paruošiau truputį vėlokai, bet žinot, užtrukom iki sulaksčiau. Tas tekstas, kurį čia įdedu nėra toks kaip, kad anksčiau buvo surašęs p. Gediminas, nes nuorašo neliko, o aš gerai neatmenu, kas ten buvo parašyta. Taigi sukombinavom ir surašėm maždaug panašiai kaip aną kartą. Dainos kai kurios labai griozdiškos, yra net nepartizaniškų iš kažkur nurašytų, bet kadangi laiko maža, visų jų netaisau. Išmečiau kelias niekam tikusias, nepartizaniškas, papildžiau naujų, kurių rinkinyje nebuvo, ištaisiau kai kurias klaidas ir tiek. Trūkumų dar daug yra, bet manau, ten bus kam ir ištaisyti.

Šiaip pas mane viskas gerai. Gyvenam karališkai visi keturi daikte. Tarp kitko pranešiu naujieną – Piršlys užsinorėjo būti banditu.

Jums laimingos kelionės – daug linkėjimų Vampyrui ir jo širšynui. /parašas/[1]

* Gediminas – Alfonsas Vabalas, Piršlys – Jurgis Lukša, Vampyras – Vitalius Gavėnas. Laiško parašymo datos ir parašo dokumente nėra, dokumentas yra iš Tauro apygardos štabo archyvo.

** Tauro apygardos leidinys „Laisvės kovų dainos“ buvo išleistas 1947 m. Geležinio Vilko rinktinės štabe, rinktinės vadas tuo metu buvo Algirdas Varkala-Žaliukas. Informacija pateikiama: A. Kašėta, D. Kuodytė, „Partizanų periodinė spauda“, in: https://partizanai.org/index.php/laisves-kovu-archyvas-12-t-1994-m/3488-partizanu-periodine-spauda (žiūrėta 2024-04-28).

[1] „Tauro apygardos partizanų štabo dokumentai“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 3–4, Kaunas, 1993, p. 5.

Pagal K. Kasparą, V. Vitkauską, R. Trimonienę, J. Sajauską ir kt.

Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika (3)

1947 m. gegužė, birželis – J. Lukša ir J. Krikščiūnas, lydimi Vytauto rinktinės (vadas Vitalius Gavėnas-Vampyras) 4-osios kuopos kovotojų, sėkmingai išvyksta į Lenkiją ir grįžta atgal. Per sieną pirmyn ir atgal juos lydėjo šie partizanai: Aleksas Keleris-Tigras, Stumbras, Bonifacas Rutkauskas-Miškinis, Rudaitis, Stasys Gurevičius-Nykštukas, Antanas Marcinonis-Balandis, Antanas Kvedaravičius-Šeškadantis, Antanas Sliaužys-Dagilis. Lenkijoje jiems padėjo Punsko krašte (Jurgis Jurkiūnas, Vincas Pauliukonis ir kiti), Varšuvoje, Gdynėje gyvenę lietuviai. Gdynėje susitikę su iš Švedijos atvykusiu J. Deksniu, jam perdavė dokumentus, skirtus Lietuvos Respublikai užsienyje atstovaujančiam diplomatų korpusui ir jo vadovui Stasiui Lozoraičiui.

1947-06-13 – sovietų saugumo operacija Lukšų tėviškėje: žuvo brolis Jurgis Lukša-Piršlys (1920–1947), po kankinimų tėvas susirgo, mirė tų pačių metų rudenį. Suimama motina, brolis Vincas, Jurgio sužadėtinė Kazimiera Kižytė. Motina po kurio laiko buvo paleista, slapstėsi, ilgai negalėjo sugrįžti į savo namus. Kaune suimtas brolis Antanas Lukša-Arūnas, Birutės rinktinės kuopos vadas Antanas Banionis-Arnas ir kiti pasipriešinimo dalyviai. (Mindaugas Pocius)

1947-06-15 – Juozas Lukša, kaip adjutantas slapyvardžiu Arminas, padarė Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų štabo operatyvinio įsakymo Nr. 101 nuorašą, dokumento originalą pasirašė BDPS Prezidiumo nariai (Vyriausias ginkluotųjų pajėgų (VGP) Vadas Gintautas – Vincas Seliokas ir Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų štabo viršininkas Jonaitis – Antanas Baltūsis („Lietuvos partizanų Tauro apygarda“, p. 272).

1947-08-20 – J. Lukša atleidžiamas iš Birutės rinktinės vado pareigų ir paskiriamas į Tauro apygardos štabą laikinai eiti Žvalgybos skyriaus viršininko pareigas.

1947-09-12 – Kazlų Rūdos miškuose, Braziūkų k. apylinkėse žuvo brolis Stasys Lukša-Juodvarnis, Tautvydas (1926–1947), dengdamas atsitraukiančius bendražygius.

1947-09-24 – sunaikintas Birutės rinktinės štabas prie Veiverių. Žuvo vadas Jonas Bulota-Ambo, kapelionas Justinas Lelešius-Grafas, Krivaitis, Antanas Čepeliauskas-Meška, Jonas Čižeika-Stepas, Antanas Petkevičius-Švyturys ir Stasys Mačiūta-Vaidila (Ulevičius).

1947-10-16 – Tauro apygardos vadas A. Baltūsis-Žvejys patvirtina štabo Žvalgybos skyriaus viršininku J. Lukšą-Skirmantą, kuris anksčiau buvo paskirtas eiti šias pareigas laikinai („Lietuvos partizanų Tauro apygarda“, p. 255).

1947-11-16 – Tauro apygardos vado A. Baltūsio-Žvejo įsakymu Nr. 40 J. Lukšai-Skirmantui suteikiamas partizanų viršilos karinis laipsnis („Lietuvos partizanų Tauro apygarda“, p. 308).

Partizanų dokumentai (35)

Ištrauka iš Tauro apygardos vado Antano Baltūsio-Žvejo rašto apygardos vado pavaduotojui Algimantui Zaskevičiui-Narimantui dėl Bendro demokratinio pasipriešinimo atstovų Juozo Lukšos Skirmanto ir Jurgio Krikščiūno-Rimvydo kelionės į užsienį, 1947 m. sausio 20 d., visiškai slaptai

Pranešta apygardos [štabo] politinės dalies viršininkui Gediminui, BDPS nariui Butautui ir Birutės rinktinės vadui Skirmantui.

<...>

Pripažįstu ir visiškai sutinku, kad išvykimas į užsienį ir ryšių su Vakarais sudarymas yra neatidėliotinas ir ypatingos skubos reikalas. Mes visi privalome stengtis kiek galima greičiau nusiųsti į Vakarus keletą žmonių, kurie privalo užbėgti Pesliui* už akių ir ištaisyti tai, ką jis sugadino.

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 194, l. 236–238. Nuorašas. Mašinraštis.[1]

* Algimantas Zaskevičius-Narimantas, vėliau MGB agentas Bagdonas; Juozas Markulis-Peslys, Erelis, MGB agentas. Butautas – Bronius Barzdžiukas.

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 182–185.

Merkio rinktinės vado Adolfo Ramanausko-Vanago laiškas Dainavos apygardos vadui Dominykui Jėčiui-Ąžuoliui apie padėtį Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio Vyriausiame ginkluotųjų pajėgų štabe ir MGB provokacijas jame

L. P. Nuorašas
DAINAVOS APYGARDA 1947 m. kovo mėn. 2 d.
Merkio Rinktinė D[ainavos] Apygardos
Nr. 13/4a Vadui

Keliaudamas po dalinius 1947 m. vasario 28 d. susitikau su buvusiu Vilniaus ryšininku p. Arminu ir II B[atalio]n[o] Vado adjut[antu] p. Tauru, apie kuriuos Jums jau atskirai esu minėjęs.

P. Arminas man pareiškė štai ką:

Vilniuje buvo susidaręs VGPŠ (Vyriausias Ginkluotųjų Pajėgų Štabas). Į jį įėjo du partizanų Vadai: Tauro apygardos – Vytis <...> ir p. Daktaras.

Pats štabas susidėjo iš dviejų dalių: karinės ir diplomatinės.

Į diplomatinę dalį įėjo visų partijų atstovai, išskyrus tautininkus. Ši dalis skyrė diplomatinius atstovus užsienio valstybėse.

Kai štabas ką nors balsuodavo, atstovai turėdavo po vieną mandatą, o partizanai po du.

Anglai ir amerikiečiai užsienio Komiteto nepripažino ir tik tada sutiko kalbėtis ir tartis, kai viduje susidarė Vadovybė ir tą Komitetą įgaliojo tartis. Darbas vyko sunkiai, bet sėkmingai iki a. a. Kazimieraičio mirties. Radę kažkokius a. a. Kazimieraičio raštus, NKGB įsisiurbė į šios Vadovybės vidų. Iš tų dviejų asmenų, kurie pereitais metais buvo į Lietuvą atvykę ir Jums yra žinoma, vieną iš jų NKGB suėmė. Jų slapyvardės buvo Andrius ir Hektoras.

Pradžioj pas Daktarą buvo atvykęs ltn. Meška, apie kurį anksčiau berods Jums taip pat esu minėjęs. Tada Daktaras su Arminu ir nuvyko į Vilnių. Apie savaitę laiko vyko tik trynimasis.

Po kiek laiko Daktaras buvo paskirtas vykti į užsienį. Grįžti turėjo po dviejų mėnesių laiko. Jam buvo paruošti dokumentai, lyg jį repatriacijos skyrius komandiruotų į Varšuvą. Ten turėjo gauti uniformą ir nuvykti į kokią tai valstybę, o iš jos lėktuvu į Švediją. Daktaras Vilniuje vadinosi Draugelio pavarde. Po išvykimo jokių žinių nesulaukta.

Pranešė, kad jis tikrai pakliuvo į NKGB rankas ir daro išdavimus. NKGB įsisiurbė ir į Kuriją, kur suimti apie 4 vyskupai.

Svarbiausias niekšas buvęs profesorius „Erelis“. Jis priklausė diplomatinei daliai. Jis buvęs jau ir anksčiau įtartinas. Kalbėdamas niekados nežiūrėdavęs į akis ir atvykęs išpildydavo NKGB iškaltą litaniją, vėl sprukdavo lauk. Jis parūpindavo visokiausius dokumentus, bet įdomiausia, kad juos galėdavo pagaminti tik tada, kai NKVD-istų įstaigos dirbdavo.

Erelis siūlė tokią maždaug naują taktiką:

Visiems partizanams padirbti dokumentus ir visi viešai tegyvena, žinoma, Vadovybei praneša kur. Suregistruoti visus ginklus. Partizanams mokėti pinigais ir t. t.

Tikroji Vadovybės taktika buvusi: maskuotis, veikti iš pasalų, naikinti šnipus ir t. t.

Erelio kombinacija buvo ruošiamas Apygardų Vadų suvažiavimas, kad visi tuo būdu būtų suimti.

Vytis-Tautvaiša-Girėnas nesuimti perspėjo, kad Vadai į suvažiavimą nevyktų. Esą reikia vykti į kokį tai kitą suvažiavimą, kurio Arminas nežino ir pats Vytis buvo nuvykęs į Tauro apygardą ir apie tai būk tai pranešęs ir jums.

Jie ir dabar dar vaidina nieko nežiną, bandys išversti Erelį ir sprukti.

Tuoj po suėminėjimų Arminas su Tauru pasitraukė, nes jau ir juos norėjo suimti. Tai tiek.

<...>

Pas[irašė] Vanagas [parašas]
Rinktinės Vadas

LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 10, l. 13. Originalas. Mašinraštis.[2*]

* Algimantas Zaskevičius-Tautvaiša, Girėnas, Gandrimas, Narimantas; Antanas Suraučius-Tauras; Antanas Kulikauskas-Daktaras; Juozas Lukša-Vytis, Arminas.

[2] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003, p. 182–183.

Juozas Daumantas

Partizanai (2)

Ištraukos

Pro geležinę uždangą

Galutinai nustatę maršruto planą, sulaukę vakaro pasimeldėm ir išjudėjom į priekį. Naktis buvo jau gana tamsi. Žygiavome penkiolika vyrų. Didesnė jų dalis, mus palydėję, turėjo nuo sienos grįžti atgal. Jei mūsų besiveržiančiai penkikei tektų stipriau susiremti su priešu, likusieji turėjo sudaryti dirbtinius ugnies židinius, kuriais jei nepalengvintų mūsų perėjimą, tai nors priešą klaidintų. <...>

Gan ilgai užtrukom, kol susigaudėm ryšius, susirinkom mums reikiamų žinių ir maisto. Pasienį pasiekėme pačiu paryčiu. <...>

Šioj vietoj nutarėm laukti sutemų. Laikytis turėjome labai atsargiai ir tyliai. <...>

Sulaukę prieblandos, trumpai pasimeldėm, nustatėm paroles ir... pirmyn. Atstumą vienas nuo kito laikėme maždaug po penkiasdešimt metrų. Stumbras žygiavo saujos gale, aš su Rudaičiu – kairiame ir Rimvydas su Nykštuku – dešiniame saujos sparne. Pirmos komandos buvo perduodamos gestais. Kiekvienas įtempęs akis stebėjom aplinką ir Stumbrą. Apie tris šimtus metrų nuo sienos krūmai pasibaigė. Prieš mus gulėjo nuogas lauko plotas. Ėjome ant galų pirštų, stengdamiesi nesukelti nė menkiausio garso. Ginklai buvo rankose parengti.

Nuslinkę apie 150 metrų, pastebėjom sutartą Stumbro rankos ženklą – kristi. Be jokio triukšmo viena akimirka visi prilipom prie žemės. Tuoj išgirdome rusiškus garsus. Pro mus šimtą metrų atstumu praslinko tyliai besišnekučiuodami ivanai. <...> Vadinasi patrulius praleidome laimingai. Dabar tik reikėjo neužšokti ant slapukų.

Stumbras davė ženklą pirmyn.<...> Kuo arčiau sienos, tuo labiau tempėsi nervai. <...> Dar keliasdešimt žingsnių, ir jau pastebėjom iš-

keltą vadovo ranką, reiškiančią, kad pasiekėm sieną. Čia buvo suarta ir suakėta apie dvidešimt metrų pločio žemės juosta, prieš kurią turėjo būti vielos žolėje, sujungtos su automatinėmis minomis ir raketomis. Stumbras tai gerai žinojo. Ties surasta viela įsmeigė rykštukę. Visi dabar turėjom šioje vietoje pereiti vadovo pėdsaku pro rykštelę ir paskui taikyti per akėjimą į vieną pėdą, kad rusai nesiorientuotų, kiek mūsų buvo. Visa tai pavyko nugalėti labai laimingai. Atsidūrėm prieš du stulpus. Mūsų pusėje buvo raudonas, Lenkijos pusėje – baltomis ir juodomis juostomis.

Sunku įsivaizduoti savijautą atsidūrus už geležinės uždangos. Tokių džiugių valandų žmogaus gyvenime labai reta.[1]

* A. Keleris-Tigras, Stumbras, B. Rutkauskas-Apuokas, Rudaitis, S. Gurevičius-Nykštukas.

Lenkijos pusėje

Ilgai ilsėtis neteko.<...>

Juo tolyn nuo sienos, juo judresnį gyvenimą jautėme. Tik šią naktį pražydo pirmosios ievos, kvepėdamos pakelėse. Neiškentėm baltų žiedų kekėmis nepasipuošę savo krūtinių.

Dangaus mėlynėje mirgėjo milijonai dangaus žiburių. Tai vienur, tai kitur girdėjom susirinkusio kaimo jaunimo gegužinių pamaldų garsus. Mano nustebimui visos giesmės buvo lietuviškos, tos pačios, kaip mūsų paliktoje tėvynėje. <...>

Pasiekę numatytą sodybą, tyliai prasmukome pro šunis ir visi sulindom į trobą. Šeimą sudarė keturi asmenys: senutė, tėvas su močia ir sūnus. Mus pamačiusi, senutė pravirko:

– Dieve, Dzievuliau, ką aš matau!.. Argi ne stebuklas... – lipdama iš guolio kalbėjo gyvenimo vargo sugniuždyta moterėlė. – Mes jau manėm, kad jus visus ten rusai išpjovė. Cieli metai jokios žinelės...

– Neverk, mamyt, – ramino sveikindamasis Nykštukas, – žinot, ką reiškia lietuvį sudoroti. Vieną kritusį keli pakeičia.[2]

[1] Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005, p. 265–267.
[2] Ten pat, 268–269.

Bronius Kašelionis

Dainavos krašto partizanai (2)

Abipus uždangos

1947 m. gegužės mėn. į Vakarus išėjo Skirmantas su Rimvydu. Suimtų partizanų parodymuose pasakyta, kad 1947 m. gegužės 17 d. į „Valengrūnės“ bunkerį pas Nykštuką – Stasį Gurevičių atvyko trys nepažįstami vyrai iš Kauno. Tai buvo Vytauto Didžiojo universiteto studentas ir kitas, slapyvardžiu Skirmantas. Abu jie buvo ginkluoti pistoletais ir suomiškais automatais. Špoko – Sergijaus Bendoravičiaus įsakymu partizanai Nykštukas, Apuokas – Bonifacas Rutkauskas ir Tigras <...> juos pervedė per sieną. Po to vedami į Cipliškių valsčiaus Maidono kaimą užėjo pas valstietį Sarodinską ir, kiek pabuvę, ėjo toliau į Punsko kaimą pas Vladą Jankauską, o dar toliau – pas Vaičiuliškių kaimo valstietį Antaną Liutinską, kur išbuvo visą dieną. Partizanas Garnys – Gediminas Lastauskas nuvedė Rimvydą į Žabariškės kaimą pas fotografą Vilkauską. Kol jis darė Rimvydo nuotraukas, Skirmantas su partizanais jo laukė Veselavo kaime. <...>

Gdynėje jie netikėtai susitiko J. Deksnį. Jis buvo atvykęs agento Erelio prašymu, mat Erelis M. Pečeliūnui buvo parašęs laišką, kad jis – Erelis arba kas kitas gegužės 17 d. atvyks pas M. Pečeliūną, ir prašė tai pranešti J. Deksniui. Skirmantas J. Deksnį perspėjo, kad Juozas Markulis yra MGB agentas. Kai Skirmantas su Rimvydu keliavo atgal į Lietuvą, pas M. Pečeliūną pasirodė agentas Antanas. M. Pečeliūnas, žinodamas, kas yra J. Markulis, Antaną priimti atsisakė.[1]

[1] Bronius Kašelionis, *Dainavos krašto partizanai*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2018, p. 444–445.

Juozas Daumantas

Partizanai (3)

MGB pinklės rezistencijoje

Grįžus iš užsienio ir sutvarkius visus ryšius, VGPŠ viršininkas Žvejys pasiūlė Tauro apygardos adjutantui Nakčiai ir Žalgirio rinktinės žvalgybos skyriaus viršininkui Faustui susekti, kur yra Erelis. Aš turėjau iššžvalgyti. Po mūsų iš Lenkijos sugrįžimo, matyt, kai paskui mus sugrįžo Antanas, Erelis dingo iš gyvenimo, net paliko savas profesoriaus pareigas universitete. Buvo aišku, kad jis bijosi, kad nebūtų nužudytas. <...>

Per Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto studentę A. Kunigonytę, per Humanitarinių mokslų fakulteto studentę M. Juodsnukytę ir studentą J. Gylį bandžiau susekti bet kokį Erelio pasirodymą viešumoje. Reikalas tęsėsi gana ilgai. Mano bunkeryje laukę Naktis ir Faustas ištraukė į savo veikimo ribas, nes per ilgai nesulaukėme Erelio pasirodant.

Jiems išvykus, gavau gana skubotą pranešimą, kad Erelis paskelbė kažkurią dieną dar egzaminuosiąs užsilikusius studentus. Negalėdamas greit sugauti Nakties ir Fausto pasiryžau operaciją vykdyti aš pats ir pasikviečiau į talką Birutės rinktinės štabo narį Mažytį ir Katiną {S. Jakštavičių}. Vykti į Vilnių Katino parūpinta transporto priemone turėjome visi trys. Tačiau per Katino apsileidimą numatytos mašinos negavome.

Egzaminai turėjo prasidėti 9 val. ryto, o mes dar 7 val. ryto buvome Kaune. Negavę mašinos nutarėme mudu su Mažyčiu vykti dviračiais, o Katinas turėjo atvykti su motociklu. <...>

Ties Petrašiūnais su dviračiais sulipome į sunkvežimį ir po ketverto valandų jau buvome Vilniuje. Sunkvežimyje vis buvom pasiruošę susišaudymui su jame sėdinčiais milicininkais. <...>

Iš anksto buvome numatę operacijos planą. Su Katinu turėjome susitikti pas studentą J. Gylį. Iš čia visi turėjome vykti į Medicinos rūmus (Čiurlionio ir Sierakausko gatvių kampe). Patį nužudymą pavedėme Katinui, kadangi Erelis ne tik mane, bet ir Mažytį puikiai pažinojo, todėl pastebėjęs mus įeinančius galėjo griebtis apsisaugojimo priemonių. Mudu su Mažyčiu turėjome pasilikti koridoriuje, o Katinas įėjęs į Erelio kabinetą iššauti kelis šūvius. <...>

Kai išlipome iš mašinos, jau buvo pusė pirmos. Nuskubėjome pas Gylį. Kol suradome jo butą, dar užtrukome keliolika minučių. Jo nebuvo namuose. Pas kaimynus paklausę, kur jis gali būti, gavome atsakymą, kad atvyko kažkoks pilietis su motociklu ir juodu išvažiavo. Su Mažyčiu pamanėme, kad atvyko Katinas ir nesulaukęs mūsų vienas išvyko operaciją vykdyti. Skubiai užsėdome ant dviračių ir nuvykome į Čiurlionio gatvę. Kaip sutarta, ieškojome kur nors gatvėje pastatyto Katino motociklo. Tačiau niekur negalėjome rasti. Pasisukioję čia apie gerą pusvalandį nusprendėme, kad jau viskas įvykdyta, nes buvo pusė antros, o egzaminai turėjo vykti tik iki pirmos valandos. <...>

Užsukome į kavinę, kiek užkandome ir visiškai įsitikinę, kad Erelis jau pas Abraomą, išskubėjome namų link. Jautėmės gana nemaloniai, nes nei vienas, nei kitas neprisidėjome prie uždavinio įvykdymo. <...>

Kitą dieną Kaunas mus labai nustebino. Marvelėje susitikome Katino motociklo savininką, kuris pasakė, kad Katinas niekur nebuvo išvykęs. Susitikus su Katinu ir jis pats tai patvirtino. Taigi Erelis liko gyvas, nes pas Gylį kaip tik tuo laiku buvo atvykęs kažkoks jo draugas.[1]

[1] Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005, p. 414–416.

Partizanų dokumentai (36)

Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų štabo 1947 m. birželio 15 d. operatyvinio įsakymo Nr. 101 ištraukos

Apygardų vadai nedelsiant parengia /o jei turi, tai patikrina/ šiuos operatyvinius planus:

1. Konflikto /karo/ tarp didžiųjų valstybių atveju.
2. Masinio gyventojų išvežimo atveju.
3. Mobilizacijos atveju.

<...>

Kiekviename operatyviniame plane turi būti šie punktai:

1. Bendroji padėtis /padėties įvertinimas/.
2. Žinios apie priešą:

- ginkluotųjų pajėgų išdėstymas, ginkluotės skaičius, paskirtis ir t.t.;
- administraciniai ir partiniai organai, gyventojai ir t.t.;
- spėjami priešo veiksmai.

<...>

Planai sudaromi šifruoti. Operatyviniai planai pradedami vykdyti, gavus šifruotą pranešimą.

<...>

Originalą pasirašė:

BDPS Prezidiumas
Vyriausiasis Ginkluotųjų pajėgų (VGP) Vadas
GINTAUTAS [be parašo]
V[yriausiojo] G[inkluotųjų] P[ajėgų] Štabo Viršininkas
JONAITIS [be parašo]
<...>

Nuorašas tikras: Adjutantas – Arminas [be parašo]

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 192, l. 278–280. Nuorašas. Mašinraštis. Versta iš rusų k.[1]

* Gintautas – Vincas Seliokas, Jonaitis – Antanas Baltūsis, Arminas – Juozas Lukša.

Tauro apygardos vado A. Baltūsio-Žvejo 1947 m. lapkričio 16 d. įsakymo Nr. 40 ištrauka (J. Lukšos-Skirmanto karinio laipsnio kėlimas)

4.

Apygardos Štabo Žvalgybos Skyriaus Viršininką Skirmantą už ilgą tarnybą, uolų, stropų, sąžiningą pavestų pareigų atlikimą ir begalinį pasiryžimą bei ištvermę kovoje su mūsų tautos okupantu karinės šventės proga pakeliu į Viršilos laipsnį.

LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 10, l. 13. Originalas. Mašinraštis.[2]

[1] Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000, p. 182–185, 231–232.
[2] Ten pat, p. 308.

Rita Pauliukaitienė, Rimantė Pauliukaitytė

Du sėkmingiausi Lietuvos partizanų žygiai į Vakarus (2)

Antrąją Lietuvos partizanų pasiuntinių kelionę į Vakarus organizavo Tauro apygardos vadas A. Baltūsis-Žvejys ir BDPS Prezidiumas, nes Dainavos apygardos vadas D. Jėčys-Ąžuolis 1947 m. vasaros pabaigoje žuvo drauge su keliais štabo nariais. Kadangi J. Lukša įspėjo, jog tuo pačiu keliu prasiveržti į Lenkiją vargu ar pavyks, buvo nuspręsta iš pradžių keliauti per karo nusiaubtos Prūsijos žemes (dabar Kaliningrado sritis), o paskui per Lenkiją stengtis pasiekti Vakarus. Juozas Lukša-Skirmantas į šią kelionę išvyko su Kazimieru Pypliu-Mažyčiu (kelionės slapyvardžiai Skrajūnas ir Audronis). Antroji kelionė už geležinės uždangos prasidėjo 1947 m. gruodžio 15 dieną. LGGRTC vyr. istorikų Dariaus Juodžio ir Daliaus Žygelio teigimu, ją vykdyti padėjo Tauro apygardos Žalgirio rinktinės nariai: Juozas Kriaučiūnas-Butautas, Leonas Vizgirda-Keleivis ir Vincas Strimas-Šturmas. Kai Lenkijos lietuviai ryšininkai perėmė pasiuntinius savo globon, Žalgirio rinktinės atstovai grįžo į Lietuvą. Į Vakarus partizanų buvo išgabenti du labai svarbūs dokumentai: *Lietuvos Respublikos Rymo katalikų laiškas Šventajam Tėvui Pijui XII* ir laisvės kovotojų pasirašytas memorandumas *Suvienytosioms Nacijoms ir Keturių Užs. Reik. Ministrų Tarybai*.[1]

* Dalius Žygelis, Darius Juodis straipsnyje „Antrasis partizanų žygis į Vakarus“, in: http://genocid.lt/centras/lt/3439/a/ (žiūrėta 2022-12-07) taip pat mini, kad ypač daug Lietuvos partizanams Suvalkų Trikampyje padėjo Senųjų Graužų kaimo ūkininkas Jurgis Jurkiūnas.

[1] Rita Pauliukaitienė, Rimantė Pauliukaitytė, „Du sėkmingiausi Lietuvos partizanų žygiai į Vakarus“, in: https://punskas.pl/is-praeities/du-sekmingiausi-lietuvos-partizanu-zygiai-i-vakarus/ [žiūrėta 2024-03-02].

Darius Juodis

Prasiveržti pro geležinę uždangą (1)

Ištrauka

1947 m. spalio mėn. sovietų saugumas sužinojo, kad numatyta į užsienį išsiųsti Skirmantą ir Mažytį. Sienos kirtimas turėjo įvykti Tauro apygardos Kęstučio rinktinės teritorijoje, todėl rinktinės vadui Kaziui Greblikui-Sakalui nurodyta užpulti valsčių centrus, idant nukreiptų sovietų dėmesį. Dar kitais duomenimis, partizanai galėjo pereiti sieną LSSR, buv. Rytų Prūsijos, Lenkijos sankirtoje. Todėl informuotas 94-ojo pasienio būrio vadas. <...>

Partizanai, nukeliavę pro buvusį Rytprūsių kraštą, kaudamiesi prasiveržė per sieną ties Romintos upeliu. <...>

LSSR MGB gavo duomenis, kad 1947 m. gruodžio 21 d. 5 ginkluoti asmenys prasiveržė į Lenkiją. Apie tai informuota Lenkijos pasienio tarnyba, nurodyti adresai, kur 1946–1947 m. slėpėsi partizanai. Siekti kuo greičiau sugauti prasiveržusius. Nors jie liko nesugauti, bet sovietų saugumo represijos palietė nemažai pogrindžio dalyvių ir rėmėjų. Iki 1948 m. pradžios MGB suėmė daugumą BDPS Prezidiumo narių ir ryšininkų, paėmė radijo siųstuvą. 1948 m. MGB, planuodama sunaikinti ryšių punktus Lenkijoje, nusprendė užverbuoti kai kuriuos Lenkijos lietuvius, palaikiusius ryšius su partizanais.[1]

[1] Darius Juodis, *Prasiveržti pro geležinę uždangą*, Vilnius: LGGRTC, 2020, p. 40–43.

Pagal K. Kasparą, V. Vitkauską, R. Trimonienę, J. Sajauską ir kt.

Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika (4)

1948-02-06 – J. Lukša, K. Pyplys ir J. Deksnys slapta keltu iš Gdynės atvyksta į Švediją.

1948-07-07 – J. Lukša, atlydėtas J. Deksnio, dalyvavo Baden Badeno susitikime Vokietijoje, kuriame buvo aptariama padėtis Lietuvoje ir kova už jos laisvę. Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas (pirmininkas kun. M. Krupavičius) ir Lietuvos diplomatinis korpusas buvo tikrieji buvusios Lietuvos Respublikos atstovai ir J. Lukša tai suprato, tačiau J. Deksnys su J. Markuliu Vilniuje įkūrę VLAK (Vyriausiąjį Lietuvos Atstatymo Komitetą) visą laiką stengėsi kiršinti įvairias lietuvių organizacijas užsienyje ir iš dalies jiems tai pavyko. Švedijoje K. Pyplys liko J. Deksnio globoje, jie vėliau kartu mokėsi desantininkų mokykloje. 1949 m. gegužės mėn. 1 dieną drauge su J. Deksniu vienoje grupėje jūros desantu grįžęs į Lietuvą, K. Pyplys pajuto, kad partizanai, su kuriais jie netrukus susitiko, yra netikri. Kazimieras Pyplys atsiskyrė nuo grupės ir savarankiškai pasiekė Pietų Lietuvą. Likusieji grupės nariai buvo suimti pajūryje.

1948 m. liepa – tarpininkaujant VLIK, J. Lukša užmezgė ryšius su prancūzų žvalgyba, Paryžiuje susipažino su Nijole Bražėnaite. Užsitęsus išvykimui atgal į Lietuvą, naudodamasis atsigabenta iš Lietuvos medžiaga pradėjo rašyti knygą „Partizanai už geležinės uždangos“. Ją išleido pasirašęs Juozo Daumanto slapyvardžiu.

1948–1949 m. J. Lukša slaptais ryšių kanalais gaudavo ryšininkės Mortos Linkaitės-Jūros, Gėlės, Jono Zavadsko ir bendražygio J. Krikščiūno-Rimvydo laiškus tiek iš Lietuvos, tiek iš Lenkijos.

1949 m. – turėdamas ryšių su prancūzų, anglų, amerikiečių žvalgybomis įdėjo daug pastangų, kad iš Lenkijos į Vakarus būtų atgabentas Lietuvos laisvės kovotojų pasiuntinys Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, tačiau ši operacija nepavyko, Rimvydas žuvo Lenkijoje, Punsko valsčiuje (Daumantas, 424–425).

1949-10-14 – Tauro apygardos vado Viktoro Vitkausko-Karijoto 1950 m. lapkričio 4 d. įsakyme Nr. 34 konstatuojama, kad part. kapitoną Skirmantą – Skrajūną, „nuo 1949 m. spalio mėn. 14 d. paskirtą į LLKS vyr[iausiąją] V[a]d[o]v[ybę], iš Ap[ygardos] Š[tabo] Žv[algybos] Sk[yriaus] V[iršininko] pareigų atleidžiu“ („Lietuvos partizanų Tauro apygarda“, 440).

1949–1950 m. dėl Juozo Lukšos įžvalgumo iš Lenkijos į Vakarus nebuvo priimti keli sovietinio saugumo agentai (Daumantas, 440–445).

1950-07-23 – Unterhausene, netoli Tiubingeno, kun. Mykolas Krupavičius sutuokė Juozą Lukšą ir Nijolę Bražėnaitę. Vestuvėse dalyvavo Karveliai, Brazaičiai, Prapuoleniai ir vienintelis Juozo draugas iš desantininkų mokyklos Juozas Kukauskas. Julijonas Būtėnas taip pat buvo kviestas, bet negalėjo atvykti. Po savaitės J. Lukša išvyko ruoštis grįžimui į Lietuvą ir su žmona daugiau nebesusitiko.

Nijolės Bražėnaitės ir Juozo Lukšos vestuvinė nuotrauka – Prienų krašto muziejaus, Veiverių padalinio ekspozicijos, skirtos vienam iš Lietuvos laisvės kovos vadų, partizanui Juozui Lukšai-Daumantui atminti, fragmentas

Daumantas

Laiškai mylimosioms

53

1949.7.18

Mano Brangi Svajone,

Tavo linkėjimų palydėtas, jau tupiu Paryžiuje. Dvylikos valandų taip monotoniški traukinio ratų dūžiai atskyrė mano keturių dienų džiaugsmu ir laime perpildytas akimirkas, dar šiandien nesuvokiant kuriam laikui, keliais šimtais kilometrų.

Tik keliasdešimt metrų nuo Sanatorijos atitolęs, pilnai pajutau iš tavęs patirtos laimės alsavimus ir tų keturių dienų nesuderinamumą su kasdienine aplinka. O, kaip norėjau dar bent trumpai akimirkai išsibrauti iš tų mano keliasdešimties žmonių minios ir vėl sugrįžti pas Tave, Mano Gyvenimo Saule, klajoti granitu stingstančiais vyzdžiais po anas akim nepasiekiamas amžino sniego tolybes, dviese pajusti viena – neatidaloma. Tačiau Tau, Aukse, yra žinoma mano neištikimybė. Savo sielą palikęs klajoti puikiuos Kūrėjo rankų sutvertuos kalnagūbriuos, aš privalėjau skubėti su meile triūsti savo pirmajai numylėtai.

Visą kelią jaučiau vis labiau ir labiau kažkokios kurtumos slegiamą sielą. Kurtumos, kuri buvo labai ir labai negailestinga.

Kodėl, Niliuk, laimė yra taip sunkiai pasiekiama; gal tik todėl, kad ji laime vadinas?[1]

[1] Daumantas, *Laiškai mylimosioms*, Kaunas: LPKTS, 2004, p. 96–97.

Partizanų dokumentai (37)

LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininko Jono Žemaičio-Vytauto įsakymas Juozui Lukšai-Skrajūnui. 1949-10-14 (nuorašas 1950-08-13)

LLKS Tarybos
Prezidiumo Pirmininkas S k r a j ū n u i
49. 10. 14
Nr. 225 /Nuorašai LAV ir LBV/

Tamstą iš ligi šiol užimamos vietos atleidžiu, perkeliu į LLKS Visuomeninę dalį ir skiriu į LLKS Visuomeninės Dalies Politinio Skyriaus Viršininko užimamąją vietą /Apygardos Vado teisėmis/.

Prapuoleniui išėjus iš rikiuotės, skiriu tamstą eiti LLKS Atstovo užsieniui pareigas.

/-/ V y t a u t a s
LLKS Tarybos
Prezidiumo Pirmininkas
Nuorašas tikras
1950.08.13. A. Vanagas[1]

* Jonas Deksnys-Prapuolenis, suimtas sovietinio saugumo 1949 m. gegužės mėn. pradžioje Lietuvos pajūryje suimtas tapo MGB agentu Petrausku.

** Dokumente yra rankraštinis Adolfo Ramanausko-Vanago parašas.

[1] Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas: LGGRTC, LPKTS, 2005, p. 679.

Pagal K. Kasparą, V. Vitkauską, R. Trimonienę, J. Sajauską ir kt.

Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika (5)

1950-10-03 – ČŽA desantas. Iš Visbadeno amerikiečių karinės bazės čekų lakūnai atskraidino į Lietuvą desantininkus Juozą Lukšą-Skrajūną, Benediktą Trumpį-Rytį ir Klemensą Širvį-Sakalą. Jie nusileido Tauragės rajone, Žygaičių apylinkėse, Tyrelio miške (Anušauskas, p. 241). Iki Kazlų Rūdos miškų, kur jie planavo nusileisti, buvo maždaug 100 kilometrų, be to, reikėjo persikelti per Nemuną. Žemaitijoje pagalbą jiems suteikė visai nepažįstami žmonės.

1950-10-10 ir vėliau – desantininkai Šakių rajone pasiekė Skirkiškės kaimą, apsistojo pas J. Lukšos pažįstamus Vaitkevičius. Po to susitiko su Pabalsupių kaime gyvenusiu mokytoju Jonu Zavadsku, kuriam šifruotus laiškus siuntė iš Vakarų. Tame pačiame kaime Juozo Palukaičio sodyboje susitiko su Tauro apygardos vadu Viktoru Vitkausku-Saidoku ir jo adjutantu Pranu Naujoku-Kiečiu. Kazlų Rūdos miškuose desantininkai apsigyveno Petro Jurkšaičio-Beržo bunkeryje. J. Lukša pasikeitė slapyvardį ir tapo Mykolaičiu.

1950 m. lapkritis – J. Lukša-Mykolaitis parašo LLKS Prezidiumo pirmininkui Jonui Žemaičiui-Vytautui „Pro memoria“, kurioje pateikia ataskaitą apie atliktus darbus ir ateities planus. Dokumentas buvo perduotas per Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės vadą Juozą Paliūną-Rytą. Lapkričio 14 d. Kazlų Rūdos miškuose įvyko J. Lukšos-Mykolaičio, K. Širvio-Sakalo ir B. Trumpio-Ryčio susitikimas su LKKS Vyriausiuoju ginkluotųjų partizanų vadu A. Ramanausku-Vanagu, Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadu S. Staniškiu-Litu, Tauro apygardos vadu V. Vitkausku-Saidoku ir U. Dailide-Tauru. Po pasitarimo J. Lukša iškeliavo į LLKS Vyriausiojo Ginkluotųjų pajėgų vado A. Ramanausko-Vanago štabą Jiezno-Butrimonių apylinkėse. Be to, lapkričio mėnesį į Vakarus buvo pasiųsta 10 radiogramų.

1950-11-25 – LLKS Ginkluotųjų pajėgų vadas A. Ramanauskas-Vanagas paskyrė J. Lukšą-Mykolaitį laikinai eiti LLKS Vyriausiojo Ginkluotųjų pajėgų štabo Žvalgybos skyriaus viršininko pareigas. J. Lukša turėjo organizuoti žvalgybinių žinių rinkimą bei perdavimą į Vakarus ir tuos uždavinius, kiek buvo įmanoma, vykdė.

Darius Juodis

Prasiveržti pro geležinę uždangą (2)

1950 m. spalio 3 d. – desantas, kurį sudarė J. Lukša, K. Širvys, B. Trumpys, parskraidintas lėktuvu į Lietuvą. <...>

LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis-Vytautas, gavęs J. Lukšos ataskaitą ir VLIK pirmininko M. Krupavičiaus laišką, suprato, kad komitetas palaiko kovą ir žada paramą, prašo, ekonominio, politinio, karinio pobūdžio žvalgybos duomenų, rekomenduoja tęsti kovą, bet keisti taktiką ir saugoti jėgas. <...>

J. Lukša paruošė instrukcijas dėl žvalgybinių duomenų rinkimo. Jos rodo, kad užsienyje esančius domino LSSR politinė ir ekonominė padėtis, susisiekimas, religijos padėtis, įvairios mokslinės-techninės sritys, laboratorijos ir kt.[1]

[1] Darius Juodis, *Prasiveržti pro geležinę uždangą*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras, p. 48–50.

Juozas Lukša-S. Mykolaitis

Raportas apie ryšius per Lenkiją

Antrosios bolševikinės okupacijos metu Lietuvos Rezistencija ryšiams su užsieniu nustatyti ilgą laiką naudojo Lenkijos teritoriją.

Pirmą kartą Lietuvos–Lenkijos siena buvo pereita 1945 m. <...>. Siena buvo pereita keletą kilometrų į rytus nuo Punsko be kautynių. Palydovams per sieną grįžtant žuvo vienas partizanas.

1946 m. gegužę į Lenkiją iš Vakarų per Ščeciną atvyko du rezistencijos atstovai. Juodu Suvalkų rajone susirišo su Lietuvos partizanų daliniu ir su jais perėjo Lietuvos–Lenkijos sieną ties Vaičiuliškėmis. Kautynių neturėta.

Tuo pat metu liepos mėnesyje vienas iš atvykusiųjų svečių vėl partizanų buvo be kautynių pervestas į Lenkijos pusę. <...>

Po šio perėjimo bolševikai labai sustiprino sienos apsaugą iš Lietuvos pusės. <...>

Todėl kai 1947 metų balandžio mėnesyje vėl buvo gautas iš Vyr. Partizanų vadovybės įsakymas dviem kovotojams vykti į užsienį, tai sienos perėjimo vieta buvo pasirinkta ties Aistiškių miškeliu. <...>

Birželio mėnesyje, grįžtant iš Gdynės uždavinius įvykdžius, priartėjus prie sienos ties Punsku buvo pastebėta dideli sienos sustiprinimo darbai. Nuo Punsko į vakarus, ties Pašešupio mišku, rizikuota siena pereiti. Įvyko stiprios kautynės. <...> Šįkart išvykstant iš Lenkijos ten buvo palikta dar apie 20 Lietuvos partizanų. Jų uždaviniu buvo pereiti su siunta ar atvykusiais iš užsienio žmonėmis į Lietuvą.

Visi ligšioliniai ryšio kontaktai su užsienio žmonėmis nedavė reikiamų rezultatų. Nors buvo pasikeista porą kartų šifrais radijo ryšiui, bet radijo ryšio pastatyti nepavyko. <...>

1947 m. rudenį Krašto Rezistencijos Vyr. vadovybė vėl davė dviem kovotojams uždavinį pasiekti užsienį, galutinai išspręsti radijo ryšio klausimą, pargabenti užsienio krašte surinktą rezistencijos me-

džiagą, pateikti informaciją apie padėtį krašte, išspręsti daugybę organizacinių klausimų, išrūpinti kraštui materialinę ir moralinę paramą, susisiekti su savų ir svetimų instancijų žmonėmis bei parvežti informaciją apie Lietuvos laisvinimo bylą, tarptautinę padėtį bei lietuvių veiklą svetur. <...>

Tada Lietuvos–Lenkijos sieną pereiti nutarta Rytprūsių rajone, Heidemuedės miškų ruože. <...>

Numatyta perėjimo vietovė iš Lietuvos buvo pasiekta pro Voverus (Sintautų vls.), Novos žiotis, Viliūnus, Stalupėnus ir Melikėhmen. Tiksliai neturėjome duomenų apie sienos sustiprinimus. Siena buvo pasiekta netikėtai apie 2,5 km į šiaurės vakarus nuo Romintos miestelio. Nugalėjus pirmas vielų užtvaras ir apkasus susidurta su patruliais. Juos likvidavus pereita per tiltą, esantį ant Romintos upelio. <...>

Lenkijoje seni ryšiai į Vakarus dalinai buvo dešifruoti. Pagrindinis ryšininkas Mindaugas {tikriausiai V. Pauliukonis} (Vaičiuliškių kaime) jau buvo suimtas ir tardomas. <...>

1948 metų pradžioje Lenkijoje padėtis gerokai paaštrėjo. Tai ir toks sunkus sienos perėjimas vertė ieškoti naujų kelių ar būdų ryšiams su užsieniu. <...> Ryšys su Kraštu buvo palaikomas tik retais laiškais. Tokiai padėčiai esant Krašto Rezistencijos vadovybė 1949 m. vėl nurodė dviem kovotojams pasiekti užsienį ir pernešti Lietuvos laisvinimo bylai reikalingą medžiagą. Šįkart operacija vykdyta 8 vyrų Seinų rajone. Pereinant turėta sunkios kautynės, kurių metu 6 vyrai žuvo ir tik dviem sužeistiems pavyko Lenkiją pasiekti.[1]

* 1945 m. pabaigoje į Lietuvą iš Vakarų atvyko Jonas Deksnys ir Klemensas Brunius. Atgal vietoje K. Bruniaus išvyko Jurgis Valiulis-Karolis Drunga. 1946 m. gegužę per Lietuvos–Lenkijos sieną sėkmingai buvo pervesti į Lietuvą iš Vakarų atvykę J. Deksnys ir Vytautas Stanevičius (Staneika). Tų pačių metų liepos mėnesį V. Stanevičius su žmona buvo pervesti į Lenkiją, o J. Deksnys, lydimas MGB agento Antano, iš Lietuvos į Lenkiją išvyko traukiniu. 1947 m. sovietinis saugumas iššifravo nemažai partizanų ir jų ryšininkų bei rėmėjų abipus Lietuvos–Lenkijos sienos. Vaičiuliškių kaime partizanai turėjo slėptuves pas Vincą Pauliukonį ir Kazį Makauską. Teklė Pauliukonytė buvo partizanų ryšininkė. 1949 m. balandžio mėnesį Lietuvos–Lenkijos sieną Lazdijų aps. perėjo Jurgis Krikščiūnas Rimvydas ir Bronius Saveikis-Klajūnas. (Kęstučio Kasparo ir Bonifaco Ulevičiaus paaiškinimai knygoje: Juozas Daumantas, „Partizanai“, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005, p. 623–624.)

1950 m. spalį J. Lukša grįžęs į Lietuvą LLKS vadovybei parašė ne tik raportą apie Lietuvos–Lenkijos sienos perėjimus, bet ir *PRO MEMORIA* (apžvalgas) apie J. Deksnio-Prapuolenio ir K. Pyplio-Audronio grupės kelionę iš Švedijos į Lietuvą ir MGB dezinformacinę veiklą, apie rezistencijos atstovavimą Vakaruose, apie J. Krikščiūno-Rimvydo veiklą Lenkijoje 1949 m., apie savo veiklą Vakaruose, apie SSRS provokacinę veiklą užsienyje, norint sukelti nepasitikėjimą Lietuvos laisvės kovotojais užsienyje bei sukiršinti tarpusavyje pabėgėlių iš Lietuvos organizacijas (Juozas Daumantas, ten pat , p. 417–445.).

[1] Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005, p. 417–420.

Pagal K. Kasparą, V. Vitkauską, R. Trimonienę, J. Sajauską ir kt.

Juozo Lukšos-Daumanto gyvenimo kronika (6)

1950 lapkričio pabaiga – iš Vakarų sugrįžęs sovietų agentas J. Vizbaras-Arūnas (buvęs Dzūkų rinktinės kuopos vadas, kuris išdavė Dainavos apygardos vado D. Jėčio-Ąžuolio slėptuvę Punios šile 1947 m.) parvežė dokumentus, įrodančius, kad į Lietuvą yra atskraidintas desantas. Anksčiau saugumiečiai neturėję apie tai žinių, dabar ėmė aktyviai veikti.

1950-12-04 – J. Lukša Mykolaičio slapyvardžiu drauge su A. Ramanausku-Vanagu pasirašė nutarimą, kad Konstantinui Bajerčiui- Garibaldžiui suteikiamas Laisvės kovos karžygio vardas.

Prienų šilas, 1951 m. gegužė. Iš kairės: Pietų Lietuvos (Nemuno) partizanų srities vadas Sergijus Staniškis-Viltis, Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Gynybos pajėgų štabo Žvalgybos skyriaus viršininkas Juozas Lukša-Mykolaitis, partizanas Vytautas Garmus-Pavasaris ir Dainavos apygardos Vaidoto grupės vadas Vincas Daunoras-Kelmas, Ungurys. Iš Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinių

1950-12-31 – J. Lukšai-Mykolaičiui suteikiamas Laisvės kovotojo karžygio vardas.

1951-02-02 – žuvus Tauro apygardos vadui V. Vitkauskui-Saidokui, į saugumo rankas pateko štabo dokumentai, iš kurių saugumiečiai sužinojo labai daug informacijos apie atvykusį iš Vakarų desantą.

1951-04-19 – Kazlų Rūdos miškuose, netoli Agurkiškės, nusileido dviejų desantininkų grupė, tai buvo Julijonas Būtėnas-Margis ir Juozas Kukauskas-Gardenis, Dzykis.

1951 m. gegužės mėn. – J. Lukša iškeliavo iš A. Ramanausko-Vanago slėptuvės ir atvyko pas Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadą Sergijų Staniškį-Litą, kuris buvo įsikūręs miškuose tarp Prienų ir Balbieriškio. Jie abu atvyko į Prienų šilą ir apsigyveno viename bunkeryje drauge su būsimuoju Dainavos apygardos vadu Vincu Daunoru-Kelmu, Unguriu ir Vincu Garmumi-Pavasariu.

1951-05-20 – Tauro apygardos Žalgirio rinktinės teritorijoje, Altoniškių kaime, žuvo B. Trumpys-Rytis (drauge su juo J. Totoraitis-Čigonas, M. Žindžiuvienė-Tigrienė ir V. Liktaraitė-Danutė). Sunkiai sužeistas P. Vengraitis-Žilvitis paimtas gyvas, po žiaurių kankinimų pasakė kelių bunkerių vietas, tikėdamasis, kad jie bus tušti. Viename iš jų vis dėlto buvo partizanų, kurie gegužės 22 d. žuvo gindamiesi, tai: P. Jurkšaitis-Beržas, O. Guogaitė-Miškų Gėlė ir desantininkas J. Būtėnas-Margis. Gyvas paimtas desantininkas J. Kukauskas-Gardenis tapo sovietiniu agentu ir netrukus laiškais ėmė kviesti J. Lukšą-Mykolaitį susitikti.

1951-05-31 – MGB pajėgos atrado Prienų šile bunkerį, kuriame gyveno J. Lukša-Mykolaitis, bet laisvės kovotojų ten nebebuvo.

1951 m. birželis – J. Lukša kurį laiką slapstėsi Vaišvydavos miškuose Tauro apygardoje, buvusios Birutės rinktinės teritorijoje.

1951 m. liepa – J. Lukša veikė Dainavos apygardoje drauge su apygardos vadu Juozu Gegužiu-Diemedžiu Živulčiškės ir Bestraigiškės miškuose. Gausūs agentų pranešimai ir saugumiečių protokoluose užfiksuota medžiaga liudija, kad Juozas Lukša ieškojo galimybės susisiekti su Vakarais per Lenkiją, tačiau jam nepavyko (Kašelionis).

1951 m. rugpjūčio vidurys – rugsėjo 4 d. – grįžęs į Tauro apygardą, J. Lukša apsistojo netoli Kauno, Mauručių ir Pažėrų apylinkėse. Intensyviai vyko susirašinėjimas su buvusiu bendražygiu J. Kukausku. Kadangi į visus klausimus apie gyvenimą Vakaruose buvo atsakyta

teisingai, J. Lukša nutarė rizikuoti ir susitikti su J. Kukausku netoli Pažėrų, Pabartupio kaime, miško pakraštyje. Juozą Lukšą į susitikimą atlydėjo Vytautas Menkevičius-Spyglys, Bronius Petkevičius-Pipiras ir Povilas Pečiulaitis-Lakštingala. Kai tarp susitinkančių grupių buvo likęs nedidelis tarpas, J. Lukša kreipėsi į J. Kukauską slapyvardžiu, neišgirdęs greito atsakymo, pajuto klastą ir atidengė ugnį. Nors čekistinės operacijos dalyviams buvo įsakyta Juozą Lukšą suimti gyvą, tačiau jiems nepavyko.

1951 m. rugsėjis – žuvusiojo laisvės kovotojo kūnas buvo ilgai laikytas Kauno saugumo kieme, fotografuotas, apžiūrinėjamas įvairių aukšto rango sovietinių pareigūnų. Iš lagerio Komijoje buvo atvežta jo buvusi ryšininkė Morta Linkaitė-Jūra, kad patvirtintų, jog mirusysis yra Juozas Lukša, tačiau Jūra net ir labai žiauriai kankinama atsisakė tai padaryti (Voverienė, 2005, p. 142).

1957 m. Nijolė Bražėnaitė sužinojo apie savo vyro Juozo Lukšos mirtį (Čyvas). JAV gyvenusi ir 2023 m. mirusi, šimto metų sulaukusi moteris visą laiką dėjo daug pastangų, kad būtų deramai įamžintas jos vyro, laisvės kovotojo Juozo Lukšos ir jo bendražygių atminimas.

Parengė Rita Pauliukaitienė

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Arvydas Anušauskas, *Užmirštas desantas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, Vilnius, 219.
2. Ričardas Čekutis, Dalius Žygelis, „Laisvės kryžkelės. Partizanų kelias į Vakarus“, in: https://www.bernardinai.lt/2007-03-13-laisves-kryzkeles-partizanu-kelias-i-vakarus/ [žiūrėta 2024-05-27].
3. Tomas Čyvas, „Nijolė Bražėnaitė (Juozo Lukšos žmona)“, in: http://www.partizanai.info/nijole-brazenaite/index.html [žiūrėta 2024-03-27].
4. Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005.
5. Darius Juodis, *Prasiveržti pro geležinę uždangą*, Vilnius: LGGRTC, 2020.
6. Kęstutis Kasparas, Bonifacas Ulevičius, „Paaiškinimai“, in: Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005.
7. Kęstutis Kasparas, Vidmantas Vitkauskas, „Juozas Lukša-Daumantas“, in: Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005.
8. Bronius Kašelionis, *Dainavos krašto partizanai*, Vilnius: Diemedis, 2018, p. 454–459.
9. Algis Kašėta, Dalia Kuodytė, „Partizanų periodinė spauda“, in: https://partizanai.org/index.php/laisves-kovu-archyvas-12-t-1994-m/3488-partizanu-periodine-spauda [žiūrėta 2024-05-27].
10. Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952)*, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, p. 182–185, Vilnius, 2000.
11. Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003.
12. E. Merkytė, „Keturi sūnūs išėjo į mišką…“, in: https://alkas.lt/2012/09/27/e-merkyte-keturi-sunus-isejo-i-miska/ [žiūrėta 2024-05-27].
13. Justinas Sajauskas, Rūta Trimonienė, „Juozas Lukša“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, in: https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-luksa/ [žiūrėta 2024-05-05].
14. Mindaugas Pocius, „Antisovietinis pasipriešinimas Kaune 1946–1947 m.“, in: *Genocidas ir rezistencija*, 2011, 2 (30).
15. Bonifacas Ulevičius, „Birutės rinktinė“, in: https://www.vle.lt/straipsnis/birutes-rinktine/ [žiūrėta 2024-05-27].
16. Aldona Vilutienė „Laisvės žvalgas“, in: https://www.partizanai.org/aldonos-vilutienes/6313-tauro-apygardos-partizanu-spauda [žiūrėta 2024-04-28].
17. Ona Voverienė, *Žymiausios XX amžiaus Lietuvos moterys*, Kaunas, 2005.
18. Vidmantas Vitkauskas, *Juozas Lukša-Daumantas ir jo atminimo įamžinimas*, Kaunas: Naujasis lankas, 2021.
19. Dalius Žygelis, Darius Juodis, „Antrasis partizanų žygis į Vakarus“, in: http://genocid.lt/centras/lt/3439/a/ [žiūrėta 2022-12-07].

Rita Pauliukaitienė

Ekspozicija Veiveriuose Juozui Lukšai-Daumantui atminti

Ne tik pačiame Prienų krašto muziejuje, kuriam vadovauja Lolita Batutienė, bet ir dviejuose šiam muziejui priklausančiuose padaliniuose (Šilavote ir Veiveriuose) yra sukurtos Lietuvos laisvės kovotojams atminti skirtos ekspozicijos. Veiverių krašto istorijos muziejus yra įkurtas 2008 metais, kai Prienų krašto muziejui vadovavo Virginija Maščinskienė, o pirmoji Veiverių padalinio muziejininkė buvo Jovita Kadždailienė. Pagrindinė ekspozicija Veiveriuose yra skirta vienam iš Lietuvos laisvės kovos vadų, partizanui Juozui Lukšai-Daumantui, jo šeimai ir bendražygiams atminti. Stenduose, kurių iš viso yra 11, pateikiama Juozo Lukšos biografija, laisvės kovos kelias. Viename iš jų, skirtame Lukšų šeimai, matome senuosius šeimos namus, sudegintus pokariu, ir jų fone visą gražią šeimą, iš kurios net keturi sūnūs išėjo ginti tėvynės laisvės, tai: Antanas, Juozas, Jurgis ir Stasys Lukšos.

Veiverių krašto istorijos muziejus įkurtas Lietuvos Respublikos vyriausybės iniciatyva ir lėšomis. Prie Juozui Lukšai skirtos ekspozicijos turtinimo daug yra prisidėję Lukšų ir Pečiulaičių šeimos. JAV gyvenusi Nijolė Bražėnaitė-Paronetto, po pirmojo vyro Juozo Lukšos žūties ištekėjusi antrą kartą, išauginusi dvi dukras, iki pat garbaus amžiaus tebesaugojo šviesų Lietuvos partizanų pasiuntinio ir jo bendražygių atminimą. Muziejaus ekspozicijoje yra brangi jos išsaugota relikvija – Vilniaus Aušros vartų koplyčios Šv. Mergelės Marijos atvaizdas, kurį Juozas Lukša atvežė jai į sanatoriją maždaug 1949 m. Kitas eksponatas, atkeliavęs iš JAV, yra J. Lukšos, Lietuvos partizano, uniformos detalė, ant kurios išsiuvinėtas žodis LIETUVA, Trispalvė, Vytis ir Gedimino stulpai. Šią relikviją Kalifornijoje išsaugojo Marija Biržiškaitė-Žymantienė. Ekspoziciją praturtina ir išeivijos lietuvių dailininkės Magdelenos Birutės Stankūnienės grafikos triptikas „Partizanų motinos“.

Muziejuje yra daug vertingų eksponatų, tačiau pačios vertingiausios yra knygos – Juozo Lukšos-Daumanto „Partizanai už geležinės uždangos“ įvairų metų leidimai. Deja, ekspozicijoje nėra paties pirmojo 1950 m. leidimo egzemplioriaus. Antrasis šios knygos leidimas (1962 m.) kaip ir pirmasis buvo išleistas Čikagoje. Autorius įvardytas tuo pačiu slapyvardžiu, tik pavadinimas sutrumpintas – „Partizanai“. Vienas šio leidimo egzempliorius muziejuje yra, o knygos pradžioje įrašyta Aleksandro Špoko, dovanojančio asmens iš JAV, dedikacija Antanui Lukšai.

Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas, išleistas Čikagoje 1984 metais, šio leidimo egzempliorius taip pat yra muziejuje, jį padovanojo partizano Povilo Pečiulaičio-Lakštingalos artimieji. Iš Lietuvoje leistų trijų šios knygos leidimų muziejuje yra 1990 ir 2005 metų egzemplioriai. Džiugu vitrinose pamatyti ir du angliškus šios knygos leidimus – Juozas Daumantas “Fighters for Freedom“ (Lithuanian Partizans Versus the U.S.S.R.). Viena iš jų išleista 1975 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose, kita – 1988 m. Kanadoje.

Su ypatingu dėmesiu į švedų kalbą šią knygą yra išvertęs Jonas Ohmanas (Juozas Lukša „Skogsbroder“). Vieną leidinio egzempliorių vertėjas asmeniškai yra padovanojęs muziejui. Prie eksponato pateikiama tokia informacija: „Knyga į švedų kalbą išversta ir išleista 10 000 egz. tiražu buvo greitai išpirkta. Ji pristatyta Rašytojų sąjungoje dalyvaujant spaudos, leidyklų, Lietuvos ambasados ir kitų organizacijų atstovams Vasario 16-osios dienos išvakarėse. 2005 m. rugsėjo mėnesį pristatyta Geteborgo knygų mugėje“.

Į knygą „Laiškai mylimosioms“ Juozo Lukšos žmona Nijolė Bražėnaitė sudėjo jai skirtus mylimojo laiškus ir knygą išleido Daumanto slapyvardžiu. Prieš išvykdamas desantu į Lietuvą, J. Lukša pasakė žmonai, kad sunaikintų jo laiškus, nes juos laikyti yra nesaugu. Vis dėlto Nijolė Bražėnaitė nepabūgo ir laiškus išsaugojo, vėliau juos išleido ir atskira knyga. Vienas iš knygos egzempliorių saugomas Veiveriuose.

Muziejuje yra saugoma ir Povilo Pečiulaičio-Lakštingalos atsiminimų knyga „Šitą paimkite gyvą“, išleista 1993 metais Kaune. LLKS Gynybos pajėgų štabo Žvalgybos skyriaus viršininką Juozą Lukšą-

Daumantą 1951 m. rugsėjo 4 dieną į susitikimą su buvusiu desantininku, o tuo metu jau sovietinio saugumo užverbuotu agentu J. Kukausku, lydėjęs Lakštingala prisimena:

„Mane pasišaukia Skirmantas ir sako dar parašysiąs laiškutį, kad būtų tikrai. Aš nusiimu apsiaustą-palapinę, mudu su Skirmantu atsitūpę užsidengiam, žibintuvėliu pašviečiu, o Skirmantas rašo laiškutį, apie ką kalbėję su Kukausku Vakaruose kažkokiame restorane. Skirmantas prašo Kukausko atsakyti į tą kalbą. Paduodu laiškutį Kukausko ryšininkui, kad nuneštų pačiam Kukauskui. Mes prasiskirstę laukiam. Grįžta ryšininkas su Kukausko laišku. Vėl užsidengiam palapine, pašviečiu, Skirmantas perskaito ir sako:

– Atsakė teisingai. – Pagalvojęs vėl sako, – eisim mudu, Povilai. Jei jis neišdavė, tai susitiksim, o jei išduoti, – žūsim.

Skirmantas užsiveda vokišką automatą ir sako Kukausko ryšininkui:

– Vesk, jeigu užvesi ant čekistų, pats pirmas gausi.

Kukausko ryšininkas eina pirmas, o mudu paskui. Skirmantas, atsisukęs į Spyglį ir Pipirą, dar priduria:

– Jūs likite čia pasiruošę.

Skirmantas man liepia daugiau laikytis kairiame šone, kad nebūtume kartu. Paspartinęs žingsnį, paeinu į kairį šoną. Vietovė labai nelygi, arimas traktoriaus išvažinėtas, visur vanduo. Priėjęs netoli miško, Skirmantas klausia:

– Dzykai, ar tu čia?

Atsiliepė kažkoks nepažįstamas balsas. Skirmantas suriko – „ugnies!“ Ir pirmas paleido automato seriją. Ir tuo momentu pasipila kareivių automatų serijos visai prie mūsų. Aš, krisdamas ant žemės, paleidau kelis šūvius, o virš manęs jau spiečius kulkų ir kartu kyla raketos. Dar guliu purvyne, laukiu nusileidžiant raketų. Raketoms nusileidus, šoku trauktis atgal. Pabėgėjus vėl raketos, ir atidengia į mane visą ugnį. Vėl krintu į purvyną, prigesus raketoms, vėl kylu. <...> Pradėjo raketas leisti visame krašte, o iš tos vietos, kur buvo mums pasala, visą laiką iššauna vieną žalią, tris raudonas. Suprantu, kad vienas žuvo – trys pabėgo.“

Paskutinį kartą Juozą Lukšą lydėjusių kovos draugų likimai netrukus susiklostė taip pat tragiškai. Vytautas Menkevičius-Spyglys, Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės vadas žuvo 1952 m. birželio 24 d., o Bronius Petkevičius-Pipiras 1955 m. liepos 21 dieną. Povilas Pečiulaitis-Lakštingala suimtas 1952-11-03, kai buvo įviliotas į pasalą, kurią sovietiniams saugumiečiams surengti padėjo ir joje dalyvavo buvęs Tauro apygardos vadas Juozas Jankauskas-Demonas, tapęs agentu Berželiu. Kankinamas P. Pečiulaitis nepalūžo, nors buvo dedama daug pastangų ir jį priversti tapti agentu smogiku. Grįžęs iš lagerių, sulaukė Lietuvos Nepriklausomybės, parašė atsiminimus.

Juozas Lukša-Daumantas, Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Kazimieras Pyplys-Mažytis buvo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio įgaliotiniai užsieniui, 1947 m. gegužės ir gruodžio mėnesį prasiveržę pro „geležinę uždangą“ į Vakarus. Muziejaus stenduose yra pavaizduotos dviejų kelionių schemos. Pirmoje schemoje pavaizduota J. Lukšos ir J. Krikščiūno kelionė iš Lenkijos į Lietuvą 1947 m. birželį. Antroje – J. Lukšos ir K. Pyplio kelionė į Vakarus 1947 metų gruodį. Visiems trims LLKS įgaliotiniams užsienyje LLKS Tarybos Prezidiumo X Sekcijos 1950 m. gruodžio mėn. 31 d. nutarimu Nr. 5 suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio vardas. Įsakymą pasirašė A. Ramanauskas-Vanagas. Juozui Lukšai-Daumantui vieninteliam iš visų aštuonių Laisvės kovos karžygių šis aukščiausias LLKS kovinis žymuo buvo suteiktas dar gyvam esant.[1]

[1] Rita Pauliukaitienė, „Ekspozicija Veiveriuose Juozui Lukšai-Daumantui atminti“, 2024, rankraštis.

BAIGIAMOJI DALIS

Antanas Miškinis-Kaukas

Elegantiškai sninga

Šiandien taip elegantiškai sninga,
Sninga žemėn medžių žiedais.
Panašiai mano meilė dingo
Su visais visais pažadais.

Dar tada, kai pavasaris trankės,
Visom upėm grūdos ledais,
Mirė meilė ant svetimo rankų,
Išvadinta gražiais vardais.

Kažin kam sužaliavo parkai,
Korės mėnesis naktį vėlai –
O ta meilė užtroško iš karto
Kaip auksinė žuvis po stiklais.

Aš prisiminiau pasakos galą
Iš knygų, skaitytų kadais,
Kaip mergaitė iš baimės pabalo,
Apsimainiusi aukso žiedais.

O dabar elegantiškai sninga,
Sninga parkuos medžių žiedais, –
Tik ta meilė netyčia dingo
Su visais ir visais apžadais.[1]

* Antanas Miškinis bendradarbiavo leidžiant Tauro apygardos spaudą, buvo BDPS Prezidiumo narys, 1947 m. drauge su kitais pasirašė memorandumą Jungtinėms Tautoms, padėjo ruošti ir kitus dokumentus, kuriuos Kazimieras Pyplys-Mažytis, Audronis ir Juozas Lukša-Skrajūnas, Daumantas išgabeno į Vakarus. A. Miškinis teistas drauge su kitais BDPS Prezidiumo nariais, ryšininkais, padėjėjais. Kalintas nuo 1948 m. vasario iki 1956 m. rugpjūčio.

[1] Antanas Miškinis, „Elegantiškai sninga“, in: *Rinktiniai raštai*, I tomas, 1991, p. 126.

Marija Pupkaitė-Tarūtienė-Vokietaitienė

Žvilgsnis į Laisvę[1]

Kilimėlis, sieninis. GEK-26. INV Nr. TPM D-295, matmenys 32x33,5 cm. Egidijaus Bičkaus nuotrauka

[1] Marija Pupkaitė-Tarūtienė-Vokietaitienė, „Žvilgsnis į Laisvę“, in: „Lietuvių tremtinių ir politinių kalinių siuviniai bei nėriniai Tauro apygardos partizanų ir tremties muziejaus rinkiniuose: Katalogas“, sudarytoja Dalė Naujalienė, Marijampolės krašto ir Prezidento Kazio Griniaus muziejus, 2024, p. 35.

„Marija Pupkaitė-Tarūtienė-Vokietaitienė 1947 m. kalinta Marijampolėje. 1947 m. išvežta į Dubravlagą, Mordovijos ASSR. 1956 m. ištremta į Intą, Komi ASSR“ (Dalė Naujalienė).

{Darbe išsiuvinėtas „10“ – kalėti skirtas laikas; 58.1ª / 58.1ª 11 – sovietinio baudžiamojo kodekso straipsniai, pagal kuriuos buvo baudžiama už „tėvynės išdavimą“.}

„Birželio 12 d. {1947 m.} įvykdyta karinė-čekistinė operacija Kalvarijos valsčiuje, Menkupių kaime, Jono Pupkos {slap. Alyva} sodyboje. Ten sunaikintas „Baltaisiais rūmais“ vadintas bunkeris. Jame žuvo Bonifacas Rutkauskas-Rudaitis ir Vincas Gurevičius-Žebrius, suimtas Antanas Marcinonis-Balandis. MGB išsiaiškino, kad sieną perėjo 4 partizanai ir 2 civiliai. Pastarieji iš Menkupių kaimo iškeliavo toliau. <...> Žinoma, tie civiliai buvo J. Lukša ir J. Krikščiūnas“ (Juodis, Žygelis, 2017).

Janina Tarapaitė-Šliburienė

Tėvynės ilgesy[1]

Siuvinėtas paveikslėlis. 1950 m., Intos lageris, Komija. RKIMGEK 11322, matmenys 21×16,5 cm. Sigito Gudaičio nuotrauka

[1] Janina Tarapaitė-Šliburienė, „Tėvynės ilgesy“, in: Raseinių krašto istorijos muziejus, *Lietuviški raštai iš Sibiro tolių: Tremtyje kurtų rankdarbių albumas*, sudarytoja Loreta Kordušienė, Vilnius, 2016, p. 40.

„Janina Tarapaitė-Šliburienė, g. 1930 m., gyv. Beržtų k. Raseinių r., valstiečių šeimoje. Kęstučio apygardos partizanų ryšininkė Mažytė, Neringa. Suimta 1948-09-10, kalinta Kaune. Karo tribunolo 1948-12-23 nuteista 10 metų lagerio, išvežta į lagerį Vologda – Inta (Minlagas), Komija – Abezė, Komija. Paleista 1954-07-19. 1954 metais grįžo į Lietuvą.

Janinos kovingas nuostatas perteikia kurti rankdarbiai. Ant juodo šilko siuvinėtas partizanų ženklas – skydo formos įkampi trispalvė su dvigubu kryžiumi. Skydas įrėmintas ąžuolo lapais, už jų kyšo dviejų sukryžiuotų kalavijų galai. Apačioje išsiuvinėtas nostalgiškas širdies šūksnis su akivaizdžiai paliktu tarpu: „...Tėvynės ilgesy“. Autorė pasakojo, kad priekyje dar buvo išsiuvinėtas žodis „Pavergtos“, tačiau grįžtant į Lietuvą šis žodis buvo nuardytas“ (Loreta Kordušienė).

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Andrijonas A., Korzonaitė E., Vaitkus V., *Gelgaudiškis*, II dalis, Vilnius, 2011.
2. Anušauskas A., *Užmirštas desantas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, Vilnius, 2019.
3. Arnastauskaitė R., „Dienoraštis“, in: *Laisvės kovotojų prisiminimai*, IX dalis, sudarytojas Romas Kaunietis, Vilnius, 2014.
4. Ašmenskas V., *Generolas Vėtra*, Kaunas, 1998.
5. Ašmenskas V., „Lietuvių Tautinė Taryba“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 7, Kaunas, 1993.
6. Audėnas J., „Prof. dr. agr. Jurgis Krikščiūnas“, in: *Naujienos*, birž. 7, 9, 11, 12, Čikaga, 1975.
7. Auryla V., „Atbundančios tautos rašytojas ir pedagogas“, in: *Gimtasis žodis*, 1990, Nr. 1.
8. Averkienė R., „Tradiciniu žygiu į vadavietę pagerbtas legendinis partizanų vadas Juozas Vitkus-Kazimieraitis“, in: https://m.alytusplius.lt/naujienos/tradiciniu-zygiu-i-vadaviete-pagerbtas-legendinis-partizanu-vadas-juozas-vitkus [žiūrėta 2024-03-16].
9. Ažubalis A., „Antanas Krikščiūnas“, in: Algirdas Ažubalis, *Matematikos taikymas Lietuvos kariuomenėje 1918–1940 m.*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2015.
10. Ažubalis A., „Nuo Ašmintos iki Čikagos“, in: *Gyvenimas*, Prienai, 2006-12-30.
11. Bajerčius A., Laiškai, Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų rankraščių ir knygų skyrius, Vinco Aurylos rankraščių fondas, F238-13.
12. Bajerčius B., Laiškai, Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų rankraščių ir knygų skyrius, Vinco Aurylos rankraščių fondas, F238-10.
13. Bajerčius J., Laiškai, Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų rankraščių ir knygų skyrius, Vinco Aurylos rankraščių fondas, F238-30.
14. Bajerčius K.-Garibaldis, *Gyvenimo vieškeliais gruoblėtais*, sudarė Vincas Auryla, Vilnius, 2003.
15. Bajerčius K., Laiškai. Saugomi Auksės Bajerčiūtės šeimos archyve.
16. Bajerčius K., „Lankų barškučiai, 1921–1922“, rankraštis, Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų rankraščių ir knygų skyrius, Vinco Aurylos rankraščių fondas, F238-21.
17. Bajerčius K., Studijų knygelė. Saugoma Auksės Bajerčiūtės šeimos archyve.
18. Bajerčius K.-Sūkurys, *Namuose ir giriose*, Kaunas, 1930.
19. Bajerčius K.-Sūkurys, *Spindulėliai*, Kaunas, 1930.
20. Bajerčius K.-Sūkurys, *Žemės vieškeliais*, Kaunas, 1930.
21. Bajerčius K., Tarnybos lapas, LCVA, f. 391, ap. 7, b. 290.
22. Baliukevičius L.-Dzūkas, „Dienoraštis“, in: *Partizano Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštis*, parengė Algis Kašėta, Vilnius: LGGRTC, 2019.
23. Baliukevičius L.-Dzūkas, „Partizano Dzūko dienoraštis“, in: Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, Kaunas: LPKTS, 1994.
24. Baranauskas B., Erslavaitė G., *Žudikai bažnyčios prieglobstyje*, Vilnius, 1963.
25. Biliūtė-Aleknavičienė E., *Alytaus švietimo arimuose*, Alytus, 2010.
26. Birgelis P., Birgelis S., „Jurgio Krikščiūno-Rimvydo ir Vytauto Prabulio-Žaibo atminimo įamžinimas Lenkijoje“, Punskas, 2024, rankraštis.
27. Birgelis S., „J. Krikščiūno ir V. Prabulio palaidojimo vieta vis dar nežinoma“, in: https://punskas.pl/akiratis/j-kriksciuno-ir-v-prabulio-palaidojimo-vieta-toliau-nezinoma/ [žiūrėta 2024-03-16].
28. Blinstrubis T., in: https://www.vle.lt/straipsnis/valstybe/ [žiūrėta 2024-05-02].
29. Boruta J., Laiškas. Saugomas Auksės Bajerčiūtės šeimos archyve.
30. Boruta K., „Padavimas apie geležinį vilką“, in: Andrius Baltuonė, Regina Dilienė, Dainora Eigminienė ir kt., *Literatūros vadovėlis 11 klasei*, II dalis, Vilnius: Baltos lankos, 2004.
31. Borutaitė-Bajerčienė M., „Konstantinas Bajerčius. Atsiminimai“, mašinraštis, Alytus, 1987.
32. Borutaitė-Bajerčienė M., Tarnybos lapas, LCVA, f. 391, ap. 10, b. 772.
33. Bubnys A., „Juozas Kasperavičius (1912–1947)“, in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Titulinis/2018/20180410_visvydas.pdf [žiūrėta 2024-01-25].
34. Cimbolaitis A., Cimbolaitis J., „Žaibas – Dzūkijos legenda“, dokumentinis filmas, 2014.
35. Čekutis R., Žygelis D., „Laisvės kryžkelės. Partizanų kelias į Vakarus“, in: https://www.bernardinai.lt/2007-03-13-laisves-kryzkeles-partizanu-kelias-i-vakarus/ [žiūrėta 2024-05-27].
36. Čyvas T., „Nijolė Bražėnaitė (Juozo Lukšos žmona)“, in: http://www.partizanai.info/nijole-brazenaite/index.html [žiūrėta 2024-03-27].
37. Daugirdas F.-Šarūnas, „Rakatanskų kautynių aprašymas“, in: https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/doc3711 [žiūrėta 2024-04-14].
38. Daumantas, *Laiškai mylimosioms*, Kaunas: LPKTS, 2004.
39. Daumantas J., *Partizanai*, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005.
40. Dijokaitė-Kerežienė J., „Apie Petrą Bartkų“, in: *Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje*, sudarytoja Aurelija Malinauskaitė, Vilnius, 1999.
41. „Dokumentų rinkinys“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 8, Kaunas, 1993.
42. Gaidauskas J.-Breivė, „Batakių (Bijūno) valsčiaus OS vado prisiminimai“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 13, Kaunas, 1995.
43. Gailius B., *Partizanai tada ir šiandien*, Vilnius: Versus aureus, 2006.
44. Garmutė A., *Išėjo broliai*, Kaunas, 1990.

45. Gaškaitė N., „Dainavos štabo išdavystė“, in: *Lietuvos laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993.
46. Gaškaitė-Žemaitienė N., *Žuvusiųjų Prezidentas*, Vilnius: LGGRTC, 1998.
47. Gorodeckis S., „Lietuvių partizanų pergalės ir jų vietos negali būti pamirštos“, in: *Trakų žemė*, 2023-10-26.
48. „Greimas“, in: http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1249 [žiūrėta 2024-05-10].
49. Grigaliūnas K., *Mes – iš pirmo vežimo*, Vilnius: Vilniaus grafikos meno centras, 2012.
50. Grunskis E., „Lietuvos SSR MGB pastangos nustatyti nukauto partizano K. Pyplio asmenybę“, in: https://eais-pub.archyvai.lt/eais/faces/invViewer?id=LTU9305324_K-1_58_9792/3 [žiūrėta 2024-02-11].
51. https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p7490/doc6710 [žiūrėta 2024-05-09].
52. https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p2670/doc3217 [žiūrėta 2024-05-09].
53. https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p6540/doc7535#archdocs_gallery [žiūrėta 2024-05-09].
54. https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p9400/doc10710 [žiūrėta 2024-02-15].
55. https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/doc616 [žiūrėta 2024-02-15].
56. https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p2920/doc2406 [žiūrėta 2024-03-01].
57. https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p340/doc760 [žiūrėta 2024-03-01].
58. https://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/p1750/doc4210 [žiūrėta 2024-03-01].
59. https://epartizanai.archyvai.lt/naujienos/isijunk-interneta-ir-skaityk-archyvinius-dokumentus/95 [žiūrėta 2024-02-05].
60. http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Titulinis/2018/20180410_visvydas.pdf [žiūrėta 2024-01-28].
61. https://istorineprezidentura.lt/prezidentai/jonas-zemaitis-vytautas/ [žiūrėta 2024-05-01].
62. https://istorineprezidentura.lt/prezidentai/adolfas-ramanauskas-vanagas/ [žiūrėta 2024-05-01].
63. https://www.istorija.lt/data/public/uploads/2021/03/lim-1998-16-pub.-e.-grunskis.-lietuvos-ssr-mgb-pastangos-nustatyti-p.-250-264.pdf [žiūrėta 2024-01-30].
64. https://www.lpkts.lt/sites/default/files/Trem_09_0.pdf [žiūrėta 2024-07-08].
65. https://www.plienosparnai.lt/page.php?1000 [žiūrėta 2024-01-28].
66. https://www.traku-zeme.lt/lietuviu-partizanu-pergales-ir-ju-vietos-negali-buti-pamirstos/ [2024-05-04].
67. https://www.vle.lt/straipsnis/berlyno-istorija/ [žiūrėta 2024-02-12].

68. https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-partizanu-spauda/ [žiūrėta 2024-02-12].
69. Ignatavičius E., „Mes nebuvome bėdos vaikai“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 32, Kaunas, 2002.
70. Ignatavičius I., „Kolaborantai“, in: *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998*, sudarytojas Izidorius Ignatavičius, Vilnius, 1999.
71. Jakelaitis V., „Tai kas tu toks, Antanai Miškini?“, in: *Pergalė*, 1990, nr. 4; https://www.uvb.lt/senasis/miskinis/apie_miskini/tai_kas_tu_toks.htm [žiūrėta 2023-03-14].
72. Jankevičiūtė-Žalnierūnienė R., „Praslinkę metai ir veidai“, in: Algimantas Petrauskas, *Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*, Kaunas, 2005.
73. Juodis A., „Lietuvos laisvės gynėjų Juodžių šeima“, mašinraštis, 2023.
74. Juodis D., „Partizanų apdovanojimų įvairovė“, in: https://partizanulietuva.lt/Laisves-kovotojai-karzygiai [žiūrėta 2024-04-17].
75. Juodis D., *Prasiveržti pro geležinę uždangą*, Vilnius: LGGRTC, 2020.
76. Juodis D., „Vyriausiasis Lietuvos atstatymo komitetas“, in: https://www.vle.lt/straipsnis/vyriausiasis-lietuvos-atstatymo-komitetas/ [žiūrėta 2024-02-15].
77. Juodis D., Žygelis D., „Lietuvos partizanų veikla Vakaruose. J. Krikščiūno-Rimvydo žygis“, in: *Karys*, 2018, Nr. 10.
78. Juodis D., Žygelis D., „Partizanų žygis į Vakarus“, I d., in: *Karys*, 2017, Nr. 5.
79. Juodsnukis V., *Suvalkijos partizanų takais*, I dalis, Kaunas, 2000.
80. Juodsnukis V., *Suvalkijos partizanų takais*, II dalis, Kaunas, 2011.
81. „Juozas Krikščiūnas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, XIII tomas, vyr. redaktorius Pranas Čepėnas, istorijos skyriaus redaktoriai Zenonas Ivinskis, Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, Bostonas, 1958.
82. *Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir jo artimieji*, sudarytoja Rita Pauliukaitienė, Punskas: „Aušros“ leidykla, 2019.
83. Karpavičienė R. (K. Pyplio-Mažyčio dukterėčia), Šeimos asmeninis archyvas.
84. Kasparas K., Ulevičius B., „Paaiškinimai“, in: Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005.
85. Kasparas K., Ulevičius B., „Rezistencijos Enciklopedijos puslapius verčiant“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 26, Kaunas, 1999.
86. Kasparas K., Vitkauskas V., „Juozas Lukša-Daumantas“, in: Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005.
87. Kasperavičius J.-Visvydas, „Laisvės kovos draugai“, in: *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, sudarytojai Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas: LPKTS, 1996.
88. Kasperavičiūtė-Tereikienė V., „Šviesus Tėvelio paveikslas (Juozo Kasperavičiaus atminimui)“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 18, Kaunas, 1996.
89. Kašelionis B., „Dainavos krašto partizanai“, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2018.

90. Kašelionis B., „Varnas“, in: Bronius Kašelionis, *Dainavos krašto partizanai*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2018.
91. Kašėta A., „Dzūkų grupės štabo veiklos dienoraštis“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993.
92. Kašėta A., Kuodytė D., „Partizanų periodinė spauda“, in: https://partizanai.org/index.php/laisves-kovu-archyvas-12-t-1994-m/3488-partizanu-periodine-spauda [žiūrėta 2024-05-27].
93. *Kazimieras Pyplys-Mažytis. Lietuvos partizanų pasiuntinys į Vakarus*, sudarytoja Rita Pauliukaitienė, Punskas: „Aušros“ leidykla, 2023.
94. *Kęstučio apygardos vadai*, sudarytojas Antanas Pocius, Vilnius: LGGRTC, 2015.
95. *Kovos keliu žengiant*, parengė Leonas Gudaitis, Vilnius: Vyturys, 1991.
96. Krikščiūnas J.-Rimvydas, Laiškas Juozui Lukšai-Skirmantui, in: Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas, 2005.
97. Krikščiūnas J.-Rimvydas, Laiškai, in: Vytautas Krikščiūnas, „Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas“, *Laisvės kovų archyvas*, t. 17, Kaunas, 1996.
98. Krikščiūnas V., „Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 17, Kaunas, 1996.
99. Kuodys M., V*arniai, Dimitravas, Pabradė: koncentracijos ir priverčiamojo darbo stovyklos Lietuvoje 1927–1940*, Vilnius, 2007.
100. Kuodytė D., „Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 12, Kaunas, 1994.
101. Kuodytė D., „KGB ir Centrinės vadovybės kūrimosi pradinis etapas“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 8, Kaunas, 1993.
102. Kuodytė D., „Lietuvos Žalioji rinktinė“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 8, Kaunas, 1993.
103. Kuodytė D., „Žemaičių apygarda“, in: https://www.vle.lt/straipsnis/zemaiciu-apygarda/ [žiūrėta 2024-03-01].
104. Kvedys V., „Eilėraštis visam gyvenimui“, in: Algimantas Petrauskas, *Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*, Kaunas, 2005.
105. „Laisvės kovos karžygys“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, https://www.vle.lt/straipsnis/laisves-kovos-karzygys/ [žiūrėta 2024-07-10].
106. *Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje*, sudarytoja Aurelija Malinauskaitė, Vilnius, 1999.
107. *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, sudarytojai Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Kaunas, 1996.
108. *Laisvės kovotojų prisiminimai*, IX dalis, sudarytojas Romas Kaunietis, Vilnius, 2014.
109. „Laisvės kovų aidai“, I dalis, LLKS Žemaičių apygardos leidinys, Žemaitija, 1952.
110. *Laisvės kovų archyvas*, t. 1, Kaunas, 1991.
111. *Laisvės kovų ir netekčių metai*, d. 2, sudarytojas Romas Kaunietis, Vilnius: Margi raštai, 2016.
112. Leončikas K., „Pirmasis Vygrių vyskupas Mykolas Pranciškus Karpavičius“, in: *Terra Jatwezenorum*, Punskas: „Aušros“ leidykla, 2018.

113. LGGRTC parengta medžiaga, in: http://www.genocid.lt/datos/pyplys.htm [žiūrėta 2024-05-24].
114. *Lietuviškoji enciklopedija*, Kaunas, 1940.
115. *Lietuvių enciklopedija*, t. XIII, vyr. redaktorius Pranas Čepėnas, istorijos skyriaus redaktoriai Zenonas Ivinskis, Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, Bostonas, 1958.
116. Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Nijolė Maslauskienė, Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, Vilnius, 2003.
117. Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos ypatingasis archyvas, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda 1945–1952*, redaktorių kolegija: Juozapas Romualdas Bagušauskas (vyr. redaktorius), Vidas Grigoraitis, Rimas Remeikis, sudarytoja Nijolė Maslauskienė, Vilnius, 2000.
118. *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998*, sudarytojas Izidorius Ignatavičius, Vilnius, 1999.
119. Lučinskas G., Žygelis D., „Nenuvylęs laisvės kovos karžygys“, in: *Karys*, 2024, Nr. 1.
120. Mankevičius J., „Neigiu...“, in: *Alytaus sąjūdis*, 1989, Nr. 24.
121. Merkytė E., „Keturi sūnūs išėjo į mišką…“, in: https://alkas.lt/2012/09/27/e-merkyte-keturi-sunus-isejo-i-miska/ [žiūrėta 2024-05-27].
122. Miglinas S., (sudarytojas), *Mūsų Vilniaus poezija*, Kaunas, 1932.
123. Miškinis A., „Elegantiškai sninga“, in: *Rinktiniai raštai*, t. I, 1991.
124. Nausėdaitė N., „Laisvės kovų sūkuryje“, in: Algimantas Petrauskas, *Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*, Kaunas, 2005.
125. Navickas T., *Alytus ir jo apylinkės*, Čikaga, 1988.
126. *Pasienio zona*, sudarytojas Rimantas Zagreckas, Vilnius: LGGRTC, 2021.
127. Paulauskas A., „Įamžinkime mokytojo ir rašytojo atminimą“, in: *Lietuvos aidas*, 1996-10-25.
128. Paulauskas A., „Zūbiškių Konstantino Bajerčiaus pagrindinė mokykla“, mašinraštis, 1997.
129. Pauliukaitienė R., „Ašmintos Krikščiūnai (19–20 amžius)“, in: *Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir jo artimieji*, sudarytoja Rita Pauliukaitienė, Punskas: „Aušros“ leidykla, 2019.
130. Pauliukaitienė R., „Ekspozicija Veiveriuose Juozui Lukšai-Daumantui atminti“, 2024, rankraštis.
131. Pauliukaitienė R., „Kazimiero Pyplio-Mažyčio gyvenimo epizodai“, 2024, rankraštis.
132. Pauliukaitienė R., „Lietuvos partizanų žygis į Vakarus 1949 m. balandį“, in: https://www.punskas.pl/istorija/lietuvos-partizanu-zygis-i-vakarus-1949-m-balandi/ [žiūrėta 2024-05-23].
133. Pauliukaitienė R., Pauliukaitytė R., „1947 m. Užgavėnės Marijampolėje – „Sužadėtuvės“, arba „Blynų balius“, in: https://www.punskas.pl/ispraeities/1947-m-uzgavenes-marijampoleje-suzadetuves-blynu-balius/ [žiūrėta 2024-05-26].

134. Pauliukaitienė R., Pauliukaitytė R., „Du sėkmingiausi Lietuvos partizanų žygiai į Vakarus“, in: https://punskas.pl/is-praeities/du-sekmingiausi-lietuvos-partizanu-zygiai-i-vakarus/ [žiūrėta 2024-03-02].
135. Pauliukaitienė R., Pauliukaitytė R., „Kazimiero Pyplio-Mažyčio portreto mįslės“, in: https://www.punskas.pl/is-praeities/kazimiero-pyplio-mazycio-portreto-misles/ [žiūrėta 2024-05-27].
136. Petraška J., *Žvilgsnis atgal*, I dalis, Vilnius: Savo, 1992.
137. Petrauskas A., *Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*, Kaunas, 2005.
138. Petrauskienė A., Vaitkevičius V., „Partizanų Lietuva: keliai į 1949 m. Lietuvos partizanų vadų susitikimą“, II dalis, https://www.lzinios.lt [žiūrėta 2019-03-04].
139. „Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadovybės posėdžio protokolas, 1950-11-10“, in: Juozas Daumantas, *Partizanai*, Kaunas: LPKTS, LGGRTC, 2005.
140. *Pietų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas*, parengė Edita Jankauskienė, Dalia Kuodytė, Rūta Trimonienė, Dalius Žygelis, Vilnius, 2008.
141. Pyplys K.-Mažytis, Mindaugas, „Atlikęs uždavinį dar pasilikau mieste“, in: Vytautas Juodsnukis, *Suvalkijos partizanų takais*, II dalis, Kaunas, 2011.
142. Pyplys K.-Mažytis, Mindaugas, „Netikėtai į MVD-istų spąstus“, in: https://partizanulietuva.lt/Audronis-bibliografija [žiūrėta 2024-05-19].
143. Pyplys K.-Mažytis, Audronis, „Tėvynei pareigų ėjimo lapas“, Lietuvos ypatingasis archyvas, K-1, ap. 58, b. nr. 44618/3, t. 20, l. 230–237.
144. Pocius M., „Antisovietinis pasipriešinimas Kaune 1946–1947 m.“, in: *Genocidas ir rezistencija*, 2011, 2 (30).
145. Pocius M., „Partizanų nepriklausomos valstybės vizija“, in: https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/2006299/mindaugas-pocius-partizanu-nepriklausomos-lietuvos-valstybes-vizija [žiūrėta 2024-05-09].
146. Povilaitis B., *Apie įvykius, žmones ir save*, Torontas: Dr. Br. Povilaičio knygos leidimo fondas – Kaunas: Naujasis lankas, 1997.
147. *Profesorius Jurgis Krikščiūnas: žemės ūkio mokslo ir praktikos darna*, monografija, sudarytojai: Algirdas Juozas Motuzas, Mindaugas Strukčinskas; Aleksandro Stulginskio universitetas, Lietuvos Respublikos Žemės ūkio rūmai, Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centras, Lietuvos mokslų akademijos žemės ūkio ir miškų mokslų skyrius, Kaunas, 2013.
148. Pupkaitė-Tarūtienė-Vokietaitienė M., „Žvilgsnis į Laisvę“, in: *Lietuvių tremtinių ir politinių kalinių siuviniai bei nėriniai Tauro apygardos partizanų ir tremties muziejaus rinkiniuose: Katalogas,* sudarytoja Dalė Naujalienė, Marijampolės krašto ir Prezidento Kazio Griniaus muziejus, 2024.
149. Ramanauskaitė-Skokauskienė A., *Laisvės Deklaracija ir jos signatarai*, Kaunas: Naujasis lankas, 2009.
150. Ramanauskas A.-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, Vilnius: Mintis, 1991.
151. Sajauskas J., Trimonienė R., „Juozas Lukša“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-luksa/ [žiūrėta 2024-05-05].
152. Sajauskas S., „Lietuvos partizanų žymenys 1945–1954 m.“, in: *Atmintinė sau ir ne sau: Tauro muziejui – 10*, Marijampolė, 2003.
153. Streikus A., „Jonas Algimantas Boruta“, in: https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-algimantas-boruta/ [žiūrėta 2024-05-17].
154. Strukčinskas M., „Profesorius Jurgis Krikščiūnas“, in: *Gyvenimo mokykla: Prienų kraštas: istorija, žmonės, kūryba*, Vilnius: Trys žvaigždutės, 2004.
155. Sušinskaitė L., „Rašytojas ir pedagogas Konstantinas Bajerčius“, diplominis darbas (vad. prof. Vincas Auryla), VPU Lituanistikos fakultetas, Vilnius, 1991.
156. „Šaltinių publikacija“, parengė Vykintas Vaitkevičius, in: *Antisovietinė rezistencija Lietuvoje: partizaninio karo tyrimų naujos prieigos*, sudarytojas Vykintas Vaitkevičius, Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2020.
157. Šniuolis V., „Nepamirštami kovos draugai“, in: Algimantas Petrauskas, *Tėvynei jo plakė širdis: Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti*, Kaunas, 2005.
158. Tamelytė K., „Istorikas Darius Juodis: nesame pasiruošę plačiau žiūrėti į partizaninį karą“, in: https://www.bernardinai.lt/2019-02-15-istorikas-d-juodis-nesame-pasiruose-placiau-ir-ivairiau-ziureti-i-partizanini-judejima/ [žiūrėta 2024-01-20].
159. Tarapaitė-Šliburienė J., „Tėvynės ilgesy“, in: *Raseinių krašto istorijos muziejus, Lietuviški raštai iš Sibiro tolių: Tremtyje kurtų rankdarbių albumas*, sudarytoja Loreta Kordušienė, Vilnius, 2016.
160. *Tarp minties ir politinio veiksmo: Algirdo Juliaus Greimo laiškai (1946–1954)*, sudarytojai Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė, Kaunas: VDU, 2019.
161. „Tauro apygardos partizanų štabo dokumentai“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 3–4, Kaunas, 1993.
162. Trimonienė R., „Juozas Albinas Lukša-Vytis, Kazimieras, Skirmantas, Arminas, Skrajūnas, S. Mykolaitis“, in: http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2021/20210804_luksa_biog.pdf [žiūrėta 2024-06-19].
163. Trimonienė R., „LGGRTC dokumentas, NR. 55R-171“, 2023-03-15.
164. Trimonienė R., „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-200“, 2024-02-21.
165. Trimonienė R., „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-238“, 2024-03-18.
166. Trimonienė R., „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-268“, 2024-03-22.
167. Trimonienė R., „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-280“, 2024-03-27.
168. Ulevičius B., „Birutės rinktinė“, in: https://www.vle.lt/straipsnis/birutes-rinktine/ [žiūrėta 2024-05-27].
169. Urbonienė D., „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-618“, 2024-06-25.
170. Urbonienė D., „LGGRTC dokumentas, Nr. 55R-650“, 2024-07-09.
171. Vabalas R., „Jonas Boruta“, in: https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-boruta/ [žiūrėta 2024-05-17].
172. „Vaidoto grupės partizano Broniaus Vasiliausko-Bevardžio dienoraštis“, parengė Bonifacas Ulevičius, Henrikas Rimkus, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 33, Kaunas, 2003.

173. Vaitkevičius J., *Mokytojo K. Klimavičiaus gyvenimas ir veikla*, Kaunas, 1986.
174. Vaitkevičius V., Petrauskienė A., *Lietuvos partizanų valstybė*, Vilnius: Alma littera, 2019.
175. Valiušaitis V., *Juozas Lukša-Daumantas žmonos Nijolės atsiminimuose ir amžininkų liudijimuose*, Vilnius: LGGRTC, 2022.
176. „Vanago dukra Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė: branginu ir saugau tragiškai žuvusio Vaclovo Voverio-Žaibo nuotrauką“, https://www.voruta.lt/rubrika/istorija/ [žiūrėta 2024-03-08].
177. Veličkaitė V., „Prienų parapinė mokykla XVIII a. antroje pusėje“, in: *Kauno istorijos metraštis*, Kaunas: VDU leidykla, 2013.
178. Vilutienė A., „Laisvės žvalgas“, in: https://www.partizanai.org/aldonos-vilutienes/6313-tauro-apygardos-partizanu-spauda [2024-04-28].
179. Vilutienė A., *Trečioji vėliavos spalva*, Vilnius, 1996.
180. Vitkauskas V., *Juozas Lukša-Daumantas ir jo atminimo įamžinimas*, Kaunas: Naujasis lankas, 2021.
181. Vitkus J.-Kazimieraitis, „Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993.
182. Vitkus V., *Pulkininkas Kazimieraitis*, Vilnius, 2023.
183. Voverienė O., *Lietuvos laisvės kovos karžygys Vaclovas Voveris-Žaibas*, Vilnius, 2007.
184. Voverienė O., *Žymiausios XX amžiaus Lietuvos moterys*, Kaunas, 2005.
185. Voveris V., „...lietuviais norime ir būt!“, in: *Savanoris*, 2006, Nr. 11.
186. Žemaitis J.-Vytautas, „Petras Bartkus-Žadgaila“, in: „Šaltinių publikacija“, parengė Vykintas Vaitkevičius, in: *Antisovietinė rezistencija Lietuvoje: partizaninio karo tyrimų naujos prieigos*, sudarytojas Vykintas Vaitkevičius, Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2020.
187. Žemaitis J.-Vytautas, Kalba, pasakyta sovietiniame teisme, in: https://www.lka.lt/generolas-jonas-zemaitis/ [žiūrėta 2024-03-15].
188. Žibaitienė D., *Gyvenimas, nutekėjęs kaip upė. Atsiminimai*, Šilutė, 2014.
189. Žygelis D., Juodis D., „Antrasis partizanų žygis į Vakarus“, in: http://genocid.lt/centras/lt/3439/a/ [žiūrėta 2022-12-07].
190. Žygelis D., „Prisiminimai iš Suvalkų trikampio“, in: *Genocidas ir rezistencija*, 2002, Nr. 12.

Asmenvardžių rodyklė

A

Adamkus Valdas 198, 433, 440
Aidas 114, 116
Aistis Jonas 15
Aitvaras 339
Akambakas Algirdas-Špicas 398
Akelaitis V. 349
Akelaitytė Antanina-Liepa 374
Akelis Edmundas-Aklys 400, 401, 449
Aksionovas 181
Albertas 71
Albinas 61
Aleksandravičius Egidijus 44, 553
Aleksonis Pranas 75
Aleščikas Jonas-Gediminas, Rymantas 89, 91, 94, 95, 97, 98, 100, 116, 403
Ališauskas Motiejus 446
Ambrazevičius Vincas-Balandis 282, 288, 291, 292, 466
Ambrozaičiai Stasys, Elena 326
Andreal Ove 26, 61
Andrijonas Antanas 192, 546
Andriulis 326
Antanas ag. (žr. Maksimovas L.)
Antanavičius Kazimieras-Tauras 34
Antončikas Jonas-Ančiukas 132
Anušauskas Arvydas 270, 407, 526, 534, 546
Apučiai V., G. 486
Arnastauskaitė-Marcinkevičienė Regina-Rozeta 10, 352, 353, 360, 367, 370, 390, 391, 546
Arnastauskas Pranas 352, 353, 390, 391
Arnastauskienė-Vyšniauskaitė Zuzana 352, 353
Ašmenskas Petras-Žiogas 282, 286, 287
Ašmenskas Viktoras-Skaistis 8, 129–132, 192, 546
Ašmonas Petras-Sargas 486
Ašoklis Fortūnas-Vilkas 34
Audėnas Juozas 546
Aukštaitis 61
Aukštikalnis Juozas 437
Auryla Vincas 16, 150, 170, 177, 192, 193, 546, 553
Averka Kęstutis 122
Averka Petras 131, 132
Averkienė Rūta 126, 546
Ažubalis Algirdas 11, 432–434, 436, 546

B

Babrauskas Mykolas-Audrūnas 254, 282, 283
Bacevičius Vytautas-Vygandas 362
Bachas Vilhelmas-Vili(u)s 366
Baciuška Vladas-Keleivis 108, 109, 117, 437, 447
Bačinskas Aleksandras-Ūkininkas 360
Bagušauskas Juozapas Romualdas 30, 113, 117, 128, 134, 138, 140, 277, 280, 291, 293, 447, 461, 463, 512, 535, 551
Baila 243
Bajerčiai Arnoldas, Bronius, Stasys 156
Bajerčiai Arnoldas, Rimantas 156
Bajerčienė Aleksandra 156
Bajerčienė Anastazija 155
Bajerčienė-Borutaitė Magdalena 149, 163–167, 179, 181–185, 193, 547
Bajerčienė-Gegužytė Marijona 146, 153, 154
Bajerčienė Sofija 156
Bajerčienė Vincenta 155
Bajerčius Antanas (tėvas) 146, 153, 154
Bajerčius Antanas (sūnus) 154, 192, 546
Bajerčius Antanas (anūkas) 154, 155
Bajerčius Arnoldas (Eduardo s.)156
Bajerčius Arnoldas (Vlado s.) 156
Bajerčius Bronius 152, 155, 158, 192, 546
Bajerčius Bronius (Vlado s.) 156
Bajerčius Eduardas 155, 156
Bajerčius Juozas 155, 156, 192, 546
Bajerčius Konstantinas-Garibaldis 8, 16, 29, 30, 43, 68, 72, 102–104, 109, 111, 117, 145–193, 416, 532, 546, 547, 553

Bajerčius Mindaugas 165, 180, 183–186
Bajerčius Rimantas 156
Bajerčius Stasys 156
Bajerčius Vygantas 165, 177, 180, 183–186
Bajerčius Vladas 155, 156
Bajerčiūtė Alina 155
Bajerčiūtė Auksė 4, 8, 152, 178, 183, 185, 191–193, 546, 547
Bajerčiūtė Elizaveta 154, 156, 157
Bajerčiūtė Emilija, jos sūnus Vytautas 156
Bajerčiūtė Marijona, jos vaikai Antanas, Juozas, Domas, Vytautas, Vincenta, Janina 156
Bajerčiūtė-Zambacevičienė Juozapa 154, 156
Bajerčiūtės Dalė, Irena 155
Bajoraičiai 359
Bajoras Juozas-Žaibas 359
Bakanauskaitė Rožė 131, 132
Bakevičius Steponas 375–377
Bakšienė Virginija 200
Bakšytė Antanina 386
Balčikonis Juozas 163
Balčius Bronius-Arminas 457
Balčius Juozas-Balutis 96, 97, 101, 102, 114, 116, 123, 125
Baldžius J. 130
Baliukevičius Konstantas-Rainys, Tylius 291, 292, 409
Baliukevičius Lionginas-Dzūkas 9, 11, 12, 17, 189, 190, 254, 258, 264, 274, 279, 282, 288, 289, 348, 349, 409, 410, 413, 414, 424, 458, 459, 465, 547
Balkus Feliksas 271
Balkus Petras 271
Balsys J.-Dobilas 400
Baltrušaitis Juozas-Tigras 353, 364, 365, 383, 384
Baltrušaitis Klemensas-Kurtas, Skirgaila 353, 363, 365, 367–369, 391, 486, 498
Baltuonė Andrius 133
Baltūsis Antanas-Žvejys 15, 39, 62, 187, 189, 190, 345, 346, 351, 353, 369, 371, 375, 382, 383, 391, 397, 399–402, 422, 437, 447–450, 452, 461, 489, 500, 502–505, 508, 509, 518–520
Balutis Bronius Kazys 58, 59, 125, 126
Bandonis Mykolas-Tauras 457
Banionienė-Krikščiūnaitė Ieva (žr. Krikščiūnaitė)
Banionis Antanas-Arnas 508
Banionis Juozas 426, 430, 471–474,
Banionis Kazys-Klajūnas 426, 430, 431, 443, 473, 474
Baranauskas Boleslovas 193, 547
Baranauskas Jonas-Balandis 468
Baranauskas Juozas-Šamas 413, 414
Baranauskienė Julija 203, 252
Barauskas Konstantinas-Vėžys 261
Bardauskas Robertas 304, 427, 428, 431
Baršauskas Kazimieras 432
Bartašiūnas J. 233, 275, 277
Bartkai Antanas, Anastazija 298
Bartkus Jonas-Klevas 329
Bartkus Petras-Žadgaila, Sąžinė, Dargis, Žiemkentis, Alkupėnas 9, 10, 17, 18, 21, 42, 43, 66, 68, 142, 202, 207, 209–219, 223, 226, 227, 230, 239–242, 246, 295, 296–342, 437, 547, 549–554
Bartkuvienė Anastazija 321
Barzdukas Stasys 169
Barzdžiukas Bronius-Butautas 60, 230, 437, 450, 451, 493, 500, 510
Batutienė Lolita 536
Batutis Kazys-Pavasaris 389
Baublys Adolfas-Merkys, Vytas 90–92, 94, 95, 97, 98, 107, 108, 115, 116, 124, 126, 288
Bazilevičius Vincas- Jurgis Taučius 351, 400, 401, 449
Belkinai Ovsejus, Rašelė, Šeina 148, 168
Bendoravičius Sergijus-Špokas 515
Beržas (žr. Kraunelis J.-Ėglis)
Besarabovas 121, 125
Bevinas (Bevin Ernest) 101, 102
Bėkšaitė Marija 132
Bičkus Egidijus 542
Bieliauskas Leonas 360
Bielinytė Aldona Zinaida 132
Bieliukas 63
Bijūnas-Čerkezas 275, 276
Bilinskas Adolfas-Jurginas 107, 108
Biliūnas (žr. Turskas G.)
Biliūnas Albinas Feliksas-Džiugas 195, 197, 199, 203, 204, 242
Biliūnas Feliksas 203
Biliūnienė-Pranaitytė Juzė 203
Biliūtė-Aleknavičienė Elvyra 193, 547
Birgelis Paulius 12, 481, 482, 547
Birgelis Sigitas 12, 480–482, 547
Biržiškaitė-Žymantienė Marija 536
Bistras Leonas 163
Blinstrubis Tomas 6, 547
Bobelis Kazys 433
Bogušis Jonas 73
Borisevičius Vincentas 406
Boruta Jonas Algimantas 186, 193
Boruta Jonas-Kazys Linonis 15, 184–186, 193, 400, 401, 449, 547, 554
Boruta Kazys 8, 130, 131, 133, 163, 168, 183, 184, 433, 547
Borutaitė Magdalena (žr. Bajerčienė)
Borutos Zinaida, Šarūnas, Vaidotas, Jonas, Vilmantė 186
Brazaičiai 523
Brazaitis-Ambrazevičius J. 53, 63
Brazauskaitė Onutė 323
Brazdžionis Bernardas 160, 170, 433
Bražėnaitė-Paronetto Nijolė 490, 522–524, 534, 536, 537, 547, 554
Briedis Valdemaras 407
Briliūtė Marija 26, 62
Briliūtė Natalija 61, 62
Broniukas 471, 472
Brunius Klemensas-Patroklas 45, 57, 64, 65, 105, 106, 230, 530
Brusokas Stasys-Putinas 446
Bubnys Arūnas 8, 195, 198, 279, 547
Bubnys Sigitas-Gusaras 356
Bučionis Antanas-Ąžuolas 100, 102, 123, 126
Budrevičienė Izabelė 262
Budrevičius Vaclovas 262, 263
Budrevičiūtė Stanislava (žr. Kazlauskienė)
Bugailiškis P. 130
Buiko 260
Buitkus Petras 4, 252, 330
Buividavičiūtė Viktorija (žr. Voverienė)
Buivydaitė B. 160
Buivydas Anicetas 351
Buivydienė-Šalčiūtė Ona-Anuška (žr. Šalčiūtė)
Bujanauskas Kostas-Kalavijas 445
Bukšaitis 107, 108
Bulavas Kostas 73
Bulota Jonas-Anbo 509
Burlinskas Jonas-Bakšiūnas 95, 96
Burnys Bronius-Mauras 311, 312
Butkevičius Liudas-Luobas 361, 362
Buzas Vytautas-Vytautas 39, 395, 396
Būtėnas Julijonas-Margis 523, 533

C

Celiešius Juozas 390, 392
Celiešius Jurgis-Maskolius 390, 392
Celiešius Vytautas-Vaidotas 360
Celiešiūtė Albina-Jaunamartė, Maskolikė, 64, 364
Chodakauskas 407
Cibulskis Povilas-Našlaitis 329
Cickevičius Andrius 276
Cimbolaitis Andrius 9, 269, 270, 547
Cimbolaitis Jonas 9, 269, 270, 547
Ciplijauskas Juozas-Sakalas 383, 384
Cvirka Petras 282, 288

Č

Čalutka L.-Nemunėlis 308
Čaplikas Bronius-Strazdas 109, 111, 119, 120
Čaplinskaitė Michalina 131
Čaplinskas 74
Čeginskas Kajetonas 169
Čekutis Ričardas 349, 534, 547
Čepaitienė Rasa 374
Čepeliauskas Antanas-Meška 509
Čepėnas Pranas 441, 549, 551
Čeponis Juozas-Tauragis 197, 206, 207, 214, 215, 319
Černeckas Algirdas 131, 132
Černius Jonas 438
Černytė Stefanija 148
Česekaitė-Krikščiūnienė Agnė (žr. Krikščiūnienė)
Česnulevičius Ipolitas-Gardinas 101, 102, 122
Česnulis Antanas 74
Čieglys Juozas 271
Čiurlionytė Jadvyga 183
Čižeika Jonas-Stepas 509
Čyvas Tomas 534, 547

D

Dagys J. 130
Dailidė Urbonas-Tauras 409, 412, 526

Daiva 328
Dambrauskas Jonas-Siaubas 97, 260, 271
Dambrauskas Juozas-Sukilėlis 470
Damijonaitis Juozas 433
Damulevičius Alfonsas-Sakalas 91, 107, 108, 115, 116
Damulevičius Povilas-Danielius 89, 95–97, 100
Dangus 338
Danilevičiai Juozas, Marijona, Juozas, Jonas, Ona, Adelė 359
Danilevičius (Sas) Henrikas-Vidmantas 208, 214, 215, 298
Dapkutė Daiva 44, 553
Daraškevičius Pranas-Papartis 360
Dargužas Mečislovas-Aras 334
Daugirdaitė-Sruogienė Vanda (žr. Sruogienė)
Daugirdas Feliksas-Šarūnas 9, 272, 273, 291, 292, 547
Daugirdas Tadas 66
Daukša Klemensas 362
Daumantas Juozas (žr. Lukša Juozas)
Daunoras Vincas-Kelmas, Ungurys 446, 532, 533
Degutis Kazimieras-Raginis 456, 460
Deksnys Jonas-Alfonsas, Hektoras, Matuzanovičius, Prapuolenis, vėliau ag. Petrauskas, 25, 26, 35, 45–47, 49, 50, 52–64, 105, 106, 218, 230, 364, 365, 401, 402, 407–409, 454, 455, 500, 503, 511, 515, 522, 525, 530, 531
Deksnys Juozas-Marius 60, 64, 230, 401
Devenis Petras 308
Dičpinigaitytė Domicelė-Laimutė 363, 365–367, 498
Dielininkaitis Pranas 433
Digrys Jonas 321, 322
Dijokaitė-Kerežienė Joana-Žara 10, 329, 547
Dilienė Regina 133
Ditkauskai 388
Ditkauskaitė Anastazija 390–392
Dyfartai 360
Dombrovska Zosia 60–62
Dovydaitis Pranas 163
Dragūnaitė Elena (žr. Šilanskienė)
Drunga Zigmas-Mykolas Jonas 28–30, 51, 54, 57, 73, 135, 148, 187, 189, 190, 363, 365, 366, 488, 500
Dulinskas Juozas 362
Duliūnas Vytautas-Laimutis 108, 109
Dušanskis Nachmanas 39
Dvoreckas Vytautas 132

E

Edis 473, 474
Efimovas, Jefimovas 50, 56, 127
Eigminienė Dainora 133
Ennukson E. 301
Eretas J. 163
Erslavaitė G. 193, 547
Etlis (Attlee Clement Richard) 101, 102

F

Fedotovas 49
Fliotovas Aivaras 199
Franko E. 377
Friobelis 171

G

Gaidauskas Jonas-Breivė 197, 198, 244, 547
Gaidauskienė 326
Gailius Bernardas 6, 548
Galantaitė (Galant) Ida 439, 440
Galvanauskas Ernestas 435
Ganusauskas Adomas 306
Garmus Vincas-Pavasaris 532, 533
Garmutė Antanina 11, 358, 374, 379, 380, 406, 407, 411, 486, 487, 548
Garnys 177
Gaškaitė-Žemaitienė Nijolė 8, 9, 75, 76, 150, 204, 218, 230, 258, 264, 289, 300, 304, 307, 348, 424, 548
Gaveliai 173
Gavėnas Vitalius-Vampyras, Granitas, 54, 345, 372, 373, 375–378, 382, 449, 452, 453, 507, 508
Gecevičius Juozas-Stumbras 271
Gediminas 49, 56
Gegužis Juozas-Laisvūnas, Diemedis 73, 175, 291, 292, 467, 470, 533
Gegužis Jurgis (tėvas) 153
Gegužis Jurgis (sūnus) 153, 154
Gegužis Vincas 154
Gegužytė Marijona (žr. Bajerčienė)
Giedraitis-Giedrius Antanas 158
Giedrys Viktoras-Gintautas 463, 464
Gimbutas Jurgis 433
Girėnas 339
Gylys J. 516, 517
Gylys Juozas-Vėtra 366
Gylys Leonas-Agnieška, Žagrė 311, 312
Glombaitė-Kubilienė Anelė-Vilija 390, 391
Gocevas 139
Gogo 475, 476
Golšteinas Ričardas-Lordas 260, 274, 282, 285
Gontis Vytautas Kazimieras-Alseika 93–97, 123, 126
Gorodeckis Sakalas 9, 278, 279, 548
Gorodeckis Stasys-Radžiūnas 129–131
Grajauskas Kazys-Šermukšnis 389
Gražulienė M. 76
Gražulis Kazimieras 252
Greblikas Kazys-Sakalas 490, 521
Greimas Algirdas Julius 6, 25, 44, 437, 548, 553
Greisas Aironas 375, 377
Grigalavičiūtė Eleonora-Vida 326, 329
Grigaliūnai 474
Grigaliūnas Kęstutis 548
Grigaliūnas Rimvydas 436, 443, 473–475
Grigaliūnas Stasys 436, 443, 473, 475
Grigaliūnienė-Krikščiūnaitė Aldona (žr. Krikščiūnaitė)
Grigoniai Artūras, Rytis, Šarūnas 4
Grigonis Jurgis-Vėjas 498
Grigonis Leonardas Vilhelmas-Užpalis, Krivis 21, 42, 300, 304, 310, 313, 316, 336
Grigonis Vincas-Leopardas 446
Grigoraitis Vidas 30, 113, 117, 128, 134, 138, 140, 277, 280, 291, 293, 447, 461, 463, 512, 535, 551
Grigoraitytė Kotryna (žr. Kasperavičienė)
Grigorenko 180, 182
Grigutis Pranas 419
Grincevičius Jonas-Negras 103, 104
Grinius 59
Grinius Jonas 163
Grinkevičiūtė-Lekavičienė Ona 159
Griškevičius Juozas 169
Grybauskaitė Genovaitė (žr. Vitkienė G.)
Grybinas Aleksandras Antanas-Faustas 21, 42, 300, 304, 316, 398, 409, 516
Grunskis Eugenijus 374, 410, 548
Grušauskas Antanas-Siaubas 97, 101–104, 108, 115, 116, 123, 124, 126, 460
Gudaitis Leonas 18, 332, 550
Gudaitis Sigitas 544
Gudauskas Kazys-Varnas 391
Gudynas Pranas 437
Gulbinas 180, 181
Guogaitė O.-Miškų Gėlė 533
Gurevičius Borisas 375–377
Gurevičius Stasys-Nykštukas 26, 422, 452, 508, 513–515
Gurevičius Vincas-Žebrius 543
Gustaitis Antanas 425
Gutauskas Tadas 5
Gužaitis 53
Gužas Vytautas-Kardas 21, 42, 300, 304, 316, 317

H

Haulis 314
Hitleris 180
Horacijus 180

I, Y

Icikas 476
Ignatavičius Eugenijus 17, 149, 191, 196, 213, 244, 549
Ignatavičius Izidorius 35, 76, 150, 204, 258, 264, 300, 304, 307, 348, 424, 549, 551
Ikamas V. 264
Yla 61
Ylius Antanas-Vilkas 362, 499
Inžinierius 127
Yobstas Antonius-Antonius 445
Išganaitis Juozas-Dėdė 39
Ivanauskas Antanas-Šturmas 272, 273
Ivanauskas Rokas-Barzda 89, 94, 95, 100, 123, 126
Ivanauskas Vincas-Gegutis 102, 104, 107, 108
Ivanauskas Vaclovas-Vytenis, Gintautas 303
Ivinskis Zenonas 163, 441, 549, 551

J

Jagėla Jonas 258, 261, 300, 303, 304, 340, 423
Jakavoniai Kotryna, Julius 75, 125
Jakelaitis Vytautas 11, 400, 402, 549
Jakimavičius Eugenijus 150, 204, 258,

264, 301, 304, 307, 424, 487
Jakimavičius Juozas 420, 477, 481
Jakštas A. 160
Jakštavičius Stasys-Katinas 400, 457, 516, 517
Jakubauskas 468
Jakubavičius Jonas-Rugys 89–91, 115, 116, 124, 126, 279
Jakubėnas Alfonsas 168
Jakubėnas Kazys 130, 168, 433
Janekas 62
Jankauskas Juozas-Demonas 478, 479, 539
Jankauskas Vladas 515
Jankauskienė Edita 271, 281, 366, 374, 552
Jankevičiūtė Giedrė 406
Jankevičiūtė-Žalnierūnienė-Rožė, Jurgis, Smala, Jėga, Migla 10, 218, 220, 226, 325, 328, 329, 334, 336, 549
Janulevičius Alfonsas-Alfonsas, Lapinas 129, 131, 132
Janulevičius Vytautas-Karvelis 94–96
Januliauskas-Merkys, Zubrys? 202, 209–217, 219, 222, 224, 225, 230, 239–242
Januševičius Zigmas 437
Jarmalavičiūtė Katrina (Kazlauskienė)
Jaruševičius Motiejus-Lakštingala 464
Jasaitis (Justinas) Vytautas Jonas-Naktis 39, 399, 516
Jasinevičius J.-Margis 208
Jasiūnas B. 377
Jasulaitis Juozas-Kazokas 502
Jauneika Aleksas 125, 126
Jauniškis Antanas-Šilas 99, 100, 102, 103, 104, 174
Javorska Elžbieta 25, 60, 61
Javorskis 61
Jazminas 366
Jefimovas (žr. Efimovas)
Jėčys Dominykas-Ąžuolis 15, 29, 30, 72, 73, 78, 91, 98–100, 102–104, 117, 135, 136, 148, 175, 179, 447, 448, 452, 453, 457, 458, 461, 511, 520, 532
Jogas 328
Jonas 471, 472
Jonas Paulius II 186
Jonynas 49, 55, 56
Jonynas Vytautas Kazimieras 406
Jovaišis Stasys-Gražuolis 282, 284, 288
Jovaras 447
Jucius Aleksas-Gylys 317
Judickaitė Veronika 470
Judickas Vitalius 340
Jukna Juozas 197, 199, 243
Juknaitis Edvardas-Juozaitis, Petraitis 80, 81, 85, 86, 88, 91, 92, 95, 96, 123, 126
Julijus Cezaris 155
Jundilai 360, 380
Jundilaitė Izabelė (Monika Galickaitė) 380, 411
Jundilaitė-Petraitienė Marijona (žr. Petraitienė)
Jundilas Vytautas-Jaunutis 398
Jungaitis Bronislovas-Savanoris 420
Juodelis Petras 130, 131
Juodienė (Pyplytė) Agota-Motina 385, 387
Juodikaitė Marijona (žr. Liesienė)
Juodis Albinas-Šturmas 386–388
Juodis Algirdas-Vermachtas, Merkys 385–389
Juodis Antanas 4, 11, 385, 388, 389, 549
Juodis Darius 7, 9, 10, 13, 24, 25, 31, 38, 193, 269, 295, 342, 374, 469, 520, 521, 528, 535, 543, 549, 553, 554
Juodis Jonas-Diedas 385, 386, 388
Juodis Juozas-Ungurys 386, 387
Juodis Jurgis 388
Juodis Motiejus-Tėvas 385–387, 390, 392
Juodis Motiejus-Žentas, Zuikutis 386, 387
Juodis Pranas 386, 387
Juodis Saulius 388
Juodis Vytautas-Šarūnas 359, 380, 385–389, 391, 392, 496
Juodsnukis Vytautas 10–12, 34, 35, 354, 362, 364, 365, 374, 382, 393, 394, 396, 407, 502, 549, 552
Juodsnukytė M. 516
Juodžiai 379, 385, 386, 388
Juozaitis Kazimieras-Meteoras 34
Juozėnas Leonas 487
Juozokas Vladas-Petraitis, Beržas 437
Juozukas 110
Jurelionis Juozas-Sakalas 291, 292
Jurgutis V. 130
Jurka 473, 474
Jurkiūnas Jurgis 477, 508, 520
Jurkonis Antanas-Balandis 359
Jurkšaitis Petras-Beržas 526, 533
Jurkūnas Aleksandras-Valeras 317
Juškus Leonas-Kariūnas 337, 338

K

Kadždailienė Jovita 536
Kailiūtė Anelė 356
Kairys Antanas-Apuokas 244
Kairys Ksaveras 433
Kakariekaitė Elena 129, 131, 132
Kakareikaitė Irena 131, 132
Kalanta Adolfas-Kostas, Kiškis 114, 116
Kalauskas Antanas-Pistoletas 502
Kalinauskas V. 420
Kalpokas Petras-Klevas 88, 89, 96, 97, 99, 100, 114, 116
Kalvis 127
Kamandulis Adomas-Nykštaitis 274, 282, 285
Kamantauskas Algirdas 297, 339
Kaminskas 53
Kaminskas-Kairys 63
Kandrotas Vytautas-Kregždė 360
Kaplanas 401
Kapralovas 139
Karalius Vytas-Povas 390, 391
Karkauskas Martynas-Dievaitis 100, 102, 104
Karpavičienė Rima 4, 360, 385, 405, 414, 549
Karpavičius Romualdas 4
Karpis Julius-Aleksas, Vieversys 101, 102, 255, 256, 282–284, 286, 291, 292, 409, 410, 414
Karveliai 523
Karvelytė O. 376, 377
Kasiulionis Juozas-Kranklys 470
Kasparas Kęstutis 10, 12, 13, 35, 64, 304, 348, 361, 492, 499, 500, 508, 522, 526, 531, 532, 534, 549
Kasperavičiai Kazimieras, Antanas, Anelė 195, 248
Kasperavičienė-Grigoraitytė Kotryna 196, 200, 201
Kasperavičienė-Razminaitė Marija Birutė 195, 196, 201, 247, 249
Kasperavičius 387
Kasperavičius Antanas 195, 197, 201, 202, 248, 249
Kasperavičius (Kasperas) Juozas-Šilas, Angis, Visvydas 8, 9, 16–18, 46, 68, 142, 143, 194–252, 319, 320, 437, 449, 503, 547, 549
Kasperavičius Kazimieras 196, 200, 201
Kasperavičiūtė Anelė 201, 251
Kasperavičiūtė-Tereikienė Vida 9, 196–198, 201, 247, 249, 252, 549
Kašalynas Motiejus 125
Kašelionis Bronius 4, 12, 13, 25, 26, 76, 259, 264, 290, 467, 468, 515, 533, 534, 550
Kašėta Algis 7, 28, 75, 78, 79, 106, 118, 143, 150, 189, 204, 237, 258, 264, 274, 288, 304, 307, 348, 416, 424, 501, 507, 534, 547, 549, 550
Kašuba Kazimieras 430
Kašubienė Ona (žr. Krikščiūnaitė)
Katinas G. 204
Kaukiūtė-Merkevičienė Marijona (žr. Merkevičienė)
Kauneckas Pranas 437
Kauneckas V. 400
Kaunietis Romas 4, 268, 367, 370, 392, 546, 550, 551
Kaupelis R. 400
Kazakevičiūtė Ingrida 4
Kazelienė Ona 356
Kazelis Antanas 354–356
Kazelytė-Merkevičiūtė Janina-Saulutė 345, 354–356, 373, 375–378
Kaziukonis Ipolitas 271
Kaziukonis Juozas 271
Kazys 473, 474
Kazlauskai Juozas, Marcelė 262
Kazlauskaitė Aldona 390–392
Kazlauskas Jonas-Šermukšnis 254, 260, 262, 263, 266, 282, 286
Kazlauskas Jurgis-Voverė 446
Kazlauskas Kazys 262
Kazlauskas Petras-Genys 445
Kazlauskas Viktoras-Vanagas 254, 255, 262, 263, 279, 282, 284, 286
Kazlauskas Vytautas 262
Kazlauskienė-Budrevičiūtė Stanislava-Rūta 262, 268
Kazlauskienė-Jarmalavičiūtė Katrina 262
Keleris Aleksas-Tigras, Stumbras 422,

452, 508, 513–515
Kelmas 127
Kernazickaitė Natalija 391
Kernazickaitė-Šalčiuvienė Marė (žr. Šalčiuvienė)
Kernazickas Kazys-Nemunas 390, 391
Kerulis L. 263, 349
Kęstutis 275–277
Kibildis Jonas-Dūda 101, 102
Kibirkštis 49, 55
Kielius Stasys-Gervė 445
Kilinskas Kęstutis 373, 374
Kiseliauskas 61
Kiškis P. 130
Kizilaitienė Irena-Adomėlis 115, 116
Kizilaitis Jonas-Aušra 97, 101, 102, 114–116
Kizys Damijonas-Meškinas 89–91, 93, 94
Kižytė Kazimiera 508
Kleinotas Gintautas 269
Kleiza Vytautas 433
Klėjus 314
Klibavičius Juozas-Gervė 470
Klimavičius K. 168, 193, 554
Kliučinskas Kostas-Kovas 446
Kliukas Stanislovas 252
Kliukienė Regina 4, 202, 203, 247
Kliūčnikas Liudvikas-Žvejys 468
Kmita Andrius-Audra 329
Koknevičius Antanas-Švedrys 467, 468
Končius-Koncevičius 59
Kondratas Tomas-Briedis 108
Kontrimas 60
Kordušienė Loreta 544, 545, 553
Korzonaitė Edita 192, 546
Kostas 109, 111
Kovas Jurgis (Kopukovas) 247, 252
Kraujelis-Šturmas 329
Kraujalytė / Kraunelytė Marija 131
Kraunelis Jonas-Ėglis 89–91, 94, 95, 107–111, 114–116, 119, 120, 122, 126
Kraunelis Kleopas-Briedis 93–95, 97, 98, 101, 102, 107, 108
Kraunelis Vytautas-Žilvitis 107–111, 114–116, 119, 120, 126
Kraužlytė Živilė 481
Kregždė (žr. Savickas P.)
Kriaučiūnas Juozas-Butautas, Cezaris 520
Kriaučiūnas Petras 441
Kričėnaitė Albina 355
Krikščiūnai 421, 429
Krikščiūnaitė-Banionienė Ieva 426, 430
Krikščiūnaitė Elvyra 421, 434, 436, 473, 474, 475
Krikščiūnaitė-Grigaliūnienė Aldona 421, 434, 436, 443, 473, 474, 475
Krikščiūnaitė-Kašubienė Ona 430
Krikščiūnaitė-Šapalienė Agnė 430, 444
Krikščiūnas Antanas 11, 15, 421, 429, 434–437, 546
Krikščiūnas Juozas 11, 429, 430, 441, 442, 444, 473, 474, 549
Krikščiūnas Jurgis 11, 429, 431, 438–440, 546, 552, 553
Krikščiūnas Jurgis (Mažiukas) 65, 427, 428, 430, 431, 442, 457, 464
Krikščiūnas Jurgis-Rimvydas 11, 12, 15–17, 26, 43, 44, 65, 68, 178,179, 282, 288, 408, 416–482, 501, 503, 508, 510, 513, 515, 522, 531, 539, 543, 547, 549, 550, 551
Krikščiūnas Matas (tėvas) 429, 430
Krikščiūnas Matas (sūnus) 429, 431–433, 441, 443, 444, 471
Krikščiūnas Pranas 427, 429, 430, 444, 471–473
Krikščiūnas Vytautas-Mikas 11, 65, 421, 430, 442, 444, 457, 464, 472, 474, 476, 550
Krikščiūnienė A.-Birutė 464, 472
Krikščiūnienė-Česekaitė Agnė 429, 430
Krikščiūnienė-Petrauskaitė Ona 439, 440
Krikščiūnienė-Titova Marija 421, 434, 436
Krikščiūnienė-Zibarauskaitė Antanina 427, 430
Krisiulevičius Petras-Tigras 465, 466
Kristapavičius Česius-Vaiduoklis 467, 468
Kriščiūnas Jonas 375, 377
Kryšas Kazys-Lokys 96, 97, 115, 116
Krupavičius Mykolas 53, 63, 493, 522, 523, 528
Krušas Tomas 115, 122, 132
Krušas Vincas 132
Kružikas Antanas-Vytenis 420
Kubilinskas Kostas-Kapsas, ag. Varnas 254, 255, 256, 258, 282, 284, 286, 287, 288, 289, 290
Kubilius Kostas-Meška 364
Kučiauskas Vladas-Genys 383, 384
Kučingis Algimantas 400
Kučingis Antanas-Vincas Kalvaitis 400, 401, 449
Kučinskas Jonas-Spyruoklis 446, 464
Kučinskas Petras-Tyla 446
Kučinskas Pranas-Klevas, Apynys 365, 368, 369
Kudreikis H. 301
Kukauskas Bronius-Kiškis, Kalvaitis 93, 94, 467, 468
Kukauskas Juozas-Gardenis, Dzykis, vėliau ag. 523, 533, 538
Kuklienė Eleonora (žr. Voverytė)
Kuklys Adolfas 267
Kukulskis Leonidas 26
Kulikauskas Antanas-Daktaras 29, 30, 72, 73, 92–104, 107–109, 111, 125, 126, 135, 136, 148, 173, 175, 178, 179, 457, 511, 512
Kunčinas Jurgis 172
Kunčinas Vladas 172
Kunickas Viktoras 298
Kunigonytė A. 516
Kuodys Modestas 193, 550
Kuodytė Dalia 7–9, 28, 34, 45, 47, 49, 75, 106, 118, 143, 150, 189, 204, 206, 208, 213, 215, 226, 237, 238, 258, 264, 271, 281, 308, 348, 366, 416, 424, 501, 507, 534, 549, 550, 552
Kuraitis Pranas 163
Kuras Jonas-Jaunutis 398
Kurauskas Dinas 4, 367
Kurilavičius Petras-Skroblas 360
Kurklietis I. 401
Kušeliauskai Kostas, Elena 197, 201
Kutkaitis Feliksas-Žalgiris, vėliau ag. 486
Kuzmickas Martynas-Briedis 497
Kuzmickas Vytautas-Viesulas 260, 266, 282, 284
Kūniškis 127
Kvedaras V. 204
Kvedaravičius Antanas-Šeškadantis 422, 452, 508
Kvedys Vytautas 10, 301, 323, 324, 550

L

Labėnas (Labenskas) Benediktas-Kariūnas 17, 254–258, 280, 282, 284, 286, 437, 462
Lagunavičienė Vanda (žr. Voverytė)
Landsbergis Vytautas 23
Lapė Pranas Antanas 404, 405
Lapinas 244
Laskovas 268
Lastauskas Gediminas-Garnys 515
Laukaitis Antanas-Kardas, Kardukas 445
Laurinskas Leonas 252
Laurinskienė Valerija 252
Lazdynas 97
Lekutis V. 204
Lelešius Justinas-Grafas 348, 414, 424, 465, 509, 547
Lelė 472, 474
Leončikas Kostas 551
Leonovas 243
Leontjevas 275
Liaukus Andrius 263
Liesienė-Juodikaitė Marijona 301
Liesionis Balys-Jazminas 470
Liesis Antanas-Idenas, Tvanas 301–303, 317
Liesis Bronislovas 301
Liesis Bronislovas (Bronius)-Kaukas, Butėnas, Ėglis, Naktis 21, 42, 67, 297, 300–304, 316, 317, 329, 335, 337, 338, 339
Liesytės Danutė, Stefanija 302
Lietuvininkas Bronius-Bitininkas 449, 503
Liktaraitė Valerija-Danutė 533
Linkaitė Morta-Jūra, Gėlė 522, 534
Liovė A. 258
Liutinskas Antanas 515
Lokys 55
Lozoraitis Stasys 57, 63, 452, 508
Lučinskas Gintaras 174, 192, 193, 551
Lukauskaitė Ona (žr. Poškienė)
Lukšos 536
Lukša Antanas-Arūnas 39, 65, 427, 443, 483, 484, 487, 491, 492, 495, 500, 508, 536, 537
Lukša Juozas-Juodis, Vytis, Kazimieras, Skirmantas, Skrajūnas, Daumantas, Mykolaitis 12, 13, 15–17, 26, 35, 43, 45, 46, 48, 52, 55, 63–65, 68, 178, 189, 190, 193, 218, 230, 319, 346, 359, 361, 363–365, 368, 369, 373, 379, 382, 384, 396, 398, 402, 403, 405, 407, 408, 416, 417, 422, 423, 427, 433, 443, 444, 447, 449–452, 454 456, 457, 469, 475, 476, 478, 479, 483–539, 541, 543, 547,

549–554
Lukša Jurgis-Piršlys 484, 485, 487, 491, 492, 495, 507, 508, 536
Lukša Simonas 484, 486–488, 491, 492
Lukša Stasys-Juodvarnis, Tautvydas 457, 484, 486, 487, 491–493, 509, 539
Lukša Vincentas 491, 492, 508
Lukšaitė Angelė 492
Lukšaitė-Tūtlienė Marija 492
Lukšė Jonas 75
Lukšienė-Vilkaitė Ona 484, 486–488, 491, 492

M

Mackevičius 61
Mačiulskas 387
Mačiūta Stasys-Vaidila 509
Maironis 163, 170
Makaravičius Julius-Varpas 348, 349
Makarevičius Juozas-Žilvitis 282, 284, 344, 347, 348, 409–411, 414
Makauskas Kazys 530
Maksas Valdis 407
Maksimovas L., ag. Antanas 35, 60–62, 64, 515, 516, 530
Maldonis Alfonsas 277
Malinauskaitė Aurelija 300, 304, 307, 329, 547, 550
Malinauskaitė Ramunė 4
Malinauskaitė-Vektorienė Jolanta 481, 482
Mankevičius Juozas 181, 193, 551
Marazas Juozas-Perkūnas 101, 102
Marcinkevičienė-Arnastauskaitė Regina-Rozeta (žr. Arnaustauskaitė)
Marcinkevičius Aleksandras 353
Marcinkevičius Jonas 163
Marcinonis Antanas-Balandis 452, 508, 543
Marčiukaitis Simonas 390, 391
Marčiulionis Jonas-Audronis 359, 398
Marčiulionis Vytautas-Viesulas 379, 391
Marčiulynaitė Aldona-Astra 453, 456
Margelevičiai Aivaras, Linas, Povilas 4
Markulis Juozas-Erelis, Ąžuolas, Noreika ag. 31, 34, 35, 46, 47, 49, 51–60, 62–64, 179, 197, 199, 202, 218, 230, 319, 320, 363–365, 369, 384, 422, 443, 449, 451, 453, 455, 457, 489, 500, 502, 503, 510, 512, 515, 516, 517, 522
Masilaitis Petras-Margis, Virpša, Giria, 312
Masiulis Petras 130, 131
Masiulis Tadas 131
Maslauskienė Nijolė 30, 113, 117, 128, 134, 138, 140, 277, 280, 291, 293, 368, 369, 371, 376, 377, 383, 399, 403, 412, 447, 451, 461, 463, 505, 510, 512, 519, 534, 535, 551
Maščinskas Jonas-Klumpė 277
Maščinskienė Virginija 536
Mašiotas P. 160
Matelis Aleksas-Audenis 306
Matukevičius Jonas 387, 388, 431
Matukevičius Juozas-Vilkas 260, 271
Matulevičius Bronius 271
Matulevičius Kazys-Radvila 443, 449, 473, 474
Matulionis Teofilius 406
Matvejevas 244
Mazikai E., R. 456
Mečionis 339
Menkevičius Vytautas-Spyglys 534, 538
Merkevičienė-Kaukiūtė Marijona 356
Merkevičius Vincas 356
Merkevičiūtė-Kazelytė Janina-Saulutė (žr. Kazelytė)
Merkytė E. 492, 535, 551
Meškauskas-Meškutis 498
Meškis 53
Mickus Petras-Zubrys 312
Mičiulis Juozas 165, 166, 167, 169
Mičiulis Mikas 390, 392
Mieliulis Aleksandras-Neptūnas 317
Miglinas Simas 193, 551
Mikailionis Alfonsas-Raktas 274, 282, 285
Mikalauskas Jonas 360
Mikalonis Albertas-Uosis 97–102, 114, 116
Mikas 127
Miknevičius Gintautas 396
Mikniai 299, 300, 304
Miknius Stasys 336
Mikšaitė Marija-Babūnė 329
Mikšytė Danutė 325
Mikuta Vladas 362
Milaševičius Aleksandras-Ruonis 299
Milušauskai 426
Milušauskas Vincas 391, 426
Milušauskienė Albina 390, 391
Mingilas Juozas-Vilkas 305
Mingilas Laurynas-Džiugas 317, 335, 337, 338
Misevičius Č.-Jūra 468
Misiūnas Jonas-Žalias Velnias 49–51, 56
Mišeikis Vladas-Tarzanas 329
Miškinis 125
Miškinis Antanas-Jonas Kaukas 11, 13, 400–402, 449, 541, 551
Miškinis Juozas 122
Miškinytė Aldona 131
Mitrofanovas 276
Mitrulevičienė Antanina 430
Mitrulevičius Petras-Kilbas 446
Mitrulevičiūtė Liuda 430
Mykolaitis Vincas-Putinas 163
Mocius Juozas-Švedrys 214, 215
Mockapetris Petras-Kairys 370, 391
Mockevičius J.-Vėtra 468
Molienė Viktorija 423
Molotovas Viačeslavas 282, 283
Monse Ana Luisa 68
Montessori 171
Morkeliūnas Antanas?-Labutis 29, 30, 72, 73, 148
Morkūnas P. 339
Morozovas 139
Motuzas A. J. 552
Mulerčikas Juozas 467
Mulerskas Liudas-Naras 102, 104, 107–111, 116, 122, 126, 128, 172, 173
Murauskas Bronius 388

N

Napoleonas 429
Narvydas Rytas 480
Našliūnas Alfonsas 168
Naujalienė Dalė 542, 543, 553
Naujokas Jonas-Gintaras 366
Naujokas Pranas-Kietis 526
Nausėdaitė Nina-Rasa 9, 17, 202, 218, 230, 318, 320, 437, 449, 551
Navickas Martynas-Kardas 107, 108
Navickas Romas 74, 75, 258, 298, 348, 388, 487
Navickas Tadas 193, 551
Navickas Vaclovas-Auksutis 135, 136
Navickas-Vilkas 329
Navikas Vladas 181
Neifalta Jonas-Lakūnas 98, 100
Nemunas 255, 282, 284
Niksi 407
Nykštys 328
Noreika Jonas-Generolas Vėtra 115, 116, 129–132, 546
Norkus Albertas-Starkus 317
Nuobaras Jonas-Lyras 317

O

Ohmanas Jonas 537
Onutė 73
Orlingis Mečislovas-Ričardas 317
Orlov 243
Osipovas Vasilijus 493
Ožalinskas Robertas 4, 414

P

Pabarčius Pranas 207, 437
Pacevičius 278
Packevičius Kazimieras-Antanaitis 174
Padvarskas Jonas 493
Pajarskas Albinas-Bebas 306
Pajaujis Jonas 237
Pakarklis Alfonsas-Kilpa, Šaka 312
Pakarklis T. 301
Pakaruoklis 55
Pakštas Balys 439
Pakštas Kazys 59
Paliokas Jonas-Juozaitis, Martinaitis 329
Palionis Jonas-Sakalas 359
Paliūnas Juozas-Rytas 526
Paltarokas Alkas 414
Palukaitis Juozas 526
Pamerneckis Saulius 5
Papartis 238
Paplauskas Gediminas-Katinas 132
Pašukonis Vladas 271
Paulaitis Petras-Aidas, Barkus 202, 208–213, 215–217, 219, 222, 224, 225, 227, 228, 230, 239–242
Paulauskas Antanas 159, 193, 551
Paulauskas Juozas-Paukštis 446
Paulauskas Valentinas-Pauliukas 115, 116
Paulauskas Vytautas 393, 394
Pauliukaitienė Rita 4, 5, 7, 10–13, 15, 43, 192, 251, 358, 372, 374, 393, 404,

405, 414, 429, 431, 452, 469, 470, 481, 482, 520, 534, 539, 549–552
Pauliukaitytė-Ūzė Rimantė 4, 10–13, 372, 374, 404, 405, 452, 520, 552
Pauliukonis Vincas 508, 530
Pauliukonytė-Samulevičienė Adelė 419
Pauliukonytė Teklė 470, 530
Paliūnas Juozas-Rytas 526
Pašukonis Vladas 271
Pauža A. 431
Paznėkas Pijus 26, 61, 62
Pažėra A.-Špokas 366
Pečeliūnas Motiejus 26, 60, 61, 62, 64, 515
Pečiukonis K. A.-Putinas 39
Pečiulaičiai 536
Pečiulaitis Povilas-Lakštingala 534, 537, 538, 539
Pečiuliai 168
Pečiulis Antanas-Baritonas 345, 373, 375
Pečkauskas Vladas-Gegužiukas 317
Penkevičius Jonas-Kalnelis 102, 123, 126
Perminas Albertas-Jūrininkas 93–102, 107–111, 114–116, 119, 120, 173, 175
Petkevičius Antanas-Švyturys 509
Petkevičius Bronius-Pipiras 534, 538, 539
Petkevičius Vytautas 74, 75
Petraičiai 360
Petraitis Pijus 487
Petraitienė-Jundilaitė Marijona 380
Petraitytė Ona 380
Petraška Juozas-Patrimpas 12, 108, 109, 446, 453, 455, 456, 552
Petraška Pranas-Katinas, Katinukas 445
Petraška Vaclovas-Šturmas 103, 104
Petrauskaitė Ona (žr. Krikščiūnienė)
Petrauskas Aleksas 132
Petrauskas Algimantas 9, 18, 300, 301, 317, 320, 321, 322, 324, 328, 339, 549–553
Petrauskas Bronius-Šarūnas, Karolis 383, 384
Petrauskas Irmantas 4
Petrauskas Vaclovas-Guoba 254, 255, 266, 282, 283, 409, 465
Petrauskienė Aistė 466, 552, 554
Petrėnas Petras-Giraitis, Viršaitis 85, 86, 89, 92–94, 123, 126
Petrūnas Petras-Viktoras 437
Pielikis Vladas-Butageidis 92, 94, 100, 102
Pijus XII 490
Pileckis Jonas-Šarūnas 382
Pilvelis Motiejus-Virtuozas 102
Pinkvarta Kazimieras-Dešinys 368, 369, 391, 407
Pistoletas (žr. Kalauskas)
Pyplienė-Serekaitė Marcelė 344
Pyplys Antanas 344
Pyplys Kazimieras-Mažytis, Audronis 10, 11, 15–17, 26, 39, 65, 68, 187, 188, 295, 318, 342, 343–417, 427, 433, 437, 443, 449, 490, 496, 516, 517, 520–522, 531, 539, 541, 548–552
Pyplytė-Juodienė Agota (žr. Juodienė)
Pyplytė Ona Birutė 353, 360, 405
Pyplytė-Vaznienė 387
Platūkis Pranas-Karklas 101, 102, 107, 108, 110, 111, 115, 119, 120, 122, 128
Pliupelytė Elvyra-Zita 327, 328
Plytnikas Petras-Vytenis 274, 282, 285
Plokštytė Malvina 131, 132
Plonytė-Vitkienė Marijona (žr. Vitkienė M.)
Plungytė Veronika (žr. Šniuolienė)
Plutulevičius Julius 271
Pocius Antanas 17, 550
Pocius Mindaugas 38, 39, 508, 535, 552
Počkaj Ilja 56, 64, 289, 463
Poderytė Aldona 323, 324
Podolskis 53
Poškienė Ona 129–131, 184
Poškus J. 39
Povarenka 140
Poveris 123, 126
Povilaitis B. 552
Prabulis Vytautas-Žaibas 12, 419, 420, 423–425, 477, 480–482, 547
Prajera Vincas-Meteoras 389
Pranaitytė Juzė (žr. Biliūnienė)
Prapuoleniai 523
Princas Juozas-Skaistuolis 244
Prokapas Rokas 182
Ptakauskas Jurgis-Liepa 101, 102, 123, 126
Pupelis Vaclovas-Tautvydas 362
Pupka Jonas-Alyva 543
Pupkaitė-Tarūtienė-Vokietaitienė Marija 13, 542, 543, 552
Pušinskaitė Petronėlė-Audronė 498
Pužas Antanas-Gintaras 478, 479

R

Radauskas Alesius-Alytė 445
Radvinskienė Elena, jos vaikai Anelė, Bronius 271
Radzevičius Vincas-Vaidila 362
Radziulis-Mažylis 329
Radžiukynas Jonas-Karvelis 467, 468
Rainer Roza (Beinarytė Rozalija-Našlaitė) 476
Rakauskas Juozas-Vėtra 446
Raklevičius Stasys-Mįslinčius, Tigras 291, 292, 462, 465, 466
Ramanauskaitė-Skokauskienė Auksutė 4, 7, 20, 23, 269, 294, 416, 553, 554
Ramanauskas Adolfas-Vanagas 12, 15, 17, 19, 21, 42–44, 68, 75, 76, 92–96, 100–104, 107–111, 114, 116, 119, 120, 123–125, 135, 136, 141, 150, 173, 174, 178, 179, 188–190, 193, 204, 256, 257, 260–262, 264, 266, 269, 279, 282, 288, 290–294, 300, 304, 316, 337, 347, 407–409, 412, 416, 417, 422, 437, 458–462, 464–466, 469, 479, 490, 511, 512, 525–527, 532, 533, 539, 553, 554
Ramanauskas Pranciškus 406
Rasiulis Antanas 468
Ratautas M. 435
Ratkelis Albinas-Oželis 345, 373, 375, 382
Raugevičius Albinas 390
Razminaitė Birutė (žr. Kasperavičienė)
Razminaitė Elena 250, 251, 252
Reinys Mečislovas 163, 406
Reivytis Vytautas 358
Remeikis Česlovas-Plienas 317
Remeikis Rimas 30, 113, 117, 128, 134, 138, 140, 277, 280, 291, 293, 447, 461, 463, 512, 535, 551
Ribikauskienė Vega 4
Rimkus Henrikas 79, 150, 264, 271, 349, 554
Rimkus K. 204, 349, 446
Rindzevičius Kostas 432
Rytas 328
Ruibys Kazimieras-Inžinierius 317
Rukas Vincas-Aras 359
Rusinas Giedrius 4, 281
Rutkauskas Bonifacas-Rudaitis, Apuokas 452, 508, 513–515, 543
Rutkauskas Bronius 375, 377
Ruzgys Kazimieras Gediminas 493
Rūkas A. 439

S

Sabastijauskaitė Elena-Ramunė 390–392
Sabolius J. 149, 191
Sadauskas 411
Sadauskas Romas-Ramunis 282, 287, 288
Sajauskas Justinas 12, 13, 348, 374, 424, 427, 485, 487, 492, 500, 508, 522, 526, 532, 535, 553
Sajauskas Stasys 7, 66, 68, 553
Sakalauskas Algimantas 347, 414
Salys Antanas 163
Samsanavičius A. 426
Samulevičius Juozas-Dučė 109, 111
Samulevičienė-Pauliukonytė Adelė (žr. Pauliukonytė)
Sarodinskas 515
Savčenko 269
Saveikis Bronius-Klajūnas, vėliau ag. 256, 470, 531
Savickas Julius 493
Savickas Petras-Kregždė 282, 284, 287, 290, 414
Savičius Kazimieras 76, 264, 281, 349,
Savinychas 140
Savukynas Virginijus 374
Seklys 92, 94
Seliokas Vincas-Gintautas 15, 184, 185, 400, 401, 449, 508, 519
Semaška Jonas-Liepa 129
Senavaičiai 353
Senavaitis Kazimieras-Zuikis 367
Seneckis Antanas-Žaibas 317
Senkutė Anelė-Pušelė 345, 355, 373, 375–378
Sereičikaitė M. 76
Sidaras Bronius-Žiedas 468
Simonaitis Juozas-Pentukė 446
Simonavičius Bronius-Serbentas 389, 391, 392
Siniauskas Edmundas-Liūtas 271
Sinkevičius Jonas-Paukštis 109, 111
Sinkevičius V. 318
Sinkevičius-Žaibas 96, 97
Sirka 473, 474

Skaržinskas Juozas-Dramblys 388
Skėraitis Juozas 65, 503
Skinkys Algirdas-Vilnis, ag. Rytas 255, 256, 258, 280, 284, 286, 287, 288, 289
Skliutaitė-Navarackienė Izabelė 169, 172
Skokas 55
Skripkauskas A. 439
Sleževičius Mykolas 438
Sliaužys Antanas-Dagilis 452, 508
Slidziauskaitė Marytė 467
Smetona Antanas 66, 160, 161, 191
Smetonienė 407
Sniževičius Antanas-Erelis 364
Sokolovas A. 275, 339
Sokolovskis 314, 315
Sruoga Balys 130, 472
Sruogienė-Daugirdaitė Vanda 433, 441, 549, 551
Stadalnykas Jonas 271
Stadalnykienė Marija 271
Stakėnas A. 76
Stalinas 180
Stanevičius (Staneika) Vytautas-Andrius, Meškis 25, 26, 35, 52, 53, 57, 58, 60–63, 218, 364, 365, 500, 503, 511, 530
Staniškis Sergijus-Antanaitis, Litas, Viltis 28, 29, 30, 72, 73, 100, 102, 104, 118, 135, 136, 148, 149, 175, 189, 282, 287, 288, 291, 292, 416, 464, 466, 478, 526, 532, 533
Staniulionienė Julija (Juzė) 271
Staniulionis Julius 271
Stankevičius Bronius-Žiogelis 351
Stankūnas Juozas-Stankus 400, 449
Stankūnienė Magdelena Birutė 537
Starkauskas Juozas 304, 307
Starkus Antanas 60, 61
Starkus Antanas-Montė 306
Stasiulevičiai 387, 388
Stašaitis V. 318
Steponaitis Vytautas 204, 304, 307
Stepulevičius Vladas-Mindaugas, Varguolis 98, 100–102, 115, 116, 123, 126, 135, 136, 382
Stirna 338
Stragišauskas Feliksas-Vilkas 97
Strainys Pranas-Pranciškus 317
Stravinskas Antanas-Jokeris 468
Stravinskas Antanas-Miškinis 493
Stravinskas Juozas-Žiedas, Kardas 51, 363–366, 437, 486, 493, 498, 503
Stravinskas Motiejus 390, 392
Stravinskas Vytautas-Genys 467, 468
Streikus Arūnas 193, 553
Strimas (Štrimas) Vincas-Šturmas 397–399, 403, 449, 457, 520
Strukčinskas Mindaugas 11, 438, 439, 552, 553
Studentas 366
Subačius Alfonsas 125, 126
Subačius (Suraučius?) A.-Tauras 175
Subačius Vytautas?-Klevas 29, 30, 73, 148
Suraučius Antanas-Beržinis, Paberžis, Tauras 85, 86, 88, 89, 91, 95–100, 447, 511, 512
Suslavičius Adomas 160
Sušinskaitė Leokadija 150, 159, 193, 553
Sušinskienė Eugenija 257
Sūkurys K. (žr. Bajerčius Konstantinas)
Svajūnas 50
Svarinskas Alfonsas 200
Sviridov 243
Svirinavičius Jonas 271
Svirnelis Feliksas-Lopelis 132
Svirskas Pranas-Linas 109, 111, 114–116, 119, 120

Š

Šačkus Stasys-Uosis 362
Šalčiai 407
Šalčius Juozas 169
Šalčius Jurgis 350
Šalčiuvienė-Kernazickaitė Marija 350, 351
Šalčiūtė-Buivydienė Ona-Anuška 350–352, 374, 379, 380, 400, 401
Šalkauskis K. 130
Šalkauskis Stasys 163
Šamas (žr. Juozas Baranauskas)
Šapalaitė Marija 430
Šapalas Antanas 430
Šapalienė Agnė (žr. Krikščiūnaitė)
Šapkūnas Ignas-Meisteris 437
Šapoka Vincas-Valteris 351, 395, 396
Šarakauskas 169
Šerkšnaitė Julija 131, 132
Šerkšnas Zigmantas-Tigras, Algirdas, Laukaitis 90–92, 94–97, 114–116, 123, 129, 131, 132
Šerpenskas Petras-Bauras 282, 286
Šešelgis J. 191
Šeškus Pranas 359
Šibaila Juozas-Merainis 21, 42, 300, 304, 316, 317, 340
Šilanskas Petras-Labutis 254, 263, 282, 286
Šilanskas Urbonas 263
Šilanskienė-Dragūnaitė Elena 263
Šilanskienė Ieva 263
Šileikaitė Birutė 132
Šileikaitė Elena 131, 132
Šileikaitė Viktorija 131
Šimanskis E. 487
Šimkevičiūtė Jadvyga-Palmė 244
Šimkus V. 439
Šimoniūtis Jonas 256
Šimulynas Stasys 201
Šinkūnas Stasys-Simutis 496
Širvys Klemensas-Sakalas 526, 528
Šiugždinis Albinas-Žaibas, Dzingeris 360
Šiugždinis Povilas-Bitinas 389
Šlapaitienė 61, 62
Šlapikas A. 318
Šlekonienė Loreta 4
Šlėferis Jonas Henrikas-Diemedis 345, 373, 375
Šliumpa Pranas-Partenijus 91, 92, 148, 169, 173, 178, 179
Šlivinskas J. 388
Šniuolienė-Plungytė (Plungaitė) Veronika 305
Šniuolis Jonas Vytautas-Vytenis, Svajūnas 297, 305, 306, 317, 335, 336, 337, 338, 339
Šniuolis Viktoras-Vytvytis, Girėnas, Linas 10, 306, 316, 317, 335, 339, 553
Šniuolis Vincentas 305, 306
Šniuolytė Elena Birutė-Ida 306, 339
Špokas Aleksandras 537
Šteinas Jokymas 276
Šubertas Francas 421
Šumskai 73
Švalkus Lionginas-Šernas 80, 81, 85, 86, 89–92, 94, 95, 98–102, 107–109, 111, 124, 126
Švedas Albinas-Radastas 446
Švedas Juozas 356
Šveicas Vivudas 407
Šviedrys 97
Švogeris 119, 120

T

Tamelytė Kristina 7, 24, 25, 193, 553
Tamkevičius Sigitas 186
Tankas 446
Taraila Juozas 376, 377
Tarailė Juozas 278, 279
Tarailiai 278
Tarapaitė-Šliburienė Janina 13, 544, 545, 553
Tarasevičius Leonas-Lūšis 89–91, 94, 95, 119, 120, 124, 126
Taunys Leonas-Kovas 360, 362, 493, 499
Teidaras Stasys-Vijūnas 446
Totoraitis J.-Čigonas 533
Totoraitis Jonas 163
Trakimaitė Ona-Ožka 55
Trakimas Benediktas-Genelis 50, 55, 56
Trečiokaitė-Žebenkienė Irena 433
Trečiokas Vytautas 433
Tribandis Vincas-Arminas 271
Trimonienė Rūta 4, 7–13, 70, 77, 146, 151, 199, 205, 254, 259, 265, 271, 279, 281, 297, 301, 305, 307, 344, 349, 366, 419, 425, 484, 486, 487, 491, 492, 500, 508, 522, 526, 532, 535, 552–554
Trumenas (Truman Harry) 34, 38, 42, 101, 102
Trumpys Benediktas-Rytis 526, 528, 533
Truncė 411
Tumas-Vaižgantas J. 160
Tumosaitė Ona 400
Turskas Gabrielius-Biliūnas 413, 414

U

Ulevičius Bonifacas 10, 35, 64, 75, 150, 204, 258, 264, 348, 361, 424, 446, 499, 509, 531, 534, 535, 549, 554
Uosis 238
Uoslys Antanas-Liepa 75
Urbonienė Dalia 10, 11, 350, 352, 354, 357, 426–428, 554

V

Vabalas Alfonsas-Gediminas 25, 38, 401, 449–451, 507
Vabalas Raimondas 193, 554
Vabalas Vytautas-Grambolis 135, 136

Vabuolas Antanas-Bijūnas 102
Vabuolas Vytautas-Margis 102, 123, 126
Vaicekauskas Vytautas 132
Vaicekauskienė Julija 131
Vaičiulis Jonas-Viesulas
Vaičys Juozas-Beržas 244
Vaidilas Bronius 493
Vaidotas 447, 448
Vaikšnys Kazimieras-Špokas 360
Vailionis Antanas-Špokas 467, 468
Vailionis Boleslovas-Narsuolis 467, 468
Vaitkevičiai 526
Vaitkevičius Juozas 193
Vaitkevičius Vykintas 28, 29, 38, 340, 341, 466, 552–554
Vaitkus Vytautas 192, 546
Valaitis Jonas-Viesulas 345, 373, 375, 400
Valenta Adolfas-Ožys 364, 463, 464
Valentukevičius Antanas-Bijūnas 80, 81, 85, 86, 88, 89
Valentukevičius Kęstutis-Kaributas 101, 102, 114, 116, 119, 120, 122, 128, 129, 131, 132
Valentukėnas Vincas-Liepa 101, 102
Valiukas 53
Valiulis Jurgis-Karolis Drunga 530
Valiušaitis Vidmantas 554
Valkauskienė Onutė 358
Varaneckas 130
Vareikis J.-Gaučas 201, 214, 215
Varkala Kazys Algirdas-Žaliukas, Daumantas 34, 35, 52, 59, 345, 353, 365, 368, 390, 391, 449, 457, 486, 489, 493, 497, 500, 502, 503, 507
Vasiliauskas Bronius-Bevardis 445, 446, 554
Vassar 243
Veličkaitė Ona-Mėta 269
Veličkaitė Vika 554
Velykis Mykolas 473, 474
Venckaitis Steponas-Bijūnas 317
Venckus 26, 62
Venclauskas Jonas 201
Vengraitis P.-Žilvitis 533
Vėčkys Jonas-Vyturys 101–104, 115, 116
Vėčkys Stasys-Vyturys 101, 102
Vėjas 472, 474
Vidmantas Edvardas 204, 304
Viktoras 325
Vilkaitė-Lukšienė Ona (žr. Lukšienė)
Vilkas 139
Vilkas Antanas 495
Vilkauskas 515
Vilutienė Aldona 348, 374, 424, 427, 485, 487, 535, 554
Visockas Petras 433
Vitkai Jadvyga, Valerijonas 70
Vitkai Jūratė, Vytautas, Rimgaudas, Algimantas, Kastytis ir Liudvikas 71
Vitkauskas Vidmantas 12, 13, 16, 492, 500, 508, 522, 526, 532, 535, 549, 554
Vitkauskas Viktoras-Saidokas, Karijotas 398, 399, 412, 478, 490, 523, 526, 533
Vitkienė (Plonytė) Marijona 70
Vitkienė (Grybauskaitė) Genovaitė 71
Vitkus Gintaras 76
Vitkus Juozapas 70
Vitkus Juozas-Kazimieraitis 7, 8, 16, 18, 24, 28–30, 43, 53, 57, 68, 69–143, 148, 174–179, 245, 511, 546, 554
Vitkus Vytautas 16, 76, 193, 554
Vizbaras J.-Arūnas, vėliau ag. 532
Vizgirda Leonardas-Keleivis, Kariūnas 398, 520
Vygantas Juozas-Ivanauskas 34
Vyšniauskaitė-Arnastauskienė Zuzana (žr. Arnastauskienė)
Vyšniūnas Algis 300, 304, 427, 428, 431
Vytenis 50, 55
Vokietaitis Algirdas 25, 59, 60, 62–64
Volungevičius Jonas-Siaubas 89, 92, 94, 96, 99–102, 110, 111, 124, 126
Voveriai Boleslovas, Jonas 259
Voverienė Ona 9, 17, 262, 266, 268, 288, 374, 535, 554
Voverienė-Buividavičiūtė Viktorija 259, 267, 277
Voveris Andrius 259, 261, 263, 267, 277
Voveris Vaclovas-Žaibas 9, 17, 68, 124, 126, 253–295, 342, 465, 554
Voveris Vladislovas-Deksnys 259, 261, 267
Voveris Vytautas 76, 349, 437, 554
Voverytė-Kleinotienė Marytė 267, 268
Voverytė-Kuklienė Eleonora 261, 263, 267, 268
Voverytė-Lagunavičienė Vanda 261, 263, 267–269

Z

Zagorskytė Zofija 171, 172
Zagreckas Rimantas 425, 480, 551
Zalanskaitė Agnė 75
Zambacevičienė Juozapa (žr. Bajerčiūtė)
Zambacevičius Petras, vaikai Algimantas, Rimantas, Dalia Zambacevičiūtė-Žibaitienė 156
Zaskevičius Algimantas-Stasys Sakalauskas, Girėnas, Gandrimas, Tautvaiša, Narimantas, vėliau ag. Bagdonas 46, 54, 63, 207, 208, 215, 217, 218, 224, 230, 319, 346, 422, 449, 450, 489, 503, 510, 512
Zavadskas Jonas 522, 526
Zelionas 317
Zepkus Aleksas-Piliakalnis 437
Ziutelis Kazimieras-Anglas 360

Ž

Žakevičius Feliksas 132
Žaldaris Pranciškus-Šapalas 400
Žalongeris Vladas-Perlas 356
Žemaitis-Žakevičius 53, 63
Žemaitis Jonas-Matas, Tylius, Vytautas 6, 10, 15, 19, 21, 38, 42, 43, 68, 142, 143, 149, 207, 208, 218, 246, 293, 295, 298–300, 302–304, 316, 317, 319, 320, 325, 326, 329, 336, 337, 340, 341, 403, 408, 415–417, 437, 466, 469, 478, 479, 504, 525, 526, 528, 554
Žibaitienė Dalia 153, 155, 156, 188, 193, 554
Žičkus J.-Viksva 204, 208
Žiedas 356
Žilinskas Vladas 64
Žilionis Mykolas-Plunksna 345, 373, 375, 376
Žilionis Vytautas 281
Žilvitis 127
Žindžiuvienė M.-Tigrienė 533
Žiugžda J. 149
Živatkauskaitė Petrė-Milda 329
Žygelis Dalius 174, 192, 193, 271, 281, 358, 366, 469, 520, 535, 543, 547, 549, 551, 552, 554
Žymančius Titas 252
Žymantas-Žakevičius Stasys 25, 44
Žuklys Vladas 75

Anotacija

Knyga „Aštuoni Lietuvos laisvės kovos karžygiai“ (sudarytoja Rita Pauliukaitienė) yra skirta partizanų, apdovanotų aukščiausiu LLKS koviniu žymeniu – Laisvės kovos karžygio vardu, – atminimui. Anksčiau išleistos šios sudarytojos knygos apie Lietuvos laisvės kovotojus: „Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir jo artimieji“ (2019), „Dainavos apygardos vadas Vincas Daunoras-Kelmas, Ungurys“ (2021), „Bajorai Bartoševičiai – Lietuvos laisvės gynėjai, Birštono krašto kūrėjai“ (2022), „Kazimieras Pyplys-Mažytis. Lietuvos partizanų pasiuntinys į Vakarus“ (2023).